İSLÂM
VE TÜRK İLLERİNDE
FÜTÜVVET
TEŞKİLÂTI

Abdülbâki GÖLPINARLI

İSTANBUL TİCARET ODASI

İ.Ü. İKTİSAT FAKÜLTESİ

İSLÂM VE TÜRK İLLERİNDE FÜTÜVVET TEŞKİLÂTI

Abdülbâki GÖLPINARLI

İSTANBUL TİCARET ODASI

AKADEMİK YAYINLAR

YAYIN NO: 2011-23
İstanbul, 2011

Bu yayın; Abdülbâki Gölpınarlı'nın, Ekim 1949 - Temmuz 1950 tarihli İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası-nın 11. cildinde yer alan "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları" isimli makalesinin tıpkı basımıdır. Katkılarından dolayı İ.Ü. İktisat Fakültesi'ne teşekkür ederiz.

ISBN 978-9944-60-978-4 (Basılı)
ISBN 978-9944-60-979-1 (Elektronik)

İTO ÇAĞRI MERKEZİ
Tel: (212) 444 0 486

İTO yayınları için ayrıntılı bilgi
Bilgi ve Doküman Yönetimi Şubesi
Dokümantasyon Servisi'nden alınabilir.

Tel : (212) 455 63 29
Faks : (212) 512 06 41
E-posta : ito.yayin@ito.org.tr
İnternet : www.ito.org.tr

Odamız yayınlarına tam metin ve ücretsiz olarak
internetten ulaşabilirsiniz.

TASARIM
Taze Ajans

YAYINA HAZIRLIK, BASKI, CİLT
Altınoluk Yayın Sanayi A.Ş.
Tel: (212) 671 07 04 Faks: (212) 671 07 17
info@erkamyayinlari.com www.erkamyayinlari.com

İSLÂM VE TÜRK İLLERİNDE FÜTÜVVET TEŞKİLÂTI

TAKDİM

13. yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkan Ahilik, sadece iktisadi bir olgu değil, kültürel, sosyal ve siyasal boyutu da olan bir medeniyet ışığıdır. Fütüvvet geleneğinin odak noktası olan Ahilik, sanat ve ticarete olduğu kadar edebiyatımıza da, törelerimize de, kültürel değerlerimize de büyük katkıda bulunmuştur.

Belirli bir ahlak ve hiyerarşi içinde topluma hizmeti ve çalışmayı ibadet kabul eden Ahilik anlayışı, böylesi insanlar yetiştirmeyi en önemli ilke olarak benimser. Yazılı kuralları yoktur. Ama en az yazılı kurallar kadar etkin bir geleneğe sahiptir. Bu yüzden Ahiliği, Türk ticaret geleneğinin yazılı olmayan kuralları olarak tanımlarsak, yanılmayız.

Kardeşlik ilkesinden yola çıkan ve bunu temel felsefesi haline getiren Ahilik örgütü, birlik ve beraberlik anlayışının en canlı timsalidir. Bu özelliğiyle Ahilik, Anadolu Selçuklularından Osmanlı İmparatorluğu'na geçiş sürecinde büyük bir rol oynar. Sanat ve meslek yönüyle toplumun ekonomik yapısını güçlendirir.

Ahilik, aynı zamanda da ahlaki yönüyle de devlet yapısının oluşumuna son derece önemli katkıda bulunmuştur. Çünkü Ahiliğin tüm zamanlarda geçerli evrensel değer ve ilkeleri vardır. Bu ilkeler, mütevazi bir görüntü eşliğinde hayatın anlamını öğretir insana. Doğruluk, dürüstlük, nitelikli üretim ve meslek edinmenin gerekliliği gibi bugün de geçerli olan hususların önemini kavratır.

Dolayısıyla Ahiliği yaşatıp modern bir dil ile bugünü ve yarına ulaştırmamızın çok önemli olduğuna inanıyorum. Bunu yapmanın, bizim medeniyetimize karşı en büyük borcumuz olduğunu düşünüyorum. Yine farkındayım ki, Ahiliği canlandırmak, Ahi Evran'ın mirasına sahip çıkmaktır.

İşte İTO olarak biz, bu anlayıştan yola çıkarak, her sene katkı vermeyi vazife kabul ettiğimiz Ahilik Haftası etkinliklerine, bu yıl kalıcı bir eserle destek veriyoruz. Prof. Dr. Abdülbâki Gölpınarlı'nın yıllar önce kaleme aldığı ve İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi'nde yayınlanan "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları" çalışmasını, bağımsız bir kitap olarak yayınlıyoruz.

Bu yayının gerçekleşmesi için bize her türlü desteği veren İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Sedat Murat Bey'e teşekkür ediyor, yazarını rahmetle anıyor, çalışmamın iş dünyamıza ve ilgililere faydalı olmasını diliyorum.

Saygılarımla
Dr. Murat YALÇINTAŞ
İTO Yönetim Kurulu Başkanı

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

İKTİSAT FAKÜLTESİ

MECMUASI

REVUE

DE LA FACULTÉ DES SCIENCES ÉCONOMIQUES

DE L'UNIVERSITÉ D'ISTANBUL

11 inci Cilt Ekim 1949-Temmuz 1950 No. 1-4

YENİ ÖNSÖZ

Türk – İslam dünyasında asırlarca kök salmış ve büyük etkiler meydana getirmiş ve etkileri halen büyük ölçüde devam etmekte olan Ahilik ve Fütüvvet Kurumunun kültür hayatımızda özel bir yeri ve önemi bulunmaktadır.

Ahi kurumunun, fütüvvet kurumunu örnek alarak Anadolu'da yeni bir kimlikle geliştirilmiş olduğu ileri sürülmektedir.

Fütüvvet fikri Arap-İslam dünyasında doğmasına karşılık, bir kurum-birlik olarak 9. asırdan itibaren İslam'ın Asya'da yayılmaya başlamasından sonra Türkler ve İranlılar arasında ortaya çıkmıştır.

13. asırdan itibaren Anadolu'da görülmeye başlayan fütüvvet kurumunu ilk kaynak olan Fütüvvetnameler, dönemin ilmi geleneğine uygun olarak önce Arapça ve Farsça olarakkaleme alınmışlardır. Ancak, hitap ettiği kesimin Türk ve özellikle de halk oluşundan dolayı, Fütüvvetnamelerin de Türkçe yazılmasına neden olmuştur.

Esas itibariyle esnaf arasında benimsenmiş olan Ahilik, el işçiliğini ve emeği kutsal saydığından ve övmesinden dolayı Müslüman-Türk esnafının hayat anlayışına çok uygun gelmiş ve bu nedenle de esnaf arasında son derece yaygınlaşmıştır. Bununla birlikte, Ahi Birlikleri bir işi olan ve fütüvvetnamelerde yazılı kurallara uymayı kabul eden herkesi bünyesinde topluyordu.

Bizim kendi coğrafyamız olan Anadolu'da varlığını ve etkinliğini yüzyıllar boyunca sürdüren Ahilik, tarihe karışmış bir kurum olmasına rağmen Anadolu Türk toplumunun bilinçaltında, etkileri günümüzde dahi hissedilecek şekilde, derin izler bırakmış olan sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ağırlıklı çok yönlü bir sistemdir.

Ahilik ve Fütüvvet gibi tarihi mirasa sahip olmamız nedeniyle, günümüzde bunların aynıyla uygulama alanına konulması mümkün olmamakla birlikte, özellikle iş ve meslek etiği, yardımlaşma ve dayanışma, birlik ve beraberlik açısından, eğitsel ve kültürel bakımdan Ahiliğin ilkelerinden günümüzün sosyal şartlarına uygun bir biçimde yararlanabilmek mümkündür.

Ahilik ve Fütüvvet kurumunun anlaşılabilmesi için birçok araştırma ve çalışma yapılmıştır. Bu alandaki araştırmacılardan bir tanesi de ünlü edebiyat tarihçisi Abdülbâki Gölpınarlı'dır.

Abdülbâki Gölpınarlı'nın bu alanla ilgili çalışmalarından biri İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nin 1939 yılından beri yayınlanmakta olan **"İktisat Fakültesi Mecmuası" nın** Ekim 1949-Temmuz 1950 dönemini kapsayan **11'inci cildi'nde "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı"** başlığı ile yayınlanmıştır.

İTO, çok değerli yayınları arasına Abdülbâki Gölpınarlı'nın bu çalışmasının tıpkı basımını yapıp Türk kültür hayatına önemli bir eseri yeniden kazandırmıştır.

Aynı zamanda Fakültemizin kuruluşunun 75. Yılının kutlandığı bu yıl içinde böyle bir eserin yayınlanması bizleri ayrıca mutlu etmiş ve onurlandırmıştır.

İTO yayınları arasında yayınlanacak olan bu eser nedeniyle başta Yönetim Kurulu Başkanı Dr. Murat Yalçıntaş olmak üzere tüm Oda yöneticilerini ve çalışanlarını gönülden kutluyor, bu vebenzeri daha nice çalışmaların devamını bekliyoruz.

Prof. Dr. Sedat MURAT

İ.Ü. İktisat Fakültesi Dekanı

ÖNSÖZ

1939 yılından beri neşredilmekte olan mecmuamız, ilk sayılarından itibaren, Türkiye iktisat tarihine dair etüdler neşretmeği kendisi için bir vazife bilmiştir. Bu istikametteki çalışmaları daha fazla kıymetlendirmek ve teşvik etmiş olmak için tahrir heyetimiz, vakit vakit, tamamile iktisat tarihi mevzularına tahsis edilmiş ayrı sayılar neşretmeği de düşünmüş ve bu maksadla ilk defa olarak bugün okuyucularımıza sunduğumuz bu cildi tertip etmiştir.

Bu hususta yardımlarına müracaat ettiğimiz arkadaşlar, yazılarının topluca, o sırada doğumunun (1890) altmışıncı yıldönümünü kutlamak için muhtelif ilmî teşekküller tarafından eserler hazırlanmakta olan Profesör Dr. Fuad Köprülü'ye ithaf edilmesi arzusunu izhar etmişlerdir. Bu arzuya uyan tahrir heyetimiz de, mecmuamızın tamamile Türkiye İktisat Tarihi ile ilgili mevzulara tahsis edilmiş olan II. cildini memleketimizde hakikaten ilmi bir tarih telâkkisinin ve bu arada iktisadî ve içtimaî tarih tetkiklerinin kurucusu olan tanınmış ilim adamımız Profesör Dr. Fuad Köprülü'ye ithaf etmekle şeref duyar.

ETÜDLER

İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları

Yazan : Abdülbâki Gölpınarlı

I

Fütüvvet hakkında umumî bilgiler

1. Fütüvvet, Mürüvvet ve Ahı tâbirleri
2. Fütüvvet hakkındaki telâkkiler
3. Fütüvvet ve tasavvuf hakkında iki zıt telâkki

II

Fütüvvet-nâmeler, mukayese, tahlil ve tenkidleri

1. En eski ve önemli fütüvvet-nâmeler
2. Fütüvvet-nâmelerde müşterek noktalar
3. Fütüvvet ehlinde, sonradan meydana gelen ve tasavvuf erbabından geçen gelenekler
4. Fütüvvet ehlinde remizler
5. Fütüvvet nispeti
6. Fütüvvet ıstılâhları ve fütüvvet ehlinde dereceler

III

Fütüvvet erkânı

1. Fütüvvet libası ve şiârı
2. Fütüvvet töreni
3. Kardeş tutma

İSLÂM VE TÜRK İLLERİNDE FÜTÜVVET TEŞKİLÂTI VE KAYNAKLARI

I
Fütüvvet hakkında umumî bilgiler

1. Mürüvvet, fütüvvet ve ahı tabirleri.

Adamlık ve erlik mânasına gelen «mürüvvet» kelimesiyle gençlik, yiğitlik ve cömertlik mânalarını ifade eden «fütüvvet» kelimesi, esas itibariyle tasavvufa dayanan, fakat ayni zamanda iktisadi teşekkülleri de kavraması ve sanat erbabını teşkilâtlandırması bakımından ekonomik bir hüviyet de taşıyan ehl-i fütüvvet tarafından daha şümullü mânalara alınmış ve bir terim olmuştur. Bunlarca mürüvvet, fütüvvetin esasıdır, fütüvvetse mürüvvetin sonudur. Bu bakımdan her mürüvvet ehli, fütüvvet sahibi değildir, fakat her fütüvvet ehli, mürüvvette en ileri dereceye varmıştır.

Arapçada fütüvvet ehline «fetâ, fityân», bunların şeyhlerine «abu-l-fityân, seyyid-al-futuvva» dendiği gibi Farsçada fütüvvet ehli «fütüvvet-dâr, cüvan-merd, fetâ» adlarıyle anılmış ve yollarına Arapçada «al-futuva», Farsçada «fütüvvet» denegelmiştir.

Fütüvvet ehlinin şeyhlerine «ahı» da dendiğini kaynaklardan öğrenmekteyiz. Bu kelimenin, Türkçe «akı» kelimesinden geldiği söylenebilir (Mahmud-ı Kâşgarî: Dîvânu Lûgaat-al-Türk, İstanbul Matbaa-i Âmire basımı, c. I, s. 48). Türkçede «k» harfinin «h» gibi telaffuz edildiği malûmdur. Hâlâ Anadolu'da okumak, bakmak, «ohumah, bahmah» tarzında söylenir. Bundan dolayı eli açık ve cömert mânalarına gelen «akı» sözü de «ahı» şekline gelmiştir denebilir. Ancak «ahî» kelimesi, Arapçada «kardeşim» demektir. 457 hicrîde (1065) ölen Şeyh Ferec-i Zincanî ile 736'da (1336) ölen Alâ-al-devle halifesi Aliyy-i Mısrî'nin «Ahı» lakabiyle anıldıklarına ve bu kelimenin, oldukça eski füttüvvet-nâmelerde geçtiğine, nihayet fütüvvet ehlinin birbirlerini kardeş saydıklarına ve Melâmîlerde «filan şeyhin müridi» yerine «filanın ihvanından» sözünün kullanıldığına bakılırsa bu sözün Arapçadan geldiği hakkındaki fikir ve mülâhaza da reddedilemez.

Yukarda dediğimiz gibi bütün yazılı kaynaklardan ve bilhassa fütüvvet-nâmelerden açıkça anlamaktayız ki «ahı», fütüvvet mesleğine girenlerin şeyhlerine denmektedir. Diğer tarikat erbabının şeyhleri gibi ahılar da birer zaviyenin reisidirler. Ahı zaviyesi, fütüvvet erbabının bir klübü, bir toplantı yeri olduğu gibi garipler de zayiyede konuklandığından aynı zamanda bir misafirhane mahiyetindedir. Mesleğin iktisadî hüviyeti bakımından zaviye, lonca merkezi vazifesini de görmektedir. Ayrıca fütüvvet erbabının seyfî kolu düşünülürse ahı zaviyesi, bir spor klübü karakterini de taşır.

2. Fütüvvet hakkındaki telâkkiler.

Fütüvveti kendilerine şiâr edinen bir topluluğun, daha Hicretin ikinci yüzyılında mevcudiyetini biliyoruz. İlk zamanlardan itibaren kendilerini sûfîlerden ayırdıklarını, Melâmetîlerle kaynaştıklarını, hattâ fütüvvetin, Melâmetîler tarafından benimsendiğini, Melâmetî büyüklerinin ayın zamanda fütüvvet eshabından olduğunu, Tabakaat-ı Sûfiyye sahibi Abu-Abd-al-Rahman-al-Sülemî'nin (412 h. 1021-1022) Melâmetîliğe ait en eski metin olan «Risalet-al-Melâmetiyye»sinden anlıyoruz [1].[1]

Sülemî, bu risalede diyor ki: «Melâmetî şeyhlerinden bazılarına, sizce fütüvvet makamını kim kazanır, fetâ adını kim hak eder?» diye sorulunca dediler ki: «Tanrı hepsine rahmet etsin, kimde Âdem'in özür getirmesi, Nûh'un sebatı, İbrahim'in vakarı, İsmail'in doğruluğu, Musâ'nın ihlâsı, Eyyub'un sabrı, Davud'un ağlayışı, Muhammed'in cömertliği varsa, yine Tanrı hepsinden razı olsun, kimde Ebubekr'in acıması, Ömer'in hamiyeti, Osman'ın utangaçlığı, Ali'nin bilgisi bulunursa, sonra da bütün bunlarla beraber nefsini horlar, ayıplarını görürse o kimse fütüvvet sahibidir, fetâ adını hakkeder.» (Reşid Efendi nüshası, v. 123.a) Kuşayrî (465 h. 1073), «Risâle»sinde Belh'li Ahmed Hudraveyh'i (240 h. 854 - 855), Şah-İbni Şuca'-ı Kirmanî'yi (300 h. 912 den önce) ve Abu-l-Hasan Aliyy-İbn-i Sehl-al-Bûşenci'yi (345 h. 959 - 960) fütüvvet erbabından sayar ki (Matbaa-i Âmire, 1284, s. 134-137) bunlardan Ahmed-i Hudraveyh, zamanında Melâmet erbabının reisi tanınan ve aynı zamanda bilgide, fütüvvette, tevekkülde ve zahidlikte şöhret sahibi olan Abu-Turâb-ı Nahaşebî'nin (245 h. 859 - 860) mürididir (Kuşayrî: Risale, s. 21, Şa'rani: al-Tabkaat-al-kübrâ, Mısır, Şerefiye matbaası, 1299, c. I, s. 108, Lâmiî: Nafahât-al-uns tercemesi, Matbaa-i Âmire, 1270, s. 108) ve zaten kendisi de Melâmetle olduğu kadar fütüvvetle de meşhurdur (Şa'rânî, c. I, s. 108). Şah-ibn-Şucâ'-ı Kirmanî gerçek bir Melâmetî olan ve Sülemî'nin küçücük risalesinde, ilkinde bu tâifenin, yani Melâmetîlerin şeyhi diye mesleği tasrih edilerek tam onyedi kere anılan Abu Hafs-al Haddâd'a (260 h. 873-874 ten sonra) mensuptur (Şa'rânî, c. I, s. 108- 109). Abu-l-Hasan-İbni-Ahmed-al Bûşencî de, Horasan fetâlarındandır (Aynı eser, c. I, s. 160) ve Melâmetîlerle sıkı münasebeti vardır. Aynı zamanda yine Kuşayrî'den, hicrî üçüncü asırda Nişabur'da «F'ityan» adlı bir topluluğun bulunduğunu ve şehirlerde, bunların reislerinin olduğunu da öğreniyoruz ki (s. 135) bu, bize fütüvvet erbabının, hiç olmazsa ikinci yüzyılın (VIII) sonlarında teşkilâtlandığını gösterir. Kuşayrî, «Risale» sinde fütüvvete bir fasıl ayırmış ve burada «fütüvvet-nâme» lerde olduğu gibi Ashab-ı Kehf hakkındaki âyeti (Sûre. XVIII, ayet. 13) fütüvvete delil olarak alıp Fuzayl (187 h. 802 - 803), Aliyy-i Hakîm-i Tirmizî (255 h. 868 - 869), Abu-Bekr-al-Varraak (240 h. 854 - 855), Hâris-i Muhâsibî (243 h. 857 - 858), Cüneyd-i Bağdâdî (297 h. yahut 98, 909 - 910) ve Nasrâbâdî (369 h. 979 - 980) gibi büyük sûfîlerin, bu meslek hakkındaki sözlerini nakletmiştir ki bunların da hemen hepsi, Melâmetle münasebettardır (s. 134 - 135). Kuşayrî'de nakledilen sözler arasında Sünnî mezheplerinden birinin (Hanbeliyye) ilk müçtehidi olan Ahmed-ibn-i Hanbel'in (241 h. 855 - 856) ve Şîa-i İmâmiyye'nin altıncı imâmı olan Ca'fer-al-Sâdık'ın da (148 h. 765) sözleri vardır. Hele İmam Ca'fer-al-Sâdık'tan rivayet edilen söz, çok enteresandır. İmâm Ca'fer'e Şakıyk-ı Belhî (174 h. 790 - 791) «Fütüvvet nedir?» diye soruyor, İmam «Sen ne dersin?» diyor. Şakıyk, «Tanrı bir şey verirse, şükrederim, vermezse sabrederim» deyince, İmam, Medîne'deki «Köpekler de böyledir» diyor. Şakıyk, «Ey Tanrı elçisinin kızının oğlu, sence fütüvvet nedir?» diye tekrar sorun-

---

1 Bu Risâle hakkında Richard Hartmann'ın yazdığı bir makale Köprülüzade Ahmet Cemal tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Darülfünun, Edebiyat Fakültesi Mecmuası, 1924, sene. 3, sayı. 6, s. 276-322. Bu mühim Risâlenin 999 Cemazilahırasında kopya edilmiş bir nüshası, Fatih, Millet Kütüphanesinde, Reşid Efendi kitapları arasında 453 No.lı mecmuadadır, v. 120-124.

ca İmâm diyor ki: «Bize Tanrı verirse, kullarına ihsan ederiz, vermezse şükrederiz» [2]. [2]

Hicri 309 yılı Zilkadesinin 24 üncü salı günü (26.III.922) Bağdad'da öldürülen Abu-l-Gıyâs Mugıys-al-dîn Huseyn-ibn-al Mansûr-al-Hallâc al-Beyzavî'nin de «Fütüvvet, bu sıfata sahib olan kişinin bütün dileğini ulu Tanrıya hasretmesi ve Tanrı ile Tanrı için Tanrıya yönelmesidir» dediğini ve bu suretle fütüvveti ve fütüvvet ehlini ihmal etmediğini biliyoruz (Veliyeddin Efendi Kütüphanesi, mecmua, 3242. Bu söz 1080 Şevvalinde, 1670, yazılmış olan bu mecmuanın sonundadır).

Bu büyük sûfîlerin tariflerine göre, fütüvvet, «Kendini değil, Muhammed gibi halkı düşünmek, halkın derdiyle dertlenmek, nefsi için istediğini fazlasiyle başkaları için de istemek, kusur ve ayıpları örtmek, nefse düşman olmak, yoksuldan nefret duymamak, zengine halini arzetmemek, eline geçenle elinden çıkanı bir görmek, kimseye düşman olmamak, kimseden mürüvvet ve insaf beklememek, fakat herkese karşı mürüvvet ve insaf sahibi olmak, iki âlemden de geçmektir.» Bu târifler arasında, Cüneyd'in «Fütüvvet Şam'da, fesâhat İrak'ta, doğruluk Hora-san'dadır» sözü, hicrî üçüncü asırda, fütüvvet ehlinin Şam'da temerküz ettiğini göstermektedir. Bu târiflerin çoğunun Risalet-al-Melâmetiyye'de bulunması, bize Kuşayrî'nin kaynaklarından birini göstermiş oluyor. Kuşayrî'ye göre, fütüvvetin aslı, kulun, daima başkasının emri altında olmasıdır. O, bazılarının «Fetâ, yanında veli, yahut kâfirin yemek yediğini farketmiyen kimsedir» dediğini rivayet eder ve bazı âlimlere atfen şu hikayeyi nakleyler: «Bir gün, İbrahim Peygambere bir Mecûsî konuk geldi. İbrahim, Müslüman olursan seni konuklarım» dedi. Konuk, bu söze gücenerek gitti. Tanrıdan, «İbrahim'e, elli yıldır kâfir olduğu halde ben onun rızkını veriyorum da sen, bir gececik onu konuklamadın, bir kerecik olsun doyurmadın,» diye vahiy geldi. İbrahim, perişan bir halde hemen konuğun peşine düştü. Koşa koşa gidip ona yetişti, özürler diledi. Mecûsî, bu özür dileyişin sebebini anlayınca Müslüman oldu.» [3]. [3]

440 h. de ölen (1048) büyük sûfî Abu-Saîd Abu-l Hayr, fütüvvet hakkında «Peygamber, sana yapılmasını ve eline geçmesini dilediğin şeyi kardeşine de dilemelisin. Fütüvvetin hakıykati, ne halde ve ne keyfiyette olursa olsun, halkı hoş görmek, mâzur saymaktır. Tahammüle kuvveti olmıyan, fütüvvet ehliyle sohbet ederse rezil olur gider» demiştir (Hâlât ve Suhanân-ı Abû-Saîd Fazl-Allâh-ibn-i Abi-l-Hayr-al-Mîhenî, W. Juchowsky basması, Petresburg, 1899, s. 386). Şeyh-al-İslâm Hâce Abd-Allâh-ı Ansârî'nin (481 h. 1088 -1089), aslı Arapça olduğu anlaşılan tefsirinden istifade edilerek 520 h. de (1126) meydana gelen «Keşf-alesrâr ve iddet-al-ebrâr» adlı Farsça tefsirinde de fütüvvet hakkında şu sözleri okuyoruz: «Tanrı, İbrahim, Musa ve Yusuf Peygamberlerle Ashabı Kehf'e Fetâ demiştir. Cüvan-merdlerin yolu ve huyları şudur: Mustafa, Alî'ye Ya Alî, sözü doğru, vefalı, emniyetli, merhametli, yoksul sıfatlı, vergili, konuğa saygı gösterir, iyi işlerde bulunur, utangaç erlere Cüvan-merd denir dedi. Bütün Cüvan-merdlerin başı, Yûsuf Peygamberdir. Kendisine cefâ eden kardeşlerini "Bugün suçunuza bakılmaz, size soru, ceza yok" diyerek bağışladı (sûre: XII, Yûsuf, ayet. 92). Bir gün bir dilenci gelmiş, bir şey istemişti. Peygamber, buna bir şey verin dedi. Alî kalktı, gitti.

2 S. 136-137. Cemâl-al-din Ahmed-ibn-i Aliyy- ibn- al-Huseyn- ibn-i Aliyy- ibni-i Muhennâ'nın «Umdet-al-tâlib fî ensâbı Âl-i Abû-Tâlib» inde, Nakıyb Tâc-al-dîn Muhammed'in hâl tercemesinde, bu zâtın fütüvvet elbisesi giydiği kaydedilmiş, âllâme Âyet-Allah Seyyid Muhammed Sâdık âlu Bahr-al-Ulûm tarafından da bu bahis «Fütüvvet, zam ve teşditle kerem ve cömertliktir. Bu lûgat mânasıdır. Tahkıyk ehline göreyse dünya ve ahirette nefsini halka bağışlamaktır. «Lâ fetâ illâ Aliyy-Ali'den başka er yok» sözü fütüvvete aittir ve fütüvvet sahibine fetâ denir. Şeraîtte güzel ve iyi huylara derler. Fütüvvet hususunda söz söyliyenlerin en eskisi İmâm Ca'fer-al-Sâdık aleyhisselâmdır...» diye hâşiyelenmiştir (Necef-i-eşref, Haydariye matbaası, 1918-1337, s. 159).

3 S. 135. Bu hikâye, Yunus Emre'den sonra gelen Yunus'lardan biri tarafından destanlaştırılmıştır (Bakınız, Abdülbâkî Gölpınarlı: Yunus Emre Divanı, c. 2-3, İstanbul, 1948, Ahmet Halit Kütüphanesi, s. 576; şiir. CCLII).

Bir dinar, beş dirhem ve bir kap yemek getirdi. Peygamber sorunca dedi ki: O istediği zaman içimden bir parça yemek vermeyi geçirdim. Derken hatırıma beş dirhem vermek geldi. Giderken bir dinarım var, onu da vereyim dedim. Hatırıma geleni ve içimden geçeni vermezlik edemezdim. İşte bunun üzerine Peygamber, Lâ Fetâ İllâ Aliyy-Alî'den başka er yok dedi.» (Süleymaniye Kütüphanesi, Yenicami, Hadice Turhan Sultan kitapları, No. 43, v. 613 a.)

İbn-i Arabî (638 h. 1240), Fütûhât-ı Mekkiye'de fütüvvete ayrı bir bap tahsis etmiştir. Ona göre fütüvvet, kuvvet makamına aittir. Tanrı, havadan kuvvetli olarak ancak insanı yarattı. Fetâda zaafa ait hiç bir şey bulunmamak gerektir. Fütüvvet ehli, her varlıkla, o varlığın derecesine, kaıdrine göre muamelede bulunur ve bilhassa güzel huylara sahib olur. Efendisi olan Tanrının hükmü altında bulunan, fakat tabiat ve nefis âlemleriyle âdetlere üst olan kişi fetâdır. Fütüvvet ehli olanlar, halka ihsanda bulunurlar, kerem sahibi olurlar. İbrahim Peygambere, bu huyundan dolayı fetâ denmiştir. Fütüvvet makamına, ancak Melâmiyye sahiptir. Çünkü onlar, kul suretinde sultanlardır. Onları insanlar, cinler bilmez, fakat melekler tanır. İbn-i Arabî dört sahifeyi bulan bu tafsilâtı arasında fütüvvet ehlinin hükümleriyle fütüvvet makamının hakıykatlerini Fahr-i Râzî'ye (606 h. 1209) yazdığı ahlâk risâlesinde etrafiyle anlattığını kaydediyor (Mısır, Dâr-al-Kütüb-al-Arabiyye, 1329, bap. 42, c. I, s. 241 - 244). Yine aynı kitabın 146 ncı babında, âdeti veçhile bir çok tevil ve tevcihlerle fütüvvetin, güzel huylardan, Tanrı nimetini, kullarına bağışlamaktan, hiç bir ihsanı kimsenin başına kakmamaktan, hasılı Tanrı huylariyle huylanmaktan ibaret bulunduğunu ve din emirlerini nefsinin dileğinden üstün tutanın fetâ sayılacağını ve fütüvvetin hakıykatinin bu olduğunu söyleyip sözlerinin ihvana ve bu taifeye, yani fütüvvet erbabına nasihat olduğunu da ilave etmekte (c. II, s. 231 - 234). 147nci bapta da yine kendi usulü veçhile bazı yerlerde fütüvveti terk etmek icabettiğini anlatmaktadır (s. 234 - 235). Seyyid Şerif (816 h. 1413), fütüvveti «Lûgatte cömertlik ve ihsandır. Hakıykat ehlinin ıstılâhınca halkı, dünyada da, ahrette de kendinden üstün tutmaktır diye tarif eder (Ta'rifât, Matbaa-i Amire, taş basması, 1269, s. 68).

3. Fütüvvet ve tasavvuf hakkında iki zıt telâkki. Burada şunu da kaydedelim ki fütüvvetten bahsedenler, tamamiyle ve ancak fütüvvet ve melâmete bağlı olmaları, yahut sûfiyyeden olup fütüvvete de muhip veya müntesip bulunmaları bakımından fütüvvetin değeri hakkında birbirine aykırı iki fikir yürütürler. Meselâ aslen sûfî olan, fakat fütüvvete de müntesip bulunan Şeyh Şihâb-al-dîn Sühreverdî (632 h. 1234), «İdâlat-al-ayân alâ-l-burhân» adlı risâlesinde fütüvveti tasavvufun bir cüz'ü saymak suretiyle tasavvufu fütüvvetten ve sûfîleri fetâlardan üstün tutmadadır (Murad Molla, Abdülhamid I. 1447, v. 132. a - 134. b). Kimin olduğu bilinmeyen, fakat Alâ-al-devle (736 h. 1336) ye aidiyetini sandığımız fütüvvet-nâmede fütüvvet, nihayete erip kemâl bulunca vilâyetin başlıyacağı söylenir (Veliyeddin, mecmua, 1796, 170. b), mürüvveti olmayanın fütüvveti olamıyacağı, fütüvveti olmayanın da vilâyete erişemiyeceği bildirilir (171. b) ve fütüvvet libâsının şalvar olup aşağılıklara aidiyeti, bu suretle de nefsi alt etmiye remz olduğu, halbuki tasavvuf libâsı olan tâcın yücelere mensûbiyeti ve tasavvufun başlangıcının nurlar âlemine yücelmeden ibaret bulunduğu anlatılır ki (172.a) bütün bu bahis-lerin mehazı, Murad Mollada, Abdülhamid I. kitapları arasında 1447 numaradaki mecmuada bulunan ve kimin olduğu bilinmiyen «Tuhfet-al ihvân» ın Farsça tercemesidir (v. 352.a - b, 362.a). Bu görüşe karşılık Sülemî'ye göre fütüvvet ve melâmet, maddî ve manevî derecelerin en yükseğidir (Risâlet-al Melâmetiyye ve Kitab-al Futuvva). Büyük sûfî İbn-i Arabî de aynı fikirdedir (Fütûhât, işaret ettiğimiz bap). Zaten fütüvvet makamına ancak melâmet erbabının erişebileceğini söyliyen İbn-i Arabî esasen melâmeti en yüce ve üstün bir derece olarak kabul eder (bk. Fütûhat, bab. 23, c. III, s. 309, bab. 352, s. 232 - 236). Seyyid

Şerif-i Cürcânî ve Şa'rânî gibi ona uyan sûfîler de bu fikirdedirler. Bu izahat, aynı zamanda bize, melâmet ve fütüvvet erbabının ne derecede kaynaştığını da göstermektedir.

II
Fütüvvet-nâmeler, mukayese, tahlil ve tenkidleri

1. En eski ve önemli fütüvvet-nâmeler.

Fütüvvet hakkındaki sözler, an'ane ve rivayetler ve fütüvvet ehlinin erkânı, «Fütüvvet-nâme» denen kitaplarla tesbit edilmiştir. Şimdilik bizim bildiğimiz en eski fütüvvet-nâme hicrî dördüncü asra (X) ait olan, Abû-Abd-al-Rahmân Sulemî'nin «Kitâb-al-Futuvva» sıdır. Bundan sonra Hâce Abd-Allâh-ı Ansârî'nin «Fütüvvet-nâme» si gelir. Ayasofya Kütüphanesinde 2049 numarada kayıtlı olan ve içindeki risâlelerin dördünden başka hepsi fütüvvete ait bulunan ve bu dört risale ile beraber tam yirmi iki risaleyi ihtivâ eden bir mecmuada Sülemî'nin risalesi (78.a - 99.a) ve Abd-Allâh-ı Ansârî'nin «Fütüvvet-nâme» si (149.a - 154.b) vardır. Sülemî'nin Arapça Kitab-al-Futuvva'sı, fütüvvet kaide ve edeplerinden bahseder. Ansârî de «Fütüvvet-nâme» sinde, fütüvvet hakkında büyük sûfîlerin sözlerini Arapça olarak almada, bunları Farsçaya terceme etmede, bu hususta ayet ve hadisler-den istidlâllerde bulunmadadır. Hâce Abd-Allâh-ı Ansârî, «Menâzil-al-sâirîn» adlı risâlesinde de fütüvvetten bahseder ve XVIII inci sûrenin (Kehf) 10. ayetinden istidlâl ederek «Fütüvvet, nefis sıfatlarından arınmış kalbin makamına verilen adıdır. Bu temizlik, imandan sonra hidâyetteki fazlalık ve ilerleyiştir...... Fütüvvet, kendinde bir fazilet ve hak görmemektir. Bu da üç derecedir. Birincisi, düşmanlığı terk etmek, kusuru görmezlikten gelmek, eziyeti unutmaktır. İkinci derecesi, sana isyan edene yaklaşman, eziyet edene ihsan etmen, kötülükte bulunana karşı özürler dilemen ve bunları, kızgınlığını yenerek değil, sabrederek, lûtfeyliyerek seve seve ve afvede ede yapmandır. Üçüncü derecesi, seyrinde ve şühudunda hiçbir şeyin seni durdurmamasıdır. Şunu bil ki düşmanını şefâate baş vurmağa muhtaç eden ve onun özür dilemesinden utanmıyan, fütüvvet kokusunu alamaz. İstidlâl yoliyle hakıykat nurunu dileyen kişiye fütüvvet dâvasında bulunmak, ebediyen helâl olmaz» der (Şerhu Menâzil-al-sâirîn, Millet K. Hekimoğlu Ali Paşa kitapları, No. 479, v. 98.b – 101.a. Bu risaleyi Abd-al-Razzak Kâşânî, 736 h. 1335, şerh etmiştir. Menâzil-al-sâirîn, 1321, h. 1908 de Mısır'da basılmıştır). Mecmuada, Aliyy-ibn-al-Hasan-ibn-i Câdveyh'in Arapça «Kitâbu Mir'ât-al-Muruvvât» (35.a-77.b) adlı risâlesi de mürüvvetin ve fütüvvetin her hususta esaslarını, âyet ve hadislerle, sûfîlerin, padişahların, vezirlerin, bilginlerin sözleriyle anlatmada, yer yer şairlerden şiirler almadadır. Meşhur Nizâm-al-mülk (485 h. 1092) adına yazılmış olan bu kitap, büyük bir edebî değeri haizdir, fakat fütüvvet erkânından bahsetmez. Aynı mecmuada Ahı Ahmed-al-muhibb-ibn-i Şeyh Muhammed-ibn-i Mîkâîl-al-Arabîlî ve Abu-l-Mahâmid Ahmed-ibn-i Abd-al-Melik-al-Aş'arî'nin Arapça risaleleri de (99.a – 106.b, 140.a – 147.b) böyledir. Mecmuanın 106.b – 108.b yapraklarını kaplıyan ve kimin olduğu belli olmıyan mürüvvetten bâhis Arapça risale de aynı tarzdadır. Bunların hepsi de tarifatla ve belli başlı sûfîlerin fütüvvet ve mürüvvet hakkındaki sözleriyle doludur.

Mecmuadaki en mühim risaleler, sekizinci, onbeşinci, onaltıncı, onyedinci, ondokuzuncu ve yirminci risâlelerdir. Bu risâlelerin birincisi Ahmed-ibn-i-İlyas-al-Nakkaş-al-Hartburtî'nin «Tuhfat-al-Vasâyâ» adlı

Arapça risâlesidir. Müellif, beş fasıldan ibaret olan risalenin birinci faslında, fütüvvetin islâmî an'anesini anlatmakta, Tanrının Kur'an'da, fütüvveti Yusuf sûresinde (XII) iki yerde (âyet. 20, 36), Kehf sûresinde (XVIII) dört yerde (ayet. 10, 13, 60, 62), Enbiyâ sûresinde (XXI) bir yerde (âyet. 60) ve bu suretle yedi kere andığını ve Yusuf Peygambere, kardeşlerine, Ashâb-ı Kehf'e, Musâ ile arkadaşlık eden Yûşa'a fetâ dediğini bildirmede, ikinci fasılda fütüvvet şeceresinin resmini yapmadadır. Bu resim, an'anenin temsilî bir aksinden başka bir şey değildir. Üçüncü fasıl fütüvvet şartlarına aittir, dördüncü fasılda fütüvvet erkânı, beşinci fasılda Muhammed'e kadar fütüvvet nisbeti tesbit edilmededir. Mecmuamn 108.a - 117. b kısmını kaplıyan risalenin dört yaprağı (114.a -117.b) bu son iki fasla ayrılmıştır. Harputlu İlyasoğlu Nakkaş Ahmed, kitabını Halife al-Nasır li-dîn-Allâh'ın (575 - 622, 1179 - 1225) oğlu Abu-l-Hasan Alî adına yazmıştır. Bu zat 611 yılı Zilkadesinde (1215) ölmüştür (Târih-al Kâmil, Mısır, Matbaa-i Ezheriyye, 1302, c. XII, s. 142). Fakat kendisinden rahmetle anıldığına göre bu tarihten sonra yazılmıştır. Aynı zamanda eserden, Abu-l-Hasan Alî'nin de fütüvvete ait «Umdet-al-vesîle» adlı bir kitabı olduğunu öğreniyoruz ki Nakkaş Ahmed, âdetâ bu eseri hülâsa etmiştir.

Onbeşinci risâle, Halîfe al-Nâsır li-dîn-Allâh'ın Anadolu elçiliğini yapan «Avârif-al-maârif» sahibi Şihab-al-dîn Suhreverdî'nin (632 h. 1234) Farsça «Risâlet-al-futuvva» sıdır (154.a - 158.b). Bu risâlede fütüvvet esasları anlatılmada, riayet edilmesi lâzımgelen şartlar bildirilmededir. Fütüvvet tariflerini toplıyan risâlelere göre faydalı, fakat fütüvvet erkânı bakımından noksandır.

Bu risâlenin diğer bir nüshası, yine aynı kütüphanede 3135 No.lu mecmuadadır (185.a - 190.b). Bu mecmuada Ferid-al-dîn Attâr'ın nâ-tamâm Tazkirat-al-Avliyâ'sı 744 Muharreminin sonuncu perşembe günü, Barak Baba şathiyesinin Kutb-ı Alevî tarafından Farsça şerhi 756 Saferinin ilk günlerinde istinsah edilmiş olduğuna göre mecmua, hicrî VIII. yüzyıla aittir. Bu risâleyi bana aziz ve fâzıl dostum Prof. Muctabâ Mînovî haber verdi. İnceleyince Şihâb-al-dîn'in 2049 No.daki risâlesi olduğunu anladım. Şihâb-al-dîn, bu risâlede "Şeyh Baba Halil-al-Marandî" adlı birisinin "Fütüvvet, peygamberlik dallarından bir daldır, tarîkatse baştan aşağıya dek nübüvvettir" mealindeki arapça bir sözünü kaydediyor ve bu zata «Şeyh-al maşâyih sultân-al muhakkıkıyn» diye büyük bir saygı gösteriyor (2049: 157.b, 3135: 188.b). Kim olduğunu bilemediğimiz bu zatı rahmetle andığına göre risâlenin yazılışından önce ölmüş bulunuyor.

Onaltıncı risâle, yine Şihâb-al-dîn'in Farsça «Kitâb-al-Futuvva»sıdır (158.b-181.b). Bu risâle de, «Aydan Kitâbun fi-l-Futuvva min imlâi malik-al-maşâyıh Şihâb-al-dîn-al-Suhravardî» başlığını taşımadadır. Bundan evvelkine göre hem fütüvvet hakkındaki izahat, hem de nisbeten erkân hakkındaki tafsilât bakımından daha olgun ve faydalıdır.

Onyedinci risâle kimindir, bilmiyoruz. «Kitâb fi bahr-al-fütüvvati va zikru şacarat-al-fayz» adım taşıyan bu Farisî risâle, mecumada 182.a – 210.a yı kaplar. 183.b de Harputlu Ahmed'in risâlesindeki şecere resmi örnek tutularak yapılmış bir ağaç resmi var.

Ondokuzuncu risâle, erkân bakımından en değerli bir risâledir. Bu Farsça risâlenin başında kitabın ve müellifinin adı yazılı olan yer, yapışıp yırtılmış. Ancak «Kitab-al-futüvva tasnif-al-Şeyh… rahmet-Allâhi aleyh» sözlerini okuyabildik. Fakat müellifin adının Necm-i Zer-kûb olduğu (222.a), «Sohbet-nâme» adlı bir eseri bulunduğunu (221.b), Şihâb-al-dîn silsilesine mensubiyetini (226.b-232.b), bu kitabın evvelce yazdığı Fütüvvet-nâme'nin muhtasarı olduğunu (227.a) yine bu eserden anlıyoruz. Risâle, 218.b- 235.a dadır.

Yirminci Farsça risâlenin de müellifi belli değildir. Bu risâlede de (235.b - 237.a) aynı erkân yazılmaktadır. Yalnız fazla olarak mahfelde fütüvvet ehlinin mevkileri ve mevkilerinin tâyin sureti de anlatılmaktadır.

Bunlardan sonra tarih bakımından, Nâsîrî adlı bir şair'in:

İn nasîhat çun tamâmî ruh nemüd

Şeş sad-u heştâd-u nuh târîh bûd

Beytinden de anlaşıldığı veçhile 689 hicrîde (1290) yazdığı manzûm ve Farsça «Fütüvvet-nâme»si gelir. Ayasofya'daki mecmuada pek noksan olarak müteferrik yerlerde bazı parçaları bulunan (17.a-b, 118.b-239.b, 240.a-b) ve bu suretle mecmuanın tertibinden sonra ele geçip önemli sayılan yerlerinin boş kalmış sahifelere yazıldığı anlaşılan bu risâlenin tamamı, İstanbul'da Köprülü Kütüphanesinde 1597 numarada kayıtlı mecmuadadır ve mecmuanın 89.a-100.a yapraklarını kaplar. Aynı mecmuada, Nâsırî'nin:

Sâl çun ber hî vu sâd-u tıy resîd

İn latâyıfrâ tamâmî şud bedîd

beytinden ve başlıktaki «Der mevsim-i behâr ki ez funûn-ı ezhâr hitta-i Tokât çun arsa-i cennât bûd» cümlesinden anlaşıldığı gibi 699 yılında (1299-1300) Tokât'ta yazdığı «Kitâb-al-işraak» adlı diğer bir mesnevîsi bulunduğundan (40.a – 82.b) bu Farisî fütüvvet-nâmenin de Anadolu'da yazıldığına hükmetmek icap ed er. Bu fütüvvet-nâme, Bayburtlu Seydi Hasanoğlu Ahı Ali tarafından 840 Cemazilâhirasının 22 nci günü istinsah edilmiştir. İran'lı şâir hakîm Nâsır Husrev'in ölümünden aşağı yukarı 200 yıl sonra yazılan bu fütüvvet-nâmede şâir, fütüvvetin esaslarından fütüvvet verilmeyecek kişilerden, fütüvveti bozan işlerden, fütüvvet kısımlarından ve erkânından bahsetmektedir. Nâsırî, risalesini

Mefhar-i kîtî Muhammed k-ez safâ

Kerde hâsıl nâm-u hulk-ı Mustafâ

………………………………………

Hem fakıyr-u hem emîr-u hem ahi

Bâd ûrâ der du kîtî ferrûhî

beyitleriyle öğdüğü (99.b) Emîr Ahı Muhammed adına yazmıştır. Ayasofyadaki mecmuadan ilk bahseden muallim M. Cevdet, Sultan Veled'in (712 h. 1312), divanında öğdüğü Ahı Muhammed'in bu zat olması ihtimalini serdeder [4]. [4]

İstanbul Üniversitesi Farsça yazmaları arasında 1288 numarada kayıtlı bir fütüvvet-nâme, büyük sûfî şair Ferid-al-dîn Attâr'a (627 h. 1230) nisbet edilmededir. 192 beyitlik bir mesnevî olan ve «mefâîlün mefâîlün

4 Zeyl alâ-l-Ahıyyat-al-fityân, İstanbul, Kurtuluş matbaası, 1932-1351, s. 161-163. Muallim Cevdet'in, Sultan Veled'in, Ahı Muhammed hakkında yazdığı şiirden aldığı mısrâlar karmakarışıktır. Her halde karşılıklı yazılmış mısraların evvelâ sağ, sonra sol tarafını yukarıdan aşağıya yazmış! Bu şiirin tamamı ve doğrusu için bakınız: Dîvân-ı Sultan Veled, Feridun Nafiz Uzluk basımı, Uzluk Basımevi, 1341, s. 150-151. Burada M. Cevdet'in, Ayasofyadaki bu mecmuada bulunan risâlelerin fihristini de noksan verdiğini kaydedelim. Franz Taeschner, Nâsırî'nin Fütüvvet-nâme'sini "Der Anatolische Dihter Nâsırî (um 1300) und sein Futuvvetnâme – Fütüvvet-nâme-i Mevlânâ Nâsırî b âzamîme: Müntehabât ez Kitâb-al-İşrâk li Mevlânâ Nâsırî" adiyle 1944 te Leipzig'de bastırmıştır.

faûlün» vezniyle yazılmış bulunan bu risâlede fütüvvetin, mürüvvet, doğruluk, herkesi bir görüp sevmek, nefis tutsaklığından kurtulmak, vefa, kötülüğe iyilikle mukabele etmek, cömertlik.. gibi yetmiş iki şartı olduğu bildirilmededir. Bu mesnevîde iki kere Ahı, iki yerde de fütüvvet müridi mânasına terbiyet (terbiye) kelimesi geçmede, iki beyitte Attâr adı anılmada, sonlarında da bir münasebetle Nizâmî'nin (592 h. 1195 - 1196) «Penç - genc» ine müracaat tavsiye edilmededir. Âka-yı Said Nefîsî'nin ve Prof. Ritter'in görmedikleri bu mesnevî'nin Attâr'a aidiyeti şüphelidir (Bakınız: İslam Ansiklopedisi, Ferid-al-dîn Attâr maddesi, cüz 11, s. 7 - 12, Cust-u cû der ahvâl ve âsâr-ı Ferid-al-dîn Attâr-ı Nîşâbûrî, Tahran, 1320 Şemsî hicrî. Bu kitap bilhassa Attâr'ın eserleri hakkında değerli malûmatı ihtiva eder). Hasılı bu mesnevî, fütüvvet erkânından değil, fütüvvet sıfatlarından ve şartlarından bahsetmektedir.

Bunlardan sonra şimdiye kadar gördüğümüz fütüvvet-nâmeler içinde en mazbutu olan ve maalesef kime ait olduğu bilinmeyen Farsça bir fütüvvet-nâme gelmektedir. Murad Molla Kütüphanesi'nde Abdulhamid 1. kitapları arasında 1447 numarada kayıtlı, meşin, ortası zahriyeli ve miklaplı bir kapla ciltlenmiş olan ve içinde 753 Zilhiccesinde (1353 Ocak) Ahmed oğlu Muhammed oğlu Abd-Âllah oğlu Yahyanın oğlu Abd-Allâh tarafından istinsah edilen «Nüzhet-al-arvâh ve Ravzat-al-afrâh» dan başka Reşîd-al-dîn Vatvât'ın 744 Muharreminin sonunda (1343.24 Haziran) istinsah edilen Hadâik-al-sihr'iyle beraber elliden fazla risaleyi ve sayısız münşeât ve fevâidi ihtiva eden mecmuadaki fütüvvet-nâmedir. Bu çok değerli ve âdetâ bir hazine olan mecmuadaki risâlelerin ikisinde 754, Hadâik-al-sihr'de 744, bir risâlede 753, bir başkasında 746, bir diğerinde de yine 753 tarihleri bulunduğuna göre mecmua 744 le 754 arasında tertib edilmiştir. «Fütüvvet-nâme», kenarında da hâşiye tarzında risâleler yazılmış olan ve bunlarla beraber bütün yazı kısmı 15 X 28, iç kısmı 12,5 x 20,5 ve cildiyle 17,5 X 33 eb'adında bulunan bu mecmuanın 352.a- 362.a kısmını işgal eder. Müellif, dîbâcede Tanrıya hamdu senâ ve Peygamber'le evlâdına salât ve selâmdan ve bilhassa Alî'yi «Hûsûsâ server-i fityân kerîm-i her du cihan esed-Allâh-al-gaalib Aliyy-ibn-i Ebî-Tâlib aleyhisselâm» diye andıktan sonra asrındaki büyüklerden bazılarının dileklerine uyarak fütüvvete ait «Tuhfet-al-ihvan» adlı bir risâle yazdığını, fakat bazı dostların, bu risalenin faydasını tâmim için Farsçaya çevrilmesini istediklerini, bunun üzerine fazla ve lüzumsuz yerlerini hazfederek, bazı yerlerini de kısaltarak bir mukaddime, on bap ve bir hâtimeden ibaret olmak üzere Farsçaya terceme ettiğini söylüyor. Mecmuanın hicrî sekizinci asrın ortalarında tertib edildiğine bakılırsa her halde bu fütüvvet-nâme, yedinci asra ait bir mahsuldür ve ihtimal Nâsırî'nin manzum fütüvvet-nâmesinden de eskidir. Dili gayet düzgün olan risâle, aynı zamanda devrinin edebî Farsçasına da pek mükemmel bir örnektir. Dört fasla ayrılan mukaddimede fütüvvet, «fıtrat nurunun zuhuru ve neş'et karanlığını kaplaması, bu suretle de nefiste bütün faziletlerin zâhir olması ve aşağılık sıfatları gidermesidir. Çünkü insanın fıtratı, sıfat âfetlerinden ve ârızalarından ve nefsâni dâiyelerden kurtulur, tabiat perdeleriyle cismanî ilgilerden arınırsa sâf ve aydın bir hale gelir ve yücelik istidat ve iştiyakı hasıl olur» diye anlatılmaktadır ki bu tarif, insanlarda kablî olarak kötülük istidadını kabul etmiyen ve kötülüğün, insanın özünden değil, sonradan kesbettiği huylardan, muhitinden ve şehevî dâiyelerden meydana geldiğini bildiren bir tariftir. Bu tarife göre insanın fıtratında kemal istidadı asıldır. Ârızî huylar ve bunlardan meydana gelen istekler kalkınca bu istidât zuhur eder. Yine bu mukaddimede «mürüvvet-erlik» ile «fütüvvet-yiğitlik» arasındaki fark belirtilmektedir. Mürüvvet, fütüvvetin temelidir. Fakat mürüvvet sahibi, fütüvvet sahibi değildir. Ancak fütüvvet sahibi, aynı zamanda mürüvvete de sahiptir. Mürüvvet, kötülüklerden kaçınmayı gerekli bilmek ve bu hususta gayret gösterecek iyiliği meleke haline getirmektir. Mürüvvet, fütüvvetin bir hazırlık

devresidir. Fütüvvetse «bütün temizlik, erlik, yiğitlik ve çeşitli hikmet ve adâlet icabâtının insanlardan fi'len zâhir olmasıdır.» Fütüvvet de vilâyetin temelidir. Mürüvveti olmayanın fütüvveti olmadığı gibi fütüvvete sahip olmayan da vilâyet sahibi olamaz. Vilâyet, beşeriyetin fenası ve ahadiyette tam bir istiğraktır. Mukaddimede Ashâb-ı Kehf'in ahvali anlatılmada, mürüvvetin sonunun, fütüvvetin başlangıcı, fütüvvetin sonunun da vilâyetin başlangıcı olduğu belirtilmede ve yine «Bütün faziletler, insanın fıtratının zâtî levazımından olup birkaç garip ve ârızî aşağılıklar, tabiat yüzünden meydana gelen şeylerdir» diye yukarıda işaret ettiğimiz felsefede israr edilmektedir. Bu hususta «İnsanın çalışıp kazandığı hayır ve sevap da kendisine aittir» âyetindeki (sûre. I, al-Bakara, âyet. 286) kisb kelimesiyle iktisab kelimesinin farkı üzerinde durulmada, hayır ve sevap hakkında kullanılan kisb'in, ne suretle olursa olsun bazı şeylerin elde edilmesi mânasına geldiği, iktisabınsa kast ve niyetle ve cehitle bazı şeylerin elde edilmesi mânasını ifade ettiği cihetle iyiliklerin ve hayrın, insan fıtratının levazımından bulunduğu tekrar olunmada ve bu yüzden bunların sevabının ve faydasının insana ait bulunduğu, çünkü esasen bunların, fıtratta gizli olan şeylerin zuhurundan ibaret olduğu, halbuki kötülüklerin ârızî olması dolayısıyla günahının da insana ancak sonradan lâhik olacağı izah edilmektedir. Yine bu değerli mukaddimede İbrahim Peygamberin fütüvvetinden ve Cebrâil'in Tanrı adını anması üzerine bütün malını ona bağışlamak suretiyle imtihandan yüzü ak çıktığından bahsedilip fütüvvetin kutbu olduğu ve üç gün oruç tutup her gün iftar vakti yemeğini Tanrı sevgisiyle miskine, yetime ve esire vererek su ile iftar eden «Emîr-al-mü'minîn Alî aleyhissalâtü vesselâm» ın (sûre. LXXVI, al-Dehr, âyet. 8) fütüvvetinin de İbrahim Peygamber fütüvvetinin fer'î, fakat kemali bulunduğu ve bu yüzden de «Lâ fetâ illâ Alî-er ancak Ali'dir» diye öğüldüğü, son zamanda da fütüvvet kutbunun «Mehdî aleyhisselâm» olacağı söylenilmektedir. Mukaddimenin üçüncü faslında fütüvvetin mehazı ve bu yolun başlangıcı şerhediliyor: Bir gün Peygamber, bir toplulukta otururken birisi gelip filân evde bir erkekle bir kadın kötülükte bulunuyorlar diyor. Onları çağırmak gerektiğinden sehabeden bir kaçı gitmek üzere müsaade istiyorsa da Peygamber, Ali'ye sen git ya Ali diyor, bakalım doğru mu? Ali, o eve gelince gözlerini yumup içeriye giriyor. El yordamiyle duvarlara tutunarak dolaşıyor. Dışarı çıkıp gözlerini açıyor ve Peygamber'e gelerek bütün evi dolaştım. kimseyi göremedim diyor. Peygamber, nübüvvet kuvvetiyle işi anlayıp yâ Alî diyor, sen bu ümmetin fetâsısın. Sonra bir bardak su ve bir az tuz istiyor. Selmân-ı Fârisî getiriyor. Peygamber, bir miktar tuz alıp bu şeriattır diyor ve bardağa atıyor. Yine bir miktar tuz alıp bu da tarikattir diyor, onu da suya döküyor. Üçüncü defa yine bir miktar tuz alıp bu da hakıykat diyerek yine bardağa atıyor ve suyu Alî'ye verip içiriyor. Sen benim refıykımsın, ben Cebrâil'in refıykıyım, Cebrâil de Tanrı refıykıdır diyor. Sonra Selmân'a, Alî'ye refıyk olmasını söylüyor. Selmân, Alî'nin elinden tuzlu su içerek onun refıykı oluyor. Haziyfe de Peygamber'in emriyle ve aynı tarzda Selmân'dan kadeh alıp içerek ona refıyk oluyor. Ondan sonra Peygamber, şalvarını Alî'ye giydiriyor, belini bağlıyor, "Yâ Alî" diyor, "Seni tekmil ediyorum, kemâle ulaştırıyorum." Müellife göre fütüvvetin esası budur ve fütüvvet ehli arasındaki kadeh sunmak, şalvar giydirmek ve bel bağlamak, yani refıyklık ve kardeşlik kaideleri, buradan kalmadır. Su, duruluğu bakımından ilme, hikmete, ezelî istidada, kablî kabiliyete işarettir ki bu, ancak kâmil bir kişi vasıtasiyle feyizlenir ve zuhur eder. Tanrı da «Biz, her şeyi sudan yarattık» (sûre. XXI, al-Enbiyâ. âyet. 30) demiştir. Tuz, adalet ve fazîlete işarettir. Her yemeğin tadı tuzla zâhir olur. Fazîletler de bir kâmil vasıtasiyle zuhur eder. Nitekim «Şeriat, adaletin sureti ve zâhiri, tarikatsa, adaletin aslı ve varlıktaki sereyanıdır.» Şalvar giydirmek, iffete işarettir. Bel bağlamak, yiğitliğe ve halka hizmete remizdir. Fütüvvet ehlinin müteahhirleri yola girene itimat edemezlerse önce beline bir peştemal kuşatırlar, bir müddet sonra yolda ehliyet gösterirse şalvar giydirirler. Fütüvvet ehli, bu makamlara varana «tekmil» derler. Çünkü ilmin kemâli amelledir. Amel-

siz ilme hiç ehemmiyet vermezler. Amele kadem, ilme nazar derler ve kadem ehlini üstün, nazar sahibini ondan aşağı tanırlar. Fütüvvet libası şalvardır, tasavvuf libası taç. Sebebi de fütüvvetin esası, aşağılık sıfatlardan kurtulmaktır. Halbuki tasavvuf, yüceliklere aittir. Yine bu yüzden tasavvufta baş tıraş edilir ki bu, fütüvvette yoktur. Bu bakımdan fütüvvet, tasavvuftan bir cüzdür. Nitekim vilâyet de nübüvvetin cüzüdür.

Bu izahatın sonu, bilhassa dikkate değer. Birinci fasılda da «Vilâyet, beşeriyetin fenâsıdır, ahadiyette istiğraktır. Mahabbet ve hulûs saltanatının zuhurudur. Bunun cevheri de nübüvvettendir» (352.b) sözü, Hukemânın nübüvveti kisbî saymalarını hatıra getiriyor ki bu, fütüvvet ehliyle Hukemâ mesleği arasındaki münasebete bir delil sayılabilir. Aynı zamanda müellifin, tasavvufu fütüvvetten üstün tutması, fütüvvet erbabından olmakla beraber bir tarikate müntesip ve ona daha fazla bağlı olduğunu göstermededir.

352.a dan 362.a ya kadar devam eden ve risâlenin en ehemmiyetli kısmını teşkil eden mukaddimenin dördüncü faslında, Alî'nin «Fütüvvetin aslı vefa, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, nasihat, hidayet ve tövbedir. Bu huyları huy edinmiyen fütüvvet ehli olamaz» ve İmâm Hasan'ın sorusuna «Fütüvvet, kudreti varken affetmek, devleti varken tevazuda bulunmak, varlık halinde cömertlik etmek ve minnetsiz olarak ihsan eylemektir» dediği anlatılmakta, yukarıda sayılan sekiz huyun, iffet, şecaat, hikmet ve adaletten ibaret olan dört asla raci bulunduğu, tövbe ve cömertliğin iffete, tevazu ve emniyetin şecaate, doğruluk ve hidayetin hikmete, vefa ve nasihatin de adalete fer' olduğu izah edilmektedir.

Bu çok mühim mukaddimeden sonra tövbe, cömertlik, tevazu, emniyet, doğruluk, hidayet, nasihat ve vefa, sekiz bapta anlatılıyor. Dokuzuncu bap, fütüvvet ve mürüvveti ihlâl eden kibir, gurur, ucüp vesaire gibi kötü huylardan bahsetmede, son bap olan onuncu bapta, fetâ, fetâlaşan ve müddeî anlatılmadadır. Fetâ, mürüvvet ve fütüvvette kemale eren, fetâlaşan, fütüvvet ehli olmayı dileyen, temiz ve güzel huylara iştiyakı olan, müddeî de cüvan-merdler libasını giymekle beraber ahlak bakımından onlardan uzak olan kişidir.

Hâtime, üç fasla ayrılmıştır. Birinci fasılda, fütüvvete, gençlikte bir «pîş-kadem» bulunup girmek lüzumu, ikinci fasılda fütüvvete ait sekiz sıfatı, Alî'nin, kemâli dolayısiyle en yücesinden başlamak suretiyle saydığı, halbuki hakıykatte bu sekiz sıfatın ilkinin tövbe, sonuncusunun vefa olduğu anlatılmada, üçüncü fasılda da hizmet ve ziyafet levazımından bahsedilmededir.

Kâşanlı Huseyn torunu Ma'sum tarafından kopya edilmiş olan bu Fütüvvet-nâmede «Kim fütüvvet yoluna ayak basar veya buna iyice niyetlenirse, Alî'nin feyzinden bir saçıntıya mazhar olur, kendisine, onun ışığından bir ışık vurur. Fütüvvet yoluna girenin ona uyması, onun hidayetine ve ahlâkına iktida etmesi vaciptir. Onun mukaddes zâtından medet dilemesi, temiz ruhundan feyz istemesi gerektir. Bu sûretle de onu sevmek, ona uymak ve izini izlemek dolayısiyle onunla bir münasebet peyda eder ve bu münasebetle de kemalinin feyzine ve bazı hallerinin kendisinde zuhuruna istidat kazanır. Sevgisindeki rüsuh, itaat ve inkiyadındaki ihlâs derecesince de yücelik istidadına ulaşır» denerek Alî'nin, fütüvvet ehlinin imamı ve muktedası olduğu söylenmede (353.b) , yukarılarda zikrettiğimiz gibi dîbacede «Server-i fityân kerîm-i her du cihan esed-Allah-algaalib Aliyy-ibn-i Ebî-Tâlib aleyhisselâm» diye anılmada, risâlede bir çok kere «Emîr-al-mü'minîi Ali aleyhisselâm», bir kere «Emîr-al-mü'minîn Ali aleyhissalâtu vesselâm», iki kere «Emîr-al-mu'minîn Salâvat-Allahi aleyh», beş kere de tam Şîa şiarınca ve sadece «Emîr-al-mü'minin aleyhisselâm» diye zikredilmede ve münasebet düştükçe sözleri ve menkabaleri anlatılmadadır. Yedinci bapta «İmam-ı eimme-i Fityân ve kutb-ı aktâb-ı cüvan-merdân Emîr-i mü'minân Alî aleyhisselâm», sekizinci bapta «Kutb-ı aktâb-ı

fütüvvet ve server-i ashâb-ı uhuvvet Emîr-al-mü'minîn Alî» sözleriyse, fütüvvet ehlinin Alî'yi nasıl ve ne tarzda tanıdıklarını apaçık göstermededir. Risâlede ilk üç Halifenin adları hiç geçmemededir. Sûfîlerden Şakıyk-ı Belhi (174 h. 790 - 791), Hâtem-i Asamm (237 h. 851 - 852), Hâce Abdallâh-ı Ansârî (481 h. 1088 - 1089) ile Bül- Hasan-ı Antakî (?) nin adları geçmede.

Risâlede fütüvvet ehlinin ahlakına ait şu hikâyeler dikkate değer:

Yermük Savaşında, savaştan sonra yaralılara su götüren, savaş meydanında ileriden bir ses duyuyor. Gidip yaralıyı buluyor, tam su vereceği sıralarda o civardan bir yandım sesi geliyor. Yaralı, suyu ona götürmesini söylüyor. İkinci yaralıyı bulup su vereceği sıralarda bir başka yaralının sesi geliyor. İkinci yaralı da su içmeyip ona götürmesini söylüyor. Fakat su götüren ona varıncaya kadar o, ölmüş bulunuyor. İkincisine dönüyor, onu da ölmüş buluyor. Üçüncüsüne, yani ilkine gelince görüyor ki o da ölmüş.

Alî, tam kırk yıl, rastladığına önce kendisi selâm veriyor, sonra bundan vazgeçiyor ve bu sevabı halka bağışlıyor.

İmâm Hasan'la İmâm Huseyn arasında hafif bir kırgmhk oluyor. Bir müddet sonra büyük olduğu halde Hasan, barışmağa geliyor. Huseyn, Peygamber'in bir hadîsini anarak barışmayı kendisinin daha çok istediğini, fakat Hasan'ın gelmesini beklediğini ve bu suretle de kendisinin değil, onun sevaba girmesini dilediğini söylüyor.

Hâtem-i Asamm, Şakıyk'le Horasan'da, bir savaşta bulunuyor. Birbirlerine rastladıkları zaman Şakıyk, "Yüreğin ne halde?" diye soruyor. Hâtem, "Zifaf gecesindeki gibi" deyince Şakıyk, "Ben o kadar eminim ki" deyip kalkanını atıyor, silâhın çıkarıyor, başını kalkanına koyup yatıyor, uyuyup horlamaya başlıyor.

Bül-Hasan-i Antâkî'ye misafir geliyor. Beş parça ekmekten başka bir şey yok. Kendisi yerse, misafir aç kalacak. Sofrayı kuruyor, ekmek parçalarını koyuyor. Bir bahaneyle mumu söndürüyor, yiyor gibi ağzını şapırdatmıya başlıyor, misafirin de ağız şapırtısından yediğini sanıyor. Fakat mum yakılınca görülüyor ki ekmekler olduğu gibi durmada. İkisi de öbürü yesin, utanmasın diye ağızlarını şapırdatmışlar.

Emsali arasında en değerlisi olan bu Fütüvvet-nâme'den sonra Veliyeddin Efendi Kütüphanesi'nde 1796 No.da kayıtlı mecmuadaki Farsça Fütüvvet-nâme gelmektedir (170.b - 174.a). Bu mecmuada otuz bir tane risâle var. Bunların onbir tanesi Şeyh Alâ-al-Devle-i Semnanî (736 h. 1335) nindir ve çoğu, ketebelerinde tasrih edildiği veçhile bizzat Şeyh'in el yazısiyle yazılmış nüshalardan istinsah edilmiştir. Öbür risâleler arasında bir tanesi Alâ-al-Devle'ye şeyhinin yazdığı mektuptur. Beş tanesi Gazzâlî (505 h. 1111) ye, iki tanesi Seyyid Aliyy-i Hemedanî (796 h.1385) ye, bir tanesi Necm-i Râzî (654 h. 1353) ye, bir tanesi Şeyh Ahmed-alHayufî (618 h. 1221) ye aittir. Bir risâle de Kuşayrî'nin istılâhatıdır. Geriye kalan dokuz risâlenin müellifleri belli değildir ki, «Hâzihî risâletun fi-l-futuvva» başlığını taşıyan Farsça Fütüvvet-nâme de bunlar arasındadır. Fakat mecmuadaki risâlelerin çoğunun Alâ-al-Devle'ye ait oluşu, bu risâlenin de Şeyh'e aidiyeti zannını vermekte, üslûp da bu fikrimizi kuvvetlendirmektedir. Ayrıca Şeyh'in, kendi tarafından yazılan hal tercemesinde Abû-Yezîd-i Bistamî'nin (261 h. 874 - 875) mânevî terbiyesiyle yetiştiğini, tecridde de İbrâhîm-ibn-i Edhem (161 h. 777- 778) in, mürüvvet ve fütüvvette Abû-Hafs-al Haddâd (260 h. 873 - 874 den sonra) ın mânen mürîdi olduğunu ve bu mânevî terbiyeden sonra hayatta bulunan şeyhlere intisab ettiğini kaydederek fütüvvetle alâkasını bildirmiş olması da bu risâlenin Alâ-al-Devle'ye aidiyeti hakkındaki fikri-

mizi teyit etmektedir (aynı mecmua, 113 a - b). Mecmuadaki risâlelerin yirmi dördüncü, yirmi beşinci, yirmi altıncı ve yirmi yedincisinin sonunda hicrî 838 yılında, yirmi dokuzuncusunun sonunda hicrî 839 da istinsah edildiği kayıtlıdır. Seyyid Aliyy-i Hemedanî'ye ait olan yirmi sekizinci risâlenin sonunda Seyyid Muhammed Nur-Bahş'in (889 h. 1484), Şeyhinin Şeyhine ait olan bu risâleyi okuttuğuna dair kendi el yazısiyle bir kayıt var (137.b).

Bu Fütüvvet-nâmenin aslî mehazı, bundan önceki Fütüvvet-nâmedir. Hattâ dîbace, hemen hemen ibarelerin inşası bakımından bile aynıdır. Alî'nin, fütüvvetin sekiz sıfattan ibaret bulunduğunu söylemesi, bu sekiz sıfatın aslının dört sıfat olduğu, fütüvvet mazharının İbrahim Peygamber, kutbunun Emîr-al-mü'minîn Alî, hateminin de Mehdî bulunduğu, fütüvvetin aslı vesaire, aynen Murad Molla'daki Fütüvvet-nâmedeki gibidir. Yalnız bu risâlenin büyük bir değeri, fütüvvet ıstılahlarına ve erkânına ait pek zengin ve mühim malumatı ihtiva etmesindedir ki, bunu ileride anlatacağız. Farsça bir ansiklopedi mahiyetinde olan ve Muhammed-ibn-i Mahmûd-al-Âmulî (753 h. 1352 den sonra) tarafından yazılan «Nefâis-al-fünûn fî arâis-al-uyûn» un fütüvvete ait beşinci fende, tek mehazı, bu Fütüvvet-nûmedir. Âmulî, belki Murad Molla'daki Fütüvvet-nâme nüshasını da görmüştür, fakat mehazı o olamaz. O olsaydı fütüvvet ehlindeki dereceleri ve fütüvvet ıstılahlarını yazamazdı. Bu bakımdan ve bir çok yerlerde ibareleri aynen nakletmesinden dolayı bu kat'î hükmü çekinmeden veriyoruz (İst. Üniv. Farsça yazmalar, 603, 1031 de yazılmış nüsha, 145.a - 149.a.).

Bundan önceki kadar ve hattâ ondan da daha değerli olan bu Fütüvvet-nâmeden sonra yine Veliyeddin Efendi Kütüphanesi'ndeki mecmualar arasında 3242 No.da kayıtlı olan mecmuanın ikinci sahifesini kaplayan Arapça bir risâle gelir (s. 32 - 33). Bu risâlede «fütüvvet, Peygamberliğin gözünün nurudur» sözünün şerhi vardır. Sonunda Kemâl-al-dîn Abd-al Rahmân-al-Kâşânî'nin olduğu yazılı. Fakat ihtimal Istılâhât-ı sûfiyye sahibi Kemâl-al-dîn Abd-al-Razzak Kâşânî (736 h. 1335) nindir.

Arapça ve Farsça dördüncü yüzyıldan sekizinci yüzyıl ortalarına kadar (XIV) yazılan en mühim fütüvvet-nâmeleri bu suretle hülâsa ederken Şihab-al-dîn Sühreverdî'nin, Murad Molla'daki Abdülhamîd I. e ait kitaplar arasında bulunan ve yukarıda arzettiğimiz müellifi meçhûl değerli Fütüvvet-nâmeyi muhtevi olan mecmuadaki «İdâlet-al-ayân alal-burhân» adlı risâlesindeki mühim bir kaydı da ilâve edelim:

Mecmuanın 131.a -150.a yapraklarını işgal eden [5][5] ve Abu-l-Fazl-al-Hasan-ibn-i Mahmud-al-Muhaddis tarafından istinsah edilmiş bulunan bu Arapça risâle, esas itibariyle felsefeye ve Hukemâya reddiye olarak yazılmış olup Âdem Peygamberin yaratılışını izah etmede ve bilhassa Hukemâ'nın esas umdesi olan «Lâ yasdur an-al-vahid-illâ-l-vahid-Birden ancak bir çıkar» hükmünü cerheylemededir. Fakat risâlede bilmünasebe fütüvvetten de bahsedilmede ve fütüvvet hakkındaki sözler alınmada, Abbasoğullarından Al-Mustansır-billâh'ın (hilafeti 623 - 640 h. 1226- 1242) fütüvvet ehlinin imâmı olduğu bilhassa zikredilmede ve bir de fütüvvet çeceresi kaydolunmadadır (132.a -134.b). Şihab-al-dîn'in, Al-Mustansır-Billâh zamanında ve onun ölümünden sekiz yıl önce öldüğü düşünülürse bu risâle, son zamanlarına aittir. Risâlede meâlen, «Mü'minler emîri Alî'ye mensup hırka ve libası, kendisine uyan sûfîlerle fetâlara giydirme vilâyeti, yüce ve ulu hilâfeti bakımından, efendimiz Emîr-al-mü'minîn'e aittir ki, fütüvvet, ahvâl, a'mâl, ahlâk ve tasavvufa ait olan bu vilâyet, tasavvuftan bir cüzdür. İki libasın da, yani fütüvvet ve tasavvuf libasınm da esası sohbettir» denme-

5 Yalnız mecmua ciltlenirken yapraklar karışmıştır. 132 nci varak, 135 inci varaktan bir yaprak önceye konmuştur. Buna dikkat gerektir.

de ve ondan sonra da nisbet şeceresi kaydolunmadadır. Bu risâle, bize, Abbasoğullarının Al-Nâsır-li-dîn-Allahtan sonra da rütüvvet ehlinin imâmetini muhafaza ettiklerini gösteriyor.

Hâtifî'nin de [6][6] 84 beyitlik bir Fütüvvet-nâme'si vardır ki bu manzum risâle, ancak XV. Yüzyılda, İran'da fütüvvet ehlinin kudretini gösterme bakımından değerlidir. Fütüvvetin yetmiş iki şartını bildiren, erkândan hiç bahsetmiyen ve Teschner tarafından 1932 de Leipzig'de foto-kopi olarak bastırılan bu risâlenin 11 ve 41. beyitlerinde "ahı", 69. beytinde "terbiyet" tâbirleri geçmededir.

Arapça ve Farsça fütüvvet-nâmeleri kaydettikten sonra Türkçe fütüvvet-nâmelere gelebiliriz:

Şimdilik bunların en eskisi Yahyâ-bn-i Halil-ibn-i Çûbân Fetâ-l-Burgaazî'nin Fütüvvet-nâmesi'dir. Fatihte Millet Kütüphanesi'nde Ali Emîrî'nin Türkçe Şer'iye kitapları arasında 1154/198 No. da kayıtlı ve 913 hicrîde yazılmış nüshasının önsözünde Yahyâ, bu Fütüvvet-nâme'yi, Frenklerin İskenderiye'yi kuşattıkları sırada onların ellerine geçen bir kaç kitabı satın alarak yazdığını, tefsîr, hadîs, kısas kitaplarıyle Tezkiret-al-Evliyâ, Musemmâ, Vesîle [7][7] , al-Kalâid, Esas-al-Ârifîn'den, menakıp kitaplariyle fütüvvete gerekli kitaplardan istifade ettiğini yazar. Fütüvvet silsilesinde, Sultan-ı Zâhir Gıyâs-al-dünyâ va -l-dîn Kehf-al-İslâm va-l-müslimîn Abu-l-Muzaffer Gaazîyy-ibn-i Sultan-al-Gazî Yûsuf-ibn-i Eyyub'un, Halife al-Nasır'a intisab ederek fütüvvet mesleğine girdiğini yazar ki (v. 56.a) bu zât 613 te (1216) ölen Halep valisidir (al-Kamil, c. XII, s. 144). Bundan açıkça anlaşılıyor ki Yahyâ, Fütüvvet-nâmesini 613 ten evvel yazmıştır. Dibâce ve mukaddime, aynen Nakkaş Ahmed'in Tuhfat-al-Vasâyâ» sından terceme olduğu gibi aynı eserde «Mesnevî» den de istifade edilmiş, meselâ koca karı ile doğan hikâyesi, hemen hemen aynen alınmıştır (Maarif Vekilliği, Şark -İslâm Klâsikleri, Mesnevî tercemesi, 1943, c. II, s. 30 - 35). Veliyeddin Efendi Kütüphanesindeki Alâ-al-Devle'ye ait sandığımız Fütüvvet-nâmedeki bir hikâyenin de (171.b - 172.a) bu kitaba biraz değişik olarak alındığını tesbit ettik (17.a - 17.b). Risâlede fütüvvet ananesi, fütüvvete kabul edilmiyecek kişiler, fütüvvet erkânı, edepleri, yemek, semâ', sofra, alış veriş, konukluk, hasta hatırını sormak... usulleri, fütüvvet şeceresi vesaire hakkında izahat vardır. Bu Fütüvvet-nâmenin tarihsiz bir nüshası da İstanbulda Bayazıd Umumî Kütüphanesi'nin 5482 No. sında kayıtlıdır.

Bayazıt Umumî Kütüphanesi'nde 5481 No. da kayıtlı diğer bir Fütüvvet-nâme, Yahyâ'nın bu Fütüvvet-nâmesi esas tutularak meydana getirilmiştir. 1019 hicrîde istinsah edilmiş olan bu fütüvvet-nâmenin kime ait olduğu belli değildir. Ancak nihayet hicrî dokuzuncu yüzyılda yazıldığını sanıyoruz.

Eskilik dolayısiyle bunlardan sonra Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Huseyn'e ait fütüvvet-nâme gelir. Bu zat Alî'ye isnad edilen «Hutbet-al-Beyân» ı da Türkçe şerhetmiştir ki 920 hicrîde yazılmış nüshası, Bursa'da Moralı Kütüphanesinde 35. No. da kayıtlıdır. Gaybî, bu Fütüvvet-nâmeyi, dibâcesinde tasrih ettiği gibi Fatih Mehmed zamanında (855 - 886 h. 1451 - 1481) yazmıştır. Eserde fütüvvet ananeleri, fütüvvet nisbeti, erkân ve âdâbı, helva yapmak ve göndermek vesaire mufassal bir surette anlatılmaktadır. 346 yaprak olan bu kitap, İstanbul Belediyesi Kütüp-hanesinde M. Cevdet kitapları arasında K. 40 No. da kayıtlı bulunan mecmuadadır (66.a - 156.b) ve «Hâzâ Kitab-ı Fütüvvet-nâme li-erkân-al-meşâyih ve ashâb-al-şedd» başlığını taşımaktadır. 27 Ramazan 1282 de yazılmıştır. M. Cevdet kitapları arasında olduğu halde «al-Ahiyyet-al-Fityân» da anıl-

6 Hâl tercemesi için bakınız: Mecma'-al-fusahâ, 1295, Tahran, c. II, s. 54-55, Âteş-kede, 1299, Bombay, s. 80-81.
7 Bu kitap al-Nâsır li dîn-Allâh'ın oğlu Abu-l-Hasan Alî'nin "Umdet-al vesîle" si olsa gerektir.

mamasına bakılırsa kitap, M. Cevdet'in eline, eserini yazdıktan sonra geçmiştir. Mezkûr Kütüphane Müdürü değerli âlim Hüseyin Şemseddin Güneren, bu Fütüvvet-nâmeyi bastırmak istemişse de maalesef muvaffak olamamıştır.

Bu Fütüvvet-nâmeden sonra Seyyid Muhammed ibn-al-Seyyid Alâ-al-din-al Huseyniyy-al-Razavî'nin Miftah-al-dakaaık fî beyân-al-futuvvati va -l-hakaaık adlı Fütüvvet-nâmesi gelir. M. Cevdet, Kanunî zamanında yazılmış bir nüshasını görmüştür (s. 358). Kitapçı Raif Yelkenci'de bulunan bir nüsha, eserin yazıldığı tarihi ve yazanın hüviyetini göstermesi bakımından çok değerlidir. Bu nüshamn ketebesi şudur: «Faraga min tesvîdihi müellifihi-l-abd-al-muftakır ilâ -l-ganiyy-al-kaviyy al-seyyid Muhammen ibn -al-seyyid Alâ -al-dîn-al -Huseyniyy -al- Razavî al- Kaaziyyal-Şâfiiyy bi-Burusat-al-mahrûsati fî evâili şehri Safer hateme bi-l-hayrı va -I-zafer min-al-şuhûri seneti ihdâ ve selâsîne ve tis'a miet». Eserden Şîî olduğu açıkça anlaşılan Seyyid Muhammed'in, bu suretle hem akidesini Şâfiîlikle gizleyip takıyye [8][8] yaptığını ve Bursa'da Karlılık ettiğini, hem de kitabını 931 Saferinin ilk günlerinde (1524) bitirdiğini anlıyoruz. Bu kitap, bir çok fütüvvet-nâmelerden, bilhassa Gaybî'nin Fütüvvet-nâmesinden istifade edilerek meydana getirilmiştir. Bu Fütüvvet-nâmenin yazılış tarihi bulunmıyan bir nüshasının başında, dördü Farsça, bir tanesi Türkçe olmak üzere ahılara ait beş dua yazılıdır (Üsküdar Selim Ağa Kütüphanesi, Kemankeş Kitapları, 491, 1. b-25.a). Bu duaların ilki, en uzunudur. Bu duada Âdem, Şit, Nuh, İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub, Yusuf, Musâ, Dâvud, Süleyman, Eyyub, Yahyâ, İsa ve Muhammed peygamberler, Kur'an'daki vasıflariyle, ayetlerden de iktibaslarda bulunularak anıldıktan sonra sırasiyle Oniki İmâm ve Rûm hacılariyle bacıları ve ahıları zikredilmede, sonra Kanunî Süleyman'a, şehzadelerine dua edilmededir (1.b - 10.b). İkinci duada peygamberlerden sonra ilk halifelere ancak «Çâr yâr-ı-bâ safâ» denilmede, fakat Oniki İmâm, birer birer ve adlariyle anılmada, sonra yüz yirmi dört bin peygambere, şeriat ülemasına, tarikat pîrlerine, otuz üç bin sahabeye, peygamber evladına, üçlere, beşlere, yedilere, kırklara, üç yüzlere, oniki nakıybe, sekiz nücebâya, yedi abdâle. dört evtâde, kutb-al-aktaba, bin yedi yüz yetmiş Horasan pîrine, dört yüz kırk dört bin veliye, yetmiş iki Kerbelâ şehidine, Belh erenlerine, Tirmiz ve Meşhed seyyidlerine, Türkistan ve Bedahşan pîrlerine dua edilip fâtihâ verilmededir (10.b - 14.a). Üçüncü duada, peygamberlerden ve Alî'den sonra ilk üç halifenin de adı anılmada, Oniki İmâmın isimleri, birer birer yâd edilmede, Mehdî'nin zuhuruna da duâ olunmadadır (Bu duâ noksandır : 14.b - 19.b). Dördüncü duâda yine ilk üç halîfenin adı yoktur (20.a - 22.a). Beşinci ve Türkçe duada ilk halifeler, Çâr-yâr-ı bâ safâ diye amlmada, Oniki İmâm da Devazdeh İmâm diye yâd edilmededir (22.a - 25.a). Bütün dualarda. peygamberler «sâhib-fütüvvet» vasfiyle vasıflandırılmada, kemer - bestelere, nakıyblere, şeyhlere duâ olunmadadır. Son duanın «bu dervîşin sâhib-kademliğiyçün, şedd mübarekliğiyçün, Allah rızasıyçün fâtihâ bihânîm azîzân» diye bitmesine bakılırsa, şedd kuşatıldıktan sonra okunduğu anlaşılıyor.

Millet Kütüphanesi'nin Şer'iye kısmında 902 No. da kayıtlı ve Huseyn oğlu Mustafa tarafından 1061 h. de istinsah edilmiş büyücek bir Fütüvvet-nâme daha vardır ki bunun bir başka nüshası da yine ayni kütüphanenin 1009 numarasında mukayyettir. Esnaflar hakkında epeyce malûmatı muhtevi bulunan ve müellifi meçhul olan bu Fütüvvet-nâmenin mehazı Seyyid Muhammed'in Fütüvvet-nâmesidir.

Bunlardan sonra büyük bir fütüvvet-nâme'ye rastlamadık. Ancak Süleymaniye Kütüphanesinde Hacı Mahmud Efendi kitapları arasında 2532 No. da kayıtlı olan ve 53 yapraktan ibaret bulunan Fütüvvet-nâme,

8 Takıyye, muhaliflerden inanış ve ibadetini gizlemeye denir ve Sî'ada vacip, yâni farzdır.

fütüvvetin, Rüfâîliğe tesirlerini göstermesi bakımından çok mühimdir (Bu kitabın tam bir nüshası bizdedir). Muahhar fütüvvet-nâmelerin bir kısmı, muayyen bir san'at erbabı içindir. Bir kısmı da bilhassa Seyyid Muhammed ve Seyyid Huseyn'in Fütüvvet-nâmelerinden çıkarılmış ve ekserisi Bektaşiler tarafından benimsenmiş olup umumi mahiyettedir. Bunlardan Veliyeddin Efendi Kütüphanesinde 3225 No.da kayıtlı mecmuadakiyle (46.b - 48.b), Millet Kütüphanesinde Alî Emîrî'nin Türkçe şer'iye kitapları arasında 898, 900 ve 1009 No.larda kayıtlı olanları ve Raif Yelkenci'deki bir mecmuada Tosyah Şeyh Hacı İbrahim oğlu Hacı Baba'nın fütüvvet-nâmesiyle aynı mecmuada pabuççulara ve saraçlara ait iki fütüvvet-nâme, oldukça mühim sayılabilir. Bunların bir kısmının, Anadolu hususiyetlerini de ihtiva etmesi bakımından ayrıca bir değeri olduğunu söylememiz gerektir.

2. Fütüvvet-namelerde müşterek noktalar.

1. Fütüvvet, iyi huylardır. Nefisle mücadele etmek, Tanrı buyruklarını tutmak, âdetâ kendisini halka vakfedip herkese iyilikte bulunmak, bilhassa cömert olmak, konuk sevmek, din ve mezhep farkı gözetmeksizin bütün insanlara sevgi beslemek, ihtiyaçlarını gidermeye çalışmak ve herkesi bir görüp kendisini herkesten aşağı tutmak.

II. Fütüvvet peygamberlerden kalmadır. Bilhassa İbrahim ve Yusuf peygamberlerle Ashâb-ı Kehf'e ve Yûşa'a, Tanrı fetâ demiştir. İbrahim'e, oğlunu kurban etmesi emredilince kocunması şöyle dursun, memnun olmuştur. Ziyafet vermek ve konuk ağırlamak da ondan kaldı. Hem bunlardan, hem de putları kırdığından dolayı bu adı kazandı. Yusuf da kendisine kötülük eden kardeşlerini affetmekle fütüvveti hak etmişti. Ashâb-ı Kehf de bâtıla uymayıp Tanrı'ya sığındıklarından bu adı aldılar. Mûsâ'ya arkadaşlık eden Yûşa' da tamamtyle ona uyduğundan fetâ adıyla anıldı.

III. Fütüvvet, peygamberlerden, Muhammed peygambere geldi. Kıyamette her peygamber, kendisini düşünürken o, «Ümmetim, ümmetim diye halkın kaydına düşecektir. Fütüvvet, Muhammed peygamberden Alî'ye geçti. Muhammed, Alî'ye «Yâ Alî, Harûn, Mûsâ'ya ne menziledeyse sen de bana o menziledesin» dedi [9][9] . Aynı zamanda Alî hakkında «Lâ fetâ İllâ Alî lâ seyfe illâ Zü-l-fekaar - Alî'den başka er yok, Zülfekardan başka kılıç yok» denmiştir [10][10]. O, Muhammed'in bilgisine kapıdır. Muhammed «Ben bilginin şehriyim, Alî kapısıdır» [11][11] ve «Alî bendendir, ben Alî'denim» demiş [12][12] ve daha bir çok hadislerde Alî'yi, en yüksek vasıflarla övmüştür. Alî fütüvvet kutbudur.

IV. Alî, on yedi kişinin belini bağlamıştır. Bunlara «Kemer-bestegân» derler. Bunların başında Şîa-i İmâmiyyenin «Erkân-ı Erbaa» dediği dört sehabînin en büyüğü olan Selmân-i Farisî gelir. Selman da Alî'nin emriyle bazılarının bellerini bağlamış, bu suretle şedd erkânı, Muhammed, Alî ve Selman vasıtasiyle kurul-

---

9 Hadîs-i menzile diye meşhur olan bu hadîsin sebeb-i vurudiyle buna benzer hadîsler ve râvîleriyle bulundukları kitaplar hakkında bakınız: Seyyid Abd-al-Huseyn Şeref-al-dîn: al-Mürâcaât, Bağdad, 1946, ikinci basım, s. 141-155.

10 İbn-i Cerîr, Mısır, Matbaat-al-Huseyniyye, c. III, s. 17, İbn-al-Esîr, Mısır, 1301, c. II, s. 74, Siyer-i Halebî, Mısır, 1320, c. II, s. 249.

11 Alî-al-Kaarî, bu hadisi mevzu saymışşa da, İstanbul 1308. s. 26, Süyûtî, al-Câmi'-al-sagıyr'ine, Tabârânî'nin Kebîr'inden naklen almış - Matbaai Âmire, 1286. c. I, s. 268 -, Hâkim de Sahihu Mustedrek'in üçüncü cüzünde, iki sahih tarıyklık İbn-i Abbas'dan, bir de Câbir-ibn-i Abd-Allâh-i Ansârî'den tahrîc ederek hadîsin doğruluğu hakkında çok kuvvetli deliller ikame eylemiştir. Ayrıca İmâm Ahmed-ibn-i Muhammed -ibn-al-Sıddıyk-al Magribî «Feth-al-Melîk-al-Alî bi sihhatî hadîsi babu Medinet-al-ilm Alî» adlı müstakil bir kitap yazarak hadîsin doğruluğunu isbat etmiştir ki, bu kitap 1354 te Matbaat-al-İslâmiyyet-al-Ezher'de basılmıştır. Fazla tafsilât için bakınız: Abd-al Huseyrı Şeref-al-dîn: al-Mürâcaât, s. 182 - 183. Not. 4.

12 Aynı kitaba bakınız: s. 163-164

muş ve teselsül etmiştir.

V. Fütüvvet şartları vefa, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, ihvana nasihat, onları doğru yola sevketmek, tövbe, kudreti varken afiv, devleti varken tevazu, yokluktayken minnetsiz ihsan, bir san'at sahibi olmak vesairedir. Aynı zamanda fütüvvet nisbetine sahib olmak, akıl sahibi bulunmak, ergenlik çağına gelmek, dindar olup haya ve mürüvvet ehli bulunmak şarttır.

VI. Şedd bağlanırken fütüvvet yoluna girenin beli ve karın haramdan, dili gıybet ve bühtanla beyhude sözlerden, gözü, görmediğini, hattâ gördüğünü, kulağı duymadığını, hattâ duyduğunu söylemekten, eli halkı incitmekten, ayağı Tanrı rızasına uymıyan yerlere gitmekten, gönlü hırs ve emelden bağlanır. Bunlara karşılık cömertliği, keremi, tevazuu, afvi, yokluğu ve gerçek uyanıklığı açılır.

VII. Müşrik ve kâfire, remille ve yıldız bilgisiyle uğraşanlara, şarab içenlere, halkın aybını gören tellâklere, yalan söyliyen ve insafsız olan tellal, çulha, kasap ve cerrahlarla avcılara, vaadinde vefa etmiyenlere, hırsızlarla zâlimlere, halkın zararını gözeten muhtekir ve madrabazlara şedd verilmez.

VIII. Şarab içen, zina ve livatada bulunan, yalan söyliyen, koğuculuk eden, hile yapan, giybette ve bühtanda bulunanlar fütüvvetten düşerler.

IX. Fütüvvet üç kısımdır: Kavlî, Seyfî, şürbî (yalnız muahhar fütüvvet-nâmelerin çoğunda "Seyfî fütüvvet" yoktur. Fakat kavlî ve şürbîde hepsi müttefiktir).

X. Fütüvvet libası şalvar ve şeddir. Sonraki fütüvvet-nâmelere hırka, tâç ve Bektaşîlerde bulunan palhenk vesaire de ilâve edilmiştir. Hırka ve tıraşta da ittifak yoktur. Hattâ en mühim fütüvvet-nâmelerde hırka, tâç ve tıraşın tasavvuf ehline aid olduğu tasrih edilmektedir. Fakat şalvarın ve bel bağının fütüvvet libası olduğunda ve sûfîlerin tasavvuf hırkasına karşılık fütüvvet ehlinin şalvarının ve bel bağının, fütüvvet şiarı bulunduğunda hepsi müttefiktir.

XI. Fütüvvet nisbeti. Bu, aynen sûfîlerdeki tarikat silsilesi gibidir ve ahıdan ahıya, ta Alî'ye ve Alî vasıtasiyle Muhammed'e ulaştırılır.

XII. Peygambere, Cebrail vasıtasiyle hırka ve fütüvvet libası gelmiş, o da bunları Ali'ye vermiştir. Bunu rivayet etmiyen fütüvvet-nâmeler pek mahduttur.

XIII. Ahının sofrasının açık, kendisinin bilgi sahibi ve cömert olması, Tanrı buyruklarını tutması, dünyayı terk etmesi, onsekiz dirhemden fazla para saklamaması, beylerin kapısına gitmemesi, edep ve haya sahibi olup ihvanının hizmetinde ve terbiyesinde ihmal göstermemesi, bir sanat sahibi olması, ihvanın getirdiklerini ortaya koyması, silsilesini Alî'ye ulaştırması şarttır.

XIV. Fütüvvet ehlinin arasında çok sıkı bir tesanüt vardır. Bir ahıdan şedd bağlananlar, birbirlerinin kardeşleri oldukları gibi bütün fütüvvet ashabı da kardeştir. İhvanın, birbirlerinin gönüllerini kırmamaları, birbirlerinden razı olmaları, birbirlerine canla, başla, malla yardımda bulunmaları gerektir.

Bu müşterek noktalar, ilk ve muahhar fütüvvet-nâmelerin hepsinde aynıdır. Meselâ, Aliyy-ibn-al-Hasan-ibn-i Ca'dveyh: «Kitabu Mir'ât-al-mürüvvât» da mürüvvetten bahsederken «Ey hakıykati arayan, dileyen genç, bil ki Abu-Tâlib oğlu Alî'nin yoluna girdiysen sana bildirdiğimiz şartlara riayet et, anlattığımız şeylere

vefa kıl» der (v. 35.a). Şihâb-al-dîn Sühreverdî, Menzile hadisiyle «Ben ilmin şehriyim, Âlî kapısıdır» hadisini ve «Lâ fetâ illâ Alî lâ seyfe illâ Zü-l-fekaar» sözünü aynen alır (158.a - 160.b). «Kitâb fî Bahr-al-futuvva va zikru sacarat -al-favz» da Peygamber'e bir sandık içinde hırka geldiği ve Peygamber'in bu hırkayı Huneyn savaşında Alî'ye verdiği anlatılır ve ayni hadisler, «Ya Alî, sen bendensin» hadisiyle birlikte zikredilir (187.b - 199.b). Hatta kitabın müellifi, Alî hakkında âdeta gulüv derecesine varır, Alî adının «ulüv» den geldiğini anlatırken «Va huva-l-aliyy-al-azîm» âyetini anar (208.a. Sözümüzü iyice anlamak için bu kitabı tekmil okumak gerektir). Sülemî, fütüvveti kabul eden peygamberleri Âdem'den itibaren sayıp sonunu Muhammed ve Alî ile bitirir (78.b). Harput'lu Nakkaş İlyas, Cebrail'in getirdiği sandığın içindeki fütüvvet hırkasını Peygamber'in Huneyn savaşında Alî'ye verdiğini kayıt ve Alî'nin Selman ve Safvân'ın belini bağladığını ilave eder (117.a - b). Abdülhamid I. deki Fütüvvet-nâme de Alî, «Fetâlar serveri, iki cihanın kerem sahibi, fetâlar imamı, cüvan-mertler kutuplarının kutbu, fütüvvet kutuplarının kutbu, kardeşlik ashabının serveri» sözleriyle övülür. Bir çok yerde «Emîr-al-mü'minin Alî aleyhisselâm», bir yerde «Emîr-al-mü'minîn Alî aleyhissalâtu vesselâm», iki yerde «Emir-al-mü'minîn salâvatullahi aleyh», beş yerde de tam Şîa şiârınca ve adı anılmaksızın «Emîr-al-mü'minîn aleyhisselâm» diye anılır ve İmâm Hasan ve Huseyn de «Aleyhisselâm» diye tebcil edilir.

Veliyyeddin Efendi'deki Farsça Fütüvvet-nâme sahibi de Ehl-i beyt imâmlarını aleyhisselâm diye tebcil eder ve Alî'yi, Şîa'da ancak ona mahsus olan «Emîr-al-müminîn» lâkabiyle anar. Ona göre «İbrahim'den sonra fütüvvet, anane ile peygamberlerden, erenlerden ve doğrulardan teselsül ederek Muhammed'e erişti. Ulu Tanrı onun fütüvvetini beyan ederken, «Sen şüphe yok ki en büyük, en yüce ve güzel huylara sahipsin» dedi (sûre, LXVIII, al-Kalem, ayet. 4). Ondan Emîr-al-müminîn Ali aleyhisselâma erişti. O, fütüvvetin kutbu ve medarıdır. Rasûl aleyhisselâm, en fetânız Alî'dir, dedi. Alî, fütüvvet nedir ey Tanrı elçisi? deyince Peygamber, O bir şereftir ki onunla erler ve cömertler şereflenir. Yâ Alî, sen fetâ oğlusun, fetâ kardeşisin dedi. Alî, babam kim, kardeşim kim? diye sorunca baban İbrahim Halîl-al-Rahman'dır, kardeşin de benim. Benim fütüvvetim babandan, seninki bendendir, buyurdu. Huneyn Savaşı günü de CebraiI, Alî'den başka er yok, Zülfekar'dan başka kılıç yok diye bağırdı. Zahitlikte, yiğitlikte, cömertlikte öyle bir dereceye vardı ki kimse ne mislini gördü, ne de duydu. Üç gün iftar vakti, yiyeceğini verdi. «Onlar, Tanrıya olan sevgilerinden miskini, yetimi ve esiri doyururlar» âyetinden sonuna kadar Hel-etâ sûresinin şerefiyle şereflendi (sûre, LXXVI, al-Dehr, ayet. 8 - 31). Rukûda, fırsat fevt olur diye yüzüğünü yoksula verdi. «Söz budur, bundan ötesi yok: Velîniz Tanrıdır, onun elçisidir ve iman edip namaz kılanlar ve rûkûdayken zekât verenlerdir" ayetindeki (sûre. V. al-Mâide, ayet. 55) [13][13] vilâyet hil'ati ona tahsis edildi. Yakıynindeki kemâl yüzünden din düşmanlariyle savaşta ruhunu feda etti. Onun fütüvvet eli, İbrahim'in fütüvvetine ulaşır ki, bu da, oğlunu Tanrıya kurban etmek suretiyle nefsini ve varlığını Tanrıya bağışlamaktır. Sûret âleminde nübüvvet mazharı nasıl Âdem Safiyy, peygamberliğin kutbu İbrahim Halil, sonu da Muhammed Mustafa salâvât-al-Rahmâni aleyhi ve aleyhim ecmain ise fütüvvet mazharı da İbrahim'dir. Kutbu ise Emîr-al-mü'minîn Alî ve sonuncusu Mehdî'dir. Şu halde cüvan-mertlerin hepsinin Alî'ye uymaları gerektir. Ne bulurlarsa ona uymak sayesinde bulurlar." (170.b-171.a) Aynı Fütüvvet-nâme sahibi, Alî'nin adını «kutb-i dâire-i fütüvvet Emîr-al-mü'minîn Alî aleyhisselâm» diye anarak (ayni varak) kendisine mehaz olan Abdulhamid I. deki Fütüvvet-nâmenin bu kısmını biraz tafsilâtla tekrarlar ve oradaki gibi fütüvvetin sekiz şartını Alî'den naklen anlatır. Bir yerde de

13 Şîa, bu âyeti Vilâyet âyeti diye anar ve Alî'nin vilâyeti delillerinden sayar. Tafsilât için al-Murâcaât'a bakınız: s. 169-178.

Alî'den yalnız «Emîr-al-mü'minîn aleyhisselâm» diye bahseder (171.b). Aynı eserde, beşinci fasıl olan «ahz-i fütüvvet» bahsinde, bundan önceki Fütüvvet-nâmenin mukaddimesinin üçüncü faslındaki su ve tuz hikâyesi, aynen anlatılmaktadır (171.b - 172.a). Bu hikâye Burgaazî'nin Fütüvvet-nâmesinde de vardır. Ancak orada Alî, eve gidince gözlerini yumup «iki isen bir kal» diyor. Erkek gidiyor, kadın kalıyor. Alî, Peygamber'e gelince, bir kadın gördüm diyor. Münafıklar, yalan diyorlar. Cebrail gelip Alî'yi tasdik ediyor. Bunun üzerine Peygamber, Cebrail'in getirdiği kuşağı Alî'ye kuşatıyor (17.a - 17.b). Yine Veliyeddin Efendi Kütüphanesindeki Fütüvvet-nâmenin «Der hasâyis-i fityân» faslında İmâm Hasan'ın zehirlenip vefat ederken İmam Huseyn'in, kaatilin kim, sualine böyle bir zamanda dahi sır ifşa etmek hoşuma gitmez diyerek söylemediği anlatılırken her ikisinin adı da «aleyhisselâm» cümlesiyle ululanmıştır (172.0). Yine müellif, ayni fasılda İmâm Ca'fer-ibn-i Muhammed-al-Sâdık'ı da «aleyhisselâm» cümlesiyle anar (1 73.a). Seyyid Huseyn'in Fütüvvet-nâmesindeyse daha dibâcede Oniki İmâmın adı anılmada ve Onikinci İmâm'ın «Sâhib-al-zamân» olduğu tasrih edilmede, Allah, Muhammed, Alî'den hemen her münasebetle ve bilhassa şedde bahsolunmada, Peygamber'in Vedâ haccından gelirken Gadîr-Hum'da Alî'yi (Men küntü mevlâhu fe Aliyyun mevlâhu - ben kimin velisiysem şüphe yok ki Alî de onun velisidir» hadisiyle [14][14] vasiyy tayin ettiği, hakkında bir çok hadisler söylediği, hatta «ashaptan birisi» nin [15][15] «Bahhin bahhin leke yâ Aliyyu» diye Alî'yi kutladığı, bu suretle Alî'nin imâm ve halîfe olduğu, Peygamber'in, kendisine o gün Alî'yi kardeş edindiği [16][16] uzun uzadıya anlatılmadadır ki Seyyid Muhammed'de de ayni tafsilâtı ayni tarzda görmedeyiz.

3. Fütüvvet ehlinde, sonradan meydana gelen ve tasavvuf erbabından geçen gelenekler.

Bu son iki Fütüvvet-nâmede ve bunları, bilhassa Seyyid Muhammed'in fütüvvet-nâmesini kaynak ittihaz eden diğer küçük fütüvvet-nâmelerin çoğunda bir de helva pişirme ve mecliste bulunmıyanlara kabın üstüne «Allah, Cebrail, Muhammed ve Ali» ye remz olarak ا ل م ع yazıp gönderme usulüne rastlıyoruz. Fakat bu helva âdetinin, şimdilik bildiğimize göre, ilk bahseden Fütüvvet-nâmenin Fatih devrinde yazıldığına bakıp da XV. Yüzyılda ihdas edildiğine hükmetmek tamamiyle yanlıştır. Çünkü Mevlânâ Celâleddin de (1273), bir şiirinde «ey fütüvvet ulusu, ey peygamberlik dibâcesi ve mürüvvet ülkesinin padişahlar padişahı, helvayı gizli yeme» mealindeki

Ey hâce-i fütüvvet dîbâce-i nübüvvet

Vey husrev-i mürüvvet pinhan menûş helvâ

beytinde fütüvvetle mürüvveti bir andığı gibi helvayı da onlarla beraber anmış ve XIII. yüzyılda da, tabii daha öncelerden bir anane olarak kalmış olan helva pişirme adetinin fütüvvet ehli arasında bulunduğunu bize bildirmiştir.

Yine bu son iki Fütüvvet-nâme ile onlardan önce yazılmış bulunan Yahyâ-bn-i Halil'in Fütüvvet-nâmesinde tıraş olma, sofra, alem ve çerağ vermenin de fütüvvet erkânı arasında anıldığını görüyoruz. Mevlevîlerde, hatta Şihâb-al-dîn Sühreverdî soyundan gelen ve onun erkânını yürüttüğü iddia edilen, ayni

14 Daha ziyade Men küntü mavlâhu fe hâzâ Aliyyun Mavlâh tarzında rivayet edilen bu hadîsi Şîa, Alî'nin vilâyet ve hilâfete tayinine nas kabul eder, ana kitapların hepsinde böyledir. Bu hadîs hakkındaki tafsilât için, al-Murâcaât'a bakınız. s. 197-250.

15 Bu Ömer'dir, müellif adını dahi anmak istemiyor.

16 Muâhât, o gün olmamıştır. Fakat Muhammed, daha Mekke'de ilk davete başladığı zaman içlerinde Alî'nin babası Abu-Tâlib'in de bulunduğu bir topluluğa karşı Alî'yi vezir ve kardeş edinmiş, hicretten önce bir kere, hicretten beş ay sonra da Medine'de ikinci defa olarak ashab arasında muâhât, yani kardeşlik ittihazı sırasında, Alî'yi kendisine kardeş etmiştir.

zamanda Bayramiyye'nin Şemsiyye kolunu kurmuş bulunan Ak Şemseddin'de de (863 h. 1458 - 1459) bulunan bu tıraş usulünün, Kalenderîlikten geçtiğini kuvvetle tahmin etmekteyiz. Ali Emîrî Kütüphanesinde Arapça kitaplar arasında 4246 No'da kayıtlı olan Ak Şemseddin'in Sühreverdiyye icazet-nâmesinde, intisab esnasında müridi tıraş etmek usulü de vardır (v. 3.a).

4. Fütüvvet ehlinde remizler.

Fütüvvet-nâmelerde, Hurûfîlerde olduğu gibi "hurûf-u mukataa" ile bazı remizlere tesadüf etmekteyiz. Burgaazî, Fütüvvet-nâmesinde, Alî'nin fütüvvetin aslının ق ا ن ت م ه ى den ibaret olan yedi harf olduğunu, bunlardan ق ın sıdka, yani doğruluğa, ا in safaya, ن un emanete, ت nin tükaaya, yani korkuya, م in kereme, ه nin mürüvvete, ى nin de hayaya işaret bulunduğunu söylüyor. (Millet Şer'iye, 901, 14.a, Bayazıt, 5482, 19.b. Bu iki nüshada bir harfin medlûlü yazılmamıştır. Milletin Şer'iye kısmında 1154/198 No.da kayıtlı nüsha tamdır: 26.a. Bu yedi harf aynı tarzda Nakkaş Ahmed'de de vardır, 112.b). bu harfler fütüvvet kelimesinin harfleri değildir. Terkib edilince مهيق تنا gibi bir cümle çıkmada. Helva kabının üstüne ع م ل ا harflerinin yazıldığını da söylemiştik. (İleride şedd kısmında da harflerin rollerini yine göreceğiz.) Şihâb-al-dîn'in risalesinde "fütüvvet" kelimesinin Arapça imlâsındaki tekerrür etmiyen "f, t, v" harflerine mânalar verilmelidir (164.a). "Bahr-al-Futuvva va zikru Şacarat-al-favz" de de bunlar aynen var (194.b). Nâsır-ı Husrev'in "Hân-al-ihvân" ve "Vech-i dîn" gibi kitaplariyle diğer İsmâîlî [17][17] kitaplarında harfler ve harflerin adedi değerleriyle oynandığını ve bunların birer remiz oluşu kanaatinin bulunduğunu biliyoruz. Bu suretle İsmâîlîlerden başlıyan ve sonra da Hurûfîliğe ve Hurûfîlik tesiriyle Hamzavîliğe geçen bu inanışta fütüvvet ehlinin de iştiraki meydana çıkmadadır.

5. Fütüvvet nisbeti.

Nakkaş Ahmet, fütüvvetteki nisbet seceresini şöyle tesbit etmiştir.

Alî - Selmân-ı Farisî - Safvân ibn-i Umeyye.

Alî – Selmân-ı Farisî – Huzayfat-al-Yemânî – Mıkdâd-ibn-i Esved – Abu-l-izz-al-Navbî – Aşacc-ı Bısrî – Hâfız-al-Kindî – Avf-al-Kattânî – al-Deylemî – Rûzbeh-al-Fârisî – Emir Hassân-ibn-i Rabîat-al-Mahzûmî – Cevşen-al-Fezârî – Abu-l-Hasan-al-Naccâr – Abu-l-Fazl-al-Tarhân – Selmân – Âid-al-Şibl – Fazl-ibn-i Zeyyâd – Melik Abû-kâlincâr – Emîr Âvî – Nâsır-al-dîn-ibn-i Abû-Na'ca – Abû-Aliyy-al-Sûfî – Mîheniyy-al-Alavî – Nu'mân-ibn-al-Bunn – Şeyh Abu-l-Kaasım – Nefîs-ibn-i Abd-Allâh – Bakaa-bn-i Tabbâh – Abu-Hasan-al-Şârıbân – Abû-Bakr-al-Cahîş – Umar-al-Rahhâz – Ubayd-Allâh-ibn-al-Kıyr – Emîr-Alliyy-ibn-i Dagıym – Kidvat-al-Futuvva Abd-al-Cabbâr-ibn-i Sâlıh – Abu-l-Abbâs Ahmed-ibn-al-Hasan-al-Nâsır-li-dîn-Allâh.

Aynı zamanda Abd-al-Cabbâr'ın Emîn oğlu Şeyh Abû-Ali'ye, onun da Nâsır-li-dîn Allâh'ın oğlu Abu-l-Hasan Alî'ye fütüvvet verdiği, kendisinin bizzat al-Nâsır-li-dîn-Allâh'a mensub olduğu da bu nisbet şeceresinin sonunda zikredilmektedir (117.a - 117.b)

Bütün sûfî silsileleri gibi bu nisbet silsilesinin de ancak son tarafları doğrudur. Yani al-Nâsır-li-dîn-Allâh, zamanında fütüvvet ehlinin ulusu tanınan sâlih oğlu Abd-al-Cabbâr'dan fütüvvet libası giymiş, şedd

17 Altıncı İmâm, Ca'fer-al-Sâdık'tan sonra oğlu İsmâil'i ve ondan sonra onun oğlu Muhammed Mektûm'u imâm tanıyan taifedir ki yedi imâm tanıdıklarından dolayı bunlara Seb'iyye de denir.

kuşanmış, şerbet içmiştir. Onun şeyhi de Abû-Alî'dir ve bu yukarıya doğru böyle gider. Fakat ileriye gidildikçe uydurma veya şöhretlerine bakılarak alınan şahıslar belirmeye başlar ve Peygamber'e ulaşan kısım tamamiyle uydurmadır. Bu silsilelere daima tanınmış kişiler alınır. Çünkü halk, büyüklerin yolunu doğru sayar ve onların yoluna koşar. Bu psikolojik haletten istifade edilmiştir. Aynı zamanda bir taraftan da silsileyi Peygamber'e ulaştırmak için sahabeden ve Ehl-i-beytten meşhur olanlar, silsileye ithal edilir. Bu silsiledeki bazı adları doğru mu okuduk, bilmiyoruz. Zaten çoğunu tanımamaktayız, ancak Abû-Muslim, Melik Kâlincâr ve Rûzbeh-al-Fârisî adları, dikkat nazarımızı çekti. Abû-Muslim Horasanî (137 h. 754) malûm tarihi şahsiyettir ve Benî-Abbas Şîasından Râvendiyye kolu tarafından imam tanınmıştır (bu fıkra için bakınız: Abû Muhammed-al-Hasan-ibn-i Mûsâ-l-Navbahtî : Fırak-al-Şîa, Necef, al-Matbaat-al Haydariyye, 1355 - 1936, s. 46 - 47). Rûzbeh, inanışı şeriate aykırı görülerek Basra Emîri Muâviyye oğlu Süfyan tarafından 142 hicrîde (359) öldürülen Abd-Allâh-ibn-i Mukaffa'ın fars adıdır (İbn-al-Nedim: Fihrist, Mısır, Matbaat-al-Rahmaniyye, 1348, s. 172). Melik Abu-Kâlincâr da Âl-i Büveyh'ten 379 - 388 hicrîde (989 - 998) Fars diyarında hüküm süren Samsâm-al-Devle Abû-Kâlincâr-al-Marzuban, yahut Irak ve sair yerleri zabteden ve oralarda 410 - 440 hicrîde (1024 -1048) saltanat süren İmad-al-dîn Abu-Kâlincâr-al-Marzuban'dan biri olacaktır. Âl-i Büveyh'in Şia-i İmamiyye mezhebini kabul ederek bu mezhebi kuvvetlendirdiğini de hatırlatalım. Şeceredeki Mıkdad-ibn-i Esved yine Şîa'ya göre «Erkan-ı Erbaa'dan, yani Abu-Bekr'e biat etmiyenlerdendir ve bu dört kişinin en büyüğü Selman'dır. Huzayfa da, sahabe içinde Peygamber'in sır sahibidir (İbn-al-Hacer-al-Askalâni : Kitab-al-İsabe fî temyîz-al-sahâbe, Mısır, Matbaat-al-Saâde, 1323, cüz. 1. s. 332 - 333) ve Alî'nin sâdık adamlarındandır.

Şihab-al-dîn Sühreverdî'nin «Risâletü İdâlet-al-ayân alâ-l-burhan» ındaysa tasavvuf ve fütüvvet silsilesi şöyledir:

Muhammed – Alî – Hasan-al-Bısrî – Habîb-al-A'cemî – Dâvûd-al-Taî – Ma'rûf-al-Kerhî.

Muhammed – Alî – Huseyn – Aliyy-ibn-al-Huseyn (Zeyn-al-âbidîn) – Muhammed-ibn-i-Alî (al-Bâkır) – Ca'fer-ibn-i Muhammed (al-Sadık) – Mûsâ-bn-i Ca'fer (al-Kâzım) – Aliyy-ibn-i Mûsâ (al-Rızâ) – Ma'rûf-al-Kerhî.

Ma'rûf-al-Kerhî – Seriyy-i Sakatî – Cüneyd-i Bağdâdî – Abû-Muhammed Ruveym – Ebû-Abd-Allâh-ibn-i Hafîf – Ebû-l-Abbâs-al-Nihâvendî – Ahı Ferec-al-Zincânî – Umar-ibn-i Muhammed-al-Sühreverdî – Abd-al-Kaahir-al-Sühreverdî – Şihâb-al-dîn Sühreverdî.

Silsiledeki Ömer-ibn-i Muhammed, Abd-al-Kaahir'in, o da Şihâb-al-dîn'in amcasıdır. Cüneyd'e kadar olan silsile, Halvetiyye kollarınca, hatta başka bir çok tarikatlerce kabul edilen klasik nisbet silsilesidir. Ma'ruf-ı Kerhî'den ehl-i beyt İmâmları vasıtasiyle teselsül eden kol da İran'da, Zehebiyye [16][18] tarafından kabul edilmiştir. Hasan Bısrî'nin Alî'den semâı hakkındaki kuvvetli itiraz şöyle dursun, aralarındaki altmış üç yıllık fasıla ve Ehl-ibeyt İmâmlarının tasavvufu bir bid'at telâkki ettikleri ve hiç bir vakit bu bid'ate taraftarlık etmedikleri düşünülürse, bu silsilenin tarihî değeri meydana çıkar. Yalnız Şihab-al-dîn'in eserinde bulunduğundan anlıyoruz ki, bu silsile, hicrî yedinci asrın başlarında klasikleşmiştir.

Yahyâ'nın Fütüvvet-nâmesindeki şecere de Nakkaş Ahmed'in kaydettiği şeeerenin ayni, yalnız istinsah

18 Zehebiyye: Ma'rûf-ı Kerhî vasıtasiyle İmâm Rıza'ya dayandığı söylenen ve İran'da yayılmış bulunan bir tarikattir.

edenin hatası olarak, biraz bozuğudur. Ancak orada «Sultân-ı Zâhir-al-Muazzam Gıyâs-al-dünyâ va-l-dîn kehf-al islâm va-l-muslimîn Abu-l-Muzaffer Caaziyy-ibn-i Sultan-al-Saîd-al-gaazî Yûsuf-ibn-i Eyyub» un da el-Nâsır-li-dîn-Allâh'a intisab ederek fütüvvet yoluna girdiği kayıtlıdır ki bu zat, Yûsuf-İbn-i Eyyûb'un, yani Salâh-al-dîn-i-Eyyûbî'nin (589 h. 1128) oğlu ve Halep Emîri Al-Zâhir'dir (613 h. 1216).

Seyyid Gaybî'nin Fütüvvet-nâmesinde fütüvvet şeceresi aşağıdan yukarıya şöyle teselsül ettirilmiştir:

Şeyh Huseyn-ibn-i Şeyh Seyyid Gaybî – Sayyâd oğlu Şeyh Alî – Şeyh Abu-l Şakûr-ı Endelûsî – Şeyh Abd-al-Samad – Baba Hacı lrakiy – Seyyid Alî Attâr – Pîr Umar-al-Halvetî.

Bu şecereden Ömer-i Halvetî'nin fütüvvetle münasebetini anlıyoruz ki bu suretle şeyhi Muhammed-al-Halvetî ile halifesi Emrem'in adlarının başına eklenen Ahı kelimesinin neden neş'et ettiği meydana çıkıyor (Bakınız: Şakayık zeyli, Matbaa-i Âmire, 1268, s. 62). Şecerenin baş tarafında Erkân-i Erbaa'da Selmân ve Ammâr olmakla beraber bu nisbet silsilesi, yukardakine uymaz.

6. Fütüvvet ıstılahları ve fütüvvet ehlinde dereceler.

En eski fütüvvet-nâmelerden de şeyhe «ahı» denildiğini, «şedd, nakıyb, fütüvvetten düşmek, şerbet-i murazaa» gibi bir kısmı bu yolda yürüyenlere ait, bir kısmı da mensupların derecelerini bildiren ıstılahlar bulunduğunu anlıyoruz. Fakat bunları bize toplu bir halde veren ilk fütüvvet-nâme, Veliyeddin Efendi Kütüphanesi'ndeki Fütüvvet-nâmedir. Bu Fütüvvet-nâmede deniyor ki: «Fütüvvet ehlinin kullandıkları ıstılahlar. Bunlar, aşağı yukarı yirmi beş sözdür. 1) Beyt: San'atları bir olan fütüvvet erbabı. Bunlar, bu sanatla diğer fütüvvet erbabından ayrılırlar. 2) Hızb : Bir şahsa mensub olanlar. Hızbla beyt arasında şu fark vardır. Hızb, beytte dahildir. Batnın kabilede dahil olduğu gibi. 3) Nisbet: Bu, tıpkı doğum nisbetine benzer. Bir büyüğe olan manevi rabıtadır. 4) Kebir: Ya doğrudan doğruya kendisinden, yahut vekilinden şerbet içilen kişi. Bu zat, doğumdaki baba mesabesinde olduğundan ona baba, kendisinden şerbet içenlere evlat denir. Kebire, şeyh, kaaid, atîd, eb, re's-al-hızb da denir. Acem, ona piş-kadem der. 5) Zaîm: Fütüvvet erbabının iktida ettikleri büyük. Bunun, daima fütüvvet erbabına öğüt vermesi, onlara fütüvvet faziletlerini ve şartlarını söylemesi, onları yetiştirmesi gerektir. 6) Ced: Kebîrin kebîrine denir. 7) Refıyk: Birine mensup iki kişi. Bir babaya, yahut bir cedde mensup topluluğa da rufaka denir. Şimdi mutlak olarak oğula refıyk, babaya sahib denmededir. 8) Müsaîl: Kardeş makamındadır. Yani birisinin babasından şerbet içen, o kişiyle, o da öbürüyle Müsaîl olur. Bunlara Bedîl de denir. Cedlerinin sayısı bakımından birbirlerine eşit olanlara da Müsaîl derler. Bunlar, amca oğulları gibidirler. Müsail refıykten daha hususîdir. 9) Dîger: Fütüvvete girmemiş kişiye denir. Hiç bir kimse adına şerbet içmemişle fütüvveti bâtıl olandan şerbet içmiş olan, bu hususta aynıdır. İkisine de dîger derler. 10) Değiş: Fütüvvet ehlinden olduğu halde sonradan ahvali değişen adama denir. 11) Nakıyl: Aslen baba veya cedden intikal edene denirse de şimdi batıla dönen adama denmektedir. Bir beytten bir beyte intikal caiz olduğu gibi bir hızbdan bir hızba, kebirden cedde de intikal caizdir. İntikal, hakka olabildiği gibi batıla da olabilir. 12) Vekil: Kebîrin, caiz bir işin görülmesini kendisine verdiği zat, vekilin o işe salahiyeti olması, akıl ve bilgide ileri derecede bulunması, fütüvvet ehlinin en kâmili olması lazımdır. Vekalet, hususî ve umumî olabilir. Mesela, kebîr birisine şedd bağlaması için birisini vekil edebileceği gibi filân, benim makamıma kaimdir diye birisini her hususta kendisine vekil edebilir. Bu takdirde vekil, bütün fütüvvet işlerini, kebîr adına görebilir. 13) Nakıyb: Fütüvvet ehlinin bütün işlerini görmek için zaîm tarafından tayin edilen adamdır. Nakıyb, fütüvvet ehliyle zaîm arasında vasıtadır. 14) Şedd bağlamak: Fütüvvete giriş ve fütüvvet

ehli arasına katılıştır. Kendisine, beline bağlamak için bir şey verilen kişiye Meşdûd denir. Bu imtihan devresidir. Bu devrede de sadakatı belli olanı tekmil ederler. Bele bağlamak için zünnara benzememek şartiyle ne verilirse olur. 15) Tekmil: Şalvar veya silah vermektir. Bu, şedden önce de olabilir, şedden sonra da. Kebîr, onda liyakat görünce kendisine şalvar veya silah verilir. 16) Şerbet içmek: Suya atılan tuzdan meydana gelen tuzlu suyu içmektir. Birisinin adına içer ve ona mensub olur. Bu suretle hızblarla beytler arasında ülfet husule gelir ve bu tören, ihvanın ülfetini mucip olur. Yani şerbet içen, fütüvvet ehliyle ihvan olur. 17) Muhazara: Şerbet içme de fütüvvet ehlinin muvafakatına denir. 18) İçtimâ': İhvanın, kalblerinin birleşmesi için bir mecliste toplanmalarıdır. 19) Nakle: Birisinden öbürünün adına geçiştir. Yani bir uluyu bırakıp bir başka kebîri ata ve ulu tanıyıştır. 20) Ta'bîr: Babadan cedde geçiştir. 21) Ahz: Kebîrin, küçükten fütüvveti almasıdır. Bu alış, ondaki, bir ayıp yüzünden olur. 22) Remy: Bir ayıp yüzünden büyüğün küçüğü, veyahut küçüğün büyüğü fütüvvetten red edişidir. Bunlar, muhakemesiz ve ayıbı ispat edilmeden olamaz. 23) Muhakeme: Zaîmin huzurunda yahut iki tarafın razı olduğu bir hakemin huzurunda ayıbın ıspat edilmesidir. Ayıp, ya büyük suçlar gibi fütüvveti batıl eden bir şeydir, yahut fütüvvetin noksanını icap eden küçük suçlardan biridir. 24) Vakf: Bir töhmet altında kalanı muhazara ve içtimâdan men etmek, onu meclislere almamaktır. Bu, muhakeme neticesinde ayıbın sübutuna, yahut töhmet altında kalanın beraetine kadar sürer. 25) Hibe: Kebîrin refıykı birbaşka kebîre vermesidir. Bazıları, bu işin, âdeta hür adamda tasarruf demek olması dolayısiyle caiz olmadığını söylemişlerdir.» (172.a - 172.b).

Seyyid Huseyn'in Fütüvvet-nâmesinde fütüvvet dereceleri şunlardır:

1 - Nazil: Mahfillere sevgi yüzünden, yahut üstadiyle, yahut da atasiyle gelen kişi. Bu, henüz erkâna girmemiştir. Bu derecede olanlara Ahibba denir. 2) Nîm - Tarıyk: Üstadı, pîri, yahut tarikat atası ve iki tarikat kardeşi olana denir. Bunlar, henüz terbiye görmemişlerdir. 3) Müfredî: Miyan-beste olana, yani nasib verilmiş, şedd bağlanmış, helvası pişirilmiş kişiye denir. Bu üç bölüge, «Ashab-ı tarıyk» derler. 4) Beşâriş : Fütüvvet ehlini terbiye edenlerdir. Bunlara Deste-i Nakıyb de denir. 5) Nakıyb : Mahfil ehlini yerli yerince konuklayana derler. 6) Nakyb-al-nukabâ : Kendisinden evvelki derecelerde bulunup hizmet etmiş, o derecelerin erkânını görmüş, bilmiş olan ve nakıyblikten de yükselmiş bulunan ere denir. Bu son üç derecede bulunanlara Nukabâ adı verilir. 7) Halife: Şeyhin makamına kaim olana derler. Yalnız bunlar seccade sahibi değildirler. 8) Şeyh: Kendisine tâbi olan taifesi bulunan ve sanat erbabı içinde seccade sahibi olan kişiye denir. 9) Şeyh-al-Şuyûh: Seccade sahibi olan şeyhlerin tâbi oldukları zat. Ahılar ıstılahınca fütüvvet eshabının yiğitine Fetâ, nakıybine Fakıyh, halîfeye de Ahı denir.

Bu iki Fütüvvet-nâmede, fütüvvet ehlinin muhtelif derecelerine verilen adlardan da anlaşılıyor ki zaman zaman bu ıstılahlar değişmiştir.

Mesela ilk Fütüvvet-nâmede şeyh, halife ve şeyh-al-şuyûh tâbirleri, keza müfredî vesaire yoktur. Şihâb-al-dîn Sühreverdî'nin «Risalet-al-futuvva» sında tâlib'e Terbiye, ahıya da Sâhib dendiğini anlıyoruz. Veliyeddin Efendi Kütüphanesindeki «Fütüvvet-nâme» deyse kebîr'e Sâhib denmiye başlandığı kaydediliyor. Halife, şeyh, şeyh-al-şuyûh tabirlerinin kebîr, ced ve zaîm yerine kullanıldığında şüphe yoktur. Sonraki fütüvvet-nâmelerde, bilhassa Türk diyarında şeyh, pîr, yol atası, yol kardeşi, pîr tutmak, terceman, ahıbaba ve ahı gibi türkçe ıstılahlar teammüm etmiş, Arapça ve Farsça terimlerle beraber duaların yerini de Türkçe tutmuştur. Ahıbaba tâbiri, her halde şeyh-al-şuyûh yerine kullanılmıştır ve bu, bir bölgedeki ahıların, yani

fütüvvet ehlinin tabi olduğu zaviye sahibi şeyhlerin tabi oldukları en büyük şeyhe verilen lakaptır. 1139 hicrîde debbağlar ahıbabası Hacı Musa'nın, yolsuz hareketleri yüzünden azledilerek yerine Mustafa oğlu Hacı Abdullah'ın ahıbabalığa tayinine dair bir berat vardır ki bu bize, Osmanoğulları devrinde büyük bir nüfuz kazanmış olan ve Ahı Evren'i pîr tanıyan debbağların ahıbabalığına tayin edilenlerin beratla tayin edildiklerini gösterir (Osman Nuri: Mecelle-i Umur-ı Belediye, İst. 1338 - 1922, s. 549 - 550). Maamafih bu beratla tayin keyfiyetini başka esnafa teşmil edemeyiz. İstanbul'da Eyüp'te Bostan İskelesi caddesinde 1136 hicrîde ölen debbağlar ahıbabası altıncı Hacı Mehmet adlı birisinin de mezar taşına rastlamaktayız (Ayni kitap, s. 550, not). Ayni tabirin, halk arasında ahı-türk diye kullanıldığını da Mesnevî dîbâcesinden öğreniyoruz («E. J. W. Gibb Memorial» series. X New series, N. Reynold A. Nicholson basımı, London, 1925, c. I, metin, s. 2, satır. 7. Abdülbâki Gölpınarlı: Mesnevî tercemesi. Mf. V. Şark - İslâm Klâsikleri: I, İst. Maarif Mat. 1942. s. S, sat. 27 - 28. Eflâkî'de Çelebi Husâmeddin'in hal tercemesine de bakınız).

III
Fütüvvet erkanı

1. Fütüvvet libası ve şiarı.

Şihab-al-dîn Sühreverdî, Fütüvvet-nâmesinde «Tasavvuf kisvesi hırka, fütüvvet libası şalvardır. Şalvar, hırkadan bir cüzüdür, nitekim fütüvvet de tarikatten bir cüzü demektir» sözleriyle (156.b) fütüvvet ehlinde hırka ve şalvarın bulunduğunu söylemekte, Nakkaş Ahmed, Fütüvvet-nâmesinde, Cebrail'in, bir sandık içinde fütüvvet hırkası getirdiği ve Peygamber'in Huneyn savaşında bu hırkayı Alî'ye verdiği ananesini yazmakta (117 .a) ve Bahr-al-futuvva va zikru şacarat-al-favz, ayni ananeyi kaydetmektedir ki (187.b) bunlara nazaran hırka da fütüvvet libasıdır. Abdulhamit I. deki Fütüvvet-nâmedeyse hırka tasavvuf libasıdır, şalvar fütüvvet libasıdır. Şerbet içilmekle fütüvvet yoluna girileceği, şalvar giyilmekle de tekmil makamına varılacağı açıkça yazılmıştır. Veliyeddin Efendi'de olup Alâ-al-Devle'nin sandığımız Fütüvvet-nâmede de şerbet-i muradaa içmekle fütüvvete girileceği, şalvar giymekle de tekmil makamına varılacağı bildirilmekte ve «Bugün fütüvvet ehli şerbet içme ayinini icra etmede yollarının esasını buna dayamada, bel bağlamada ve şalvar giydirmededir. Bunların herbiri, lâtif bir manaya, yüce bir huya remiz ve işarettir ki bu âyin ve erkân, hakıykatte suretlerdir, bu sûretlerin manaları ve bu sırrın ünvanı, o hakıykatlerdir. Şerbet içmek, fıtrî bilgiye işarettir. Kulda bu bilgi ezelî istidadın temizliğiyle husule gelmiştir. Bu da ezelî inayet ve takdirle sâbittir. Yaratılıştaki temizliği elde edende o bilgi tekrar zuhur eder. Nitekim «hikmet her mü'minin kaybolmuş malıdır» buyurulmuştur. Çünkü su, bedenlerin hayatına sebeb olduğu gibi bilgi de kalbin hayatına sebeptir. Tuz bütün fazilet ve güzel huyların iktisabına sebeb olan adalete işarettir. Hatta aklî kemalât ile ahlâka ait faziletlerin hepsi, adaletle husule gelir. Nefis, bu faziletlerle kuvvet bulur ve derecesinden yükselir. Bir adamda adalet, yani bir şeyin ortasına sahib oluş, her hususta ölçülü hareket ediş olmazsa o adam kemale eremez. Tuz da aynen böyledir. Tuz olmazsa yemekler kuvvetli ve lezzetli bir hale gelemez. Bel bağlama, yiğitliğe ve nefsî hizmete alıştırmaya işarettir. Hizmet, tevazuun son derecesidir ve yiğitlik, hizmete dayanır. Şalvar giymek, iffet sahibi olmak faziletine işarettir ki bu da nefsi şehvetten menetmek suretidir ve fütüvvetin esasıdır. Öbür huylar, hep buna tâbidir. İlmin kemali amelledir. Bu bakımdan fütüvvet ehli, şalvar giydirmeye tekmil, amele

kadem, ilme nazar derler ve kadem sahibini, nazar sahibinden çok üstün tutarlar, kademsiz nazara hiç itibar etmezler. İlmiyle amel edeneyse şest-kadem derler. Bu suretle malum olur ki bu erkân, fütüvvetin tamamlanmasına ve vilayet salâhiyetinin husulüne sebeb olan bütün faziletlerin kazanılması icab ettiğine işarettir. Bu sebepten fütüvvet hırkası şalvardır, tasavvuf hırkası külâhçık (taç). Fütüvvetin ilk esası iffetdir ve bu, aşağılık kişilere aittir. Tasavvufun evveliyse yücelere taallûk eden nurlar alemine yüceliştir. Tasavvufta başı tıraş etmek sünnettir, fütüvvetteyse bu, yoktur. Çünkü fütüvvet ehline, faziletleri ve güzel huyları elde etmek gerektir. Buysa varlık iktizasıdır. Tasavvufsa yokluk iktizası oları tecrid ve tefridi elde etmektir. Bunun ilki, yücelmeye mani olan şeylerin izalesidir. Bundan anlaşılıyor ki fütüvvetin sonu, vilayetin başlangıcıdır ve fütüvvet tasavvuftan bir cüzüdür, nitekim vilayet de nübüvvetten bir cüzüdür» denmektedir ki, bütün bu izahat aynen Abdulhamit I. deki Fütüvvet-nâmeden alınmıştır (172.a). Bunlara nazaran hırka ve taç, fütüvvet ehlinin şiarı değildir.

Burgaazî'nin Fütüvvet-nâmesinde, fütüvvet şiârı arasına çerağ da giriyor ki çerağ vermek, adeta fütüvvet icazeti gibi bir şey. Bu Fütüvvet-nâmede, Veliyeddin Efendi Kütüphanesindeki Fütüvvet-nâmede bilhassa fütüvvet ehlinde olmadığı kaydedilen tıraş erkânı da vardır. Seyyid Huseyn ve Seyyid Muhammed'in Fütüvvet-nâmeleriyle muahhar fütüvvet-nâmelerde çerağla beraber tennure, sofra ve alem vermek ve helva pişirmek de fütüvvet şiârı oluyor. Esasen artık fütüvvet bütün esnaf teşekküllerini kavrıyan şubesi çok, fakat esası bir, bir tarikat haline gelmiştir. Her sanat ehline, ayrı bir şey, meselâ testere, terazi vesaire verilmededir. Ancak mesela helvanın, Mevlânâ Celâl-al-dîn Rumî'nin bir şiirinde « fütüvvet » le beraber anıldığını söylemiştik. Bunu hatırlatarak bu eklentilerin ne vakit olduğunu kesin bir surette tesbit etmenin imkanı bulunmadığını hasseten kaydedelim. Yalnız şimdiye kadar libas ve şiar hakkmda verdiğimiz izahattan da açıkça anlaşılmaktadır ki bütün fütüvvet-nâmelerde müşterek olan fütüvvet şiârı, şedd, yani kuşak ve şalvarla tuzlu su içmedir.

Fütüvvet ehlinin hemen hepsi sanat ehli olduğundan, bunların hariçte hususî bir elbisesi yoktu.Yalnız Burgaazî Fütüvvet-nâmesinde ahıların siyah renkli elbise giydiklerini, sarı ve kızıl renkli libas giymediklerini, ahı sarığının yedi, yahut dokuz arşın olabileceğini söylüyor. Siyahı seçmelerinde, Abbasoğullarının tesiri olduğu muhakkaktır. İbn-i Batûta, fütüvvet ehlinin, mahfillerde, yani tekkeye mukabil olan toplantı yerlerinde, ahılarının ayaklarında mest bulunduğunu, başlarına tepesinde iki parmak enliliğinde, bir zira uzunluğunda bir taylasan bulunan beyaz yünden bir külâh, sırtlarına sof cübbe giydiklerini, zâyiyelerinde bu külâhı çıkarıp önlerine koyduklarını, başlarında süslü bir takke kaldığını bildiriyor (Mehmet Şerif: Tuhfat-al-nuzzâr fî garâaib-al-asmâr ve acâib-al-esfar tercemesi. İst. Matbaa-i Amire, 1334-1337, c. I, s. 312-314).

Sonradan şeyhlerin gök, müderris ve kadılarla halifelerin yeşil, hatip ve hâfızların ak, ahıların siyah renkli elbise giymelerinin âdet olduğunu, altın yüzük takılmadığını ve elbiselik kumaşın mutlaka fütüvvet erbabı tarafından dokunmuş bulunması icab ettiğini de muahhar fütüvvet-nâmelerden anlıyoruz (İlhan Tarus: Ahiler, T. C. Çalışma Bakanlığı yayınları, sayı: 7, Ankara, 1947, Ulus Basımevi, s. 40. Not. 14).

2. Fütüvvet töreni.

En eski fütüvvet-nâmeler, şedd bağlama, şerbet içme ve şalvar giyme âyinini şu suretle tesbit etmektedir:

Fütüvvet mahfilinde, yâni fütüvvet ehlinin toplandığı odada, orta yerde fetaların ulusu, ayakta ve kıbleye karşı durur, Eûzü besmeleyle fütüvvet hutbesini okur. Nakkaş Ahmed, fütüvvet hutbesi olarak Benî-İsrâil su-

resinin (XVII) 32. âyetinden 39. ayetinin sonuna kadar şu âyetleri seçtiğini söylüyor: «Zinaya yaklaşmayın, zina, gerçekten pek kötü bir şeydir. Kanı, Tanrı tarafından haram edilenlerin kanına girmeyin, adam öldürmeyin. Ama kısas için olursa o başka. Kim zulümle öldürülürse velisine, kaatile karşı kudret ve tasarruf verdik ama, o kana sahibiz diye de adam öldürmede ileri gitmeyin. Yalnız öldürülenin velisine, ölenin kanını almak, kısası yerine getirmek için yardım edilir. Yetim malına ancak iyi bir niyetle yaklaşın. Yetim büyüyünceye dek o mala dokunmayın. Ahde vefa edin, çünkü ahitten sorulur. Bir şey tartarken hakkı gözetin, doğru ölçekle ölçün. Doğru teraziyle tartın. Bu, sizin için hem hayırlı, hem de güzel bir iştir. Bilmediğin şeyde de israr etme. Çünkü kulak, göz, kalb, bunların hepsi, yaptıkları şeylerden soruya çekilecekler. Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü ne dağları delebilirsin, ne boyun yücelerine itişebilir. Bütün bunlar, Rabbin yanında kötü ve nefret edilir şeylerdir. İşte bu, Rabbin sana, hikmete ait vahyettiği şeylerdir. Ona şerik koşma, onunla beraber başka bir tanrıya ibadete kalkışma, yoksa cehenneme kınanarak kötü bir halde atılırsın». Bu âyetleri okuduktan sonra Peygambere, Ehl-i beyetine salâvat verilir, halifeyi (al-Nâsır-li-dîn-Allâh) anar, ülkenin padişahına dua eder. Sonra sağ eliyle bir tutam tuz alır, sol elindeki su dolu kadehe «Ulu Tanrı suyu temiz yarattı. Tuzu, her şeyi oldurucu olarak halketti» der ve «Yüce Tanrı, şu tatlı su, bu da acı, kekremsi tuz dedi (süre, XXV. Furkaan, ayet. 53), onu ahd, borç ve söz verme alameti kıldı. Tanrı lanet etsin ahdini bozana» sözlerini ilave eder, tuzu suya atar. Bu esnada talip (terbiye), sol yanındadır. Sonra nakıyb, meclistekilere «Ey hazır bulunan ulular, bu talib-i râgıb, cedde ulaşan fütüvvet şeddini kuşanmak ister ve sizinle, ulu Tanrıya tevessül eder. Filânı şeyh tutmak diler» der. Meclistekilerin rızasından, onu kardeşliğe ve refıykliğe kabulünden sonra İmama niyabet yoliyle ona fütüvvet kuşağını kuşatır ve şerbeti içirir.

3. Kardeş tutma.

Fütüvvet kuşağını kuşanmış birisi, birisini kardeş edinmek isterse nakıyb «Ey fütüvvet ehli, bu talib-i râgıb, fütüvvet ehli arasında sâil mevkiinde durmada, filânı, doğruluğu, fütüvveti, mürüvveti ve takvası dolayısiyle kardeş ve refıyk edinmek ister ve sizinle tek, ihtiyaçtan beri, ulu, hain bakışlarla gönüllerden geçenleri bilir Tanrı 'ya tevessül eder. Ne dersiniz ? » der. Ehil görülürse ona şedd verilir ve bir müddet bırakılır.

Tekmil isteyene, « Ey talib, ne diliyorsun, nasıl bir gelini istiyorsun, biliyor musun? İki yüzlü münafık olmıyasın sakın. Halil, Tanrıya itaat ederek nefsini Rahmana, malını konuklara, cesedini ateşe, oğlunu kurban olmaya verdiği halde yine Tanrıya hamdetti de feta adını aldı, gözyaşlarından da bize ziyafet olarak tuz zuhur etti. Buna tahammülün var mı? Fütüvvet sırrını gizliyebilir misin? Sakm sakın! » denir. Sonra fütüvvet libası giydirilir. Nakıyb, bundan sonra onu sağ tarafa geçirip şerbeti içirir, cemaata da sunar, herkes bir yudum içer, en sonra da kendisi içer. Bu şerbete, «şerbet-i murazaa - sütkardeşlik şerbeti» denir (Nakkaş Ahmed, 114.b - 115.b).

4. Fütüvvet kolları.

Ayasofya'daki mecmuada Necm-i Zer-kûb'un Fütüvvet-nâme'sinde, fütüvvet erbabı üç kısma ayırılmadadır .

1- Kavlî. Bunlar asker olmıyanlar, doğruluk, sebat ve vefa dolayısiyle fütüvvet eshabı arasına katılmış olan kişiler, daha doğrusu fütüvvete muhib olanlardır.

2 - Seyfî. Bunlar, surette kâfirlerle, gerçekte nefisleriyle savaşan erlerdir. Fütüvvet erkânına alınırlar, şerbet içerler, Peygamber, Alî'ye nasıl kılıç verdiyse onlara da ahılar kılıç verir.

3- Şürbî. Bunlar şerbet içenlerdir.

Müellif, bu tasniften sonra şerbet içme ananesini şöyle anlatmadadır: «Muhammed'e peygamberlik gelmeden önce fütüvvet meclisinde, şarap içilirdi. Abu-cehl, zamanında fütüvvet sahibi olmakla şöhret kazanmıştı. Tam dört yüz kişi, onun adına şarap içmişti. Peygamber o zaman gençti. Kırk genç, Peygamber'in yanında bulunurdu. Bir gün, sizin kutlu ayağınızın bastığı toprak bile Abu-cehl'in vücudundan yücedir. O fütüvvet eshabından geçiniyor. Biz de sizin adınıza o âyini yapalım dediler. Peygamber, bizim şarap içmemiz doğru değil dedi. Şarap yerine tuz ve suyu koydu. Onlar, Peygamber adına tuzlu su içtiler. Abu-cehl, bunu duyunca, benim babam Arap kabilelerinin ulularından, oysa, Abu-Tâlib'in yetimi. Benimle nasıl eşitlik davasına girişebilir deyip o dört yüz kişiyi yolladı. Fakat Peygamber'in kırk dostu, onları perişan edip kaçırdılar. Abu-cehl'in kini o zamandan itibaren kuvvetlendi. Ondan sonra fütüvvet sahipleri ikiye ayrıldılar. Şarap içenler, Abu-cehl'e mensup oldular, tuzlu su içenler Muhammed'e mensup sayıldılar. Bu münasebetle de «bu tatlı su, şu da acı tuz» ayeti geldi (sûre, XXV, al-Furkaan, âyet. 53), Peygamber, sonradan Hudeybiyye'de ağaç altında oturup sehabe kendisine biat ettiği zaman onlara süt verdi. Alimlerle fütüvvet eshabının padişahı Rumiye'li Mevlana İmâd-al-dîn'den duydum, dedi ki: Bizim şeceremizde, yani Tanrı aziz ruhunu kutlasın, şeriat, tarikat, hakıykat ve fütüvvette kemal sahibi, şeyhlerin şeyhi, kutupların reisi, hakıykat yolcularının mürebbisi olan fütüvvette cihan halîfesi Nâsır Halîfeye mensup bulunan muhterem şeyh Şihâb-al-dîn Sühreverdî'nin şeceresinde şöyledir: Ben, kendi el yazısıyle gördüm. Şöyle yazmıştı: Mü'minler emiri Abu-Talib oğlu Alî, su ve tuz verirken Abu-Derda, biatta niçin süt yerine su veriyor ve bu bid'atı meydana çıkarıyorsun? dedi. Alî, farkı yok buyurdu, bid'at ama güzel bir bid'at. Her yerde süt bulunmaz. Halk mahrum kalır. Fakat süt verilirken içine biraz da su karıştırılır ve tuz dökülürse her ikisi de yerine gelmiş olur (226.a - 227.b). Müellif ondan sonra şedd kuşanma ve şerbet içirme ayınini şöyle anlatıyor:

Kabın billur, yahut yeni toprak kase olması gerektir. Çünkü Tanrı, ben sizi balçıktan yarattım demiştir (sûre, LX, al-Rahmân, âyet. 14). Geniş ve büyük olması da lazımdır. Mahfilin ortasına konan temiz ve güzel bir kürsü üstüne oturtulur. Yanına has yünden, yahut bezden bir kuşak konur. Kavlî olanlar, bellerine bezden, şürbîler yünden, seyfîler kayıştan şed kuşanırlar. Bundan dolayı kadehin yanına bu, üç çeşit şedd de konur. Herkes, hangi sınıfa mensupsa onu alıp şeyhinin adını anarak kuşanır, sonra yine çözüp o büyük kadehin yanına koyar. Kadeh, Peygamber'in ve Ali'nin kadehidir. Kuşağı da onların adına kuşanırlar. Kadeh de yine onların adiyle kürsü üstüne konmuştur. Mü'minler emiri Alî'nin sünnetine uyularak, süt veriliyorsa süte biraz su katmak, biraz da tuz koymak gerektir. Süt bulunmazsa su da olabilir. Mecliste bulunanlardan bir ahının terbiyesine girmiş ve fütüvvet yoluna sülûk etmiş olanlar, âyin esnasında kalkıp hangi sınıftansa o şeddi alarak Mustafâ ve Murtazâ adına beline bağlar, sonra yine çözüp kadehin yanına koyar. Şerbet içmiş olanlar da şeyhin adını anıp şeyhin veya şeyhi orada yoksa mecliste bulunan şeyhin elini öperler.

Fütüvvet yoluna girmiş kişinin tövbe etmiş olması, abdestli ve başı açık bulunması, Tanrıya, kendisini fütüvvet ve mürüvvet sıfatlarıyle bezemesi için kalben yalvarması gerektir. Ondan sonra ortaya gelip fütüvvet eshabına, hadiminin telkiyniyle birer birer ve açıkça şunları söyler:

«Tanrının selâmı, rahmeti, bereketleri size olsun. Bağışlayan ve rahmet sahibi Tanrı adiyle, hamd

âlemlerin rabbi Tanrıya. İyi son Tanrıdan çekinenlere nasib olur. Tanrı rahmeti, Tanrı esenliği ve kutluluğu, peygamberlerin ulusu, Tanrıdan çekinenlerin imamı, peygamberlerin sonuncusu Muhammed'e, bütün evladına ve tertemiz Ehl-i beytine, hakıykat sırriyle doğru yolu gösteren halifelerine, sabredenlere, doğrulara, iyilik edenlere, yoksulları doyuranlara, Tanrıdan yarlıganma dileyenlere, nasihatte Peygamber'e uyanlara, fütüvvet erbabına, mürüvvet eshabına, ahıların yücelerine olsun. Selam size ey terbiye sahipleri, sohbet büyükleri, fütüvvet erbabı. Diri ve daima mevcut, tek ibadete layık Tanrıdan yarlıganma dilerim. Bütün suçlarımdan, işlediğim kusurlardan, unuttuğum şeylerden dolayı yarlıganma dilerim. Rabbimiz, yarlıgayan, suçları örten sensin, sana dönülüp gelinir. Kuvvet, kudret, ancak pek büyük yüce Tanrınındır. Selam size, Tanrı rahmeti ve bereketleri sizlere! Ayakta duruyorum, sonsuz günahlarıma istiğfar etmek, ulu ve kutlu Tanrının emir ve nehiylerine uymak, Muhammed Mustafa'nın tertemiz davet ve halvet sünnetine tabi olmak, peygamberlerle erenlerin ahlakiyle ahlaklanmak. teslim ve rıza ehline uyup takva ve safa eshabına taraftar olmak, cömertlik, vefa, hilm ve haya ehline yardım etmek, atalarla anaların buyruklarından çıkmamak. Kaabe kavseyni ev ednâ (sûre. LIII, al-Necm, âyet. 9) sahibinin fütüvvet senetlerini korumak, tanrı arslanı, Mustafa'nın amcası oğlu Hel-eta (sûre. LXXVI) ile öğülmüş mü'minler emiri Alî Murtazâ'nın fütüvvet biatına teslim olmak, kadirleri yüce cömertler huzurunda bulunmıya gayret etmek, salih kişilere hizmet eylemek, yoksullara hadim olan kişinin hizmetinde bulunmak üzere bu tatlı suyla acı suyu, Tanrı fütüvvetini daim etsin ve mürüvvetini arttırsın, fütüvvette ileri gelen mürüvvette kadri yüce olan kardeşlik dolunayı filân ahının adına içiyorum. Ulu Tanrı ondan ve kadın, erkek iman sahibi ve müslüman kişilerin dirilerinden, ölülerinden razı olsun. Duamı kabûl et, rahmetinle ey merhametliler merhametlisi.»

Kavlî koldansa «Fakıyrlere hâdim olan kişinin hizmetinde bulunmak üzere» cümlesine kadar söyler, «Filan ahının adına içiyorum» demez. Bunları söylemiye kudreti yoksa «Hamd âlemlerin rabbi Tanrıya. Rahmet ve esenlik Muhammed'e ve tertemiz Ehli-beytine ve bütün sehabelerine. Durdum, sonsuz günahlarımın yarlıganması için Tanrının emir ve nehiylerine uyup kulluk etmek, Mustafâ'nın sünnetine uymak, ata ve analara itaatte bulunmak, Mustafâ ve Murtazâ'nın fütüvvetini yüce erler arasında korumak, temiz kişilere hizmet eylemek üzere fütüvvet sadrı, mürüvvet bedri filan ahının adına» der ve gidip elini öper (Bütün bu hutbe ve dualar Farsçadır). Ayni risalede şalvar giydirme ayini de şöyle anlatılmaktadır:

Fütüvvet kardeşleri toplanıp bir halka olurlar. Terbiye, yani talible sahib, yani şeyh de halkaya girerler. Fakat ayak uzatınca kıbleye gelmemek için kıble sol taraflarına gelmek üzere otururlar. Sâhib, önce terbiyenin beline peştemal kuşatır. Ondan sonra sol ayağını önce çıkarmak şartiyle kendi şalvarını çıkarır. Terbiyenin sağ ayağını önce sokmak şartiyle ona giydirir. İkisi de ayağa kalkarlar ve yüzlerini kıbleye dönerler. Sâhib, elini peştemalın altından sokup şalvarın uçkurunu bağlar. Terbiyenin çıkardığı şalvar, sahibe aittir. Sahibin bu merasimde iç donuyla görünmemesi için iki şalvar giymesi iyidir. Sâhib, terbiyeye şalvar giydirip fütüvvet icazeti verince terbiyenin de ona takatına göre münasip bir hediye vermesi lâzımdır. Şalvarın çok bol ve çok dar olmayıp orta olması şarttır. İlk önce şalvar giyen İbrahim Halil Peygamberdir. Muhammed Peygamber, önce konuk konuklayan ve şalvar giyen İbrahim'dir demişlerdir. «Lâ fetâ illâ seravîl - fütüvvet ancak şalvarla olur» denmiştir. Manası şudur ki şalvar bir emanettir. Onu korumak ve harama çözmemek gerektir (Bütün bu erkân için risalenin şu sahifelerine bakınız: 219.a - 228.b).

5. Mahfilde oturuş sırası.

Ayni mecmuada müellifi belli olmayan 20. risâlede de ayni erkân yazılmaktadır. Yalnız fazla olarak fütüvvet eshabının bir yerde toplanınca şalvar giymiş olanların baş tarafa, giymemişlerin daha aşağıya, ahısı olmıyanlarınsa onların altına oturdukları, nakıyb, cemaattan bu dereceleri ihraz edip etmiyenleri bilmiyorsa bir miktar tuz getirtip sağ eline alarak birer birer herkese sunduğu, tuza parmak basanların ahısının adını söylediği, bu suretle herkese kaderince yer gösterildiği, ahısı fasık veya gammaz olanları en aşağıya oturttukları kayıtlıdır. Şerbet içmek ve şalvar giydirmek ayini aynıdır. Şalvardan şu sahifelerine bakınız: 219.a - 228.b).

6. Dua ve tercemanların Türkçeleşmesi.

Yahya-bni Halil-ibn-i feta-l-Burgaazî'nin «Fütüvvet-nâme» sinde hutbe ve dualar, Türkçeleşmiye başlamıştır. Esas itibariyle yukarıda da söylediğimiz gibi Nakkaş Ahmed'in Fütüvvet-nâmesinin tercemesi olan bu fütüvvet-nâmede, fütüvvet hutbesine, yine aynen Nakkaş Ahmed'in Benî-İsrâil sûresinden seçtiği ayetler alınmada, fakat bu ayetlerden sonra Türkçe olarak «Es-selâmü aleyküm ey hâzırân, işbu kişi teslim oldu ve niyyet kıldı, bu erenler yoluna, bu suyu Allâh taâlâ pak ve arı yarattı, işbu suya ve bu tuza işbu kişi kul gibi bu hâzırân cemaat tanıklığiyle and verdi ki yüz döndürmiye, bu yolda ve bu kapıda ola» denmededir (59.b - 60.b) . Bu kısım, aynen Nakkaş Ahmed'den terceme olmakla beraber şüphe yok ki erkânda da böyle, yani Türkçe söylenmiye başlanmıştı.

7. Şedd bağlayış ve şedd şekilleri.

«Kitabu Fütüvvet-nâme li-erkân-al-meşayih ve ashâb-al-şedd» de, yani Seyyid Gaybî oğlu şeyh Huseyn'in Fütüvvet-nâmesinde fütüvvet erkânı, tamamiyle Şii, hattâ gaalî bir mahiyet almaktadır. Müellif, daha kitabının başında ilk üç halifeyi ancak «va radiyllâhu-an-al-sâdıkı va-l-âdili va-l-câmi'-al-Furkaan» diye adlarını anmaksızın, adeta bu vasıfları Alî'ye atfederek telmih yoliyle zikrettikten sonra «va Aliyy-ibn-i Abî-Tâlibin kaatıl-al-küffâri va alâ-l-saîdeyn -al- şehîdeyn -al- mazlûmeyn -al- maktûleyn -al- makbûleyn -al-Hasani va -l-Huseyni şehâbu ehl-i îman (böyle) va alâ Zeyn-al-âbidîni va-l-Bâkıri va-l-Sâdıkı imâm-al-hakkı va-l-hâdî-al-cenani va alâ-l-kâzımı va-l-Rızâ va-l-Takıyyi' va-l-Nakıyyi va-l-Askariyyi va-l-Sâhib-al-zamân» diye on iki İmâm'ı zikretmekle söze başlar. Dört tekbirden, yani Âdem'in tekbîr-i-rızâ, Nûh'un tekbîr-i-fenâ, İbrahim'in tekbîr-i safâ ve Muhammed'in tekbîr-i bakaasından bahseder. Cebrail'in Peygamber'e getirdiği emaneti, Vedâ haccında Alî'yi «Men küntü mevlâhu fe A1iyyun Mevlâhu» diye kendisine vasiy ve ümmetine halife tayin ettiğini, şeddeki üç mühürün Allah, Muhammed ve Ali'ye işaret olduğunu, helvanın, İmam Zayn-al-Âbidîn tarafından erkân ittihaz edildiğini söyler, Alî ve On iki İmâm hakkındaki ayet ve hadisleri sıralar, bu arada teberrâya ait âyetler de vardır (sûre. II, al-Bakara, âyet. 166 - 167) ve yine İmamları sayıp sûfiyyeden İbrahim Edhem'in (261h. - 874 - 5), İmâm Muhammed-al-Bâkır'a (114h. 733), Bâyezîd'in (261h. 874), İmâm Ca'fer-al-Sâdık'a (148h. 765), Şeyh Cemal'i Mücerred'in (463h. 1070 - 1071 den sonra), İmâm Muhammed-al-Takıyy'e (220h. 830) kavuştuğunu bildirir (İbrahim-ibn-i Edhem'in ölümiyle İmâm Muhammed Bâkır'ın vefatı arasında 147 yıl vardır. Bâyezîd 160h, 776 - 777 de doğmuş, İmam Ca'fer-al-Sâdık'sa 148 h. 765 te vefat etmiştir. Tarîh-i Ferişteh'te, ahvalinden bahsedilen Cemâl-al-dîn-i Mücerred'in de İmâm Muhammed Takıyy'e ulaşmasına imkan yoktur, çünkü İmam M. Takıyy, 220 h. de, 830, vefat etmiştir. Cemâl-al-dîn için Tarîh-i Ferişteh'e bakınız: Hind basması, 1884, c.II s. 407 - 408. İbn-i Batûta'da da Cemâl-al-dîn'e ait bazı malûmat vardır. Şerif Paşa tercemesi, c. I. s. 27 - 28), evvelce söylediğimiz fütüvvet

derecelerini kaydeder. Bütün bunlardan sonra şedd bağlama erkânını şöyle yazar:

Fütüvvet eshabı, mahfilde sırasiyle otururlar. Beşâriş, nimet kaydındadır, nakıybler ayakta dururlar ve herkesi, kadrine ve derecesine göre icab eden yere oturturlar. Irakıyler, Horasanîler ve Türkistânîler erkânında nakıyb gelip bir eline bir süpürge, öbür eline bir testi alır. Suyu saçar, süpürgeyi sular, «Yâni bundan böyle mîzân-i suhan ve taleb-i hukuktur demek ister» ve ortalığı hafifçe süpürür. Hak dilendikten ve herkes birbirinden razı olduktan sonra nakıyb ayağa kalkıp bir eline su dolu bir kadeh, öbür eline biraz tuz alır, tuzu suya atar. Yani şimdiye kadar söz zamanıydı, şimdi erkân vaktidir der ve herkes, birbirinden razı olduktan sonra şedd kuşanmayı isteyen varsa nakıybe söyler. Nakıyb, onu kapıya, yâni peymançe mevkiine götürür. Nakıyb veya Nakıyb-al-Nukabâ tâlibe tercemanlık edip «Es-selâmü aleyküm ya erbâb-al-şerîati ve yâ ashâb-al-tarîkatî, es-selâmü aleyküm ya ehl-al-şeddi ve-1-ahdi ve-l-vefâ, es-selâmü aleyküm ya ehl-al-mürüvveti ve-l-keremi, ve-l-sahâ, gelmekligümüz Tanrı içün, durmaklığımuz Tanrı içün, söylemekliğümüz de Tanrı içün, işbu karındaşımız ulularun ayağuna gelüp bu makam-ı insafda durmaklıktan murad oldur ki ihtiyarlarun silsilesine bağlanup katarına çekilüp erkânın görüp sâhib-tarıyk olup Şah-ı merdân kapısına beli bağlu kul ola ve Hânedân âşıklarına hizmetkâr ola. Bu âşıkın hakkında ne buyurursunuz?» der, Mahfil ehli, «Ehluhu mahalluhu, maslahat görürüz, Mübarek olsun» der. Üstat da razı olunca, nakıyb tâlibi pîr huzuruna götürür. Pîr, tâlibin elini tutup euzü besmeleyle «Sana biat edenler, ancak Tanrıya biat etmişlerdir. Tanrı eli, onların ellerinin üstündedir. Kim bu biatı bozarsa zararı, ancak kendisinedir. Allâhla ettiği ahid ve biate vefa edene gelince, yakında ona büyük bir ecir vereceğiz» âyetini (sûre, XLVIII, al-Fath, âyet, 10. Bu âyet Hudeybiyye'de ağaç altı ve razılık biatı denen biat hakkındadır. Bütün tarikatlerde şeyh tarafından biatta bu ayet okunur) okur, tövbe ettirir. «Eşhedü en lâ ilâhe illâllahu hakkan hakkan ve eşhedü enne Muhammeden rasûl-Allâhi sıdkan sıdkan ve enne Aliyyen veliyy-Allâhi ve vasiyyu Rasûl-Allâh» dedirtir. Ehl-i beyt sevgisini tekid eder. Sonra tâlib, kendisine bir yol atası seçer. Pirinin, yol atasının ve iki yol kardeşinin aşkına bir armağan verir. Yol atasının önüne gidip iki dizi üstüne oturur, yol kardeşlerinin biri sağında, öbürü solunda oturur ve ata, sağ eliyle, oğlunun sağ elini, baş parmaklar birbirine karşı gelmek suretiyle tutar. Ellerinin üstüne bir mendil örterler. Yol kardeşleri de bu esnada tâlibin eteğine yapışıp yol atasına kulak verirler. Yol atası, euzü besmeleyle «Ey Âdemoğulları, ben, Şeytana tapmayın, O, size apaçık düşmandır diye emir etmedim mi, sizden ahd almadım mı?" mealindeki âyeti (sûre, XXXVI, Yâsin, âyet. 60) okur. Bundan sonra yol kardeşleri, tâlibin eteğini bırakıp ata ile oğlun ellerinin üstüne ellerini koyarlar. Yol atası, bu dört elin üstüne bu dört hadisi söyler:

Al- taizîmu li- emr- Allâh, va-l-şafakatu alâ halk-Allâh, va-l-dünyâ bimusamahatin va-l-ahiratu bi-şafâatin» [19][19]. Sonra oğlunun yüzüne bakıp «hasbeten lillâhi vuslatan li-marzât -Allâhi, Yevme lâ yanfau malun va lâ benûn, illâ men etallâhu bi kalbin selîm» deyip (ilk sözden sonrası ayettir; sûre. XXVI, âyet. 26. gün bir gündür ki ne mal fayda eder, ne oğullar. Ancak Tanrıya temiz bir kalb ile ulaşan faydalanır, demektir) selavat verir ve bir gülbank [20][20] çeker. Bu suretle tâlib «nîm-tarıyk» olur.

Sahib - Tarıyk olmak için şakirtle bir halvet yerde buluşurlar. Nakıyb, yere seceade serer. Allâh, Cebrail, Muhammed adlarını anarak birer adım atıp seccadeye gelir, iki rekât namaz kılar. Müridin de iki rekât

19 Tanrı emirini ululamak, Tanrının yarattıklarını esirgemek, dünyayı müsamaha ile geçiştirmek, ahirette şefaat ehli olmak gerektir. Böyle bir hadîse rastlamadım, ayni zamanda söz, Arap gramerine de uymaz.

20 Gülbank, dervişler tarafından yüksek sesle okunan ve Hû diye biten mürettep dualara denir.

hacet namazı kılması gerektir. Sonra nakıyb, pamuklu bezden yapılmış kuşağı alıp beş kat büker, sonra üç kat olarak dürer, getirip seccadede oturan şeyhe verir. Şeyh, üç ihlâs (sûre. CXII) okur, götürüp üstada sunar. Üstad kalkıp şeddi sağ eline alır, kıbleye karşı aşağıya doğru dümdüz, yani Arap alfabesindeki «elif» harfi gibi tutar. Sonra iki kat, sonra üç kat, sonra dört kat, sonra beş kat, nihayet on iki kat eder. Sonra yine bir kat ederek elif gibi tutar, secdeye varır gibi seccade üstüne serer. Sonra Cebrail'e işaret olarak Arap alfabesindeki ل (L), sonra Muhammed'e işaret olarak م (M), sonra da Alî'ye işaret olmak üzere ع ('a) şekline getirir. Bir ucunu seccadenin bir köşesine, kıbleye karşı serdikten sonra ortasını seccadenin eteğine doğru büker ki bu salışa لا (lâmelif) ve med derler. Sağ köşesindeki ucuna elini koyup «Lâ ilâhe illâ ente - Tanrıdan başka yoktur tapacak» der, elini kaldırmadan sürüp seccadenin enindeki düğüm üzerine getirir, «Lâ ilâhe illa hû - Ondan özge tapacak Tanrı yok» der. Yine elini kaldırmadan sürüp öbür ucuna gelerek «Lâ ilâhe illa ente - Senden başka tapacak Tanrı yok» der, sonra yine elif gibi doğrultup uzatır, «Va ilâhuküm ilâhun vâhidun lâ ilâhe illâ huvarrahmân-al-rahîm» yani «ve Tanrınız, tek Tanrıdır. Ondan başka acıyan ve merhametli Tanrı yok» âyetini (sûre. II, al-Bakara, âyet. 163) okur, sağ elini şeddin ortasına koyar, altına da sol elini koyup «va'tasımû bi-habl-Allâhi câmîa - Hepiniz birden Tanrı ipine yapışın» der (sûre. III. Âl-i İmrân, âyet. 103). Sonra yay gibi iki eliyle, ortası biraz aşağıya sarkmak üzere tutar, «Tanrı, tek tapılacak Tanrı olduğuna dair halka delillerini göstermiş, meleklerle bilgi sahipleri de dosdoğru inanmış, iman getirmişler ve şehadet etmişlerdir ki ondan başka saltanatta üstün ve hüküm sahibi tapılacak Tanrı yoktur» mealindeki «şehid-Allâhu ... » âyetini (sûre. III, Âl-i İmrân, âyet. 18) okur ve tarikat hutbesi denen ve «Hamd Allaha ki göğü ve burçları yüceltti» diye başlıyan Arapça hutbeyi okuyup On İki İmâm'a ayrı ayrı salâvat getirir, şeddin sağ elindeki ucunu talibin başından aşırı atar, elindeki uç, talibin sağ yanına gelir, «Bismillâh-al-melik-al-tevfıyk va -l-hamdu lillahi alâ-t tahkıyk va neşudduhu hâzâ-şeddi (yanlış, bi-hâzâ-şşeddi olması lazım) bi-erkân-ı-tartyk, Vallâhu min marâihim muhît, bel huva Kur'anun mecid fî levhin mahfûz» yâni «başarı ihsan eden Tanrı adıyle, hakıykaten de hamd ona. Bu talibi, şu şedd ile tarikat erkânınca bağlıyoruz. Tanrı, onları, ardlarından kavrar, Tanrıdan kurtuluşları yoktur. Belki o, yüce Kur'andır ki levhte korunmuştur» sözlerini (bu sözlerin «bel huva» dan sonrası, o da dahil, âyettir. Sûre. LXXXV. al-Burûc, âyet. 20 - 22) söyliyerek düğümlemiye başlar. İlk düğümde «Bu mühür şedd-i Alî'nindir kim bizim elimizden sizin elinize yetişti», ikincisinde «Şedd-i Alî'dir kim üstadın eline yetişti» der ve şu Devezdeh İmâm'ı [21][21] okur:

Yâ ilâhî sen mübârek kıl Peygamber hakkıçün

Fahr-ı âlem sâhib-i mihrâb-u minber hakkıçün

Dört Muhammed izzetiyçün dört Alî'nin hürmeti

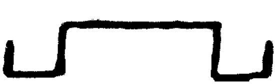
Hem Huseyn iki Hasan Kâzım-u Ca'fer hakkıçün.

Sonra iki yanını birleştirip birbiri üstüne iki kere düğümler. «Mühr-i Alî'dir ve mühr-i Muhammed'dir» der. Talibin beline bağlanan şeddin iki tarafı, iki yanına sarkar. Yalnız sol yanına biraz daha fazla sarkması lazımdır. Çünkü sol, Huseyn'e işarettir, onun evlâdı, İmâm Hasan'ın evlâdından daha fazladır. Bazılarına göre de sağ tevellaya, sol teberraya işarettir. Şeddi bağladıktan sonra elini bir mührün, yani düğümün üstüne koyup «Allahümme salli âlâ-n Nebiyyi va -l-Vasıyyi va -l- Betûlî va -l-Hasani va -l-Huseyni va -l-Âbidi va

21 Devezdeh İmâm, yahut Anadolu Alevîlerinin dediği gibi Düvazman içinde On iki İmâm'ın adları geçen şiirlere denir.

-l-Bâkıri va -l-Sâdıkı va-l-Kâzımı va-l-Rıza va-l-Takıyyi va-l-Nakıyyi va-l-Askeriyyi va-l-Mehdiyyi salâvat-Allâhi aleyhim ecmaîn. Sırr-ı Devâzdeh İmâm ve Çhârdeh Ma'sûm sırr-ı sâhibân-ı sikke-i sûret, sırr-ı şuhedâ, bâtın-ı evliyâ, ma'nî-i İsmâil ve İbrâhîm Halîl ve Ahı Cebrâîl tekbîr edelim» der, tekbir getirdikten sonra «otur âşık» deyip talibi oturtur, kendisi de oturur. Her ikisi de diz çökmüşlerdir. Talibe «Şeriatte üstüvâr ol, tarikatte pây-dar ol, hakıykatte haber-dâr ol, dûstân-ı hânedân ile yar ol, düşmenân-ı hânedân ile agyâr ol, dur sahib-tarıyk-ı sikke (be-tavr-ı sâhib-tariyk-u sikke mi?) » deyip mühür üzerine eğilerek «Lâ ilâhe ill-Allâh Muhammedu-r-Rasûl-Allâh Aliyyün veliyy-Allâh» der ve bu sekiz kelimeyi söyler: «Yâd dâr, nigeh dâr, saht dâr, gîr dâr, bipûş, biber, bidih, bistân. Mübarekliği için fatiha». (Türkçeleri şudur: hatırla, unutma, yapış, sıkı tut, ört, götür, ver, al. Kastedilen mânalar şunlar olsa gerek: Bu ahdi hatırla, unutma, bu şedde yapış, sıkı tut. Kulların ayıplarını, yahut sırrını ört. Silsileni Muhammed'e ulaştır, yahut muhtaç olana ihtiyacı olan şeyi götür, ihvana malını, canını ver, hakıykat sırrını al, yahut alış verişinde hak ver, hak al, hile karıştırma. Bu son izah Seyyid Muhammed'in Fütüvvet-nâmesine uyar. Nakşilerde de, tarikatlerinde sülûk esası olan on bir söz vardır: Yâd-kerd, vukuf-ı adedi, bâz-keşt, hûş der dem, nigâh-dâşt, vukuf-ı kalbî, yâd-dâşt, nazar ber kadem, halvet der encümen, sefer der vatan, vukuf-ı zamânî. Ahılardaki bu sekiz sözden «yâd dâr», bu on bir sözün birincisi ile yedincisine, ikincisi, beşincisine, yine üçüncüsü, yedincisine pek benzer, hatta bunlar, birbirlerinin aynıdır. Nakşîlerdeki bu sözler için «Risâlet -al-Bahâiyye» nin dördüncü faslına bakınız). Fatiha, okunduktan sonra tekbir getirir, salâvât verir, gül-bank çeker. Nakıyb, tâlibi, eli başında olarak götürüp mahfile arzeder. Gaalibden nâzil'e kadar herkes gelip mührü ziyaret eder. Nakıyb tâlibe tevellâ ve teberrâ telkininden sonra o mührü dua ve ayetlerle açar. Bu suretle tâlib, sâhib-tarıyk olur.

Bu Fütüvvet-nâmede meddahlara şedd-i elifî, gaza ehline şedd-i kavsî, seccade sahiblerine şedd-i mihrabî (tâzyân da derler), sakalara şedd-i lâmelifî (şedd-i iştirâk), ferraşlara şedd-i Süleymânî (şedd-i hâdımân), meftul ehline şedd-i Yûsufî (şedd-i Mısriyân), dellâklerle hamamda hizmet edenlere şedd-i hafî (şedd-i Süleymanî) urulduğu da kayıtlı olup bunların resimleri şu suretle yapılmıştır:

Seyyid Alâ-al-dîn oğlu Seyyid Muhammed'in «Kitâbu Miftâh-al-dekaaık fi beyân-al-fütüvveti va-l-hakaayık» adlı Fütüvvet-nâmesi de Seyyid Huseyn'in Fütüvvet-nâmesine çok benzer. Dört peygambere ait dört tekbir, sandık içinde Peygamber'e taç, hırka ve kuşak gelişi gibi an'anelerden sonra Haccet-al-vidâ'da Ali'nin, Peygamber tarafından vasıy ve halîfe tayin edilip sahabeye tebliğ olunduğu, Peygamber'in Ali'ye kuşak kuşattığı, onu kendisine kardeş edindiği, helva yapıldığı ve Ali'nin, on yedi kişinin belini bağladığı, ayni tarzda anlatıldıktan sonra bilhassa tevellâ ve teberrâda israr edilmektedir. Seyyid Muhammed'in Fütüvvet-nâmesinde fütüvvet erkanı şöyledir:

Mecliste şeyh, «Kimin kimde hakkı varsa ya helâl etsin, yahut hakkını dilesin» der. Herkes birbirinden razı olduktan sonra talib dışarı çıkıp bir armağanla içeri girer. Armağanını şeyhin nazarında koyup saff-ı niâle, yani eşik yanına geçer ve durur. Nakıyb, bir futa getirip beş vakit namaza, islâmın binasına ve Âl-i

abâ'ya [22][22] işaret olmak üzere beş kat büker. Bundan sonra bir nakıyb-al-nukabâ kalkıp o canı, iki nakıybiyle beraber eşik dışında durdurur ve icazet tercemanı olan şu iki tercemandan birini okur :

Ben kemîne bendeniz dergâha geldim hidmete

Her ne emr-i âlinizdir âna me'mûr olayım.

Re'y-i âliniz ne buyurur bu ma'nâda sizin

lçerü girem, duram, ya kapudan dûr olayım

Bu duâ-gûy-i fakıyr bir bendeniz müştakınız

İçerû gire, dura ne dersiniz ferman sizin

İzin verilince eşiğin dışında eşik tercemanı denen şu iki tercemandan birini okur :

Eşiğinde komuşam ben cân-u ser

Tâ vücûdum ola sâfî hem-çu zer

Eşiğinde hâcetim budur benim

Kim kılasız bu fakıyre bir nazar

Eşiğine yüz süre geldim şehâ cârûb-vâr

Hidmete bel bağladım bir boynu bağlı kul gibi

Şeyh, el kaldırarak dua eder [23][23]. Duadan sonra talibin üstadı [24][24], yahut nakıyb, şeyhin huzuruna varıp sol dizini yere kor ve talibin emanetini, mesela terazi ve tennûreyi [25][25] şeyhin seceadesine koyar. Şeyh, tennûreyi alıp ayağa kalkar, iki ucunu tutup talibin yüzüne bakarak der ki : «Şeriatta üstüvâr ol ve tariykatte pây-dâr ol ve hakıykatte haber-dâr ol, hânedân-ı Rasûl ile yar ol, düşmenleriyle ağyâr ol, zehr-nûş ol, hâmûş ol, ayb-pûş ol. Sırr-ı enbiyâ vü evliyâ vü sâdât-ı fukarâ vü şühedâ ve rûh-ı Âdem Safiyy-Âllah ve Şît Nebiyy-Allâhrâ, bâtın-ı Cebrâîl, ma'nî-i Selmân, rizâ-yı Rahmân tekbir edelim.» Tekbirden sonra giydirirken :

Ya ilahî sen mübarek kıl Peyamber hakkıçün

Fahr-i âlem sâhib-i mihrâb-u minber hakkıçün

Dört Muhammed izzetiyçün dört Alî'nin hürmeti

Hem Husayn iki Hasan Mûsiyy-ü Ca'fer hakkıçün

22 Muhammed, birkaç kere Alî, Fâtıma, Hasan ve Huseyn'i abasının altına alıp dua etmiştir. Kendisi de dahil olduğu halde bu beş kişiye bu yüzden Âl-i abâ denir.

23 Dua Farsçadır. İlk halifeler isimleriyle değil, Çhâr-Yâr diye anılmakta, On iki İmâmın adları, ayrı ayrı zikredilmektedir.

24 Talib, esnaf sınıflarından birine mensuptur. Üstadı demek, o sınıfta, yanında çırak bulunduğu usta demektir.

25 Dervişlerin giydikleri kolsuz, yakasız ve etekleri gayet geniş ve bazen deriden dikilen libasa denir.

der (Bu terceman, Seyyid Muhammed'de de var) ve sol dizini yere koyup teraziyi alır, ayak üstünde durarak «Oğul, hak ver, kimsenin hakkına tama' etme ve kimseye hakkından eksik verme, tâ Hak süphânehu ve taâlâ ömrüne ve kisene bereket vere ...» deyip teraziyi teslim eder.

8. Pir tutma.

Pir tutmak istiyen, armağaniyle nakıybe müracaat eder. Nakıyb armağaniyle hırkasını şeyhin postuna koyar. Talibin elinden tutup mahfil kapısında Arapça, Farsça, yahut Türkçe olarak icazet tercemanını okur. Kapıdan içeri girince «Esselâmu aleyküm yâ arbâb-al-şeriati ve yâ ashâb-al-tarîkati esselâmu aleyküm ya ehl-al-şeddi ve-l-ahdi ve-l-vafâ esselâmu aleyküm ya ehl-al-mürüvveti ve-l-keremi ve-l-sahâ. Seyyid-i sâdât fukâra-i bâb-Allâh fütüvvet-dârân ve mıhibb-i hânedân, hal budur kim işbu mü'min kardeş, edâm-Âllâhu bakaah müddet-i medîde ve ahd-ı baîde pir-i kâmil ve muktedâ-yi vâsıl talebinde idi, el-hamdü lillâh bu gün sâdâttan filân aziz, ya filân şeyhe yetişüp ber-mürad olup bu hadîs-i şerif hükmüyle, kaale Rasûl-Allâh sallallahu aleyhi ve selleme ve âlihi, Men talabe şey'en ve cedde vecede, sadaka Rasûl-Allah,

Visalin ister idim gece gündüz

Bi- hamd-illâh müyesser oldu şimdi

Beni reddeyleme şâhâ tapudan

Ki kuloldum gönülden sana şimdi

Bu muhibb-i sâdık ve mürîd-i âşık hakkında ne buyurursunuz?» der, Mahfildekiler «Mübârek olsun» derler. Nakıyb talibi şeyhe yakın götürünce «Muhammed'e salâvat» der, salâvat verilir. Şeyh, talibe öğüt verir. Bu öğütler arasında Bektaşilerin telkıynindeki «Gelenin malı, gidenin kanı ve başı gider» sözü bile vardır. Bundan sonra nakıyb, müridin eli elinde yürüyüp şeyh huzuruna varınca :

Siz erenler hidmetine biz niyâza gelmişüz

Kıble gördük anın içün biz niyâza gelmişüz

Nev- niyâzız işbu yolda ederiz her dem niyâz

Hak bilür kim cân-u dille biz niyâza gemişüz

tercemanını okur ve talibi, huzura iki diz üstüne çöktürüp tıraş eder. Tıraş erkânı, Bektaşilerdekinin aynıdır. Tıraştan sonra talib, şeyhten itibaren herkesin elini öper.

Bu Fütüvvet-nâmeye göre her sanat ehline, sanatına uygun bir şey, mesela teraziyle iş görenlere terazi, terzilere makas, arşın ve ipliğe geçirilmiş iğne, kasaplara bıçak ve masat, helvacılara tennûre, yahut kepçe ve kevgir, yahut da demir kürek, dülgerlere testere, çekiç ve miskap, mekikçilere mekik verilir. Eskici, pamukçu, çizmeci, demirci ve çilingirlere tennûre verilmediği de kayıtlıdır. Yine bu Fütüvvet-nâme, seddin pamuk bezinden olduğunu, Kavsî, Selmanî ve Yusufî adlariyle üçe ayrıldığını yazmada ve bu üç tarz şeddin resimlerini şu suretle yapmadadır:

Yine aynı Fütüvvet-nâmede helva göndermek, şeyhlere sofra, çerağ ve alem vermek de erkân arasında zikrediliyor.

Yukarıda yazdığımız tercemanlardan başka bu fütüvvet-nâmede şu tercemanlar da var :

Şeyhe yakın gelindiği zaman okunacak terceman:

Hest pîş-i on du ebrû secde kerden farz-ı ayn

Kadr-i on tâat ki dâned cuz imâm-ı kıbleteyn

Eşk-i dâne dâmeem âlûde-i hûn-ı dilest

Hem-çu tesbîhî ki mîârend ez hâh-i Huseyn

(Mânası: «O iki kaş önünde secde etmek farz-ı ayrıdır. Bu ibadetin kadrini, iki kıbleye namaz kılan imamdan, yani Peygamber'den başka kim bilir? Tane tane gözyaşlarım, Huseyn'in toprağından getiregeldikleri tesbih gibi gönül kanına bulanmıştır. » Kerbela toprağından tesbih yapmak, bu tesbihleri hediye olarak götürmek ve kullanmak, yalnız Şiîlere mahsustur).

Hatâ tercemanı :

Tarıykatte boyun keemek hatâdır

Erenler yolu teslîm-ü rızâdır

Günah olduysa dilden, yâ elimden

Elim kesmek, dilim kesmek revâdır

Başka bir hata tercemanı :

Hatâ ettim suçum afveyle ey şâh

Bi-hakk-ı Murtazâ vu âli dergâh

Huseyn-ı Kerbelâ sırrı (seri de olabilir) hakıyçün

Rabbenâ zalemnâ estagfirullâh (sûre, VII, A'râf, âyet. 23)

Bu tercemanlardan, On iki İmâm'ın adları «Dört Muhammed, dört Alî, iki Hasan, Huseyn, Mûsâ ve Ca'fer» tarzında Muhammed Peygamber'le beraber anılan terceman, Seyyid Huseyn'in Fütüvvet-nâmesinde de vardır. Bu tercemanların bir kısmı, ihtimal Seyyid Muhammed tarafından düzülmüş nazımlardır. Fakat bir tanesinin, Seyyid Huseyn'in Fütüvvet-nâmesinde de olması, bunların kime veya kimlere ait olduğunu kat'iyetle söylememize imkan bırakmıyor. Yalnız Farsça tercemandan başka bütün tercemanlarla erkân sürülürken okunan ayetlerin Bektaşilerde de olduğunu hasseten kaydetmemiz gerektir.

Yol atası ve iki yol kardeşi tutmak ayini de bu fütüvvet-nâmede ayni tarzda kayıtlıdır. Burada şunu da söyliyelim : Seyyid Huseyn'in Fütüvvet-nâmesinden itibaren dellaklerle hamam hizmetinde bulunanların ve kasapların da fütüvvet ehli arasına katıldıklarını görüyoruz. Anlaşılıyor ki bunlar, fütüvvet meclislerinin

karariyle fütüvvet ehli arasına alınmışlardır. Her halde tellallar da bu hükme dahildir. Ancak muhtekirlerle avcıların ve kötü huylu kişilerin hiç bir vakit fütüvvet ehli arasına alınmadıkları muhakkaktır.

9. Fütüvvet ehlindeki tercemanlar.

Fütüvvet ehlinde, erkân esnasında talib ağzından okunan ve ekserisi manzum olan sözlere, «terceman» dendiği, yukarıdaki izahlardan da anlaşılmıştır. Bu tercemanlar, Seyyid Muhammed'in Fütüvvet-nâmesinden sonraki fütüvvet-nâmelerde daha fazladır. Meselâ Ali Emîrî Kütüphanesi'nde Türkçe Şer'iye kitapları arasında 900 numarada kayıtlı Fütüvvet-nâmede :

Şem'-i tevfiyk-ı hidâyettir yüzün

Sûret-i Hak'tan işarettir yüzün

Ehl-i tevhîde beşârettir yüzün

Hacc-u ihrâm-u ziyarettir yüzün

tercemanından başka şu tercemanlar da vardır:

Bir müsâfir geldi yüzü eşiğinde hâkdir

Sorar isen ger tarıykatte vücûdu pâkdir

Ehl-i-erkâna nazar kıl dâim ey rûh-ı revân

Meskenet ehline mesken gün gibi eflâkdir

Sâhib-i seccâde olan dünyaya kılmaz nazar

Ben gedânın ber-güzârı bir yeşil yapraktır

(Ber-güzâr, yani armağan tercemanı)

Cemâlindir senin nûr-ı ilâhî

Yüzündür âlemin mihr ile mâhı

Ayağın basdığı ey mazhar-i Hak

Erenler başının tâc-u külâhı

Selamolsun sana dünyâ vu ukbâ

Ki sensin dîn-ü dünyâ, pâdşâhı

(niyaz tercemanı)

Yine ayni kütüphanenin ayni kısmında 1009 numarada kayıtlı Fütüvvet-nâmede :

Esselâmu aleyküm ey erenler

Ki dünyâ varlığın terkin kılanlar

Ey hazır erenler size ışk olsun

Âlemi yoğa sayanlar ışk olsun

tercemanı var. Tekrar edelim ki bütün bu tercemanlar, Bektâşîler tarafından benimsenmiştir. İlk icazet tercemaniyle ilk eşik tercemanı, şeyh huzurunda okunan niyaz tercemanı, her iki hatâ tercemanı, «Şem'-i tevfıyk-ı hidâyettir yüzün» mısraiyle başlıyan terceman, ber-güzâr tercemanı, ondan sonraki iki niyaz tercemanı, aynen Bektâşîlerde de vardır. Eşik tercemanını onlar da erkân esnasında ve eşik yanında, ilk niyaz tercemanını onlar da baba huzurunda okurlar. Her iki hatâ tercemanı da hatâ işlenince okunur. Ber-güzâr tercemanı, onlarda da ber-güzâr tercemanıdır. Son iki niyâz tercemanı, bazı mecmualarda baba huzurunda, bazılarında türbe ziyaretinde okunacak tercemanlar olarak kayıtlıdır. Bektaşi erkânında, çerağ uyarma esnasında baba huzurunda okunan ve «Şem'-i tevfıyk-ı hidâyettir yüzün» mısraiyle başlıyan terceman, Nesîmî'nin bir tuyuğudur ve bu tuyuğ, Nesîmî divanında şu suretle yazılıdır:

Sûret-i Hak'dan işâretdir yüzün

Ehl-i tevhîde beşâretdir yüzün

Hacc-u ihrâm-u ziyâretdir yüzün

Cümle eşyâdan ibâretdir yüzün

Nesîmî divanında bir de şu tuyuğ var:

Şem'-i tevfıyk-ı hidâyetdir yüzün

Sûret-i Hak'dan kinâyetdir yüzün

Bî-bidâyet bî-nihâyetdir yüzün

Hem nihâyet hem bidâyetdir yüzün

(1260, Takvim-i Vakayi' Matbaası, s. 121 - 122).

Görülüyor ki fütüvvet ehlinde, bu iki tuyuğdan mısralar alınarak ikisi, bir tuyuğ haline getirilmiş ve terceman olarak kullanılmıştır. Bektaşiler de aynen bu tercemanı fütüvvet ehlinden almışlardır. Yalnız bazı erkân-namelerde [26][26] bu tercemanın üç beyit olarak kayıtlı olduğunu ve araya kimin olduğu belli olmıyan bir mısraın katıldığını gördük. Fütüvvet ehlindeki tercemanlardan birinin bu suretle Nesîmî'ye (807 h. 1404 -1405) ait oluşu tesbit edildikten sonra bu tercemanların, zaman zaman erkâna eklendiğini ve inanışla erkândaki esas, yani Ehli-beyt sevgisiyle şedd bağlama ve şalvar giydirme aynı olmakla beraber erkânın zaman geçtikçe eklentilerle nisbî bir değişme arzettiğini kat'iyetle söyliyebiliriz.

26 Bektâşi erkânını bildiren kitaplara bu ad verilir.

IV
Fütüvvet ehlinin mezhebi ve inanışı

1. Fütüvvet ehli, Şiî, yahut müteşeyyi' bir taifedir

Yukarıdan beri verdiğimiz malûmattan açıkça anlaşılmaktadır ki fütüvvet ehli, yollarını «Alî yolu» saymakta, Alî ve Ehl-i beyt sevgisini en büyük fazilet ve vecibe olarak kabul etmektedir. En eski ve hattâ bazısı nisbeten Sünnî bir karakter taşıyan fütüvvet-nâmelerde bile açıkça görülen bu esas, sonraki fütüvvet-nâmelerde büsbütün kuvvetlenmede ve büsbütün aşırı ve bâtinî bir hal almadadır. Fütüvvet ehlinde Ehl-i beyt sevgisi, bir şiardır ve fütüvvetin, Peygamber'den Alî'ye kaldığına inanmak esastır. Daima Alî'nin velayeti ve fütüvveti hakkındaki âyet ve hadislerle, hattâ bazı uydurma hikayelerle istidlallerde bulunurlar. Ananelerdeki en kuvvetli ve müşterek nokta budur. Nakkaş Ahmed'in, Şihâb-al-dîn Sühreverdî'nin, Nâsırî'nin hatta görünüşte sünnî bir karakter taşıyan diğer fütüvvet-nâme sahiplerinin ve başkalarının fütüvvete ait yazdıkları risalelerde bu şiar, bazen gulüvve varacak kadar taşkın bir tezahür gösterir. Abdulhamid I. Kütüphanesi'ndeki Fütüvvet-nâmeyle Veliyeddin Efendi Kütüphanesi'nde bulunan Fütüvvet-nâmedeyse Şîa-i İmâmiyye akıydelerinin hususiyetleri apaçık görünmededir. Seyyid Huseyn ile Seyyid Muhammed'in Fütüvvet-nâmelerinde artık bu hususiyet, gizlenmiyecek kadar açıktır. Hele sonuncusu, âdeta Safaviyye devletinin propagandasını yapmadadır. Esasen XV.-XVI. yüzyıllarda Alevîlik ve her halde bundan önce de henüz teşekkül devresini tamamlayamamiş olan Bektâşîlik, fütüvvet erkânının bir çok noktalarını almak ve bilhassa tercemanlarını tamamiyle benimsemek suretiyle usûl ve erkânını kurmaya başlamış ve sonradan Alevî ve Bektâşîler tarafından bir çok fütüvvet-nâmeler yazılmıştır. Şah Tahmasb zamanında (983 h. 1575- 1576) Bisâtî adlı birisi tarafından yazılan ve Alevîlerce «Büyük Buyruk» ve «Menâkıb» denen «Menâkıb-al-esrâr behcet-al-ahrâr» da fütüvvetten, Gadîr - Hum'da Alî'nin vasıy ve halîfe tayininden sonra Peygamber tarafından belinin bağlanmasından ve Alî'nin de Peygamber'in emriyle Selmân, Kanber ve Ca'fer-i Tayyâr'ın bellerini bağlamasından sonra Alî'nin emriyle Selmân'ın da on dört kişiye şedd kuşattığından bahsedilmesi, yani bu kitabın, adeta bir fütüvvet-nâmeyi de ihtivâ etmesi, fütüvvet-nâmelerdeki tercemanların Alevî ve Bektâşîler tarafından kullanılması, dualarda On iki İmâm'ın mutlaka anılması ve Mehdî'yi Sâhib - zaman tanıyıp zuhuruna dua edilişi, hasılı bütün bunlar ve bunlar gibi nice deliller, fütüvvet ehlinin Alevî bir neşeye sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Zaten İmâmiyye mezhebini kabul etmiş ve bunu ilân eylemiş olan Halîfe al-Nasr li-dîn-Allâh'ın (Bakınız, İbn-i Tıktafâ : Kitâb-al-Fahrî, Mısır, 1318, s. 287, Gotha, s. 370 - 371, Abu-l Fidâ, Matbaa-i Âmire, 1286, c. III, s. 142 - 143) bu mesleği benimsemesi ve bütün fütüvvet ehli tarafından muktedâ tanınması da fütüvvet ehlinin temayülünü izhar eden bir keyfiyettir. Bu halifenin mezhebini büsbütün açıklaması bakımından şu satırları da buraya ilâve etmek lüzumunu duyuyoruz :

Şeyh Bahâ-al-dîn Muhammed-ibn-i Huseyn-al-Âmilî (1003 h. 1594- 1595), Şam Emîri Salah-âl-dîn Yûsuf oğlu Alî'nin, babalarının vasiyetini tutmayıp kendi hakkını gasbeden kardeşleri Abu-Bekr ve Osman'dan şikayeti mutazammın dört beyit yazarak al-Nâsır li-dîn-Allâh'a müracaat ettiğini, onun da mektubun arkasına «Yûsufoğlu, mektubun doğru ve aslının temizliğini bildirmede, Peygamber'den sonra onlar, Medine'de, yardımcısı olmadığını görüp Ali'nin de hakkını gasbettiler. Sabret, yarın onlardan hesap soracağım. Müjdelerim seni, yardımcın İmam Nâsır'dır» mealinde üç beyit yazdığım bildirir (Keşkûl, Mısır, Şeyh Şeref Mûsa Mat, s. 170).

Bütün bu açık deliller, fütüvvet ehlinin Şiîliğe mütemayil bir zümre olduğunu göstermekle beraber şu suali sorabiliriz: Bütün fütüvvet ehli Şîa-i İmâmiyye'denmiydi, daha, doğrusu Alevî oldukları muhakkak olmakla beraber fütüvvet ehli ne dereceye kadar İmâmiyye mezhebini biliyordu? Bu soruya Bektâşî ve Alevîlerin, bu mezhebi ne dereceye kadar ve ne tarzda benimsediklerine bakarak cevap verebiliriz. Bektâşî ve Alevîler, İsnâ-aşeriyye - İmâmiyye, yani Ca'feriyye mezhebini kabul ettiklerini iddia etmişler ve sâlike, mezhebinin Ca'feri olduğunu telkıyn edegelmişlerdir. Fakat On iki İmâm'ın adından başka bu mezhebe ait bilgileri yoktur. İmâmların hal tercemelerinde bile aklın kabul etrniyeceği saçma rivayetlere inanırlar. Tavellâ ve Teberrâda bile aslı olmıyan masallar, esas inanışa hâkimdir. Hatta On iki İmâm'la Muhammed ve Fâtıma'nın ma'sum olduklarına inanmak, yani on dört ma'suma îman bile bunlarda «On dört ma'sum» diye ayrı bir bölük icadına seseb olmuştur. Yani Bektâşîler ve Alevîler, «ma'sum» kelimesindeki ismet mânasını anlamayıp bu kelimenin Türkçedeki ergenlik çağma girmemiş çocuk mânasını anlıyabilmişler ve On iki İmâm'dan başka bu imamların henüz çocukken şehid edilmiş olan ve bir çoğu da uydurma bulunan on dört çocuğuna bu adı takıvermişlerdir ki bu suretle «Devazdeh İmâm-On iki İmâm» dan başka gülbank ve dualarda bir de «Çhârdeh Ma'sumân, Çhârdeh Ma'sûmân-ı pak, Çhârdeh Ma'sum - On dört ma'sum» da ayrıca anılagelmiştir. Bu on dört ma'sum, Seyyid Huseyn'in Fütüvvet-nâmesinde de geçmektedir. Câ'ferî olduklarını iddia eden Bektâşî ve Alevîler, bu mezhebin usûl ve füruundan hemen hiç bir şey bilmedikleri, hattâ söylediğimiz gibi On iki İmâm'ın hal tercemelerinde bile uydurma şeylere inandıkları, bilhassa Alî'ye aslı olmıyan mucizeler, hareketler ve sözler isnad ettikleri ve bilhassa Ali sevgisinde büsbütün başka bir tarz ihtiyar edip gaalî [27][27] bir akide taşıdıkları ve şeriat emirlerine uymadıkları gibi fütüvvet ehli de her halde ekseri yerlerde ve hele İmâmiyye'nin çokluk olarak bulunduğu ülkelerden başka yerlerde, yani Anadolu ve Rumeli'de Bektâşîler ve Alevîler gibi bir zümre olmuşlardır. Fütüvvet-nâmelerdeki uydurma rivayetlerin, mesela Gadîr - Hum'da Peygamber'in, Alî'nin belini, Alî'nin de Kanber ve Selmân'la o vakit çoktan vefat etrnis bulunan Ca'fer Tayyar'ın bellerini bağlaması, Selmân'ın da çoğu daha baba sulbüne bile düşmemiş, yahut da tamamiyle muhayyel şahıslara kuşak kuşatması, o gün sehabenin birbirleriyle kardeş olmaları, Alî'nin yine o gün Peygamber tarafından kardeş edinilmesi, helva pişirilmesi vesaire gibi şeylerin hiç birinin İsnâ-aşerîyye-İmâmiyye rivayetlerinde bulunmadığını ve mezhebini bilen aklı başında bir Ca'ferî tarafından kabul edilmiyeceğini de burada kaydetmemiz gerektir. Bu bakımdan fütüvvet ehlinin Şîîliği, hurafatla karışık bir Şîîliktir ve bâtınî bir mahiyet taşır. En eski ve mazbut fütüvvet-nâmelerde bile bu aslı olmıyan rivayetlerin bir kısmının bulunması, bize bunu ispat ediyor. Şunu da söylememiz gerekir ki zaman geçtikçe bu garip rivayetler, fütüvvet-nâmelerde büsbütün artmıştır. Zaten ilk zamanlarda şerbet içmek, şedd kuşanmak ve şalvar giymekten ibaret olan fütüvvet merasimine zaman geçtikçe tıraş olmak, alem ve çerağ vermek, helva pişirmek gibi şeyler de girmiş, bu suretle Bektâşî ve Alevîler, erkânlarının esaslarını fütüvvet ehlinden almakla beraber fütüvvet ehli de onların erkanındaki bu esasları almışlar, hasılı Alevî ve Bektâşîlikle fütüvvet yolu arasında bir kaynaşma meydana gelmiştir. Ancak fütüvvet ehlini bâtınî bir renge boyayan, bu kaynaşma değildir. Daha önce de aralarında derecelerin bulunuşu, erkânlarına hariçten kimseyi almayışları, kendilerinden olmıyanlara «diğer» adını vermeleri [28][28], İsmaîlîlerde olduğu gibi hurûf-ı mukattaayı remz olarak kullanmaları ve daha bunlar gibi bariz batınî şiarlar vardır. Hatta Nakkâş Ahmed'in, Fütüvvet-nâmesinin

---

27 Muhammed, bilhassa Ali ve evladı hakkında gulüv gösteren, yâni aşırı bir inanç besleyip onların tanrı olduklarını kabul eden taifeye denir.

28 Bektâşîler zâhir, Alevîler yezid ve zâhid, Mevlevîlerse avâm derler.

mukaddimesinde «Fütüvvet bölükleri, başıboş bir halde âdeta çöllere, ovalara düşmüş, doğruluktan ayrılmış, bâtıla sapmış, nefis isteklerine uymuş, sapıklık yolunu tutmuştu. Hidayet yolundan sapmışlar, bid'atlerle hile ve fitnelerli tevil eder olmuşlardı. Fütüvvet eshabına azgınlık üst olmuştu. İçlerinde dalâlet hükmetmiye başlamıştı, Hileleri çoğalmış, bilgisizlikleri artmıştı. Fütüvvet hükümlerini unutmuşlar, onları bilmez bir hale gelmişler, ululanmaya ve mücadeleye karşı meyilleri fazlalaşmıştı. Bu hal, müslümanlara, kendisinden başka bir imam ve dine, kendisinde başka bir kıble olmıyan ulumuz ve efendimiz, imâmet şeceresinden gelen, nübüvvet bağçesinde biten, Abbas sülalesinden Tanrı halifesi, mü'minler imâmı, alemler Rabbinin halifesi, doğularla batıların imâmı, mü'minlerin emîri İmam Nâsır li-dîn-Allah'ın fütüvveti benimsemesiyle ulu Tanrının, onun vasıtasiyle fütüvvet yolunu yüceltmesine, alametlerini yükseltip büyültmesine dek böylece sürüp gitti» (108.a - b) demesinden anlaşılıyor ki fütüvvet ehli arasında bâtınî temayüller, gizlenemiyecek, şikâyet ve intikadı icab ettirecek kadar açığa çıkmıştı. Al-Nâsır li-dîn-Allâh'ın fütüvveti benimsemesi, daha doğrusu tamamiyle yıpranmış olan imparatorluğu, esnafı teşkilâtlandıran kuvvetli ve mütesanid bir kitle ile desteklemesi, ihtimal fütüvvet ehlinin bir kısmını ve bilhassa yakınlarını batınîlikten çekmiş ve kendi mezhebi olan İmâmiyye mezhebinin usûl ve fürûunu kabul etmelerini mucib olmuştur. Fakat bu ihtimali, bütün fütüvvet ehline teşmile imkân yoktur. Burada bâtınî söziyle İsmâîliyye'yi değil, şeriatın zâhirî emirlerini tevil eden ve bâtınını esas ittihaz eyliyenleri, Alevî söziyle de Alî'yi sehabeden üstün gören ve onu Peygamber'den sonra halife ve imam tanıyanları kasd ettiğimizi- bilhassa kaydedelim. Çünkü bâtinî telakkileri benimsiyenler, hatta bâtinî metoduna uyanlar, zaman zaman yeni yeni teviller icad ederler. Bunlar, İsnâ-aşeriler arasında olduğu gibi Sunnîler arasında da vardır. Ancak dereceler, ıstılâhlar ve gizli erkân hususunda bu mesleğin İsmâîliyye bâtınîlerinin teşkilâtından müteessir olduğu da bizce muhakkaktır.

Bütün bu açık delillere karşı, «Rahletu Ebî-l-Hasan Muhammed-ibn-i Ahmed ibn-i Cubeyr» de, Şam ülkesindeki Şîa'dan bahsedilirken bunlara fütüvveti şiar edinmiş olan ve Nubuviyya denen Sünnî bir taifenin musallat olduğunun anlatılması (E. J. W. Gibb vakfı yayınlarından, 1907, s. 280), fütüvvet ehlinin Sünnîliğini ispat edemez. Çünkü fütüvvet ehlinin cüvan-merd, feta ve ayyar, ulularının ahı, ahı-Türk, ahıbaba adlarından başka bir adla, hele Nubuviyya adiyle anıldığı, hiç bir yerde ve hiç bir kimse tarafından görülmemiştir. İbn-i Cübeyr, bu izahatında fütüvvet kelimesinin lûgat manasını kasdetmiştir ki yiğitlik, delikanlılık, silahşorluk, kabadayılık, hatta ataklık ve külhanbeylik demektir. Nitekim, Selçuk tarihlerindeki rind ve rünûd kelimesiyle de bu manalar kastedilmektedir. Fakat gerçekten Şam diyarında fütüvvet ehlinin bir kısmı, Şîa'ya düşman olsa bile bu keyfiyeti tamim etmek mümkün değildir. Çünkü Şîa'da bir çok fırka vardır, belki bunlar Gulâttır. Bu sözü, fütüvvet ehlinin Sünnîliğine sened ittihaz etmek, ancak evvelce verilen bir hükmün ifadesi olabilir. Aynen İbn-i Batûta'nın, fütüvvet ehlini Sünnî inanışlara sahip kimseler olarak tavsif etmesi de yanlış bir görüşten başka bir şey ifade edemez. Mevlânâ gibi dünya çapında hakîm ve ârif bir şâir hakkında «bir helvacının helvasını yedikten sonra ardına düşüp giderek kaybolmuş, arıyanlar, kendisini bulamamışlar, bir kaç yıl sonra tekrar Konya'ya gelmiş ve Farsça, her beyti kafiyeli (mesnevî tarzında), fakat mânası anlaşılmaz şiirlerden başka bir şey söylememiş, talebesi tarafından yazılan bu mânasız şiirlerden «Mesnevî» adlı bir kitap meydana gelmiş» diyen (Şerif Paşa tercemesi, c. I, s. 323) bu dil bilmez seyyahın sözlerine ne dereceye kadar değer verilebilir? Diğer bir tâbirle, bu çeşit verdiği malûmat, ana kaynaklarla teyid edilmeden ve tarihî bir tenkide tâbi tutulmadan derhal nasıl kabulolunabilir? Bunu düşünmiye bile lüzum yoktur sanırız. Esasen Sünnî akidelere bağlı olarak öğdüğü fütüvvet ehlinin her gece müzik ve rakısla meşgul olduğunu hasseten

ve defalarca kaydederek de büyük bir tenakuza düşmektedir. Çünkü yalnız Sünnî müteşerrilerce değil, Şîa müteşerrilerince de müzik ve rakıs haramdır. İbn-i Batûta, ahılar tarafından ancak bir konuk olarak konuklanmış, her din ve her mezhep ehlini hoş gören bu cüvan-merd insanlar tarafından ancak bu görüşle ve bu sıfatla ağırlanmıştır. Onların şedd bağlama, şerbet içme, şalvar giyme, pir ve kardeş tutma ayinlerinden ve fütüvvet-nâmelerden haberi bile yoktur. Onun görüşünü sened ittihaz etmek için onun kadar gelgeç görüşlü olmak icab eder. M. Cevdet'in de İbn-i Batûta gibi fütüvvet ehlinin Şiî ve bâtınî inanışlara sahib olmadıklarında israr ettiğini de söyliyelim. Fakat onun bu israrı da, açık deliller karşısında bile irkilmiyen sabit bir fikrin aksidir. Zaten M. Cevdet, fütüvveti, yalnız erlik, cömertlik ve hayrat sahibi olmak sayıp fütüvvet eshabının, geçmiş büyükleri kendilerinden gösterdikleri gibi Peygamber zamanından itibaren kahramanlıkla ve hayratla ün almış islâm büyüklerini önce Sünnî yapmış, sonra fütüvvet defterine kaydetmiş, bütün vakıf sahiplerini, askerî teşkilât kurucularını veya bu teşkilatta değer kazananları fütüvvet erbabından göstermiştir ki bu da, bütün bâtınî zümrelerde müşterek bir metoddur ve M. Cevdet'i sabit fikri, sevmediği bâtınîlerin usullerinden birini kabule mecbur etmiştir. Bâtınîlik hakkındaki fikri de pek gariptir. Seb'iyye, Müevvile, İsnâ-aşeriyye, yahut sûfîlerden biraz aşırı inanç besliyenler, hasılı tek sözle Sünnîlik çerçevesinden çıkan her taife ve herkes, onca kötüdür ve binaenaleyh fütüvvet ehli olamaz. Fakat yine de İsmâîliyye'nin mümessil ve mürevvici olan Fâtimîler devrinde fütüvvetten bahseder (al-Ahıyyat -al- fityân, s. 53 - 54), İmâmiyye mezhebini kabul etmiş olan al-Nâsır-li-dîn-Allâh'ın fütüvvet erbabına baş tanındığım söyler (61 - 62, 68 - 76) ve her hususta bu çeşit tenakuzlara düşer. Her divanda olduğu gibi mısraları karşılıklı yazılmış olan Sultan Veled divanındaki bir terciin bir bendini, önce sağ, sonra sol taraftaki mısraları alt alta nakeldecek ve bundan sonraki bendin altıncı beytini de bu bende ilk beyit olarak alacak kadar dikkatsizce toplanmış olan (Bakınız: al-ahıyyat -al-fityân, s. 162, Divan-i Sultan Veled, F. Uzluk basması, Uzluk Basımevi. 1941, s. 150 - 151), terkip, tahlil ve hüküm bakımlarından tamamiyle gayri ilmi bulunan bu kitabın müellifi sıra düştükçe Sünnî olmıyan ve hoşuna gitmiyen herkese açıkça lanet edecek kadar mütaassıptır. Yalnız bu kitaptan, ihtiva ettiği vesikalar dolayısiyle istifade edileceğini ve bu yüzden zengin bir kitap olduğunu da söylememiz gerektir.

Hasılı fütüvvet ehli Şiî, yahut müteşeyyi' bir taifedir. İnanışları, hurafelerle karışıktır. Yolları, tamamiyle bâtinî bir karakter taşır. Bilhassa XVI. yüzyılda, Osmanoğullarına karşı Safavî propagandası temsil eden fütüvvet ehlinde XVII. yüzyılda bu bâtınî karakter yavaş yavaş unutulmuş ve fütüvvet yolu yalnız esnaf teşkilatlarına inhisar etmiş, fakat yine bu asırdan itibaren Melâmi - Hamzavîler, bu teşkilâtın bir kısmını ellerine alarak fütüvvetin asli karakterini son zamanlara kadar yürütmüşlerdir.

2. Fütüvvet ehliyle fütüvvet-nâmeler hakkındaki intikadî eserler.

Fütüvvet ehli hakkındaki tenkldleri iki kısma ayırmamız gerektir. Birinci kısım tenkidler, tıpkı tasavvuf ehlinde olduğu gibi fütüvvet ehlinin kendi kendisini tenkididir. Mesela Sülemî «Kitâb-al-Futuvva» sında. Abû-Bekr-al-Varrak'ın «Fetâlar, eski zamanlarda ihvânı överler, nefislerini kınarlardı. Şimdiyse nefislerini, yani kendilerini övüyorlar, kardeşlerini kınıyorlar. Eskiden nimetlenmeyle rahata kavuşmayı ihvâna seçerler, kendilerini sıkıntıya, zahmete atarlardı, şimdiyse sıkıntıyı ihvâna, nimet ve huzuru kendilerine seçmedeler» dediğini kaydetmede (90.b), Sülemî'den rivayetlerde bulunan ve onu rahmetle anan Ahı Ahmed-al-Muhibb-ibn-i Şeyh Muhammed-ibn-i Mikâil-al-Ardabîlî de «Kitâb-al-Futuvva» sında aynen bu cümleleri zikreylemededir (102.a). Nakkaş İlyas oğlu Ahmed'in eserinde de dîbâcede, Şiî halife al-Nâsır li-dîn-Allah'ın fütüvvet ehlinin reisliğini alıncaya dek fütüvvet bölüklerinin şaşkın bir halde yazılara düşmüş, doğru yoldan

sapmış, batıla yapışmış, isteklere sarılmış oldukları, sapıklık yollarına girip hidayet yollarını bırakarak bid'at ve hileleri tevile koyulmuş bulundukları, kendilerine şakavetin üstün olduğu, içlerinde sapıklığın hükmettiği, hilelerinin çoğalıp marifetlerinin azaldığı, fütüvvet hükümlerinde bilgisizliklerinin, ululanmada ve davalara girişmede meyillerinin fazlalaştığı bildirilmededir (108.a - b).

Şüphe yok ki bu sözler, sûfîlerde olduğu gibi bunlarda da var ve her tasavvuf kitabında, eski sûfîler övüldüğü, yenileri kınandığı gibi bir çok fütüvvet-nâmelerde de aynı şeye raslanabilir. Ancak bu sözlerdeki gerçek, sûfîler gibi fütüvvetçilerin de kendi kendilerini kınamak suretiyle mesleklerinde uygunsuzluklar olduğunu ve uygunsuzların bulunduğunu, hiç olmazsa şeriatçılar tarafından kınandıklarını ve bu yüzden mesleği kurtarmak için meslektekilerin bir kısmını kınamıya mecburiyet duyduklarını bildirmiş olmasıdır.

İkinci kısım ve tabii en şiddetli tenkidler, esas bakımından fütüvveti kabul etmiyenlerin tenkidleridir. Şimdilik elimizde fütüvvet ehli ve fütüvvet-nâmeler hakkındaki intikatları ve Sünnî âlimlerin bunlar hakkındaki telâkkilerini gösteren tek bir eser vardır. 1029 da (1619- 1620) yazılmış olan bu eserin 1066 da yazılmış bir nüshası, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nin Türkçe yazmaları arasında 6803 numarada kayıtlıdır ve 59 varaktır, Diğer bir yeni yazması, kitapçı Raif Yelkenci'dedir. Belgratlı Münîrî'ye ait olan bu Türkçe kitabın adı «Nısâb-al-intisâb ve âdâb-al-iktisâb» dır ve Seyyid Muhammed'in «Miftâh-al-dakaayık fî beyan-al-fütüvveti va -l-hakaayık» adlı Fütüvvet-nâmesini tenkid için yazılmıştır. Hamzavîlerden Huseyn Lâmekânî (1035 h. 1625) ile sema hakkında mektuplaşan ve ayrıca da «Nakz-ı raks» adlı bir risalesi bulunan [29][29] Münîrî, bu kitabında, fütüvvet ehlindeki sanat pîrlerinin meselâ, Ahı Evren'in, Abbas'ın veya ibn-i Abbas'ın oğulu olması, yahut Zün-Nûn'un sehabeden bulunması gibi uydurma şeylerle Cüvan-merd veya Cömert Kassab gibi meçhul kişileri reddetmekle beraber kimlerin pîr sayılabileceğini tayin hususunda İran mitolojisindeki Keyûmers, Hûşeng, Cemşîd, Gâve gibi şahıslara ve isrâîliyata müracaat etmekte ve bu suretle fütüvvet sahiplerinin yaptıklarını, aynen tekrarlamaktadır. Sanatı şer'an yüce tutan müellifin asıl maksadı, fütüvvet ehlinin esas yollarını inkâr etmektir. Hatta bir yerde «Arab'da ve Acem'de Ve cemî'-i diyâr-i islâmda fütüvvet - dârlar ve muhibbân-ı hânedân ve ehl-i şedd ve yed ve bîat olanlar ervâhiyçün deyü yazdığı evhâm-ı bâtıladur. Zira fütüvvet-dârlar dedüği şeriatle ve lisan-ı nübüvvetle sabit olan elkaabdan değildir ki anlar kim idüği ma'lûm ola. Kitab, bir taife-i mahsusayı murad idinüb yazdıysa, hadîs-i sahîh ile merdûd olan eşyâdandur, hadîsle merdûd olan anı kimse ilerü getürmez ve İmam Şa'bî, ol makuleyi âb-hâneye bırak demiştir. Fütüvvet sahibinün murâdı eğerçi ehl-i sanayi'dür amma Rasûl-Allâh sallallahu aleyhi ve sellem, İnn-Allâha yuhibb-al muhtarif didüği mü'min-i muhterifden a'la ism anlar hakkında olmaz ve muhibbân-ı hânedân dimek kızılbaş hakkına hayr dua etmekdür, zîrâ ol edada anlarun ihtisâsı artukdur» demektedir (Universite yazması, 49.a. Raif, s. 225). Maalesef bütün Sünnî âlimleri gibi Şîa-i İmâmiyye mezhebini hiç bilmiyen Münîrî, pek mutaassıptır. Kahveye bid'at der (v. 16 - 17,a. s. 60 - 75). Fusûs'u, Ümmî Sinânîlerin kitaplarını, Bedr-al-dîn'in Vâridât'ını ve bu çeşit kitapları zemmeder (34.a, s. 150), Melâmiyye, Kalenderiyye, Semâviyye, Hurûfiyye, Hamzaviyye, Nûr-bahşiyye gibi tarikatleri, dalâlet sayar (55, a - 56.b, s. 252 - 3, 259). Gadîr-Hum'u inkâr etmemekle beraber haklı olarak tıraşı, şedd bağlamayı, Zün-Nûn-ı Mısrî ve Hasan-ı Bısrî gibi nice zaman sonra gelenleri orada bulundurmayı vesareyi inkâr eder (30.a, s. 88). Şedd vesaireyi

29 Silsilet-al mukarrebin ve Menâkıb-al muttakıyn adlı eserinde bu risâleden bahseder. Süleymaniyye, Şehid Ali Paşa kitapları, Mecmua, 2819, V. 139, Memişah'm hâl tercemesinde. 1045 te tertib edilen bu mecmuanın sonunda Lâmekâni'nin Belgratlı Münîri'ye semâ' hakkında gönderdiği mektup da yazılıdır.

«Işıklar dîdenesi, ravâfız tantanası» diye tavsif eder (47.b, s. 215), pirin, müridine çerağ, tuğ, alem ve sofra vermesine de «Işıklar dîdenesi ve ravâfızın fitnesi» der (50.a, s. 229), Şah İsmâîl'in siyadetini yalanlar (50.b, s. 230).

Fütüvveti ve fütüvvet ehlini intikad eden bu tek ve tam eserden başka elimizde bir de fütüvvet ve fütüvvet ehli aleyhine verilmiş fetva var. 749 hicri yılının sonlarında (1349) ölen Maarrat-al-Nu'mân'lı Şeyh Zeyn-al-dîn Abû-Hafs Ömer-ibn-i Muzaffer-ibn-i Ömer-al- Vardiyy-al-Şâfiî'nin divanında bulunan bu fetvâ, bize ilim ehlinin ve bilhassa Sünnî büyüklerinin fütüvvet ve fütüvvet ehli hakkındaki telakkilerini gösterme bakımından pek değerlidir (Bahsettiğimiz fetva, Lâmiyat-al-Arab kasidesiyle şerhini ve diğer bazı edebi eserleri müştemil olan ve bu arada al-Vardî divanını da ihtiva eden ve 1300 hicride İstanbul'da, al-Cavâib Matbaasında basılan mecmuanın 154 - 156 ncı sahifelerini kaplar). Fetvada, fütüvvet ehli «Sapıklar, bilgisiz ve tenbel adamlar, bazı delikanlılar ve oğlana düşkün kişiler» olarak vasıflandırılmakta, bu yolun büyüklerinin şeriatta küçük ve asi, ilimsiz ve hidayetten mahrum oldukları, libaslarının libas-ı şer olduğu söylenmekte (s. 154), tuzlu su içtikleri, bid'at ehli oldukları, yaptıkları işleri iyi sandıkları, kumar vesaireden, yahut da tabaklık, çulhahk, sakalık gibi adi sanatlardan elde ettikleri paralarla sofra yaydıkları, sofralarına fâsık kişilerin toplandığı, yollarını İmâm Ali'ye nisbet ettiklerini, fakat bunun da tamamiyle uydurma ve Ehl-i beyt'e yalan isnadından başka birşey olmadığı bildirilmektedir. Al-Vardî, bu beliğ fetvada «Fetâ, kılıçla, kamayla adam vurana demezler. Yoksulu ve zayıfı doyurana derler. Fetâ, kötülüklerde bulunan ve ümmete silah çeken adam değil, iyiliğe ve ıslaha çalışan adamdır. Fetâ, oğlan düşkünü adam değil, nefsiyle mücahedede bulunan adamdır. Bunların içinden biri çıkıp da borçlunun borcunu veririm, yoksula yardımda bulunurum, halkın yükünü yüklenirim dese bile sen deriz, bu işlerle nefsinin hazzını kasdetmedesin. Hatta bunu halis olarak yapsa bile yaptığı iş, mendub için vacibi terketmekten başka birşey değildir. Fütüvveti, halifeden aldıklarını söylerlerse ve bu doğruysa eşik öpmek gibi bir bid'atten başka bir şey değildir. Halifelerden râşid olanlara iktidâ lazımdır ki bilginler, bilgilerini onlardan alırlar... Sonradan meydana gelen herşey bid'attir ve her bid'at sapıklıktır. Bu bid'ate razı olan da bid'at işleyene benzer. Tanrı, bunları yok etmeyi nasip etsin bize. Çünkü fütüvvet, mezmum bir yoldur, haram ve zehirli bir iştir» gibi gerçekten pek şiddetli sözlerle onların aleyhinde bulunmada (s. 155) ve fetvasını «Sözü uzatmaktan korkmasam bazı insan şeytanlarının fütüvvet dedikleri şeyin aslı olmadığım delillerle anlatırdım» diye bitirmededir (s. 156).

Bu fetva, pek aleyhte olmakla beraber bize, hicrî sekizinci yüzyılda Suriye'de ulemanın ve bilhassa Sünnîlerin, fütüvvete ve bu yol sâliklerine nasıl baktıklarını ve bunların mezhep ve meşreplerini oldukça açıklamadadır.

3. Fütüvvet ehli - Bektâşî ve Alevîler.

İlk Bektâşîlerin, daha doğrusu Baba İshak ve Baba İlyas'ın idamlarından sonra Baba Bektâş'ı ulu tanıyan ve onun etrafında toplanan Babalılar bakiyyesinin erkânı hakkında kat'i bir bilgimiz yoktur. İkinci Bâyezîd zamanında yazılan Hacı Bektaş Menâkıbında (Vilâyet-nâme), Hacı Bektaş'ın, kendisine intisab edenlerin başlarındaki kisveyi tekbir ettiği kayıtlı olduğu gibi tıraş etmek, bel bağlamak, sofra, çerağ, taç ve alem vermek de vardır (Millet Kütüphanesi, Şer'iyye, No. 987, 1263 te istinsah edilmiş nüsha, 77.a, 97.a, - 98.a, 101.a, 112.a, 117.a. Bu kitapta, müteakıb bahislerde de ayni şeylere rastlanır). Hacı Bektaş'a ait olan «Makaalat» ın mensur ve manzum tercemelerinde erkâna ait bir şey yoktur. Ancak yazılış tarihi ve müellifi

belli olmıyan, fakat içinde Molla Sad-al-dîn'in (Said Emre) Makaalât tercemesindeki üç beytin bulunması, bazı yerlerinin aynen Makaalâttan alınmış olması ve muhteviyatı, kâğıdı ve yazısı bakımından nihayet XV. yüzyıla aidiyeti tahmin edilen ve hırkadan, hırkanın imamından, namazından, kıblesinden, pakliğinden, kelimesinden, canından, tekbirinden, hükümlerinden, tövbeden, tarikat rükünlerinden, kırk makamdan, tarikat ebcedinden vesaireden, aynen Fütüvvet-nâmelerde olduğu gibi bahseden on beş sahifelik bir risalede şu bahisler, fütüvvet yoliyle Bektâşîliğin daha ilk zamanlarda karışmaya başladığını gösterir :

«Bâb-ı bel bağlamak bildirir: Vakti kim bel bağlıyasın işbu âyeti okugıl kim Hak taâlâ kabûl kıla, kavluhu taâlâ: İnnelleyzîne yubâyi üneke... Vaktî kim mürîd dutasın işbu ayeti okuyasun ki Hak taâlâ kabûl kıla, kavlulhu taâlâ : Yâ eyyühellezîne âmenû tûbû illâllâhi... telkıyn vericek bu duâyı okuya, Hak taâlâ celle celâlûhu kabûl kıla: Digil kim Estağfirullâh... [30][30] », Ayni kitaptaki bel bağlama ve el tutma âyiniyle helva pişirme usûlü de fütüvvet ehlindeki âyin ve usûlden başka birşey değildir. Hatta aynen fütüvvet-nâmelerde olduğu gibi beli bağlanan kişinin bağlanacak ve açılacak huyları da yazılmadadır (s. 5). Risâlede sakalara ait de bir kısım var (s. 6). Bu kısım da adeta sakalara ait olan ve ne vakit yazıldığı bilinmiyen hususî bir fütüvvet-nâmenin hülâsasıdır (Yeniçeri sakalarına aid olan mühim bir Fütüvvet-nâme. Millet Kütüphanesi'nde Ali Emîr'inin Türkçe şer'iye kitapları arasında 898 numarada kayıtlıdır). Yine ayni risalede «Miyân- beste oldur kim evvel hidmet belini bağlar. Yâni pîri diri oldukça hidmetde ola; meğer destûr. Zâhirin, bâtının, pîre ısmarlıya, kapısında eksik olmaya» kaydı (S. 7) ve kurban gelince İbrahim'in tekbir getirmesi ve dört tekbir hakkındaki izahat (s. 8 - 9), Bektâşîlerle fütüvvet ehli arasındaki yakınlığı, daha doğrusu Bektâşîlerin fütüvvet ehli şiarını aynen benimsediklerini gösterir [31][31]. Bektâşîlikdeki Tıygbend de düğümlerine ve bağlanışındaki sebebe varıncaya kadar doğrudan doğruya fütüvvet ehlindeki şedd'den başka bir şey değildir. Ayni zamanda Bektâşîlerdeki nasib verme (ikrar) erkânında bazan merasimden önce, ekseriyetle sonra meydanın süpürülmesi, eşik ve kabul tercemanları, talibi, mürşide salavat vererek teslim etmek, mürşidin talibin sağ elini baş parmaklar kalkık ve içleri birbirine dokunur vaziyette sağ eliyle tutması, biat âyetinin (sûre, XLVIII, âyet. 10) okunması, tövbe, On iki İmâm'a salâvat ve isimlerinin birer birer anılması, şehadet getirilmesi, telkıyn ve telkıynde «şeriatte üstüvâr ol...» sözlerinin bulunması (Bektâşîler talibin sağ kulağına gizlice söylenen bu sözlere kulak telkıyni ve kulak emaneti derler), niyâz [32][32] edilirken sol dizin yere konması, nasipten sonra sunulan şerbet, tamamiyle fütüvvet erkânından alınmıştır. Kalenderîlikten geçen tıraş erkâniyle halîfeye sofra, tuğ, çerağ, ve alem verilmesi ve hırkayla tennûre de her halde Bektâşîlikten fütüvvet erkânına geçen şeylerdendir. Zaten Ahı Evren'i Hacı Bektâş'la dost gösteren Vilayet-nâme (Hacı Bektâş menâkıbı) Bektâşîlikle fütüvvet ehli arasındaki yakınlığın eskiliğini de göstermiş oluyor (Ahı Evran sultân'ın evsâf-ı hamîdeleri beyân olunur faslı, bizdeki yazma, 119.b - 127.a, Molla Sa'deddin'in Hacı Bektaş'la görüşmesine aid fasılda da Ahı Evren'in adı geçer, 134.b). Zaman geçtikçe âdeta bir birlik haline gelen bu yakınlığın ve tedahülün çok eski devirlerde bile mevcud oluşu Bektâşîliğin aslı olan Bâbâîliğin de fütüvvet yoluyla kaynaşmış olduğu ihtimalini akla getirmededir.

Osmanoğulları ülkesinde Safaviyye - Erdebîliyye tariykatini temsil eden Alevîlere gelince: Bunlarda-

30 Bu risale kitapçı B. Raif Yelkenci'dedir. İstinsah ettiğimiz nüsha, s.5.

31 Bu risale için "Yunus ile Âşık Paşa ve Yunus'un Bâtıniliği" adlı eserimize de bakınız (1941. Kenan Basımevi, s. 25-26)

32 Şeyhin dizlerini, göğsünü ve yeri öpmeye, yahut sağ ayağının baş parmağını sol ayağının baş parmağı üstüne ve ellerini sağ üste gelmek ve parmaklar düz ve açık olarak omuz hizasında bulunmak üzere çaprazvari göğse koyup şeyhin önünde başını öne eğmeye niyâz denir.

ki ana kitaplardan biri ve en mühimmi olan ve Şah Tahmasb zamanında Bısâtî adlı birisi tarafından yazılan «Menâkıb-al-esrâr Behcet-al-ahrâr» da aynen Seyyid Huseyn ve Seyyid Muhammed'in Fütüvvet-nâmelerinde olduğu gibi Gadîr - Hum anlatılmakta, orada sahabenin Peygamber emriyle birbirleriyle kardeş oldukları, Peygamberin de Alî'yi kardeş edindiği söylenmekte ve sonra Medine'de Cebrail'in Tanrı emriyle Muhammed'in beline Adem Peygamber'in kemerini kuşattığı, Peygamber'in de Alî'nin belini bağladığı, bu suretle imâmların, Mehdi'ye kadar hep birbirine şedd bağladıkları, ayni zamanda Alî'nin, Selman, Kanber ve Câ'fer-i Tayyâr'ın, Selmân'ın da on dört Kemer-beste'nin bellerini bağladığı bildirilip on yedi Kemer-beste'nin adları anılmada, şeddin şartları bildirilmededir (Seyyit Muhtar merhuma ait 1017 de istinsah edilmiş nüshadan kopya ettiğimiz nüsha, s. 21-28. Bu nüshanın tavsifi için bakınız: Abdülbâki Gölpınarlı, Yunus Emre-Hayatı, 1936, İstanbul, Bibliografya, s. 307 - 308, bu kitabın müellifini, sonradan elimize geçen bir nüshadan bulduk). Ayni kitaptaki bel bağlama, el tutma ve helva pişirme usûlü de fütüvvet ehlindeki ayinden ve usûlden başka bir şey değildir. Bizdeki diğer bir nüshanın baş tarafında (maalesef başı eksik 45 varaklık bir kitaptır) posta, taca, hırkaya, şedde Kemer-bestelere, ahçılara, matbaha, keşküle, palhenge, helvaya, çocuğun ana rahminde vücut bulmasına, halifeye, âlemin insana tatbikine, On iki İmam'ın hal tercemelerine ait an'aneleri anlatan, müteaddit Nâd-i Ali [33][33] ve Salâvât-nâmeyle [34][34] taç tekbirlerini ve bir çok tercemanları ihtiva eden bir risale vardır. Bu risale, adeta bir fütüvvet-nâmedir. Bu kitapta Alî, «Şah-ı fütüvvet» diye anılmakta olduğu gibi (mesela v. 1.b, 15.b) Seyyid Muhammed'in kaydettiği tercemanların bir kısmı da aynen vardır. Esasen Alevîlikteki musabib ve pîr tutmak, halifelik ve mürebbîlik de ahılıktan alınmadır. Hasılı Bektâşîlerle Aleviler ahılarla o kadar karışmışlardır ki inanış ve bilhassa erkân bakımından aralarını ayırd etmek çok güçtür. Burada yalnız tuzlu su içme ayini yerine Alevîlerde duru su, Bektâşîlerde tatlı şerbet içmenin konduğunu da zikretmemiz gerektir. Ali Emîrî Kütüphanesi'nin Türkçe şer'iyye kitapları arasında 1009 numarada kayıtlı Fütüvvet-nâmede bu tedahül, hattâ birlik, fevkalade barizdir. Hatta sual ve cevaplar arasında «Eğer deseler kim pîrin sana safâ-nazar kıldığı vakit elin kanda idi ve başın kanda idi? Cevap: elim başımda, başım elimde idi» cümleleriyle «Eğer deseler dokuz yüz doksan dokuz pîrin piri kimdir? Cevap : De ki al-Hâc Bektâş Velî'dür. Yâ Hacı Bektâş Velî'nün pîri kimdür? Cevap: Hazreti Alî'dür. Eğer deseler Hazreti Alî zamanında Hacı Bektâş Velî yoğıdı. Cevap: Onlarun usûlüdür. Ne gaaibdür ne hâzır ve Hazreti Alî gibi bir erdür» sözleri (64.a - b) fütüvvet erbabiyle Bektâşîlerin ne kadar birleşmiş olduklarını gösterir. İlk sual, Bektâşîlerde de vardır. Yalnız Bektâşîler bu suale «Elim başımda, başım pîrimde idi» yahut «Elim başımda, kulağım pîrimde» diye cevap verirler.

Yeniçeri ortalarındaki saka bölüğüne ve saka teşkilâtına aid olduğunu söyleyip ehemmiyetini belirttiğimiz Ali Emîrî'nin Türkçe eşr'iyye kitapları arasında 898 numarada kayıtlı Fütüvvet-nâmede de «Sana nazar kıldukları zaman elin kanda ve başırı kanda idi? Al-cevap; Elim başımda ve başım elimde idi ve yahut başım secdede idi» sual ve cevabiyle (10.a) «Üstadların kisbeti Hacı Bektâş Velî'den kaldı, sakaların kisbeti Alî kerram- Allâhu vechehu hazretlerinden kaldı» sözleri (29.b) ayni şeyi gösterir. Dualarda da Hacı Bektâş Velî'nin adı geçmektedir (32.b. Müellif, risalesini yalnız sakalar için yazmışsa da, 9.a da başka bir Fütüvvet-nâmesi de vardır). Bu Fütüvvet-nâmenin yeniçerilere aid oluşu dolayısiyle «Tâife-i Bektaşiyân» denen yeniçerilerin, kendilerine pîr addettikleri Hacı Bektâş'ın adını anacakları pek tabii ise de Âşık Paşazade'nin

33 İmâm Rıza'nın çağdaşı bulunan Dı'bil adlı şairin Arapça ve Ali'den yardım dileyen bir kıt'asına bu ad verilir. Bektâşîler bu kıt'ayı bir çok eklentilerle büyütmüşlerdir.

34 Muhammed ve Fâtıma ile Oniki İmâma ayrı ayrı salâvat verilir. Bunların yazılı nüshalarına salâvat-nâme denir.

Rum ülkesindeki erenleri «Gaaziyân-i Rûm, Ahıyân-ı Rûm, Abdâlân-ı Rûm, Bacıyân-ı Rum» diye dörde ayırması (Âşık Paşazade Tarihi, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1332, s. 205), Osmanoğullarının, ilk kuruluşunda Alp Erenlerin [35][35] rolü ve alplığın ehemmiyeti, fütüvvet ehlinde Seyfî fütüvvetin ayrı bir kol oluşu, ahılığın bu devirlerdeki yayılışı ve her sınıfın kendisine erenlerden birini pîr sayması düşünülecek olursa Yeniçerilerin de bu tesirler altında Hacı Bektaş'ı kendilerine pîr ittihaz ettikleri meydana çıkar ki şimdiye kadar nazari dikkati celbetmiyen bu keyfiyetin de yine fütüvvet ehliyle Bektâşîliğin ve nihayet Bektâşîlerle Yeniçerilerin münasebetlerini göstereceği pek tabiidir .

4. Fütüvvet ehli ve diğer tarikatler.

Fütüvvet, yalnız Bektâşîlerle Alevîlere değil, hemen hemen bütün tarikat ehline tesir etmiştir. Fakat tarikatler içinde Bektâşîlik ve Alevîlikten sonra, bilhassa Rufâîliğe müessir olmuş ve adeta bu tarikati bir fütüvvet yolu haline getirmiştir. Fütüvvet-nâmelerden bahsederken andığımız bir Fütüvvet-nâme (Süleymaniye, Hacı Mahmut Kitapları, 2532), bunun açık bir delilidir. Bu 53 yapraklık kitabın üstünde «Fütüvvet-nâme-i Şeyh Yâsîn-al-Rufâî» yazılıysa da müellif, kitabın mukaddimesinde, şeyhinin Şamlı Şeyh Yâsîn olduğunu söylüyor. Bu kitapta Rufâî silsilesi kaydedilmede, şerbet vermek, sancak-dar, çavuş, nakıyb, nakıyb-al-nukabâ tayini, telkıyn ve saireden bahsedildikten sonra «Fî beyân-ı tariyk-ı fütüvvet» diye bir kısım ayrılıyor. Burada Peygamber'in sehabeyi birbirine kardeş edişi, kendisinin de Alî'yi kardeş edinmesi, Alî'ye imamesini vermesi, miracta ak inciden bir hücre içinde nurdan bir sandık görüp bu sandıktaki hırkayı, tacı, imameyi alışı, sonradan bunları da Alî'ye teslim edişi anlatılıp Alî'nin, öbür Fütüvvet-nâmelerde olduğu gibi, adları anılarak on yedi Kemer-beste'nin bellerini bağlayışı, Selmân'ın da, Alî'nin emriyle elli beş kişiye kuşak kuşatıp Miyan-beste kılışı zikrediliyor. Bu kitaba göre Alî, erkân, kıyamete kadar sürsün diye Irak'a Medayin-i Haris'i(?), Rûm'a Suheyb-i Rûmi'yi, Mısır'a Zün-Nûn'u, Yemen'e de Seyf-i Yemânî'yi göndermiştir. Kitapta Şeddlerin resimleri şu suretle yapılmıştır :

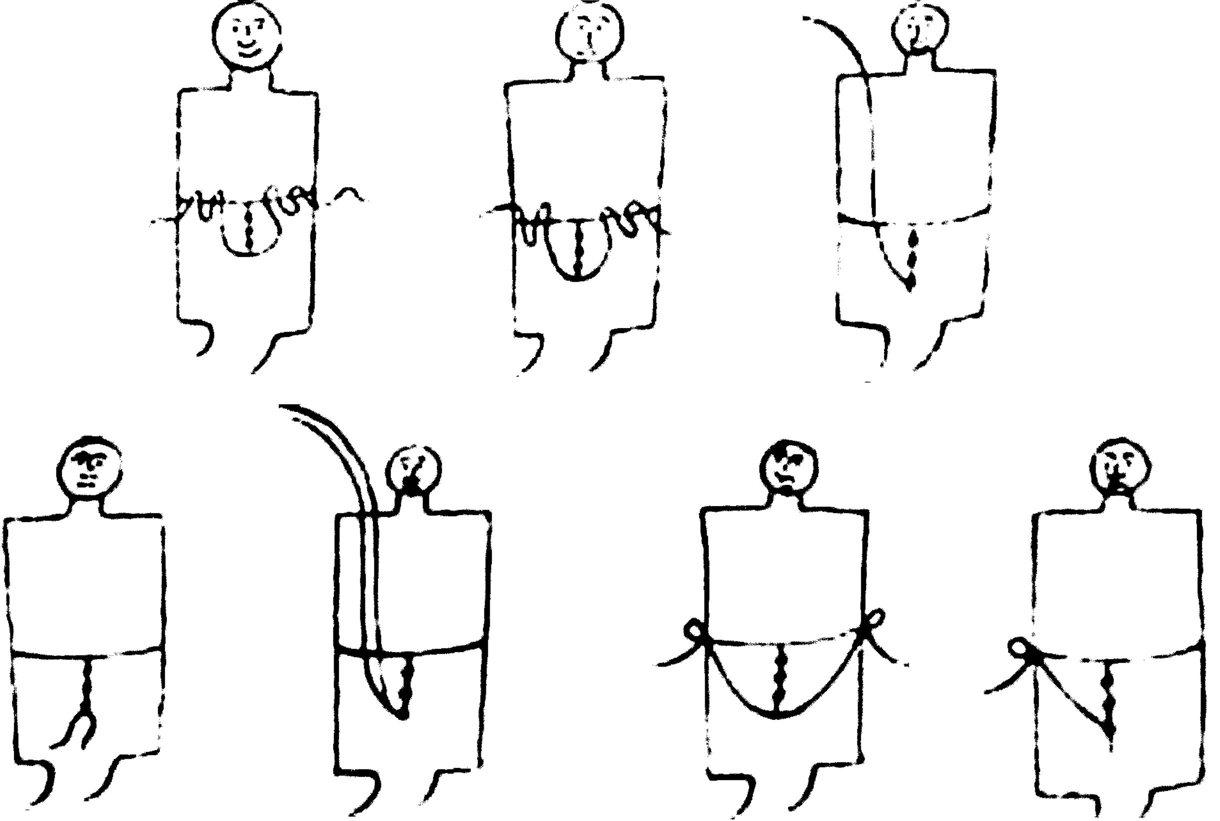
Kitapta halifelik şartları, şedd verilmiyecek kişiler vesaire, aynen Fütüvvet-nâmelerde olduğu gibi anlatılmakta, ayrıca şerbet vermek usûlü, feth-i şedd kaidesi ve diğer usûller belirtilmededir. Rufâîlere aid vefkler [36][36], kılıç vurma usûlü, güller [37][37] ve diğer hususiyetler hakkında da izahat vardır. Süleymaniye Kütüphanesindeki nüshayı gördükten sonra bu çok değerli kitabın diğer tam bir nüshasını elde ettik. Üsküdarda Mülga Rufâî asistanesi bânisi ve şeyhi olan ve Şam'lı Şeyh Yâsîn' in halifesi bulunan Muhammed Tahir-ibn-i Ahd-Allâh-ibn-i İsmâîl-al-ma'ruf bi-Hâce-zâde tarafından 1221 hicrîde yazılan, ve «Minhâc-al-mürîdîn adı-

35 Selçukluların son ve Osmanoğullarının ilk devirlerinde savaşlara katılan dervişlere Alp Erenler denir. Âşık Paşa, Maârif-nâmesinin 9. faslını Alp Erenlere tahsis etmiştir.

36 Âyetleri veya Tanrı adlarını, ebced hesabına göre adetle, yahut huruf-ı mukataa ile alt alta çaprazvarî yazıp altlarını çizerek dört köşe bir şekil meydana getirmeğe vefk yapmak, meydana gelen şekle vefk ve bunun yapılışını öğreten bilgi şubesine ilm-i vefk denir.

37 Ucu yassı ve demirden ince şişlere ve bilhassa ucundaki yassı kısma gül denir. Rufailer bu yassı kısmı ateşte kızdırırlar ve yalamak suretiyle bunu söndürürler, bu suretle keramet göstermiş olurlar ki buna burhan göstermek denir.

nı taşıyan bu eser, tam 160 varaktır. 18 fasıldan ibaret olan eserin, Süleymaniyedeki nüshası, ancak son faslıdır. Bu tam nüshadaki şedd resimleri, bağlanış şekillerini çok güzel gösterdiği cihetle aynen yapıyoruz :

Bu kitap, bize Rufâîliğin Anadolu'da bilhassa İstanbul'da ve Rumeli'de doğrudan doğruya fütüvvet yolunun tesiriyle aşırı Alevî bir mahiyet aldığını ve hatta bu tarikatin, fütüvvetle yoğrulup adeta o yolun bir kolu haline geldiğini göstermesi bakımından çok değerlidir.

Rufâîlik erkânını gösteren eski bir yazmaya tesadüf edemediysek de daha XII. yüzyılda ve Mevlânâ'nın hayatında Rüfaâliğin Anadolu'ya yayılmış bulunduğunu ve Ahmediyye de denen bu tarikatin, sonradan Anadolu'da Mevlevîlikle boy ölçüşecek kadar yaygın olduğunu ve yine bu yüzden Bektâşî an'anesine de girdiğini bildiğimiz cihetle Rüfâîliğe fütüvvet erkânının o zamanlardan itibaren tesir ettiğini kat'iyetle söyleyebiliriz ki bu suretle tarikat erbabı arasındaki «Her Rufâî şeyhinin tacı altından bir Bektâşî fahri çıkar» darbı meselinin meydana gelmesine sebeb olan aşırı Alevîlik de kendiliğinden izah edilmiş olur.

5. Fütüvvet ve Melâmet

Daha ilk zamanlardan itibaren Melâmiyyenin, fütüvvet ehliyle kaynaştığını, melâmet erbabının fütüvveti de kendilerine şiar edindiklerini ve bir çok Melâmi büyüğünün ayni zamanda fütüvvet yolunda bulunduğunu

yukarılarda izah etmiştik. Halktan ayırd edilmeleri için hususî kisve, muayyen evrad, zikir ve merasim kabul etmiyen, halkı olduğu gibi alan, hattâ din ve mezheplerin bile üstüne çıkarak herkesi bir gören, Vahdet-i vücudda ileri bir telâkklyi benimseyen melâmet ehli, esas inanış bakımından fütüvvet ve mürüvveti şiar edindiklerinden bu kaynaşma pek çabuk ve özlü bir halde husule gelmişti. Melâmîlerde, sâlikin bir işle, bir sanatla meşgul olması icab eder ki bu fütüvvet erbabının esnaf teşkilâtını temsil etmesi, daha doğrusu esnafı teşkilâtlandırması esasına pek uygundur. Hacı Bayram (833 h. 1429 -1430) dan sonra, Bayramîlîğin melâmeti kabul eden Emîr Sikkînî (880 h. 1475- 1476) kolu da ilk Melâmîler gibi fütüvvet ehliyle kaynaşmıştı. Sarı Abdullah (1071 h. 1660) «Semerât-al-fuâd» ında bilhassa sâlikin meşrû bir işle meşgul olması lüzumunu söyler (İstanbul, Matba-i Âmire, 1288, s. 76-ve müteakip) ve Peygamber'in «Tanrı, çalışıp kazanan ve bir alış verişle, bir sanatla uğraşan mü'mini sever. Her peygamberin, bir sanatı vardır; benim de iki sanatım var: Yoksulluk, savaş. Bu ikisini seven beni sever, bunlara buğzeden, bana buğzeder... » mealindeki hadîsini zikrederek peygamberlerden Zekeriyya'nın dülger, Davûd'un gençliğinde ekinci, sonra zırhçı, Süleyman'ın zenbilci, İdris'in terzi olduğunu, İbrahim ve Mûsâ'nın çobanlık ettiklerini, Sâlih ve Circîs'in de ticaretle meşgul olduklarını kaydeder (s. 80 - 81). Melâmî-Hamzavî mümessillerinden İdrîs-i Muhtefî (1024 h. 1615), ticaretle uğraşır, ondan sonra Melâmîliği temsil eden Hacı Keyven Kabâyî (1037 h. 1628), bedestan'da elbise satar, Sütçü Beşir Ağa (1073 h. 1662 - 1663) adından anlaşıldığı veçhile mandıra sahibi olup süt satardı (Bakınız, Abdulbâki Gölpınarlı: Melâmîlik ve Melâmîler, İst. Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü yayınlarından, 1931 - Devlet Matbaası). Bu, daha Hacı Bayram zamanından beri böyleydi. Hacı Bayram ve dervişleri, ziraatla uğraşırdı (ayni eser, s. 37). Hamzavîlerde bilhassa İdrîs-i Muhtefî devrinde fütüvvet erbabının teşkilâtına uygun bir tarzda teşkilâtlanma başlamıştı. Melâmî büyükleri, umumiyetle peştemalcıhkla uğraşmaktaydı. İdrisî Muhtelifi'nin, Sultanselim'deki konağının altındaki varoşlarında bulunan dükkanlarda Melâmî büyükleri, ticaretle meşgul oldukları gibi Fatih'te Atpazarı civarında, Kırkçeşme'deki Peştemalcılar hanı, Melâmet erbabının merkeziydi. Bu handa kırk tane peştemalcı ustası bulunurdu. Hamzevî ricalini teşkil eden bu kırklardan biri vefat ederse yerine Eğrikapı civarındaki, İvaz Efendi camiine yakın ikinci Peştemalcılar hanında çalışanlardan biri alınır, bu suretle kırklar tamamlanır, derecesi yükselenin yerine de hariçten biri alınarak yetiştirilirdi. 1264 te (1848) vefat eden ve Melâmîlerce kutup tanınan ve İbrahim Bâbâ-yi Velî diye anılan Sipah Silâhdar kalemi kâtipliğinden mütekait İbrahim Efendi peştemalcılar kâhyasıydı (ayni eser, s, 179). Bu teşkilât gittikçe sönerek 1908 inkilâbına kadar devam etmiştir. Hatta son zamanlarda Kırkçeşme'deki Peştemalcılar hanında sâliklerin kabul edildiği oda (Hamzavîler, bıı odaya Divan derler), Hamzavî muhipleri tarafından bir ziyaretgâh halini almıştı. Çırçır yangınından sonra bu teşkilâtın izleri, ancak hâtıralarda kaldı.

6, Fütüvvet ve Masonluk.

Masonluğun kökleri ve esasları nelerdir? Türkiye'ye hangi asırda ve ne gibi şerait altında girmiş ve burada ne çeşit mahalli bir renge boyanmıştır? Bunları ben bilmiyorum. Onun için fütüvvet ehliyle Masonlar arasındaki yakınlık, yahut Masonluğun fütüvvet erkânından aldığı şeyler hakkında kat'iyetle, hatta tahminle benim için söz söylemiye imkan yoktur. Ancak Masonluğun da fütüvvet ehli gibi gizliliğe ehemmiyet vermesi, merasimi gizlemesi, dereceleri ihtiva etmesi, bu derecelerin çırak, kalfa, üstat, üstad-ı azam gibi esnaf ve binaenaleyh fütüvvet ehli ıstılahlarından alınması, hele Masonların önlerine bağladıkları önlüğün şedde pek çok benzemesi, gerçekten dikkate değer ve bu mevzu, ehemmiyetle incelenecek bir mevzudur.

V
Fütüvvetin tarihçesi ve yayıldığı yerler

1. En eski kaynaklara göre Ayyarlar ve Cüvan-merdler. Sâsânîler, Abbasoğulları ve Selçuklular devri.

Hicrî 475 te (1082 - 1083) Ziyaraoğullarından Emîr Unsur-al-maiâlî Keykâvûs tarafından, oğlu Giylan Şah'a yazılan (Ziyaroğulları için bakınız: Lane-poele- Halil Edhem: Düvel-i İslamiyye, İstanbul, Devlet Matbaası, 1345 - 1927, s. 183 - 184) ve İran nesrinin en eski ve en güzel nümunelerinden biri olmakla beraber Sâsâniler devrinin bir çok örf ve an'anelerini de tespit eden «Kaabûs-nâme» de, kırk dördüncü bap Cüvan-merdlike ayrılmıştır. Keykâvûs, bu bapta bütün insanların akıl, doğruluk ve erlikle sıfatlandıklarını, bunların, hatta birinden mahrumum diyene rastlanamıyacağını, fakat herkesin bu güzel sıfatlardan aynı derecede nasibi olmadığını anlatmada, halkın bir kısmının yalnız bedene bir kısmının hem bedene, hem de cana, bir kısmının hem bedene, hem cana, hem duyguya, bir bölüğününse hem bedene hem cana, hem duyguya, hem mânalara mazhar olduğunu bildirmededir. Onca bedene mazhar olanlar, ayyarlar, sipahiler ve pazarcılardır ki halk, bunlara cüvan-merd adını verir. Tene ve cana mazhar olanlar, zahirî bilgi sahipleriyle tasavvuf ehlidir. Tene, cana ve duygulara mazhar olanlar, hakîmler, peygamberler ve temiz kişilerdir. Bedene, cana, duygulara ve manalara sahip olanlarsa, ruhânîler (melekler) ve şeriat sahibi peygamberlerdir; Cüvan-merdliğe sahip olanlar, hakıykati bilirler. Cüvan-merdliğin aslı üç şeydir:

1 - Dediğini yapmak

2 - Sözünde durmak

3 - Sabırlı olmak

Ayyarların en cüvan-merdi, yiğit, er, sabırlı, sözünde durur, namuslu, özü temiz, kimseye ziyan vermez, dostların faydası için kendi ziyanına razı olup katlanır, tutsaklara el uzatmaz, çaresizlere ihsanda bulunur, kötülükten çekinir, belâyı rahat sayar kişidir ki dikkat edilirse bu sıfatların aslı, söylenen üç sıfattır. Unsur-al-maâlî, burada bir hikaye nakletmededir :

Bir gün Kuhistan'a birisi gelip ben der, Merv ayyarlarının elçisiyim, size Merv ayyarlarının bir suali var: Cüvan-merdlik ve aksi nedir, aralarında ne fark vardır? Bir de ayyarın biri, bir yerde otururken oradan birisi geçse, biraz sonra da ardından eli kılıçlı biri çıkagelip ona, buradan biri geçti mi diye sorsa, ayyar ne cevap vermeli? Geçmedi dese yalan söylemiş olacak, geçti dese koğuculuk edecek. Yalancılık da ayyarlığa sığmaz, koğuculuk da. Mery ayyarları, Kuhistan'lılar, ya bunlara cevap versinler, ululuklarını tasdik edelim, yahut bizim uluðuğumuzu tasdik etsinler diyorlar. Ayyarlar, cevaptan aciz kalıp birbirlerine bakışırlarken içlerinden Fazl-ı Hemedânî adlı birisi, müsaade ederseniz ben cevap vereyim der. Müsaade ederler. Der ki: Cüvan-merdliğin aslı, sözünde durmaktır, aksi sabırsızlıktır ve aralarındaki fark sabretmektir. Öbür meseleye gelince: Bu yolda oturan ayyar, oturduğu yerden bir adım yukarı tarafa geçer ve ben der, buraya oturalı hiç kimsecik geçmedi. Bu suretle de doğru söylemiş olur. Unsur-al-maâlî, bu hikâyeden sonra sipahilerin cüvan-merdliğini de anlatmada, sipahilerle ayyarların aralarındaki farkları belirtmededir (Saîd Nefîsî'nin ön sözü ve

haşiyeleriyle, Tahran, 1312 şemsi h. Matbaa-i Meclis, s. 179 - 183). Pazarcıların cüvan-merdliği de kitabın otuz üçüncü babında anlatılmaktadır (s. 177- 178). «Kaabûs-nâme» de ayyarlara aid bir hikaye daha vardır (s. 108). Bütün bu izahat, aşağı yukarı, fütüvvetin evsafına aid izahatın aynıdır. Esasen fütüvvet ehline Farsçada, cüvan-merd dendiğini biliyoruz. Hasılı alimlik, şairlik, nedimlik, katiplik, vezirlik, askerlik, padişahlık, ziraat ve esnaflık, cüvan-merdlik ve sufîlik edeplerini anlatan bu kitap, mevzu bakımından tam bir mürüvvet ve fütüvvet kitabıdır ve bu kitabı, ilk yazılan fütüvvet-namelerden saymamızda hiç bir mahzur yoktur.

Bu suretle Abbasoğulları devrinde ayyarların cüvan-merd, yanı fütüvvet ehli sayıldıklarını ve her halde seyfî fütüvvet kolunun ve bilâhara «Alp Erenler» in meydana gelmesinde, bunların âmil olduklarını ve bunların Horasan ve Kuhistan'da temerküz etmiş olduklarını anlıyoruz. Burada, Kuhistan'da İsmâîli bâtınîlerinin, çok eski bir zamandan beri bulunduklarını ve XII. yüzyılda, ellerinde şehirler bile olduğunu (Taberî, Mısır, 1290, c. XI, s. 79), aynı yüzyılın sonunda Bağdad'da da kuvvetlendiklerini kaydedelim (c. XII, s. 82). Böylece cüvan-merdlik an'anesi. Sâsânîler devrine kadar gitmededir. Zaten ileride anlatacağımız veçhile fütüvvet ehlinin şiarı olan, şedd, hatta tasavvuf ehlindeki hırka, Zertüştilikten geçen ve İslâmîleşen an'anelerdendir. Şeyh Şihap-al-dîn Sühreverdî-i Maktul «Mecmûatun fi-l-Hikmet-al-İlâhiyye» de «Husrevlere (Sâsânî şahlariyle onların zamanlarındaki ululara) ait maya ve seciyyeye gelince: Bu Bistâm seyyarına (Sühreverdî'nin kabul ettiği istilâha göre seyyar, ârif ve kâmil demektir) ulaştı, ondan sonra Beyzâ fetâsına (Huseyn-ibn-i Mansûr-al-Hallâc). onlardan sonra da Âmül ve Harrakan seyyarlarına (XIV - XV. yüzyıllarda yaşıyan Abu-l-Abbâs Kassâb-ı Âmülî ve 425 h. de, 1033, vefat eden Abul-l-Hasan Harrakaanî) erişti» demesi de çok dikkate değer (Henrigus Gorbin basması, İstanbul, Maarif matbaası, 1945, s. 503). Bu suretle Sâsânîler devrinden sonra İslâmîleşen fütüvvet an'anesi Melâmetiyye inanışlariyle de gelişerek Horasanîler tarafından temsil edilmeye başlamıştır.

Daha hicreti II. yüzyılında fütüvvet ehline rastlamakta olduğumuzu, makalemizin başlarında bildirmiştik. Fütüvvete ait söz söyliyen Sûfîlerin memleketlerini göz önünde tutarsak, hicri III. yüzyıldan itibaren bu zümrenin Horasan, Bağdad, Irak ve Şam ülkelerinde temerküz ettiklerini anlarız. Bunlar arasında Ahı Ferec-i Zincânî gibi doğrudan doğruya «ahı» diye anılanlar da vardır. Hicrî V. yüzyılın meşhur sûfîlerinden olup 457 recebinin ilk günü ölen (8.IV.1065) bu zatın adı, «Kaabûs-nâme» de de geçer (s. 185, haşiye, s. 289 - 290, Nefahat terc. İst. 1289, s. 198). Kendisine kendisinin yazdığı hal tercemesinden fütüvvete mensub olduğunu anladığımız Alâ-al-Devle (1336) nin halifelerinden, Ahı Aliyy-i Mısrî de bu zat gibi «ahı» adiyle anılan sûfîlerdendir (Nefahat tercemesi, s. 500 - 501). Bezm-ü Rezm'de Kadı Burhân-al-dîn'e, daha çocukken tac giydiren Şeyh Aliyy-i Mısrî'nin bu zat olduğunu sanıyoruz (Bk. Türkiyat Enstitüsü basması, İst. Evkaf Matbaası, 1928, s. 59 - 61).

Abbasoğullarının son zamanlarda muhtelif unsurlarla imparatorluğu kuvvetlendirme teşebbüsleri arasında fütüvvet ehlinin reisliğini de almaları, bu zümrenin kudretini ve her halde esnaf teşkilâtı vasıtasiyle halk tabakasının mühim bir kısmını elde ettiklerini gösterir. Evvelce söylediğimiz gibi İmâmiyye mezhebini kabul etmiş olan al-Nâsır-li-dîn-Allâh, kendisini fütüvvet ehlinin imâm ve muktedâsı ilan etmiş ve her taraftaki fütüvvet ehline, kendi adına şalvar giydirilmesi, şedd kuşatılması, şerbet içilmesi ve ok atılması hakkında emirler göndermişti (Mesela bakınız, İnb-al-Esîr, Mısır; 1302, c. XII, s. 181, Abul-l-Fidâ, Matbaa-i Âmire, 1286, c. III, s. 142 - 143, İbn-i Tıktafâ : Kitâb-al-Fahrî, Mısır, 1317, s. 287). Aynı Halife'nin zamanında, Anadolu Selçuk hükümdarı İzzeddin Keykavus, Melik Eşref'in bir turnayı, Halife adına vurup tuzlıyarak he-

diyelerle Halife'ye gönderdiğini, Halife'den de kendisine at, katır ve elbise geldiğini duyunca Şeyh Mecd-al-dîn İshak'ı hediyeler, köleler, cariyeler, katırlar, kumaşlar, iğdiş ve Arab atları, develer ve birçok altın ve gümüşlerle Bağdad'a Halife'ye göndermişti. Mecd-al-dîn, Bağdad'a varınca ağırlandı ve dönerken Halife'nin, Padişah'a gönderdiği fütüvvet icâzetiyle fütüvvet şalvarını bir çok hediyelerle Konya'ya getirdi (İbn-i Bibi, M. Th. Houtsma basması, Liden, E. J. Brill, 1920, s. 139- 141). Halife Nâsır, Sultan Alâeddin Keykubad'a meşhur-sûfî ve «Âvârif- al-maârif» ve «Kitâb-al-Fütuvva» sahibi Şihâb-al-dîn Sühreverdî'yi yollayıp Rum, Ermeni, ve Diyarıbekir saltanat ve hükümet menşuruyla kılıç ve yüzük ve sair hediyeler gönderdi. Şihâb-al-dîn, Padişah'la ulema ve meşayih tarafından Aksaray'da karşılandı. Padişah, Şihâb-al-dîn'in elini öptü. Şihâb-al-dîn Konya'da büyüklerin huzurunda Padişah'a külâh ve hırka giydirdi, öğütler verip tahta oturmasına müsaade etti. Ata binileceği vakit Alâeddin, halkın önünde halife tarafından gönderilen atın tırnağını öptü. Bir çok kişiler Şeyh'ten hırka giydiler, tıraş oldular. Bunlar arasında Celâl-al-dîn Karatay da vardı. Padişah, Emîr Celâl-al-dîn Karatay ve Necm-al-dîn Tûsî'yle Halife'ye Rum ve Ermenilerin haracından yüz bin akça, beş bin altın, bir çok at, katır, köle vesaire gönderdi. Kendisi de Zincirli köyüne kadar Şeyh'i uğurladı (Ayni kitap s. 220 - 227). Bir kere de Muhy-al-dîn-ibn-i Cevzî, yine Halîfe tarafından elçilikle Anadolu'ya geldi. Padişah'ın oturduğu sofanın önüne kadar atıyla girdi. Padişah, tahtından inip hilafet yedeğinin ayağını öptü. Muhy-al-dîn, Halîfe tarafından gönderilen elbiselerle imameyi Padişaha giydirdi. Onu tahta oturttu. Halîfe, Padişah'tan Muhammed Harezm-şâh'a karşı koymak üzere iki bin atlı istiyordu. Padişah, küçük düşmemek için beş bin atlı gönderdi. Gönderilen asker, Musul'a vardığı zaman Halife, lüzum görülmediğinden, orduyu geri yolladı ve Padişah'a bir çok hediyeler gönderdi (Ayni kitap, s. 360 - 371). Bütün bunlar, Halîfe al-Nâsır zamanında fütüvvetin ne kadar yayıldığını göstermektedir. Al-Nâsır'dan sonra hilafete geçen Al-Zâhir bi-emr-Allâh'ın (hilafeti 622 - 623 h. 1225- 1226) fütüvvet ehliyle nasıl geçindiğine ait elimizde bir vesika yoksa da al-Mustansır-bi-llâh'm (hilâfeti. 623 - 640 h. 1226 - 1242) fütüvvet ehlince al-Nâsır gibi muktedâ tanındığını Sühreverdî'nin «Risaletu İdâlat-al-ayân âlâ-l-Burhân» ından anlıyoruz ki bunu evvelce zikretmiştik. Buna nazaran Abbasoğullarının inkirazlarına kadar al-Nâsır'ın izinden gittiklerine hükmedebiliriz. «Ümdat-al-tâlib» sahibi İbn-i Muhennâ, 776 da ölen (1374) hocası Tâc-al-dîn Muhammed-ibn-i Nessâbe'den bahsederken [38][38] zamanındaki fütüvvet ehlinin ulusu olduğunu, fütüvvet elbisesi ve tasavvuf hırkası giydirdiğini, bu makamın, bu soya Halife al-Nâsır'dan kaldığını, hatta Nakıyb Fahr-al-dîn-ibn-i Muayye'yle Nâsır-al-dîn-ibn-i Kureyş-ibn-i Muayye'nin onunla rekabete giriştiklerini, bu yüzden Irak'ta halk arasında ihtilaf zuhur ettiğini, fakat bu ikisinin ölümünden sonra fütüvvet reisliğinin Nakıyb Tâc-al-dîn'de kaldığını yazmaktadır ki bütün bu izahat, al-Nâsır'ın ölümünden bir buçuk asır sonra da Mogol akınına rağmen fütüvvetin Irak'ta ne kadar yayılmış ve kökleşmiş olduğunu göstermektedir (s. 158 - 159).

Zaten bu asırlarda yazılan kitaplarda ahıların ve fütüvvet ehlinin adlarına sık sık rastlanmaktadır. Meselâ aslen sûfî olup Melâmetiyyeyi sûfîlerden aşağı gören İmâd-i Fakıyh (733 h. 1332 - 1333), Sohbet-nâme'-sinde yedincî makaleyi fütüvvet ehlinin edeplerine hasretmiştir (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Farsça yazmalar. 275, 67.b - 69.b). Bu bapta Rum ülkesinde ahı olan bir gencin, Şeytana uyup hırsızlık eden arkadaşı yerine bir düzene baş vurarak kendi elini kestirmesi hikâyesi, fütüvvet ehlinin fedakârlığına pek güzel ve parlak bir delildir.

38 Yalnız nesep bilgisinde değil, bütün bilgilerde pek üstün ve ileri olan ve bir çok kitapları bulunan bu zatın hal tercemesi için "Umdat-al tâlib"e bakınız; Necef-i eşref basması, 1918, s. 158-159.

«Safvat-al-safâ» da Şeyh Safıyy-al-dîn Ardabîlî'nin dervişleri arasında Ahı Mirmir (Adı Muhammed), Ahı Emir Ali, Ahı Şihâb-i Tebrîzî, Ahı Ali, Ahı Bedel-i Halhâlî. Ahı Aliyy-i Dluzî, Ahı Malik-şâh, Ahı Cebrâîl, Ekmekçi Ahı Şadi, Alu Ebû-Bekr gibi ahıların bulunduğunu öğreniyoruz ki (İstanbul, Belediye Kütüphanesi nüshası, 215.b, 271.b, 233.b, 241.b, 476.b, 561.b, 728.a, 881.b) bu da hicri VIII. yüzyılda (XIV) fütüvvet ehlinin İran'da ne kadar yayıldığını gösterir.

Fütüvvetin Anadolu'da yayılışı, Abbasoğullarının son devirlerine rastlamaktadır. Mogol istilası, tabiatiyle bir çok fütüvvet erinin de Anadolu'ya akınını intac etmiştir ki bu suretle bu yayılma, hem sahasını genişletmiş, hem de Anadolu'da fütüvvet erbabının yerleşmesini ve nüfuzunu kuvvetlendirmiştir.

Sultan Veled divânında, Ahı Ahmed Zekiyy-al-dîn adlı birisine bir medhiye olduğu gibi (Feridun Nafiz Uzluk basması, Uzluk basımevi, 1941, s. 370 - 371) Kayseri büyüklerini sayan ve öven bir şiirde de Ahı Emîr-Hac adlı birisi anılmaktadır (s. 453). Mevlânâ derecesinde görülen Ahı Muhammed Seydâverî'nin vefatı dolayısile yazılan terci'de de bu zatın oğlu ve halefi olduğunu sandığımız Ahı Muhammed Şah övülmede, ayni terci'de Yûsuf, Ahı Çoban ve Ahı Kayser'in adları geçmededir (s. 150). Eflâki'de Mevlânâ muhiblerinden Ahı Natur, Ahı Muhammed-i Seyyid-âbâdî, Ahı Çoban, Ahı Kayser, Kazzaz Ahı Ahmed Şah, Ahı Ahmed-i Bayburtî, Ahı Ahmed'in oğlu Ahı Ali, Ahı Mustafa, Ahı Ahmed Dîvâne, Ahı Muhammed, Ahı Mûsâ, Ahı Muhammed Big ve Mevlevîliğe muarız olup Sultan Veled zamanında Karamanoğlu Yahşı Han tarafından maiyetindeki rindlerle Konya kalesinin kapısına asılan Ahı Mustafa ve yine Mevlânâ'ya muteriz Ahı Ahmed ve Ahı Pulad gibi Konya, Niğde, Sivas, Bayburt ve diğer yerlerdeki ahılar, Şems'i, ikinci gelişinde karşılayanlar arasında ahıların da anılması ve yine ayni kitapta yer yer anılan gürbüzler ve rindler, ayni asırda Yunus Emre'nin «Ahı» redifli on iki ve altı beyitlik iki şiirinin bulunuşu (Bakınız; Abdülbâki Gölpınarlı: Yûnus Emre Divanı, Ahmed Halit Kütüphanesi, İstanbul, 1943, s. 117 - 118) ve yine ayni şâirin

Sûfîlere sohbet gerek ahılara ahret gerek

Mecnunlara Leylâ gerek bana seni gerek seni

beytinde ahıların zikredilmesi (ayni kitap s. 132), İbn-i Batûta'nın, Alâiye, Lâdik, Bercin, Niğde, Bolu, Kastamonu, Sinop, Sivas, Erzurum, Gümüşhane, Erzincan, Tire, Bursa ve sair yerlerde ahı zaviyelerinin bulunduğunu, Kayseri'de şehir hâkiminin ahı olduğunu, Aksaray'da ihvanı pek çok olan ve zaviye sahibi bulunan Şerif Huseyn'in Mogol umumî valisi Er-tenâ'ya naiplik ettiğini bildirip bu zaviyelerin ahılarının adlarının Ahı Sinan, Ahı Tuman, Ahı Ali, Ahı Caruk, kundura dikicisi Ahı Emir Ali, Bıçakçı Ahı Çelebi, diğer bir Ahı Tuman, Ahı Mecd-al-dîn, Ahı Nizam-al-dîn, Ahı Muhammed, Ahı Şems-al-dîn, İzz-al-dîn Ahmed Çelebi olarak tesbit etmesi ve herbirinin kendisini nasıl ağırladığını izah eylemesi (c. I, s. 312 - 314, 318 - 319, 332, 325 - 329, 334, 339 - 340, 344, 349, 354), Aziz ibn-i Ardşîr'in. Kadı Burhân-al-dîn için yazdığı «Bezm-ü Rezm» de Kadı Burhân-al-dîn'in mahremi Ahı İsa ile Ahı Rükn-al-dîn, Ahı Âdil-şah ve Kadı Burhân-al-dîn'in muhaliflerinden Nâsır-al-dîn ve Ahı Muhammed gibi siyasi hayata da karışmış ahıların adlarının sık sık geçmesi (Türkiyat Enstitüsü basması, İstanbul, Evkaf matbaası, 1928, endekse bakınız), fütüvvetin Anadolu'da ne kadar yaygın ve nüfuzlu olduğunu gösterir. Yine ayni devirlerde Antalya'da Ahı Yusuf adlı birinin, kitabesinde 647 yılını gösteren türbe ve mescidini (Süleyman Fikri: Antalya Tarihi, 1338 - 1340, s. 124), Ankara'da Ahı Sinan, Ahı Elvan, Ahı Ya'kub, Ahı Tura, Ahı Şeref-al-dîn, Yeşil Ahı, Ahı Husâm-al-dîn, Ahı Husâm-al-Huseynî, Ahı Yusuf, Ahı Ali, Ahı Hasan gibi bir çok ahıların mevcudiyetini, bunların

camileri, meseidleri bulunduğunu (Mübarek Gaalib: Kitabeler, birinci kısım, İst. Devlet matbaası, 1341, s. 13 - 16, 19 - 21, 35, 37, 48 - 50, c. II, 8, 13, 15, 19, 22, 40, 41, 42). Niksar'da 690 da ölen Ahı Pehlevan'ın yattığı bir tekkenin (bu tekkeye Işık [39][39] tekkesi de denmesi dikkate değer [40][40]), Tokad'da 911 de ölen Abd-al-Rahmân-ibn-i Ahı Edâ'nın mezarının varhğını biliyoruz (ayni kitap, s. 33). Ankara'da Ahı Şeref-al-dîn camiinin minberini de 689 da iki kardeş ahının tamir ettirdiğini, minber kapısındaki kitabeden anlamaktayız (Halil Edhem: Ankara Ahılarına ait iki kitabe, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, sene VII, cüz. 41, Kânunuevvel, 1332, s. 212). Konya Aksaray'ında Ervah mezarlığında 752 tarihini taşıyan Has Melek Bint-i Seyyid-al-futuvva Ahı Ramazân'a ait bir mezar taşıyle yine ayni mezarlıkta 764 tarihli ve Seyyid-al-fityân Şeyh Hasan-ibn-al-merhum Emîr Alâ-al-dîn Alî'ye ait bir merkad (Yusuf Akyurt : Türk Âbidelert. II, henüz basılmamıştır) ve yine Feridun Nafiz Uzluk'un M. Cevdet'e haber verdiğine göre bu mezarlıkta Ahı Mahmud-ibn-i Hacı'nın 735 tarihli mezariyle Akşehir'de Ahı Ahmed'in 730 da yaptırdığı hamam (Zeylun alâ fasl-al-Ahıyyat-al-fityân-al Turkiyyeti fî kitâb-al-Rahlati li-İbn-i Batûta, s. 175), yine Akşehir'de 741 ve 743 tarihli, Ahı Yâdgâr ve Ahı Yâdgâr'ın oğlu Ahı Huseyn'e ait mezar taşlariyle aynı yıllara ait olmaları icabeden ve Ahı Osman, Ahı Muhammed, Ahı Yusuf, Ahı Radıyy-al-dîn, Ahı İbrâhîm, Ahı Alâ-al-dîn, Ahı Şems-al-dîn, diğer bir Ahı Yâdgâr, Ahı Alâ-al-dîn ve Ahı Yusuf'un tarihsiz mezar taşları (Rıfkı Melûl Meriç: Akşehir türbe ve mezarları, Türkiyat Mecmuası, c. V, İst. Devlet Basımevi, 1936, s. 161-162, 164, 166-167, 171, 173, 182, 197), 703 - 834 arasında Kastamonu, Niksar, Malatya, Çorum, Tokat, Vize, Denizli, Amasya ve Ankara'da ahılara ait M. Cevdet'in gördüğü dokuz vakfiye (ayni kitap s. 179), ahıların nasıl ve ne derece kuvvetle Anadolu'da temerküz ettiklerini bildiren vesikalardır.

2. Osmanoğullarının kuruluş ve yayılış devirlerinde fütüvvet.

Osman Gazî'nin kaynatası, Ede Balı'nın kardeşi Şems-al-dîn'le yeğeni Hasan'ın ahılığı da (Âşık Paşazâde, Matbaa-i Âmire, 1332, s. 124, Neşrî, İst. Üniversitesi Kt. Türkçe yaz. 2438, 39.a, Mehmed Ata: Hammer tercemesi, c. I, s. 77, 115), bize Orhan'ın Bursa fethinde bulunan Ahı Hasan'a gösterdiği saygının sebebini izah eder. Ahı Hasan'ın camii Bursa'da saray yanındaydı. Orhan, camiin yakınlarına Ahı Hasan adına bir mescid ve bir zaviye yaptırmıştı (Ayni kitap, s. 29, 36; Neşrî. 38.a). Osman'ın kaynatası, Ede Balı ve onun akrabasından olup Bilecik'e Kadı tayin edilen Candarlı Karaca Halil de ihtimal fütüvvet erbabındandı (Âşık Paşazâde. s. 40). Çanakkale'ye tâbi Ezine'de Ahı Yûnuslar tekkesinde yatan Ahı Yunus da Şehzade Süleyman Paşa'nın savaş arkadaşıydı (Mehmet Ziya: Âsâr-ı atıyka, Şehbâl mecmuası, 1328, sayı. 58, s. 194). Zaten Âşık Paşazâde'nin, Rum erenlerini Abdâlân-ı Rûm, Ahıyân-ı Rûm, Gaaziyân-ı Rûm, Bâcıyân-ı Rûm diye dörde ayırması, bu zümrelerin kaynaşmasını gösterdiği gibi Rûm Gaazîleri denen zümrenin, fütüvvetin seyfî kolunu temsil ettiği de bizce muhakkaktır (Âşık Paşazâde, s. 205). Ankara'yı Ahılardan alan Murad I. in «Sâhib-al futuvvatı va -l-muruvva Ahı Mûsâ» ya, kendisinden sonra erkek ve kız evladına kalmak ve nesiller boyunca kimse tarafından dokunulmamak şartıyle Malkara'da bir miktar yer vakfettiğini de biliyoruz ki bu vakfiyede «Hısımım Seydi Sultan'ın kızcuğazın alıvirdüm ve ahılarumdan kuşandığum kuşağı Ahı Musa'ya kendü elimle kuşadub Maalkara'da ahı dikdüm» sözleri bilhassa dikkate değer ve bu vakfiyeye bir ahı icazetnâmesi mahiyetini verir (Tarih Vesikaları, Maarif Vekâleti, c. I, sayı: 17, s. 241 ve devamı. Vakfiyenin fotoğrafyası da eklidir). Bu suretle Murat I. in hem ahılığım, hemde bir ahıyı herhangi bir yere zaviye-dar etme ve

---

39 Şiî-batınî zümrelere ve bilhassa Hurûfilere verilen ad.
40 İsmail Hakkı: Kitâbeler, İst. Millî matbaa, 1345-1927, s. 68-69.

ahı tayin eyleme salahiyetini haiz ve binaenaleyh ahıların riyasetini kazanmış bulunduğunu anlıyoruz.

Murad II. zamanında da Kadem Ahı ve Ahı Ya'kub, ileri bir mevki sahibiydiler (Ayni kitap, s. 101). Yıldırım zamanında da Ankara ahıları ayni nüfuza sahiptirler. Hattâ dükkânlarını kapamak ve silaha sarılmak suretiyle âdeta bir grev yapmışlar ve yirmi gün süren bu grev sonunda haklarını elde etmişlerdi (İlhan Tarus : Ahılar, Çalışma Bakanlığı yayınlarından, Ankara - Ulus Basımevi, 1947, s. 42). Burgaazî, fetanın önce Kavlî, sonra Seyfî olacağını, ahısı memnun olursa belini bağlayıp destur ve çerağ vereceğini, ahısı ölürse halîfesine varıp belini bağlatacağını, yahut bu salahiyeti kendisinin kazanacağını, halîfe bulunmazsa şehirdeki fütüvvet ehlinin tanıkhğiyle fetanın belini o iklimin padişahının veya kadısının bağlıyacağını ve çerağ vereceğini yazmakla (v. 29.b) ve İbn-i Batûta, bir memlekette sultan bulunmazsa şehrin ahısının hâkim olup padişah gibi hüküm sürdüğünü ve gelip gidenlere ihsanlarda bulunduğunu kaydetmekle (terceme, c. I, s. 312 - 314) ahıların tesir ve nüfuzlarının derecesine işaret etmiş oluyorlar. Ahmed-ibn-i Aliyy-al-Kalkaşendî (756 - 821 h. 1355 - 1418), «Subh-al A'şâ» sında «Remy-i bunduk» bahsinde fütüvvet hakkında kısaca malûmat verdikten sonra padişahların, emirlere fütüvvet şalvarı giydirdiklerini yazmada ve iki tane de fütüvvet fermanı suretini kaydetmededir (Kahire, 1336 -1918, cüz, XII, s. 269 - 273). Bütün bunların al-Nâsır'dan kalma birer gelenek olduğu şüphesizdir. Târîh-i Güzîde'den Ahı Şucâ'-al-dîn'in Bem kalesi kötüval ve hakimi (E.J. W." Gıbb vakfı yaymlarından, Edward Browne basması, Londra, 1910, s. 633 ve müteakip), Emîr Ahı Cuk (?) un Tebriz Emiri olduğunu öğreniyoruz (s. 677 - 678). Ayni kitapta adı geçen Ahı İkce de ümeradandır (s. 685). XV.yüzyılda Seyyid Gaybî oğlu Huseyn de Fütüvvet-nâmesindeki fütüvvet şeceresinde Pîr Ömer-i Halvetî'nin (800 h. 1397 - 1398) zamanının padişahından fütüvvet aldığını söyler. Tebriz'de vefat eden Ömer-i Halvetî'nin yaşadığı devirlerde Azerbaycan ülkesi, zarnan zaman Akkoyunlulardan Kara Muhammed Turmuş (792 h, 1389 - 1390) la oğlu Kara Yûsuf (823 h. 1420) ve Cılayır'h Ahmed'in (813 h. 1410) ellerine geçmişti. Seyyid Huseyn'in rivayeti doğruysa bu padişahlardan birinin de ahılıkla alakası olduğu muhakkaktır. Burada, İbrâhim Zâhid-i Giylânî halîfeleri arasında da ahıların bulunduğunu kaydetmemiz lâzımdır. Mesela, Ömer-i Halvetî'nin kardeşinin oğlu Şeyh Muhammed-i Harezmî de (870 h. Herat, 1378 - 1379) Ahı diye anılırdı (Lemezât, İst. Üniversitesi, Türkçe yaz. 1894, 124.b - 126.b). Zâhid-i Giylânî'nin halifelerinden olup Niğde'ye gelerek orada tavattun eden Şeyh Ahı Yûsuf-ı Halvetî (708 h. 1308 - 1309) ve Ömer-i Halvetî halifelerinden olup Timur fetretinde Kırşehr'e gelerek yerleşen ve bir rivayete göre Ahı Evren soyundan olan Ahı Miyrem (812 h. 1409 - 1410) de adlarından anlaşıldığı gibi ahılardandır (ayni kitap 123.a - 124.b, 132.b-134.a). Halvetîlerce Ortakol ve Ahmediyye denen şubenin müessisi Ahmed Şems-al dîn de (910 h. 1504) fütüvvette yiğitbaşılık derecesine ermiş ve Feta-l-fityan, Abu-l-fityân diye anılmış ahılardandır (Tercemei hali için bakınız, Tahir: Osmanlı Müellifleri, İstanbul - Matbaa-i Âmire, 1333, c. I, s. 197 - 198, M. Sadık Vicdânî, Tûmâr-i turuk-ı aliyyeden Halvetiyye silsilesi, İst. Evkaf matbaası, 1338 - 1341, s. 91- 92).

Anadolu'da ahı ile başhyan bir adla anılan, yahut da ahılar adını taşıyan köylerle ahılara ait evkaf ve vakfiyeler hakkında, fütüvvet ehlinden olmıyanların adları ve vakıfları da karışık olmakla beraber M. Cevdet'in kitabında pek değerli vesikalar vardır (s. 214 - 306). Bütün bunlardan anlaşılıyor ki ahılık ve fütüvvet, Anadolu'da hakikaten pek yaygındı.

Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Huseyn'in Fatih devrinde yazdığı Fütüvvet-nâmeyle Seyid Muhammed'in «Miftâh-al-dekaayık fî beyân-al futuvvatı va -l-hakaayık» ı Menâkıb-al-esrâr Behçet-al-ahrâr» ve zaman zaman bilhassa Bektâşîler tarafından yazılan küçük fütüvvet-nâmeler ve Evliya Çelebi'nin esnaf hakkında

verdiği malûmat, fütüvvet erbabının XV. - XVII. yüzyıllardakl kudretini gösterir. Evliya Çelebi, İstanbul'da ahılığın ne kadar köklü bir halde bulunduğunu uzun uzadıya anlatmakta (İkdam Matbaası, 1314, c. I, s. 474 - 487) ve bu arada debbağlardan bahsetmekte (ayni cilt, s. 391 - 392), Piyale Paşa tekkesi teferrücgâhını vasfederken orada sanat ehlinin halifeleri bulunduğunu söylemekte, yine debbağları anlatırken Ahı Evren'in menkabelerini zikredip debbağların, kendilerine sığınan kaatili bile hükûmete vermediklerini, yedi yüz kârhanesi bulunan ve üç bin kişiden ibaret olan bu sanat erbabının, o kaatile, ıslah oluncaya kadar iş gördürdüklerini bildirmektedir (s. 594 - 595).

Hasılı fütüvvet, VIII. yüzyıldan itibaren Horasan, İran, Irak ve Şam ülkelerinde temerküz etmiş, XII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'ya, Suriye'ye ve Mısır'a yayılmış, XIII. yüzyılda, Konya ve Ankara'da yerleşmiş, bilhassa Bektâşîlik ve Alevîlikle kaynaşmış, Osmanoğullariyle Rumeli'ye de geçmiş, Rufâîliği aşırı Alevî bir tarikat haline getirmekle kalmamış, âdeta bir fütüvvet kolu haline sokmuş, XVII. yüzyılda aslî karakteri, Hamzavîler tarafından temsil edilmiş, fakat medresenin tesiriyle yavaş yavaş inanışındaki Şîî - bâtınî vasıflardan sıyrılmış yalnız şekle bağlı ve teşkilâta sadık bir teşekkül haline gelmiş, XVIII. yüzyıldan sonra ise, iktisadî tesirlerle yavaş yavaş gerileyip sönmeye başlamış, nihayet 1908 inkılâbı ve Cumhuriyet devresi, bu mistik-ekonomik teşekkülü tarihe mal etmiştir.

VI
Fütüvvet erkânı hakkında bazı mülâhazalar

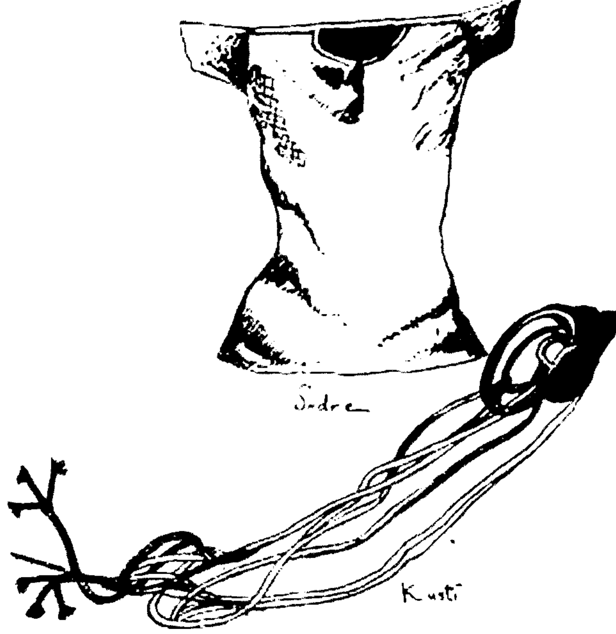
1. Zertüştîlikten geçtiğini sandığımız bazı esaslar.

Fütüvvet ehlindeki şedd'le Zertüştîliğin şiarı olan «kustî» ansındaki benzerlik, hakikaten dikkate değer. Zertüştîler, kustî'ye, din bağı manasına, «bend-i dîn» derler. Bu adla Bektâşîlerdeki tıyg-bend adı arasındaki benzerlik de gariptir. Her Zertüştî, kustî bağlamak mecburiyetindedir. Eski Hint ve İran'da, Zertüşt dininden önce de bu an'ane vardı ve ihtimal bu, gençlik çağının başladığına bir alametti. Hintlilerde berehmenler sekiz, askerler on bir, reisler on iki yaşında kustî kuşanırlardı. Onlarda yalnız erkeklere kuşatıldığı halde Zertüştîlerde kızlara da kuşatılırdı.

Zertüşîlikte kustî, on ikişer iplikten meydana gelen altı parçanın örülmesiyle yapılan ve bele üç kere dolandıktan sonra uçları aşağıya sarkacak kadar uzun olan bir kuşaktır ki bu suretle yetmiş iki iplikten dokunmuş olur. Kustî'nin bir mubid tarafından örülmesi şarttır. Kustî kuşanma merasimi, çocuk yedi yaşındayken yapılır. Bazıları altı ile on iki yaş arasında kuşatılacağını söylemişlerdir. Kızlara altı yaşından dokuz yaşına kadar kuşatmak lazımdır. Bir mani çıkarsa, kustî kuşanma töreni, çocuk on beş yaşına girinceye kadar geri bırakılabilir. Zaten Avesta ve diğer dinî kitaplarla Pâzend, bu merasimin on yaşında olmasını kabul etmiştir. Kustî, beyaz bir koyunun yününden örülür. Keçi veya deve yününden de olur. Pamuktan örülmesi de caiz görülmüş, fakat ipekten örülmesine cevaz verilmemiştir.

Çocuk merasimden önce yıkamr. Merasimde akrabaya ve dostlara bir ziyafet verilir. Onlar da çocuğa armağanlar sunarlar. Çocuk, dinî esasları ikrar ettikten sonra mubid, çocuğa sedre denen kısa kollu gömleği

dualarla giydirir. Bu dualara mecliste bulunanlar ve diğer mubidler de iştirak ederler. Ondan sonra çocuğun arka tarafında durur ve öğleden evvelse her ikisi de doğuya, akşama yakınsa batıya, geceyse çerağa veya aya dönerler. Sedre'nin üstüne kustî'yi çocuğun beline üç kere dolayıp bağlar. Bu sırada yine mubidler ve çocuk hususî dualar okurlar.

Kustî'nin yetmiş iki ipliği, Avesta'nın en mühim kısmı olan «Yasna» nın yetmiş iki faslına, on ikişer iplikten meydana gelen altı parça da yılın oniki ayıyla bu aylardaki altı dinî bayrama, üç kere dolanması, Zertüştîliğin aslı olan «menîş-i nîk - iyi düşünce, gûş-i nik - iyi söz, kuniş-i nîk - iyi iş» e işerettir. Kustî'nin ikinci dolamında öne iki düğüm üçüncü dolamında arkaya iki düğüm vurulur ki ilk düğüm, tek Tanrının varlığına, ikincisi Zertüşt dininin hak din olduğuna, üçüncüsü, Zertüş'ün peygamberliğine, dördüncüsü de meniş-i nîk, gûş-ı nîk ve kuniş-i nîk esaslarına remizdir.

Kustî bağlandıktan sonra çocuk, «bih-dinler - iyi dinliler» zümresine girmiş ve yeniden doğmuş sayılır.

Uykudan uyanınca, abdest ettikten ve yıkandıktan sonra ve yemeklerden önce kustî'yi çözüp bağlamak lazımdır. Bu sıralarda Tanrıyı anmak, Ahrimen'e lânet etmek ve dua okumak icap eder. Kustî bağlanırken ilk bağlandığı zamanki gibi vakte göre doğuya, batıya, çerağa, yahut aya dönmek lazımdır (Dr. Muhammed Muîn : Mazdayasna ve te'sir-i an der edebiyyât-ı pârisî. Tahran Üniversitesi yayınlarından, Tahran Üniversitesi matbaası, 1326 şemsi hicrî, s. 242 - 252),

Zertüştîlikteki kusti ile fütüvvet ehlindeki şedd'deki düğümler, Bektâşîlerdeki, tıyg-bend [41][41], tıyg-bend'in düğümleri, bu düğümlerini ele, dile ve bele işaret oluşu, Rufâîlerin şedd'i ve diğer tarikatlardaki kemer arasındaki benzerlik, cidden dikkate değer, Sedre'yle hırka arasında da biz büyük bir yakınlık görmekteyiz.

41 Kılıç bağı mânasına gelen tıyg-bend, Bektâşîlerde nasib alma, yâni Bektâşîliğe girme töreninde, tâlibin boynuna takılan ve sonradan beline bağlanan yün bir iptir ki bu, merasim münasebetiyle kesilen kurbanın yününden örülür ve şedd'de olduğu gibi bunda da düğümler vardır. Alevîlerde bunun yerine çevre kullanılır.

Bu bahse bir şey daha eklemek lüzumunu duyuyoruz:

2. Nusayrîlikte fütüvvet şiarı.

1250 hicrîde (1834 - 1835) Antalya'da doğduğunu, sonradan mensup olduğu Nusayrî mezhebinin yanlış olduğunu anlıyarak Hıristiyanlığa girdiğini anlatan ve Nusayrîlerin inanış ve erkânını, 119 sahifelik «Kitâb-al-Bâkurât-al-Süleymâniyye fi keşfi esrâr-al-diyanât-al-Nsayriyye» adlı bir kitapla açıklıyan Adana'lı Süleyman, eserinde Nusayrîlerde de İmam vekiline nakıyb dendiğini, erkânlarında şarap içildiğini (s. 3 - 4, 41 - 49) anlatmaktadır ki bu, bize fütüvvet ehlinin, müslümanlıktan önce Abu-cehl'in şarap içerek erkân yürüttüğü hakkındaki inanışını hatırlattı [42][42].

3. Şedd ve Peştemal

Fütüvvet ehlinde yün bir kuşak olan şedd yerine sonraları peştemal kullanıldığını Evliya Çelebi'den öğreniyoruz. Halbuki ilk Fütüvvet-nâmelerde şedd başka, peştemal başkadır. Peştemal, talibe şalvar giydirilirken kuşatılmaktadır. Bektâşîlerin bir kısmında talip, beline bir peştemal kuşatılarak meydana alınır ve tıyg-bend, baba tarafından, huzurda beline bağlanır,

4. Tuz geleneği

Tuzun, eskidenberi mukaddes olduğu malumdur. Romalılar ve Yunanlılar, ayinlerinde mabudlara en makbul bir şey olmak üzere tuz sunarlar, ziyafetlerinde, sofralarında tuz bulundururlardı. Homer, tuza, «İlâhî» sıfatını verir. Romalılarda tuz, dostluk remzidir. Düğünlerde, gelinin önünde tuzlu ekmek götürürlerdi ki sonradan bu ekmek konuklara dağıtılırdı. Yahudilerde kırala sadakat yemini edenler, kıral huzurunda tuz tatmak mecburiyetindeydiler. Araplarda ve Yahudilerde tuz, Romalılarda olduğu gibi dostluk remziydi. Birlikte tuz tatan iki kişi, en mukaddes bağla birbirine bağlanmış olurdu. Matta İncilinde İsa'nın, kendisine inananlara «siz, yerin tuzusunuz» dediği kayıtlıdır. Bütün bunlar ve bilhassa birlikte tuz tatarak birbirine bağlanmak, tuzun manevi ehemmiyetini gösterir (Kitab-ı Mukaddes, 1787, İst. Boyacıyan Agop matbaası, Matta İncili, beşinci bab, s. 5, ayet. 13. Grand dictionnaire universel du XIX siecle, Paris. c. XIV, s. 500 - 501).

Bizde de tuz, aynı tarzda mukaddestir. Hak, bereket ve lezzet remzidir. Azerilerde «tuz çörek yedik», garp türklerinde «tuz ekmek hakkı» gibi örf mecazları vardır. Bilhassa tarikatlerde tuz, pek mukaddestir. Sofrada mutlaka tuz bulunur. Yemeğe tuzla başlamak ve tuza parmak banıp tatarak bitirmek sünnettir.

Fütüvvet ehlindeki Şerbet-i Murazaa'yla bu an'anelerin yakınlığı ve benzerliği dikkate değer.

5. Ahı zaviyeleri ve fütüvvet ehlinin kıyafeti.

Ahı zayiyeleri hakkında Nâsırî'nin Fütüvvet-nâmesinde ve İbn-i Batûta'da, az da olsa bazı malûmata rastlamaktayız. Nâsırî, fütüvvet erbabının topluluk yeri olan ahı zaviyesine âstâne dendiğini, âstânenin dört taraflı, yani başka bir yapıya bitişik olmayıp avlu içinde bulunması gerektiğini, kapısının ve avlusunun iyi bir şekilde yapılması icap ettiğini, aydınlık olması için duvarlarının beyaz olması lüzumunu bildirmededir. Zaviyenin temiz tutulması lazımdır. Mutlaka suyu olmalıdır. Kapısına hayvan bağlanmaması için kapıya bakan birisi bulunmalıdır. Zaviye, ağır halılarla, yahut güzel kilimlerle döşenmelidir. Ancak ahının kapısında perde bulunmaz. Çünkü bu, ululuk alâmetidir. Bir de zaviyede kadın bulunamaz. Çünkü, kadın bulunursa

42 Bu çok mühim kitabın basılış yeri ve tarihi belli değildir.

töhmetten kurtulmak güçtür. Ahı, erlerle sohbet etmeli ve zaviyede temiz kişiler mihman edilmelidir (der ançi âstâne-i ahı ber çi nesak bâşed, 104.a).

İbn-i Batûta da, ahı zaviyesinden bahsederken, zaviyenin Rum ülkesi halılariyle döşeli olduğunu, Irak camından bir çok avizelerle bezenmiş bulunduğunu söyler ve misafir odasında bir kaç çerağ yandığını anlatır. Bu çerağlar, bakırdan ve üç ayaklı olup üstünde yine bakırdan ve ortasında fitil konacak yeri bulunan genişçe bir bakır kandilin bulunduğunu, buraya erimiş içyağı doldurulduğunu, çerağların yanlarında yağla dolu kaplar ve fitili düzeltmeye yarayan bir de makas durduğunu, yağ bittikçe kandilliğe yağ konduğunu, icap edince fitilin makasla düzeltildiğini, ve fütüvvet ehlinden birinin çerağcılık hizmetinde kullanıldığını yazar. Fütüvvet ehli, gündüzkü kazançlarını ikindiden sonra zaviyedeki ahıya getirirler. Bu parayla yemek ve meyva alınır. Misafir gelirse zaviyede konuklanır. Esasen zaviyedeki topluluk odasında misafirler için ayrı bir peyke vardır. Fütüvvet ehli, yemeklerini hep beraber yerler. Sonra sohbet, semâ' ve müzikle vakit geçirirler. Ahılar, çok cömerttirler. Bu cömertliği, misafiri ağırlamak ve konuklamak için birbirleriyle çekişecek kadar ileri götürmüşlerdir (terceme, c. I, s. 312 - 313).

Ahıların ve fütüvvet ehlinin libas ve kıyafetleri hakkında İbn-i Batûta'ya ve Burgaazî'ye istinaden «fütüvvet erkânı» bahsinde biraz malûmat vermiştik. Anlaşılıyor ki fütüvvet ehlinin libaslarında tekellüf ve diğer tarikatlerde olduğu gibi hususiyet yoktur. Siyah, beyaz ve yeşil renkte sof elbise giymek, ve bıçak taşımak, bir hususiyet sayılamaz. Yün serpuş ve taylasan bariz bir hususiyeti haiz değildir. Esasen bütün esnafı kavramış olan ve hele hususî bir kisve ve hbasın tamamiyle aleyhinde bulunup, herkesi, olduğu gibi kabul eden Melâmetiyye'yle kaynaşan fütüvvet yolunun böyle bir kayıt ve külfete düşmesi de aklen caiz olamaz. Bu bakımdan giyime ait olan izahat, umumi mahiyettedir. Ancak İbn-i Batûta'nın müşahedesine göre ahıların başlarına giydikleri tepesinde iki parmak enliliğinde, bir zirâ uzunluğunda bir taylasan bulunan külâhın, yeniçeri üsküfüne çok benzediğini burada bilhassa kaydetmemiz lazımdır ki bu da yeniçerilerin, Hacı Bektaş'ı pîr tanımalarında ahılığın ve fütüvvet an'anesinin tesiri olduğuna dair evvelce işaret ettiğimiz noktai nazarımızı teyid eder kuvvettedir sanırız. Ayrıca topluluk yerlerindeki üç ayaklı çerağın, Alevîlerde kullanılan çerağın ayni olup Bektâşîlerin kanun çerağına [43][43] çok benzemediğini de yazalım.

43 Bektâşîlerde üç oluklu ve bir kaide üzerinde duran bir bir kaba kanun çerağı denir. Bunun Bektâşî tacı şeklinde bir kapağı vardır. Kaba zeytinyağı konur ve oluklarındaki fitiller yakılır. Bu suretle bir kapta üç şûle bulunur ki bu, Allah, Muhammed ve Alî'ye işarettir. Alevilerde bunun yerini bir kaideye raptedilmiş olan demir bir çubuk üstünde demir, yahut pirinç bir kap tutar, bunun içinde kurbanın içyağı yakılır.

VII
Fütüvvet ve esnaf teşkilâtı

1. Hırfet ve sanat, esnaf.

Hırfet, alelitlak iş mânasına geldiğinden harif, sanatkâr, yahut tacir, yahut da her hangi bir işle meşgul olan mânalarını ifade eder ve bu bakımdan mânasında şümûl olan hırfet ve harif kelimelerinde sanat ve sanatkâr mânaları da dahildir. Sanatsa güzel işlemek, meharetle bir şey meydana koymak manasına gelir ki bu tarif ihtisası ifade etmektedir. Esnaf tâbiri, esnâf-ı bezzaâan, esnaf-ı neccâran gibi ekseriyetle terkip halinde kullanılır ve bir sanat erbabının muhtelif sınıflarını gösterirken sonradan halk tarafından terkipler kaldırılarak her hangi bir iş güçle ve her hangi bir sanatla uğraşanların, yani ehl-i hırfet ve ehl-i sanat olanların hepsine birden «esnaf» sözü kullamlmıştır.

2. Ahı, bir sanat ehlidir.

En eski Fütüvvet-nâmelerde bile ahının bir sanat ehli olması, fütüvvet şartları arasında zikredilmektedir. Kaabus-nâme'de ayyarlara, sipahilere ve pazarcılara cüvan-merd dendiğini de söylemiştik. Esasen, Seyfî fütüvvet ehli, Selçuk devrinin son ve Osmanoğullarının ilk zamanlarında daha ziyade alplar, alp erenler tarafından temsil edilmekteyken Şürbî ve Kavlî fütüvvet ehliyse doğrudan doğruya ehl-i hırfet ve ehl-i sanattı. Bu bakımdan fütüvvet ehlinin sanat teşkilâtını benimsemesi, yahut daha doğrusu sanat ehlini teşkilâtlandırması, pek eski devirlerden ve belki de Sâsânîler zamanından itibaren başlar.

Tarikatlerde olduğu gibi zikr, vird, hususî kisve, libas vesaireyle temayüz etmiyen bu zümre, varlığını bilhassa şekle verdiği ehemmiyetle muhafaza etmiştir. Merasim en basit işlerde bile mutlaka uyulması ve yapılması icap eden bir fariza mahiyetindeydi. Bugün bize pek lüzumsuz ve ehemmiyetsiz görünen bu şekilcilik, fütüvvetin en bariz ve lazım karakteriydi. Fütüvvet ehli, bu karakterle teşkilâtındaki dereceleri muhafaza edebilmiş, sanat sırrını elden ele ve ferdden ferde intikal ettirmiş, tesanüd ve teavünü mühimsemiş, içine karışan ehliyetsiz, yahut yaramaz unsurları tasfiyeye muktedir olmuş ve hemen daima dini ve mistik olup tam siyasî bir vasfa sahip olamadığı halde sırası gelince bünyesindeki şövalyelik kabiliyetiyle bir devletin kuruluşunda, sırası gelince yine bünyesindeki yapıcılık kudretiyle iskân ve taazzide mühim roller oynamıştır. Bu cümleden olarak fütüvvet ehlinin Osmanoğulları devletinin kuruluşundaki büyük rolü, hakikaten ayrıca tedkike değer (bu hususta «Friedrich Giese'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun teşekkülü meselesi adlı makalesine bakınız; Köprülüzâde Ahmet Cemal tercemesi, Türkiyat mecmuası, İstanbul-Matbaa-i Âmire, 1925, c. I, s. 151-171). Bu zümre, Devlet kuruluşunda olduğu kadar, hatta belki ondan da ehemmiyetli olarak köylerin kuruluşunda ve iskân işinde de rol sahibidir. Bu hususta ilk ciddi ve vesikaya dayanan orijinal ve değerli tedkiki, bugün İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Dekanı bulunan Prof. Ömer Lütfi Barkan yapmıştır. Gıpta edilecek bir çalışma mahsulü olan bu tedkikte yurdun her yanında rastlanan ahı zaviyeleri, ileri sürülen fikirlerin delilleridir (İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Dervişleri ve Zaviyeleri, Vakıflar dergisi, sayı. 2, Ankara - 1942, s. 278 - 386).

Ana umdelerinden biri olan tesanütle yapıcı bir unsur olan fütüvvet ehli, yine bu tesanüt ve inanıştaki hususiyet yüzünden devlet nüfuzundan uzak kalmış, bu nüfuza baş eğmemeye çalışmış, ihvanın resmî mah-

kemelere müracaatını bile tecviz etmemiş, kendi hususî teşkilâtiyle daima devlet içinde bir devlet halinde yaşamış, hattâ bazan devlete bile nâfiz olabilmiştir. Yıldırım Bayâzıt zamanındaki esnaf greviyle Mehmet IV. zamanında 1061 deki (1651) esnaf ayaklanması, bunun en canlı delillerindendir. Esnaf, her ikisinde de, muvaffak olmuş, hele ikincisinde Vezir Melek Ahmet Paşa bile azledilmişti. Hatta Kösem Sultan'ın boğulmasiyle, Bektaş Ağa'nın öldürülmesi de bu ayaklanmayla ilgilidir (Bakınız, Naima, İstanbul - Matbaa-i Âmire, 1280, c. V. s. 97 ve müteakip, Evliya Çelebi, c. III. s. 278 - 289).

Fütüvvetin tarikatle müşterek esası, mistik oluşudur. Fakat aradaki en mühim ve esaslı fark, fütüvvet ehlinin dünyaya verdiği ehemmiyettir. Helal kazanmak ve bir sanat ehli olmak, herkesi kendisine tercih ederek ihvana yardımda bulunmak ve tesanüt, fütüvvet yolunun ana şartlarındandır. Tarikatlerin çoğu, müntesibini dünyadan çekerken fütüvvet, salikini dünyaya ve dünyalık kazanca sevk eder. Ancak bu sevkte gaye, ferdî menfaat değildir, halka ve ihvana yardımdır.

Mistik inanış, fütüvvet ehlinde de kanaati ön plâna almıştır. Ahının onsekiz dirhemden fazla birikmiş parasının bulunmaması şartı, bunun elle tutulur bir delilidir. Fakat bu kanaatte de yine sosyal düşünce hâkimdir. Ahı, on sekiz dirhem kazanacak değildir. Bu kayıt ve miyar kazanca ait olmadığından ne kadar elde edebilirse o kadar kazanır. Hatta ne kadar kazanırsa ihvana yardımı o nisbette olacağından çok kazanmaya çalışır. Yalnız kazancı, ortanındır. Kendisi, kendisi için ancak on sekiz dirhem saklıyabilir.

Fütüvvette esnaf teşkilâtiyle mistik inanış ve merasim, tamamıyle kaynaşmıştır. Şüphesiz zaman zaman değişiklikler arzeden çırak, usta, yiğitbaşı, ahı, nakıyb, nakıyb-al-nukaba, halîfe, şeyh, şeyh-al-meşâyih, yahut duacı, çavuş, kethüda (kâhya) gibi sınıflar, derecelerine göre ayni zamanda fütüvvet yolunun salikleri ve ulularıdır. Bir dereceden üstün bir dereceye geçmek için ehliyet şart olduğu gibi sanatta meharet ve sabır da şarttır. Bu bakımdan fütüvvet yolu, disipline fevkalade ehemmiyet veren bir ihtisas yoludur. Esnaflığa sülûk eden gencin, meharet sahibi olmadıkça, hele zamanını beklemedikçe yükselmesine ve dükkân açmasına imkan yoktur. Kaynaklardaki malûmattan anlaşıldığına göre, XVII. yüzyılda, peştemal kuşatma suretiyle ustalığa yüceltme ve dükkân açmıya ruhsat verme merasimi, bazı esnaf zümrelerinde beş ve altı yılda, kuyumculardaysa yirmi yılda bir kere yapılırdı ki, bu müddet, sanattaki titizliği ve ilerleme güçlüğünü gösterdiği gibi çokluğun ve başı boşluğun sanata vuracağı darbe düşüncesiyle konan bu tahdit, ihtisasa hürmeti de göstermektedir.

Genç, intisap ettiği sanat veya mesleğin sırrını öğreninceye kadar ustasına hizmete mecburdur. Bir yol atası ve yol kardeşi edinerek fütüvvete intisap etmiş ve fütüvvet şartlarına uyacağına söz vermiş olan salik, hayatı boyunca yol atasiyle yol kardeşine hürmet ve yardım edeceği gibi onların da sevgisine, hürmetine ve yardımına mazhar olacaktır. Onlar ve ihvanı, loncası ve lonca sandığı, mesleğe ve sanata, yola ve ihvana ihanet etmedikçe onun hayatını ve geleceğini tekeffül etmiştir. Onun en mühim vazifesi, önce yol atasına, yol kardeşine, ustasına, mesleğine ve sanatına, alelûmum ihvana, yani fütüvvet ehline, sonra de aralarında hiç bir fark gözetmeksizin insanlara yardım etmektir. Fütüvvet yolunda herşey, sıralıdır ve kanuna tabidir. Velevki bu yolun en büyüğü olsun, hiç kimse keyfi hareket edemez. Bu bakımdan fütüvvette bir demokrasi ve düzen hüküm sürmededir. Yeni ve ciddi vaziyetler, ancak bu yol ehlinin umumi kararlariyle karşılanır. Bu yüzden de fütüvvet ehli, mümkün olabildiği kadar zamana ve zamanın icaplarına intibak ederek yollarını yürütmiye muvaffak olmuşlardır.

Bir şehirdeki esnaf teşekkülleri, esnaf şeyhleri, kâhyalar meclisi ve toplantılar vasıtasiyle birbirleriyle temasta bulundukları gibi ayrı şehirlerdeki esnaf teşekkülleri de birbirlerine helva göndermek suretiyle teması temin etmişlerdir. Böylece bu teşekküller ayrı ayrı çalışan, fakat aralarında sosyal bir birlik bulunan ihtisas teşekkülleriydi.

3. Esnaf zümreleri ve pîrler, On yedi Kemer-beste.

Fütüvvet yolunda esnaf zümrelerinden her biri, zümreye tarihi ve mevcut, yahut muhayyel ve uydurma bir veliyi pîr sayardı. Şedd, onun adına bağlanır, dükkan onun adına açılır, dualarda ve gülbanklerde onun adı anılır ve o pîr, o sanatın hamisi tanınırdı. Veliyeddin Efendi Kütüphanesin'de 3225 numarada kayıtlı mecmuadaki küçük bir Fütüvvet-nâme (46.b-48.b), bizi bu hususta pek güzel aydınlatmadadır. Bu Fütüvvet-nâmeye göre esnaf zümreleri ve pîrleri şunlardır:

Çullahlar: Abu-Nasr Abd-Allah, Kasaplar: Abu-l-Muhcin, Ekmekçiler: Ömer-i Berberî, Bakkallar ve yemiş satanlar: Adiyy-inb-i Abd-Allah, Sakalar: Selmân-i Kûfî, Sünnetçiler: Ubeyd-i Mısrî; Natırlar: Muhsin-ibn-i Abd-Allah, Hamamcılar: Mansûr-ibni- Kaasım-i Bağdâdî, Debbağlar: Ahı Evren, Terziler : Davud-ibn-i Abd-al-Rahmân-ı Berberî, Okçular : Abu-Saîd, Hafızlar: Akıyle, Muarrifler: Mansur-ibn-i Abd-Allah, Şairler: Hassân-ibn-i Sâbit, Hub-nefesler: Bu-Habib Muhyal-dîn, İğneciler: Abu-l-Kaasım Mubârek, Nalbantlar: Abu-Süleyman-ibni Kaasım, Kuyumcular: Nâsr-ibn-i Abd-Allah, Helvacılar: Huseyn (Hasan?) Bısrî, Attarlar: Husâm-ibn-i Abd-Allah-ı Kûfî, Kazzazlar: Abd-Allh-ibn-i Ca'fer-i Tayyâr, Tacirler: Saîd-ibn-i Abu-Ubeyde, Paşmakçılar: Muhammed-ibn-i Ekber-i Yemenî, Saraçlar: Bun-Nasr-ibn-i Hâşimiyy-i Bağdâdî, Penbe-duzlar: Ammâr-ibn-i Yâsır, Kılıççılar: Esîr-i Hindî, Bıçakçılar: Abu-l-Feth-ibn-i Abd-Allah, Hayme-duzlar: Nasr-ibn-i Abd-Allah-al-Mekkî, Ferraşlar: Nasriyy-i Hindî, Siper Duzlar: Hasan-ı Kattâl, Çavuşlar: İmrân-i Huzâî, Balıkçılar: Nasr-Allah Semmâk, Cerrahlar: Abu-Ubeyde-i Cerrâh, Neccarlar: Abu-l-Kaasım Abd-al-vahidî, Çıkrıkçılar: Abd-Allâh Habîb-i Neccâr, Taşçılar: Kaasım-ibn-i Nasr-Allâh, Okçular: Sa'd-ibn-i Abil-Vakkâs, Yapıcılar: Abu-Muhammed-ibn-i İmrân-al-Kavsî, Boyacılar: Ömer-ibn-i Abd-Allâh-i Sebbâğ, Kirişçiler: Ömer-ibni Nasr-al-Vesarî(?), Bardakçılar: Abdal-Fahhâr-al-Medenî, Çiftçiler: Gıyâs-al-Harrânî, Bahçıvanlar: Abu-Zeyd Baba Reten-i Hindî, Börekçiler: Varaka; Hurda-füruşlar: Avn- ibn-i İmrân, Çobanlar: Abu-Şârib-i Irâkıy, Dellallar: Tayfûr-ı Mekkî, Dökmeciler: Vaîd-Allâh-al-Bahrî, Sabuncular: Ahmed-ibn-i Abd-Allâh, Şerbetçiler : Muhammed-ibn-i Abd-Allâh.

Bunlardan başka on yedi Kemer - beste ve pîri oldukları esnaf taifesi de şunlar

1 - Selmân-ı Fârisî: Berberler, 2 - Ömer-ibn-i Ümmeyye: Peykler, 3 - Bilâl-i Habeşî: Müezzinler, 4 - Bürîde-i Eslemî: Sancaktarlar, 5 - Zü-n-Nûn-ı Mısrî: Tabipler, 6 - Suheyb-i Rûmî: Ahılar, 7 - Hasan Bısrî: Şeyhler, 8 - Kanber: Seyisler, 9 - Kümeyl-ibn-i Ziyâd: Bazı şeyhler, 10 - Abd-Allâh-ibn-i Abbâs: Müfessirler, 11 - Mâlik-al-Eşter: Beğler, silâhtarlar, 12 - Muhammed-ibn-i Abu-Bekr: Mimarlar, 13 - Cömerd Kassâb: Kasaplar, 14 - Câbir-i Ansârî: Nakıybler, 15 - Abû-Zerr-i Gifârî: Palan-duzlar, 16 - Abu-l-Derdâ : Riyazat ehli, 17 - Abu-Ubeyde : Reisler.

Görüldüğü veçhile bu adamların çoğu muhayyel ve meçhûl, bir kısmı, birbirinin zıddı, bir kısmı da Peygamber'den hayli sonra yaşamış kişilerdir. Bazılarının adı da bir kaç kere geçmekte. Kitapçı Raif Yelkenci'ye ait bir mecmuada, Tosyah Şeyh Hacı İbrahim oğlu Hacı Baba adlı birisinin altı yapraklık küçük

bir Fütüvvet-nâmesinde de sanatlar ve pîrleri yazılmıştır. Bunların içinde saraçların pîri olarak Abu-Nasr-ı Serrâc (378 de, 988 - 989, vefat eden ve al-Luma' adlı ve tasavvufa ait bir eseri bulunan zat) gösterilmede, fakat adının sonuna bir de «Ansârî» kelimesi eklenerek sahabeden sayılmada, ahıların piri olarak da Suhayb yerine Alî'nin oğlu ve İmam Huseyn'in kardeşi olup 61 hicride (680) İmam Huseyn'le beraber Kerbelâ'da şehit olan Abul-l-Fazl Abbâs ve onun oğlu Ahı Evren kaydedilmededir. Fazla olarak bu Fütüvvet-nâmede şu sanatlar vardır:

Âbidler: Abd-Allâh Tayyâr, Gemiciler: Haccaş Beîr, Mücellitler: İbn-i Ömer, Hallaçlar: Mansûr-ı Hallâc ve onun vasıtasiyle İmrân Beşîr, Hoş-honlar: Rahmân Yetîm (Hoş-honlar için 974 te, 1566 -1567; ölen Kalkandelen'li Fakıyrî'nin «Ta'rifât» ına bakınız. Ün. Türk. Y. 3051, v. 7.a).

Bu mecmuada pabuççulara (7.a - 8.b) ve saraçlara (9.a - 10.a) ait birer Fütüvvet-nâme de vardır. Evvelce Yeniçeri Sakalarına ait bir Fütüvvet-nâmeye de rastladığımızı söylemiştik. Anlaşılıyor ki esnaf zümrelerinden her biri hakkında, esas ayni olmak şartiyle bir Fütüvvet-nâme yazılmıştır. Her sınıfın an'anesini, inanışlarını vesair hususiyetlerini mümkün olduğu kadar öğrenebilmek için ele geçenlerinin neşrinin ilim âlemine büyük bir hizmet olacağını söylemiye bile lüzum yoksa da kim arayacak, kim bulacak, kim bastıracak, kim basacak? Burasını Allah bilir!

Bir de bu sınıflar arasında riyazat ehli, yahut âbidler gibi bir sanat ehli olmıyanların da anılması, yahut da riyazat ve ibadet gibi mânevî vasıfların da bir sanat sayılması, şâirlerin de bunlar arasına alınması dikkate değer, İstanbul'da Karaağaç'ta Hasip Baba Bektâşî dergâhında aynen

Allah bes bâki heves

Şuaralar kethüdası

muhibb-i Âl-i-abâdan

merhum ve mağfur

âşık Hayri'nin ruhu

şadola

1288

sene

kitabesini havi mezar taşı bu hususiyeti canlı bir şekilde ispat etmededir. Şüphe yok ki, Nef'î, Nailî, Nedim gibi şâirler, bir kethüdâya tâbi değildiler ve bu yüksek zümre şairlerinin loncaları yoktu. Burada «Şuaralar» dan maksat, «âşık» sözünden de anlaşıldığı veçhile halk ve saz şâirleridir. Görülüyor ki fütüvvet, mânevî vasıf ve seciyeleri bile ihmal etmemekte ve hemen her sınıf halkı, sultasına almaktadır.

Evliya Çelebi'nin (1094 h. 1682 - 1683) Seyahat-nâme'sinde verdiği malûmat, XVII. yüzyılda fütüvvet ehlinin İstanbul'daki kudretini göstermesi ve esnaf hakkında az da olsa, bir bilgi vermesi bakımından pek değerlidir. Evliya Çelebi, «Min beyân-ı Imâm Ca'fer-al Sâdık» başlığı altında Bektâşîlerin ellerindeki Fütüvvet-nâmeleri hülâsa etmede, Şedd bağlama erkânını bildirmede ve bu arada dervişlerin giyimlerinden

ve şekillerinden de dem vurmada (İkdam Matbaası, 1314, c. I, s. 487 - 505) ve nihayet Murat IV. zamanında İstanbul'daki geçit resmini, tafsilâtiyle anlatmada (c. I, s. 505 - 674) ve Mısır'daki alayı bildirirken devrinin esnafını ve pîrlerini saymadadır (İstanbul, Devlet Matbaası, 1938, c. X, ·S. 358 - 381).

Evliya Çelebi'nin, birinci ciltte saydığı esnaf zümreleri, bir zümreye dahil sınıflar istisna edilirse tam dört yüz seksen tanedir. Ancak Evliya, geçit resmine iştirak eden vezirler, mîr-i mîranlar, âyan, mollalar, muhzırlar, hatipler gibi dinî vazife sahipleriyle alay çavuşları, gılmanlar, acemi oğlanlar, asesler, cellatlar, subaşılar gibi askerî ve idarî vazife sahiplerini, hattâ yankesicileri, gayrimeşru münasebette bulunan delikanlıları, diyaseti iş edinenleri bile saymakta, yalnız cemiyet ahlakı bakımından kötü görülenlerin pîrleri olmadığını söylemektedir. Evliya Çelebi'nin izahatından orduya dahil sınıflar anlaşıldığı gibi bugün artık tarihe karışmış olan muarrifler, na't-hanlar, padişah, vezir ve âyan meddahları, müneccimler, remmaller, cenaze peykleri, tutyacılar, ma'cuncular, akkâmlar, aslancılar, ayıcılar, ok ve yay yapanlar, zırhcılar, kum saatçıları, sorguççular, sedef işliyenler, oymacılar, nakl-bendler, suyolcular, arabacılar, Eyüp oyuncakçıları, kaşıkçılar, hakkâkler, kalpakçılar, mürekkepçiler, divitçiler, hilâlciler vesaire de bize çocukluğumuzu hatırlatan ve bugün izi kalmamış bir hale gelen zümreleri bildirmededir. Bu zümreler arasında seyyar satıcılar, dilenci şeyhleri, bozacılar, seyyar meyhaneciler gibi bir kısmı da cemiyetin hususiyetlerini belirtmededir. Ayni geçit resminde Yahudi kasaplar, Yahudi attarlar gibi Müslüman olmıyanlar da var. Tabii bunlar fütüvvet erkânına dahil olamazlardı. Zaten XVII. yüzyıldan itibaren Osmanoğulları ülkesinde fütüvvet, evvelce de arzettiğimiz gibi medresenin tesiriyle, Şiî - bâtınî karakterini kaybetmiş, inanışta yine o izleri taşımakla beraber sırf esnaf teşkilâtı haline gelmiş, bu asli karakter, yalnız Hamzavîlerde ve Hamzavîlerin temsil ettikleri peştemalcı esnafında kalmış, bir yandan da Bektâşîlik, fütüvvet erkânını benimsemişti. Bu bakımdan gayri müslim esnaf zümreleri de loncalara dahil olmuşlar, onlar da ayni disipline uymuşlar ve ayni an'aneler içinde mümkün olduğu kadar erimişlerdi. Nitekim yakın zamanlara kadar İstanbul'daki kapalı çarşı açılırken çarşı esnafı şeyhinin ve son zamanlarda Çarşı camii imamının dua ve gülbangine çarşıdaki gayri müslim esnaf da iştirak eder, çarşı sandığına onlar da para verir, iktiza edince sandıktan ödünç para alırlar, yahut yardımdan faydalanırlardı.

4. Osmanoğulları devrinde fütüvvet erbabı arasında Ahı Evren geleneği.

Yine Evliya Çelebi'de fütüvvet ehli arasında Ahı Evren'in büyük bir mevkii olduğunu anlıyoruz. Şakaayık-ı No'mâniyye, bu zatın debbağların pîri olduğunu söylemesine rağmen (Şakaayık tercemesi, Matbaa-i Âmire, 1269, s. 33) şehirlerdeki ahıbabalara icazat verenler, ahıbabası olmıyan yerlere, hatta Bosna-Hersek ve Bulgaristan gibi uzak illere bile gidip oralarda kalfalık, çıraklık imtihanları yapanlar ve peştemal kuşatanlar, Kırşehir'deki Ahı Evren tekkesi şeyhleriydi. Ahıbabanın, mutlaka esnaftan olması şart değildi. Memleketin ileri gelenlerinden ve âlimlerinden de olabilirdi.

Ahı Evren'in Bektâşî an'anesindeki yerini de «Hacı Bektâş Menâkıbı» ndan anlıyoruz. Bu kitaba nazaran «Fütüvvet-darların serveri ve ser-çeşmesi» olan Ahı Evren, «Her kim bizi şeyh edinse onun şeyhi Hacı Bektaş Hünkârdır ve her kim bizi görmek ister, Hacı Bektaş Hünkârı görsün» demiştir (120.a). Vilâyet-nâme de denen ayni kitapta bir de menâkıbı olduğu söylenen (123.b) Ahı Evren'in vakfiyesi, M. Cevdet'in «Zeylun alâ-l-Ahıyyat-al- Fityân» ında 706 (1306) tarihini taşımaktadır (s. 279 - 282). Cevat Tarım, «Tarihte Kırşehri – Gülşehri» adlı kitabında bu vakfiyenin suretini pek bozuk bir tarzda yazar. Bu suretteki tarihse

676 hicrî yılını göstermede (1277) ve aynı yıl, hem yazıyle, hem rakamla kaydedilmededir (Kırşehir, Vilâyet Matbaası, 1938, s. 174 - 176). Aynı kitabın 1948 basımında bu Arapça vakfiyenin Türkçeye naklinde de aynı tarih var (İst. Yeniçağ Matbaası, s. 83 - 85). Halbuki iki metinde ve tercemede, vakıf şartları arasında, türbeye bitişik camide şeyh tarafından Cuma ve Pazartesi geceleri sabah namazından sonra Yasin suresiyle Şeyh Hamid-i Veli'nin evradının okunması var (M. C. s, 281, Tarihte K. s. 175, terc. s. 84). 833 h. de (1428 - 29) vefat eden Hacı Bayram'ın şeyhi olan Hâmid-i Velî'nin 706 da, yahut 676 da ölmüş bulunması, hatta doğmuş olması mümkün değildir. Hâmid-i Velî'nin, aşağı yukarı 805 te (1402) öldüğü hakkında bir rivayet var (Müstakıymzâde Süleyman Sa'deddin: Macallat-al-nısâb gi-l-nasabi va-l- kunayı va-l-alkaab, İst. Süleymaniye, Hâlet ef. K. 628, 191.a). Bu bakımdan vakfiyenin tarihinde mutlaka bir yanlışlık var. İhtimal 806 tarihli 706 ve 676 okunmuştur. Bu takdirde Hâmid-i Velî'nin hakkında «kuddıse sırrahu» dendiğinden vakfiyenin tanziminden önce öldüğü de anlaşılır. Cevat Tarım'ın ahı evlâtlarından emekli maliyeci Musa Kardeşler çilingir Salih Usta'dan ve kardeşi polis memurlarından Hayri'den aldığı bir fütüvvet seçeresinde Ahı Evren'in an'anevî hüviyeti tespit edilmektedir (Şecerenin fotoğrafisi 1938 basımındadır). Bu şecereye göre Ahı Evren, H. Muhammed'in amcası Abbas'ın oğludur. Adı Mahmud'dur. Bir savaşta Peygamber tarafından kendisine bir sancak verilmiş ve «Ahı, evrensin» denmiş, bu yüzden Ahı Evren adiyle anılmaya başlanmıştır. Savaştan sonra sahabeden her biri, ona bir sancak vermiş, Peygamber de kızı Rukayye'yi nikâhlamıştır. Peygamber, kendisine şedd kuşatmış, o da Peygamberin izniyle otuz iki esnaf zümresi pîrlerinin bellerini bağladıktan sonra Rûm ülkesine gelip Kırşehri'ni yurt edinmiş, oradaki ejderhayı tutup boynuna zincir takarak kâr-hanesinin kapısına bağlamış, bütün bu vak'alardan sonra da yine doksan üç yaşında ölmüştür. Bu hurafevî hüviyetin tespitinden sonra iman ve islâmın şartları anılıp fütüvvet hakkındaki ayetler yazılıyor ve âstâne kapısını açmak, kandil yakmak, terbiye (mürit) edinmek, gelip gidenlerle sütle şeker gibi kaynaşmak, bel bağlamak ve açmak, fütüvvet şartlarından birini eksik etmemek, Tanrının, Peygamberin ve bütün müslümanların hürmetini korumak şartıyle icazet verildiği ve bu icazet-nâme sahibi, Ahı Sinan'a irâdet getirenlerin, onun elini «Sultan-al fütüvveti ve -l-mürüvve Ahı-i cihan Nâsır-al-dîn Evren» in eli ve kabulünü, onun kabulü bilmeleri lüzumu bildiriliyor ve kendisinden itibaren fütüvvet seceresi Muhammed'e kadar şu suretle sıralanıyar :

Ahı Sinan – Ahı Muhammed - Hacı İn'âm - Ahı Turud - Ahı Şeref-al-dîn - Hâce Osmân - Sinân-al-dîn Aksarâyî - Ahı Emirci Karahisârî - Ahı Nâsır-al-dîn Evrân - Ahı Ahmed Kayser- Ahı Başara - Ahı Kaplan - Ahı Husâm-al-dîn Sûzenger - Ahı Abd-Allâh - Ahı Ferec-i Zengânî - Ahı Aliyy-i Uryân - Ahı Muhammed hasır-bâf - Ahı Muhammed Buhârî - Ahı Reşîd-i Kübrâ - Alî - Hamza -Muhammed.

Bu şecerede adı geçen Ahı Ferec, evvelce de söylenildiği gibi hicrî beşinci yüzyılın sûfîlerindendir. Ahı Evren'in şeyhi Ahı Kayser, Sultan Veled tarafından öğülen Ahı Kayser olsa gerektir (Divan, s. 150, beyit. 10). İcâzet-nâme, 876 muharremin sonlarında (1471) yazıldığı için nispet silsilesindeki Şeref-al-dîn Osman, ihtimal 789 da (1387) ölen Ahı Şeref-al-dîn'dir (Mübarek Gaalip: Ankara, Kitabeler, ikinci kısım, s. 19). İcazet sahibi Sinan, yahut nisbet silsilesinde yazıldığı gibi Sinân-al-dîn de ihtimal yine Ankara'da mezarı bulunan Ahı Sinan'dır (Ayni kitap, birinci kısım, s. 12). Bu nisbet silsilesi, bilhassa, Ahı Evren'in zamanını tesbit bakımından pek mühimdir. İcazet-nâmenin sonundaki ahı gülbangi, Sünnî bir karakter taşımaktaysa da aşağı yukarı icazet-nâmeyle ayni tarihte yazılmış olan Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Huseyn'in Fütüvvet-nâmesiyle bu icâzet-nâmeden elli beş yıl sonra yazılan Seyyid Muhammed Razavî'nin Fütüvvet-nâmesindeki gizlenemiyecek ve Belgrad'lı Münîrî tarafından şiddetle intikada tâbi tutulacak kadar açık Şîî-bâtınîi esaslar

ve muahhar Fütüvvet-nâmelerdeki ayni temayül nazarı dikkata alınırsa bunu takıyye'ye hamletmek doğrudur sanırız. Nitekim Bektâşîlerin icâzet-nâmeleriyle Alevîlerin Çelebi kolunda, vekillere çelebiler tarafından verilen vekalet-nâmeler de ayni karakteri taşır. Halbuki Bektâşî ve Alevîler, salike Ca'ferî olduğunu telkiyn ederler ve inanışları, tamamiyle bâtınî esaslara dayanır.

Ahı Evren hakkında Gülşehrî'ye isnat edilen «Kerâmât-ı Ahı Evren tâbe serâh» adlı bir mesnevî vardır ki F. Taeschner tarafından bu mesnevînin fotokopisi, Hamburg'ta 1930 yılında bastırılmıştır. Kitapçı Raif Yelkenci, bu kitabın uydurma olup Gülşehrî'nin «Mantık-al-tayr» ından alınan beyitlere bazı ilaveler yapılarak meydana getirilmiş olduğunu söyledi (Gülşehrî'nin Mantık-al-tayr'ı Attâr'dan terceme değildir. Attâr'ın Mantık-al-tayr'ı esas tutularak yazılmış ayrı bir kitaptır. Bu hususta Mantık-al-tayr tercememizin mukaddimesine bakınız, Şark - İslam Klâsikleri, 6, Maarif Vekilliği, İstanbul - 1944, Maarif matbaası, s. XII- XIV). Eseri, Raif Yelkenci'nin delâletiyle Gülşehri'nin Mantık-al-tayr'iyle karşılaştırdık, hakikaten bazı yerleri ve bilhassa «Altı şartı var fütüvvet yolunun», mısraından itibaren on bir beyti aynen, bir beyti biraz değiştirilerek ve aralara başka beyitler eklenerek meydana getirilmiş ve Mantık-al-tayr'daki fütüvvet bahsi uzatılıp Gülşehrî adına böyle bir mesnevî meydana getirilmiş. Yalnız 844 te (1440 -1441) yazılmış olan Hacı Bektâş Vilâyet-nâmesi'nin Ahı Evren'in bir menakıbı olduğunu bildirmesine bakılırsa, böyle bir kitabın mevcudiyeti muhakkaktır. Ancak yine Vilâyet-nâme'de, Ahı Evren bahsinin başlarında «ve dahı ma'lûm ola ki Ahı Evren sultân'ın aslın neslin, mevlûdın ve mekânın kimse bilmez, zira gaaib erenlerdür. Anı Şeyh Sadr-al-dîn Semerkandî izhâr eyledi, andan mukaddem kimse bilmezdi ve sırrına vâkıf değildi» dendiğine göre (120.a) bu menakıb, Gülşehrî'nin değil, henüz kim olduğunu bilmediğimiz Sadr-al-dîn Semerkandî'nindir. Hasılı görülüyor ki, Ahı Evren, Osmanoğulları zamanında ve XV. yüzyıldan itibaren fütüvvet ehli arasında büyük bir değer kazanmıştır.

Seyyid Vehbi (1149 h. 1736) nin «Sûr-nâme» si'de çiftçiler, değirmenciler, ekmekçiler, kasaplar, debbağlar, mumcular, berberler, saraçlar, eski ve yeni bedesten esnafı, pabuççular, bakkallar, tulumcular, yaş yemişçiler, kavukçular, takkeciler, yorgancılar, yeni bedesten tellalları, esirpazarı tüccarı, hallâçlar, marangozlar, kuyumcular, kazazlar, bezzazlar, aşçılar, terziler, nalburlar, bakırcılar, tacirler, kemankeşler, kalemciler, kalaycılar, sırma-keşler, nalbantlar, sandalcılar, serâserciler, semerciler gibi esnaf zümrelerinin geçişlerini, bunların bir kısmının çöğür de çaldığını, aşağı yukarı Evliya Çelebi gibi, fakat tabii daha sanatkârane ve mustalah bir şekilde tespit eder ki bu kitap, bu bakımdan Evliya Çelebi'nin verdiği malûmatı tamamlar ve Evliya Çelebi'nin devrinden sonraki yüzyılda böyle bir geçit resmini canlandırır (Bakınız, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe yazmalar, 3974, 47.b - 53.a, 72.b - 76.b, 81.a - 85.b, 89.a- 92.a, 99.b - 102.a) .

5. Esnaf zümrelerinde teşkilât.

Kaynaklardaki malûmattan anlaşıldığına göre, XVII. yüzyılda bir sanata intisap eden gence, bir müddet sonra peştemal kuşatılır ve bu suretle genç, ustalığa yücelmiş ve dükkân açmak hakkını kazanmış olur. Bu tören, ekseriyetle bir mesire yerinde ve muayyen vakitlerde yapılırdı. Çırak çıkarma merasimiyle, şedd bağlamaktan ibaretti. Zümrenin şeyhi, yeni ustaya, sanatına göre makas, iğne, iplik, bıçak, ustura, tennûre, terazi gibi bir şey verir, öğütlerde bulunurdu. Yeni usta, ihvana, zümre şeyhine, orta sandığına bir miktar para verir, merasimde hususi adap ve erkânla helva da pişirilirdi.

Her esnaf zümresinin şeyhi, nakıybi, yiğitbaşısı, duacısı, çavuşu, kethüdası vardı. Şeyh ve ona vekâlet

eden nakıyb, o zümreyi temsil ederlerdi ki bunlar, fütüvvetin daha mistik ve bâtınî temayüllere sahip olduğu zamandan kalmıştı. Yiğitbaşı, esnaf arasındaki ihtilâfı halleder, iktiza ederse, hakemlik yapar, mahkemeye başvurmalarına mâni olurdu. Duacı, merasimde dua eder, gül-bank çeker, sanatın pîrini ve ulularını anardı. Kethüdalık, yahut halk tarafından söylendiği gibi kâhyalık sonradan diğerlerinin vazife ve selâhiyetlerini de almış ve seçimden sonra vazifesinin tasdiki bakımından yarı resmi bir vazife olmuştu. Her zümrenin kâhyası, o zümre ustalarının en kıdemlilerinden seçilirdi. Kâhya olabilmek için temiz ve dürüst olmak ve en az üç usta yetiştirmiş bulunmak şarttı. Sonradan mütevellilik de denen kâhyalık, 1908 e kadar devam etmiştir. Fakat son zamanlarda kâhyalık, saray nüfuzu altına girmişti. Saray, asıl kâhyalığı «ekmek sahibi» denen ve sarayca tutulan kimselere verir, onlar da bu mevkii, esnaftan birisine kiralardı. Bu yüzden ekmek sahibi, daima kâhyadan üstündü (Meslek Mecmuası, mazide esnaf işleri, sene. I, sayı. 2, 23 Kânunuevvel, 1925, s. 5 - 6).

Fütüvvet ehlinde her esnaf zümresi bir loncayla birleşmişti. Loncanın bir orta sandığı vardı ki sermayesi, ihvanın teberrularından, çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa yücelenlerin ustalara verdikleri paralardan, haftada ve ayda bir esnaftan toplanan hisseden, tenezzühler için toplanan paranın artan kısmından meydana gelirdi. Sandık, evlenme, hastalık, ölüm vesaire gibi ihtiyaç zamanlarında esnafa faizsiz borç para verirdi. Ayrıca ramazanlarda, bedeli sandık tarafından ödenmek üzere mukabele okutulurdu. Loncanın demirbaş eşyası da vardı. Bütün bu hususlar, lonca idare heyeti tarafından düzene konurdu. Loncanın idare heyeti, o zümrenin seçimiyle bu vazifeyi alan beş kişiden mürekkepti. Sandık, kâhyanın mes'uliyetine devredilmişti. İdare heyeti, kâhyanın mali işlerini kontrol vazifesiyle vazifelenmişti. Heyet, dilediği zaman sandık mevcudunu sayabilirdi. Kâhya (mütevelli) ayrılırsa, yahut ölürse ertesi gün esnaf toplanır, lonca idare heyetine dahil olmıyanların en kıdemlisi, sandık defterini tesellüm eder, sandık mevcudu, deftere göre sayılır ve o mecliste mütevelli seçilirdi.

Ayrıca yirmi dört esnaf zümresinin kâhyalarından mürekkep bir kâhya meclisi vardı. Bu meclis her arabî ayın son cuma günü toplanırdı. Kâhyalar meclisine riyaset eden kâhyabaşı, kâhyalar arasından kaydı hayat şartiyle seçilirdi. Kâhyabaşı, mütevellileri kontrol eder, şikâyetleri dinler, hükûmet müdahalesine meydan vermeden esnaf arasındaki ihtilafı halle çalışır, suçu olan esnafı cezalandırırdı.

Yılda bir kere ve üç gün süren umumî toplantı, yahut fevkalade hallerde memleket içtimaı ile esnafın vaziyeti düzene konduğu gibi senede bir kere yapılan bir gezintiyle de esnaf arasında tesanüt kuvvetlendirilir, neş'e ve istirahatle işçilerin enerjisi arttırılmış olurdu.

Her zümrenin bir sancağı, bir de alemdarı vardı. Bu sancakta alış verişi ve iş hayatını öğen âyet ve hadîslerden başka o zümrenin alâmeti de bulunurdu. Umumî eğlentilerde bu bayrak da mesire yerine götürülür ve her zümre toplu olarak giderdi.

Dükkân açma disiplini, son zamanlarda gedik usulünü meydana çıkarmıştı. O zamanın tabirince havaî gedikler, şahsa aitti ve sahibi, dilediği yerde sanatını icra edebilirdi. Müstekar gediklerse bir mahalle mahsustu. Orada icrayi sanat edebilmek için oranın gediğine sahip olmak, yahut bu gediği satın almak lazımdı. İktiza ederse gedik adedi arttırılırdı.

İstanbul'da ve büyük merkezlerde bu teşkilât, gittikçe sönerek ve disiplin, gittikçe gevşeyip bozularak aşağı yukarı 1908 inkılabına kadar devam etmişti. Son zamanlarda bütün bu teşkilâttan kalan hatıra

İstanbul'daki Kapalı çarşının merasimle açılışından ibaretti. Her sabah esnaf çarşının sahaflar kapısında toplanınca çarşı imamı gelir, kapı besmeleyle, dualarla açılır, imam tarafından gülbankle benzer bir dua okunur, fatiha verilir, ondan sonra esnaf çarşıya girerdi.

Suriye'de XIX. yüzyılda esnaf teşkilâtı hakkında Hollanda'nın Şam konsolosu Abd-Allâh oğlu İlyas tarafından 1883 te Leyden Müsteşrikler Cemiyetine sunulan rapor, bu teşkilâtın o asırdaki kudretini göstermek bakımından pek değerli bir vesikadır (Zeylun alâ-lfasl-al-Ahıyyat-al-Fityân, s. 324 ve devamı. Makalemizin bu son kısmında bilhassa şu iki kıymetli kitaptan faydalandık: Osman Nuri : Mecelle-i Umur-ı Belediye, birinci cilt, Târîh-i Teşkilât-ı Belediye, İstanbul, 1338 - 1922, altıncı bap, s. 479 - 768, İlhan Tarus : Ahılar, T. C. Çalışma Bakanlığı yayınları, sayı: 7. Ankara - Ulus Basımevi, 1947).

6. Esnaf teşkilâtında inhitat ve sebepleri.

Fütüvvetin sağladığı esnaf teşkilâtının gittikçe sönüşü ve esnaf zümreleri arasında bu teşkilâtın meydana getirdiği disiplinin kalkışı, yerli küçük sanatlarla el tezgâhlarının yerini Avrupa büyük sanayiiyle fabrika mamullerinin alışıyle mütenasip olarak yürür. Bu tabiî seyre askerin esnaflıkla uğraşması da bir hız vermiştir diyebiliriz. Esnaf hükümete vergi verdiği halde asker, vergi vermezdi. Bundan dolayı asıl esnaf, bir yandan loncasına verdiği aidat, bir yandan da zaman zaman haklı şikayetler, hatta isyanlar meydana getirecek kadar ağır olan hükümet vergisi altında ezilmede, esnaflıkla uğraşan askerse, esnaf disiplinine karşı bir başı bozuk alayı halini almadaydı. Kolaylık ve ucuzluk da bu asli âmillere katılınca oymacılık, sedef, gümüş, tel veya fil dişi işlemeciliği vesaire gibi yerli sanatlar sönmüş, bu sanatların hatta kötü nümuneleri bile antika mahiyetini kesbetmiştir. Bir yandan da Avrupa ile kaynaşmamız, yaşayış ve düşünüşlerimizle itiyadlarımıza tesir etmiş, bu da meselâ uzun el emeğine dayanan ve eski devrin dinî fantazileriyle beslenip gelişen tespihcilik gibi sanatları ortadan kaldırmıştır. Son zamanlarda bu çeşit sanatlarla uğraşan ve bugün çoğu göçüp giden sanatkârları ancak bir kaç kolleksiyon meraklısı beslemeye çalışıyordu.

7. Fütüvvet ve esnaf teşkilâtından halka geçen sözler ve âdetler.

Fütüvvet ve esnaf teşkilâtı, halka bazı âdetler, dilimize de bazı kelime ve tâbirler vermiştir. Bu âdetlerin başında, tahta geçen Osmanlı padişahlarının kılıç kuşanma töreni gelir. Kılıç kuşanmayla şedd bağlanma arasında büyük bir benzerlik vardır. İlk Osmanlı padişahlarının fütüvvet ehliyle müspet münasebetleri düşünülürse kılıç kuşanma töreninin, bu münasebete dayandığını söylemek mümkündür sanırız. Evlenen kızın beline ailenin büyüğü tarafından bir kuşak bağlanması ve bu arada aile ocağının kutsiyetine dair sözler söylenmesi, kocasiyle iyi geçinmesi için öğütler verilip dua edilmesi de fütüvvet ehlinden kalma bir adettir. Anadolu'da ve İstanbul'da riayet edilen bu âdete «kuşak bağlama» denir (Bu iki noktayı bize hatırlatan sayın Osman Ergin'e teşekkür ederiz). Çocuğu olmıyan kadınların bir türbeye götürülüp türbedar tarafından beline bir kuşak, yahut yün ip bağlanması ve kadının çocuğu oluncaya kadar bu kuşağı belinden çözmemesi, çocuğu olunca adağiyle beraber o türbeye gitmesi ve kuşağın türbedar tarafından çözülmesi adetinde de fütüvvet ehlinin tesiri meydandadır. Beli bağlanan kadının çocuğu da o yatana bağlı sayılır, onun evladı nazariyle bakılır. «Bel bağlamak» sözünün hizmete, bağlılığa, azme ve güvene delâlet etmesinde de fütüvvetin ve şedd'in tesiri meydandadır.

Fütüvvetten kalma tabirlerin en mühimmi harif ve esnaf tâbirleridir. İş eri ve bir işin ehli mânalarını

kazanan ve mecazen «Sen benim harîfim olamazsın» cümlesinde olduğu gibi denk, eşit, eş ve bir işte rakıyb mânalarını alan «harif» kelimesi, zaman geçtikçe devlet kapısına kapılanan zümre tarafından, alış veriş gibi bir işle uğraşanların aşağı görülmesi yüzünden bu mânaları tamamiyle kaybederek bir hakaret sözü haline gelmiştir. Bugün herif tarzında kullanılan bu sözün bu son tahkir manasına XVIII. asırdan itibaren Türk divan edebiyatında rastlamaktayız. Yalnız eski mânasını da bu edebiyat çerçevesi içinde muhafaza eden harif kelimesi, halk arasında artık tamamiyle bir hakaret sözü olarak herif tarzında kullanılmaktadır. İş ehli türesince, esnafca manasına gelen «harîfâne» sözü de halk arasında «ârifâne» şekline girerek her hangi bir gezintiye herkesin kendi masrafını, kendi cebinden vererek iştirâkini ifade etmektedir ki yakın zamana kadar ve bilhassa kadınlar tarafından kullanılagelen bu sözün esnaf tenezzühlerinden kaldığı meydandadır.

Esnaf sözü de yine memurların işle, sanatla ve alışverişle uğraşan halk tabakasını aşağı görmeleri yüzünden bayağı bir mâna kazanmış, hatta marazî aşk sermayeliği yapan ve gayri meşru münasebette bulunan gençlere «esnaf, esnaftan» denmesi âdet olmuştur.

Buna mukabil bu söz, hala esnaf tarafından «ben esnafım, hile bilmem, yalan söylemem», «ben esnafım, alnımın teriyle kazanıyorum», yahut «ben bildiğin esnaftan değilim» tarzında tefahür makamında kullanılır.

«Nursuz, pirsiz adam» tâbiriyle «pirsiz sanatı» sözü de bilhassa esnaf arasında kullanılırdı. Yakın zamanlarda bile bu son sözü duyardık. Mesela halka ve esnafa nazaran arabacıların pîri yoktu. Bu tarzda bir söze muhatap olan arabacı fevkalade kızar ve bu yüzden bazı muzipler, hassaten arabacıları kızdırmak için bu sözü söylerdi. Bir sanatı veya sanatkârı öğerken, «pîri büyük», «pîri tutuyor» gibi sözler söylenir, güç bir işi başaran veya bir işte üstün gelen hakkında «pîri kuvvetli» denirdi. Güç bir işi başardığını anlatan da «pîrime güvendim», yahut «destur yâ pîr deyip işe giriştim» gibi tabirler kullanırdı.

Hâlâ İstanbul'da eski sanatlarla uğraşanların eski dükkânlarında, mesela, bir berber dükkânının duvarında

Her seherde besmeleyle açılır dükkânımız

Hazret-i Selmân-ı pâkdir pîrimiz üstadımız

tarzında kafiyesi ve hattâ bazan vezni bozuk levhalar da eski esnaf teşkilâtı zamanlarından ve her zümrenin bir pîri olduğu inanışından kalmadır. Anadolu'da ve Rumeli'de de bazı dükkânlarda rastladığımız bu levhalardaki pîr adı yerine her zümre, kendi pîrinin adını yazardı ve eskiden her dükkânda bu çeşit bir levha bulunurdu.

Halk ve bilhassa kadınlar arasında kaba saba, hantal ve iri yapılı adamlar hakkında söylenen «ahubaba» tâbirinin de «ahıbaba» dan bozma olduğu muhakkaktır. Frenk üzümüne ahu dudu dendiği malûmdur, fakat frenk üzümünde bir irilik bulunmadığı düşünülürse, evvelce İstanbul ahılarının, bu güzel kokulu meyveye düşkün oldukları, meclislerinde bu meyvenin şurup ve şerbetini içtikleri ve bu yüzden frenk üzümüne «ahu dudu» dendiği ihtimali hatıra gelir.

Yine bir dükkân alınırken dükkân sahibine, yahut dükkânı devreden kiracıya verilen ve son zamanlarda «hava parası» adiyle anılan paraya da evvelce «peştemallık» denirdi ki bu tâbirin, peştemal kuşatma merasiminde verilen paradan kalma olduğu anlaşılmaktadır.

BİBLİYOĞRAFYA

Metinde gösterilmiştir. Hermann Thorning'in fütüvvet hakkında verdiği malûmat dolayısiyle Prof. H. Ritter'in intikadı, fütüvvet ehli ve dereceleri hakkında muhtasar, fakat özlü malûmatı ihtiva eder (Zur Futuvva Der İslâm, c. X. s. 244 - 250). Ancak bu makalenin kaynağı, zannımızca yalnız Âmulî'nin «Nefâis-al-fünûn fî arâis-al-uyûn» udur. Paul Kahle'nin aynı mecmuadaki yazısı da fütüvvet hakkında muhtasar bilgi verir (c. VI, s. 149 ve müteakıp ve bilhassa 163 ten itibaren). Franz Taeschner'in «Der Anteil des Sufismus an der Formung des Futuvvaideals» adlı makalesinde de değerli malûmat vardır (Der İslam. c. 24, 1937, s, 43 – 47). Dr. Abu-l-Alâ-al-Afîfî'nin «al-Malâmatıyyatî va-l-Sûfiyyati va ahl-al-Futuvva» sı da (Mısır, 1945 - 1364) fütüvvet ve melâmet ehli hakkında değerli bir etüddür. Ancak müdekkik, Sülemî'nin «Risâlat-al-Futuvva» sını görmemiştir. Yabancı kaynakları da tahlil eden bu eseri, pek az eklentilerle Türkçeye çeviren Ömer Riza Doğrul, «Melâmet» ismiyle kendi adına izafeten bastırmıştır (İnkilâp Kitabevi, 1950). Bizce tâli olan diğer ecnebî ve yerli değerli mehazlar için İslam Ansiklopedisi tercemesinde C. Van Arendonk ve Bicher Faris'in Fütüvvet (Futuvva) maddesinin bibliyografyasına bakınız (cüz. 37, 1947 – İstanbul, Millî Eğitim Basımevi. s. 700 – 701).

METİNLER

Fütüvvet hakkındaki bu incelemeye biri Arapça, biri manzum olmak üzere beşi Farsça, altı tane Fütüvvet-nâme metnini ekliyor ve Türkçeye nakillerini sunuyoruz. Bizce bunlar, hem eskilik, hem de fütüvvet erkânı bakımından en ehemmiyetli Fütüvvet-nâmelerdir. Fütüvvet-nâmelerden bahsederken bunlardan daha eskileri olduğunu söylemiştik. Fakat neşrettiğimiz metinleri, eskilik bakımından değil, fütüvvet erkânını ihtiva etmeleri bakımından seçtik. Bu beş metinden Arapça «Tuhfat-al-Vasâyâ» ile Farsça «Kitâb-al-Futuvva», Ayasofya Kütüphanesi'nde 2049 numaralı mecmuadadır.

23,2 x 15,5 ebadında olan bu mecmuanın yazı kısmı 18 x 11,5 tur. Sonradan mukayva ciltle ciltlenmiştir. 245 varaktır. Her sahifede, başlıklı olanlar müstesna, 25 satır vardır. Aharlı ve filigramsız bir kâğıda okunaklı bir yazıyla yazılmıştır. Ekseri yerleri nesihle, bazı yerleri tâlikledir. Yazan belli değildir. Ancak 17, a - b, 118. a, 237.b - 239. b ve 240. a - b sahifelerinde, Nâsırî'nin 689 da yazılan manzum ve Farsça Fütüvvet -nâme'sinden kendince ehemmiyetli gördüğü yerleri, mecmuanın boş kalan sahifelerine yazdığına bakılırsa mecmua, 689 yılından önce yazılmış ve tertiplenmiştir.

Bu çok değerli mecmuada Aliyy-ibn-al-Hasan-ibn-i Ca'dveyh'in «Kitâbu Mir'ât-al-muruvvât» ı, meşhur Selçuk veziri ve «Siyaset-nâme sahibi Nizâm-al-mülk (485 h. 1092) adına yazılmıştır. Mecmuanın 35. a-77. b varaklarını işgal eden bu kitabın başında «Kitâbu Mir'ât-al-muruvvât ellefehu Aliyy-ibn-al-Hasan-ibn-i Ca'dûyeh rahmet-Allâhi aleyh» kaydı var (35. a). Aynı yaprakta Alî'den rivayet edilen ve fütüvvetten bahseden bir hadisle bir fütüvvet hutbesi yazılı ki bunlar, zannımca bu kitaba ait değil. Asıl kitap, 35. b de besmele ve dibaceyle başlamaktadır. Müellif dibacede, kitabını «Mevlânâ-l-sâhib-al-acall-al-sayyid -al-âlim-al-âdil Nizâm-al-mülk Kıvâm-al-dîn gıyâs-al-davlati sayyid-al-vuzarâi sadr-al-islâm radıyyu Emîr-al-mu'minîn» adına yazdığını, onun adiyle tanınmasını dilediğini, onun, akranı arasında eşi, dengi bulunmadığını söylemede, Nizâm-al-mülk'e pek derin ve sonsuz saygılarla bağlı olduğunu anlatmadadır (36. b). Aynı dibacede Peygamber'in «Ben ve Alî, Âdem yaratılmadan on iki bin yıl önce bir nurdan yaratıldık» hadisi anılmada ve bu on iki bin yılın her bin yılının bir imâma ve bu suretle de Peygamber'in sıbtları olan On iki İmâm'a işaret olduğu kaydedilmededir (36. a). Kitapta «Kale sâhib-al-kitâb Aliyy-ibn-i Ca'dûyeh» kaydından, sahibinin Aliyy- ibn-al-Hasan-ibn-i Ca'dveyh, yahut Arap okuyuşuna göre Ca'dûyeh olduğu kesin olarak anlaşılıyor (56. b). Kitap 41 baptır. Bu bapların ihtiva ettiği bahisleri yazıyoruz :

1) Mürüvvetin, lafzı anılmaksızın Kur'an'da zikredilişi, 2) Mürüvvet hakkında ve fütüvvet mânalarına ait söylenen sözler, 3) Mürüvvet hakkında padişahların sözleri, 4) Vezirlerin sözleri, 5) Akıl ve akıllı kişinin mürüvveti, 6) Güler yüz, tatlı söz, 7) Huy güzelliği ve bu hususa ait şeyler, 8) Cömertlik, bağış ve bu husustaki mürüvvet, 9) Evet demenin öğülüşü, hayır demenin kınanışı, 10) Cömertliği öğüş, nekesliği kınayış, 11) İyilik ve bu hususta mürüvvet, 12) İstemeden bağışlama ve mü'mini sevindirme, 13) İyiliği sevme ve bu husustaki mürüvvet, 14) Vâde vefa ve iyi söz söylemek, 15) Ehline ve müstahak olana iyilikte bulunmak, 16) İyiliği hemencecik yapmak ve bu husustaki mürüvvet, 17) Kullarla ve hizmetçilerle iyi geçim, 18) İyiliğe karşılıkta bulunmak ve şükretmek, 19) İnsanlarla iyi geçinmek, onlara yumuşak davranmak, suç işlerlerse özürlerini kabûl etmek, 20) Affetmek, suçtan geçmek ve bu husustaki mürüvvet, 21) Güzel koku sürünmek ve bu husustaki mürüvvet, 22) Elbise ve buna ait mürüvvet, 23) Yemek, içmek mürüvveti, 24) Nikah ve kadınları evermek, 25) Kadınların mehri, 26) Büyüklerle, ulularla sohbet, 27) Ağır kişilerle ve aşağılık

adamlarla sohbetten kaçınmak. 28) İhvana bağış, 29) Halkın geçip gidişi, nerde o gidenler? 30) İçki ve içki müptelalarını kınayış, içmemekteki mürüvvet, 31) Kerem ve cömertlik, 32) Kanaatin yüceliği, tamahı terkediş. 33) Nâmahreme bakış ve onlardan göz yumuş hakkında söylenen sözlerle bu husustaki mürüvvet, 34) Ziyafet, ziyafetin fazileti ve ziyafet verene ait ziyafet mürüvveti, 35) Büyükler, yüceler ve mürüvvetleri, 36) Hediye ve bu husustaki mürüvvet ve mertebeleri, 37) Latife, latife ederken kötü söz söylemek, 38) Anılması kötü, söylenmesi çirkin sözlerin fenalığı, 39) İnsanların sınıfları ve mertebeleri, 40) Fütüvvet ve fütüvvete ait sorulara verilen cevaplar, 41) Dua ve güzel dualarda söylenen sözler.

Her bap, hadîs ve âyetlerle başlamada, ondan sonra sahabenin, yahut Hasan Bısrî, Seriyy-i Sakatî, Dâvûd-ı Tâî, Şiblî, İbrahim-ibn-i Edhem, Cüneyd, Fuzayl-ibn-i İyâz, İbn-i Mübarek, Mâlik-ibn-i Dînâr, Sa'dûn-al-Mecnûn, Abû-Saîd gibi sûfîlerin, Şâfiî, İbn-i Hanbel gibi fakıyhlerin, Abd-al-Melik, Emîr Kaabûş, Mahmud-ı Gaznevî, Süleyman-ibn-i Abd-al-Melik, Ömer-ibn-i Abd-al-Aziz, Hârûn, al-Ma'mûn gibi padişahların, Büzürc-mihr, Yahyâ-bn-i Hâlid-i Bermekî, Abd-Allâh-ibn-i Tâhir, Abu-l-Hasan-ibn-i Muhammed-ibn-i Mûsâ, Abu-al-Fazl-al-Bal'amî, Fazl-ibn-i Sehl, Aliyy-ibn-i İsâ, Fazl-ibn-al-Rabî', İsmâîl-ibn-i Hammâd gibi vezirlerin, Arap ve İran büyüklerinin o baba ait sözleri nakledilmede, arada Alî, Nâbıga, Lebîd, Sâhib-ibn-i Abbâd, İbn-al-Mu'tezz, al-Ahtal, Esmâ'-ibn-i Hârice, İbn-i Arîz, Abû-Bekr-al-Hârezmî gibi şairlerin şiirleri anılmaktadır. Bu suretle kitap, gerçekten büyük bir edebî değeri haizdir. Ancak incelememizde de söylediğimiz gibi fütüvvet erkânına ait hemen hiç bir şey yoktur. Bu bakımdan cidden değerli bir edebi kitab olan, Nızâm-al-mülk'e ithaf edilmesi yüzünden değeri büsbütün fazlalaşan ve hatta «Kaabûs-nâme» gibi devrini, ondan önceki zamanları gösteren «Kitâbu Mir'ât-al-muruvvât» tan şimdilik ilk sahifelerle son sahifeyi ve müellifin adı geçen yaprağı nümune olarak sunuyor ve bu kitabı ileride ayrıca basıp inceliyeceğimizi umuyoruz.

Fotoğrafisini sunduğumuz ilk metin, Ahmed-ibn-i İlyâs-al-Hartburtî'nin «Tuhfat-al-Vasâyâ» sıdır ve mecmuanın 108. a -117. b kısmını kaplar. İncelememizde söylediğimiz gibi Nakkaş Ahmed, bu kitabı al-Nâsır-li-dîn-Allâh'ın oğlu olup 611 de (1215) ölen Abu-l-Hasan Alî adına ve bir çok kitaptan faydalanarak, fakat bilhassa Abu-l-Hasan Alî'nin «Umdat-al-Vasîle» adlı eserini ihtisar ederek yazmıştır. «Tuhfât-al-Vasâyâ» da Abu-l-Hasan Alî, «Tanrı rahmet etsin» diye anılmada ve yer yer, bu sözle başlıyan cümlelerin, onun «Umdat-al-Vasîla» sından alındığı açıkça anlaşılmaktadır. Şu halde Nakkaş Ahmed, kitabını, Abu-l-Hasan'ın ölümünden, yâni 1215 ten sonra yazmıştır ki bu bakımdan bu metin, XIII. yüzyılın başlarına aittir, fakat hemen hemen «Umdat-al-Vasîla» nın bir hülâsası olmak bakımından XII. yüzyıla ait bir metni bize nakletmededir. Nakkaş Ahmed, kitabında başka teliflerden de faydalandığını söyler (108. a). Netekim 113. b de «Yetîmat-al-dahr fî mahâsin-al-asr» sâhibi Abû-Mansûr Seâlibî'nin (430 h. 1038) «Yavâkıyt-al-mavâkıyt» inden bir söz alır ki bunu tercememizde işaret ettik. 117. a da anlattığı hırka ananesini, aynı mecmuadaki Farsça «Kitâbun fî Bahr-al-Futuvva va zikru Şacarat-al-Favz» da aynen almadadır. Esasen bu kitap, adını da «Tuhfa» veya «Umda» dan almış ve bu kitaplardaki ağaç resmini, pek az bir değişiklikle kitabına resmetmiştir (183. a). Böylece Şihâb-al-dîn Suhreverdî'nin risalelerinden de faydalanan «Bahr-al-Futuvva» nın kaynaklarından birinin Tuhfa, yahut Umda olduğu anlaşılıyor.

İkinci metin de yine aynı mecmuada olduğuna göre XIII. yüzyıla, yahut daha öncelere aittir. Bu Farsça «Fütüvvet-nâme», mecmuanın 235.b - 237.a yapraklarını kaplar. Pek kısa olmakla beraber erkân bakımından «Tuhfat-al-Vasâyâ» yı tamamlıyacak kadar değerlidir. Maalesef ne başında, ne içinde müellifinin kim

olduğuna dair küçük bir işaret bile yoktur. Yalnız bu risalenin Arapça dibacesinin, mecmuanın dokuzuncu risalesi olan ve maalesef yine müellifine dair bir kayıt ve işaret bulunmıyan Arapça «Kitab-al-Futuvva» nm dibacesinin aynıdır (118. b). Bu Arapça «Kitâb-al-Futuvva» da Abû-Abd-al-Rahmân Sülemî'nin «Kitâb-al-Futuvva» sından aynen nakiller var.

Üçüncü metin, yine aynı mecmuadadır. Farsça olan bu risalenin ve müellifinin adı yazılı olan sahife, ihtimal araya konan bir kağıda yapışıp bozulmuş, Ancak şu sözler okunabiliyor: «Kitâb-al-Futuvva tasnîf-al ......kık ......lemîn ......b rahmet-Allâhi aleyh» B harfinin baş tarafını «Zar-kûb» okumak istemiştik. Gerçekten de sonra gördük ki müellif, mecmuanın 222.a yaprağında, adının «hâdım-al-fukarâ Zacm-ı Zar-kûb» olduğunu açıklıyor (satır. 10 - 11). Yine aynı risalede «Sohbet-nâme» adlı bir kitabı bulunduğunu söyleyip o kitaptan iki beyit almadadır (221. b, satır. 5 - 7). Aldığı beyitlere nazaran bu tasavvufî kitap, mesnevî tarzındadır ve Mevlânâ'nın «Mesnevî» sinin veznindedir. Zaten adından da manzum ve mesnevî tarzında bir eser olduğu anlaşılmaktadır. Nacm-ı Zar-kûb, 220. a da bir kasidesinden üç beyit nakletmede. 222. b - 223. a da fütüvvet hakkında kırk üç beyitlik bir şiir var ki 229. b de bunun kendisinin bir kasidesi olduğunu açıklıyor, esasen şiirde adı da geçmede. 233. a daki rubainin de kendisine aid olduğunu söylüyor. Bunlara nazaran eserdeki diğer şiirlerin de kendisine aidiyetini bir ihtimal olarak serdedebiliriz. Aynı zamanda bu «Fütüvvet-nâme» nin, evvelce yazdığı bir başka «Fütüvvet-nâme» nin kısaltılmışı olduğunu da eserinde zikreden (227. a) ve mecmuanın 218. b - 235. a yapraklarını kaplıyan bu «Fütüvvet-nâme» nin müellifi Nacm-ı Zar-kûb kimdir? Mevlânâ malik-al-ulamâi va-l-fityân İmâd-al-milleti va-l-dîn-i Urumavî dâma fazlahu nun, cihan halîfesi Nâsır Halîfe'den fütüvvet yoluna girmiş bulunan Şihâb-al-dîn Sühreverdî'nin elyazısiyle yazılmış bir yazısını gördüğünü rivayet ediyor ki (226. b) bu bakıma göre kendisi, ya İmâd-al-dîn'e mensuptur, yahut da pek hürmet ettiği bu çağdaşiyle aynı şeceredendir, yani fütüvvet nisbeti, Şihâb-al-dîn'e ulaşmadadır. İmâd-al-dîn, Şihâb-al-dîn şeceresine mensubiyetini müellife söylüyor, fakat «El yazısiyle gördüm» dediğine bakılırsa onun da Şihâb-al-dîn'e ulaştığı şüphelidir. 232. b de yine Şihâb-al-dîn'den bir rivayet var. Kim olduğunu anlıyamadığımız İmâd-al-dîn'i 632 de (1234) vefat eden Şihâb-al-dîn'e ulaşmamış saysak bile onun devrinden pek uzak olmadığını sanıyoruz. Bu bakımdan Nacm-ı Zar-kûb her halde nihayet hicrî VII. yüzyılın sonlarında (XIII.) yaşamış bir ahı olacak. «Rıyâz-al-ârifîn» de «Zar-kûb-ı Tebrîzî» adlı birisi var. Hâl tercemesini aynen türkçeye naklediyoruz :

«Tebriz'li Zar-kûb, Yüce adı Şayh Nacm-al-dîn'dir. Âriflerin büyüklerindendir. Âteş-kede'de bâzı şiirleri Şayh Nacm-al-dîn Râzî adına tasbit edilmiştir. Fakat yoksul, kitaplardan bu şiirlerin ona aid olduğunu ve Âteş-kede'nin şüpheye düşüp yanıldığını anladım. Bu yüzden onun şu bir kaç beytiyle bir kaç rubaisi yazıldı. Şiirlerinden :

Düşmanımıza kutluluk dost olsun. Gece gündüz yücelikle, adla, sanla anılsın. Bize kâfir deyen, iman sahipleri arasında din-dâr olsun. Yolumuza tiken koyanın yolunda o tiken güllük, gülüstanlık kesilsin. Yolumuza kuyu kazanın kazdığı kuyu, onun geçeceği yolda düzelsin, dümdüz bir hale gelsin. Malımıza, mülkümüze hased edenin dünyada malı, mülkü çoğalsın. Zar-kûb'un sarhoşluğunu dileyene söyle: Biz sarhoşuz, o ayık olsun.

Rubâî, Dokuz kubbeyi bezedikleri, cihan bahçesini süsledikleri vakit tikeni çoğalttılar, gülü eksilttiler. Böyle istediler, diledikleri gibi yaptılar.

Rubâî. Zuhur eden bütün eşyanın varlığı, yokluğu hakkında gönüle, cana ferahlık veren bir söz söyliyeyim: Eşyanın varlığı, bir varlıktan, yahut da yok olduğu halde bir görünüşten ibarettir. Varlığı, tamamiyle Hak'tır, görünüşü tamamiyle halk.

Kıt'a. Ben Zar-kûb'um, sanattan elime geçense ancak bir feryattan, bir sesten ibaret. Daima altın içinde oturmadayım ama bir pulum bile yok.» (Tahran, 1305, Ravza-i evvel, s. 81)

Bizce Sohbet-nâme'yle iki Fütüvvet-nâme sahibi olan Kuyumcu Necmeddin, işte bu zattır. Âteş-kede'de Nacm-ı Zar-kûb yok, fakat altı beyitten ibaret olan ilk şiirin üç beyti, Nacm-al-dîn Dâye'ye izafe edilmiştir (Bombay, 1299, s. 222). Nacm-al-dîn Dâye'nin XIII. yüzyılda yaşadığı düşünülürse zamanı hakkında Rıyâz-al-ârifîn'de bir kayit olmamasına rağmen tahminimizin gerçeğe uygun olduğu kanaatine varmadayız [*][44*].

Sunduğumuz dördüncü metin, Farsça mensur bir «Fütüvvet-nâme» dir. Bu Fütüvvet-nâme, fütüvvet ehlinin felsefî inanışlarını gösterme bakımından şimdiye kadar söylediklerimizden üstün bir değer taşımadadır. İstanbul'da Murad Molla K. nin Abdülhamit I. kitapları arasında 1447 No. lu mecmuanın 352. a - 362. a yapraklarını kaplar. Bu mecmua, Ayasofyadaki mecmua gibi bir hazinedir adeta. Cildiyle 17,5 x 33 ebadında bulunan bu çok değerli mecmuanın sahifelerinde, metin kısmından başka kenarlarda haşiye tarzında yazılmış çeşitli risaleler var. Bütün yazı kısmı 15 x 28, iç kısmı 12,5 x 20,5 ebadındadır. Hâce Nasîr-al-dîn Tûsî'nin (672 h. 1273) bir çok risaleleriyle mektuplarından, Sâ'dî'nin (694 h. 1294) bazı risalelerinden ve çeşitli küçük, büyük risalelerden başka Ahmed oğlu Muhammed oğlu Abd-Allâh oğlu Yahyâ'nın oğlu Abd-Allâh tarafından 753 yılının son ayında (1353 Ocak) istinsah edilen «Nuzhat-al-arvâh va Ravzat-al-afrâh» la Reşîd-al-dîn Vatvât'ın (573 h. 1177) 744 yılı ilk ayının sonunda (24. Haziran. 1343) istinsah edilen «Hadâık-al-sihr» ini de ihtiva eden mecmua, meşin, ortası zahriyeli ve mıklaplı İran tarzı bir ciltle ciltlenmiştir. İçindeki elliden fazla risalenin ikisinde 754, Hadîık-al sihr'de 744, diğer risalede 753, bir başkasında 746, bir diğerinde de 753 tarihleri bulunduğundan mecmua 744 le 754 arasında tertib edilmiştir. Yazı talik, nesih ve celîdir ve çeşitli hattatların mahsulüdür, Fütüvvet-nâme'nin yazısı, okunaklı ve güzelce bir taliktir. Yazarı, Kâşân'lı Husayn oğlu Suhayl-Allah'ın oğlu Ma'sûm'dur. Bir iki rivayet istisna edilirse içindeki hadislerin doğruluğu, üslûbundaki edebî karakter ve bilhassa fütüvvet ehlinin inanışlariyle a'mâlini tahlil bakımından da bu kadar mazbut bir fütüvvet-nâmeye rastlamadık. Gerek kitabın metninde, gerek mecmuanın fihristinde müellifin adına ait bir kayıt yok. Ancak müellif, dibacede fütüvvete dair Arapça bir risale yazdığını ve o risaleye «Tuhfât-al-ihvân» adını verdiğini, fakat bulunduğu diyar ihvânının Arapçayı iyi anlamadığını gören dostlarının dileğiyle bu risaleyi, kısaltmak suretiyle Farsçaya çevirdiğini ve böylece bu risalenin meydana geldiğini söylüyor (352. a). Müellifini anlamamıza imkân bulunamadığından incelememizde bu hususta bir şey söyliyememiştik. «Tuhfat-al-ihvân» ı Keşf-al-zunûn'da da bulamadık. Esasen Şîa-i İmâmiyye kitaplariyle ortodoks müslümanlığa uymıyan taifelerin kitaplarını yazmamayı bir prensip ittihaz eden Kâtip Çelebi, bu kitabı görmüş olsa bile yazmazdı. Bağdat'lı İsmail Paşa'nın (1920) Keşf-al-zunûn zeyli «İzâh-al-maknûn fi-l-zayli alâ Kaşf-al-zunûn» unda da bu kitap yok (İst. Milli Eğitim Matbaası - 1945, c. I). Metinleri takdim et-

44 * Edward G. Browne, A. History of Persian Literature'de Şairlerden ziyade şeyhlerden bahseden ve bir nüshası Londra yazmaları arasında bulunan "Şîrâz-nâme" sahibi şayh Fahr-al-dîn Abu-l-Abbâs Ahmed-i Şîrâzî'den kısaca bahsederken bu zatın, Şayh Zar-kûb-ı Şîrâzî'nin torunu olduğunu söyler ve Şîrâz-nâme'nin 744 hicrîde (1343-1344) yazılmış olduğunu bildirir (Kembriç, 1920, c. II, s. 490, c. III, 360-361). Bu Zar-kûb-ı Şîrâzî'nin, bizim Nacm-ı Zar-kûb olmadığı, bizim Zar-kûb'un, Tebriz'li Zar-kûb olduğu kanaatindeyiz.

tiğimiz şu sırada «al-Zarîa ilâ tasânîf-al-Şîa» imdadımıza yetişti. Mütebahhir allâme Muhammed Muhsin'in (Şayh Ağa Buzurk-i Tahrânî), çok değerli kitabının üçüncü cüzünde 1491. madde olan «Tuhfat-al-ihvân» hakkındaki izahatını aynen türkçeye naklediyorum :

"(Tuhfat-al-ihvân) fî hasâis-al-fityân. Fütüvvete ve imanın hakıykatlerine ait bir risaledir. 730 (1329), yahut 735 te (1334) vefat eden [*][45*] mavlâ-l-ârif Kemâl-al-dîn Abd-al-Razzak-ibn-i Calâl-al-dîn-al-Kâşânî'-nindir. Evveli «Hamdolsun Tanrıya ki fetaların nefislerini üstünlüklerin zînetleriyle bezedi...... Rahmet, kabîlelerin en yücelerinden seçilmiş olan ve halkı apaçık delillerle hidayete sevkeden Muhammed'e keremlerle sonra gelenleri ve önce gelenleri geçen soyuna ve hasseten istenmeden bağışlarda bulunan Arap fetası, Tanrının üstün arslanı Abû-Tâlib oğlu Alî'ye. Öylesine bir rahmet ki o, gönderilen rahmetlerin en üstünüdür» cümleleridir. Bu risâleyi, geçmişlerden arta kalan büyük Şayh Şihâb-al-dîn Sühreverdî oğlu Muhammed oğlu Yahyâ'nın oğlu Alî adına telif etmiş, risalesini bir mukaddime, on bab ve bir hatimeden ibaret olarak tertib eylemiştir. Bu risaleyi, Tahran'da mütekellimler sultanı rahmetli Hacı Şayh Muhammed'in kitapları arasında ve müellifin tasniflerini muhtevi bir mecmuada görmüştüm. Bir nüshası da Necef'te, Husayniyye' de Mavlâ Alî Muhammed-al-Nacaf-âbâdî'nin kütüphanesindedir" (Necef, 1357, s. 415 - 416)

Bu satırları okuduktan sonra Fütüvvet-nâme'nin Ta'vîlât, Istılâhât-ı Sûfiyya, Şarhu Fusûs-al-Hikam, Şarhu Manâzil-al-sâirîn sahibi Abd-al-Razzak Kâşânî'nin olduğunda hiç bir şüphemiz kalmadı. Hele başlangıçtaki ayniyetle kitabın bir mukaddime, on bap ve bir hatimeden meydana gelmiş olması, imanımızı büsbütün kuvvetlendirdi. Aynı zamanda Abd-al-Razzak Kâşânî'nin ölüm tarihinin 736 oluşuna, risâleyi istinsah edenin Kâşân'lı, yani müellifin hemşehrisi bulunuşuna ve mecmuanın 744 le 754 arasında ve binaenaleyh müellif hayattayken tertib edilişine göre bu nüsha, doğrudan doğruya otantiktir. Risalede Şîâ-i İmâmiyye ve Hukemâ inanışları açıkça görülmededir. Bu bakımdan Abd-al-Razzak Kâşânî'nin diğer eserlerindeki ve bilhassa Ta'vilât'taki fikirleri ve bütün bunların sonucunda da mezhebî hüviyeti de meydana çıkmadadır.

Beşinci metin, İstanbul'da, Bayazıt'ta Veliyeddin Efendi K. de 1796 No. da kayıtlı mecmuadaki «Risâlât-al-Futuvva» dır. Bu mecmua da Murad Molla'daki mecmua gibi bir hazinedir. 26 x 18 ebadında olup üstü ebrîli kâğıtla kaplanmış, kenarları ve sırtı meşinlenerek pekiştirilmiş yeni bir ciltle ciltlenmiştir. Yazı ebadı 22,5 x 12,5 olan ve okunaklı, oldukça güzel bir talikle yazılmış bulunan mecmua 181 varaktır. Her risâlenin başlangıcı altınla yazılmış, ekseriyetle ilk ve ikinci ve bâzan son sahifeleri altın, diğer sahifeleri surh cedvellidir. Risâleler hakkında Fütüvvet-nâmelerden bahsederken malûmat verdiğimizden burada onları tekrarlamıyoruz. Ancak bu risalelerin çoğunun Alâ-al-Devle-i Semnânî'ye (736 h. 1335) aid olduğunu ve ekserisinin, Şeyh'in elyazısiyle yazılmış nüshalardan kopya edildiğini kaydedelim.

Biz, bu risalelerin çoğunun Alâ-al-Devle'ye aidiyetini görerek metinde hiç bir suretle ve hiç bir münasebetle müellifinin adı geçmiyen bu Fütüvvet-nâme'nin de Alâ-al-Devle'nin olması ihtimalini serdetmiştik. Tuhfat-al-ihvân'ın Farsçaya tercemesinin Abd-al-Razzak Kâşânî'ye aidiyeti, yukarıda anlattığımız gibi meydana çıkınca bu ihtimal büsbütün kuvvetlendi. Çünkü Alâ-al-Devle'ye Abd-al-Razzak Kâşânî'nin çağdaş olduklarını ve hatta «vahdet-i vücûd» u şiddetle benimsemiş olan Kâşânî' nin, bu inanışa zıdd olan Alâ-al-

45 [*] Câmî, Nafahât-al-üns'te Kâşânî'nin ölüm yılını yazmıyor. Prof. Calâl-al-dîn Humâyî, Abd-al-Razzak Kâşânî'nin çağdaşı ve pirdaşı İzz-al-dîn Mahmûd-ibn-i Aliyy-i Kâşânî'nin "Mısbâh-al-hidâya va Miftâh-al-kifâya" sının önsözünde 736 yılı muharreminin üçüncü günü (23. Ağustos. 1335) vefat ettiğini tasrih etmededir (Tahran, 1323 – Câp-hâne-i Maclis, s.13)

Devle'ye bir mektubu, onun da Kâşânî'ye bir cevabı bulunduğunu biliyoruz (Bakınız, Lâmiî-Câmî: Nafahât terc. İst. 1289, s. 537 - 547). Fikir ayrılığı dolayısiyle Alâ-al-Devle'nin, Kâşânî'nin bir risalesini kaynak ittihaz edemiyeceği, itiraz sadedinde serdedilemez. Çünkü bu fikir ayrılığı, vahdet telâkkisindedir. Yoksa ikisi de sûfiyyedendir. Hele Alâ-al-Devle'nin, kendi yazdığı hal tercemesinde, mürüvvet ve fütüvvette Abû-Hafs-al-Haddâd'ın mânevî müridi olduğunu söylemesi (aynı mecmua, 113. a - b), müritlerinden Ahı Aliyy-i Mısrî'nin «ahı» adını taşıması ve bir ahı olması (Nafahât terc. s. 500 - 501), yine müritlerinden Abd-Allâh-ı Gurcistânî'nin müridi Ahı Ali Kutlukşah'ın da bir ahı olması (aynı kitap, s. 505) düşünülürse bu münasebet ve ihtimal daha da kesinleşir.

«Risâlat-al-Futuvva» nın aslî kaynağı, Abd-al-Razzak Kâşânî'nin «Tuhfat-al-ihvân» ıdır. Dibaceden itibaren bütün kitap, ibareler, âyetler, hadisler, beyitler, hikayeler ve tertip, kısaltılmak suretiyle aynen Tuhfat-al-ihvân'dan, yahut Farsçaya tercemesinden alınmıştır. Ancak müellif, kitaba pek mühim ilaveler yapmış, bilhassa «Fetaların kullandıkları terimler» kısmını tamamiyle kendisi ilave etmiştir (172. a - b). Esasen kitaba büyük bir değer veren de bu fasıldır ve bu risalede olduğu gibi târifli, tam ve toplu olarak bu terimler, hiç bir fütüvvet kitabında yoktur. İncelememizde söylediğimiz gibi «Nafâis» in tek mehazı bu Fütüvvetnâmedir.

Altıncı ve şimdilik son metnimiz, Nâsırî'nin manzum ve Farsça «Fütüvvet-nâme» sidir. Bu Fütüvvet-nâme, İstanbul, Köprülü K. de 1597 No. lu mecmuadadır. Aharlı ve filigramlı kağıttan meydana gelen ve üstüne ebrî yapıştırılmış, kenarlariyle sırtı meşinle sağlaştırılmış yeni ve mukavva bir ciltle ciltlenmiş bulunan bu mecmua 21 X 14,5 ebadındadır. İçinde yedi risâle vardır. İlk risâle, eli titriyen bir adam tarafından okunaklı bir nesihle yazılmış olan Arapça «Hulâsat-al-adillat-al-mavkıfa alâ tahsîli libâl-al-ma'rifa» dır ve «Karaman kazalarından Akşehir'de 909 yılında yazılmıştır. İkinci risale Nâsırî'nin, başlıkları mensur Farsça manzum «Kitâb-al-İşrak» ıdır. Bu risale,

Sâl çün ber hî vu sâd-u tî resîd

İn lâtâyıfrâ temâmî şud bedîd

beytinden anlaşıldığı gibi 699 da yazılmıştır (82.b). Üçüncü risale Nâsır-ı Husrev'in «Rûşenâyî-nâme» si, dördüncü risale, Nâsırî'nin «Fütüvvet-nâme» si, beşinci risâle, yine aynı müellifin «Hâmûş-nâme» adh manzum risâlesidir. Bu da,

Çu kerdenı in hikâyet hatm zûdeş

Be tâ vu sâd-u hâ târîh bûdeş

beytinden anlaşıldığı gibi 699 da yazılmıştır (104.b). Altıncı risale, kimin olduğu bilinmiyen manzum, Farsça «Farz-u sünnet" risâlesidir. Son risâle mensurdur. Sualli cevaplı tertib edilmiştir. Taçtan, dervişlikten, tıraştan, bel bağlamadan, hırkadan ve saireden bahseden bu risâle, Rufâîlere aittir ve Rufâîlerin hicrî VII. yüzyılda fütüvvet ehli tarafından nasıl temsil edildiklerini anlamak bakımından çok mühimdir.

Fütüvvet-nâme, mecmuanın 89.a - 100.a yapraklarını kaplar. Emîr Ahı Muhammed adına yazılmış olan bu manzum risâle, 689 da yazılmıştır (100.a). İlk Arapça risaleden sonraki risaleler, hep aynı okunaklı, fakat çirkin talikle yazılmış olup yazan, Fütüvvet-nâme'nin sonunda adının Bayburt'lu Seydî Hasan oğlu Ahı Ali olduğunu ve risaleyi 840 yılı Cumâdelâhırasının yirminci Pazartesi günü yazdığını kaydetmededir. Aynı

ketebeyi son yaprak olan 117.b de de görüyoruz. Ahı Ali, bu yaprakta, mecmuayı 840 Şabanında Bayburt'ta bitirdiğini bildiriyor.

Bu Fütüvvet-nâme'nin bazı yerleri, incelememizde işaret ettiğimiz gibi Ayasofyadaki mecmuaya da yazılmıştır. Fütüvvet-nâme'nin bazı beyitleri kenarlardadır.

Nâsırî'nin Fütüvvet-nâme'si, fütüvvet an'anelerindeki değişmeleri, yahut çeşitli rivayetleri (mesela tuz ve su, 93.b - 94.a, bel bağlama kimden kaldı? 94.a gibi), ahı zaviyesinin şeklini (90.b), fütüvvet ehlinin giyim tarzını (98.a), hasılı bu çeşit hususiyetleri tesbit bakımından değerlidir. Bu Fütüvvet-nâme'de Hâtem-i Tayy'a atfen söylenen hikâyenin (91.b) , Kuşayrî'de fetalardan birine atfedildiğini görmekteyiz (Mısır, Matbaat-al -Osmâniyye - 1304, s. 136). İmâm Ca'far-al-Sâdık'a ait hikâye de (97.b) yine Kuşayrî'de (aynı sahife) ve Ayasofyadaki mecmuada Hâce Abd-Allâh-ı Ansârî'ye ait Fütüvvet-nâme'de vardır (154.a - 154.b). Esasen bu Fütüvvet-nâme'nin baş tarafında, fütüvvete ait tarifler arasında Cüneyd'in sözünü (89 b) Kuşayrî, Abû-Abd-al-Rahmân Sülemî'den naklen yazmadadır (s. 134). Fuzayl (Kuşayrî'de Fazl), Abû-Bakr Varaak ve Hâris-i Muhâsibî'nin sözleri de aynı risaleden alınmıştır (s. 134 - 135).

Tavsif ettiğimiz Fütüvvet-nâmelere nazaran artık bu ana kaynakların bir şeceresini yapabiliriz. Verdiğimiz izahattan da anlaşılmaktadır ki Abû-Abd-al-Rahmân Sülemî'nin (412 h. 1021 - 1022) Risâlat-al-Futuvva'sı, şimdilik bildiğimiz en eski ana kaynaktır. Bundan sonra Kuşayrî'nin (465 h. 1072), Risâla'sında verdiği malûmatla Hâce Abd-Allâh-ı Ansârî'nin (481 h. 1088 - 1089) Fütüvvet risalesi gelir ki her ikisi de Abû-Abd-al-Rahmân Sülemî'den faydalanmışlardır. Ansârî, aynı zamanda Kuşayrî'den de nakillerde bulunur (Karşılaştırınız: 154.a - b, s. 135 -136).

Maalesef al-Nâsır-lî-dîn-Allâh'ın oğlu Abu-l-Hasan Alî'nin (611 h. 1215) «Umdat-al-Vasîla» sı henüz bulunamamıştır. Fakat bunun hülâsası olan ve aynı devre ait bulunan «Tuhfat-al-Vasâyâ», halîfe al-Nâsır'ın ölümünden (622 h. 1225) önce, oğlunun ölümünden sonra yazılmıştır. «Umdat-al-Vasîla» elimizde olmadığından kesin olarak bir şey söylememize imkan bulunmamakla beraber «Tuhfat-al- Vasâyâ» ya nazaran bu kitabın da, bilhassa ilk kısımlarda Sülemî'den faydalandığını sanıyoruz.

Şihâb-al-dîn Sühreverdî de (632 h. 1234) her iki risâlesinde Sülemî'den faydalanmıştır. Ayasofyadaki mecmuada Ahı Ahmed-al-Muhibb-ibn-i Şayh Muhammed-ibn-i Mîkâîl-al-Ardabîlî'nin Arapça «Kitâb-al-Futuvva» sının başlangıcı, aynen «Tuhfat-al-Vasâyâ» nm başlangıcıdır (100.a). Ancak burada söz, Alî'ye gelince «Tuhfat-al-Vasâyâ» dakinden biraz daha fazla öğülmededir. Bu kitapta Kuşayrî'den (102.a) ve yer yer Sülemî'den (mesela 102.b, 103.a, 104.a - b) nakiller olduğuna göre Ahı Ahmed, Sülemî'den ve Tuhfa'dan faydalanmak sûretiyle kitabını meydana getirmiştir. Aynı mecmuada 118.b -137.a yapraklarını kaplıyan müellifi meçhûl Fütüvvet-nâme'de de Sülemî'den ve Kuşayrî'den rivayetler bulunmakla beraber dibacesi, aynen «Tuhfat-al-Vasâyâ» nın dibacesidir. Bu bakımdan müellif, bu son kitaptan, yahut bunun kaynağı olan «Umda» dan da faydalanmıştır. Bu risâlenin en mühim değeri, 133.b - 135.b yi kaplıyan kısımda Ahı Farac-al-Zincânî'nin fütüvvete ait sözlerini ihtiva etmesidir.

Aynı mecmuadaki «Kitâbun fî Bahr-al-Futuvva va zikru Şacarat-al-favz», hem fütüvvet ağacını resmederken, hem bu ağaca ait tarifatta «Tuhfat-al-Vasâyâ» yı, yahut «Umdat-al-Vasîla» yı kaynak ittihaz etmiştir. Aynı kitapta Şihâb-al-dîn Sühreverdî'nin fütüvvet risalelerinden alınan yerler de açıkça görülüyor. Müellifin,

Mevlânâ'nın bir rubaisini aldığını da tesbit ettik (198.b).

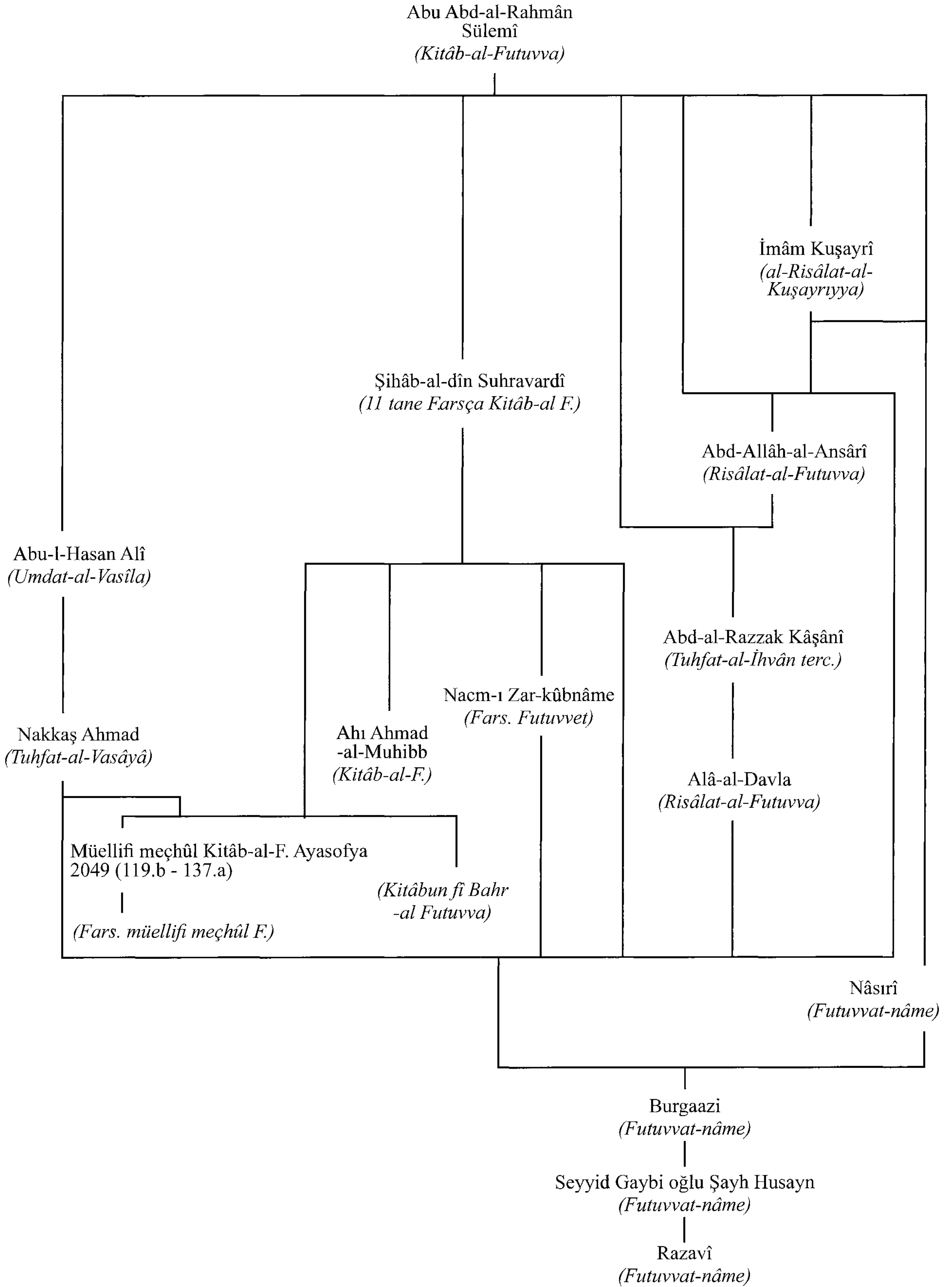
Sunduğumuz metinlerin ikincisi olan ve müellifi meçhûl bulunan Farsça Fütüvvet-nâme'nin Arapça dibacesi, Sülemî'den, Kuşayrî'den ve Tuhfat-al-Vasâyâ'dan faydalanmak suretiyle yazılmış olan ve Ayasofyadaki mecmuanın 118.b -137.a kısmını kaplıyan ve maalesef müellifi bilinemiyen «Kitâb-al-Futuvva» nın dibacesinin aynı olduğunu görerek bu kısa Fütüvvet-nâme'nin, mezkûr Kitab-al-Futuvva'dan sonra yazıldığını sanıyoruz. Verdiğimiz bu hüküm, «Kitâb-al-Futuvva» nın, bu Fütüvvet-nâme'ye nazaran daha etraflı ve mufassal oluşuna göredir. Fakat Kitâb-al-Futuvva, dibaceyi bu kısa Fütüvvet-nâme'den de almış olabilir. Burada bu ikinci ihtimali de kaydetmeliyiz.

Nacm-ı Zar-kûb'un Farsça «Kitab-al-Futuvva» sı, bilhassa Şihâb-al-dîn Sühreverdî'nin risalelerinden istifade edilerek meydana getirilmiştir. Abd-al-Razzak Kâşânî'nin «Tuhfat-al-ihvân» tercemesi de ana kaynaklardan istifade edilerek yazılmış ve Veliyeddin Efendi K. deki Alâ-al-Devle'ye ait bulunan Fütüvvet-nâme'nin aslî mehazlerinden biri olmuştur. Nâsırî de «Fütüvvet-nâme» sinde ana kaynaklardan faydalanmış ve devrindeki âdet ve ananeleri tesbit etmiştir.

Türkçe Fütüvvet-nâmelerden Burgagarî'nin Fütüvvet-nâme'si, dibacede ve ön-sözde doğrudan doğruya «Tuhfat-al-Vasâyâ» ya uymadadır. Hatta ön-söz, hemen hemen «Tuhfa» nın tercemesidir. Ayrıca «Tuhfa» nın kaydettiği kaynakları da zikretmektedir. Ondan sonra fütüvvetin esasım anlatırken «Tuhfat-al-ihvân» tercemesiyle Veliyeddin Ef. K. deki Fütüvvet-nâmede kayıtlı hikâyeyi biraz değiştirerek alır. Fütüvvet şeceresi de «Tuhfat-al-Vasâyâ» daki şecereye pek yakındır. Fütüvvet hutbesi, «Tuhfat-al-Vasâyâ» dakinin aynıdır. Diğer kısımlarda Şihâb-al-dînîin risalelerinde, Nacm-ı Zar-kûb'un Fütüvvet-nâme'sinde, hatta Nâsırî'de bulunan parçalar var. Böylece bir Fütüvvet-nâme'de, muhtelif Fütüvvet-nâme'lerden istifade edildiği açıkça anlaşılmaktadır.

Seyyid Gaybî oğlu Şayh Husayn da Fütüvvet-nâme'sinde bilhassa Burgaazî'den faydalanmıştır. Fakat bu kitap, artık teessüs etmiş olan Ardabil Sûfîlerinin ananelerini de tesbit etmede, Alevî ve Bektâşî tesirlerini tamamiyle göstermededir. Bısâtî'nin «Manâkıb-al-asrâr» ma bile mehaz olmuştur. Razavî'nin Fütüvvet-nâme'sinin aslî kaynağiyse Şayh Husayn'in Fütüvvet-nâme'sidir.

Dinî ve iktisadî tarihimizde esaslı ve sürekli izler bırakan fütüvvet ehlinin husûsiyetlerini gösteren bu metinlerin neşrine, sunduğumuz bu altı metnin, tercemeleriyle neşrini ilk adım saydığımızı ve sırasiyle diğerlerinin de neşri lüzumunu bildirdikten sonra fütüvvet-nâmeler şeceresini veriyoruz:

Abu Abd-al-Rahmân
Sülemî
(Kitâb-al-Futuvva)
İmâm Kuşayrî
(al-Risâlat-al-Kuşayrıyya)
Şihâb-al-dîn Suhravardî
(11 tane Farsça Kitâb-al F.)
Abd-Allâh-al-Ansârî
(Risâlat-al-Futuvva)
Abu-l-Hasan Alî
(Umdat-al-Vasîla)
Abd-al-Razzak Kâşânî
(Tuhfat-al-İhvân terc.)
Nacm-ı Zar-kûbnâme
(Fars. Futuvvet)
Nakkaş Ahmad
(Tuhfat-al-Vasâyâ)
Ahı Ahmad
-al-Muhibb
(Kitâb-al-F.)
Alâ-al-Davla
(Risâlat-al-Futuvva)
Müellifi meçhûl Kitâb-al-F. Ayasofya
2049 (119.b - 137.a)
(Kitâbun fî Bahr
-al Futuvva)
(Fars. müellifi meçhûl F.)
Nâsırî
(Futuvvat-nâme)
Burgaazi
(Futuvvat-nâme)
Seyyid Gaybi oğlu Şayh Husayn
(Futuvvat-nâme)
Razavî
(Futuvvat-nâme)

METİNLER

كتاب مرآة المروات

المصنف علي بن الحسن بن جعدويه

رحمة الله عليه

عن علي بن ابي طالب رضي الله عنه انه قال هذا ما سأل رسول الله صلى الله عليه
وسلم ربه ليلة المعراج فقال يا رب اي الاعمال افضل فقال الله عز وجل
يا احمد ليس شيء افضل عندي من التوكل والرضا بما قسمت يا
احمد وجبت محبتي للمتحابين في ووجبت محبتي للمتقاطعين
في ووجبت محبتي للمتواصلين في ووجبت محبتي للمتوكلين علي وليس
لمحبتي علم ولا غاية ولا نهاية كلما رفعت لهم علما وضعت لهم حلما اولئك
الذين نظروا الى المخلوقين بنظري اليهم ولم يرفعوا الحوائج الى الخلق بطونهم
خفيفة من الحلال نعيمهم من الدنيا ذكري ومحبتي ورضاي عنهم

حطبة اسد والحمل

الحمد لله الذي جعل اهل الفتوة اكرم الخلائق وطهر نفوسهم من اوساخ شهوات العلائق ونور مشكاة قلوبهم بمصباح الحقائق وزكى بواطنهم من الادناس بالحكم الدقائق واشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له شهادة انجو بها من ورطات المضايق واشهد ان محمدا عبده ورسوله الهادي الى اوضح السبل وابين الطرائق صلى الله عليه وعلى اله واصحابه خصوصا على ابي بكر الصديق التقي وعلى عمر الفاروق النقي وعلى عثمان ذي النورين الزكي وعلى علي المرتضى الوفي وعلى جميع الصحابة والتابعين لهم باحسان وبعد فيا ايها الاخوان وفقكم الله تعالى عن كيد الشيطان اعلموا ان لباس الفتوة منزل لكم من حضرة الرحمن كما نطق به كلام الملك الديان يا بني ادم قد انزلنا عليكم لباسا يواري سوآتكم وريشا ولباس التقوى ذلك خير وقد ورد الشرع بهذا ان لباس التقوى هو لباس الفتوة وهو عبارة عن خمسة اشياء هي حجة المروة واصل الفتوة الصدق والتقى والامانة واداء الصلوة وترك الزنا وهو بنيان الديانة فمن حصن بها فقد ارتقى مقام العلا ونال جميع درجات السعادة والتقى ومن تخلف عن هذه الاحكام الخمس سلبته لباس العصيان وانقطع عن مصاحبته الا وحرم من موهبة الخلاق ووقع في غضب الملك الديان واعلم ايها الشاب الطالب ان زمت طريق علي بن ابي طالب فامسك ما شرطناه عليك واوف بما بيناه لديك وداوم على اداء حقوق اخوانك باموالك ونفسك وتمسك بالائمة الموصوفين بالعصمة واستقم براءة الخلق وتجنب الاثم وقل الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله وفقنا الله واياكم لاداء حقوق الاخوان وجنبنا عن الزلل الفجور والطغيان وذكركم ما الخيرات والاحسان كما قال في سورة الرحمن هل جزاء الاحسان الا الاحسان واستغفر الله لي ولكم ولسائر المسلمين انه هو الغفور المنان والملك الرحمن وعظيم الشان

Ayasofya 2049 Aliyy-ibn-al-Hasan-ibn-i Ca'dûyeh: Mir'ât-al Muruvvât.

35.a

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي اصطفى من الإنسان [illegible]

بالإيمان وفضله على سائر الحيوان [illegible]

[illegible]

نعمه ظاهرة وباطنة [illegible] بين الحق والباطل [illegible] الصراط المستقيم [illegible] فقال

عز من قائل إنا خلقنا الإنسان من نطفة أمشاج نبتليه فجعلناه سميعا بصيرا إنا

هديناه السبيل إما شاكرا وإما كفورا [illegible]

الألفة والقربة [illegible] بالفتوة [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] في البر

والبحر حتى إذا كنتم في الفلك وجرين بهم بريح طيبة وفرحوا بها جاءتها ريح عاصف وجاءهم

الموج من كل مكان وظنوا أنهم أحيط بهم دعوا الله مخلصين له الدين لئن أنجيتنا من هذه

لنكونن من الشاكرين فلما أنجاهم إذا هم يبغون في الأرض بغير الحق يا أيها الناس إنما بغيكم

على أنفسكم متاع الحياة الدنيا ثم إلينا مرجعكم فننبئكم بما كنتم تعملون [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Aliyy-ibn-al-Hasan-ibn-i Ca'dûyeh: Mir'ât-al Muruvvât

35.b

Aliyy-ibn-al-Hasan-ibn-i Ca'dûyeh: Mir'ât-al Muruvvât

36.b

[illegible] قال لابنه يا بني ما فعل [illegible]

[illegible]

[illegible] قرونا [illegible]

[illegible] وقال [illegible]

كل سنة قال [illegible] سنة وقال [illegible] كانت [illegible]

لا [illegible] ولا [illegible] ولكنه [illegible] وقال ابرهيم النخعي قال [illegible]

لابي اسحق [illegible] فقال [illegible] قال [illegible] قال [illegible]

[illegible] فبكى فقالت له [illegible]

[illegible] الجنيد الى [illegible] وقال [illegible]

يوسف [illegible] بالوقف [illegible]

قال اعطاها [illegible] فقلت [illegible] قال [illegible]

وامير المؤمنين [illegible] احسن [illegible]

من [illegible]

[illegible]

قال [illegible]

التاسع والعشرون [illegible] الناس [illegible] قال [illegible]

[illegible] رسول الله صلى الله عليه وسلم [illegible]

رسول الله صلى الله عليه [illegible] قال [illegible]

عليه وسلم [illegible]

[illegible]

قال النبي صلى الله عليه وسلم [illegible] وقالت [illegible]

ولو ادرك زماننا هذا قال [illegible]

[illegible] ولو ادرك زماننا هذا قال [illegible]

زماننا هذا قال [illegible]

[illegible] قال [illegible]

[illegible]

Aliyy-ibn-al-Hasan-ibn-i Ca'dûyeh: Mir'ât-al Muruvvât

56.b

ونومي وقراري وظعني واسفاري ذلّ لك شعاري وتناول دثاري لا اله الا انت تعرف بها الاسحار
ونشكو بها نبيي ت وجهل اجر في من خويل ومن شر عذابك وعبادك واصوب على معادها
خشطك وقني سيئات عذابك واعني بخير منك واوصلني بحفظ صنائعك يا ارحم الراحمين
قال المصنف فكتبتها محشوها ضعفا انما علقت به احدا من الخلفاء والامراء
في وجهي هذا ما اتسع من بركة الشافعي رحمه الله عليه واتم تثبت هذا الكتاب
بحمد الله [illegible] لان الدعا من انفسكم ان اسال [illegible] وتعالى ان تغفر ذنوبنا
ونصفح عن خطايانا ونرحم على ابائنا وامهاتنا فانه ولي الاجابة والقادر عليه
والله اعلم بالصواب

Aliyy-ibn-al-Hasan-ibn-i Ca'dûyeh: Mir'ât-al Muruvvât

77.b

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي نور قلوب أوليائه بمشكاة دقائق معارف الفتوة وطهر بواطنهم بلطائف
غرائب تحف المروة ورفع أسرارهم بحقائق الرحمة والرأفة وزكى نفوسهم من هوى الشهوات
وألهمها التقى والعصمة وجعل الفتوة أسلم الطريق وأبينها وأوضح المناهج وأنجحها فهم
إليها انتسبوا وبها إلى الله وصلوا أرواحهم في ملكوته بأجنحة الأنس طائرة ونفوسهم
محترقة في حظيرة القدس حائرة أبدانهم بالية من تزايد الاشتياق وقلوبهم فانية من
ألم الفراق أسرارهم تائهة في ميادين العشاق قد غرقوا في بحر الأشواق مستعدين إلى
فهم ... أهل اللقاء شربوا من الفتوة صفو الوفاء فتواضعوا منها المروة
والصفا ... بالأفراد واشتهروا بأخلاقهم الأخيار سلكوا مسالك من قد وصل وعرفوا
دقائق ... الصوفي انفصل كل منهم لا عن المشارب شارب ولأهل المواهب واهب
عقلوا ... علموا الله متحابين في الله متجاهدين جدوا في الفتوة فسادوا و
بأرواحهم وأموالهم جادوا آثارهم ظاهرة وأخلاقهم طاهرة سيرتهم قدوة للمتقين
وأفعالهم رحمة للعالمين إخوان على سرر متقابلين أو صلوا ... فصلوا وصلوا في
الله وما فصلوا إلا ... في الله وإن فعلوا فعلى الله وإن منعوا ... في الفتوة معنى
سوى الله ولا قصد لغير الله فهم الذين آمنوا بربهم فزدناهم هدى وأشهد أن لا إله
إلا الله وحده لا شريك له شهادة عبد أقبل على الله بنيته فسلك منهج الهدى ونشهد
أن محمدا عبده المصطفى ورسوله المجتبى ونبيه المرتضى فهو قبلة الفتوة وإليه المنتهى
صلى الله عليه وعلى آله الأتقياء ما جن ليل وأبلج الضياء وعلى المواقف الشريفة المقدسة
النبوية المعظمة المجيدة المكرمة الطاهرة الزكية الناصر لدين الله أمير المؤمنين
ضاعف الله جلاله ومد على البسيط ظلاله ما دعى داع من البرية وسلم تسليما كثيرا

وبعد فإن أحزاب الفتوة كانوا تائهين وعن الحق زائغين وعلى البواطل
معتمدين وبالأماني متعللين سلكوا طرق الضلالة وحادوا عن سبل الهداية ... ولوا
للفتن والابتداع الحيل والاختداع غلبت عليهم الشقاوة وتحكمت في بواطنهم الضلالة
... وقلت معرفتهم وعراه جهلهم بأحكام الفتوة وميلهم إلى المكابرة والمجادلة
إلى أن شرف الله تعالى الفتوة وكرمها وأعلا منارها وعظمها سيدنا ومولانا الحجة

الإمامية والدوحة النبوية وسلالة العباسية وخليفة الربانية إمام المؤمنين وخليفة
رب العالمين الإمام الناصر لدين الله أمير المؤمنين إمام المشارق وإمام المغارب لا إمام
للمسلمين سواه ولا قبلة للدين إلا إياه صلى الله عليه وعلى آله ودر ... فشيد بنيانها وشيد أركانها
وألف أحزابها وأرشد طلابها وأظهر أنوارها وأوضح برهانها فنطقت النبوة آمالها
وبناه ونطقت ... المعاقل إلا ما اختاره واصطفاه ومولانا أمير المؤمنين خلد الله
ملكه شجرة الفتوة وقبلة الفتية وإمام الرحمة فواصل وأوصل وأحسن وأجمل وهو
صلى الله عليه أحق بها وأهلها إذ الفتوة فرع من بركة الشجرة النبوية الطاهرة الزكية
الإمامية الناصرية لدين الله أمير المؤمنين فانتشر علم الفتوة بعد أن كان منكسا و
تميزوا على من سواهم أحزاب الفتوة بعد أن كانوا فرقا فأوحى العبد الفقير أحمد
بن إلياس النقاش الخرتبرتي على نفسه نظم هذه التذكرة بنتخب من لطائف الجواهر
والدرر والنوادر والغرر برسم دقائق سيدنا ومولانا الملك الأعظم مالك رقاب الأمم
قبلة العرب والعجم الذي أظهر الحق وجعل كالعلم وشيد الدين الحنفي بالسيف
والقلم مالك العباد ومالك البلاد وماحي الشرك والإلحاد الملك المعظم
أبو الحسن علي بن محمد سيدنا ومولانا أمير المؤمنين خلد الله ملكه ليكون عونا لهم على أحكام
الفتوة وأعانه على التخلق بأوصاف المروة شرفه الله الفتوة بقاء دولته
... الفتيين بوفاقه وأهل عهده ... إخوان الملك بخطبته فانتخب من
كتابه المسمى عمدة الوسيلة هذه التذكرة واقتصرت ذكر على الإيجاز والاختصار
وترك التطويل والتكرار ليقرب متناوله ويسهل حفظه وسميته ... و
تحفة الوصايا مشتملا على خمسة فصول وبالله التوفيق

الفصل الأول في ذكر علامات الفتيان
الفصل الثاني في شرح شجرة الفوز وصورتها
الفصل الثالث في ذكر شروط الفتوة
الفصل الرابع في أدب نقيب الفتوة
الفصل الخامس في ذكر نسبة الفتوة

من آدم عليه السلام إلى المؤلف رحمة الله عليه وهو شاكر على ما أولاه من جزيل الإحسان
ومستغفر له

Ahmed-ibn-i İlyâs-al-Nakkaş-al Hartburtî: Tuhfat-al-Vasâyâ

مستعمل من الزيادة والنقصان ه الفصل الأول
في ذكر علامات الفتيان ه اعلموا معاشر الإخوان أن الفتوة أصل ثابت وفرع
ثابت وقوة لذيذة ونكتة دقيقة ومعاني خفية بدايتها من الله ونهايتها الى
الله وهي صفة من أوصاف الله وإنما أصلها في القلوب فجعلها مطهرة للذنوب
ورموزها في نكتة دقائق معاني الحقائق ليلبس ثوبها ويتقلد بعضها ويسلك طريقها
في كل من قام في درجة رفيعة عالية ومعاني لطيفة فائقة ومقام شريف سامية
معاني لطيفة لا يحصى غورها الا بعد الجهد والعناء ولا يسلك طريقها [illegible] الكرم و
الحياء ولا تتصف بصفتها الا بعد الصدق والوفاء [illegible] الأحد [illegible] والثناء
والله تعالى ذكر الفتيان بلفظ الفتوة في جميع مواضع [illegible] فضيلة
ذكرهم فمن ذلك في سورة [illegible] بعد ثلث آيات قوله تعالى [illegible]
امرأة العزيز تراود فتيها عن نفسه [illegible] بالعصمة [illegible] النبي
صلى الله عليه وسلم على اتباع الهوى فسماه بالفتى ه والثاني [illegible]
وقال لفتيانه اجعلوا بضاعتهم في رحالهم [illegible] الامانة والديانة [illegible]
الفتية ه والثالث في سورة الكهف بعد خمسة آيات منها قوله تعالى إذ أوى
الفتية الى الكهف [illegible] طلبوا الرحمة [illegible] رب السموات والأرض [illegible]
سواهم [illegible] بالفتية ه الرابع بعد ثمانية آيات
منها فقال انهم فتية آمنوا بربهم وزدناهم هدى ه الخامس [illegible]
منها قوله عز وجل [illegible]
[illegible]
[illegible] في سورة الأنبياء بعد [illegible]
فتى يذكرهم يقال له إبراهيم [illegible] خليل الله [illegible] والصدق والفتى [illegible]
أنا الفتى ابن الفتى أخو الفتى فأنا الفتى ابو الفتى والدين الصحيح والوجه الصبيح محمد [illegible]
وابو المرسلين وامام العالمين الذي [illegible] الايمان [illegible]
الفتى خليل الرحمن [illegible] الفتوة ابو الحسين [illegible] بالمصدق [illegible]
والمتصدق بالخاتم الذي [illegible] الكفار [illegible]

109.a

الجمول وزوج البتول وابن عم الرسول الضارب بالسيف والاكرم للضيف [illegible]
الضيف ذو الوجه الحسن والوعد الوفي الذي قال في حقه وفي قصد مدحه سيد
الأنبياء فقال صلى الله عليه وسلم مباهيا له على غيره لا سيف الا ذو الفقار ولا فتى الا
علي وقد ذكر المحققون الذين تقدموا في [illegible] اقاويل كثيرة في الفتوة ويطول شرحها
واعلموا أن [illegible] الفتوة [illegible] من الشريعة ومذهبها داخل في الحقيقة
أحكامها متعلق بالفراسة ومذهبها يرجع الى السياسة يرجع اليها ذوو الالباب
ويتعلق بها أهل الآداب فينبغي للفتيان أن ينظروا بالفراسة ويتمسكوا بالسياسة
فالفتى من كان شريفا في أخلاقه [illegible]
في أحكامه لا يجوز [illegible] لا يكون صاحب [illegible]
[illegible]
[illegible] للطارق من الفتيان [illegible] لذوي الحاجة من الاخوان [illegible]
[illegible] من الثلث الكذب والحرص والطمع فالكذب آفة
الفتوة والحرص آفة [illegible] والطمع [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] فاعلموا ان الفتى [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] والمعاني الذي [illegible]

109.b

Ahmed-ibn-i İlyâs-al-Nakkaş-al Hartburtî: Tuhfat-al-Vasâyâ

110.b

110.a

Ahmed-ibn-i İlyâs-al-Nakkaş-al Hartburtî: Tuhfat-al-Vasâyâ

فحال بالتسوية ثم الإيمان فتحركت أغصان الحياء وظهر ثمرة المحبة وفاح ورد الشوق
فقصدها الفتى بأنامل الوفاء ومد إليها أيدي الاتقاء وجنى ثمارها بأنامل الاجتباء وأكلها
بفم الرغبة والرهبة فحسن الانتظار فهاج بعطش الاشتياق وغلب عليه ألم الفراق فغرق
في بحر الاحتراق من نحو الأشواق فشرب شربة الصفاء عند صدق الوداد فسكر به
سكرة لم يفق منها إلى حضرة المعاينة وغفل عن الخلق غفلة لا يتنبه إلا عند اللقاء
قال رحمه الله قد ذكر الله عز وجل في كلامه القديم لفظة الأشجار وخص كل
واحدة منهن بفضيلة وشجرة فقال عز من قائل لقد رضي الله عن المؤمنين إذ يبايعونك
تحت الشجرة جعل الله عز وجل الشجرة مجمع العقد عند المبايعة وقال عز من قائل ألم
تر كيف ضرب الله مثلا كلمة طيبة كشجرة طيبة ضرب الله المثل الأمثال بالشجرة الطيبة
وقال عز من قائل مثل نوره كمشكاة فيها مصباح المصباح في زجاجة الزجاجة كأنها
كوكب دري يوقد من شجرة مباركة جعل الله نور الهداية كالشجرة المباركة وقال
تعالى نودي من شاطئ الوادي الأيمن في البقعة المباركة من الشجرة أن يا موسى إني أنا الله فاتخذ الشجرة
عز وجل [illegible] الشجرة وجعلها محلا لخطابه مع كليمه فأحببت أن أجعل شجرة الفتى منها
الكرم والمروة وفيتان بالأفضال والكرامات ومقامات الأنبياء ودرجات
الأولياء وخصال المؤمنين وأوصاف الموحدين وأحكام الدين الذي جعل الله تعالى
فاضطررت إلى أصل طيب لأغرس فيها تلك الشجرة الطيبة فلم أجد أرضا أطيب من
العلم لأنه منبت الأنبياء والأولياء والعلماء ولكن يتشرفا وصيتا ونسبا والقائم من
آداب الدنيا والدين وبه يعرف الفرض والنفل الشريعة والسنة والمصلحة والمفسدة
فما ليس أخص من العلم وأشرف الفضيلة ولا شيء أرفع من العلم ولا أعلى حظ منه قال الله
عز وجل إنما يخشى الله من عباده العلماء وقال عليه السلام من عمل بغير علم كان ما يفسد أكثر
من ما يصلحه وفي الخبر المشهور قوله عليه السلام العلماء ورثة الأنبياء وقال أمير المؤمنين علي
رضي الله عنه كفى بالعلم شرفا أنه يدعيه من لا يحسنه ويفرح إذا نسب إليه وكفى بالجهل خمولا
أنه يتبرأ منه من هو فيه ويغضب إذا نسب إليه قال رحمه الله لا يمكن الفرق بين الحلال
والحرام إلا بالعلم وبه شرائع الإسلام وهو نعمة في الدنيا وزينة في العقبى وهو أصل الإيمان
وعليه أحكام الإسلام فلما أن العروة إلى أن أغرس شجرة الفتوة في العلم فعملت دائرة وشجرة

111.a

بها أي أسسه العلم فجعلت في وسط تلك الدائرة مربعة وأثبت
فيها أنواع العلم وذلك أن الفقه في الدين أصل والفقه في العلم فرع
وفروعه من كل جنس من أصله المدنية إلى الإمام من أئمة الدين وإشارة
نحو الفتوة على تلك الدائرة وجعلتها تذكار الأخيار ومخزن الأسرار
وإلهام العباد وقوام الأعمال يترجم إليها الفتوة ويبنى عليها الأخوة ونظم
فيها الآداب [illegible] يرجع إليها الآداب واعلموا أن الأدب أدبان
أدب شريعة وأدب فتوة فإن أدب الشريعة أن يقوم بأوامر القرآن
وأدب الفتوة أن يؤدي حقوق الإخوان وكلاهما يرجعان إلى التقوى
الذي به السلامة والإيمان وقوام الأحوال وجعلت فيها ألفاظا وأدبا ومعاني
لطيفة وأجريتها مجرى الأمثال وجعلتها على شكل الشجرة وقصدت بها الفتوة
وجعلتها [illegible] وتركت الاختصار ليسهل نقلها ويحسن شكلها فصورة شجرة
وسميتها شجرة الفتوة وجعلت لها عروق حسنة على أقسام
الإسلام وأحكمتها على الدائرة المشار إليها بالبناء وجعلت لهم
[illegible] تحصن لباس الفتوة وأنشأت ذكر الجود في أصلها
وأشرت بها إلى أحكام الفتوة وجعلت فروعها ثابتة
على أقسام الأحوال وفرعت بها مستعنى أغصان قوله عليه الصلاة
والسلام أن السخاء شجرة من شجرة الجنة والبخل شجرة في الجحيم أغصانها
متدلية في الدنيا فمن أخذ بغصن منها قاده ذلك الغصن إلى الجنة والبخل شجرة
في الجحيم أغصانها متدلية في الدنيا فمن أخذ بغصن منها قاده ذلك الغصن إلى الجحيم
صدق رسول الله وجعلتها إشارة إلى مذهب الفتوة وزينت كل
غصن منها بثمرة وعرفت بها محاسن مقامات أهل الفتيان
وورقها بأوراق وأشرت بها إلى شروط الفتوة ه

111.b

112.a

Ahmed-ibn-i İlyâs-al-Nakkaş-al Hartburtî: Tuhfat-al-Vasâyâ

[illegible]

112.b

[illegible]

113.a

114.a

113.b

Ahmed-ibn-i İlyâs-al-Nakkaş-al Hartburtî: Tuhfat-al-Vasâyâ

واحترزوا مما فوجب على الفتيان ان لا يقفوا في هذا المواقف الا على الطهارة قال رحمه الله فاما
الذين اهتدوا الى هذا المنهج وكل مؤمن من اهل القبلة لازم لاوامر الله تعالى متبع لسنة رسوله عليه السلام
وان كان من اعوان السلطان فانه حينئذ تحقق فتوته ثابتة لانه من اعوان الدين ومساعد
المسلمين الا العشرة نفر لقوله عليه السلام عشرة اصناف من امتي لا يدخلون الجنة الا من تاب
منهم فقد تقدم الشرح في الاصل فاما الذي يجوز شده ولا يجوز تكفينه فالصبي الذي
يحسن لا ينبغي حتى يلتحي ويجوز شده والعبد لا يكفن الا بعد العتق ولا يجوز شده الا باذن
مولاه وكل من فسقه الشرع يجوز شده لاصلاحه ولا يجوز تكفينه لفسقه ويكون شده
على نية رجاء التوبة والعود الى الطاعة واما المصلي ولا يصح فتوته اصلا وابدا ولا
ذو عاهة ولا فتوة للاخنثى الازرق الاشقر بالخبر المرفوع عن النبي صلى الله عليه وسلم
ولا فتوة لمن ينتمي الى البدعة ولا الفتوة للطفيلي ولا للمرأة ولا للملك فهؤلاء لا يصح فتوتهم
في مذهب الفتوة عند مشايخنا المحققين الذين فتح الله تعالى بمعرفة دقائق معاني الفتوة
قال رحمه الله اداب النقيب في المشكرة بان يقف امام الفتيان ويستعيذ بالله من
الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم ثم يخطب خطبة لخطبة الفتوة ويتبع الخطبة
بسبع ايات من القرآن وقد اشترطت له هذه السبع من سورة بني اسرائيل بعد احد
وثلثين اية وهو قوله تعالى ولا تقربوا الزنا انه كان فاحشة وساء سبيلا
ولا تقتلوا النفس التي حرم الله الا بالحق الاية ولا تقربوا مال اليتيم الا بالتي هي احسن الاية
واوفوا بالعهد ان العهد كان مسؤلا واوفوا الكيل اذا كلتم الاية ولا تقف ما ليس
لك به علم الاية ولا تمش في الارض مرحا الاية ثم الى قوله تعالى لا تجعل مع الله الها اخر
ثم يصلي على النبي صلى الله عليه وسلم ويذكر امير المؤمنين وخليفة رب العالمين ويثني عليه ويدعو
ملك الناس بدى تعقد فيها المشكرة ويدعو له بالصلاح والسداد لان الله تعالى
قرن طاعته وطاعة رسوله عليه السلام بطاعة السلطان فقال تعالى اطيعوا الله واطيعوا الرسول
واولي الامر منكم وقال عليه السلام السلطان ظل الله في الارض يأوي اليه كل مظلوم من
عباده ولو كانت لي دعوة مستجابة لدعوت السلطان لان دعوتي لنفسي لا ينفع لغيري
لان الخلق يعيشون بعدله وصلاحه ثم يأخذ النقيب الملح بيده اليمنى والشربة بيده
اليسرى ويقول ان الله تعالى جعل الماء طهورا والملح مصلحا فقال عز من قائل هذا عذب فرات
وهذا

114.b

وهذا ملح اجاج وجعلها عهدا او ذمة وميثاقا فلعن الله ناقض عهده ويلقي الملح في الماء
ويقف الطالب من جانبه الايسر ويقول اعلموا ايها السادة الحاضرين ان هذا الطالب الراغب
قد قصدكم في شده الفتوة الذي يلي الى الجد ويتوسل اليكم بالله العظيم ان تسألوا الشيخ
فلان او يقول المعلم فلان ان يقبله اخا ورفيقا ثم يشده النقيب نيابة عن المطلوب
ويسقيه مقاما غير داخل وان كان الطالب مشدودا وقد طلب التكفين فيقول
اعلموا معاشر الفتيان ان هذا الطالب الراغب اتى من جملة من الفتيان وقد وقف
بينهم موقف السائل اللهفان وخطب لفلان طالبا لصدقه وفتوته راغبا في تقاليده
ومروته ويتوسل اليهم بالله الواحد القهار العظيم العالم بخائنة الاعين وما تخفي
الصدور وعليهم ان تسألوا صادق المقال حميد الفعال باذل النوال الشيخ فلان يقبله
اخا ورفيقا فان الجماعة انه اهل لذلك فاجابوا الى ذلك ويسأل المطلوب الى سبيل
بعد ان نظروه بالفراسة وعلم سنة السياسة فاعطان الشد الذي يلي الجد ثم كله
بالشد فاما ان يستحقوا له امكانا فلما علم خبره وبعض محبوه شاهدوا فيه اهلية
ورأيته الاولوية نظرا الى المصالح ان يلحقه بالفتيان حماية من حوادث الزمان
ثم يأخذ النقيب الشد من الطالب ويقول قد اخذنا ما كان لفلان عنده فمن كان
له فيه الكلام فليتكلم قبل التكفين لان التزكية اقرار والطعن بعد التزكية
انكار وبالاقرار تبطل الانكار والانكار لا يصح بعد الاقرار والشرح قد ذكرنا
فمن كان له كلام فليتكلم قال رحمه الله اخذ الشد من المشدود في محل التكفين
واجب يعني وذلك ان المشدود موسوم بسمة الفتوة فاذا عرضه النقيب على جماعة
الفتيان لم يبق لهم محل الكلام فيه لانه قد وسم بوسم الفتوة والفتى لا يطعن في فتى
فاخذ الشد عنه التكفين من المشدود خروجه من دائرة الفتيان ويبقى موقوفا فمحال
الكلام فيه وقد اختلف مشايخنا في الشد وقد تقدم شرح ذلك في الاصل ثم يلبس النقيب
الطالب ويقول ايها الطالب الراغب اقتديت اي شيء تطلب ولاي عروس تخطب ويجب
عليك ان تكون للبعل صاحب موافق ولا تكن ذو وجهين كالمنافق فالصاحب الصادق خير
من يوجد عند الحقائق ويبذل نفسه وماله للخل الموافق كما بذل الخليل نفسه في طاعة
الرحمن وماله للضيفان وجسده للنيران وولده للقربان فمدحه الله ولقبه بالفتى

115.a

115.b

116.a

Ahmed-ibn-i İlyâs-al-Nakkaş-al Hartburtî: Tuhfat-al-Vasâyâ

[illegible]

116.b

[illegible]

117.a

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي ابتدع صنائف الحكم وخول سوابغ النعم
وصلواته على ناسخ كل ملة وفاسخ كل نحلة وعلى
آله خيار الورى ومنار الهدى وبعد فليعلم
ان هذا الملأ والملح امتحانا دون غيرهما عينا و
اختصاصا هذا لان الحكماء لا يصنفون شيئا
[illegible] وذلك لان الملأ به [illegible] كل
شيء [illegible] والملح به صلاح كل
شيء [illegible] من كل واحد
منهما [illegible] فلما اختلطا حصلت بينهما
[illegible]
[illegible]
[illegible] وصفا المودة في
[illegible]
[illegible]
[illegible] من الغضب في
[illegible] تعالى [illegible]
[illegible] من كل داء [illegible]
[illegible] والله
الموفق للرشاد

[illegible]

235.b

Müellifi meçhûl: Fütüvvet-nâme

[illegible] ابو علي الصوفي وفتى الصوفي [illegible] العلوي وفتى [illegible] وفتى [illegible] الشيخ ابو القسم
[illegible] وفتى ابو القسم [illegible] وفتى [illegible] طباخ وفتى [illegible] ابو الحسن [illegible]
وفتى ابو الحسن [illegible] وفتى ابو بكر [illegible] وفتى
[illegible] وفتى [illegible] الفتوة عبد الجبار بن صالح
[illegible] وفتى الشيخ الصالح عبد الجبار [illegible] الحاكم على انفسنا وامرنا امام
خليفة الله في ارضه والقائم بامره والحافظ بعهده والحاكم في خلقه ابو العباس
احمد بن الحسن الناصر لدين الله امير المؤمنين رضي الله عنه وفتى الشيخ [illegible]
الشيخ الاجل [illegible] وفتى الامير [illegible]
[illegible] وفتى سيدنا ومولانا امير المؤمنين . العبد الفقير
احمد [illegible] الكاتب قال [illegible]
[illegible] الفتوة [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] صلى الله عليه وسلم
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] هذه التذكرة [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] والله اعلم بالصواب

Ahmed-ibn-i İlyâs-al-Nakkaş-al Hartburtî:

Tuhfat-al-Vasâyâ, 117.b

[illegible]

استغفار کنند و بگویند ربنا انک تعلم ما نخفی و ما نعلن

و ما یخفی علی الله من شیء فی الارض و لا فی السماء الحمد

لله الذی زین الافاق بالانجم الزاهرة و انشأ الارواح

اللطیف الذی احیا القلوب [illegible]

[illegible]

اشهد ان لا اله الا الله وحده [illegible]

و اشهد ان محمدا عبده و رسوله [illegible]

صلی الله علیه و علی آله الطیبین [illegible]

[illegible]

236.a

تا با دست [illegible]

که السلام علیکم یا فتیان [illegible] السلام علیکم یا فتیان

[illegible]

خلعت کاری قبول کنند پس جماعت روی فرا آسمان کنند

چون استحقاق آن باشد او را [illegible] که قبول

کردیم او را بیارد تا دست اخی را ببوسد [illegible]

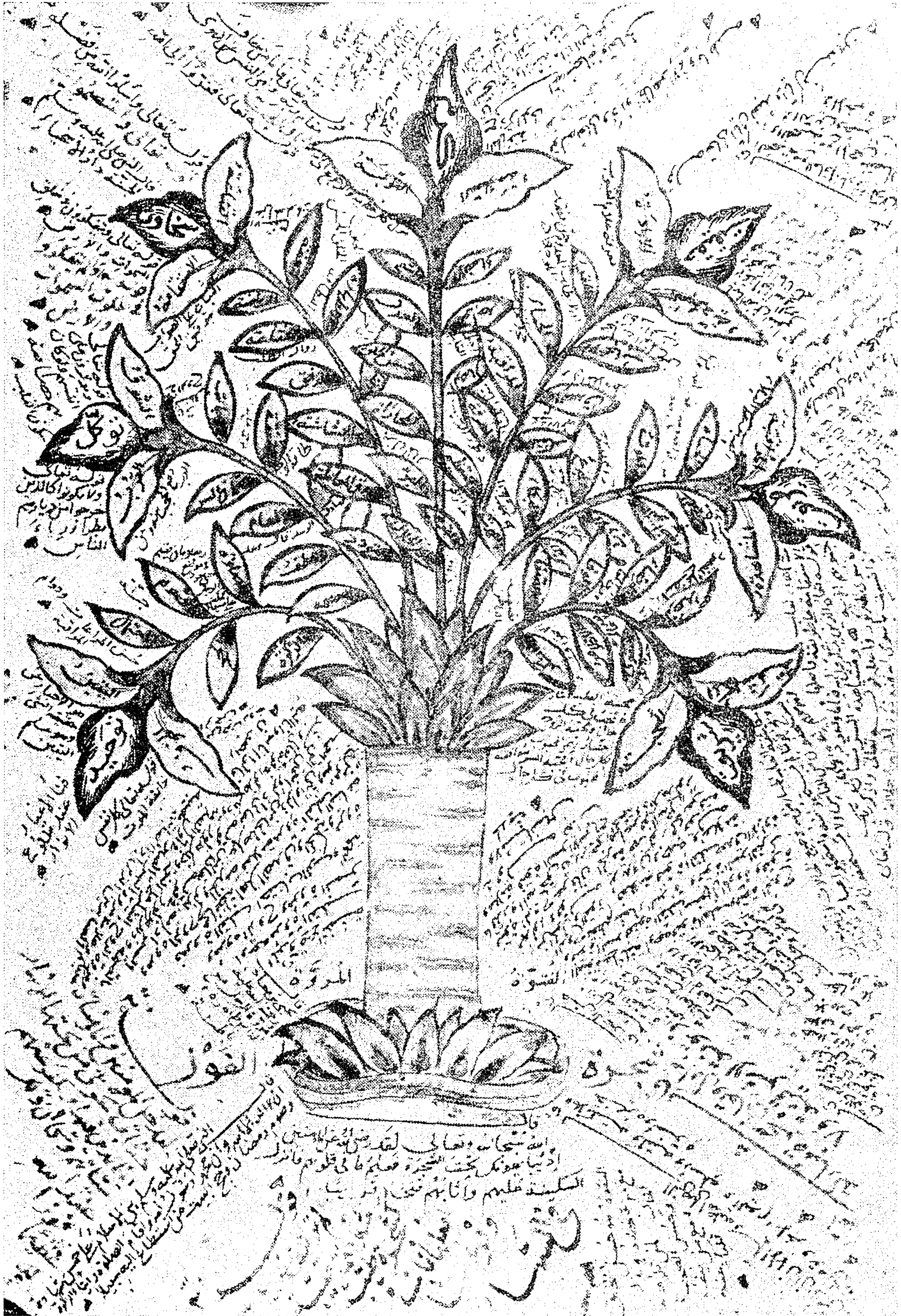
[illegible]

236.b

شدّ الفتوة وفتحه من المروّة یعنی اورا نشاندم از بهر حرمت و باز
ایستانیدم از بهر خدمت و شدّ شدّ فتوتست وکشادن او از جهان مروّتست
پس کوید شدّی که ازان ما با او بود کشادیم و او را بخیر و شوا او باز
کشانیم هر کرا بر او سخنی هست بکوید که بعد ازین هر که سخنی کوید
مسموع نیفتد پس جماعت چون بر حال او واقف باشند کواهی بدهند
که شایستهٔ تکمیل ولایق تکریم و تبجیل است انکه او را نقیب بخدمت
اخی آرد و جماعتی را زمم سبیلان او بکوید کردا کرد او حلقه ببندند
پشت بروی کرده و روی بجماعت پس نقیب آن زیرجامهٔ او را درو
بپوشاند و سورهٔ الم نشرح برخواند و چون بدینجا رسد که انّ
مع العسر یسراً فاذا فرغت فانصب والی ربك فارغب پس
باز نقیب آن زیرجامهٔ او را در چیزی بپیچد و آن زیرجامه وشال
هردو حق نقیب است و او را باز بمقام خود برد و بکوید تا شربت
بر هردو دست کیرد وازین نوبت چون مکمّل کشت نام اخی و اخی
خود یا خلیفه بکوید و جماعت همه او را تهنیت و مبارک باد کویند پس
نقیب کوید من طلب الفتوة بسم الله و اکر نقیب عام باشد خود کوید
هر کرا طلبیست بیاید که ما حاضر ایستاده‌ایم و غایبان را خدمت
کار پس هر کرا مراد باشد شربه خورد چنانک کفتیم و نام اخی
خود برد و اکر خواهند همه اجازت دهند نقیب را تا بعوض
همه باز خورد و کوید وقوفی لله رب العالمین موالاتی لاهل
بیت یاسین واستخصصت شربتی هذا من مولای اخی فلان
الذی هو یشرب من فلان الی الخلیفة و هر یک را چون نام ببرد
رحمه الله کوید بادعایی لایق وانا غلام کل فتی من خلق الله پس
بسم الله کوید و حاجتمندان یا کسی را خواهد که خمیرمایه سازد انرا
در آن صرف کند و هر یک را ازین معنی حقیقتیست و خاصیتی
وحجتی که بذکر آن سخن بتطویل می کشد بر تقریر اصل قناعت کرده شد تا از ملالت
دور باشد

237.a

Müellifi meçhûl: Fütüvvet-nâme

183.b

Kitâbun fî Bahr-al Futuvva va zikru Şacarat-al-Favz

218.b

219.a

Nacm-ı Zar-kûb: Kitâb-al-Futuvva

تا م نشود جوانمردی صورت نبندد وحق جل وعلا مردانرا بچندین
جا در کلام مجید یاد می کند از جمله آن می فرماید رِجَالٌ يُحِبُّونَ
أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ یعنی مردانی که دوست دارند
پاکی را و حق تعالی دوست دارد پاکانرا و پاک روانرا اما طهارت بر دو
قسم است طهارت ظاهر وطهارت باطن اما طهارت ظاهر آنست که تن
وجامه ومقام والت از ناپاکیها نگاه دارند وطهارت باطن آنکه چشم را از نامحرم
وزبانرا از فحش وغیبت وبهتان وجملهٔ اعضا برین قیاس نگاه دارند ودل
را از اندیشهایی که بخلاف شریعت باشد ودر حق همه نیک اندیش باشد
ومردم از دست وزبان خود ایمن دارد که پیغامبر صلی الله علیه وسلم
گفته است الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ يَدِهِ وَلِسَانِهِ
مسلمان آن کسیست که مسلمانان از دست وزبان او ایمن باشند هر گه
مردم از دست وزبان او در رنج باشند بقول پیغامبر صلی الله علیه
وسلم مسلمان نباشد جای دیگر حق تعالی فرموده است الرِّجَالُ
قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ مردانی که قایم باشند بر زنان
بدانچ فضل داد خدای تعالی مردانرا بر زنان یعنی مردان قادر
باشند بر و بالا دست بر زنان واین مردی بر دو قسم است یکی ظاهری
ویکی باطنی اما مرد در ظاهر کسیست که زن بر و بالا دست نباشد
وبفرمان زن کار نکند اما از برای معنی جمعیت خاطر ایشان از راه
خلق نیکو در کارها بزبان دستوری بیارند وبخلاف ایشان کار
کنند پیغامبر صلی الله علیه وسلم فرمود شَاوِرُوهُنَّ وَخَالِفُوهُنَّ
بزنان دستوری بیارید وخلاف ایشان کنید واگر زنی ماه روی
مرد را بشهوت دعوت کند خود را نگاه دارد چنانک یوسف پیغامبر
صلی الله علیه وسلم که دعوت زلیخا در و اثر نکرد حکایت
آورده اند که در زمان شیخ جنید قدس الله روحه العزیز در شهر
بغداد جوانی صاحب فتوت باخلاق حمیده آراسته واوصاف پسندیده
پیراسته

شاوروهن وخالفوهن

بیراسته ونیکی پسندیده خدا مخلص بود چندین نوبت حکایت کرم وفتوت
ومروت او بخدمت شیخ جنید رحمة الله علیه بگفتند شیخ بدیدن او
رغبت نمود بخدمت شیخ آمد وآنچ وظیفهٔ آداب بود تمام بجا آورد شیخ
چون در و نگریست چشمش از بینایی معزول بود شیخ قدس الله روحه
العزیز گفت فرزند این چشم مادرزادست یا واقعه افتاده است
که هر گاه مادرزاد در عضوی خللی باشد فتوتش نرسد جوانمرد
رنج برده بود دانست که مراد شیخ چیست گفت ای قبلهٔ جهان
وقدوهٔ زمان اگر اجازت باشد حکایت این چشم بگویم که
چون بوده است فرمود که بگوی جوانمرد گفت که بنده را همسایه
بود نیک سیرت بغیر اختیار قرضی بر او افتاد در ان عاجز شد
واز شهر برفت وعیال را در دست قرض داران رها کرد که هیچ
خاطر برنج قرض گرفتار مباد قرض داران زحمت عیالش می دادند
بنده غیرت کرد وان قرض بر خویش گرفتم وهر روز خویشتن
نفقهٔ عیالش در خانه می بردم واز در خانه بعیالش می دادم روزی
دختری در خانه بیشتر باز کرد نظر من بر دختر آمد شیطان
وسوسه در خاطر من انداخت حالی غیرت فتوت در آمد وگفت با دختر
خویش بخیانت می نگری انگشت بزدم واین چشم بدر کردم حکایت
چشم من چنین است باقی شیخ حاکم است شیخ او را بخششها کرد
وگفت برو که فتوت حق تست مقصود آنست که می باید که مردان
بصحبت زنان از راه نروند واگر زن در مرد تصرف کرد
آن مرد از آن زن کمتر باشد واین ضعیف را در قصیدهٔ هست
زنی از دو رمه بینی دو بیت سست می آرد ...
مثال این زنان ... بصورت جمله ...
بدان ... که ...
می باید عقل آدمی را بر نفس اماره تصرف واستیلا باشد تا مو ...

220.a

219.b

Nacm-ı Zar-kûb: Kitâb-al-Futuvva

221.a

220.b

Nacm-ı Zar-kûb: Kitâb-al-Futuvva

222.a

221.b

Nacm-ı Zar-kûb: Kitâb-al-Futuvva

223.a

222.b

Nacm-ı Zar-kûb: Kitâb-al-Futuvva

224.a

223.b

Nacm-ı Zar-kûb: Kitâb-al-Futuvva

225.a

Nacm-ı Zar-kûb: Kitâb-al-Futuvva

224.b

226.a

225.b

Nacm-ı Zar-kûb: Kitâb-al-Futuvva

227.a

226.b

Nacm-ı Zar-kûb: Kitâb-al-Futuvva

وچون نام صاحب خویش بشنود باز این شد طا بدیدند و کرد قدح در
آورند که آن قدح بزرگ قدح بجامبر صلی الله علیه وسلم وامیرالمومنین علی
است و آن شدها اول ازبرای ایشان می بنهند و آن قدح برکرسی
نهد بر شیر باید که نمک درو ریخته باشند ازبرای سنت
امیرالمومنین علی کرم الله وجهه و اگر شیر دست ندهد نمک آب
بیامیزند و اگر شیر آمیخته باشد از شیر گاو و گوسپند مناسب تر
باشد اما آنکس که تربیه کسی می شود یا تربیه شاه ان شد مصطفی
و مرتضی را ببرد و باز گرد قدح در آرد چون شربت خورده باشد
و نام صاحب برده و پیش صاحب آید و دست بوس کند صاحبش
میان ببندد بچیزی که ملک صاحب باشد که اول شد که از قدح
باز کرد و نسبت درست کرد نسبت با مصطفی صلی الله علیه وسلم و با مرتضی
علی کرم الله وجهه و آنچ صاحب بندد حق صاحب است که خدمت فر
موده است تربیه را و او را در دایره خدمت ثابت گرداند **اما**
شرط استاذن و شربت خوردن اول تربیه می باید که
بوضو باشد که این اصلی عظیم است و توبه نصوح کرده باشد سر برهنه
و در دل با خدای تبارک و تعالی مناجات کند تا او را بصفت فتوت
و مروت آراسته دارد بعد از آن در میان آید و سلام کند بر اصحاب
فتوت و شربت بر دست گیرد و خادمش تلقین کند تا بگوید یکان
یکان کلمه کلمه روشن اول بگوید السلام علیکم و رحمة الله و برکاته
بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین وصلوات
الله وسلامه وتحیاته علی سید المرسلین وامام المتقین وخاتم
النبیین محمد وآله اجمعین واهل بیته الطاهرین وخلفایه الراشدین
المرشدین فی الشریعة والطریقة والصابرین والصادقین و
القانتین والمنفقین والمستغفرین بالحقیقة واتباعه فی النصیحة
وعن ارباب الفتوة واصحاب المروة واشراف الاخوة سلام علیکم
ورحمة الله

کرده باشد تا درست باشد

ورحمة الله وبرکاته باصحاب التوبة والباب الصحبة وارباب الفتوة
استغفر الله الذی لا اله الا هو الحی القیوم واتوب الیه استغفر الله من
کل ذنب وسهو وتقصیر غفرانک ربنا والیک المصیر ولا حول ولا
قوة الا بالله العلی العظیم السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته ٥
استاده ام استغفار گناه نامنتهی را و ملازمت بندگی امر و نهی
خدای تبارک وتعالی را و متابعت سنت پاک دعوت و خلوت محمد
مصطفی را و متابعت سیرت و طریقت انبیا و اولیا را و موافقت مسکنت
اهل تسلیم و رضا را و متابعت اصحاب تقوی و صفا را و معاونت
صفت سخاوت و وفا و حلم و حیا را و مطاوعت امر امهات و آبا را و محافظت
اسناد فتوت صاحب قاب قوسین او ادنی را و تسلیم بیعت فتوت
شیر خدا و عم زاده مصطفی و موصوف هل اتی علی مرتضی را و حضور
جوانمردان عزت و خدمت صلحا را و قبول وصیت خادم الفقرا را می خورم
این عذب فرات و ملح اجاج را بنام و تربیه صدر فتوت و قدر مروت
و بدر اخوانیت اخی فلان دام فتوته و زاد مروته و رضی الله تعالی عنه
و عن جماعة المومنین والمومنات والمسلمین والمسلمات الاحیاء منهم و
الاموات برحمتک یا ارحم الراحمین له و اگر قولی باشد چون خطبه
تا آنجا خواند که قبول وصیت خادم الفقرا بگوید بتربیه صدر فتوت
و قدر مروت و بدر اخوانیت اخی فلان دام فتوته و زاد مروته و اگر کسی
باشد که این همه نتواند گفتن بگوید الحمد لله رب العالمین والصلوة
والسلام علی محمد واهل بیته الطاهرین واصحابه اجمعین استاده ام
استغفار گناه نامنتهی را و بندگی امر و نهی خدا را و متابعت سنت
مصطفی را و مطاوعت امهات و آبا را و محافظت مرتضی را میان
جوانمردان عزت و خدمت صلحا را بتربیه صدر فتوت و بدر مروت
اخی فلان را دام توفیقه و برود و دستش ببوسد **اما چون لباس**
فتوت پوشد ایشان که برادران فتوت باشند حلقه بندند

228.a

227.b

Nacm-ı Zar-kûb: Kitâb-al-Futuvva

229.a

228.b

Nacm-ı Zar-kûb: Kitâb-al-Futuvva

228.a

227.b

Nacm-ı Zar-kûb: Kitâb-al-Futuvva

Nacm-ı Zar-kûb: Kitâb-al-Futuvva

228.b

229.a

با حرمتی از آن میان خلق زیادت شود یا وقتی حمایت او کند در قضیه اما
صاحب استاد آن باشد که بسیرت چون ظاهر و باطن او آراسته باشد و بعلم
و عمل شایسته معروف و بصلاحیت و امانت مشهور و استاد صاحب بر صاحب
تا بپیامبر درست می رود همه معروفان که از ایشان باز توان گفت میان
بستن و کشادن و لباس فتوت دادن و اجازت و شجره نبشتن و دادن
وظیفه صاحب استاد است از این دیگران درست نباشد اگر امیری یا ملکی
را با سیرت خوب استاد درست اصلی نیز باشد نور علی نور **باب**
در مروت بزرگان چنین گفته اند که مروت شاخیست از فتوت این
خود نیکوست اما این ضعیف می گوید که هیچ جزوی از اجزای فتوت نیست
که خاصیت و صفت مروت را در و نسبتی نیست درخت فتوت مطلوب
خود از بهر شکوفه مروتست و مثالی چند در قصیده فتوت که در بیت نبشته ام
گفته شد مروت نگاه داشتنست بعضی نسبت با حق تعالی بعضی نسبت
با دوستان بعضی نسبت با اهل و عیال و خویشان بعضی با همسایه بعضی نسبت
با عموم خلایق **اما** نگاه داشت با حق سبحانه و تعالی آنست که فرموده
خدا را محکوم و منقاد باشند و هرچ خدای تعالی فرموده است که بکنند
و هرچ نهی کرده است که آن نکنند و متصوف بحقیقت در همه چیزها
او را دانند و امید بدو دارند و از و خواهند و در کل حال بدو پناه
گیرند **اما** نسبت با پیامبر آنکه متابعت او کنند یعنی پیروی
او کنند در عادات و عبادات و اخلاق و او را عزیز داشتن و دوست
داشتن پیامبر صلوات الرحمن و سلامه علیه و حق شناس دعوت و صحبت
او بودن و دایم برو و اهل بیت او صلوات فرستادن و مهاجرین و انصار
را معتقد بودن و از اهل اسلام هرکه بصحبت او رسیده و معاون حال
او بوده رضوان فرستادن و با همه صافی و صادق بودن **اما** نسبت
با اولیا خدمت ایشان دریافتن و آداب ایشان آموختن و ورزیدن
و کوشش باقوال و افعال و احوال ایشان داشتن و وظیفه وقت خویش ساختن
و خدمت

بعضی نسبت با انبیا و اولیا بعضی نسبت

و خدمت ایشان بتن و مال و جان بقدر وسع واجب دانستن و با ایشان صحبت
خاص برای تبارک و تعالی کردن و بحالات معروف و مکروه ایشان منکر نشدن
و اگر وقتی زلتی از ایشان صادر شود از آن تاویلی نیکی کردن و عذر
خواستن تا برخورداری از صحبت ایشان توان بردن و اگر چه صد نیکی از صحبتی
حاصل کنی یک تو چیزی که همه بر هم شکنی موقوف باشد یک بدش بصد نیکی
بازنه که از صحبت او یافته آخر نیکی از بدی بهتر است اما نهاد بد هزار نیکی را
بدل بیند یک بدی و هزار بدی را یک نیکی **اما** نسبت با فرشتگان
ایشان را با عتقاد پاک دوست دارد و بر ایشان صلوات فرستد که ایشان
همیشه امت محمد را صلی الله علیه و سلم از خدای تعالی آمرزش خواهند و دعا کنند
و ایشان را پاک دانند و از بندگان عزیز برگزیده حق تبارک و تعالی **اما**
نسبت با اهل و عیال نفقه و کسوه ایشان مرتب داشتن و جهد کردن
تا از وجه حلال باشد و با ایشان بخوی خوش زیستن و وظیفه دین
با ایشان در کار داشتن و از کارها بسفر بیده در آموختن و مجال گستاخی
ندادن و زبان را از فحش نگاه داشتن و با خویشان همچنین بدانچ
دست رسد خدمت بجا آوردن و با ایشان پیوستن و از خویشان در
و پیش عار نداشتن و ایشان را از محل تهمت نگاه داشتن و محروم خود را
بدوستان نمودن و با همسایه همچنین بدانچ دست رسد نگاه
داشت کردن و ایشان را عزیز داشتن علی الخصوص همسایه درویش
همسایه هست که یک حق دارد و همسایه هست که دو حق دارد و همسایه
هست که سه حق دارد اما آنک یک حق دارد همسایه کافر حق همسایگی
دارد و آنک دو حق دارد همسایه مسلمان یکی حق مسلمانی و آنک سه
حق دارد همسایه مسلمان خویشاوند یکی حق همسایگی یکی حق مسلمانی یکی
حق خویشی **اما** با عموم خلایق دعا کردن و وقت مهربانی بقدر حال در
یافتن و بدانچ تواند خلق را مدد کردن بنفس و مال و قدم و نظر و نفس و در
بد اصلاح کار و صلح وقت ایشان بودن و نصیحت و مهربانی با همه در

229.b

230.a

Nacm-ı Zar-kûb: Kitâb-al-Futuvva

231.a 230.b

Nacm-ı Zar-kûb: Kitâb-al-Futuvva

232.a

231.b

Nacm-ı Zar-kûb: Kitâb-al-Futuvva

233.a

232.b

Nacm-ı Zar-kûb: Kitâb-al-Futuvva

234.a

233.b

Nacm-ı Zar-kûb: Kitâb-al-Futuvva

235.a

234.b

Nacm-ı Zar-kûb: Kitâb-al-Futuvva

IV

بسم الله الرحمن الرحیم

سپاس بی‌قیاس [illegible] که خلاصهٔ جوهر انسان در عالم جان بر احسن وجوه ابداع کرده و [illegible]
[illegible] دیگر الوان آورده و در ظاهر خلقت و باطن فطرت او انواع عجایب و اصناف
غرایب [illegible] و اسرار مکنون در نهاد او ایداع فرموده و ستایش بی پایان مهمی را که صفاوهٔ این نوع را بنعم
جلیل و اخلاق جمیل مخصوص کرده اند و بعد از مزید و اسبغ علیکم نعمه ظاهرة و باطنة ایشان را بتوفیق و هدایت
بکمال رسانید و نقوش علوم و مراسم حکم و رقوم آداب و محاسن شیم بر الواح نفوس ایشان نگاشت و موهبت
فضایل و نعوت جوانمردی و سیر و صفات آزادمردی ارزانی داشت تا باظهار آن کمالات اوراقی
حال [illegible] بقدم فتوت از اهل عالم قصب السبق ربوده و روز بروز بمقدم طوایف اصحاب فضایل
و شیم مکارم شمایل شوا سابقان و مقتدای مقربان محمد مصطفی و بر آل و اصحاب و خصوصا سرور فتیان کرم
[illegible] اسد الله الغالب علی ابن ابی طالب علیه السلام بعد ما [illegible] این [illegible]
بالتماس بعضی از اکابر عصر رساله‌ئی در فتوت نوشته بوده معانی این لغت عربی تعلیق کرده و از تحفة
الاخوان نام نهاده و چون اکثر اخوان صفا و ارباب وفا از طلاب این خطه و سکان این خطه در فهم [illegible]
تازی [illegible] و در میدان لغت دری جا یکی سوار فواید این سخن در میان ایشان [illegible]
و بدایع آن بضاعتی کاسد بی‌رواج [illegible] بعضی از اصدقا ترجمهٔ آن نوشته آمد و کسوت آن از [illegible]
علیه اهل عجم مبدل گشت و در تفسیر حقایق و اصول اختصار افتاد و از زواید و فروع اجتناب
نموده شد تا چنانکه از عبارات و استعارات کرانه جسته باشد و از لباس پادشاهانه [illegible]
قناعت کرده بر قدر ضرورت و ما لابد اقتصار نماید و مهم و مابعنی از فضول ما لایعنی [illegible]
بمقدمه‌ئی و دو باب و خاتمه‌ئی [illegible] و الله الهادی و الیه المنتهی المبادی [illegible]
مشتمل بر چند فصلست فصل اول در بیان حقیقت فتوت بدانکه فتوت
عبارتست از ظهور نور فطرت و استیلاء آن بر ظلمت نشات تا تمامت فضایل در نفس [illegible]
و رذایل منتفی گردد چه فطرت انسانی هرگاه که از آفات و عوارض صفات و دواعی نفسانی سلامت
یابد و از حجب غواشی طبیعی و قیود علایق جسمانی رهائی پذیرد صافی و منور گردد و مستعد و مشتاق
کمال شود و از مقاصد [illegible] و مطالب خسیس استنکاف نماید و از رذایل اوصاف و ذمایم اخلاق
[illegible] لازم شود و از [illegible] ذنوب و ملابس قوی غضبی و شهوی کناره گیرد و همت عالی
[illegible] کند و سوی معالی و مکارم متوجه شود و بر اظهار آنچه در طبع اوست از فضایل
و کمالات حریص و مشعوف گردد و این حال را مروت خوانند و چون مواظبت [illegible]
تا کسر سورت نفس و قهر قوت و شرت او و قمع و ثبات و [illegible] او ملکه گردد [illegible]
[illegible] و لطافت خود ثابت ماند تمامت انواع عفت و شجاعت در و راسخ شود و جمیع اصناف
حکمت و عدالت بالفعل از و ظاهر گردد و او را فتوت خوانند پس مروت سلامت و صفاء فطرتست
و فتوت نورست و صفاء آن و چنانکه مروت مبنی و اساس فتوتست فتوت مبنی و اساس [illegible]
هر که مروت ندارد فتوت او را محال تواند بود و هر که فتوت ندارد [illegible]
[illegible] اتصال شده است [illegible] بواسطه صحت فطرت و از این جهت امیر المؤمنین علیه السلام
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Abd-al-Razzak-Kâşânî: Tuhfat-al-İhvân terc.

نشانهٔ قرب حقیقت و نه هر که با حق پیوندی دارد از مقربان باشد چنانکه در پیشکاران
و پیوستگان سلطان نه همه از نزدیکان باشند بلکه هر صاحب مروتی صاحب فتوت باشد
و مدار فتوت شجاعتست چون شجاعت بکمال رسید فتوت تمام باشد و کمال شجاعت نبود الا بحصول
یقین که موجب امن حقیقیست چه شک را حزن و خوف لازم باشد و ازین جهت حق تعالی وصف
ارباب فتوت بهدایت و امن ایمان کرد و فرمود انهم فتیة آمنوا بربهم وزدناهم هدی. وربطنا علی قلوبهم
اذ قاموا فقالوا ربنا رب السموات والارض لن ندعو من دونه الها لقد قلنا اذا شططا
یعنی ایشان جوانمردی که مقتضای صفای استعداد ازلی و سلامت فطرت اولی و نور هدایت
اصلی که لازم صحت فطرتست ایمان آوردند و ما بتوفیق طلب یقین و تایید نور اتفاق هدایت ایشان
بفزودیم و بامن حقیقی که مستفادست از نور یقین تقویت و تشجیع دلهای ایشان کردیم
تا بر اظهار کلمهٔ توحید نزد جباران وقت خویش جرأت و جسارت یافتند و مردی و شجاعت
در حضور ایشان بحقایق ایمان قیام نمودند و تهدید ایشان مبالات نکردند و گفتند ربنا رب
السموات والارض و بر مفارقت اوطان و اخوان و مهاجرت اسباب نعیم و لذات جسیم مصابرت
نمودند و تحمل مشاق و شداید سفر بر راحت حضر اختیار کردند روایت است که اهل انجیل
طریق فسق و کفران پیش گرفتند و ملوک ایشان در طغیان مبالغت نمودند و از دین حق
بیرون آمدند و بت پرستی ملت و کیش خویش ساختند و مردم را بکره و اجبار بر آن داشتند
و از جمله ایشان دقیانوس در آن باب تشدد بیشتر نمود و دعوت عام کرد انبیه و از اشراف
قوم او جوانمردانی چند نیکو رای بودند خواست تا ایشان را نیز بر بت پرستی دارد و دعوت کرد
و تهدید و وعید بانواع قتل و تعذیب بجای آورد ایشان ابا نمودند و ایمان و توحید آشکارا کردند
و در اظهار آن بفزودند و از میان قوم خویش هجرت گزیدند و پناه با کهفی از غار دادند
چنانکه قصهٔ ایشان در تواریخ مشهورست و اما ولایت فنای بشریت و استغراق در عین
احدیت و ظهور سلطان محبت و خلوص جوهر او از زنگار رعونت و تحقیق تفسیر این آیت
باعتبار مرتبهٔ ولایت چنان باشد که آمنوا بربهم عبارت از علم الیقین بود بر سبیل مکاشفه و زدناهم
هدی مرتبهٔ عین الیقین و مقام مشاهده و ربطنا علی قلوبهم تقویت دلهای ایشان بصبر بر مجاهده
و هجر مألوفات و لذات حسی در مقام حضور و مراقبه و ترک حظوظ و اوطار و قطع نظر از اغیار و
و امن از اهل آسمان و زمین تا مقام حق الیقین و تشجیع ایشان بر محاربت شیطان و مخالفت
هوی نفس تا در حضرت جباران نفس اماره باظهار کلمهٔ توحید و تکرار آن قیام نمایند و دعوت
او را بعبادت صنم جسم و آلهٔ هوی نفس بانکار مقابله کنند و لذت فانی را پشت پای زنند و بایعاد
و تخویف او بموت و فوت التفات ننمایند و از مقتضای اخلاص و توحید نگردند که لن ندعو من دونه
الها لقد قلنا اذا شططا یعنی اگر از حکم توحید اعراض کنیم و بغیر حق نگران شویم و نسبت
تأثیر بما عداه او جایز داریم قولی دور از حق گفته باشیم و از جادهٔ صواب برگشته و از صراط مستقیم
کرانه جسته و در ظلم و جور مبالغت نموده که ان الشرک لظلم عظیم فصل در
بیان جمع و ظهور آن چون مقرر شد که فتوت معنی و اساس ولایت و مبدأ او قایم مقام آن پس هر کجا
ولایت ظاهر شود فتوت کامل باشد چه نهایت فتوت بدایت ولایت تواند بود چنانکه نهایت
مروت بدایت فتوتست از آنکه طریق ولایت اخلاق و معاملات و احوال و مکاشفات و علوم
و مشاهداتست و منتهی شود بفنا خلیقه در عین حقیقت و طریق فتوت مجرد اخلاق و معاملات
و منتهی شود بخلاص فطرت از قید جبلت و چون فطرت از شوایب نشأت خالص گشت مقصود
حصول پیوست چه فضایل همه لوازم ذاتی فطرت انسانی اند و رذایل امور حادثند عارضی از اسطقسات

352.b

Abd-al-Razzak-Kâşânî: Tuhfat-al-İhvân terc.

عواتی طبعی طاری گشته واین جهت فرمود لها ما کسبت وعلیها ما اکتسبت چه فرق میان کسب
واکتساب آنست که اکتساب تحصیل چیزی بود نقصی و بدین جهت خود وکسب تحصیل آن بهر طریق که اتفاق
افتد و ازان روی که خیرات وکمالات مقتضای ولوازم این فطرتند بهر طریق که بعضی ازان حاصل شود
ثواب ونفع آن دیرپا باشد چه در او نقصان بود ظاهر شد هر آینه اثر آن با او باشد وشرور وعوارض چند
عرضند او ونصیبی از عالم او چون مباعدت میان نور و ظلمت از عالم نفس و بعد از حس بد و متصاعد گشته
پس وبال وسیئه آن لاحق او نشود مادام تا راسخ و متراکم نگشته باشد ورسوخ و تراکم وقتی شود رسد که نقصد و حیث
متوجه آن گشته باشد و بران اصرار نموده والا بتوبت واستغفار وترک استعمال آلات بدی در آن اعمال
پاک شود و طبع وصفاء خود باز کرده مانند آب که طبیعت آن مقتضی سردیست هر چند از اکرم کنند
چون از مجاورت آتش دور گردد و از آنجود باز کند از بس سرد شود وطبع خود باز گرده اما بعد از رسوخ متمدد
باشد مانند آب چشمه گوگردی که کیفیت گوگرد از وازالت نتوان کرد ونقطه اول ولایت ومنبع آن که معنی
وحدت از و منتشر شد و نبوت وولایت بدو ظاهر گشت نفس مقدس ابرهیم بود صلی الله علیه چه اول کسی
که قدم در راه تجرید نهاد و از دنیا و لذات آن کناره گرفت و از زینت و شهوات آن دوری گزید و از پدر
و مادر و قوم وقبیله خویش مفارقت جست و از اهل و عزیزان و مالوفات لذیذه و اوطان هجرت
کرده و در محبت حق انواع بلا و مشقت بر خود گرفت و بر شریعت و مجاهدت مصابرت نمود و بر شکستن اصنام
و مخالفت جباران دلیری یافت تا دشمنان فتوت او گواهی دادند که ابرهیم بود علیه الصلوة والسلام
چنانکه حق تعالی از ایشان باز می گوید قالوا سمعنا فتی یذکرهم یقال له ابرهیم والفضل ما شهدت
به الاعداء پس منبع فتوت و مظهر آن ذات او باشد بحسب ظاهر و باطن صلی الله علیه وسلم و از جهت
تاعیند صیانت او نهاد واساس مروت او نکند ... که طعام تنها خورد و بر ذبح فرزند از فتوت
فتوت مباشرت نمود وقربان را سنت فرمود و چون وقتی بسماع ذکر محبوب خوش گشت از جمیع اموال
بگذشت ونگاران درخواست ومال او هر چند بسیار بود در حسب طیب وقت تعظیم اسم حق حقیر شمرد
آورده اند که جبرئیل علیه السلام از حضرت عزت سؤال کرد که یا رب ابرهیم را با وجود کثرت اموال واسباب
درجه خلت و اختیار از کجا یافت خطاب آمد که او را دل با ما است نه با مال اگر خواهی امتحان کن جبرئیل
بصورت مردی در آن که ابرهیم بود بر پشته ظاهر شد و با او از آن زی هر چه خوشتر گفت سبوح قدوس
رب الملائکة والروح ابرهیم را وقت خوش شد و نزد او آمد و کلمات را استعادت کرد جبرئیل گفت
ثلثی از مال خویش برمن ایثار کن تا باز خوانم گفت کردم جبرئیل اعادت کرد ابرهیم گفت ثلثی دیگر بستان
و یکبار دیگر باز خوان جبرئیل باز خواند گفت همه ترا یکبار دیگر مکرر کردان بیت
گو ... جان کی باشد لو عق ان الحدیث من الحبیب تلاق وقطب آن بود که بد وطریق فتوت
جوانمردی منتظم گشت واصول آن ثابت شد و فروع آن قوت گرفت و درجه آن علو وارتفاع یافت
امیرالمؤمنین علی علیه الصلوة والسلام که از ورع و زهد و دیانت بدان پایه رسید که رسید وار مروت
و شجاعت این مرتبه یافت که یافت تا بعد از رجوع چند روز بقوت وقت و سد رمق ایثار کرد لاجرم
در شأن او نازل شد که یطعمون الطعام علی حبه مسکینا ویتیما واسیرا وجان عزیز در محاربت اعداء دین
از قوت ایمان و کمال یقین بیدریغ داشت و شب هجرت نفس خود را فداء رسول کرد و ایمن در جای او خفته
و خود را دست بسته بطالب خون خویش تسلیم کرد تا بصفت الفتی الاعلی در میان خاص و عام مشهور شد در آخر
زمان اعنی مهدی علیه السلام چنانکه نقطه اول نبوت آدمست وقطب آن ابرهیم وخاتم آن محمد علیهم الصلوة
والسلام والقاب هریکی چون صفی الله و خلیل الله و حبیب الله بران دالست و محمد وسایر انبیا با متابعت
ابرهیم فرمودن بر فتیت او گواه تا قال الله تعالی اتبع ملة ابرهیم حنیفا پس نسبت فتوت امیرالمؤمنین
علی علیه السلام با فتوت ابرهیم صلوات الله علیه چون نسبت نبوت ابرهیم باشد با نبوت آدم علیه السلام

353.a

Abd-al-Razzak-Kâşânî: Tuhfat-al-İhvân terc.

وهر که در طریق فتوت قدمی دارد یا داعیهٔ آن رو غالب آید شمعی از فیض او یافته باشد
و پرتوی از نور او بر وتافته و بروی متابعت او و اقتدا بهدای و سیرت او واجب و استمداد
از نفس مقدس و استفاضت از روح مطهر او لازم تا بقوت محبت و ارادت و برکت پیروی و متابعت
مناسبتی نفس او پیدا کند و بدان مناسبت مستعد قبول فیض کمال او و محل عروض بعضی از احوال او شود
و بحسب رسوخ محبت و وداد و وفور طاعت و انقیاد بقدر سعت استعداد کمال یابد ان شاء الله والله الموفق

فصل سیم در بیان مأخذ فتوت و مبدا این طریقت در خبر است

که پیغامبر علیه الصلوة والسلام روزی با جمعی نشسته بود شخصی در آمد و گفت یا رسول الله در فلان جا نه
مردی و زنی بفساد مشغولند فرمود ایشان را طلب باید داشت و تفحص کردن چند کس از صحابه در احضار
ایشان دستوری خواستند هیچ یک را اجازت نداد امیر المؤمنین علی علیه السلام در آمد فرمود که
یا علی تو برو ببین تا این حال راست است یا نه امیر المؤمنین علی بیامد چون بدر خانه رسید چشم برهم نهاد و در
اندرون رفت و دست بر دیوار می کشید تا گرد خانه بر گردید و بیرون آمد چون پیش پیغامبر رسید گفت
یا رسول الله گرد آن خانه بر آمدم هیچ کس را در آنجا ندیدم پیغامبر علیه الصلوة والسلام بنور نبوت بیافت
فرمود که یا علی انت فتی هذه الامة یعنی تو جوانمرد این امتی بعد از آن قدحی آب و قدری نمک خواست
سلمان فارسی آن را حاضر کرد رسول علیه الصلوة والسلام کفی نمک برداشت و گفت هذه الشریعة و در قدح
افکند و کفی دیگر برداشت و گفت هذه الطریقة و در وی افکند و کفی دیگر برداشت هذه الحقیقة و در وی
انداخت و بعلی داد تا قدری باز خورد و گفت انت رفیقی و انا رفیق جبرئیل رفیق الله تعالی بعد از آن سلمان
را فرمود تا رفیق علی شد و قدح از دست او باز خورد و حذیفه را فرمود تا رفیق سلمان شد و قدح از دست
سلمان باز خورد بعد از آن ازیر جامهٔ خود در علی پوشانید و میان او در بست و فرمود که اکملک یا علی
یعنی ترا تکمیل می کنم و مأخذ فتوت و اصل این طریقت این حدیث است و شرب قدح و لبس ازار و بستن
میان که اکنون میان جوانمردان متعارفست و قاعدهٔ فتوت بر آن مرتب و اساس طریق رفاقت
و اخوت بر آن می نهند و تصحیح نسبت و شجرهٔ خویش بدان می کنند از اینجاست و در هر یکی از این اوضاع
سری لطیف و اشارت بمعنی شریفست که این وضع صورت و لباس آن معنیست اولا شرب قدح اشارتست
بدانکه مبدا این طریق علم و خلقست و استفاضت و استفادت هر دو از نفسی کامل واجب چه آب اشارتست
بعلم و حکمت که بحسب صفا استعداد اولی و سابقهٔ عنایت ازلی محتاج را جستن باشد و قوت قبول
آن در وجود او نهاده تا بواسطهٔ فیض نفسی کامل بر وظاهر گردد و از قوت بفعل آید و سبب حیوة
حقیقی او شود چه حیوة قلوب بعلمست چنانکه حیوة اجساد بآب و من الماء کل شیء حی و تا این معنی
در نهاد او مرکوز نبود هیچ کاملی در وی اثر نتواند کرد چنانکه آب آهن و سنگ را احیا نکند
و از این جهت فرمود که الحکمة ضالة کل مؤمن و لکن چون در نهاد او مندرج بود کاملی مکمل باید تا از فیض
نور او بفعل آید و بدین سبب این شربت از دست پیش قدمی عالم بدین طریق باید خورد که شجره
نسبت وی متصل بود بنبی علیه الصلوة والسلام چه حیوة جمیع قلوب و علم تمامت علما از وست
و نمک اشارتست بصفت عدالت که کمال فضایل اخلاقست چه صحت و قوت نفس انسانی نبود
الا بفضایل اخلاق و هیچ خلق استقامت نپذیرد و بصلاح نینجامد و کمال نیابد الا بعدالت
چنانکه صحت و قوت بدن نبود الا بانواع اطعمه و اغذیه و هیچ طعام بصلاح نیاید و خوش طعم و گوارنده
نگردد الا بنمک و اخلاق بعد از استعداد مستفاد نبود الا از کاملی که طریق متابعت رسول درست
دارد چه او برای آن مبعوثست چنانکه فرموده بعثت لاتمم مکارم الاخلاق و حق جل و علا در وصف
او گفته انک لعلی خلق عظیم و اصل مقامات سه گانه که رسول علیه الصلوة والسلام بدان اشارت
فرموده عدالتست چه شریعت نیست الا صورت عدالت در معاملات حق و خلق و طریقت نیست

253.b

Abd-al-Razzak-Kâşânî: Tuhfat-al-İhvân terc.

الا از جهت امانت الهی بجا آوردن و فطرت را از استیلای صفات نفسانی و جور و تعدی
قوی بدنی خلاص دادن و بمقام اصلی باز آوردن تا وضع الشیء فی غیر موضعه بود و ظلومی
لازم نیاید و تمامت قوی و ملکات را از طرف افراط و تفریط بحد اعتدال باز آوردن تا بطغیان
و بعد وان منسوب نگردد و در تقصیر و انظلام نیفتد و نهایت طریقت وصول بحقیقت باشد
بل که عدالت نیست الا صورت حقیقت وحدت در عالم کثرت پس شریعت صورت و ظاهر
عدالت باشد و طریقت سیرت عدالت و سریان اصل او در وجود و حرکت او از بطون بظهور
و حقیقت معنی و باطن آن و چنانکه سلامت و ترقی و کمال قلوب نبود جز بمقامات سه گانه که مبدأ
آن بر عدالتست صحت و نما و قوت اجساد نبود جز بمطعومات غذا دهنده که صلاح آن بنمکست و اما
شلوار پوشانیدن اشارتست بفضیلت عفاف چه صورت ستر عورت و منع فرج از شهوتست
و اصل الباب عفاف آنست و استحسان متأخران فتیان چنانست که چون اعتماد بر قدم طالب
فتوت ندارند اولا ازاری در میان او بندند بعد از آن چون بحقوق قیام نماید بر وجهی که اعتماد
را بشاید شلوار در پوشانند و اما میان بستن اشارتست بفضیلت شجاعت و صورت قیام نمودن
بخدمت و غایت تواضع که اساس شجاعت است در آن مندرج و از تکمیل جهت آن خوانند که کمال سالک
عملست و ارباب فتوت علم بی عمل را وزنی ننهند و عمل را قدم خوانند و علم را نظر و صاحب قدم
را معتبر دانند و صاحب نظر را از و نازل شناسند پس معلوم شد که این اوضاع رموز نیست
که بدان اشارت می کنند با موری که فتوت بدان تمام شود و صلاحیت ولایت حاصل آید و بدین
سبب جامه فتوت شلوارست و خرقه تصوف کلاه چه اول قدمی در فتوت تعفف است که تعلق با سافل
دارد و ابتداء کار تصوف ترقی که تعلق با عالی دارد و در تصوف حلق سر سنت است و در فتوت
نیست چه حلق اشارتست بازالت موانع ترقی و بدایت فنا که در تصوف مقصد ست و نفی انیت
فضایل و اکتساب مکارمست که مقتضای محلی وجودی کند پس محتاج بفنا و ازالت نباشد و از اینجا روشن
شود که نهایت فتوت بدایت ولایت باشد چنانچه ذکر رفت و فتوت جزوی بود از تصوف چنانکه
ولایت جزوی باشد از نبوت والله اعلم **فصل چهارم در مبادی و مبانی آن**
چون روشن شد که فتوت ظهور نور فطرتست و خروج آن سوی حیز فعل از مکمن قوت پس مبادی
آن اسباب تزکیه نفس و تصفیه دل تواند بود چون آداب جمیله و اعمال صالحه و عادات ستوده
و شمایل پسندیده و نیات صادقه و افکار صائبه و آراء صحیحه و افعال حمیده و دواعی خیرات که عطف
بر وجوه بر و ابواب حسنات و صرف مردم را از رذایل و ذمایم بر هیرانند و از افعال سباع و بهایم
دور گردانند و موجب رفع حجب ظلمانی و کشف حقایق نورانی گردد و مستلزم قمع صفات نفسانی
و اشراق انوار روحانی شود چه حصول مقصود بر آن موقوف است و سلوک طریق آن بدان میسر شود
و اصل الباب این اسباب و ملاک این امور حیاست که عنوان نامه صفاء استعداد و دلیل طهارت
جوهر نفس و سلامت فطرت و اصلست و علامت قوت تمیز میان حسن و قبح و استنکاف از قبایح
و انبعاث سوی محاسن چه حیا انحصار نفس است از خوف صدور قبایح از او و تا در طینت او شعور
بردیلت نقصان و فضیلت کمال و وجوب هرب از آن و طلب این مرکوز نباشد این معنی در وی پیدا
نگردد و از این جهت پیغامبر علیه السلام فرمود که الحیاء من الایمان و امیر المؤمنین علی علیه
السلام گفت من کساه الحیاء ثوبه لم یر الناس عیبه یعنی هر که بصفت حیا موصوف باشد هیچ عیب
از و ظاهر نگردد و منشأ فضیلت فتوت که اساس و قاعده است در باب فتوت حیاست
و اما مبانی و اصولی که فتوت بر آن مبتنی است و بنیاد آن بر آن موسس هشت قاعده است که قوت
این طریقت و مدار این فضیلت امیر المؤمنین علی علیه السلام اشارت بدان فرموده و گفته

354.a

Abd-al-Razzak-Kâşânî: Tuhfat-al-İhvân terc.

اصل الفتوة الوفاء والصدق والامن والسخاء والتواضع والنصيحة والهداية والتوبة ولا
یستاهل الفتوة الا من یستعمل هذه الخصال یعنی اصل فتوت این هشت خصلتست و هر که
استعمال این خصال نماید مستحق اسم فتوت بود و علامت کمال آن آنچه در جواب سوال پسرش
حسن علیه السلم از فتوت فرموده که هی العفو عند القدرة والتواضع عند الدولة والسخاء
عند القلة والعطیة بغیر منة یعنی عفو در وقت قدرت و تواضع در زمان دولت و سخا هنگام
فقر و فاقت و عطا بی منت پس حاصل آن باتصاف بجمیع فضایل اخلاق آید چه فضایل بکلیات
در چهار جنس منحصرند عفت و شجاعت و حکمت و عدالت و اصول هشتگانه هر دو تفاصیل
از بعضی از این چهار ارکانند توبت و سخا ارباب عفت تواضع و امن ارباب شجاعت
صدق و هدایت ارباب حکمت وفا و نصیحت ارباب عدالت و گویا از هر جنسی آنچه مثابت
اصل و مبدا جمیع انواع آن جنس است و آنچه منزلت غایت و نهایت همه اختیار فرموده است
و مخصوص بذکر گردانیده چه اول مستتبع همه باشد و ثانی مستجمع جمله تا از وجود هر دو وجود
سایر انواع لازم آید و ما بیان هر یک از این خصال در بابی مفرد یاد کنیم ان شاء الله

باب اول در توبت

توبت را جهت آن مقدم داشتیم که اصل و اساس است در باب عفت و مبدا و فاتحه احسان
مروت و عفت صرف قوت شهوتست از متابعت هوی با مقتضای رای عقلی و امر شرعی و ترک
تعجیل آن تا حریت و عزت حاصل آید و دنائت و مذلت زایل شود و آن کمال اعتدال
قوت بهیمیست و وقوف آن بر حد وسطی تا از تقصیر و تعدی خلاص یابد و از طرفین افراط
و تفریط اجتناب نماید نه بحرص و شره مبتلا شود و مردم را از ظهور بهایم باز دارد و نه بخمود
و جمود باز ماند و انسان از مرتبه جمادات باز آرد و اول قوتی از قوتهای نفس این قوتست که چون
غالب گردد مردم را بقوت هوا سوی هاویه کشد و دواعی حرص و طمع و بخل و حسد بروی کار کند
و عزیمت مردان را سست گرداند و بوهن و فتور در رساند و ایشان را بر جای نجاست و نسوان
نشاند و لباس عار و شنار در پوشاند و حمیت و غیرت ببرد و بالکلیه آرزو آب روی بر خود
و توبت تشمیر قابلیت در وقت رویت صباح نفسی بلمعان لوایح قدسی تا از مخالفات و مناهی الهی
قولا و فعلا و قصدا رجوع لازم شمرد و از هر چه عقلا و شرعا قادح بود در مروت اجتناب
واجب شناسد و بظاهر و باطن از آن اعراض نماید چنانچه ابن عباس رضی الله عنه در تفسیر توبوا الی الله
توبة نصوحا فرموده است که توبت نصوح توبتی صادق بود ساده از قلوب بجمع ندامت قلبی و استغفار
لسانی و اقلاع بدنی و جزم نیت بر آنکه هرگز با مثل آن نگردد و توبت اول قدمیست از اقدام فتوت
و مبدا طریقت و اساس امر طالب آن و صاحب فتوت کسی تواند بود که چون یک نوبت رجوع از
... کرد ... دلها از آن بگرداند هرگز با آن معاودت ننماید و خاطر امکان عود او را بدل
نگذارد چه از شروط و لوازم فتوت عزمة الرجال و قوت مصابرت بر امور و ثباتست و هیچ مقام
از فتوت بی تقدیم قدم در آن ممکن نگردد درست ناید و توبت نصوح مستلزم صبرست از لذات
و شهواتی که از آن اعراض کرده باشد و مرغوبات و محبوباتی که پیش از توبت بحکم هوای آن فرقه
و صبر در این مقام از کمال طاعت هوا و منع نفس از متابعت آن و مقاومت با دواعی آن باشد چنانکه
امیر المؤمنین علی علیه السلام گفت الی کم ایت و فی الایام تجربة . بالصبر عاقبة محمودة الاثر
و آن از امهات فضایل جوانمردانست و موجب خصلت ... و ... ثبات و سکون نفس
در وقت هیجان شهوات و آرام و قرار آن از طیش و سبکساری در طلب لذات ...
در تحصیل مطالب و مراعات اجمال در مکاسب قال النبی علیه السلام من تانی اصاب او کاد

ومن عجل اخطأ او کاد و از بن دو خصلت حسن سمت و ورع در نفس پیدا گردد چه حسن سمت
محبت امور بیست که موجب کمال نفس و علو قدر بود و ورع اجتناب از امور قبیح و ملازمت اعمال
جمیل و چون نفس را دعت و جمعیت ملکه شد و تفرقه و پریشانی از وی زایل گشت هر آینه در باطن
و صفا پیدا گردد و کدورت برخیزد و دیدهٔ بصیرت بگشاید و محاسن از مقابح بشناسد و بقدر صفا
محبت کمالات در وی پدید آید و بر تحصیل آن اقدام و از قبایح و موجبات نقصان گریزان شود و جهت
عدم تناسب نور و ظلمت از آن نفرت گیرد و از ورع قناعت و تحمل لازم آید و قناعت تساهلست در
اسباب معاش و اقتصار از آن بر قدر کفاف و تحمل استغنا نمودن و احتیاج پوشانیدن و اظهار
فاقه ناکردن چه کفاف حدی معین است در تحصیل معاش که چون از آن بگذرد نهایت ندارد و آنگاه
حرص مستولی گردد و ورع باطل کند و اگر بخلق افتقار نماید هیچ کس بی اذن و بقدر حق باز نگردد
و او بازمندی منسوب شود و چون تحمل نماید قسم معین ببرد و رسد و آسوده و محمود و نیکونام بماند
و در قناعت از انتظام ناگزیر بود و آن تقدیر امور و ترتیب اسباب است بحسب مصالح قال امیرالمومنین
علی علیه السلم کن مقدّرا ولا تکن مقتّرا یعنی خرج باندازه کن ولکن تنگ باز مگیر و نهایت قناعت حریت
باشد و آن اکتساب مالست بی مهانت و مذلت و انفاق آن در مصارف جمیل بی ریا و منت و حریت
سرمایهٔ فتوت و عنوان مروتست و تتمهٔ منطقهٔ خدمت و واسطهٔ قلادهٔ خصال عفت و نقش خاتم
اخوت و اساس بنیان این طریقت و جوانمرد آنست که شهوت را تعبد روا ندارد و در طلب
لذت هیچ کس را مذلت ننماید و نفس شریف را بطعمه و لقمه نفروشد و جامهٔ دنائت و خساست
نپوشد و در طلب حطام دنیا جان نکوشد و در قید و بند هوا اسیر نباشد و جهت آرزوی نفس
آبروی حقیر نگردد و بداده حق خرسندی گزیند و جستن چیزی که نصیبه او نیست آب روی خود
نریزد و بر حظوظ دیگران حسد نبرد و بلذت بطن و فرج گرفتار نشود و جمع و منع مال در وبال
نیفتد و مطیع و منقاد شح نفس نگردد چه پرستندهٔ نفس از رجولیت بغایت دور باشد و بجهوت
و انوثت منسوب و حریت بمروت منتهی شود و از لوازم مروت ترک لذتست و استغناء نفس
از خلق و یأس از هر چه در دست ایشانست و محافظت آب روی و بذل آنچه در ترک بذل آن
شینی لاحق گردد و در اقتصاص از آن عاری لازم آید حق جل و علا داود نبی را علیه السلم
وحی فرستاد که داود صحبت مدار جز با کسی که در دین و مروت بکمال باشد و کمال مروت در سخاست
که نهایت صفت عفت و غایت آنست و حق موفق و یار جوانمرد انست والله اعلم

باب دوم در سخا

سخا افادت خیریست که باید داد کسی را که شاید داد بر وجهی که باید داد بی زحمت
منتی یا توقع غرضی و عوضی و کرم سخاوت مدح باشد و آن برترین درجات عفت و بلندترین مراتب
مروتست و اخر قدمی از اقدام جوانمردان و اشرف مقامات ایشان در منزل پارسایی و هر که بدان
موصوف شود حق آن چنانکه باید بجای آرد جمیع انواع عفت را در زیر قدم آورده باشد و مستحق
تقدم بر اهل آن گشته و سزاوار مدح و تعظیم بدان خصلت شده قال النبی علیه السلم
لجاهل سخیّ احبّ الیّ من عابد بخیل و کمترین درجات سخا مسامحت است و آن ترک حقی مالی
بود که ترک آن لازم نباشد بر سبیل تبرع قال الله تعالی وان کان ذو عسرة فنظرة الی میسرة
وان تصدقوا خیر لکم ان کنتم تعلمون بعد از آن سماحت و آن بذل خیریست که دادن آن واجب
نباشد بر سبیل تفضل قال امیرالمومنین علیه السلم کن سمحا ولا تکن مبذرا و از شدت اختصاص
این صفت بجوانمردان و استحالت وجود فتوت بی آن بعضی آنرا نفس جوانمردی خوانند و اکثر خصال
ایشان در آن منحصر دانند بدان معنی که در این طریق از ین قبل سخا گزیر نیست و از عدم آن جوانمردی

355.a

Abd-al-Razzak-Kâşânî: Tuhfat-al-İhvân terc.

لازم آید نه بدان معنی که از وجود آن وجود فتوت یا کمال آن لازم آید مرتبه سیوم مواساتست
و آن بذل مال بود در معاونت یاران و دوستان و شرکت دادن ایشان در هر چه بدو مخصوص بود
از اموال بر وجهی که جانب خود را در اختصاص بدان هیچ رجحان ننهد پس کرم و آن انفاق مالست
بسهولت و طیب نفس در امور عظام و مقاصد عالی قال امیر المومنین علیه السلام بالافضال
یعظم الاقدار بعد از آن سخا و آن سرور نفس است باعطاء مال و اشرف این خصال و اعز این انواع ایثارست
و آن بذل مال بود با وجود احتیاج بدان قال الله تعالی یوثرون علی انفسهم و لو کان بهم خصاصة و قال
و یطعمون الطعام علی حبه مسکینا و یتیما و اسیرا و این خصلت نزد اهل فتوت برترین مراتب سخاست
و ذروهٔ علیا و اسنی الخی که بدان تفاضل اقدار و تفاوت اقدام ایشان پیدا گردد و تقدم
و تفوق ایشان بر یکدیگر بدان بود و محک جوانمردان در وقت امتحان و معیار جوهر فتیانست
که بدان مدعی از صادق و محق از مبطل ممتاز گردد و هیچ دلیل بر تجرد نفس از آن قوی تر نبود چه با وجود
تعلق و محبت مال ایثار ممکن نگردد و ازین جهت تمامت خصایص را در جنب آن حقیر شمرند و همه را
آن زیادت و زنی نهند و آنرا بر همه راجح دانند و صاحب آنرا عزیز و مکرم و بر اخوان مقدم دارند
و سلف آنرا نیکو ورزیده اند و قدر آن عظیم دانسته از حذیفه عدوی روایت است که مرا ابن
عمی بود در روز حرب یرموک و یرا نیافتم قدری آب برداشتم و بطلب او برخاستم گفتم اگر اندک رمقی
از وی باقی باشد آبی در حلق او ریزم و قدری بر روی او زنم چون بدو رسیدم هنوز رمقی از وی مانده بود
گفتم آبت دهم بدست اشارت کرد که بلی در آن حال آواز شخصی بگوش او رسید که می گفت آه اشارت
کرد که اول بدو بر نزد وی رفتم هشام بن عاص بود خواستم که آبش دهم او نیز آواز دیگری
شنید که می گفت آه گفت اول او را ده چون بدو رسیدم در گذشته بود باز نزدیک هشام آمدم
او نیز فوت شده بود باز پیش ابن عم خویش آمدم او نیز روح تسلیم کرده بود بیت
چنین است آیین مردان دین ع کسی کو ز یزدان بود بر یقین و کمال ایثار در باب خیرات
باقی و سعادات اخروی باشد چه نزد جوانمرد صاحب همت خیرات فانی و اعراض زوال پذیر
آن قدر و وقع ندارد که ایثار را بشاید روایت است که امیر المومنین صلوات الله علیه تا چهل
سال در سلام مسابقت نمودی و نگذاشتی که هیچ کس پیشتر بروی سلام کردندی و او جواب باز دادی
سبب آن از وی سوال کردند فرمود که از پیغامبر صلوات الله علیه شنیدم که مسابقت در سلام
ثوابی عظیم دارد پیش ازین احراز آن ثواب را در سلام مبادرت می نمودم اکنون آن ثواب بر مردم
ایثار می کنم و همچنین روایت است که روزی میان حسن و حسین علیهما السلام ماجرای سخت پیدا شد
چنانکه بخشم از یکدیگر اعراض نمودند حسین در استعتاب استبطا نمود تا حسن پیش آمد و او را در کنار
گرفت و خشنود کرد حسین گفت دانی چرا تاخیر کردم با وجود آنکه تو مهتر و بهتری گفت چرا گفت
جهت آنکه از جد خود محمد رسول الله صلی الله علیه شنیده بودم چون دو کس بر یکدیگر خشم گیرند
آنرا که تقدم نماید بصلح و استرضا چند ثوابست خواستم تا آن ثواب ترا باشد و الا پیشتر من از تو
خشنودی جستمی والله الموفق باب سیوم در تواضع
و آن اول مرتبه ایست از مراتب شجاعت و شجاعت مطیع گردانیدن قوت عصبیت مر عقل صریح
و رای صحیح را در وقت اقدام بر مخاوف و وقوع شداید و مصایب و آن کمال اعتدال قوت
سبعیست که گاه بافراط باعث بود بر طلب جاه و غلبه و قهر و سلطنت و داعی با کبر و عجب و حقد
و تهور و گاه بتفریط حامل بر جبن و بددلی و خوف و سستی تا شکوه و جمال و فر و بهاء مردم ببرد
و قدر و وقع او را بکاهاند و در نظر عقلا حقیر گرداند و بسخافت عقل و رکاکت رای منسوب
کند و تواضع اکرام و استعظام اصحاب فضایل و دوستان و یارانست و اعزاز و تعظیم ایشانست

355.b

Abd-al-Razzak-Kâşânî: Tuhfat-al-İhvân terc.

که بمال و جاه فروتر از او باشند و بفضیلت و شرف مساوی یا برتر و بمال و جاه مر هر کس را حسب
قدر و مرتبت او همچنانکه فروتر از او باشند در فضیلت مادام تا منکر نباشند قال الله تعالی
واخفض جناحک لمن اتبعک من المؤمنین و این خصلت تمام شود الا بقلت اعتنا نفس در حق خویش و عدم
التفات او بخطر و قدر خود و از آن حلم لازم آید و آن طمأنینت و آرام نفس است و ترک شغب
در وقت سورت غضب و دمانت و نرم خوئی و رفق و مدارا و تأنی در حروب و مخاصمات همه از نتایج
آن باشد تا درشتی و فظاظت و غلظت که منافی آنند از نفس بیرون رود و تسرع و شتاب زدگی
و طیش و عجلت زایل گردد و خصلت ثبات و قوت مقاومت آلام و بلیات ملکه شود و ثبات در این
باب صبر بر مکروهات باشد و در باب عفت صبر از مرغوبات و از این جهت امیرالمؤمنین علی علیه السلام
فرمود الصبر صبران صبر علی ما تکره و صبر عما تحب و از این ثبات خصلت احتمال کدییدا شود یعنی
تحمل متاعب و مشقات بدنی و عوارض و زحمات اتفاقی و رنجانیدن و فرسودن اعضاء و جوارح
در اکتساب خیرات و حسنات و ادخار باقیات صالحات قال الله تعالی والذین جاهدوا
فینا لنهدینهم سبلنا و بر مقتضاء این آیت از این خصلت شهامت لازم آید و آن حرص و شعف
نفس است بر امور عظام و صنوف مجد و معالی که موجب ذکر جمیل و ثواب جزیل باشند چه قلب را
بقدر صفائی که از ریاضت نفس استفادت کند مناسبتی با عالم قدس پیدا شود و بدین مناسبت
جویای امور شریف و مقاصد عالی گردد و از این سبب پیغامبر علیه الصلوة والسلام فرمود ان الله
یحب معالی الامور و اشرافها و یبغض سفسافها چه طلب معالی و نفایس نباشد الا با صفا و نورانیت
قلب و طلب خسایس و محقرات نباشد الا با ظلمت و کدورت نفس و از لوازم شهامت کبر نفس و علو
همت است و از کبر نفس فضیلت عفو لازم آید چه کبر نفس عبارتست از استحقار دنیا و قدرت
بر تحمل کرامت و صغار با وجود این صفت زلت و جنایت کسی در نفس موثر نیاید و از ایذاء دیگران
بر نجد پس با وجود قدرت انتقام نکشد و صفح و غفران بروی دشوار و گران نباشد و عفو از امهات
خصال ارباب فتوت و معظمات صفات ایشانست که بدان بر یکدیگر مسابقت نمایند و مقدار صفاء
جوهر اخوان بدان آزمایند و حدود و نهایات قدم مردان بدان شناسند و آنرا رقت از مستی
یعنی تأثر و تأذی نفس از ذیتی که با ناجنس او رسد بی جزع و اضطراب تا از ایذاء ایشان محترز باشد
و جنایات ایشانرا قصاص نخواهد و خطیئات در گذارد و هر چه میسر شود دفع رنج و بلا و کشف
و کشف ضر و عنا از ایشان واجب شمارد و رقت چون با عقل وارد نوع تیر حمیت باشد و حمیت
محافظت ملت و حرمت خود و اخوانست از تهمت و حمایت اهل و عشیرت از مظلومیت و مذلت
قال النبی علیه الصلوة والسلام اتقوا مواضع التهم و آن از اخص سیر و عادات و اعراض اخلاق
و اوصاف ایشانست که در آن باب آلام و اهوال تحمل کنند و مرتکب مهالک و اخطار شوند و در محامات
اعراض بذل اسباب و اموال آسان یابند و بفوات و فقدان آن مبالات ننمایند و نهایت آن عظم
همت باشد و عظم همت عدم مبالاتست بسعادت و شقاوت دنیوی در جنب سعادت اخروی
و استنکاف و انفت از حقارت مطالب جزوی و ایثار حیوة ابدی بر حیوة حسی تا مهلکات را زیادت
وزنی ننهند و در طریق تحصیل مقاصد جلیل از آن نیندیشند و چون مطالب کلی جویند جان و تن
را در پی آن نزل گویند و فوات آن سهل گیرند قالوا لا ضیر انا الی ربنا منقلبون و این معنی دست
ندهد الا در مقام امن حقیقی که فضیلت شجاعت بدان منتهی شود و کمال آن جز بحصول این ممکن
نگردد والله المستعان باب چهارم در امن
و این ثقت و طمأنینت نفس است بآنکه در مخاوف و مصائب جزع نکند و در وقایع و مهالک بدو له
نگردد قال الله تعالی اولئک لهم الامن وهم مهتدون و آنرا بعد از آن بر خوانند و درجه

Abd-al-Razzak-Kâşânî: Tuhfat-al-İhvân terc.

مصور است در شجاعت و از حد و آن غایت و نهایت و مستفاد ست از عین الیقین که چون توقف
در ترقی از روی ذوق حسن کمالات و محابت حق جل و علا دست بدهد و تا قوت نفس جدی برسد
که تمامت قوی و قهار او در قدرت حق محو یابد و خلق را چون خشب مسنده مشاهده کند فضیلت
شجاعت بکمال نرسد چه مادام تا غیر حق را تاثیر و قدرتی بیند و خلق را با وجود او عین و اثری
یابد و شک کند در آنکه با حفظ او هیچ مخلوق مکروهی بد و تواند رسانید و هیچ آفت بد و راه
تواند گشت خوف و اضطراب لازم باشد و امن و اطمینان محال و هرگاه دل او بنور یقین منور نشد
و از ظلمات شک و جهالت خلاص نیافت همواره مستوحش و ترسان و بددل و پریشان باشد چه
ترس از خواص تاریکی و تیرگیست و امن از خواص روشنی و ثبات قدم در مواطن شدت و قوت ست
از وهنگام جلادت چون قوت نفس در مقیدت نتواند بود و الا از هر ضعیفی بترسد و هر خاری
حتی ببند ازد و هر دیواری مردی و اگر در باب تعیین اجل و تقدیر امتداد عمر تامل نماید و تحقیق
معلوم کرد اند که هر کس را اجلی معین و امدی مقدر هست و هر حادثی مسبوق بقضای سابق
و قدری جازم از هیچ دشمن نترسد هر چند بقوت و شدت از وی زیادت باشد امیر المؤمنین علی
صلوات الله علیه هنوز در اوایل جوانی بود که روز خندق عمرو عبد ود بمیدان آمد و تعریف
خویش نکرد و نام شجاعان عرب که بر دست او هلاک شده بودند یک یک بگفت و مردم از جرأت
و شجاعت او بترسیدند و گفتند هذا لسانه فکیف سنانه و او بدان هیچ مبالات ننمود و از آن
هیبت او جز قوت دل نفزود تا بر وی حمله آورد و او را هلاک کرد پرسیدند که از وی نترسیدی
فرمود که از وی که چرا از حق نترسد هر کس از وی بترسد و او از هیچ کس نترسد و هر که از حق
نترسد و هیچ کس از وی نترسد حکایت از حاتم اصم رحمة الله علیه روایت است
که گفت من با شقیق بلخی در بعضی از وقایع و حروب خراسان غزا رفته بودم در میان معرکه شقیق
مرا بدید گفت دل خود را چگونه می یابی گفتم چنانکه در شب زفاف هیچ فرق نمی یابم گفت من با آن جلد
امنم و سپر بیفکند و سلاح باز کرد و سر بر سپر نهاد در خواب باز رفت چنانکه آواز غطیط او شنیدند
و نسبت امن و طمأنینت چنین است و انکشاف غطا و نور یقینی که با وجود آن ترس و بددلی ممکن
و شجاعتش از هیچ حیوان ترسان نگردد و معنی لن یصیبنا الا ما کتب الله لنا عیان خود دریابد
نصیبه او باشد چندر را اثر نیابد والله القادر علی یشاء باب
بیستم در صدق صدق بمعنی راستی حکمتست و اول درجات آن و حکمت فضیلت کمال
قوت نطقیست و خاصیت و فایده نطق اخبار غیرست از چیزی که او را معلوم بود و مردم بدین
خاصیت از دیگر حیوانات ممتاز است و بر همه راجح و مفضل و بمزید عنایت حق مشرف
و چون اخبار مطابق واقع نیفتد خاصیت نطق بفوت رسد و مقصود از آن حاصل نگشته پس
ازین روی مساوی بهایم باشد اولئک کالانعام و از آن روی که اعتقادی غیر مطابق
در وی پیدا کرده و چیزی خلاف واقع در نفس او نشانده خسیس تر و کمتر از ایشان بوده باشد
بل هم اضل وی ترک او را جمعیت مردم نتوان شمرد و ازین جهت امیر المومنین علی علیه السلام
فرموده است که لا مروة للکذوب یعنی دروغ زن را مردی محالست و مراد از حکمت درین
مقام تعرف اشیاست بر آن وجه که باشد و استخراج وجه صواب در افعال چنانکه باید
کرد تا درست گفتاری و درست کرداری ملکه کرده و صدق یا در نیت بود یا در قول
یا در فعل صدق در نیت استقامت قصد ست در توجه جناب او تعالی هر کاری که در آن
شروع کند چنانکه فرموده فاستقیموا الیه بر وجهی که هیچ غرضی از ما سوی الله بدان مشوب
نباشد و هر چه کند خالصا مخلصا خدا را کند بی ریا و نفاق و استدعاء نظر خلق وطلبه

356.b

Abd-al-Razzak-Kâşânî: Tuhfat-al-İhvân terc.

ثواب و عوض یا غرض صیت و شهرت یا توقع ثناء و مدحت چه هر یکی از آنها سبب عیب و فساد
مروت و شین فتوت باشد بل باید که در مبداء هر عملی که مباشر آن گردد یا هر حرکتی که بدان
اقدام نماید تأملی بصواب بجای آرد و بازجوید تا باری تعالی را در آن کار بر وجه حقیقت
از نصب العین خویش کرده اند و در آن کار جز قصد آن نکند تا خدا را کرده باشد و یقین داند
که هیچ کار نباشد که نه خدای تعالی را در آن کار بر بنده حقی باشد و قیام آن کار بدان حق
بود چون قیام تن بجان پس اگر مراعات آن حق نکند آن کار مردار باشد و پلید و حرام
و اما صدق در قول آن بود که سخن مطابق واقع گوید چنانکه اگر مودی بتلف مال یا تلف نفس
خواهد بود البته جز راست نگوید خصوصا در آنچه تعلق بحقوق شرعی دارد چه بدترین انواع دروغ
افترا بر خدا و رسول است و هیچ جبر در طریق جوانمردی بتر از دروغ نیست تا گویند مردی راستیست
و دروغ را حیض الرجال خوانند و هیچ عیب در جوانمردی قبیح تر از آن نبود الا تعریضا یا تصریح
بلکه بعد در جو ساتی چند که مصلحتی کلی یا امری دینی بدان منوط بود مثل آنچه از امیر المومنین علیه السلام
در فضل سان ماخذ فتوت منقولست یا آنچه ابرهیم علیه السلام جهت مصلحت شکستن اصنام
فرمود که انی سقیم و همچنین بل فعله کبیرهم هذا و امثال آن و اما در فعل آن باشد که
حقوق هر صاحب حقی بدو موفر دارند و از انواع خیانت و جنایات و هر چه شرعا یا عرفا مکروه
بود احتراز واجب شمارند و صاحب فتوت کسی تواند بود که هیچ چیز در نهان از و صادر نشود
که چون آشکارا کنند او را از آن شرم باید داشت و ظاهرش هیچ وجه مخالف باطن نباشد
بل غیب و شهادت او چنان متساوی باشند که اگر تمامت افعال و اقوال و افکار و نیات
او بر طبق نهند و بر عالمیان عرض کنند او را از هیچ جبر استنکاف نباید نمود و اخفای هیچ خورده
از آن آرزو نکند و فی الجمله صدق دستن بابی اصلی معظم و پایی کبیر و قدمی شریفست و هر که
نه صادق بود هیچ حظ از فتوت بل هیچ نصیب از مروت ندارد و هر که صدق را شعار خود
ساخت و بدان معود گشت استفتاح ابواب جمیع خیرات کرد و طرق جمیع شرور بر خود
بست و مستعد قبول تمامت سعادات و کمالات شد و از تمامت انواع نقصان و شقاوت
محفوظ ماند چه خیر مایه خیرات و سعادات اوست و از صدق صفا لازم آید و آن نور صدر
و انشراح قلبست مر قبول صورت غیب را قال الله تعالی افمن شرح الله صدره للاسلام فهو
علی نور من ربه و صفا مستلزم جودت فهم و ذکا و فراست و لب و فطنت است و لب خلاصه
عقلست مجرد گشته از غواشی و شوایب وهم و خیال و آن مستلزم تذکر عهد الست و احوال
عالم قدس باشد قال الله تعالی و ما یتذکر الا اولوا الالباب و از تذکر حفظ و وعی
لازم آید و سمع دل بگشاید و اسرار ازل و ابد نگاه دارد چنانکه فرمود و تعیها اذن
واعیه از عبد الله بن الحسن روایت است که چون این آیت نازل شد رسول علیه
الصلوة و السلام امیر المومنین علی علیه السلام را فرمود سالت الله ان یجعلها اذنک یا علی
و امیر المومنین علیه السلام من بعد از آن هیچ فراموش نکردم و نتواند بود که چیزی
فراموش کنم و ارلت و حفظ هدایت لازم آید که شمات چگنست والله یهدی من یشاء

باب ششم در هدایت

هدایت عبارت است از انفتاح عین بصیرت بمدد توفیق و اکتحال آن بنور تایید تا مطلوب
را عیان مشاهده کند قال الله تعالی اولئک کتب فی قلوبهم الایمان و ایدهم بروح منه
و مراد از هدایت و مشاهدت درین مقام علم الیقین و رویت قلبیست که از فرط صفا
بطریق نظر و استدلال یا بسبیل کشف حجاب نظر را روی نماید نه عین الیقین و مشاهده

357.a

Abd-al-Razzak-Kâşânî: Tuhfat-al-İhvân tere.

ذوقی که تجلّی جمال و شهود معبود حاصل آید چه غایت حکمت از همه آن در نگذرد
و مرتبهٔ عین الیقین و حق الیقین نرسد از آنکه در مرتبه وقت استغراق در عین جمع
احدیّت و فنای کلّیت تواند بود و هر صاحب ولایت بدان نرسد و کرد آن نگردد و این
هدایت برد و قسمت اول را که باطن معرفت حق جلّ و علا و تصدیق بوجود او و علم توحید
و اخلاص و معرفت صفات و افعال او و معرفت انبیا و اولیا و خواص و اصفیا
دوم اهتدا باحکام الهی و تمییز میان واجبات و مندوبات و مباحات و مکروهات
و محظورات و معرفت مکرمات و فضایل و محاسن شیم و شمایل و مقابلات آن و فی الجمله
شناختن هرچه قادح بود در دین و مروت و شائن اصحاب فتوت از سیر مذموم
و افعال قبیح و مکروه و عادات شنیع و مردود و آنچه زینت و جمال و شرف و کمال جوانمردان
باشد از عادات پسندیده و سیر مرضیه و خصال حمیده و اوصاف جمیله و آداب کریمه
و معالی شریفه و انواع اصابت فکر و ثقابت رای و سداد قول و صلاح عمل لازم باشد
و مجموع این امور قسط و اقرب است از آن استقامت که پیغامبر علیه الصلوة و السلام
بدان مامور بود و در قرآن او را فرموده که فاستقم کما امرت چه او علیه السلام مامور
بود بجمیع این امور با زیادتی چند از باب احوال و مشاهدات که تعلق بمقام ولایت
دارد چنانکه حق جلّ و علا وصف او باستقامت در آن باب کرده و فرموده که ما زاغ
البصر و ما طغی و زواید چند دیگر از باب تشریع و تقنین که تعلق بمقام نبوت دارد
چنانکه فرموده فاحکم بینهم بالقسط ان الله یحب المقسطین پس صاحب فتوت مامور است
باستقامت در عمل لله و فی الله و صاحب ولایت مامور باستقامت در عمل لله و فی الله و بالله
و صاحب نبوت با وجود این همه مامور است باستقامت در عمل من الله و عن الله و الی الله
که از حق رجوع کند با خلق و بترتیب سیاسات و تقنین شرایع مشغول گردد و تبلیغ رسالت
کند از حق و خلق را دعوت کند با او و از اینجا معلوم گردد که استقامت در باب نبوت ثلثی
باشد از استقامت در باب نبوت و دو ثلث از استقامت در باب ولایت و اگر حق جلّ و علا
نعمت هدایت بر اهل فتوت انعام نکردی و مدد توفیق و عنایت ایشان را مخصوص
نگردانیدی هیچ کس از زمرهٔ ایشان بر یک خصلت از خصال جوانمردان پیروز نگشتی و بسیما
و عفت قدرت نیافتی و بریاضت مساحت مالک نشدی چه بنای این خصال بر اعتقاد
صحیح و یقین صریح است و اگر اعتقاد مشوش گردد قدم از جای بلغزد بل یقین روح نفس است
و تن آن جسدی بی روح حبوط و حرکت و تا یقین نباشد عمل را قبول و صحت و استقامت
نپذیرد و این هدایت موهبتیست از حضرت هادی مطلق و کرامتی از جود حق که هر که
را خواهد بحسب عنایت و مشیت خویش بدان مخصوص گرداند و ودیعتی که وقت میثاق
در ذوات خواص عباد استیداع کرده و هنگام لقا استرداد نماید و او در میان همه رو
حال بدان مطالب باشد تا خود بوند قال النبی علیه السلام ان الله تعالی خلق
الخلق فی ظلمة ثم رش علیهم من نوره فمن اصابه من ذلک النور اهتدی و من اخطاه ضلّ والله الموفق

باب هفتم در نصیحت

و آن سبب ظهور نور عدالت و معنی و اساس هدایت است و عدالت صورت
اجتماعیست مر جمیع فضایل را و منبع و حداثی که نفس را حاصل شود و سبب مسالمت
و موانست قوی با یکدیگر پس اشرف فضایل فتوت و افضل خصال جوانمردی باشد و از این جهت
چون امیر المومنین علیه السلام را پرسیدند که از جود و عدل کدام فاضلتر فرمود که العدل

357.b

Abd-al-Razzak-Kâşânî: Tuhfat-al-İhvân terc.

يعني الاستعداد ... عارض خاص ...

يعنى عدل اشيا را باطنا كه قوى و كمالات نفسانى اند و ظاهرا كه احوال و امور جسمانيند
همه بر جاى خود بدارد و جود از جهات خويش بيرون برد چه جهت هر يكى غايت كمال او باشد
وآن سير او ست بر سبيل استقامت و دخول او در ظل وحدت و سايه وحدت بود چه عدالت
وجود ترجيح كمال و اعتدال قوت مى شود بر كمالات قوتهاء ديگر و تعلق فضيلت اين قوت
اعنى عفت مى كند بر ساير فضايل تا نفس و قوت آنرا سايه وحدت بيرون برد و عدل مدبرى
عامست كه جميع قوى را بر جاى خود بدارد و بوجه احسن سياست كند و فايده آن همه
خلق را شامل بود و جود كماليست عارض يك قوت گشته كه فايده آن مخصوص بود بعضى دون
البعض پس عدل شريفتر و فاضلتر باشد و چون پيغامبر عليه الصلوة والسلام را از بهر اتمام
مكارم اخلاق بخلق فرستادند بدو القا كردند كه قل آمنت بما انزل الله من كتاب
وامرت لاعدل بينكم و نصيحت نيكخواهى خلق خدا باشد و تنبيه ايشان بر طريق خير و صلاح
و ترغيب ايشان در خيرات دنيى و عقبى و تحريضشان بر امور نافع در معاش و معاد
و تحذير از امور ضارة و انرا امانت و ديانت و شفقت لازم بود و امانت حفظ ودايع مردم
و ترك آن با ارباب و صون اسرار خلق از اغيار و ديانت مراعات حقوق حق و خلق و تغيير
ناكردن امور جمهور از وجه صلاح و شفقت همت مصروف گردانيدن با ازالت مكاره از مردم
و دفع زحمات و بليات از ايشان و رافت و رحمت از لوازم شفقت باشد و آن خير و راحت را
خواستن است مردم و سعى كردن در رسانيدن مبرات و مسرات بديشان و تحصيل سعادات
و كمالات مر ايشان را و از رافت و رحمت صلت رحم لازم آيد يعنى شركت دادن اقارب
در خيرات دنيوى كه بدو مخصوص بود و مواسات با ايشان در آن باب و آيات و احاديث
در فضيلت صلت رحم و تحريض مردم بر آن بسيار آمده است و اصلاح ذات البين يعنى ميانه
مردم در مخاصمات و حروب و صلح افكندن ميان ايشان بوجهى كه صلاح طرفين در آن باشد
و وحشت و عداوت زايل گردد و از اخص خصايص اصحاب نبوت اصلاح ذات البين است
و انرا از اهم مهمات دانند و ايشان را در آن باب قدمى راسخ و عرقى ثابت است تا حدى كه ديات
و جنايات بسيار جهت استرضا و ارضا خصوم بر خود گرفته اند و غرامات فراوان تحمل نموده
و متقبل اموال بى كران گشته و هرچه داشته از ممتلكات در آن باب انفاق كرده و در بايست
وانچه نداشته بقرض بستده تا وحشت و عداوت از ميان مردم برداشته و الفت
و محبت پيدا كرده چه دانسته اند كه مبغضت و عداوت از صفات شيطنت است و غايت
بعد از حضرت احديت و اصلاح ذات البين موقوف بود بر سه خصلت كه تا بدان خصال موصوف
نباشند و حق آن قيام ننمايند قدرت بر اصلاح ذات البين ندارند و سخن ايشان در آن باب
مؤثر نباشد و سعى منجح نيايد چه هر قولى كه فعل مصدق آن نباشد بيهوده است و هر فعلى كه نه
از سر عالى بود هرزه اول حسن شركت و آن مراعات تعادلست در معاملات بر وجهى
كه سود خود در زيان ديگرى نخواهد و جانب خود بر جانب حريف رجحان ننهد و چنانچه
از طرف خويش احتياط كند از طرف او نيز محتاط باشد دوم انصاف از خود بدادن
در توفيه حقوق مالى و جاهى و قولى و فعلى مستحقان را سوم انتصاف يعنى انصاف ستدن
در استيفا حقوق از هر كه بروى مستحق لازم بود اما جهت نفس خود هر چند شايد كه بستاند
و از انظلام احتراز نمايد و در فتوت قادح نيست لكن عفو و اغماض و صفح و غفران بجوانمردان
الفتوة و اين خصال سه گانه را دو خصلت لازم بود اول مكافات و آن مقابله احسانست
بمثل يا زيادت و اگر دست نرسد هرچه تواند از مدح و ثنا و ذكر جميل و دعا و اظهار

358.a

Abd-al-Razzak-Kâşânî: Tuhfat-al-İhvân terc.

نعمت وعطا قال النبي عليه السلام التحدث بالنعم شكر دوم حسن قضا وآن
ترك منت وندامت است در مكافات خود را قاصر ومقصر دانستن وبدان اعتراف وتوجه
نمودن واين هردو خصلت مودی باشد بتودد وتودد طلب مودتست از اكفا واقران
واهل فضيلت ومستعدان واصحاب رشد ونجابت جوهر نفس بر اقتضا محبت كند چون طلاقه
وبشاشت بحضور ايشان واستبشار واستيناس بوجود شان ومواكلت ومحادثت با ايشان
وارسال تحف وهدايا بر ايشان قال النبي عليه السلام تهادوا وتحابوا وان مفضی بود بالفت
والفت اتفاق آراست ودر معاونت يكديگر برتدبير معاش ومعاد وانضمام ابدان جهت
اتحاد اهوا در توجه سوی مقصد قال النبي عليه الصلوة والسلام المومن الف مالوف
والفت مورث صداقت باشد وصداقت محبتی حقيقی است مبنی بر تعارف ازلی وتناسب
ذاتی ميان ارواح اهل صفا واثر اخوت بر خوانند واخوت معظم ابواب فتوت وقاعده
واساس اين طريقت است وبدين سبب پيش قدم را اخی خوانند وجز بمواخات اصول
آن منعقد نشود وامور آن منتظم نگردد وامام ائمه فتيان وقطب اقطاب جوانمردان
امير مومنان علی عليه السلام فرموده است اعجز الناس من عجز عن اكتساب الاخوان
واعجز منه من ضيع من ظفر به منهم ودرين معنی گفته اند بيت
بد كسی دان كه دوست كم دارد زو بتر آنكه داشت بگذارد وحقيقت بهترين طرق
مردم طريق اخوتست چه مصالح دين ودنيا بدان مضبوط گردد ومناجح كلی وجزوی
بدان منوط بود ومقاصد همگنان بدان حصول پيوندد وسعادت هردو سرای بدان
ميسر شود وهر مقصد شريف ومطلب جليل كه قصد آن كند بمعاونت اخوان يكدل
وموافقت دوستان موافق دست دهد وهر خطب عظيم وامر شديد كه پيش آيد بمظاهرت
ومتابعت ايشان دفع شود وهر صعوبتی باسانی مبدل گردد وهر دشواری بسهولت گرايد
والحق هيچ لذت ونعيم در عالم خوشتر از لقاء اخوان صفا ومشاهده طلعت ارباب وفا نيست
وشرف قدر وخطر وقع آن را اين معنی كه در حديث الهی آمده است وجبت محبتی
للمتحابين فی وجبت محبتی للمتواصلين فی كفايت است وغايت نهايت اقسام الفت
وفاست كه بدان اركان مواخات تمام شود ومعنی يد الله علی الجماعه محقق گردد وتا نور
وحدت از روزن اخوت درست نتابد والفت حقيقی صورت نبندد واخوت حقيقت
نعمت كبری وموهبت حسنی است قال الله تعالی واذكروا نعمة الله عليكم اذ كنتم
اعداء فالف بين قلوبكم فاصبحتم بنعمته اخوانا باب
هشتم در وفا وتا نهايت اقدام فتوتست وغايت كمال قوت فطرت چه فتوت
ممكن نباشد الا بصفاء فطرت وزكاء نفس از لوث طبيعت وفطرت از ظلمت جبلت
صافی نگردد واز الايش طبيعت پاك نشود تا بعهد قدم وفا ننمايد وچون وفا بود
صفا تمام گشت وحجاب مرتفع شد وتمامت سجايا وفضايل شريفه وخصال وشمايل كريمه
كه فتوت بر آن موقوفست بحصول پيوست وصفا لطافت ونوريت جوهر انسانيست
وقابليت آن در ازل بحسب استعداد اول وزكا خلاص يافتن آن جوهر از مقتضيات
نشات وصيقل بدين معنی ان از زنگار ظلمت وعادت وان را صفاء ثانی خوانند
وما دام تا بعضی از كمالات انسانی وفضايل روحانی كه فطرت بحسب صفاء
استعداد اول اقتضاء آن كند در صفاء ثانی قوت مانده باشد وبفعل
نا آمده وفا بعهد الوهيت كه ميثاق آن بر بندگان ماخوذ ست ننموده باشد وتو
حقوق ربوبيت، كه ادای آن بر ايشان واجب ناكرده پس فتوت ناتمام باشد وازين جهت

358.b

Abd-al-Razzak-Kâşânî: Tuhfat-al-İhvân terc.

حق جل وعلا مقتدای جوانمردان خلیل رحمن علیه الصلوة والسلام را بدین صفت
کرد که ابو الحسین الفتی وفی و قطب اقطاب فتوت و سرور اصحاب اخوت
امیر المومنین علی را بدین مدح فرمود که یوفون بالنذر و آن عبارتست از عهد
سابق باحکام عقد لاحق و محافظت بر عهود اخوان ملازمت طرق مواسات
و احسان و رعایت حقوق اصل صداقت بقیام نمودن بهر وجه واجب بود از شرایط
اخوت قال الله تعالی انما یتذکر اولوا الالباب الذین یوفون بعهد الله ولا ینقضون
المیثاق والذین یصلون ما امر الله به ان یوصل و عهد سابق ابداع حق تعالیست
قوت معرفت و توحید خویش را در ذات فطرت انسانی و رکز او له عقلی در نهاد
آن و قبول این فطرت مر آنرا و عقد لاحق تصدیق ایمانی بالهیت و وحدانیت او تعالی
والتزام شرایع اسلامی قیام نمودن بوظایف عبودیت و اداء حقوق ربوبیت قال
الله تعالی یا ایها الذین امنوا اوفوا بالعقود و قوت معرفت و توحید الهی و علم حقایق
ربانی بالفعل ظاهر نشود الا باحکام عقود ایمانی و این معنی وفا با حقیقت و اما وفا با خلق
تمسک نمودن بود بحبل متین محبت و اعتصام بعروه وثقی مودت که بحکم مناسبت روحانی
و مواصلت ازلی در بدو فطرت منعقد بوده باشد و بواسطه احتجاب بغواشی نشأت
و اهله سفر غربت مفارقت و غربت رسیده و باجنبیت و مباعدت کشیده تا انس حقیقی
مبدل گشته و یگانگی بیگانگی انجامیده و آن بود بر ثبات نمودن و مقتضیات احکام خلت
و اخوت و رعایت حقوق صداقت و رفاقت بروجهی که هیچ چیزی بنفس خود نخواهد الا اول
یار و صدیق خواهد و در وقت فاقت هرچه یابد بر و ایثار کند و هنگام حاجت او را
مقدم دارد و در انجاز مواعید یاد و ستان استبطا ننماید و در قیام نمودن شرایط وفا
وهن و سستی بخود راه ندهد و در تحصیل مآرب رفقا سعی بلیغ بجای آرد و در دفع مکاره ایشان
بقدر وسع و طاقت بکوشد و در وقت خطر نفس و اختلال حال ایشان نفس و مال خود را
فدا کند و بذل آن مغتنم شمارد و الا بعدم منسوب شود قال الله تعالی ما کان لاهل المدینه
ومن حولهم من الاعراب ان یتخلفوا عن رسول الله ولا یرغبوا بانفسهم عن نفسه
و وفا از فتوت درجه قصوی باشد است و مرتبه علیا رسیده غادر از اوج مروت در حضیض
لوم و دنائت افتاده است و در مغاک خست و حقارت فرومانده از حساب جوانمردی
معزول و از باب نیکی بی مرد و دهانت و مذمت سزاوار و از دین و ملت بر کنار قال
النبی علیه السلام لا دین لمن لا عهد له

باب نهم

در آفات فتوت و قوادح مروت معظم آفات فتوت دعویست و نظر نفس بر فضیلت خویش جهت
غلبت هوا در وجه ناطرقت ایشان بر تجرد نفس از علایق و عدم التفات ان بعوایق است
و این معنی مهیا نشود جز بفنا اوصاف بشری و زوال دواعی طبع و هرچه مقتضای هوی نفس
باشد چون محبت جاه و کرامت و داعیه علو و سلطنت و امثال آن و مادام تا نفسی از
از هوا در نفس باقی بود و صفات او بر جا آن هرگاه که دل بنور فطرت بی التساب فضیلتی
ببود و سیرتی جمیل و خصلتی شریف اختیار کند نفس بدان متأثر گردد و بر حبت آن فضیلت
متحلی شود و نوریت و صفا آن بخود بندد و بدعوت و طغیان ظاهر گردد و نظر بر غلبه
کند و بوصفی لطیف تر و صفائی تر از اجد و را حسب ذات خود ثابت باشد بر دل استیلا یابد
و صفت استعلا گیرند و ملاحظه رتبت و جهت خویش محجوب گردد و بعجب و کبر موصوف شود و فضیلت
عین رذیلت گردد و صورت را از بلوغ غایت و کمال منع کند و جمال و کمال خویش مغرور گردد

359.a

Abd-al-Razzak-Kâşânî: Tuhfat-al-İhvân terc.

صاحب خود را حسبان خصلت نفرمند و فضیلت ملکه مستقر نبود در نفس جهت اشراق
نور دل بر آن وجهی که هیچ وقت از آن محجوب نشود و فعل جمیل از وی در وقت فرصتی و فعل خویش
طبعا بی رویت و تفکر و تطبع و تکلف صادر شود پس اتصاف بصفت فضیلت در وقتی دون وقتی
و وقتی معتبر باشد و صدور فعل جمیل از صاحب آن که گاهی دلیل کمال او بود و فاعل فضیلت
و کاسب آن هر چند طریق فضیلت رود فاضل نباشد الا وقتی که ملکه او شده باشد و ملکه گشت
راسخ گشته پس مدعی شوم فضیلت در حق خود معجب است و عجب از اعظم آفات قال
النبی علیه السلام لو لم تذنبوا لخشیت علیکم اشد من الذنب العجب العجب و بایهام فضیلت
مرد بکوانه متکبر و تکبر از اقبح خصال قال النبی علیه السلم من تکبر وضعه الله و باعتبار اعتبار
با نفس خود دروغ می گوید باعتقاد فضیلتی که در وی نیست و باعتبار تکبر با غیر خود دروغ می گوید
بایهام فضیلتی که در وی نیست و از اینجا محقق شود که کل مدع کذاب و هیچ خیر و فلاح در دروغ
عنان ندارد که دروغ و چون قاعده مروت خراب شد بنیان فتوت ساقط گشت و اگر نفس او را
فضایل حاصل بودی اثر فضل عنایت آفریدگار و کمال رافت و رحمت پروردگار در حق خود مشاهده
کردی و بنظر بصیرت عیان بدیدی که اول او را از فیض اقدس خویش استعداد قبول آن بخشید
و فطرت او را لطیف و صافی آفرید و غلیظ و جافی نگردانید بعد از آن توفیق تزکیه و تصفیه
ارزانی داشت و چون صفا [illegible] در انواع قربات و تقرب باصناف حسنات حاصل شد
تجلی انوار صفات خویش این کمالات بر وی افاضت فرمود تا از غایت حیا و خضوع پست شده
و از کثرت شکر نعمت و تصور عظمت و قدرت حق تعالی و رویت عجز و حقارت خود نا چیز
گشتی و بنور هدایت حقایق بدانستی که نفس مادی شر و ظلمت و منبع رجس و کدورتست
چه از بقعه امکانست و شرور و قبایح و آفات و رذایل همه اموری چند عدمی اند از حیث
امکان و خیرات و محاسن و انوار و فضایل اموری وجودی از حضرت رحمن و هر ممکن که هست
او را از ذات خود جز عدم حاصل بود پس فضیلت چگونه دارد و کمال از کجا آرد و از جمله
آفات آن تبذیر و اسرافست چه سلوک طریق فضیلت بغایت صعبست و ملازمت جاده
وسطی مشکل و احتیاط در باب جود امالت بطرف افراط باشد تا از رذیلت بخل و امساک
خلاص محقق شود چه خصلت بخل نزد هر کس مذمومست و منافات آن مر فتوت را بضرورت
معلوم و بسیار افتد که صاحب فتوت از این رذیلت بگریزد و در [illegible] عنان [illegible]
نماید که در طرف افراط افتد و کسانی که فضیلت نشناسند با رذیلت تبذیر او منتفع باشند
او را بدان مدح و تعظیم کنند و اثر آن در نفس او راسخ گردد و آفت مدخل سازد و او را بدان
شعور نباشد و بارادت و توهم جوانمردی هر چه دارد تلف کند و از مقام فتوت بیگانه [illegible]
افتد قال الله تعالی ان المبذرین کانوا اخوان الشیاطین و [illegible] عظیمست
و وقوع در آن بعینه بدین طریق باشد که گفته شد چه در [illegible] و رذالت [illegible]
شکر نکنند و طالب فتوت چون از آن [illegible] شاید بود که توقع حمد و ثنا او را بر آن دارد
که جهالت مرتکب اخطار عظیم و مقتحم مهالک و هم گردد نه از سر یقین برای حمایت ملت
و دین با حمیت و محافظت اهل و عشیرت و دفع شر از قوم و قبیلت و خود را در تهلکه اندازد
و این از باب شجاعت انگارد و حقیقت از مقام شجاعت معزول بود و از حساب آن [illegible]
و از آفات آن خمودتست و ضعفت و [illegible] احتیاط در باب عفت و تواضع و [illegible]
بجانب تفریطست و [illegible] نقیصت شره و تکبر و ظلم بر هیچ کس پوشیده نماند و نفس همیشه [illegible]
رذایل مایل باشد پس تواند بود که کسر و مخالفت نفس و [illegible] آن را احتساب این جماعت

359.b

Abd-al-Razzak-Kâşânî: Tuhfat-al-İhvân terc.

افراط و شدت احتیاط در آن باب بجسر و جمود و ذلت و ضعف و تسخر ظلمه و مخانث
اداکنند تا از فضیلت دور شود و در رذیلت مقابل آن افتد چنانکه گفته اند
وبعض الحلم عند الجهل للذلة اذعان و از کلیات آفات مفاخرت و مباهات است و آن
بدعوی نزدیک باشد لکن کمتر و ضعیفتر از آن بود و منشأ آن ظهور نفس است بصفت
جهل و الانفس دانستی که هر نفسی مخصوص است بخاصیتی که هیچ کس در آن خاصیت
با او شرکت ندارد و آن محل نظر الهیست در وجود او که اگر آن خاصیت نبودی آن شخص
بوجود نیامدی و با ستحضار این معنی مفاخرت و مباهات بر دیگران محال باشد و نفس
در خود شکسته و ذلیل و کوچک و حقیر گردد چه هیچ کس را نیابد که او را بوجهی بر خود مقدم
نداند و امهات و مجملات آفات فتوت اینهاست و از این قدر اطلاع بر تفاصیل و فروع آن آسان
بود والله الهادی و بیده التوفیق باب ———— دهم در فرق میان فتی و متفتی
و مدعی فتی جوانمردست و جوانمرد شخصی بود در فضایل خلقی کامل و از دنایا و رذایل
نفسانی مجتنب از معرفت حق عز و علا بریقینی واضح و از حال خویش بر بصیرتی لایح
صاحب قدمی راسخ و در طهارتی متمکن که اجناس فضایل چهارگانه با انواع آن در نفس
او ملکات باشند بر وجهی که تغییر و تبدل بدان راه نیابد و تلون و تکلف بر نتابد بدقایق
آفات و نقایص عاهات عارف و با وجود جزئیات نفاق و ریا و عوارض سهو و خطا بیدار
و بر حذر و از شرب نفس ارزست و بهای خویش برکنار و با خبر خداوند نفسی منقاد
هر فضیلتی جبلی بی تفکر و رویت و طبعی مطواع هر خصلتی جلیلی بی توقف و کلفت در سیرت
فضیلت حسیر و هشیار و در طریقت کالبت بصیر و برکار با حق بصدق و بر خلق مشفق
و متفتی طالب فتوت باشد در تحصیل آن ساعی و خصال آن را مراعی در طریق فضایل
پویان و مقاصد شریف را جویان غایات آن را مشتاق و نگران و در مضایق آن تکلف
کنان هر گاه که بظهور صفات نفس در تلونات افتد خود را بوجود آن صفات ملامت
کند و نفس را بغلبات مواخذت نماید و بقمع و قهر آن مشغول گردد در کرایم شمایل
متمرن ناگشته و از شوب هوا تمام صفا نایافته زلال استعدادش روان و حرارت
طلب و اجتهادش فروزان نه این فسرده و نه آن فرو مرده دم بدم در ترقی و ازدیاد
و پیوسته در مخالفت نفس و ارتیاض و اما مدعی شخصی بود خود را بزی جوانمردان
بیاراسته و بحلیت فتیان متحلی گشته نه سیرت ایشان گرفته و نه در طریق ایشان قدمی
رفته گاه اموال بسیار بذل کند نه از روی سخاوت و گاه مرتکب اخطار و اهوال شود نه از سر
شجاعت بل جهت تقدم بر اخوان و تطاول بر اقران با اخلاقی نامناسب و افعالی متفاوت
در اشکال اختلاف نشان رود و ظاهرش منافی باطن بود احوالش در جبن و تهور مختلف و
عاداتش میان بخل و اسراف متردد گاه در نظر عشایران و رندان بر هول عظیم و خطری جسیم
اقدام نماید و بر جمعی انبوه حمله برد و با لشکری گران مقابله کند جهت اظهار رجالیت
و شوکت و طلب ثنا و مدحت تا ایشان را محکوم و مسخر گرداند و هیبت و شکوه در دل ایشان
نشاند و بر ریاست و تقدم ایشان ظفر یابد و گاه از صد یک آن اقدام نماید و از کمتر واقعه
هراسان گردد داند که دشمنی گریزان شود چون توقع آن اغراض ندارد و نفعی دنیوی
یا لذتی طبیعی در آن تصور نکند هر چند فواید اخروی و منافع عقلی چون حمایت و حرمت
ملت و دین و محافظت و حمیت و عرض و قوم خویش در آن باشد و در وقت ریا و استجلاب
نظر خلق یا معارضه مدعی دیگر اموال بسیار بذل کند و نفس او بدان سماحت مایل هر چند

360.a

Abd-al-Razzak-Kâşânî: Tuhfat-al-İhvân tere.

نه در محل استحقاق بود چون غرضی از این اغراض ساقط شود تفاوت برساند و بعضی گفته‌اند
آن صفت تا به هر چند خفی موقع و وضعی موضع خویش باشد و رضاء حق و ارتضاء خلق
بدان مقرون در آنکه را از شرم خلق و احتراز از ذم طریق تعفف و پارسائی نگاه دارد
و سیرت تقوی و پرهیزکاری رود و در نهان مرتکب فجور و معاصی گردد و از حق شرم ندارد
و نفس خود را هیچ کرامت نکند و چون قدرت یابد ظلم کند و از مذمت خلق و عقوبت خالق
نترسد و بدان باک ندارد و هر چند مظلوم ضعیف و مسکین بود بر او رحم نیارد و گاه از غیر
نفس با رای اظهار تحمل و بردباری با عفت و پرهیزکاری مظلومی بسازد و ظلم بر خود
گیرد لکن از بی‌دلی هرگز از ظلم متزجر نگردد و امثال این مردم از فتوت دور باشند و از صحبت
اهل صفا و مروت مهجور و طالب فتوت را از ایشان احتراز واجب و از صحبت و اختلاط
ایشان اجتناب لازم چه مجالست ایشان از سم قاتل زیان‌کارتر و مخالطت با ایشان از
گرگ درنده در رمه بی‌شبان تباه‌کارتر والله العاصم و اما خاتمه مشتمل بر سه فصلست
فصل اول در طریق انتساب فتوت هر کرا خاطر فتوت بر دل گذر یابد
و داعیه سلوک این طریقت از باطن منبعث گردد بشارت باد به سلامت فطرت و صفاء طینت
ولایت چه صحت داعیه و قوت ارادت علامت استعداد و قابلیت باشد شیخ الاسلام
عبدالله انصاری رحمه الله فرموده است که خواستی داد نه دادی خواست پس باید که حق را
بدین نعمت عظمی و موهبت سنی شکر گزارد و در سعی و طلب جد و جهد نماید چه صدق
طلب امارت وجدانست و گفته‌اند الطلب والوجدان توأمان و اول باید که از مفسدات
مروت و منقصات حرمت چون دروغ و بهتان و غیبت و هرزه و طمع و بخل و شره و حقد و حسد
و غدر و خیانت و جفا و دناءت و حقارت همت و خساست و لاف زدن و بی‌شرمی
کردن و متابعت هوا و محبت دنیا و مجالست دونان و فرومایگان و موافقت ناکسان و سفلگان
و معاشرت اهل فسوق و ریبت و اصحاب فجور و تهمت و مخالطت اشرار و مصاحبت شطار
و خفت و منافست در محقرات اموال و تشدد و مضایقت در معاملات و مماکست و
مناقشت در آن بکلی حذر نماید و از آن احتراز واجب داند چه امثال این خصال
رخنه در قاعده مروت آرد و اساس او را خراب کرده‌اند و فی الجمله هرچه موجب شین
دین و ملت بود یا عیب در عرض و حمیت آرد و مورث هوان و مذلت گردد منافی مروت
باشد و چون وهن در قاعده مروت پیدا شود یا در اصل احکام و قوت ندارد بنیان فتوت
روی در خرابی نهد و هر سعی که در عمارت آن رود ضایع باشد چنگیزی فرزند خود را وصیت
می‌کرد گفت ای پسر بر تو باد که مروت را ملازم باشی چه حق خدا که اگر من دانستمی که آب
سرد رخنه در مروت من می‌آرد هرگز آب گرم نخوردمی و باید که در عنفوان جوانی و حداثت
سن بدان معتاد گردد و مراسم آنرا ملکه گرداند و بدان مشتهر شود و انواع بر و سماحت و حسن
خلق و ملاطفت و معاونت معارف و دوستان و صلت اقارب و خویشان و امثال آن
عادت کند و الا چون بسال برآید بر وی دشوار بود چنانکه یکی از قدماء عرب گوید بیت
اذا المرء اعیته المروءة ناشئا فمطلبها کهلا علیه شدید بعد از آن پیش قدمی را طلب
دارد در فتوت کامل و محقق آن عالم و عامل بفضایل اخلاق موصوف و بثبات قدم
و حسن سیرت معروف باداب ایشان متأدب و در اوصاف و خواص ایشان متمکن
و بدو پیوند دو زمام اختیار خویش در دست او نهد و تصرف در احوال خویش با او گذارد چه منقطع
از طلب و متمرد از جماعت فرسه شیطان باشد از دایره تبعان بیرون و از حلقه جوانمردان

360.b

برد و باید که اساس محبت و ارادت او از باطن خود یابد و الا از وی هرمستفید نباشد چه قبول
فیض از وی مناسبت فطری که مقتضی محبت غیری بود ممکن تواند بود و چون محبت یافت
باید که بتصور محاسن او ازدیاد آن برخود گمارد و باتصال و اخلاق و آداب او تشبه کند
و باقوال او متمسک شود و امثال اوامر و نواهی او لازم شناسد و دست در دامن وی زند و سر بر قدم
او نهد و بکلی از حکم اختیار خویش بیرون آید و بر حکم اختیار او نزول کند و از مخالطه سفله
نفس و دوری آن چنین جماعت و تربیت او نگاه جوید چه مانع حصول کمال و عایق از وصول مراد
جز دواعی نفسانی و امانی شیطانی نیست بعد از آن یاران و رفیقانی چند اختیار کند که همت
ایشان جز کسب فضیلت نباشد و سیرشان بر منهاج فتوت مستقیم بود در طریقت با او
همسران و از سر او آگاه در سیرت با او موافق و در مقصد متحد و صحبت جز با ایشان ندارد
و اخوات و معاقدت جز با ایشان نورزد تا نفس او بصحبت ایشان در فضیلت مثل ایشان
شود و خوی و عادت ایشان متمرن گردد چه هیچ چیز در نفس چندان اثر نکند که صحبت
و از پیش دو آن نتوح نگشاید که از هم رو و ازین جهت فرموده اند شعر
عن المرء لا تسئل وابصر قرینه فکل قرین بالمقارن یقتدی و باید دانست که اصل و عمده در
اکتساب فتوت اجتناب رذایلست چه ترک بر نفس انسان تر از اعمال باشد و چون نفس ترک
رذیلت کرد یافت دل از کدورت صفا پذیرفت و فضایل بی مؤنت تکلف و تعمل حاصل گشته
قال الله تعالی فاما من اعطی و اتقی و صدق بالحسنی فسنیسره للیسری والله المیسر لکل عسیر

فصل دوم در خصایص اصحاب فتوت و سیر و طرایق ایشان

اشرف خصایص ایشان وفاست و صدق عهد و وعد و ازین جهت حق جل و علا ایشانرا
بدان مدح فرموده و ابیا را بدان بستوده قال الله تعالی من المومنین رجال صدقوا ما عاهدوا
الله علیه و در وصف اسمعیل علیه السلام گفت انه کان صادق الوعد و امیر المومنین
علی علیه السلام در ذکر اصول فتوت وفا را که آخر خصالست بر همه مقدم داشته
و توبت را که اول است مؤخر چه قطب از مقام کمال نظر کند و از مرتبه غلبه فرود آید
و سیر منتهی در تکمیل بر عکس سیر مبتدی باشد در استکمال پس بحسب مرتبه اول
وفا باشد و آخر توبت و بحسب مرتبه این اول توبت و آخر وفا و از خصایص ایشان
مبالغتست در حفظ اسرار و کتم آن از اغیار تا اگر یکی را بشمشیر تهدید کنند یا بآتش تعذیب
نمایند جز کتمان از وی نیابند و یکی از فتیان عرب درین معنی گفته است شعر
و فتیان صدق لست مطلع بعضهم علی سر بعض غیر انی جماعها یظلون شتی فی البلاد و سرهم الی صخرة اعیا الرجال انصداعها
لکل امرئ شعب من القلب فارغ و موضع نجوی لا یرام اطلاعها و از آن جمله تکرمست یعنی بزرگی بودن
از دنایا و خسایس و رعایت حرمت و حشمت با احتراز از مواقع تهمت و شبهت و مواضع مذلت
و ذلت و اعراض از مجارات لئیمان و سفیهان و مقابله ناکسان و بی عرضان جهت
صیانت عرض و آب روی و از آن جمله سعت صدرست و حقیقت آن با علو همت و کبر
نفس راجع باشد و از آنجا معلوم گردد و چون نفوس از علایق دنیوی مجرد شوند و از حظوظ
فانی ترفع نمایند امانی و آمال ایشانرا نفریبد و اقسام عاجل از جای خود نبرد پس بفوات
هیچ مرغوب اندوه نخورند و بوجود آن شادمان نگردند و جنایت و ملامت مردم مبالات
نمایند و با صغار و احقار برنیایند تا سروری و ریاست یابند قال امیر المومنین علیه السلام
آلة الریاسة سعة الصدر و از آن جمله عزتست و غلظت است با دشمنان و بد نفسان
و متمردان و رفق و مدارا با دوستان و مسکینان و فرودستان قال الله تعالی

361.a

Abd-al-Razzak-Kâşânî: Tuhfat-al-İhvân terc.

اذلة على المؤمنين اعزة على الكافرين و عزت برد و لو عست یکی ترفع و تکرم نفس
از آنکه فروتنی و مذلت نماید دشمن را با لئیم صاحب ثروت از در ضعف و مهانت
بیفتد و استعمال قوت کند در وقت حمیت و الفت تا حقارت و منقصت لازم نیاید قال
الله تعالی ولیجدوا فیکم غلظة   دوم اکرام نفس از آنکه قدر او را و جهت اقسام دنیوی
و خطوط عاجل بکاهاند و تبع او نبود با جهت لذت بطن و شهوت فرج ذلیل گرداند
حسن را گفتند تو در نفس خود بس عظیمی گفت عظیم نیستم و لکن عزیزم و نتیجه
آن تجمل باشد چه اظهار رفاهیه بلا مذلت و هوا نیست قال امیر المؤمنین علیه
السلام رضی بالذل من کشف ضره و اخفاء آن و اظهار رضی و رخا علامت وثوق
و استغنا بخدای و عزت نفس جز این و قال الله تعالی ولله العزة و لرسوله و للمؤمنین
و ارنی بحقیقت مقابلهٔ نفس خصم و دفع ظهور صفت آنست بقوت دل و ازالت
ظلمت آن بنور این تا نفس او شکسته شود لی آنکه نفس این غالب گردد و این خصلتیست
که هیچ کس قدر آن نداند و خطر آن نشناسد و کذا مشرف به از آنکه صاحب خویش را
فضیلت ثابت گرداند و از خصم او رذیله زایل کند و از این جهت پیغامبر علیه السلام
فرمود که من یحرم الرفق یحرم الخیر   و حسن مداراة رسول علیه السلام تا حدی بود که هرگز
هیچ طعام را ذم نکرد و هیچ خادم را زجر نفرمود انس مالک گوید رضی الله عنه ده سال خدمت
رسول کردم که هرگز مرا سخنی سخت نگفت و چیزی را که ترک داده بودم نگفت چرا نکردی
و صحیحین در خبر است که رسول علیه الصلوة و السلام فرمود که شما هیچ توانید که چون ابو ضمضم
باشید پرسیدند که ابو ضمضم چه کردی فرمود که هر صباح گفتی اللهم انی الیوم
تصدقت بعرضی علی من ظلمنی فمن ضربنی لا اضربه و من شتمنی لا اشتمه و من ظلمنی
لا اظلمه   و امیر المؤمنین علی علیه السلام فرمود که رسول را صلوات الله علیه از حسن
خلق پرسیدند جواب داد که تعطی من حرمک و تصل من قطعک و تعفو عمن ظلمک و این
خصال کمال جوانمردیست   و در قرآن آمده است که ادفع بالتی هی احسن فاذا الذی
بینک و بینه عداوة کانه ولی حمیم   و از عبد الله بن ابی بکر روایت است که شخصی
از عرب گفت در روز حنین پای بر پای رسول علیه الصلوة و السلام و نعلی درشت
و کثیف در پای داشتم تا زیانه ای آهسته بمن راند و گفت بسم الله اوجعتنی من همه شب
نفس را ملامت می کردم و می گفتم رسول خدای را بغفلت برنجاندی و آن شب چنان
گذرانیدم که خدای داند که بر من چه رفت بامداد شخصی بانگی زد که فلان کس کجاست
گفتم والله این بسبب آنست که دی از من صادر شد ترسان و لرزان بر رسول رفتم
فرمود که دی پای نعل بر پای من نهادی و مرا دردمند کرد اذیت من تا زیانه
بر تو نشاندم اکنون این هشتاد میش بعوض آن بستان و میشان را با من داد و گرده و از آن
جمله غیرتست و غیرت استنکاف است از چیزی که موجب عار بود با اغیار را بر و متقدم
دارد و این خصلتی پسندیده باشد و میان اهل فتوت گزیده و منشاء آن شعور نفس است
بصفاء جوهر شرف و کرامت خویش جهت تجرد از ادناس طبایع و تنزه از اقذار عناصر
و بعد او از ارجاس مواد هیولانی و قرب حضرت ربانی و مناسبت با وحدت حقیقی
تا خود را از رکاکات و سیاحات منفرد خواهند و از شرکت اغیار تنگ دارد و چند آنکه
صفا و نورانیت غالبتر غیرت بیشتر قال النبی علیه السلام سعد لغیور و انا اغیر
من سعد والله اغیر منی   فصل   سیوم در خدمت و ضیافت

361 .b

Abd-al-Razzak-Kâşânî: Tuhfat-al-İhvân terc.

از لوازم فتوت ملازمت خدمت و مواظبت بر سنت ضیافت است چه مقرر شده
که فتوت ظاهر ولایت است و بدایت آن و ولایت باطن فتوت و نهایت آن و صاحب
ولایت منظر و مدت حق را همه اجزاء وجود خویش بیند و بمثابت اعضاء و جوارح داند
و بر مقتضای جود دایم در رحمت تام خیر و سعادت بر همه افاضت کند پس باید که صاحب
فتوت همه را منظور محبت اخوان و اقارب خویش بیند و اتصال و پیوند اصلی با ایشان
درست داند و بمقتضاء اخوت حقیقی و شفقت صوری نفع و راحت همه را ایثار کند
تا ظاهر مطابق باطن بود و مبداء موافق منتهی و صورت مناسب معنی و چنانچه صاحب
ولایت از مرتبه کمال خود با مدرجه نقصان آید تا خلق را از ضلال برهاند و بکمال رساند
صاحب فتوت در اکرام اضیاف و خدمت اصحاب نفس خود را خوار کرده اند و زحمت
و مشقت تحمل نماید تا راحت و آسایش بدیشان رساند و هنگام فاقه ضروری خویش
ایشان را ایثار کند و حاجت خود نهان کرده اند و بر تقدیر مصابرت نماید و ایشان را بر آن
اطلاع ندهد تا منغص نشود و الا بلاف منسوب گردد و از فتوت دور افتد آورده اند
که شخصی در روزگار قحط و تنگی نزد رسول آمد علیه افضل الصلوة کس بحجرها فرستاد
و پرسید که نزد شما هیچ طعام هست همه گفتند بحق خدای که ترا برسالت بخلق فرستاد
که نزد ما جز آب نیست رسول علیه السلام اصحاب را گفت کیست که امشب او را مهمان کند
که رحمت خدای بر وی باد مردی از انصار گفت من او را مهمان کنم یا رسول الله و او را
بخانه آورد و زن را گفت این مهمان رسول است او را اکرامی دار و هیچ چیز از وی ذخیره
مکن زن گفت پیش ما جز قوت کودکان نیست گفت برخیز و کودکان را بتعلل و بهانه
از قوت خویش مشغول گردان تا در خواب روند و چیزی نخورند بعد از آن چراغ برافروز
و آنچه هست پیش مهمان آور چون بخوردن مشغول شود برخیز که اصلاح چراغ کنم و چراغ را
در اصلاح کردن بکش و بیا تا زبان را می‌جنبانیم و دهان را می‌جنبانیم چنانکه او پندارد که ما می‌خوریم
تا سیر کرده زن برخاست و طفلان را بهانه در خواب کرد و فرمان شوهر بجای آورد
و مهمان کان چنان برد که ایشان با وی خورند تا سیر بخورد و ایشان گرسنه بخفتند بامداد
چون پیش رسول آمدند بروی ایشان نظر کرد و تبسم نمود و فرمود که حق تعالی دوش
از فلان و فلانه تعجب کرد و این آیت فرود آمد که یؤثرون علی انفسهم و لو کان بهم خصاصة
و همچنین روایت است که شبی سی و چند کس از درویشان و جوانمردان نزد بوالحسن
انطاکی جمع شدند و او را گرده‌ای چند نان بود چندانکه هر مردی را سیر نشوی پس باشد
نانها همه پاره کردند و چراغ بکشتند و بر سفره نشستند تا نان خورند و هر یک دهان
می‌جنبانید تا دیگران پندارند که می‌خورد چون سفره برداشتند نان بحال خود بود و هیچ
یک نخورده بودند بجهت ایثار بر دیگران و روایات و حکایات ایشان درین باب بسیار است
و عجایب و غرایب بی‌شمار و آوردن آن منافی وضع مختصرات هر که طالب آن باشد مطولات
را طلب باید داشت و آثار و اخبار را تتبع نمود تا سیر و اخلاق ایشان بر و روشن شود
و هر که از اهل سعادت این قدر او را کفایت و فی الجمله ما یغنی عن التفصیل و الله الموفق لاهل
التحصیل و الهادی الی سواء السبیل

تمت الکتابة علی ید العبد الضعیف
المحتاج الی رحمة الله تعالی
معصوم بن [illegible] الله
ابن الحسین الکاشفی
اصلح الله شأنه

V

هذه رسالة في الفتوة

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله حق حمده والصلوة على خير خلقه محمد وصحبه اما بعد این رساله ایست در فتوت که آن عبارتست از ... ظهور نور فطرت انسانی واستیلاء آن بر ظلمت نفسانی تا فضایل خلایق بار ملکه گردد ورذایل بکلی منتفی شود و ما آنچه خلاصهٔ آن باشد در سه فصل ایراد کنیم

در حقیقت فتوت ... که موسی علیه السلام از حق تعالی پرسید ما الفتوة فرمود ان ترده ...

[illegible]

İst. Veliyeddîn Ef. 1796 170.b

Alâ-al-Devle: Risâla fî-l Futuvva

و ایزد تعالی در بیان فتوت او فرموده انک لعلی خلق عظیم و از او بامیر المؤمنین علی علیه السلام رسید که قطب فتوت و مدار است و از رسول
علیه السلام فرموده افتاکم علی قال علی وما الفتوة یا رسول الله قال من شرف تشرف به اهل النجدة والسماحة وانت یا علی ابن فتی واخو فتی قال
ممن ابی ومن اخی من الفتیان قال ابوک ابراهیم خلیل الرحمن واخوک انا فتوتی من فتوة ابیک و فتوتک منی و روز غزاه احد جبرئیل ندا کرد
که لا فتی الا علی لا سیف الا ذو الفقار و در زهد و ورع و شجاعت و سخاوت بمقامی رسید که هرگز کسی مثل او ندیده و نشنیده و چون سه روز فطور خود
در وقت افطار بخشید تشریف کرامت و یطعمون الطعام علی حبه مسکینا ویتیما واسیرا تا آخر سوره مشرف گشت و در رکوع از خوف فوات
فرصت چون انگشتری بدرویش داد خلعت ولایت انما ولیکم الله و رسوله تا آخر آیت مخصوص شد و از کمال یقین در محاربت اعدا از
روح بذل فرموده است فتوت او صورت ابراهیم بوده است بذل نفس است با ذبح الذبیح چنانکه مظهر نبوت در عالم صورت آدم صفی
بود و قطب انبیا ابراهیم خلیل و خاتم ان محمد مصطفی صلوات الرحمن علیه وعلیهم اجمعین مظهر فتوت ابراهیم شد و قطب ان امیر المؤمنین
علی و خاتم ان مهدی پس جوانمردان همه تابع علی باشند و مرجع باشند از متابعت او باشند و از علی بفرزندان او و سلمان و صفوان رسید
و علامت که چون صفوان در بعضی از حروب صفین دست بردی نمود علی ملاحظه کرد که ای یا صفوان صفوان بخدمت از شتافت علی فرمود انک
الیوم فتی وایاک ان یضیع الفتوة لغیر اهلها فهذه الفتوة التی شرفنی بها رسول الله صلی الله علیه وسلم

در شرف و فضیلت فتوت

و غایت و منفعت و مبانی و اصول آن بدانک شرف هر علمی بشرف موضوع و علو غایت و عموم منفعت اوست و موضوع فتوت حال نفس
انسانی است وقتی که بر صفا و فطرت خویش مانده باشد و اشرف کاینات ملک اشرف مبدعات اوست مر این علم شرف بود
و غایت او بقا و سعادت ابدی و نجات و کرامت سرمدی و قرب حق جل و علا و منفعت ... عموم اجتماع فتوت بحسب اتصاف است
بصفات حمیده و تخلق باخلاق پسندیده و طریقه بری و خصلت حسنی که حق تعالی بدان اشارت فرموده فی قوله فاما من اعطی واتقی
وصدق بالحسنی فسنیسره للیسری و ذکر باقی همواره مطلوب بوده چنانکه ابراهیم علیه السلام از حضرت کبریا آن استدعا نموده فی قوله واجعل لی
لسان صدق فی الآخرین و غایت آن مقام ولایت است که برترین مراتب و بلندترین مقامات است چنانکه در وصف ...
فرموده که ... صدق و امامت فتوت است که جوانمرد پیوسته شادمان و خوش دل باشد و مشفق با همه خلق خدا در مصالح دین
و دنیا و مهمات ایشان بی تکلف قیام نماید و چنانکه خود بکسب کمالات مشغول باشد تمامت رفقا و اصحاب را بدان دارد و ایشانرا
در آن مدد و معاون باشد و هیچ کس نتواند که بخصال فتوت محتاج نباشد چه بی اتصاف بدان در دنیا ذلیل و مذموم بود و در عقبی
مطرود و معذب و باتصاف بدان در این جهان محمود و عزیز و در آن جهان مقبول و سعید و مبانی و اصول فتوت که تمامت خصال
پسندیده بران هشت خصلت است که قطب دایره فتوت امیر المؤمنین علی علیه السلام بدان اشارت فرموده است قال اصل
الفتوة الوفاء والصدق والامن والسخاء والتواضع والنصیحة والهدایة والتوبة ولا یستاهل الفتوة الا من یستعمل هذه الخصال و
کمال فتوت آن خصالیست که چون از او سوال کردند که کمال فتوت چیست فرمود العفو عند القدرة والتواضع عند الدولة والسخاء
عند القلة والعطیة بغیر منة تا حاصل فتوت اتصاف بفضایل اخلاق و اجتناب از رذایل اوصاف و تمامت فضایل در چهار جنس منحصر
عفت و شجاعت و حکمت و عدالت چه عفت و شجاعت و حکمت اعتدال و استقامت قوی بهیمی و ملکی و سبعیست و عدالت سلامت و
مراعات همه در کسب کمال و اعتدال واسطه میان هر دو طرف افراط و تفریط هر فضیلتی از چهارگانه بدو رذیلت محفوف بود چون
عفت بشره و خمود شهوت و شجاعت بجبن و تهور و حکمت بجربزه و بلاهت و عدالت بظلم و انظلام و هم در تحت عدالت
باشد که عدالت سایه و صورت است در نفس چنانکه محبت سایه اوست در دل و خصایل ... که مبادی فتوت بران مؤسس
هر دو خصلت از یک باب اند از این چهارگانه و چون تامل کرده اید روشن شود که انواع هر جنس مبادی و منتهای آن اجناس
فرموده تا احاطت بجمیع الانواع اید که تحصیل این دو نوع مستلزم حصول جمیع انواع بود که بمثابت اصل و مبدا آن مستلزم اخوات

171.a

Alâ-al-Devle: Risâla fî-l Futuvva

خوف باشد و دوم بمنزلت غایت و منتها که مستجمع تمامت انواع آن جنس بود چنانک توبه مجاز از باب فتوت و تواضع و امن از باب
شجاعت و صدق از ابواب ارباب حکمت و نصیحت و وفا از باب عدالت و اول قدمی در باب فتوت فتوت است که مبداء آن
توبه باشد و آخر آن عدالت که منتهاء آن وفاست و امیر المومنین علی علیه السلم در تعداد خصال وفا مقدم داشت و توبه موخر زیرا که کامل
در ارشاد و ترتیب از اعلی مراتب فرو آید که مقام اوست تا باولی رسد که مقام مرید و طالب است جهت تشویق او و ازین جهت پیغمبر علیه
السلم نیز صدق حدیث را مقدم داشت و حیا که سرمایه همه اوست موخر — در شرایط ...
و آن منت هست الله اول و کرامت چه فتوت صفت شرف و کمال است و ارث مستلزم نقص از لا له قال الله تعالی الرجال قوامون
علی النساء و قال علیه السلم من نقصانت عقل و دین و ام بلوغ چه ملاغت مبداء ظهور عقل فرج فتوت لکن اوست بعقل ...
کال بی مبداء محال و ازین جهت بعضی تکلیف جاری نیست چه ادراک حقایق و احکام بی حسن و قبح از وی متوقع نبوده ...
عقل چه وسیلت بنده بحق و واسطه کسب کمال عقلست و ازین جهت بود که پیغمبر علیه السلم وصف عبادت عابدی شنیدی گفتی کیف
عقله اگر گفتندی ناقص است فرمودی کجا او بکلفت و اگر گفتندی کامل است فرمودی کاو آن یبلغ و قال علیه السلم انا معاشر الانبیاء امرنا
ونحن معاشر الانبیاء امرنا ان نخاطب الناس علی قدر عقولهم و ما اعطی احد افضل من عقل یهدیه الی هدی و یرده عن ردی و چون اصل
مبداء علم است و خصال فتوت فی علم محال چنانک امیر المومنین علیه السلم فرموده ما من حرکة الا و انت محتاج فیها الی معرفة زیرا که تا حق شناسد
و فضیلت از اعتبار و آن و اکتساب این نتواند تا شرور و باطل ندانند و تا به اجتناب از آن ممکن گردد شعر عرفت الشر لا للشر لکن لتوقیه
و من لم یعرف الخیر من الشر یقع فیه پس فتوت بی عقل محال بود و بی علم و قال بعض الحکماء بالعقل یدرک العلم و بالعلم یکمل العقل فالعقل فضیلة
المبداء و العلم فضیلة الکمال و المبداء بلا کمال ضایع و الکمال بلا مبداء محال و الشرف متعلق بهما چهارم دین زیرا که فتوت کمال دین است
و کمال هر چیز بی اصل آن نتواند بود و فرع بی اصل محال پنجم صحت بنیت و سلامت اعضا صورت بر وجهی که شینی فاحش و نقصانی
و فضیلت بدان باشد چون خوش و مانند آن و بعضی ظاهر چون برص و جذام و مانند آن مبتلا نباشد ششم مروت و آن لوازم صفات
فتوت است چه فطرت انسانی مرکب از دو اصل روحانی و علایق جسمانی جسمانی شود و از ظلمات غواشی طبیعت و صفات بشریت
خلاص یابد بضرورت بواسطه ظهور نور فطرت از غضب و شهوت مجرد گردد و از اوصاف دنائت ننگ دارد و همت رغبت سلک
(طریق) سهل آید و بکل متوجه مقاصد علوی گردد و تا تواند از مذمت و منقصت مجانبت نماید و محمدت و فضیلت گزیند و این معنی عبارت
است از حقیقت مردمی و مروت مبنی و اساس ولایت است و هر که صاحب مروت نباشد فتوت نباید و هر که صاحب فتوت
باشد مروت نیز رسد و هر صاحب فتوت صاحب مروت باشد بدون عکس قال علی علیه السلم من فتوت المرء ... قوة
و من مروته حیاؤه و عجبه و حصرا ... روایت است که فرمود المروة ست خصال ثلث فی الحضر و ثلث فی السفر فاما اللواتی فی الحضر
تلاوة کلام الله و عمارة مساجد الله و اتخاذ الاخوان فی الله و اما اللواتی فی السفر فبذل الزاد و حسن الخلق و المزاح فی غیر معصیة الله
هفتم حیا ... و ذکر کرده او ... لا تصحب الا من کملت فیه المروة و ... بدین معنی حیا و آن عنوان استعداد کمال و دلیل نجابت
خیر مرتبت است از خوف ... و حیا ازو ... معنی دلالت کند بر قوت تمیز میان حسن و قبح قال النبی صلی الله علیه و سلم
الحیاء من الایمان هشتم در تربیت اخذ فتوت علی صحیح است که روزی پیغمبر علیه السلم با جمعی از اصحاب نشسته بود
شخصی در آمد و گفت یا رسول الله مردی زانی در خانه با ناشایستی مشغول بود تا من در خانه بر ایشان ببستم و بخدمت آمدم تا اشارت
حضرت پیغمبر علیه السلم فرموده کسی برود و از حال ایشان تفحص کند شخصی از صحابه برخاست و دستوری خواست برود رسول
اجازت نداد دیگری برخاست اجازت نداد و همچنین هر که برمی خاست اجازت نمی داد تا امیر المومنین علی در آمد رسول علیه السلم
او را اشارت فرمود تا برود و از آن حال تفحص کند علی چون بدر خانه رسید در بگشود و چشم بر هم نهاد و دست بر دیوار می مالید

171.b

Alâ-al-Devle: Risâla fî-l Futuvva

تا گرد خانه برآید پس باز گردید و بخدمت رسول آمد و گفت یا رسول الله گرد خانه برآمدم هیچ کس را ندیدم پیغمبر علیه السلام نور نبوت
داشت که او چگونه غسل کرده فرمود انت منّی بهذه الماء یا علی بعد از آن قدحی آب با نمک خواست و کفی از آن نمک بر داشت
و فرمود هذه الشریعة و در قدح ریخت و کفی دیگر بر داشت و فرمود هذه الطریقة و در قدح انداخت و کفی دیگر بر داشت و فرمود هذه
الحقیقة و در قدح ریخت و بعلی داد تا بیاشامید و گفت انت رفیقی و انا رفیق جبرئیل و جبرئیل رفیق الله و میان او ببست و ازار خود در
پوشانید و فرمود که همچنین یا علی بعد از آن سلمان را فرمود تا قدح را از دست علی بیاشامید و حذیفه یمانی را فرمود تا از دست سلمان
بیاشامید و این فتیان امروز بدان مواظبت می نمایند و بنیاد طریق خویش بر آن می نهند و میان می بندند و سراویل می پوشانند
و قدح می دهند و آنچه مقصود خواست و هر یکی از این رموز اشارتست اشارت بمعنی لطیف و سری شریف است که آن نخست صورت
این معنی و نمودن این مراتب چنانکه شرب قدح اشارتست بآن فطرتی که بنده را صفاء استعداد اولی حاصل بوده و سابقه عنایت
ازلی ثابت که چون صفاء فطرت اولی باز رسد از آن باید چنانکه فرمود الحکمة ضالة کل مؤمن و علم سبب حیوة دل است چنانکه
آب سبب حیوة ابدان و نمک اشارتست بمعنی عدالت که تمامت اجناس فضایل و انواع اخلاق مکارم بدان بصلاح آید بلکه
تمامت کمالات عقلی و فضایل خلقی که نفس بدان بیرزمند و قوی گردد و از مرتبه خویش ترقی کند بی صفت اعتدال کمال نپذیرد
چنانکه تمامت اطعمه که بدان بیرزمند و قوی گردد جز بنمک بصلاح نیاید و بستن میان اشارتست بفضیلت شجاعت و تمرین نفس
بخدمت که غایت تواضع است و اساس شجاعت بر آن و پوشیدن ازار اشارتست بفضیلت عفاف که صورت ستر عورت
و منع نفس از شهوت اصل الباب آنست و تمامت انواع دیگر را مرتب بر آن و چون کمال علم بعمل است و معتبر در باب فتوت
قدم بی نظر نیست از آن را تکمیل خوانند و عمل را قدم و علم را نظر و صاحب قدم را بسیار تفضیل نهند بر صاحب نظر و نظر بی قدم را
هیچ اعتبار نکنند و صاحب آن را سست قدم خوانند پس معلوم شد که این اوضاع اشاراتست بوجوب تحصیل جمیع فضایل که فتوت بحصول
آن تمام شود و مصاحبت ولایت بدان حاصل آید و بدین سبب خرقه فتوت ازار است و خرقه تصوف کلاه چه اول قدم از فتوت عفاف
عفاف است و تعلق باسافل دارد و مبدا تصوف ترقی بعالم انوار که تعلق باعالی دارد و در تصوف خلق سر است و در فتوت
هم سعی اکتساب فضایل و اخلاق مکارم است که اقتضاء وجود و انقیاد تربیت کند و تصوف تجرید و تفرید است که اقتضاء فنا کند
و ابتداء آن ازالت موانع ترقی بود و از اینجا معلوم شود که نهایت فتوت بدایت ولایت است و فتوت جزوی از تصوف چنانکه
ولایت جزوی از نبوت   در اصطلاحاتی که فتیان از آن استعمال کنند و آن نه شناسند همه لغات
بیت حزب نسبت کبیر رفیق مسایل کروکش نقیل کیل نقیب شد تکمیل شرب مجاهره فعل تعبیر اجداد عیب محاکمه و معنی
بیت بیت اسم طایفه ایست که بمعنی مخصوص و راه منفرد از سایر طوایف فتیان ممتاز باشند چنانکه گویند بیت الوفاء خاندان
فلان و حزب طایفه باشند منسوب بیک شخص و فرق میان حزب و بیت آنست که حزب در بیت داخل باشد چون بعضی در قبیله
متفق باشند و باکبیر محاکمه کنند و اما بیت مختلف باشد و نسبت انتهاء بجد افراد بیت باکبیر خویش و اجداد او چون نسبت ولادت
اقبال و شاکر باکبیر آنکه شرب این از برادر بوده باشد بی واسطه یعنی قدح از او خورده باشد و لازم نیست که خود صاحب آن
باشد بلکه شاید غیری داده باشد و شاید که وکیل او داده باشد و او بمنزلت پدر است در نسبت ولادت و از این جهت او را
پدر خوانند و شارب را پسر و اسم کبیر بر جمیع قوم اطلاق کنند و او را شیخ و مقدم و قائد و عقید و اب و راس الحزب نیز گویند
و بعد او را پیش قدم خوانند زیرا که قوم او را مقدم اقتدا برای او کنند و بر او لازم است که پیوسته فتیان را بمواعظ و نصایح و ذکر فضایل
فتوت و شرایط آن تعهد کند و جد کبیر کبیر بود و پدر پدر و جد اطلاق کنند و فتیان او کسی باشد بیک بیت منسوب و جماعتی را که منسوب
بیک پدر یا یک جد باشند هم رفقا خوانند و اکنون رفیق مطلق بر همه اطلاق میکنند و پدر را صاحب سو خوانند و مسایل عبارت برادر و ما

172.a

Alâ-al-Devle: Risâla fî-l Futuvva

معنی آنکه تبع او دست پدر این کس خورده باشد و اما نه جد یا ابی نیز شاید و مساوی بر کسی که در عدد اجداد مساوی یکدیگر باشند
[illegible] ونه این کس که در [illegible] مساوی این کس دیگر باشد [illegible] رفیق دیگران بوده در فتوت نیامده باشد خواه اصلی
بوده یعنی بر یاد کسی هرگز شرب نکرده باشد خواه شرب از دست کسی کرده که فتوت او باطل بوده باشد و دیگر آنست که صاحب فتوت
بوده باشد و اکنون متغیر شده و نقیل و اصل آنست که انتقال از پدر یا جد کرده باشد و اکنون بر کسی اطلاق میکند که انتقال باطل کرده باشد
و انتقال شاید که از جانب [illegible] دیگر باشد و شاید که از جزئی بکرّی باشد و شاید که از کبیر جدا شده باشد و این جمله شاید که حق باشد و شاید
باطل بوده و وکیل آنست که کبیر فعلی که او را جایز بوده به او تفویض کرده باشد و باید که وکیل را صلاحیت آن کار باشد و بعقل و علم
و اقدام آنکه شایان بود و شاید که در فعلی خاص بود چنانکه [illegible] کسی فرماید و شاید که مطلق بود چنانکه گوید فلان قایم مقام منست
[illegible] مرا جایزست چون شد تکمیل [illegible] و عیب آنست که از قبیل زعیم منسوب باشد جهت سعی در مصالح
[illegible] بیان ایشان [illegible] جهت [illegible] مبدا [illegible] و انقضا و نوبت
[illegible] کسی را گویند که چیزی بدو داده باشند تا در میان نهد تا اولیا [illegible] بعد از آن تکمیل کند
[illegible] باشد [illegible] الاجیر [illegible] تکمیل [illegible] یا سلاح [illegible] تواند بود چون کبیر [illegible]
[illegible] آن کس که [illegible] شرب خورده [illegible] تا بد منسوب شود [illegible]
[illegible] و تناسب ثابت گردد [illegible] الف و مودت اخوان شود و مجاهده موافقت ایشان است در شرب [illegible]
جهت [illegible] و نقل اشغال است [illegible] از پدر جد [illegible] آنست که کبیر فتوت از صغیر [illegible]
[illegible] است که صغیر فتوت [illegible] کبیر جهت [illegible] محاکمه [illegible] جایز نباشد
و محاکمه [illegible] در [illegible] باشد [illegible] و آن باطل فتوت
بود و چون [illegible] نقصان آن چون [illegible] کردن [illegible] در وقت داشتن حکم تا به ثبت [illegible]
ثبوت [illegible] کبیر است [illegible] دیگر و بعضی این معنی جایز نداشته اند چه تصرف است در [illegible]

در خصایص فتیان از اشرف خصایص ایشان است که بعهد وفا کنند قال الله تعالی من المؤمنین رجال
صدقوا ما عاهدوا الله علیه وقال لیس البر ان تولوا وجوهکم قبل المشرق والمغرب ولکن البر من آمن بالله والیوم الآخر والملائکة
والکتاب والنبیین وآتی المال علی حبه ذوی القربی والیتامی [illegible] وابن السبیل والسائلین وفی الرقاب واقام الصلوة وآتی الزکوة
والموفون بعهدهم اذا عاهدوا والصابرین فی البأساء والضراء وحین البأس اولئک الذین صدقوا واولئک هم المتقون [illegible]
[illegible] ایشان مبالغت در کتمان اسرار و حفظ آن از اغیار تا اگر کسی را بشمشیر تهدید کنند [illegible] ضرب و تعذیب نمایند [illegible] اسرار
نباید در حدیث آمده است افشاء السر [illegible] و در قرآن [illegible] مراد [illegible] است که واذا جاءهم
امر من الامن او الخوف اذاعوا به [illegible] حسن بن علی علیه السلام و امام حسین علیه السلام گفت [illegible]
این معاملت [illegible] افشاء سر [illegible] نباشد و از آنجمله [illegible]
رعایت حشمت است در مواقع تهمت و مواضع ریبت و اعراض از مجازات [illegible]
و از آنجمله سعة صدر است که [illegible] سعة الصدر [illegible]
مقاصد [illegible] باشد و مطالب شریف [illegible]
[illegible] ایشان [illegible] کلا لو [illegible]
و از خواص ایشان آنست که بموجب [illegible] فسوف یاتی الله بقوم یحبهم ویحبونه اذلة علی المؤمنین اعزة علی الکافرین

172.b

Alâ-al-Devle: Risâla fî-l Futuvva

يجاهدون في سبيل الله ولا يخافون لومة لائم با مساكين وضعفا ومؤمنان طريق مسكنت وذلت ونرمي ورحمت سپرند وبا اقويا وكفار
اگر چه كلان غلظت ودرشتي وشدت قوت نمايند ودر سلوك راه حق از ملامت نترسند وبقول ديگران برنگردند قال انس خدمت رسول الله
عشر سنين فوالله ما زجرني وما كهرني وما قال لي اف ولا لشي صنعته لم صنعته ولا لشي تركته لم تركته واز امير المؤمنين علي روايت است
كه از رسول صلى الله عليه وسلم از حسن خلق سؤال كردم فرمود ان تعطي من حرمك وتصل من قطعك وتعفو عمن ظلمك وتحسن الى من
اساء اليك وحقيقت اين فضيلت كه هيچ كس بكنه وشرف آن نرسيده وقدر ووصف اين ندانند [illegible] فضيلت ثابت كنند وطمع
واز خصم دنيا زايل گردانند [illegible] نفس [illegible] گردد [illegible] غالب شود بفتوت [illegible] خصم را بشكند وعزت [illegible] دو قسم است يكي
تبع نفس [illegible] صاحب [illegible] ذلت [illegible] جعفر بن محمد الصادق را عليه السلام گفتند يا ابن رسول الله
ان فيك كبرا فرمود من متكبر نيستم ليكن چون صفات نفس من بصفات حق تعالى فاني شد كبرياء او بجاي كبر من گرفت وكبر كه
بحق كه عزت باشد واين آيت برخواند كه ساصرف عن آياتي الذين يتكبرون في الارض بغير الحق واين آيت [illegible]
[illegible] دوم معرفت قدر [illegible] بواسطه طعام [illegible] رضا ده
واعرضوا عن مطامع [illegible] وازان جمله غيرت است واستنكاف از چيزي كه موجب عار ونقصان [illegible] باشد
[illegible] شرف وكرامت خويش وصفا وجوهر [illegible]
[illegible] واين خصلت بفتوت نزديك است وازان جمله تجمل است وآن اظهار توانگري ورضا واخفاء شدت بلا
[illegible] مقام سكينه ووثوق واستغناء بحق تعالى از اظهار فقر وفاقه وشكايت [illegible] ذلت وازان جمله
[illegible] اخوان واظهار بشاشت با همگنان وترك حظوظ خود از براي حقوق ايشان [illegible] امير المؤمنين علي عليه
السلام [illegible] سلام كردن [illegible] سلام كند [illegible]
[illegible] ثواب [illegible]
[illegible]
[illegible] حق تعالى [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] حسن بصري رحمة الله عليه [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

173.b

Alâ-al-Devle: Risâla fî-l Futuvva

او با کسی بود و از آنجمله آنکه معاملت با مردم چنان کند که خواهند مردم با ایشان معاملت کنند و مردم [illegible]
کنند قال علیه السلام احب للناس ما تحب لنفسک تکن مومنا و از آنجمله اشتغالست بعیب خویشتن از عیوب مردم قال علیه
السلام طوبی لمن شغله عیبه عن عیوب الناس و از آنجمله حسن خلق است علی حدا و حفظ حرمات ایشان آورده اند که کسی
جنید را گفت جمعی را از تو به سبیل نصیحت سوال می کنند در مقام اجابت نمی‌بینند گفت نظر من بدیشان نیز از نظر مجانست
امید من خانست که بجمله از آن تعلق سازند که سبب نجاتست ایشان گردد و از آنجمله مراعات احوال [illegible] جمعی که شاید و باشد دران
در وقت حاجت و از آنجمله مراعات احوال [illegible] است چنانک [illegible] ضایع نکرده اند قال سهیل بن عبدالله [illegible]
الاشیاء ما [illegible] و از آنجمله آنکه کسی که ایشان را خواهد قبول کنند و کسی که ایشان را خواهد طلب کنند و مرید را [illegible]
از در خود نرانند و اجنبی را بخدمات تقرب نکنند [illegible] قال لسلیمان علیهما السلام لا تستبدلن [illegible]
[illegible] ان فعلت ذلک [illegible] علیک و لا تستقل عدوا واحدا و لا تستکثرن الف صدیق [illegible]
وان عدوا واحدا لکثیر و اخوان انبساط کنند و رعایت ادب [illegible] لازم دانند و جایز شمرند که توانگری [illegible] درویش کند گویند جنید
و [illegible] در سجدی بودند در وقت ایشان غایت فقیر بود دوستی از دوستان ایشان در آمد [illegible]
درویشان را گفت برخیزید با من بیا در بازار برو و چیزی خرید و بدر [illegible] جنید آن طعام بخورد [illegible] صاحب طعام
گفت [illegible] دنیا در چشم تو چند [illegible] آورد که در پیش [illegible] حال طعام حاضر [illegible] باید که هیچ کس از اصحاب [illegible]
ایشان را [illegible] هیچ کس [illegible] کنند و حسد [illegible] مطیع و عاصی [illegible] گویند معروف [illegible]
برکنار دجله نشسته بود جمعی از جوانان در کشتی بودند [illegible] لهو و طرب مشغول معروف گفت [illegible] اللهم [illegible]
وفرحتهم فی الدنیا [illegible] دعا میکنی معروف گفت ای یاران چون [illegible]
تو به روزی کند [illegible] معروف است با اخوان و معرفت [illegible]
از ابوبکر وراق [illegible] مصاحبت کم کن [illegible] معروف خویش بر تو [illegible]
تو با دیگری [illegible] احتیاج [illegible]
از مراعات ظاهر چه باطن محل نظر حق است و ظاهر محل نظر خلق ابو یعقوب سوسی گفت [illegible]
کشند [illegible] نگاه دارند هیچ [illegible]
غفلت [illegible] در خلوت [illegible] رعایت ادب [illegible]
[illegible]
و علما [illegible] هر کس که [illegible]
ادب بخدمت ایستاده بود [illegible] هیچ چیز نمود مامون گفت چرا تو نیز چیزی نمی ستانی گفت [illegible]
[illegible] مامون را آن حالت پسندیده آمد [illegible] مبادرت نمودنست [illegible]
از احوال ایشان گویند دو کس [illegible] یکدیگر مواخات بود [illegible] صاحب مال [illegible]
[illegible]
[illegible] خانه رفت [illegible] بیرون آورد و بدو داد و گفت اگر کفایت نکند [illegible]
مال از تو [illegible] چون آن دوست بازگردید او در خانه رفت [illegible]
گفت [illegible] از برای [illegible] گریه من از آنست که چرا با دوست خود زندگانی چنان نکردم که از احوال او واقف باشم [illegible]

173.b

Alâ-al-Devle: Risâla fî-l Futuvva

مدد سؤال و اظهار مسکنت محتاج نکرده ام و از آنجمله با فقرا در ایشان متواضع بودن و اخلاص با یاران در ظاهر و باطن کوشش و از
صحبت ناکسی که دین و دنیا ترا زیان دارد پرهیز کن قال النبی صحب من سوء فیک فی الدین و من سوئک فی الدنیا فان صحبت من سوء فیک
فی الدین یضیع علیک دینک و ان صحبت من سوء فیک فی الدنیا یقطع فی لیک عم الله تعالی و از آنجمله اخیار و حرمت او داشت و ...
رشته ... و ... اخیار ملت خود رعایت ایشان سؤال ... و عدم ملالت از ایشان و هیچ ... بزرگ مکافات و شاد مانی ...
دوستان و ترک شفقت بر اخوان ... که هیچ ... در معرفه حق کسی که در معرفه سبق برده باشند و ترک مطالبت
... حقوق و ... از خصایل حمیده و افعال پسندیده که در ... در علم اخلاق خواهیم اکد ان شاء الله تعالی

بسم الله الرحمن الرحیم رب یسر و لا تعسر و صلی الله علی محمد و آله اجمعین

قال الشیخ الامام جمال الاسلام ابو الفتوح احمد بن محمد بن محمد الغزالی رضی الله عنه فی الحدیث الصحیح و النقل الوارد
الصریح عن سید البشر محمد مصطفی صلوات الله علیه و سلامه قال ذلک خبرا عن الله تعالی لا اله الا الله حصنی
فمن دخل حصنی امن من عذابی کلمة لا اله الا الله هی الحصن الاکبر من علم التوحید من تحصن بحصنها فقد حصل سعادة
الابد و نعیم السرمد و من تخلف عن التحصن بها فقد حصل شقاوة الابد و عذاب السرمد و مهما لم یکن هذه الکلمة حصنا
دایرا علی دایرة قلبک و روحها نقطة تلک الدایرة و سلطانها حارسا یمنع نفسک و هواک و شیطانک من الدخول الی
تلک النقطة و الا فانت خارج الحصن و مجرد قولک لا یزن مثقال ذرة و لا یعدل جناح بعوضة فانظر ما هو نصیبک ١
من هذه الکلمة فان کان نصیبک روحها و معناها اولئک کتب فی قلوبهم الایمان و ایدهم بروح منه و هو نصیب سید ٢
الخلایق محمد سید البشر و مایة الف نبی و نیف و عشرین الف نبی و قد حزت ذخر الکونین و فزت بسعادة الدارین
و کتبت فی جریدة الاولیاء و زمرة عالم الفضل فاولئک مع الذین انعم الله علیهم من النبیین و الصدیقین ذلک الفضل
من الله و کفی بالله علیما و ان کان نصیبک مجرد لقلقة اللسان قالت الاعراب آمنا قل لم تؤمنوا فهو نصیب اس...
المنافقین عبد الله ابن ابی و مایة الف الف منافق اذا جاءک المنافقون الایة فقد صرت شقیا خسر الدنیا و الاخرة
ذلک هو الخسران المبین و کتبت فی جریدة الاعداء فی جملة عالم العدل ان المنافقین فی الدرک الاسفل من النار لا اله
الا الله حصن و لکن نصبوا علیه منجنیق التکذیب و رموه بحجارة التخریب و تظاهروا علی هدمه بمعاول الشقاق و النفاق
فدخل علیهم العدو فقطع معاقله و درس مراسمه و شوش مسکن الملک و محل نظره و سلبهم المعنی و ترکهم مع الصورة ان الله
لا ینظر الی صورکم و انما ینظر الی قلوبکم سلبوا معنی لا اله الا الله فبقی معهم لقلقة اللسان و قعقعة الحروف و هو ذکر الحصن
لا معنی الحصن و کما ان ذکر النار لا یحرق و ذکر الماء لا یغرق و ذکر الخبز لا یشبع و ذکر السیف لا یقطع فکذلک ذکر الحصن
لا یمنع فصل لیس هذا حدیث یحیی بالقیل و القال ما خرق لسان احد قط بقوله نار و لا استغنی احد بقوله
الف دینار القول قشر و المعنی لب القول صدف و المعنی درة ماذا یصنع بالقشر مع فقدان اللب ماذا یصنع بالصدف
مع فقدان الجوهر منها لکلمة دون معناها فعالم الفضل اخذوا هذه الکلمة بصورتها و معناها فزینوا بصورتها ظواهرهم
و زینوا بمعناها بواطنهم فحصل لهم بها خیر الدنیا و الاخرة و بذلهم شهادة القدم بالتصدیق شهد الله انه لا اله الا هو و الملائکة
و اولو العلم قائما بالقسط و عالم العدل اخذوا هذه الکلمة بصورتها دون معناها فزینوا ظواهرهم بالقول و بواطنهم
بالکفر و قلوبهم مسودة مظلمة فحفظوا بها اعراضهم و حصلوا بها اغراضهم و غدا ما لهم ریح من صوب القدرة تطفی ذلک
النور فیبقون فی ظلمة کفرهم ذهب الله بنورهم و ترکهم فی ظلمات لا یبصرون و برز لهم شهادة القدم علیهم بالکذب

174.a

Alâ-al-Devle: Risâla fî-l Futuvva

VI

İst. Köprülü, 1597 89.a

Nâsırî: Fütüvvet-nâme

گفت اگر صد نوبتم بدی کند ... در حقیقت داند او بر خود همی کند

در مقابل من همه نیکی کنم ... ذره‌ای از خاطر او نشکنم

لاجرم فرمود آن صاحب ادب ... در حدیثش لا فتی الا علی

پس فتوت جمله نیکی کردنست ... بار خود را با خود آوردنست

در معنی فتوت هر کسی لطیفه گفته اند

شیخ عالم آن جنید پر صفا ... با مرید خود بگفت ای با وفا

چون خدا کار جهان پرداختست ... شام را جای فتوت ساختست

ور زبان خواهی که بهر نو شوی ... بایدت رفتن سراسوی عراق

ور تو می‌خواهی [illegible] ... در خراسان هست باید مهر و عشق

قشیری فرموده است رحمة الله علیه

همچنان چون در فتوت گفته [illegible] ... آن بزرگ پاک دین یعنی قشیر

گفت تغییر فتوت آن بود ... باقی با همه‌اش یکسان بود

گر تو خواهی تا شوی از خلق بیش ... [illegible] ترجیح نوش

ور برادر بگذرانی جرم او ... شرم آید مر ترا از شرم او

ابوبکر وراق فرموده است رحمة الله علیه

وانکه خود را سخت مشتاق آمدست ... نام او بوبکر وراق آمدست

گفت پیش من جوانمرد آن بود ... کمترین کارش فدای جان بود

با همه خلق خدا نیکی کند ... جز هوای نفس خود را نشکند

حارث فرموده است رحمة الله علیه

وان یکی صاحب فتوت حارثست ... آنکه بر جود و سخاوت باعثست

گفت می‌دانی فتوت را که چیست ... ونکه او صاحب فتوت گفت کیست

آنکه در خدمت [illegible] چست ... داد انصاف از خود و از کس نجست

شیخ نصرآبادی فرموده است رحمة الله علیه

وان دگر پیر نکو بینش [illegible] ... نصرآبادی که شیخ عالمست

این فتوت گفت [illegible] ... شیخ و در عرفان عارف گشته [illegible]

با همه کس خوش مروت کرده اند ... در طریقت [illegible] آورده اند

زان مروت گر تو می‌پرسی نشان ... ترک این هر دو جهان [illegible]

چون شناخت این بزرگی بلند ... رو قیاس کن در خصلتش چون و چند

89.b

Nâsırî: Fütüvvet-nâme

گفت آن دم چون شنید گوش بدو
عاقبت چون گشت پنهان [illegible]
روی خود برد که الله [illegible]
سال و ماهش روزه بودی کار او
گر بودی میهمانش روز و روز
[illegible]
پس سزد گر وهاب و فتاح ودود

[illegible]

و منهم یوسف علیه السلام

[illegible]

و منهم اصحاب الکهف

[illegible]

در بیان آنکه از آن هژده کس را فتوت نمی رسد اول کافر

90.a

Nâsırî: Fütüvvet-nâme

90.b

Nâsırî: Fütüvvet-nâme

91.a

Nâsırî: Fütüvvet-nâme

نقل رو از حنیف از چون در رسید [illegible]
بود در جنات با وی [illegible]
رفت از یارش در از جنت [illegible]
لاجرم بنشنید امر [illegible]
روز و شب بگریست [illegible]
گریه اش انصاف داد از [illegible]
گر تمامی روضهٔ علوی [illegible]
بوم بودی کار او در روز و شب
دایما بر هجران [illegible]
تو مرح گفتند او را در [illegible]
هیچ فضل نیست بر ما [illegible]
سخن می کرد [illegible]
تا خطاب واسع الکف آمد [illegible]
ترک جنت [illegible]
خلق را سوی خدا [illegible]
با وجود جود و جنت روز و شب
آن رسول و خلق و نیک خلق
مرغ و ماهی [illegible]
نام او را [illegible]
عارف و هم کامل و تواب بود
چون خدا فرمود او را [illegible]
خلق کن اندر میان خلق [illegible]
بر هوای خویشتن تابع [illegible]
بعد از آن چون شد [illegible]
الحمد لله نوربخش آفتاب
[illegible] جمع [illegible]
[illegible] اسرائیل [illegible]
گفت ای [illegible] اصحاب [illegible]
از شما [illegible] خاطرم

نقطه [illegible] آدم شنید
روضه و رضوان و غلمان و قصور
آیت لا تقربا هذه الشجر
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
لا اله الا الله [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
از عطا و جود رب العالمین
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

91.b

Nâsırî: Fütüvvet-nâme

ذکر فتوت سلیمان علیه السلام

پادشاه جن وانس وهم پری | آنکه کردی باد او را مرکبی
منطق الطیرش بد [illegible] | [illegible] ودولتش افروخته
چونکه تختش بر سما افراشتی | تخت او را باد صبا برداشتی
آنکه چون نظر انداختی | هدهدی را پیک حضرت ساختی
گاه چون سلیمان مور [illegible] | آنکه دانستی زبان مور چه
[illegible] | چونکه کفتی دیو را تلبیس را
[illegible] انگشتری | وحشی وطیر و آدم و دیو و پری
[illegible] از حق بود | بر خلایق حاکم مطلق بود
هفت کشور بود در فرمان او | لیک بود از دست رنجش نان او
[illegible] | قوت او از صنعت زنبیل بود
در فتوت [illegible] زنبیلست | همچنان از مدیر که مسئلیست
[illegible] کار بما فی چون بود | هر که عقلش هست نا [illegible] بود
[illegible] | روز و شب در کار کسب [illegible]

[illegible] چرا هیچ از فتوت [illegible]

[illegible] | می شود بار [illegible] کسی
[illegible] | گر [illegible] دور

[illegible]

از پلنگ [illegible] | در طریقت [illegible]
[illegible] وافلاج و جنون | لز حق هر چند باشد [illegible]

[illegible]

[illegible] | در کف شهوت [illegible]
چون [illegible] | از فتوت دور باشد [illegible]

[illegible]

[illegible] | [illegible] بر [illegible] اش
[illegible] | [illegible] از حق [illegible]

[illegible]

[illegible] | همچنین [illegible]
خلق [illegible] | اینچنین کس [illegible]

[illegible]

و آنکه او را هست دوری از نفاق | نیست [illegible] اتفاق
[illegible] | لاجرم پیوسته بر خشم [illegible]

92.a

Nâsırî: Fütüvvet-nâme

[illegible]

[illegible] مستولی [illegible] / جان خود را [illegible]

نقش کن بر لوح خاطر [illegible] را / آیت [illegible] الحفظ را

دهم [illegible] دروغ

مرد عارف [illegible] / [illegible]

بایدت پرهیز کردن از دروغ / تا [illegible]

یازدهم خلاف

هم نباید کرد در وعده خلاف / [illegible] گفتند شرح خلاف

زانکه او را هست [illegible] / [illegible] برگ و نبات و میوه اش

هر [illegible] / هر که صادق قول گشت [illegible]

دوازدهم خیانت

از خیانت زشت تر کاری نیست / [illegible]

در امانت گر خیانت می کنی / [illegible] ترک دیانت می کنی

سیزدهم نظر بنامحرم

[illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible]

چهاردهم عیب جستن

عیب جستن کار بدکاران بود / [illegible] عیب [illegible]

[illegible] عیب [illegible] / گشت فارغ از عیوب مرد و زن

پانزدهم بخل

مصطفی فرموده [illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible] در بهشت [illegible]

شانزدهم غیبت گفتن

[illegible] غیبت [illegible] / [illegible]

[illegible] غیبت [illegible] / همچنان [illegible]

هفدهم بهتان

همچنان بر هیچ کس بهتان منه / جرم ناکرده [illegible]

[illegible] / [illegible]

هجدهم دزدی

[illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible]

نوزدهم حرام

[illegible] / [illegible]

[illegible]

[illegible marginal notes]

92.b

Nâsırî: Fütüvvet-nâme

93.a

Nâsırî: Fütüvvet-nâme

98.b

Nâsırî: Fütüvvet-nâme

94.a

Nâsırî: Fütüvvet-nâme

94.b

Nâsırî: Fütüvvet-nâme

95.a

Nâsırî: Fütüvvet-nâme

95.b

Nâsırî: Fütüvvet-nâme

96.a

Nâsırî: Fütüvvet-nâme

96.b

Nâsırî: Fütüvvet-nâme

97.a

Nâsırî: Fütüvvet-nâme

تا اخذ شحنه و قاضی بشنوند
هر دو را حاضر کردند [illegible]
زن چو بشنفت آن دروغ [illegible]
بعد از آن شوهر [illegible] خویش گفت
آنچه واجب بود بر زن ساختند
زینهار از همنشین بی وفا
عیب تو بر تو بگوید [illegible]
[illegible] آیینه بگذارند
[illegible] نیکویی از صاحب نظر
[illegible]
گاو و خر در آیینه گر بنگرند
اژدها و شیر در آب [illegible]

گفت شکر ایزد [illegible] بر قاضی [illegible]
گشت پیدا آسمان [illegible]
[illegible] حال او چو بگذشت [illegible]
تا کمال [illegible]
کار او [illegible]
[illegible]
تا کری انگشت خود را [illegible]
در رخ تو نقش خود را بنگرند
هر کرا در تو ببیند [illegible]
در جهان [illegible] نقش [illegible]
[illegible] صورت گاو و خر [illegible]
اژدها بیند هم [illegible]

در [illegible] بد [illegible]

[illegible]

Nâsırî: Fütüvvet-nâme

98.a

Nâsırî: Fütüvvet-nâme

در ادب نشست و نشست و ساز کاربت / با خلق سعدی شفقت و [illegible]

مکن با پیش تو از خاص و عام / پیش از باید ترا دادن سلام

لطف و اخلاق و تواضع پیشه کن / از سخا و مردمی اندیشه کن

از دل و جان نگهدار ای پسر / حرمت استاد و والد و پدر

خویشتن بشناس اول [illegible] / بعد از آن اندیشه کن [illegible]

درد و کینه موجب [illegible] / بر زبان [illegible] قادر بود

جز زبان بر تو نیارد کس زیان / پس [illegible] سوسن [illegible]

ورنه چون سوسن [illegible] / چون [illegible]

دشمنی [illegible] / هم [illegible] اندر داغ

علم را بهتر [illegible] / زانکه [illegible] علمی [illegible]

بذر [illegible] ای یار [illegible] / نیست [illegible]

تا توانی خاطر مردم [illegible] / سینهٔ خود را ز کینه پاک [illegible]

مکن با خرد [illegible] / یکنفس از آخرت غافل مشو

فاسد [illegible] اگر [illegible] / کار خود را با خدا [illegible]

داند آنکس [illegible] و اقرانست / رزق و [illegible]

راز خود [illegible] / جز [illegible]

چون شکاری [illegible] / [illegible]

تا که [illegible] نبیند در زمان / [illegible] رزق [illegible]

تصنیف

[illegible] / حوت [illegible]

چند کس [illegible] / داد [illegible]

گفت [illegible] / مرغ [illegible]

چون شنید [illegible] / مرغ [illegible]

[illegible] / مرغ خود [illegible] آورد [illegible]

گفت [illegible] / مرغ [illegible]

چون [illegible] / مرغ من [illegible]

پس [illegible] / گفت [illegible]

در [illegible] شکر [illegible] / بعد [illegible]

هر که [illegible] / [illegible]

دولت [illegible] / نعمت [illegible]

گر [illegible] / ور [illegible]

هر چه از [illegible] / [illegible]

98.b

Nâsırî: Fütüvvet-nâme

99.a

Nâsırî: Fütüvvet-nâme

99.b

Nâsırî: Fütüvvet-nâme

100.a

Nâsırî: Fütüvvet-nâme

TERCEMELER

Metinlerini sunduğumuz altı Fütüvvet-nâmeyi sırasiyle Türkçeye çevirdik. Tercememizde asla sadık kalmayı ve metne söz eklememeyi esas tuttuk. Lüzum gördüğümüz yerlere notlar ilave ettik. Metinde geçen âyetleri, hangi sûrenin kaçıncı âyetiyse parantez içinde gösterdik. Ayrıca metinle mukayeseyi kolaylaştırmak için metne ait yaprak numaralarım, tercemede, rastladığı yerlere koyduk. Mürüvvet erbabının, hatalarımız varsa hoş göreceklerini umarız.

Va ayn-al-rızâ an kulli aybın kelîlatun

Va lâkinna ayn-al-suhtı tubdi-l-masâviyâ

A.G.

I
Harput'lu Nakkaş İlyas oğlu Ahmed

TUHFAT-AL-VASÂYÂ

(İst. Ayasofya K. Mecmua, No. 2049, 108. a - 117. b)

(108.a)

RAHMAN VE RAHÎM TANRI ADIYLE

Hamd Tanrıya ki dostlarının kalblerini fütüvvet maârifinin inceliklerine ait nüktelerle nurlandırdı; içlerini mürüvvet armağanlarına ait eşsiz güzelliklerle arıttı; sırlarını rahmet ve esirgeyiş gerçeklikleriyle bezedi; nefislerini şüpheli nesnelerin isteklerinden tertemiz bir hale getirip Tanrıdan çekinme ve temizlik ilhamını vendi. Fütüvveti, yolların en selâmeti, en aydını yapıp gidilecek caddelerin en açığı, en kurtarıcısı kıldı. Fütüvvet ehli, ona varırlar, ona ulaşırlar, onunla Tanrıya erişirler. Ruhları, Tanrı melekûtunda üns kanatlarıyle uçmada, nefisleri, onu tanıyarak kutluluk bahçesinde hayrete varmadadır. Bedenleri, iştiyakın artmasıyle erimede, kalbleri ayrılık elemiyle yok olmadadır. Sırları, âşıkların bulundukları meydanlarda gezmededir. Şevk denizinde garkolmuşlardır da ulaşma gününe istidat kazanmışlardır. Ulaşma ehli, var olmak için yok olmuştur. Lezzetli ve sâf vefa şerbetini fütüvvet (eliyle) içmişlerdir de gönül alçaklığına sahib olmuşlardır, mürüvvet ve arılık da fütüvvettendir. Onların kadehleri nurlarla doludur. Hür kişiler, onların huylariyle ışıklanırlar. Onlar, ulaşan ve heva ve hevesten doğan vehimlerin en cüz'î ve ehemmiyetsizlerinden bile ayrılıp kurtulan erin yoluna girmişlerdir. Hepsi de içilecek şeylerin en tatlısını içmiş, hepsi de ihsan ve kerem sahiplerine ihsan eder olmuştur. Tanrıyı bilmelerine vesile olan şeyi bilip arılamışlar ve bu hususta bilgisizlik göstermemişler, birbirleriyle biatleşmişler, Tanrı için ahitlere girişmişlerdir. Fütüvvet yolunda gayret etmişler, ululanmışlardır. Canlariyle, mallariyle cömertlikte bulunmuşlardır. Eserleri meydandadır, huyları tertemizdir. Sıfatları, Tanrıdan çekinenler için uyulacak, edinilecek sıfatlardır. İşleri, âlemlere rahmettir. Onlar, kardeşlerdir, «Birbirlerine karşı tahtlarda otururlar.» (Sûre. XV. al-Hıcr, âyet. 47). Ulaştıkları zaman onları Tanrı ulaştırır. Tanrı için ulaşırlar da ayrılmazlar. Aldılarsa Tanrıdan almışlardır. Yöneldilerse Tanrıya yönelmişlerdir. Men'ettilerse yine Tanrı için men'etmişlerdir. Fütüvvette onlar için Tanrıdan başka bir mâna ve dilek, Tanrıdan gayri için bir maksat ve istek yoktur. Öyle kişilerdir ki «Rablerine inandılar, biz de onların hidayetlerini arttırdık.» (Sûre, XVIII, al-Kahf, ayet. 13).

Bilirim, bildiririm, Tanrıdan başka yoktur tapacak, ortağı da yoktur onun. Bu biliş ve bildiriş, tamamiyle Tanrıya yönelen ve hidayet yoluna giren kulun biliş ve bildirişidir. Yine biliriz, bildiririz ki Muhammed, şüphesiz onun seçilmiş kuludur, seçkin elçisidir, rızasını kazanmış habercisidir. O, fütüvvet kıblesidir, son

varılacak durak da odur. Geceler yayılıp varlığı gizledikçe, gündüzler ışıyıp herşeyi aydınlattıkça Tanrı, ona ve Tanrıdan çekinen soyuna ve pek büyük ve ulu, pek yüksek ve temiz Peygambere mensup kutlu ve yüce duraklar mesabesinde olan mü'minler emîri al-Nâsır-li-dîn-Allâh'a rahmetini ulaştırsın, Tanrı, mahlûkattan her hangi bir duacı dua ettikçe onun ululuğunu arttırsın, yeryüzüne gölgesini yaysın, Tanrı onlara çok çok esenlik versin.

Bundan sonra şunu arzedeyim: Fütüvvet bölükleri, şaşkın bir halde çöllere düşmüş, haktan sapmıştı. Bâtıllara sarılmışlardı. Dileklere yapışmışlardı. Azgınlık yollarına girmişler, hidayet yollarından ayrılmışlardı. Fitnelerde bulunmak, bid'atlere sarılmak, hileler yapmak, düzenler düzmek için tevillere koyulmuşlardı. Onlara kötülük üstolmuştu. İçlerine sapıklık hâkim kesilmişti. Hileleri artmıştı, fütüvvet hükümlerindeki bilgileri azalmış, bilgisizlikleri sağlamlaşmış, pekişmiş, ululanmıya, cedelleşmiye meyilleri kuvvetlenmişti. Bu hal; ulu Tanrının, (108. b) efendimiz, ulumuz, imâmet şeceresine mensup, peygamberlik bahçesinin (gülü) , Abbas soyundan Tanrı halîfesi, mü'minler imâmı, âlemler rabbinin halîfesi, mü'minler emîri İmâm al-Nâsır-li-dîn-Allâh vasıtasiyle fütüvveti yüceltip büyütmesine, alâmetlerini yükseltmesine ve ulu bir hale getirmesine dek böylece sürüp gitti. O, doğularla batıların imâmıdır. Müslümanlara ondan başka imam, dine ondan özge kıble yoktur. Tanrı rahmeti ona ve soyuna sopuna ulaşsın. Fütüvvetin yapısını kuvvetlendirdi, direklerini kudretlendirdi, bölüklerini topladı, fütüvvet dileyenlere doğru yolu gösterdi, nurlarını meydana çıkardı, delillerini açıkladı. Onun kuvvetlendirip yaptığından başka evler kapanıp körlendi, onun seçip ayırdığı şu şerefli şeylerden özgesi boşlandı, sönüp gitti. Tanrı kudretini daimî etsin, efendimiz, müminler emîridir, fütüvvet şeceresinin sahibidir, rahmet imâmı. Ulaştı, ulaştırdı, güzelleştirdi, bezedi. Tanrı rahmeti de ona ulaşsın. O, fütüvvet sahibi olmıya en müstahak erdir ve buna ehildir. Çünkü fütüvvet, imâmetin arı ve temiz şeceresinden bir daldır ki, müminler emîri al-Nâsır-li-dîn-Allâh'a aittir ve fütüvvet bilgisi, adeta yok olduktan sonra onun sayesinde yayılmış, fütüvvet bölükleri, fırka fırka dağıldıktan sonra onun himmetiyle diğer bölüklerden temeyyüz etmiştir.

Bu yüzden yoksul kul, Harput'lu Nakkaş İlyas oğlu Ahmed'e, efendimiz ve ulumuz, büyük padişah, ümmetlere hüküm sahibi, arab ve gayri arabın kıblesi, büyüğümüz ve yücemiz müminler emîrinin oğlu Abu-l-Hasan Alî'nin yoluna uyup fütüvvet ehline, fütüvvet hükümlerini bildirmek suretiyle yardım etmek ve mürüvvet sıfatlariyle sıfatlanmada onlara bir yardımda bulunmak için bu tezkireyi meydana getirmek, mücevherlerle incilere benziyen ve eşsiz örneksiz, görülmemiş ve duyulmamış teliflerden seçmeler yaparak şu eseri yazmak farzoldu. Abu-l-Hasan Ali, öyle bir erdir ki hakkı meydana çıkarmış, onu alem gibi yüceltmiş. gerçek dini kılıciyle, kalemiyle korumuş, kuvvetlendirmiştir. Kulların padişahıdır, şehirlerin mâliki. Şirki ve ilhadı mahvedendir, pek büyük bir padişah. Fütüvvet hükümlerine yardım etmesi, halka mürüvvet sıfatlariyle yardımda bulunması için Tanrı onun saltanatını daimî etsin. Onun devletinin bakasiyle fütüvveti yüceltsin, kâinatı, ona ve güvendiği kişilere ram etsin, minberleri onun hutbesiyle nurlandırsın. Bu kitabı, onun «Umdat-al-Vasîla» adlı kitabından seçerek meydana getirdim ve eline geçip okuyanı yakınlığa eriştirmesi, bellenişinin kolay, okutuluşunun hafif olması için kısa ve özlü yazmıya, uzatmayı ve tekrarı terketmiye gayret ettim ve bu kitaba «Tuhfat-al-Vasâyâ - Vasiyetler armağanı» adını koydum. Kitap, beş faslı havidir. Başarı, Tanrıya dayanmakla elde edilir.

Birinci fasıl: Fetaların alâmetlerini anış

dı» buyurmuştur. Tanrı, Halîl'ine kerem, vefa, doğruluk ve Tanrıdan çekinme sıfatlarını ihsan ettiğinden ona bu adı vermiştir. Peygamber de (Muhammed), Tanrı ona esenlik versin, «Ben fetayım, feta oğluyum, feta kardeşiyim» demiştir. Feta olan babası, Tanrı yoluna kurban olanın babası, doğru din ve alımlı, güler yüz sahibi, dini düzeltip yayan, şeriat sahibi peygamberlerin babası ve âlemlerin imâmı olandır ki (İbrahim) o, dini olgunlaştırıp kuvvetlendirmiş, ateşlere atılmış, Rahman'ın Halîli lakabiyle lakaplanmış ve «Sizi de müslimler diye adlandırmıştır.» (Sûre. XXII, al-Hac, âyet. 78). Fütüvvet kardeşi de Huseyn'in babası, iki kılıç sahibi, iki çeşit sadaka veren, ana ve baba tarafından yüce soy sop sahibi olmakla yücelmiş bulunan, kâfirlerin kökünü kıran, kırılanları onarıcı Tanrının rızasını kazanan, konuğu ağırlıyan, kendisini sevenleri ateşten kurtaran, (109. b) güçlüklere tahammül eden kahraman, dünyadan kesilmiş, vazgeçmiş Fâtıma'nın zevci, Peygamber'in amcasının oğlu, kılıçla vuran, konuğa ikram eden, yazın oruç tutan, sevimli yüze, vefalı ahde sahib olan erdir ki Peygamberlerin ulusu ve efendisi, Tanrı ona rahmet etsin ve esenlikler versin, onu övmeyi gözlemiş, başkalarına karşı onunla övünmüş ve hakkında «Zülfekar'dan başka kılıç yok, Ali'den başka er yok» demiştir. Bunu önce gelen ve işi tahkıyk eden kişiler anmışlar ve fütüvvet hakkında etraflı ve büyük kitaplarında bir çok sözler söylemişler, uzun uzadıya anlatmışlardır.

Bilin ki, fütüvvet hükümleri, şeriatten seçilmiştir; yolu da hakıykate dahildir. Hükümleri, anlayışa taallûk eder. Gidilen yolu, âlemin nizamına aittir. Akıl sahipleri, ona döner, edepliler ona yapışır. Fetalara, anlayışla bakmak, âlemi nizama sokma yoluna yapışmak gerektir. Fetanın, ahlâk bakımından yüce, vadinde doğru, şalvarı temiz (namuslu) olması, hükümlerinde insafı elden bırakmaması, malı haram olanın malına hiyanet etmemesi, iki yüzlü, iki dilli olmaması lazımdır. Fetamn üç şeyi bağlanır, üç şeyi açılır: Gözü haram olan şeylere, ağzı günah olan sözlere, eli zulümlere bağlanır. Kapısı konuklara, kesesi kardeşlerden ihtiyacı olanlara, sofrası bütün açlara açılır. Kardeşlerim, üç şeyden sakının: Yalan, hırs, tamah. Yalan, fütüvvetin âfetidir. Hırs, rahatın âfetidir. Tamahsa zengini alçaltır ve gizli olan ayıplarını açığa vurur. Feta, huyları güzel olan, namaza devam eden, zekatını veren, babasına ihsanda ve itaatta bulunan, komşusunu ağırlıyan, eline geçeni veren, işlerini güzelleştiren, sözlerinde doğru olan, amellerini en güzel bir hale getirmiye çalışan, sırlarını saklıyan, ahdi koruyan, sevgiye riayet eden, doğrulukla, arılıkla muamelede bulunan, yalanı ve riyayı atan, helal kazanca koyulan, ulaşmak için arılaşan, haramı bırakan, halka ihsan eden, kendisinden çekilenleri dolaşan, ona vermiyene veren, zulmedeni bağışlıyan, kötülük edene iyilik eden, şeriate mülâzemette bulunan, hakıykate giren, kardeşlerinin haklarını eda eden, komşularına karşı müsamahada bulunan, ihsanlarla keremler eyliyen, onlardan uzakta olanı soran, yakındakini dolaşan, hastayı ziyaret edip halini, hatırını soruşturan kişidir. İçlerinde ihtiyacı olanların ihtiyacını giderir, yokları bir tutar, onlarla hayâ, temizlik ve Tanrıdan çekinme yoluyla muamelede bulunur. Büyüğü ağırlar, küçüğe acır. Kendi aybını açıklar da başkalarının aybını örter.

Bilin ki, fetamn daha başka şartları da gözetmesi gerektir. Çünkü fütüvvet ağır bir libastır, son bir sığınaktır, apaçık bir bilgidir, şerefli bir yoldur. Fetanın halka şükretmesi, ilgilerini kesmiş olması, gerçeklere yapışması, gözünü yumması, ırzını koruması, huyunu güzelleştirmesi, rabbine itaat eylemesi, selâm vermesi, az söylemesi, halkı doyurması, herkes uyurken geceleri kalkıp namaz kılması gerekir. İşaret ettiğimiz mânalarla helâl kazançtan, (110. a) mal bağışlamadan, işlerini düzenlemeden, isteklerin tapısı olan ve cismaniyetten münezzeh bulunan Tanrıya ait sözler söylemiye koyulduktan ve «Sevdiğiniz şeylerden ayırıp yoksulları doyurmadıkça, ihsanda bulunmadıkça kerem ve ihsan sahibi ve hayırlı olma derecesine kat 'iyen erişemezsiniz» (Sûre. III, Âl-i İmrân, âyet. 92) ayetinde bildirilen sıfatla sıfatlandıktan sonra insan, fetalar

zümresiyle haşrolur, onlardan sayılır da Tanrı yargılamasını kazanır, cennetlerde ebedi olarak kalmıya ve cehennemlerden kurtulmıya hak kazanır, Tanrı'nın «İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir?» ayeti (Sûre. LV, al-Rahmân, ayet. 60) mucibince bu haklara sahib olur.

Bilin ki bize seçilmiş İmâm'dan, muhâcirlerle ansâra, kâfirlere döne döne hücum etmek, çekilip çekilip saldırmak suretiyle yardım edenden, sınıkları onarıcı Tanrı arslanı Abû-Tâlib oğlu Alî'den kalan libas, âlemlerin rabbinden inmiştir ki, Tanrı, onu peygamberimiz ve babamız Âdem'e, düşmanı olan Tanrı müstahakkını veresice İblis'le cennetten yeryüzüne indiği zaman lûtfetmiştir. Kim, babası Âdem'in fütüvvetine uyarsa kurtulanlara katılır, İblis'in yoluna gidense helak olanlardan olur. Ulu Tanrı «Şeytanın izinden gitmeyin, o, size apaçık düşmandır» buyurmuştur (Sûre, II, al-Bakara, âyet. 168) ve Tanrı, söyliyenlerin en doğrucusudur.

Tanrı sizi doğru yola irşad etsin, bilin ki bu libas, size kıyamet gününde tanık olacaktır, inanıyorsanız çekinin Tanrıdan. Fütüvvet libasının bize gökten indiğine delil, ihsan ve kerem sahibi Tanrının «Ey Âdemoğulları, şüphe yok ki biz, size edep yerlerinizi örtmek için libas ve yumuşak ibrişimden elbise indirdik. Takva libasiyse daha hayırlıdır» buyurmasıdır (Sûre. VII, al-A'râf, âyet. 26). Avreti örten libas gömlek ve benzerleridir. İbrişim, ipektir ki şeriat bunu nehyetmiştir. Takva libasiyse fütüvvet libasıdır ki o da beş şeyden, yani doğruluktan, emanetten, Tanrıdan çekinmeden, namaz kılmadan ve zinayı terketmeden ibarettir. Kim ona bürünürse yüce durağa yükselir. 0, şeriatte müekked sünnettir, fütüvvette gerekli bir farz. 0, fütüvvetin ashdır, Ahiretin temelidir. mürüvvetin ağacıdır. Bu beş hükme uymıyandan fetalar libası soyulur, o, ihvanla görüşmeden kesilir, dostlarla sevişmek ona haram olur, ona öğüt verenler, kardeşleri olur, kendisi de rahmeti şâmil Tanrının gazabına düşer.

BAŞLANGIÇ

PEYGAMBERLERİN MAKAMI VE TANRIDAN ÇEKİNENLERİN SIFATI

Bilin ki, bu sıfatı dileyen yorgunluktadır, ona erip kurtulan, korku içindedir, o yola girense tehlikededir. Şart koştuğumuz şeyleri yapmıya gücümüz yeterse, anlattığımız şeylere vefa ederseniz, kardeşlerinizin haklarını canla, malla eda eylerseniz onlar için toplanın, temizliklerle öğülmüş ümmetlerin eteklerine yapışın, halkı yaratan ve kalemi yürüten Tanrıdan yardım dileyin de hep beraberce «Hamdolsun Tanrıya ki bize bu yolu gösterdi. O göstermeseydi biz bulamazdık» (Sûre. VII, al-A'râf, âyet. 43) deyin. Andığımız, Tanrı emirlerine uyan, nehiylerinden kaçan kişiye yeter. Şimdi gözleri nurlarla doldurup ışıklandıran, gönülleri sevinçle yenileyen fütüvvet şeceresini anlatmak ve resmini yapıp fetaların bazı şartlarını bildirmekle söze başlıyoruz. Tanrı diler ve izin verirse bununla başlıyacağız.

Tanrı sizi doğru yola ulaştırsın, bilin ki fevz (kurtuluş) ağacı, yani fütüvvet şeceresi, kökü yerinde duran, dalları, budakları göklere yücelen bir ağaçtır [1][46]. Kim ona yapışırsa kurtulmuşlardan olur, (110. b) kim ya-

46 "Görmezmisin, Tanrı nasıl örnek getirir? Temiz söz, temiz bir ağaca benzer ki kökü sabittir, dalları, budakları gökte." (Sûre, XIV, İbrâhîm, âyet. 24)

pışmaz, aykırı davranırsa helak olanlara katılır. Onu koruyan, kurtulanlardandır. Çünkü damarları doğruluk ve emniyet, Tanrıdan çekinme ve zinayı terk ediş, namazı kılış üzerine durmadadır. Bu, islamın hükümleridir ki, fütüvvet libasından ibarettir ve keremle mürüvvet buna dayanır, temel bunlardır. Bu iki sıfat, dünyada temizliktir, ahirette kurtuluş. Kim buna aykırı davranırsa fütüvvet ona haram olur, mürüvvet libasına uymaz harekette bulunur, kardeşlik lezzetini kaybeder.

Tanrı rahmet etsin, der ki [2][47] : İmanın medarı şu beş hüküm üzerindedir: Doğruluk, emniyet, takva, namaz kılmak, zinayı terketmek. Doğruluk dile aittir, anış buna tabidir, zevk, tatmak duygusuyla duyulur. Emniyet ruha aittir, fikir buna uyar, bunun kokusu duyulur. Takva kalbe aittir, akıl ona uyar, görüş duygusuyla duyulur. Namaz, âzâya aittir, hareketler ona uyar, dokunuş duygusuyla duyulur. Zinayı terkediş nefse aittir, iradeler ona uyar, kulakla duyulur. Bu beş hükmün medarı ruha ve akla aittir. Dil âzâya, nefis ruha uyar. Kalble aklın sureti birdir. Kalb derken bir et parçasını değil, varlığın incelikler âlemindeki manasını kastetmekteyiz. Artık göğüste bulunan ve hidayet nuruna mahal olan sırrı [3][48] nice anlatabiliriz?

İnsanın insanlığı ancak üç şeyle olgunlaşır: Ruhun ruhaniyeti ki buna «nefs-i mutmainne» denir. Nefsaniyetin ruhu ki buna «nefs-i levvame» denir. Hayvaniyetin ruhu ki bu da «nefs-i emmare» dir [4][49]. Akıl ikidir: Eşyanın keyfiyetini, mahiyetlerini olduğu gibi bilip anlıyan akıL. Ulu Tanrı «Kimin kalbi varsa» demiştir ki (Sûre. LV, al-Kaaf, âyet. 37) bu, akıl demektir. İkincisi, duygularla duyulan şeylerin mahiyetlerini, zatları itibariyle bilip anlamıya yardımcı olan akıl. Ulu Tanrı «Şüphe yok ki gözleri kör değil ama gönül gözleri kör olmuştur» buyurur ki (Sûre. XXII, al-Hac, 46) buna işarettir işte. Bu hususta çok sözler söylenmiştir.

Fütüvvet ağacının aslı, doğruluktan, temizlikten, emanetten, takvadan, keremden, mürüvetten ve hayâdan çıkar, gelişir. Bu da imanın vasfıdır ki kim bu sıfatlardan dışarıysa Tanrı, ondan ayrıdır, uzaktır.

Bilin, Tanrı size rahmet etsin, bu ağacın ash, üstünlükler yeryüzünden çıkmıştır. Gövdesi, kerem ve ihsana bağlı olan fütüvvettir. Budakları, ululuk nuruyla birleşmiştir. Dalları takvadır, îmandır, hidayettir. Yaprakları ihsandır, çiçeği tevhiddir, arılıktır. Meyvesi marifettir, büyüklüktür. Suyu rahmettir, esirgemedir ki Tanrı dileği ve kudreti kaynağından coşup akar. Fetanın kalbi, onun altındaki nur ve ışık tahtlarına kurulmuş, oturmadadır. O ağacın üstüne yücelikler hazinelerinden ihsan yağmuru yağar. Vuslat şevkının baharı güzelleştikçe güzelleşir. Doğruluk şimşeği çakar, vefa gök gürültüsü gürler; sonra fütüvvet şerefi, onunla kaim olsun, inayet ve mürüvvet onunla tamamlansın diye ona, sona ait hazinelerden ezele mensup nurlardan rububiyet yeli gönderilir. Feta da bu ağacın altında oturmadadır. Ona âlemler rabbinden yardımlar, azıklar iner. Altında oturup durdukça, etrafında salınıp gezdikçe fütüvvet bölüklerinden esip gelen rüzgarın sırrıyla coşup nâralar atar, (111. a) iman himmetleri çevresinde sevinçle dönüp dolaşır. Böylece hayâ dallarını harekete getirir de sevgi meyvesi meydana çıkar, şevk gülü, kokularını yaymıya başlar. Feta, yoksulluk ayağıyle ona varır, düşünce ellerini uzatır, ibret parmaklariyle meyvelerini devşirir, güzelim bir bekleyişten sonra rağbet ve korku nimetlerini yer. Derken iştiyak susuzluğu büsbütün artar, ayrılık elemi ona üst olur, şevk denizinden gelen yanış gözyaşlarına garkolur, murazaa şerbetini gönül doğruluğu kadehinden içer, öylesine bir sarhoş

47 Umdat-al-Vasîla sahibi Abu-l-Hasan Ali. Müellif bu zattan hep böyle bahsediyor.
48 Sır, kalbdeki gerçeği görüş kabiliyeti.
49 Sûfîler, nefis, yani insanın mâneviyeti için yedi makam kabul ederler. Kötülüğe meyleden nefis "emmâre"dir. Kötülükte bulununca kendisini kınarsa "levvâme", iyilikleri yapmayı sahibine ilham ederse "mülhime", kötülük yapmaz, imanı sarsılmazsa "mutmainne", Tanrıdan razı olursa "râzıyye", Tanrı rızasını kazanırsa "marzıyye", Tanrıdan gayrı her şeyden arınırsa "sâfiye" ve "zekiyye" denir.

olur, öylesine kendisinden geçer ki görüş çağına dek ayılmaz, ancak müşahede vaktinde kendisine gelecek ve uyanacak bir halde bütün halktan gafil olur gider.

Tanrı rahmet etsin, der ki: Ulu ve yüce Tanrı, kadim kelâmında ağaçları anmış ve her birini bir faziletle, bir mucizeyle hususiyetlendirmiştir. Aziz Tanrı «Şüphe yok ki Tanrı, ağaç altında seninle bîatleşen iman sahiplerinden razı oldu» buyurmuştur (Sûre. XLVIII, al-Fath, 18) ki burada Tanrı, ağacı biatleşme akdinde dilenen şeyin topluluk yeri kılmıştır. Yine ulu ve yüce Tanrı «Görmez misin Tanrı nasıl örnek getirir? Temiz söz, temiz ağaca benzer» buyurarak (Sûre. XIV, İbrahim, 24) güzel sözü temiz ağaca temsil etmiş, örnekler getirmiştir. Yine «Tanrı nuru bir kandilliğe benzer ki, orda kandil var. Kandil de sırçada. Sırça, apaydın, inci gibi parıl parıl parlamada, mübarek zeytin ağacından yakılmış» demekle (Sûre, XXIV, al-Nûr, 35) hidayet nurunu mübarek bir ağaca benzetmiştir. Ulu Tanrı yine «Tur dağının sağ yanındaki kutlu yerde bulunan ağaçtan, ya Mûsâ, şüphe yok ki ben Tanrıyım diye ona nida geldi» demiş (XXVIII, al-Kasas, 30) ve ağacı yüceltip Kelîm'iyle konuşmasında hitabına mahal kılmıştır. Ben de ondan kerem ve mürüvvet meyvelerinin toplanması, üstünlükler ve büyüklüklerle peygamberlerin duraklarını, onların derecelerini, iman sahiplerinin işledikleri işleri, Tanrıyı bir bilenlerin sıfatlarını ve Tanrının, kendisinden korkup çekinenler için vazettiği dinin hükümlerini göstermiye yardım etmesi için bir ağaç yapmak istedim, bu sevgiyle işe giriştim. Fakat bu temiz ağaç için üstünde hiç bir çer çöp ve pislik bulunmıyan tertemiz bir yer lazımdı. Bilgiden daha temiz bir yer bulamadım. Çünkü bilgi, peygamberlerle erenlerin ve bilginlerin geliştiği yerdir ki, bu şeref, bu soy sop yüceliği de yeter ona. Sonra bilgi, dünya ve din edeplerini şamildir. Şeriatin farzı, nafilesi onunla bilinir, uygun şeyler, bozuk şeylerden onunla ayırdedilir. Bilgiden daha üstün övünülecek bir şey, ondan daha nefis bir şeref, ondan yüce bir soy ve ondan daha ziyade adamı kurtarıp üst edecek bir amel yoktur. Ulu ve yüce Tanrı, «Söz ancak budur, bundan ötesi yok, Tanrıdan bilgin kulları korkar» demiştir (XXXV, al-Fâtır, 28). Peygamber de, Tanrı, esenlikler versin, «Bilgisiz ibadette bulunan ve iş gören kişinin bozgunluğu, düzgünlüğünden daha fazladır» buyurmuştur. Yine «Bilginler, peygamberlerin vârisleridir» demiştir ki bu, meşhur bir hadistir. Tanrı razı olsun, Emîr-al-mü'minîn Alî de «İlme bu şeref yeter ki ona mensub olmıyan bile ona sahib olduğunu iddia eder. Birisini ilme nisbet ederlerse sevinir, ferahlar. Bilgisizliğe bu şerefsizlik yeter ki ona sahib olan bile ondan kaçınır. Birisini ona mensup sayarlarsa kızar, öfkelenir» buyurmuştur.

Tanrı rahmet etsin, demiştir ki: Helâlla haramın arası ancak bilgiyle ayırdedilebilir. İslâm şeriatine ait hükümler onunla anlaşılır. Bilgi, yeryüzünde korunma ve temizlik, ahirette de bezeniştir. Bilgi, imanın aslıdır. İslam hükümleri ona dayanır. Bu yüzden fütüvvet ağacını bilgiye dikmek bence zaruri oldu. Ben de bunu yaptım ve bir daireyle (111. b) ona, yani ilmin aslına işaret ettim. Bu dairenin ortasına bir dört köşe resmettim. Onunla da bilginin fer'ine işaret etmiş oldum. Çünkü dinde fıkıh asıldır, bilgide fıkıh feridir. Bu dört köşenin dört dıl'ından her biriyle din imamlarından birini kasdettim. Fevz (kurtuluş) ağacını bu dairenin üstüne resmeyledim ve onu, haberleri anış, sırlar mahzeni, ibadette bulunanların imamı, amellerin kıvamı kıldım ki, fütüvvet, ona döner, uhuvvet, o temele dayanır, sebepler onunla düzene girer ve edepler ona rücu eder.

Bilin ki edep iki kısımdır: Şeriat edebi, fütüvvet edebi. Şeriat edebi, Kur'an emirleriyle hareket etmek, fütüvvet edebi, ihvanın haklarını eda eylemektir. İkisi de takvaya raci'dir ki, selamet ve iman, onunla kaimdir. Bu resimde sözleri, ince manaları derleyip topladım ve onu örnek tarzına döktüm, bir ağaç şeklinde yaptım. Böylece de topladığım şeyleri kısaltmayı, işin esasiyle iktifa eylemeyi diledim, naklinin kolay, şeklinin güzel olmasını istedim. Ona Fevz şeceresi adını verdim. O ağaca islâm esaslarına uygun olarak beş kök yaptım ve

onları, ilme işaret olduğunu söylediğim daireye dayadım ve bunları fütüvvet libasından ibaret olmak üzere yaptım. Bu kökleri, asıl olarak yapıp bunlarla fütüvvet hükümlerini gösterdim. Onu imanın kısımlarına göre yedi makama böldüm ve ondan yedi dal çıkardım. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber «Cömertlik cennet ağaçlarından bir ağaçtır, nekeslik de cehennemde bir ağaç. Bunların dalları dünyaya sarkmıştır. Cömertlik dallarından birini tutanı o dal, cennete götürür. Nekeslik ağacının dallarından birini yakalayanı da o dal, cehenneme ulaştırır» buyurmuştur, doğru söylemiştir Tanrı elçisi. Böylece bununla fütüvvet yoluna işaret ettim ve her dalı bir meyveyle bezedim ve bunlarla da fetaların duraklarını anlattım. Yapraklar yaptım, bunlarla fütüvvet şartlarını göstermiş oldum. (112. a. Bu yaprakta şacarat-al-favz var. 112. b).

Fevz şeceresini yediler üzerine kurdum. Yedi, yedi içindedir ve yediden meydana gelmiştir. Çünkü ulu Tanrı, dünya günlerini yedi yaratmıştır, insanı yedi esastan halketmiştir, rızıklarımız yedidendir, üstümüzde yedi kat gök, altımızda yedi kat yer yaratmıştır. Tanrı rahmetler ve esenlikler versin, Peygamber'e, daima tekrarlanan sûreyi yedi ayet olarak vermiştir, kadim kitabında yakınlardan yedisinin nikahını haram etmiştir, yine kitabında mirası yedi esas üzere taksim eylemiştir. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Tanrı elçisi, Ka'beyi yedi defa tavaf etmiştir. Safâ ile Merve arasında sa'y yedidir. Hacda yedi taş atılır. Ulu ve yüce Tanrı, bin aydan hayırlı olan kadir gecesini ramazan ayının son ve tek yedi gecesinin birinde gizlemiştir. İman yedi kısımdır. Tanrı hayırh ve iyi işlerin sevabını yedi kat olarak arttırır. Tanrı rahmet etsin, Mısır'a padişah olan Yûsuf-ı Sıddıyk, yedi yıl zindanda kalmıştır, Ashâb-ı kehf yedidir [5][50]

Bilin ki fütüvvet şeceresi yedi dala ayrılmıştır. Tanrı saltanatını daimî ve ebedî kılsın, efendimiz, zikri geçen yedi evi yüceltmiş, yedi evi de yıkmıştır. Yüceltikleri, fütüvvet imamları, kurtuluş ve mürüvvet yolunun mehdileridir ki onlarla Mustafâ'nın amıcası oğlu, Hasan-al-Rızâ'nın ve Kerbelâ'da şehid edilen Huseyn'in babası, havuz ve sancak sahibi [6][51] mü'minler emiri Abû-Talib oğlu İmam Murtazâ Alî'ye ulaşırlar, Tanrı ondan razı olsun. Bunlar, tamam olarak asıl kitapta adam akıllı anlatılmıştır ki, evvelce zikredildi [7][52].

Fütüvvet hükümlerini anlatmak için yaptığım ağacı bildin ya, bir de o ağaçta fütüvvet makamlarından her birinin son harfini aldım. «Sıdk» tan kaf, «safâ» dan elif, «emânet» ten nun, kaf ve te, «kerem» den mim, «mürüvvet» ten he, «hayâ»dan ye ve elif gibi [8][53]. Bunu da fevz şeceresinin gizli kalan sırlarının bilinmesi için yaptım. Bundan sonra ulu Tanrı izin verirse fütüvvet şartlarını anlatmıya başhyacağım.

---

50 İsnâ-aşerî olan al-Nâsır-li-dîn-Allâh'ın oğluna ait "Umdat-al-Vasîla" dan telhîs edilen bu kitapta şu yedili tasnif, pek dikkate değer. Hassaten yedili şeyler bulunduğu gibi imanın kısımlarını yediye çıkarmak, yahut Tanrı'nın bir iyiliğe karşılık on sevap vereceği âyetle sabitken (Sûre, VI, al-An'âm, 160) bunu yediye indirmek gibi zoraki şeyler de yapılmıştır. İsmâîlî kitaplarında, mesela Nâsır-ı Husrev'in Hân-al-ihvân'mda (Dr. Yahyâ-al-Haşşâb basımı, Mısır-Kahire, 1940-1359), yahut Vech-i dîn'inde (Berlin-1343, Gâvyânî Matbaası), Câvidan ve Câvidan'ı esas ittihaz eden diğer Hurûfî kitaplarında, Bektâşîlere ait kitaplarda hep bu yedili tasnifi buluruz ki, bütün bunlar bize, İsmâîliyyenin İslâm tefekküründe, bilhassa tasavvuf sahasında bıraktığı derin tesirleri göstermededir.

51 Kıyamette Alî'nin, Peygamber'in sancağını taşıyacağı ve yine Peygamber'e ait Kevser havuzunun sâkisi olacağı hakkında hadisler vardır. Bunlara işaret edilmektedir.

52 Maalesef "Umdat-al-Vasîle" elimizde olmadığı için bu kurulan yedi ev, yani, anladığımıza göre fütüvvet yolunda reislikleri tanınan, yahut kendilerine reislik verilen yedi kişi ve bunlara mensup olanlarla yıkılan yedi evin kimler olduğunu bilemiyoruz. Halbuki bunları ve bu işi öğrenmek, fütüvvet tarihi bakımından pek ehemmiyetli bir şey olacaktı.

53 Burada metin biraz hatalı. Bu kitaptan ve aslı olan "Umdat-al-Vasîla"dan istifade eden Burgaazî, sıdk'tan kaf, safâ'dan nun, tuka'dan te, kerem'den mim, mürüvve'den he, hayâ'dan ye olarak tasrih ediyor (İncelememize bakınız, s. 31). Şihâb-al-dîn'in Fütüvvetnâmesiyle adını bile Umde'den, yahut bu kitaptan alan "Bahr-al-Futuvva va zikru Şacarat-al-favz"da da "fütüvvet" kelimesinin harflerine mânalar verilmededir. Kelimelerin harfleriyle oynayış, onlara mâna veriş ve adedi değerlerinden istidlâllerde bulunuş da İsmâîlî metodlarından olup sonradan Hurûfîler tarafından benimsenmiştir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

FÜTÜVVET ŞARTLARI

Kardeşlerim, Tanrı size ihvanın haklarını eda hususunda başarı versin, azgınlık yollarını bırakmayı hidayet etsin, hayır ve ihsan işleriyle sizi rızıklandırsın, kalblerinizi iman nuruyla ferahlandırsın, özlerinizi isyan bulanıklığından arıtsın, ahır zaman fitnelerinden korusun, ihvanın vasiyetlerini yapmada size yardım etsin. Ulu Tanrının ihsanlarına şükrederiz. Ziyade ve noksan yüzünden onun yarhgamasını dileriz. Zamanın değişmesi, yeni yeni şeylerin meydana gelmesi ve şaşılacak hadiselerin zuhur etmesi anında ondan yardım isteriz. Size fütüvvet ırmağından içmek, mürüvvet libasını giymek, kardeşlikte doğruluk huyuyla huylanmak, güzel sıfatlarla sıfatlanmak, içinizi sevgi arılığıyle arıtmak ve fütüvvet duraklarında durmak gerektir. Ulu Tanrıya karşı iyi bir zan, ondan korkmak, ona ricada bulunmak da şartlarındandır. Tanrı esenlik versin, Peygamber, mü'minin korkuyla reca arasında bulunduğunu söylemiş ve Tanrıdan haber vererek onun «Ben, kulum beni nasıl sanırsa, kuluma karşı öyleyim. Beni hayırlı sanırsa ona hayırlı olurum. Şer sanırsa zannı gibi muamelede bulunurum» dediğini bildirmiştir (113. a). Lokmân da oğluna, oğulcağızım demiştir, Tanrıdan recada bulun, ondan iyilikler um ama bu, seni Tanrıya isyan etmiye çekmesin. Ondan kork, fakat bu korku da seni Tanrı rahmetinden meyus etmesin.

Fütüvvetin şartlarından biri namazı bırakmamaktır. Namaz, her farzdan üstündür, bütün ibadetlerin temelidir. Ulu Tanrı, «Şüphe yok ki namaz, mü'minlere vakitli bir farzdır», yani her namaz, vakti girince farz olur demiştir (Sûre, IV, al-Nisâ', âyet. 102). Yine ulu Tanrı «Şüphe yok ki namaz, insanı kötü ve kabûl edilmiyecek şeylerden men'eder» buyurmuştur (XXIX, al-Ankebût, 45). Tanrı, namaz kılmıyanları veyl ve helâkle tehdîd ederek «Veyl o namaz kılanlara ki namazlarında gaflet ederler» demiştir (CVII, al Mâûn, 4 - 5). Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber'in «Mü'minle kâfir arasındaki fark namazdır. Namaz kılmıyan Tanrıya karşı kâfirdir» buyurduğu rivayet edilmiştir. Namaz kılmıyan hakkında din imamları ayrı ayrı hükümler vermişlerdir. Müslüman olduğunu kabûl edenler vardır ki bu, asıl kitapta [9][54] anlatıldı.

Hayâ da fütüvvet şartlarındandır. Peygamber, Tanrı rahmet etsin, «Hayâ, imanın bir şubesidir» ve «Hayânın her çeşidi hayırlıdır» buyurmuştur. Bazı hâkimler «Hayâya ait bir libas giyen kişinin ayıpları, halkın gözünden örtülür» demiştir. Arıstatâlîs'e oğlu, insanda en güzel şey nedir dediği, onun da hayâdan yüzünde meydana gelen kızarmadır diye cevap verdiği rivayet edilmiştir. Bazıları, hayâ, mahrûmiyetle eş bile olsa hayırlıdır demişlerdir.

Dünyayı, insanı alan ve ilgilendiren, bağlıyan şeyleriyle beraber terketmek de fütüvvet şartlarındandır. Ulu Tanrı, Peygamberine "De ki dünya faydası azdır, ahiretse takva sahibine daha hayırlıdır» buyurmuştur (IV, al-Nisâ', 77). Merfû' hadiste de «Dünya, mü'minin zındanı, kâfirin cennetidir» sözü vardır. Tanrı esenlik versin, Peygamber «Dünya bir andan ibarettir, onu da ibadetle geçin» demiştir. Bazıları «dünyanın hayrı hasret, şerri nedamettir» demişlerdir. Yahyâ-bn-i Maâz [10][55] «Dünya, Şeytanın şarabıdır. Onu içen sarhoş olur, bir daha ayılmaz. Ancak ölüm zamanında nadim ve mahrum bir halde kendisine gelir» der.

Tanrının nehyettiği şeylerde nefis dileğine aykırı harekette bulunmak ve Tanrı tâatine rağbet etmek de

54 Umdat-al-Vasîla.
55 Rey'lidir. 258 de (871-72) Nişabur'da öldü.

fütüvvet şartlarmdandır. Söyliyenlerin en doğrucusu olan Tanrı «Ama kim Tanrı durağından korkar, nefsini dileğinden men'ederse şüphe yok ki cennet, onun yeridir» (LXXIX, al-Nâziât, 40 - 41) ve «Şüphe yok ki, nefsini arıtan kurtuldu, isyana uyup onu gizliyense mahrum oldu, ziyan etti» buyurmuştur (XCI, al-Şams, 9- 10). Tanrı razı olsun Emîr-al-mü'minîn Abû-Tâlib oğlu Ali, «Netsin doğru yola girişi, onun isteğine karşı aykırı hareketledir» buyurmuştur. «Al-Kalâid» de [11][56] «Nefsine karşı kuvvetlenen kuvvette [12][57] ileri gider. Şehvetine sabreden, mürüvvete ulaşır» sözü vardır.

Bilin ki, nefsin düşmanı şehvet, ruhun düşmanı dilek, aklın düşmanı hasret, marifetin düşmanı fitne, kalbin düşmanı gaflet, sırrın düşmanı ulu Tanrıdan özgeye dönüştür. Nefisle savaş, tövbekârların işidir. Ruhun savaşı Tanrıdan korkanların, aklın savaşı recacılarm, mârifetin savaşı ariflerin, kalbin savaşı muhiblerin, sırrın savaşı sadıkların, bütün bu savaşlarla savaşa girişmekse peygamberlerin işidir. Tövbe eden, rağbet ve korku kılıcıyla öldürülmüştür, gönül alçakhğı kapısına atılıp serilmiştir (113. b). Korkan, acıklanma kılıcıyla öldürülmüş, vaîd kapısına atılmıştır. Recacı, kerem ve hilim kılıcıyla öldürülmüş, rıza ve vaîd kapısına atılmıştır. Ârif, tâzim ve heybet kılıcıyla öldürülmüş, minnet kapısına atılmıştır. Muhib, şevk ve fikir kılıcıyla öldürülmüş, keramet kapısına atılmıştır. Sıddıyk, murakaba kılıcıyla öldürülmüş, müşahede kapısına atılmıştır. Âsîye gelince: O, nefis ve heva esiridir, hırs ve istek hapishanesinde mahpustur, bilgisizlik ve zenginlik bağlariyle bağlanmıştır. Ulu Tanrıdan bizi gaafiller uykusundan uyandırmasını dileriz.

Helâl kazanç da fütüvvet şartlarındandır. Ulu Tanrı «Ey inananlar, temiz şeylerden yeyin, iyi amelde bulunun» demiştir (XXII, al-Mu'minûn, 51). Kur'an tercemanı olan İbn-i Abbas [13][58], Tanrı razı olsun, ulu Tanrının kitabındaki temiz şeylerden maksat helâldır der. Tanrı esenlikler versin, Peygamber de «Helâl olan, kişinin eliyle, çalişmasiyle kazandığı şeyden yediğidir» buyurmuştur. Lokmân, oğluna öğüt vererek demiştir ki: «Oğulcağızım, helâl kazançla yoksulluktan kurtulmaya çalış. Çünkü yoksul olana mutlaka üç sıfat ârız olur: Dininde [14][59], aklında şaşkınlık hasıl olur, bir de mürüvveti gider. Halkın onu aşağılamasiyse bu üçünden de daha büyük bir gaflettir. Al-Kalâid'de, yoksulluğun sıkıntılarına işaret edilerek ona küçük ölüm, halktan bir şey istemeyeyse büyük ölüm denmiştir.

Fütüvvetin şartlarından biri de ihvandan muhtaç olanlara malını bağışlamak, onlarla yumuşaklıkla muamelede bulunmak, onlara, güzel sözle bile olsa ihsan ve kerem etmektir. Ulu Tanrı, bağışlayanları överek «O mala kendileri muhtaç bile olsalar ihtiyaçta olanları kendilerinden üstün tutar, onlara bağışlarlar» buyurur (LIX, al-Haşr, 9). Merfû' hadiste de «Kendisine aid olarak tanıdığı hakkı senin için de tanımıyan, seni de ona müstahak bilmiyen kişinin sohbetinde hayır yoktur» denmiştir. «Al-Yavâkıyt» te bazı hakîmlerin «Cömertlik, zahitliğin, zahitlik de cömertliğin sonudur» [15][60] ve geçmiş erlerin bazılarının «Rubûbiyete benzer bir

---

56 Ali'nin sözlerinden meydana gelen "Kalâid-al-hikem ve Farâid-al-kelim" olsa gerek. Bakınız: Keşf-el-zunûn, İst. 1362-1943, s. 1353.

57 Metinde "fi-l-kuvva". Fakat mürüvvetle beraber anıldığına bakılırsa "fi-l-futuvva – fütüvvette" olması ve hattatın yanılmış bulunması daha doğru.

58 Muhammed'in amıcası Abbas'ın oğlu Abd-Allah. 68 de (687) ölmüştür.

59 Burada bir kelime atlanmıştır.

60 Meşhur "Yatîmat-al-dahr fî Mahâsini ahl-al-asr" sahibi olan ve 430 da (1038) Nişabur'da ölen Abû-Mansur Seâlibî'nin "Kitâbu Yavâkıyt-al-mavâkıyt fî madhi kulli şey'in va zammuhu" adlı küçük kitabıdır. Bu kitap, İst. Üniversitesi K. Arapça yazmaları arasında 1218 No. da kayıthdır. Bu nüshada, metinde geçen söz, "Bazı hakîmler dediler ki: Cömertlik, zahitliğin sonu, zahitlikse cömertliğin önüdür" tarzındadır ve tabii bu, doğrusudur. Bundan sonraki söz de aynı kitapta ve ilki gibi "Madh-al-cûd" faslındadır (28.a). Bu kitap, Keşf-el-zunûn'da yoktur.

şey olsaydı cömertliktir derdim» dedikleri yazılıdır. Peygamber de, Tanrı esenlik versin, «Dünyada insanların uluları cömertlerdir, ahirette Tanrıdan sakınanlar» buyurmuştur. Al-Kalâid'de «Halka ihsanda bulunmak amellerin üstünüdür, halkla hoş geçinmek, huyların en güzeli» denmektedir.

Tanrı rahmet etsin, der ki: İhvâna ihsanda bulunmak, onlarla mülâyemetle geçinmek, müstahak oldukları şeyleri vermek, onlar kendisine ister iyilikte bulunsunlar, ister kemlikte, buna hiç aldırış etmemek, fütüvvetin kemalindendir. Çünkü ihvana yakın olan kalbler ve ruhlar, nasıl olur da mahrumiyete müstaha k olur? Bazıları da demişlerdir ki, Şiir:

Dost sıkıntıdayken ferah, geniş bir halde görünmeden utanırım, Tanrıdan hayâ ederim. Dostlara ihsan ve keremi terketmek, bence zulümdür, onlara karşı haksızlıktır.

İyiliği buyurmak, kötülükten nehyetmek de fütüvvet şartlarındandır. Bu ikisi, kadın, erkek, her müslümana farzdır. Ulu Tanrı, biz unuttuğumuz zaman onunla bizi hayra yormada, işlediğimiz zaman onunla bizi övmede (114. a) ve «Onlar, mârufla emredenler, münkerden nehyedenler ve Tanrı sınırlarını koruyanlardır. İman sahiplerini muştula» demededir (IX, al-Tevbe, 112). Cebriyye [16][61] bunu görmezler ve «Siz hidayete nail olduktan sonra azıp yoldan çıkan size zarar vermez» âyetiyle ihticac ederler (V, al-Mâide, 105). Fakat bu, kutluluklarının azlığından ve sapıklıklarındandır. Çünkü âyet, zararın nefyi husにより sundadır. Bu bapta deriz ki: Zarar, şüphe yok ki âsinin isyanına dairdir ve «Kimseye, bir başkasının suçundan dolayı azab edilmez» âyetiyle (VI, al-An'âm, 164, XVII, al-İsrâ, 15, XXXV, al-Fâtır, 18, XXXIX, al-Zumar, 7) âsîden başkasına aidiyeti yoktur. Marufla emir ve münkerden nehiyse bir başka âyetle farzedilmiştir ki o da «Siz, insanlar için meydana çıkarılan en hayırlı ümmetsiniz. Mârufla emreder, münkerden nehyeylersiniz» âyetidir (III, Âl-i İmrân, 110). Merfû' haberde de «Büyüğü ağırlamıyan, küçüğe acımıyan, mârufu emretmiyen, münkeri nehyetmiyen benden değildir» denmededir.

Tanrı rahmet etsin, der ki: Mârufla emir, münkerden nehiy de dört kısma ayrılır: Himmetle, gönülle emrediş. Buna, Tanrının iç işlerini kendilerine tahsis ettiği erenler memurdur. Dille emir. Bunu islâm dininin alâmetleri olan bilginler yaparlar. Elle emir. Bu, yeryüzünde Tanrı gölgesi olan padişahlarla valilere aittir. Kalble emir. Bu da bilginlere uyan ve sözlerini dinliyen bütün müslümanların hakkıdır.

Tanrı rahmet etsin der ki: Fetalara ait Tanrının bildirdiği bazı şartları âyetlerle, hadislerle, hikmetlerle ve eserlerle delilli, açık bir tarzda bildirdik. Bundan sonra Tanrı izin verirse nakıybe ait edepleri söyliyeceğiz, böylece de Tuhfat-al-Vasâyâ'nın, fetalara ait vasıflarla şartları ve hükümleri şamil olması sağlanmış olacaktır.

61 Kulun yaptığı işler, Tanrı zoruyladır inanışını besleyip irade ve ihtiyarı kabul etmiyenlerin mezhebine Cebriye, yahut Ceberiyye denir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

NAKIYBE AİT EDEPLER

Tanrı rahmet etsin der ki: Nakıybin temiz, namuslu, sözünce doğru, ihvanın haklarına vefalı, fetaların haklarını korur, onları azgınlıktan, zulümden, düşmanlıktan hıfzeder, hallerini düzene kor, sırlarını gizler, güzel işlerini yayar, kötülüklerini görmez, onlar hakkında iyi bir zan besler, halkla geçimlerini güzelleştirir, hürmetlerini vacip sayar ve bunları ancak öbür dünyaya göçünce bu sıfatlarla Tanrıya yaklaşmak için yapar, ihvanla düşmanlıktan çekinir bir zat olması, onların düşkünlüklerini gözetmemesi gerektir. Aynı zamanda fütüvvet hükümlerini ve yolunu, fütüvvetin farzlarını ve sünnetlerini, fütüvvete yarar ve yaramaz kişileri bilmesi icab eder ki, bütün bunlar, asıl kitapta adamakıllı ve etraflıca anlatılmıştır.

«Deskere» de [17][62] şerbeti aldığı sırada istiğfar etmesi, içmeden selam vermesi, çok besmele çekmesi, «tukaa» dan [18][63] önce ulularla Tanrıya sığınması, «tekfiye» [19][64] de şeddi alması, deskere topluluğuna girmeden abdestli bulunması, murazaa [20][65] anında susması da fütüvvet farzlarındandır. «Cedd» e [21][66] alırken besmele çekmek, üç kere selam vermek, içerken sükût etmek ve ihram guslü almış bulunmaksa sünnetlerindendir.

Bilin ki, fütüvvet libası, libaslarm en hayırlısı, ehli de insanların en hayırlısıdır [22][67]. Çünkü o, Tanrıdan çekinmek şartiyle murazâaya söz vermiştir. Bundan daha yüce bir durak, (114. b) bundan daha aziz bir dilek olur mu? Fetalara da bu duraklarda ancak temiz olarak durmak gerektir.

Tanrı rahmet etsin, der ki: Bu yola giren ve kıble ehlinden olan her kişiye ulu Tanrının emirlerini tutmak ve Tanrı esenlikler versin, Peygamber'in sünnetine uymak gerektir. Fütüvvet sahibi, padişahın yardımcılarındansa ve kılıç sahibiyse onun fütüvveti sabittir, çünkü din yardımcılarından ve müslümanlara huzur verenlerdendir [23][68]. Ancak, Tanrı rahmet etsin, Peygamber'in «Ümmetimden on bölük, tövbe etmedikçe cennete giremez» buyruğunda bildirilen on taife, bu hükümden dışarıdır ki asıl kitapta bunlar anlatılmıştır. Şedd bağlanması, fakat tekfiyesi caiz olmıyanlar, çocuklardır ki bunlar ergenlik çağına girinciye dek tekfiye edilmezler, fakat şedd kuşatılması caizdir. Köle de ancak azad edildikten sonra tekfiye edilir. Köleye, efendisinin izni olmadıkça şedd de kuşatılamaz. Şeriatte fâsık olanlara da, islâm olduklarından şedd kuşatılabilir, fakat fâsık oldukları cihetle tekfiyeleri caiz değildir. Şedd kuşatılması da tövbe etmesi ve taata dönmesi

---

62 Deskere, köy, rahiplerin ibadet yurdu, düz yer, İranlılara mahsus ve içinde şarap ve müzik olan mahal, meyhane, kasır şeklinde ve çevresinde evler olan yer ve varoş mânâlarına gelir (Kamûs terc. 1268, c. I, s. 856). Ahı zaviyesine ve bilhassa zaviyenin fütüvvet töreni yapımlıya mahsus yerine bu adın verildiği anlaşılıyor. Bektâşîler ve Mevlevîler, tören yapılan odaya "meydan", Hamzavîler, "dîvan" derler. Fütüvvet ehlinin tören mahalline bu adı vermesi, yukarıdaki çeşitli mânaları düşünülürse dikkate değer bir şeydir. İran edebiyatındaki deyr, harâbât, savma, deyrı-i mugan, âteş-kede... gibi bunda da Zertüştî bir tesir görmek kabildir zannındayız.

63 Tukaa, şedd bağlamak olsa gerek.

64 Tekfiye, tekmîl, yani şalvar giydirme yerine kullanılan bir terim olacak. Nitekim biraz aşağıda "şedd bağlanması, fakat tekfiyesi caiz olmıyanlar" sözünden de bu anlaşılıyor.

65 Murâzaa, "şerbet-i murâzaa" denen tuzlu su ve bu suyu içmektir ki aynı ahı adına içenler hasetsen, bütün fütüvvet ehli de umumiyet bakımından süt kardeşi gibi birbirlerinin kardeşi olduklarından bu şerbete murazâa şerbeti denmiştir.

66 Cedd, incelememizde geçti.

67 İncelememizde kaydettiğimiz fütüvvet ehli ve fütüvvet aleyhine verilen fetvada, fütüvvet libasına en şer libas olduğu halde ehil tarafından en hayırlı libas dendiği söyleniyordu (Bakınız, s. 65). Acaba fetva sahibi bu kitabı, yahut Umda'yı mı gördü?

68 Asker taifesi, tabiî padişahın da fütüvvet ehli olduğuna nazaran doğrudan doğruya fütüvvete müntesip sayılıyor ki, bu, al-Nâsır-li-dîn-Allâh zamanının canlı bir karakterini göstermede ve Anadolu'da Osmanoğullarının kuruluş devresindeki "alp-erenler" (Gaaziyân-ı Rûm) zümresinin ehemmiyetini belirtmektedir.

ümidiyledir. Kadınla erkeği buluşturana gelince: Onun fütüvveti esasen sahih olamaz. Bedeninde bir kusuru olanla kızıl saçlı, kaşlı ve kirpikli, gök gözlü ve yüzünde benekler bulunan kimseye de fütüvvet verilemez ve bu, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber'den rivayet edilen merfû' hadisle sabittir [24][69]. Bid'atı benimsemiş olanla kötülük eden er, kadın ve müşrik de fütüvvete kabûl edilemez. Ulu Tanrı'nın, fütüvvet manalarının incelikleriyle hususiyetlendirdiği muhakkık şeyhlerimizce bunların fütüvveti, fütüvvet mezhebinde doğru değildir.

Nakıyb, fetalar karşısında durur, eûzü besmele çeker, sonra fütüvvet hutbesini okur ve hutbeye Kur'an'dan yedi ayeti ekler. Ben Benî - İsrâîl suresinin (XVII) otuz birinci ayetinden sonraki şu yedi âyeti seçtim: «Zinaya yaklaşmayın, çünkü zina, gerçekten kötü bir yoldur. Tanrının kanını haram ettiği kişiyi öldürmeyin, hak ederse o başka». Âyetin sonuna kadar. «Yetim malına ancak iyi bir şekilde dokunun». Âyetin sonuna kadar. «Ahidlere vefa edin, çünkü ahidler surulur. Bir şey tartarken doğru tartın.» Âyetin sonuna kadar. "Bilgin olmadığı şeyde durup ısrar etme." Âyetin sonuna kadar. «Yeryüzünde böbürlenerek yürüme.» Âyetin sonuna kadar. «Tanrıyla beraber başka bir Tanrı kabul etme» sözüne kadar bu âyeti de tamamlar. Ondan sonra Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber'i anar, mü'minler emîrini, âlemlerin rabbi Tanrının halîfesini öğer, deskereyi akdettiği padişahın da adını anıp ona, iyi işler işlemesi, doğru yolda yürümesi hususunda dua eder. Çünkü ulu Tanrı, kendisine ve Tanrı esenlikler versin, elçisine itaati, padişaha itaate eş etmiş ve «Tanrıya, elçisine ve sizden buyruk sahibi olanlara itaat edin» buyurmuştur (IV, al-Nisâ', 59). Peygamber de, Tanrı esenlik versin, «Sultan, yeryüzünde Tanrı gölgesidir, kullarından her zulüm gören, ona sığınır» demiştir. Tanrının kabûl edeceği bir duam olsa ve duamın geçeceğini bilsem padişaha dua ederim. Çünkü kendime ettiğim duanın başkasına bir faydası yoktur. Hâlbuki halk, padişahın adaletiyle, onun düzeniyle geçinmede, huzur içinde yaşamadadır.

Sonra, nakıyb, sağ eliyle tuzu alır, su da sol elindedir. Der ki: «Ulu Tanrı suyu temizleyici, tuzu da oldurucu kıldı ve yüce buyruğuyla bu tatlı ve içilecek su, (115. a) öbürü de tuzlu ve acı buyurdu (XXV, al-Furkan, 53). Onu, ahid, borç ve mîsak kıldı. Tanrı lânet etsin ahdini bozana.» Sonra tuzu suya döker. Talib, sol yanında durur. Bilin ey hazır olan seyyitler der, fütüvvet yoluna rağbet eden bu talib, cedde yaklaştıran ve ulaştıran fütüvvet şeddi hususunda size baş urmada ve sizinle, pek büyük Tanrıya tevessül etmede, filanı şeyh, yahut filan uluyu kardeş ve refıyk olarak kabûl etmek ve onun tarafından kabûl edilmek için delâletinizi dilemededir. Bundan sonra dilenen kişiye niyabetle tâlibin belini bağlar ve ayakta olarak ona murâzaa şerbetini içirir. Tâlib, şedd kuşanmış da tekfiye istiyorsa der ki: Bilin ey fetalar topluluğu, fütüvvete rağbet eden bu talib, fetalardan bir topluluğa geldi, aralarında hasret çekip dileme durağında durdu. Doğruluğuna ve fütüvvetine tâlib, takvasına ve mürüvvetine râgıb olarak filanı diler ve sözü doğru, işi temiz, ihsanı bol şeyh filanın, kendisini kardeş ve refıyk olarak kabûl etmesi için tek, ihtiyaçsız, pek büyük ve hain bakışlarla gönüllerde gizlenenleri bilen Tanrıyla fütüvvet erlerine tevessül eder [25][70]. Topluluk, bu söz üzerine onu, bu mertebeye ehil görüp rıza gösterir, dileğine şefaatcı olur. Fakat bu, onu iyice anladıktan, sınadıktan sonra olur, nakıyb de ona, fetayı cedde ulaştıran şeddi verir. Bir müddet, ona hak kazanmıya imkân vermek üzere onu meşdûd olarak bırakır. Ehil olduğu anlaşılır, onun ahvalini haber veren, ehliyetine tanıklıkta bulunur, onda zekâ ve kabiliyet görürse onu, zamane hâdiseleri yüzünden zayi olmasından korkarak fetalara katmayı uygun bulur.

69 Bektâşîlerde de bunlara riayet edilir.
70 Son sözler XL. Sûrenin (al-Mu'min) 19. âyetinden alınmadır.

Sonra nakıyb de talibden şeddi alır ve biz der, onda bulunan hakkımızı aldık. Bu hususta söyliyecek sözü, edilecek itirazı olan varsa tekfiyeden önce söylesin, dile gelsin. Çünkü tezkiye [26][71] ıkrardır. Tezkiyeden sonra kınamaysa inkardır. Ikrar, inkarı batıl kılar ve ikrardan sonra inkar, doğru değildir. Şeriat de buna hükmetmiştir. Şu halde sözü olan söylemelidir.

Tanrı rahmet etsin demiştir ki: Tekfiye halinde meşdûddan şeddi almak vaciptir. Şundan dolayı ki meşdûd, fütüvvet alâmetiyle alâmetlenmiştir. Nakıyb, onu fetalar topluluğuna gösterince artık onlara söz söyleme imkânı kalmaz. Çünkü o, fütüvvet alâmetine sahib olmuş, o damgayla damgalanmıştır. Feta, fetayı kınayamaz. Fakat tekfiye sırasında nakıybin meşdûddan şeddi alınca meşdûd, o anda fetalar topluluğundan çıkmış sayılır ve böylece hakkında söz söylenebilir. Şeyhlerimiz, şedd hususunda çeşitli sözler söylemişlerdir. Bu, asıl kitapta anlatılmıştır. Sonra nakıyb, talibe dönüp der ki: Ey rağbetli tâlib, ne istediğini anladın mı? Hangi gelini istiyorsun, biliyor musun? Kebîrine uygun bir sahib olman, münafık gibi iki yüzlü olmaman gerektir. Doğru sâhib, gerçekler âleminde bulunan en hayırlı kişidir. Uygun refıyka, canını, malını bağışlaması gerektir. Netekim Halîl, canını Rahmân'ın itâatına, malını konuklara, bedenini ateşlere, oğlunu da kurban olmıya bağışladı da Tanrı, onu öğdü ve ona, hükmü değişmiyen Kur'ân'ında feta lâkabını verdi. (115. b) Kendi zamanından sonra da bize bâki bir ziyafet olsun diye gözyaşlarından tuzu meydana getirdi. Senin de refıykın, sana yüklerini yüklerse yüklenmen, seni emin sayıp sırrını söylerse onun sırrını saklaman, yanında bulunmuyorsa hukukunu, aynı yanındaymış gibi koruman, o seni istemiyor, dolaşmıyorsa, hatta sana zarar bile veriyorsa senin onu dolaşman, onu bırakmaman lazımdır. Sakın sakın! Tanrı seni kötülükten nehyettiği gibi yaptıklarını da görür. Yûsuf-ı Sıddıyk'ın nefsini Azîz'in karısından koruması gerekti. Fakat heva ve hevesine uyan kadının, onun kötülüğünü bildirmesi, Yusuf'u hapse attırdı, zındanlarda bıraktı. Ulu Tanrı da ona bu yüzden feta lâkabını verdi.

Bundan sonra nakıyb, istenen kişiye dönüp der ki: Ey istenen seyyid, sana da sâhibinin aybını örtmek, kusurlarından geçmek, suçlarını affetmek gerekir. Ona en güzel bir sâhib ve en hayırlı bir musâhib olman lâzımdır. Darlıkta, genişlikte, şiddet ve tehlike anlarında ona yardım etmeli, yardımını dilerse ona yardıma koşmalı, haktan ayrılırsa onu uyarmalı, onu doğru yola sevketmelisin.

Nakıybin, bir başkasını vekil etmemişse tekfiyeyi bizzat yapması gerektir. Tâlib, fütüvvet libasını giyince nakıyb, onu sol tarafından sağ tarafına geçirir ve ona şerbeti içirir. Bu şerbete «muâhede şerbeti» denir. Sonra topluluğa şerbet sunar. Tekfiye edilene de onlardan sonra içirir. Bu şerbete de «murâzaa şerbeti» derler ki, asıl kitapta etraflıca anlatılmıştır. Nakıyb, hepsinden sonra içer ve Tanrı esenlik versin, Peygamber'in «Bir kavme sâki olan, onlardan sonra içen» sözüne uyar. İşte bu, özlü ve kısa olarak nakıybe ait edeplerdir.

Tanrı rahmet etsin, der ki: Bundan sonra ulu Tanrı izin verirse gücümüz yettiği, elimiz erdiği kadar tarih ehli olan bilginlerin kitaplarından fütüvvet nisbetlerine dair topladığımız şeyleri ayrı bir fasılda anlatmıya başlıyacağız.

---

71 Bektâşîlerle Alevîlerde de yıldan yıla "tezkiye töreni" vardır. Bektâşîler, buna "baş okutmak", Alevîler, "görülmek" derler. Rehber de rehberlik ödevinden önce tezkiye edilir. Tezkiyede okunan terceman da, meâl bakımından bu sözlerin aynıdır.

BEŞİNCİ FASIL

İnsan cinsinin atası Âdem'den itibaren fütüvvet nisbeti: Tanrı ona ve öbür peygamberlere esenlik versin, bizim Peygamberimize de üstün rahmetler kılsın, ona ve hepsine esenlikler. Bilin ki "Tuhfe", bu şecerede yoksul bir kul olan müellifini de şamildir.

Tanrı rahmet etsin der ki: Topluluk içinde, Tanrı esenlik versin, Peygamber'den başlayıp, Tanrı esenlik ihsan eylesin, Âdem'e kadar atalarını saymak suretiyle fütüvvet şeceresi bildiklerini iddia edenler gördüm ki bu, fütüvvet hükümlerindeki bilgisizliklerinden, fütüvvet nisbetine cahil oluşlarındandır. Bu baba nisbetini nasıl fütüvvet nisbeti olarak tesbite kalkışabilirler ki, gerçeğine erdiğimden, adam akıllı bildiğimden bu, bence caiz değildir. Çünkü fütüvvet mezhebinde daimi bir esas olarak söylenegelmiştir ki, oğlun fütüvveti, babadan olursa doğru sayılmaz [27][72]. Asıl kitapta bu, etraflıca anlatılmıştır. Bu yüzden Peygamber'in, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, baba cihetinden soyunu doğru bir surette bildirmeyi gerekli buldum. Kitabımın, bu anlatacağım şeye ihtiyacı olmamakla beraber ihvan, onun yüce soyunu, temiz huylarını ve arı sıfatlarını bilmediğimden anlatmadığımı sanmasınlar diye buna mecbur oldum, maksadım, ancak onların iyice bilgi edinmeleridir. Bundan dolayı da, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber'in iki taraflı nisbetini zikrediyorum:

Tanrı rahmet etsin, esenlik ihsan eylesin, ata tarafından Abu-l-Kaasım Muhammed'in nisbeti şudur: O, Abd-Allâh oğludur. (116. a) Abd-Allâh, Abd-al-Muttalib'in, o, Hâşim'in, o, Manâf'ın [28][73], o, Kusayy'ın, o, Kilâb'ın, o, Murra'nın, o, Kâ'b'ın, o, Luvayy'ın, o, Gaalib'in, o, Fahr'in, o, Mâlik'in, o, Nadır'ın, o, Huzayma'nın, o, Mudrika'nın, o, İlyâs'ın, o, Nezâr'ın, o, Mu'ad'ın, o, Adnân'ın, o, Udad'ın, o, Alyasa'nın, o, Salmân'ın oğludur ki Salâmân da derler. O, Lays'ın, o, Hamda'nın, o, Kaydâr'ın, o, İbrahâm Halîl-al-Rahmân oğlu İsmâîl'in oğludur [29][74]. Tanrı esenlik versin, Peygamber'le İbrâhîm Halîl arasında yirmi sekiz ata vardır ki, yirmi biri Araptır, yedisi Arap değildir. Halîl-al-Rahmân, Âzer'in [30][75], o, Târıh'ın, o, Nâhûr'un, o, Şârih'in, o, Aşrûg'un, o, Ar'uvâ'nın, o, Fâlığ'ın, o, Âbir'in, o, Şâlih'in, o, Arfahşad'ın, o, Sâm'ın, o, Nûh'un oğludur, Tanrı esenlik versin [31][76]. Nûh, Malâk'in, o, Matûşalih'in oğludur ki, bu zât,

72 Bektâşîlerle diğer tarikatlerin çoğunda da baba, oğlunu derviş yapamaz, başka birisine teslim eder.

73 İsmâîl'e kadar olan bu şecere Arap nessâbelerinin an'aneye göre tertipleridir. Adnân'a kadar olan kısım doğru olsa gerektir. Abd-i Manâf'ın adı Mugayra'ydı. Anası, Kâ'be'de Hacer-i esved'in bulunduğu köşede duran Manâf adlı puta nispetle ona Abd-i Manâf adını verdi.

74 Buraya kadar olan şecerede de çeşitli rivayetler vardır. İlyâs'la Nezâr arasında Mudar, Adnan'la Udad arasında Add, Alyasa'la Salamân arasında Al-Humaysa' olduğu gibi Lays, bâzı şecerelerde Salamân'dan öncedir ve bâzı şecerelerde Hamda, Hamal şeklinde kayıtlıdır. Etraflı ve fazla malûmat almak için bakınız: Umdat-al-Tâlib fî ansâb-ı Âl-i Abî-Tâlib, Nacaf, 1918-1337, s. 7-14.

75 Meşhur rivayete göre Âzer, İbrâhim'in amıcasıdır. Babası Târıh'tır.

76 Buraya kadar gelen şecerede Şârıh, Sârû' diye kaydedildiği gibi Ar'uvâ, Arguva, Varaû şekillerinde, Fâlığ, Kaalı' ve Fâlic şekillerinde de kayıtlıdır.

Yarid oğlu Uhnûh'dur [32][77]. Yârid, Bâbîl'in, o, Kaynân'ın, o, Abhûş'un oğludur ki, bu, İdrîs'tir, Tanrı esenlik versin. İdrîs, Anûş'un, o, Şît 'in, Tanrı esenlik versin, o, Âdem'in oğludur. Tanrı esenlik versin, Âdem de toprak oğludur [33][78].

Anası da Arap kavmindendir ve adı Abd-i Manâf oğlu Vahab'ın kızı Aymana'dır [34][79]. Dokuz amıcası vardır ki adları, Hâris, Zubayr, Hacal, Mukavvim, Abû-Lahab, Abû-Tâlib, Abbâs ve Hamza'dır [35][80]. Altı halası vardı. Adları Aymana, Bayzâ', Vabira, Âtikâ, Safiyya ve Arvâ'ydı. Altı büyük anası vardı ki üçünün adı Âtikâ'ydı. Biri Vahab'ın anası Vakkaas kızı Âtikâ olup Peygamber, Ben Âtikâlar oğluyum diye onlarla övünürdü. Üç tanesinin adı Fâtıma'ydı ki bunların biri Kusayy'ın anası ve Saîd'in kızı Fatıma, öbürü Asad'ın anası ve Ömer'in kızı Fâtıma, öbürü de Tanrı razı olsun, Abû-Tâlib oğlu Alî'nin anası ve Asad'ın kızı Fâtıma'ydı. Sekiz evlâdı oldu. Dördü erkekti, dördü kız. Dört erkeğin ilki Kaasım, ikincisi Abd-Allâh, üçüncüsü Tayyıb, dördüncüsü İbrahim'di. Üçü Tanrı razı olsun, Hadîcat-al-Kübrâ'dan, dördüncüsü Mâriye-i Kıbtıyye'dendi. Kızların birincisi Fâtıma, ikincisi Zeyneb, üçüncüsü Rukayya, dördüncüsü Ümm-i Külsûm'du. Hepsi de Tanrı razı olsun Hadîcat-al-Kübrâ'dandı. On beş karısı vardı, hepsi de Kurayş'dendi. İlki Huvayld kızı Hadîca'ydi. Sonra Zam'a kızı Savda, Tanrı razı olsun mü'mînler emîri Hattab oğlu Ömer'in kızı Hafasa, Huzayma kızı Zeyneb, Umayyat-al-Mahzûmî kızı Umm-i Salma, Cahş kızı Zeyneb, Haris kızı Huvayda, Tanrı razı olsun Sıddıyk kızı Âyişa, Hayy-ı Ahtab kızı Safiyya, Hâris kızı Maymûna, Huzayma'nın kızı ve Zayd'in kızı Umra'ydı [36][81].

Üç zırhı vardı ki biri Câlût'la savaşta, Tanrı esenlik versin, Dâvud'un giydiği zırhtı. Cebrâîl, Bedr savaşı günü o zırhı Peygamber'e getirmişti. Üç kılıcı vardı. Birisi Zül-fekaar'dı ki fütüvvet verdiği gün onu, Tanrı razı olsun, Emîr-al-mü'minîn Alî'ye bağışlarmştı. Bir kamçısı, bir asâsı, kenarı gümüşlü bir cımbızı, üç oku, Kafûr adını verdiği bir okluğu, Yasbûğ denen bir miğferi, adları Vard, Tuhayf, Tarak, İzâr, Keseb [37] ve Duldul olan altı atı, Yardâ adlı bir katırı, Gafîr adlı bir eşeği, Gadbâ, Harûâ ve Fuzûl adlı üç devesi vardı. (116. b) Yenleri dar atlas bir cübbesiyle yenlerinin ucu dar ve yakası atlasla sincap yünü kaplı başka bir ferecisi, daima giydiği Yemen kumaşından başka bir cübbesi, atlas bir elbisesi, pamuklu kumaştan bir gömleği, abdest alırken giydiği bir başka gömleği, yünden beyaz bir ihramı, ipekle karışık yünden siyah bir imâmesi, yüksek bir ak kisası, dört tane küçük takkesi, pamuklu bir örtüsü, beş tane su tulumu, kendisini övdüğü zaman şâir Hassân'a verdiği Yemen kumaşından bir elbisesi vardı ki bu, şimdi Abbasoğulları halifelerindedir. Dört tane tarağı, dört tane bıçağı, bir sürmedanı ve bir aynası vardı ki bakınca hamdolsun Tanrıya, yaratılışımı da güzel yapmış, huyumu da güzelleştirmiştir derdi. Üç yerinden gümüşle kenetlenmiş orta boyda bir çanağı, topraktan bir kâsesiyle sırça bir bardağı, iki kara mesti, bir gümüş yüzüğü vardı. Bu yüzüğün üstünde üç satır hakkedilmişti. Birinci satırda «Muhammed», ikincide «Rasûl» üçüncüde «Allâh» kelimeleri mevcuttu. Tanrı razı olsun Abû-Bekr'e, ondan Ömer'e, ondan da Tanrı razı olsun Osmân'a kaldı. Osmân, günün birinde Arîs denen kuyunun başında otururken o yüzüğü kuyuya düşürdü. Emretti, kuyunun suyunu boşalttılar, fakat bulunamadı. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber, Abû-Vakkaas oğlu Abd-Allâh, Mâlik

77 Malâk, bâzı şecerelerde Mâlâk, bâzılarında Lâmâk'tır. Şecerelerde Uhnuh, Matûşâlıh'ın babasıdır.
78 Bâbîl, şecerelerde Mahlâîl tarzında kayıtlıdır ve çoğunda Anûş, Şît, yahut Şîs'in oğludur. Umdat-al-Tâlib'e bakınız (s. 14-15) ve bu şecereyi, İbrâhîm'e kadar olan kısmıyle İbrâhîm'in oğulları kısmı için Tevrât'la karşılaştırınız, Tekvîn, bap. 4-25).
79 Doğrusu, Âmine.
80 Dokuz diyor, sekiz ad veriyor. Siyer ve tarih kitaplarına bakınız.
81 Sakab diye de rivayet vardır.

oğlu Anas ve AbûHurayra'nın rivâyetlerine göre, Tanrı hepsinden razı olsun, yirmi beş kere savaşa gitmişti. İlk savaş, hicretten bir yıl, iki ay, on gün sonra oldu. Bu savaşta müslümanlar, üçyüz on üç kişiden ibaretti. Savaşlarının sonuncusu Tabük savaşıydı, Bu savaşta Müslümanlar, yetmiş bin atlı, bir yayaydı. Bu savaş, hicretten dokuz yıl, on bir ay, on gün sonra oldu. Bu yıl haccetti ki bu hacca «Huccat-al-vidâ'» derler. Sonra Mekke'den Medine'ye yöneldi. Tanrı razı olsun Âyişe der ki: Peygamber, hicretten dokuz yıl, on bir ay sonra Rebîülevvel ayının ilk günü bir cenaze namazından döndü ve yanıma geldi. Ben, kendisine başımın ağrıdığını söyleyip şikâyet ettim. Vay başım diyordum... Tanrı rahmet etsin, sen vay başım deme, vay benim başım, dedi. Ağrıdan başını sallamada, ıztırabını belirtmedeydi. Ağrı büsbütün şiddetlendi, öğle namazına kadar sürdü. Namaz vakti gözlerini açtı, ağrısı biraz geçmişti. Babana söyle dedi, halka namaz kıldırsın. Kendisini kaldırmamı emretti ve sıcak su istedi. Getirdim. Kendisini yatağa oturttum, üstüne sıcak su dökmeye başladım. Ben bununla meşgulken Bilâl ezan okudu ve namaz ey Tanrı elçisi, namaz diye seslendi. Tanrı rahmet etsin, Peygamber, evden çıktı. Alnını bir bezle bağlamıştı. Abbâs'a dayanmadaydı, mü'minler emîri Ali de koltuğuna girmişti. Böylece mescide gitti, oturarak namaz kıldı. Tanrı razı olsun Abû-Bekr, ayaktaydı ve Peygamber'e uymuştu, mü'minler de ona uymuşlardı. Diğer bir rivayette Abû-Bekr tekbir getirmedeydi, Müslümanlar, Peygamber'e uymuşlardı. Bilin ki Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber'-in, bütün ömründe sahabeden birisinin ardında namaz kıldığı rivayet edilmemiştir. Ancak bir defa, Abd-al-Rahmân-ibn-i Avf'ın ardında bir rikât namaz kılmıştı. Nakledilen hadisler içinde doğrusu budur. Sonra, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, namazı bitirip minbere çıktı, vidâ' hutbesini okudu. Orada insanı ağlatacak, kalbleri ürpertecek sözler söyledi. Minberden inip hücresine girdi. Zat-al-canb denen hastalık belirdi ve bu hastalıktan dünya evinden ahıret yurduna göçtü. Tanrı razı olsun Âyişe der ki: Hastahk şiddetlenince benden soğuk su istedi. Getirdim, önüne koydum. Elleriyle su alıp yüzüne serpmede ve «Allahım, ölüm sekeratında sen bana yardım et» demedeydi. Hâli değişince Tanrı razı olsun, Fâtıma gelip yüksek sesle ağlamıya başladı. Peygamber, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, gözlerini açıp kızcağızım dedi, bu günden sonra bana mihnet yok. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber, sık sık nefes alıyordu. Son sözü «Namaz ve elinizin altındakilere iyi muamele» sözü oldu. Sonra ruhunu teslim etti. Bu vak'a Rabiulevvel ayındaydı, ayın yirmi günü geçmişti ve bir Pazartesi günüydü. Erler ağlamaya, kadınlar feryad etmiye başladı. Tanrı razı olsun Fâtıma, ağlıyor ve «Ah baba, dünya karardı bize. Vah baba, melekler, ölümünden hüzünlendi. Vah baba, vahiy kesildi (117. a) konaklarımızdan. Vah baba, senden sonra başımıza geleceklerden vah» diyordu. Sonra Tanrı razı olsun Abû-Bekr, Peygamber'in yüzünü açıp gözlerini öptü ve ey Tanrı elçisi dedi, dirilikte de temizsin, ölümde de. Amıcası Abbas, yıkamıya ve kefenlemiye koyuldu [38][82], Ali su döküyor, Abbas'ın oğlu Fazl, su getiriyordu. Onu gömleği üstünde olarak üç kere yıkadılar. İlki saf suyla, ikincisi sedir suyuyla, üçüncüsü kâfurla karışık suyla [39][83]. Yıkanırken üstündeki gömleği çıkartmadılar ve o gömleği kefen yaptılar, sedirin üstüne koydular. Müslümanlar gelip bölük bölük namazını kılmadaydı. Önce bütün Hâşim oğullariyle Abbas namazını kıldı [40][84]. Sonra Tanrı razı olsun, Âyişe'nin hücresine gömdüler. Lahde, Tanrı razı olsun, mü'minler emîri Alî ile Fuzayl [41][85] ve Kusam indirdi. Fâtıma babasından sonra üç ay yaşadı, üç ay sonra ahirette babasına kavuştu. Tanrı rahmet etsin yoksul der ki: Peygamber'in, Tanrı rahmet etsin ve

82 Bütün hadis kitaplarında Peygamber'i Alî'nin yıkadığı kayıtlıdır. Burada Abbasoğulları adına vak'a tahrif ediliyor.
83 Şîâ'da ölü önce sedir, sonra kâfur suyuyla, sonra da sâf suyla üç kere yıkanır.
84 Bu da Abbasoğulları adına uydurulmuştur.
85 Fazl olacak.

esenlikler versin, baba cihetinden nisbeti tamam olarak ve kemaliyle işte budur.

Fütüvvet nisbetine gelince: Adaletle tanınmış güvenilir kişiler, doğru olarak şu rivayeti nakletmişlerdir: Rahmet olsun ve Tanrı esenlik versin, Peygamber, miraç gecesi göğe çıkınca cennete girdi. Orada nurdan bir sandık gördü. Nurdan bir kilitle kilitlenmişti. Kardeşim Cebrâîl dedi, bu kimin? Tanrı esenlik versin, Cebrâîl, Yâ Muhammed dedi, ben de senin gibi kulum ve memurum. İçinde ne var bilmiyorum. Noksandan münezzeh ulu Tanrı, Cebrâîl'e, sevgilim için aç sandığı, içindekini de kendisine ver diye vahyetti. Cebrail sandığı açtı. İçinde nurdan bir hulle vardı. Peygamber, Kardeşim Cebrail dedi, bu hulle nedir? Cebrail, Ya Muhammed, bu fütüvvet hırkasıdır. Ulu Tanrı, senin için ve ümmetinden takva sahipleri için halketti. Sonra hulleyi Peygamber'e giydirdi. Diğer rivayette Cebrail, Peygamber'e, yanında kırmızı yollu bir hulle olduğu halde geldi ve onu teslim etti. Peygamber, onu alıp giydi. Bir müddet sonra onu Huneyn savaşı günü, Tanrı razı olsun, mü'minler emîri Alî'ye teslim etti. Mü'minler emîri Alî, Selmân-ı Fârisî'ye ve Sıffeyn savaşı günü Safvân-ıbn-i Umeyye'ye fütüvvet verdi. Tanrı razı olsun, mü'minler emîri Ali'nin bu iki kişiden başkasına fütüvvet verdiğine dair bir rivayet duymadım.

Sonra Selmân, Huzayfat-al-Yemânî'ye, Huzayfa, Mıkdâd-ibn-al-Esved-al-Kindî'ye, Mıkdâd, Abu-l-İzz-al-Navbî'ye, Abu-l-İzz, al-Aşacc-al-Bısrî'ye, Bısrî, Hâfız-al-Kindî'ye, o, Avf-al-Kattânî'ye, o, Abû-Müslim-al-Horâsânî'ye, o, Şerîf Abu-al-İzz'e, o, Hîlâl-al-Nehbânî'ye, o, Behrâm-al-Deylemî'ye, o, Rûzbeh-al-Fârisî'ye, o, Emîr Hassân-ibn-i Rabîat-al-Mahzûmî'ye, o, Cevşen-al-Fezârî'ye, o, Reîs Abû-l-Hasan-al-Naccâr'a, o, Abû-l-Fazl-ibn-al-Tarhân'a, o, Nefîs Selmân'a, o, Âid Şibl'e, o, Fazl-ibn-i Zeyyâd-al-Fârisî'ye, o, Melik Abû-Kâlincâr'a, o, Emîr Âvî'ye, o, Nâsır-al-dîn-ibn-i Abû-Na'ca'ya, o, (117. b) Seyyid Abû-Aliyy-al-Sûfî'ye, o, Miheniyy-al-Alevî'ye, o, Nu'mân-ibn-al-Bunn'e, o, Şeyh Abu-l-Kaasım-ibn-i Abû-Habbe'ye, o, Nefîs-ibn-i Abd-Allâh'a, o, Bakaa-bn-i Tabbâh'a, o, Abu-l-Hasan-ibn-al-Şâribân'a, o, Abû-Bakr-al-Cahîş'a, o, Zaîm-al-Şehîd Umar-al-Rahhâz'a, o, Ubayd-Allâh-ibn-al-Kıyr'a o, Emîr Aliyy-ibn-i Dagıym'e, o, fütüvvet muktedâsı Abd-al-Cabbâr-ibn-i Sâlih'e fütüvvet verdi. Şeyh Sâlih Abd-al-Cabbâr, efendimiz, sahibimiz, canımıza malımıza hâkim, yeryüzünde Tanrı halîfesi ve Tanrı emriyle kaaim, Tanrı ahdini koruyan, halkı arasında hüküm sahibi olan mü'minler emîri Abu-l-Abbâs Hasan oğlu Ahmed al-Nâsır-li-dîn-Allâh'a fütüvvet verdi, Tanrı ondan razı olsun. Şeyh, efendimiz ve ulumuz çok büyük şeyh Abû-Aliyy-ibn-al-Emîn'e de fütüvvet verdi, Tanrı ona rahmet etsin. Al-Emîn de seyyidimiz ve ulumuz, büyük padişah, Arap ve gayri Arabın kıblesi Abu-l-Hasan Aliyy-i Nahlî'ye fütüvvet verdi. Seyyidimiz ve mevlâmız mü'minler emîri de kitabın müellifi yoksul kul Nakkaş Ahmed-al-Hartburtî'ye fütüvvet verdi.

Tanrı rahmet etsin, der ki: Fütüvvet imamlariyle bu ilimde muhakkık olanlarca fütüvvet nisbeti, doğru ve kemâliyle budur işte. Libas ve libasın ulu Tanrı tarafından halkının hayırhsına indirilişi, onlarca doğru olarak kabûl edildikten, bu rivayetlerin doğruluğu, onlarca tahakkuk eyledikten sonra zikredilmiştir ki, alâmetler faslında bunlar anlatıldı. Arı ve ulu Tanrının, o libası, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, sevgili Peygamberine Cebrâîl'den başka birisiyle göndermemesi de fütüvvetin şerefindendir. Tanrı esenlik versin Cebrail, bu getirişte nakıyb vazifesini yapmış oldu. Bundan dolayı da nakıyb bulunmadıkça fütüvvet libası giyinmek caiz değildir. Ancak nakıyb seferde olursa zaruret dolayısiyle olabilir ki asıl kitapta bu da anlatılmıştı.

Ey bu kitabımı okuyup anlıyan gerçek kardeş, pek yüce ve suçları örtücü hüküm sahibi Tanrıya and içer ve onu tanık tutarak sana haber veririm, mübâyaa ahdinin hakkına ve murâzaa hürmetine yemin ederim ki

ben, ancak Tanrıdan, dilime gelen yanlışları bağışlamasını, ziyade ve noksandan, sürçmeden, kusurlardan ve düşmanlıktan dolayı kusur ettimse affetmesini dilemedeyim. Çünkü bu tezkireyi gareze müstenit bir bilgiyle, herşeyi ayırıp düzene koyan bir hikmete, yahut üstün ve ergin bir fasahata sahib olduğumu iddia ederek toplamadım. Ancak bu taifeyle şereflendiğimden ve bu doğru yola bağlandığımdan bilginlerin eteklerine sarıldım, edep sahiplerinin işaretlerine yapıştım, üstün kişilerin sözlerinden sözler topladım, mücevherler döktüm ve böylece güzel sırları şâmil, hayırlılara enîs olan, zıd olan şeyleri bir araya toplamıyan ve insanı doğruluğa, düzgünlüğe irşad eden bir kitap meydana getirdim. Bundan dolayı da ancak Tanrıdan sevap dilemedeyim ve bu işi, ancak onun için yaptım. Doğruyu daha iyi bilen Tanrıdır.

II
MÜELLİFİ MEÇHÛL FÜTÜVVET-NÂME

İst. Ayasofya K. Mecmua, No. 2049 (235. b - 237. a)

(235.b)

RAHMAN VE RAHÎM TANRI ADIYLE

Hamd Tanrıya ki çeşitli hikmetleri eşsiz örneksiz yarattı, kemâle gelmiş, tamamlanmış nimetler ihsan etti. Rahmet bütün şerîatleri neshedene, bütün dinleri fesheyliyene ve yaratılmışların hayırlıları, hidayetin alâmetleri olan soyuna. Bundan sonra bil ki bu su ve tuzu, başka şeyleri bırakıp seçmemiz boş değil, onları tahsis kılmamız batıl sayılmaz. Çünkü hakîmler, faydasız bir şey yapmazlar. Bu da, her şeyin helakinden sonra suyla hayat bulmasından ve herşeyin bozulduktan sonra tuzla düzelmesinden ileri gelmiştir. Suda ve tuzdaki bozuş ve zehir gibi acılık, insana ayrı ayrı olunca zarar verirse de bunlar birbirine karıştı mı aralarında, zevk hususunda bir ortalama meydana gelir ve bu kötülüğü giderir. Mizaçların itidâliyle itidâl peyda eder ve bu muadele, cesetlerin birleşmesiyle, ruhların uzlaşmasiyle, sevginin arılığıyle, kardeşliğin bakasiyle sonuçlanır. Böylece de insanların huyları güzelleşir, hayrı arayıp dilemede reyleri toplanır, birleşir. Su, kin ve haset hararetini söndürür, tuz da kalpteki hiddetle inadı düzeltir. Ulu ve kutlu Tanrı «Bu tatlı ve içilecek su, bu da acı ve tuzlu su» buyurur (Sûre. XXV, al-Furkan, 52). Suyun arılığıyle her dertten, her afetten arınırlar, onu içerek bütün meşakkat ve korkulardan temizlenirler. Doğru yola başarı veren Tanrı'dır.

Cemaat toplanınca terbiye yetiştirmek istenirse şart şudur:

Nakıyb, kürsüyü getirip kıbleye karşı koymalarını buyurur, kürsü gelince kalkıp üstüne oturur ve em-

redip der ki: Kim şalvar giymişse yukarıya, şalvar giymemiş olanlar onların alt tarafına, ahısı olmıyanlar da hepsinin altına otursun. Toplulukta bulunanların mertebelerini bilmiyorsa emreder, bir mikdar ufalanmış tuz getirir. Tuzu sağ avucuna (236. a) alıp birer birer herkese götürür. Herkes tuza parmak banıp ahısının adını söyler. Kimin mertebesi daha yüksek ve nispeti yüceyse onu daha üste, ahısı içkiye düşkün, yahut fâsık olanı herkesin alt tarafına oturtur. Sonra yerine gidip su bardağını ister ve sol eline alır, yüzü kıbleye ve cemaata karşıdır. Herkesin istiğfar etmesini emreder ve der ki: "Rabbimiz, şüphe yok ki sen, gizlediğimiz şeyleri de bilirsin, açıkladığımız şeyleri de. Yeryüzünde, gökyüzünde hiç bir şey yoktur ki Tanrıdan gizli kalsın. Hamdolsun Tanrıya ki gökleri parlak yıldızlarla ve aydın burçlarla bezedi. Öyle latiftir ki bol bol akan su vasıtasiyle (Sûre. LXXVIII, al-Naba', 14) ovaları terütaze çiçeklerle diriltti. Herşeyden öylesine haberi olan Tanrıdır ki sevgililerin adım atacakları yere atlasa benzer, nur renkleri döşedi, eğinlerine güzelim ve eşsiz fütüvvet ve mürüvvet libaslarını, başlarına en yüce tacı giydirdi, onları «İbrahim denen bir yiğit var, pultarı kötülükle anıyordu» (XXI, al-Enbiyâ, 60) ve «Onlar öyle yiğitlerdir ki rablerine inandılar» (XVIII, al-Kehf, 13) ve doğru harekette bulundular hey'etiyle bezedi. Sonra da onları, mizacı cennetin yücelerinden dökülen Tesnîm ırmağiyle (LXXXIII, al-Mutaffıfîn, 27) karışık ve bu suretle pek güzel kokulu olan yakınlık şerbetini kutluluk bahçelerinde sunarak suvardı, onlara üns ve ülfet şerbetini içirdi. Onlar da böylece tertemiz bir hale geldiler, neşelendiler, coştular, zevklendiler, çalıp çağırmıya koyuldular. «İki denizi birbirine kattı (XXV, al-Furkan, 52), bu, içimi güzel tatlı su. Bu da acı, tuzlu su» (XXV, alFurkan, 12) ilâcını dileyerek naralar attılar". Sonra tuzu sağ eliyle sol elindeki suya döküp «Hamdederim Tanrıya ki o, kalplerle ruhların karanlıklarına aydın bir ışık mesabesindedir (LXXVIII, al-Naba', 13). Bilirim, bildiririm Tanrıdan başka yoktur tapacak. Tektir, ortağı yok. Bu, kopup irkilmiyen bir bilme ve bildirmedir. Bilirim, bildiririm Muhammed Tanrı kuludur, insanlara ve cinlere, dinlerin en doğrusuyla, yolların en sağlamını bildirmek için gönderilmiş Tanrı elçisidir. Rahmet ona ve tertemiz soyuna, aprı boyuna. Onlardır kurtuluş gemileri, onlardır karanlık gecelerin ışıkları. Yücelmiştir, ululanmıştır, büyütülmüştür, yükseltilmiştir o Peygamber» der. Ondan sonra «Kim fütüvvet istiyorsa Tanrı adiyle gelsin» diye topluluğu çağırır. Terbiye olmak isteyen kişiye söyler, gelip nakıybin sol yanında, (236. b) namazda olduğu gibi sağ elini sol elinin üstüne koyup «Selam olsun size ey fetalar, selam olsun size ey fetalar, selam size ey fetalar» der. Hadiste vardır, Rasûl alayhisselam, dinliyen iyice anlasın da cevap versin diye sözü tekrarlardı. Selâmdan sonra der ki : «Sizden şunu dilemekteyim, siz de filan ahıdan dileyin de Tanrı için beni terbiyeliğe ve hizmetçiliğe kabul etsin.» Cemaat, yüzünü o şahsa döner, terbiye olmak istiyenin istihkakı varsa kabul edilmesini diler. Kabul ettik diye cevap verirse terbiyeyi getirirler, ahının elini tazimle öper, belini bağlar. Bundan sonra nakıyb, yine sol eliyle onun sağ elini tutarak kürsü yanına getirip durdurur. Suyu iki eline verip «Tanrı için, Mustafa hanedanının dostluğiyle kaimim. Fütüvvet şerbetini, ikrarımda durmak ve dönmemek şartiyle filan ahıdan içiyorum» demesini telkin eder. Terbiye bu sözleri söyleyip Bismillâh der ve biraz içip Elhamdülillâh der. Üç kere bu tarzda içip şerbeti elinden bırakır. Nakıyb terbiyenin gidip ahısının elini öpmesini söyler. Refıykleri de onu kucaklarlar, onunla musafaha ederler, bu suretle de onu tanımış olurlar. Büyüklerden bir topluluk varsa terbiye, ahısının elini öpünce ahı da onun tepesini öptükten sonra onların da böylece ellerini öper, yoldaşlarıyle de kucaklaşır.

Birisine şalvar giydirmek istenince evvelâ ahısının şeddini can ve gönülden beline bağlamasını emrederler. Bağlayıp düğümler, sol tarafını yukarıdan aşağıya salıverir, sağ tarafını aşağıdan yukarıya doğru atar.

Ondan sonra peymançeye [42][86] durması emredilir. Peymançede dilekte bulunur. Sonra nakıyb, gidip oturmasını söyler. Gidip yerine oturduktan sonra yine kalkmasım emreder, kalkar. Nakıyb, arapça «Saygı için oturttum, hizmet için kaldırdım. Şedd, (237. a) fütüvvet şeddidir, açılması, mürüvvetin olgunluğundandır» der ve «Bize ait olup onda bulunan şeddi açtık, onu hayriyle, şerriyle bıraktık. Kimin söyliyecek bir sözü varsa, kimin onda bir hakkı mevcutsa söylesin, dilesin. Çünkü bundan sonra söz söyliyenin sözü dinlenmez» der. Topluluk onun halini biliyorsa tekmile lâyiktir, ululanmaya değer diye tanıklıkta bulunurlar. Bunun üzerine nakıyb ahısının tapısına götürür, yoldaşlarına da onun çevresinde ayakta durmak üzere halka olmalarını emreder. Kendisi, terbiyeye karşı ve yüzü topluluğa gelmek üzere durur, kendi şalvarım çıkarır, ona giydirir, Elem neşrah sûresini (XCIV) okur. «Şüphe yok, güçlükle beraber bir kolaylık var. İşten kurtuldun mu dayan rabbine ve rağbet et» âyetlerine gelince (6 - 7) yine nakıyb, onun çıkardığı eski şalvarını bir şeye sarar. O şalvar ve şedd nakıybin hakkıdır. Onu tekrar yerine götürür, iki eliyle şerbet bardağını almasını söyler. Bu defa mükemmel olunca ahının adını, kendi ahısını, yahut halifenin adını anar. Topluluğun hepsi onu kutlarlar, mübarek olsun derler. Sonra nakıyb, fütüvvet dileyen gelsin der. Nakıyb, umumî nakıybse kendisi, kim diliyorsa gelsin, biz buradakilere hâdimiz, gaiplere hizmetkâr der. Kim dilerse anlattığımız çeşitte şerbet içer, ahısının adını anar. Dilerlerse hepsi izin verir, nakıyb umumun yerine kendisi içer ve der ki: «Duruşum âlemlerin rabbi Tanrı için. Sevgim Yâsîn'in ehl-i beytine (Yâsîn, rivayetlere göre Muhammed'in adlarındandır. Kur'an'ın XXXVI. Sûresi de bu adı taşır). Bu şerbeti, efendim ahı filandan aldım, o, filandan aldı» diye halifeye kadar her birinin adlarını anar ve her adı andıkça Tanrı rahmet etsin der ve değerince bir duada bulunur, «ben, Tanrı halkından her fetanın kuluyum» sözlerini söyleyip Bismillah der. İhtiyacı olanlar, yahut dileyenler mayalı hamur yapıp o toplulukta sarfederler. Bu manaların her birerinin bir hakıykati, bir hassası, bir delili vardır ki bunlar söylense söz uzar gider. Biz, okuyana usanç gelmesin diye aslını anlatmakla iktifa ettik.

86 Doğrusu "Pây-ı mâçân". Kapı eşiği, pabuçluk ve odanın şeref bakımından en geri ve aşağı yeri mânasına gelir, Farsçadır. Dervişlerin, sağ ayaklarının baş parmağını sol ayaklarının baş parmağı üstüne koyup sağ el üste gelmek ve parmaklar düz, açık ve omuzlara gelmek üzere ellerini çaprazvârî göğüslerine koymalarına ve başlarını biraz öne eğerek bu vaziyette özür dilemelerine, yahut bir niyazda, dilekte bulunmalarına "Peymançeye durmak" denir. Peymançe yeri, eşik yanı, yahut odanın ortasıdır. Eskiden, Kalenderîler, peymançede elleriyle kulak yumuşaklarını tutarlarmış.

III
FÜTÜVVET-NÂME

Necm-i Zer-kûb

İst. Ayasofya K. No. 2049 (219. al)

(219.a)

RAHMÂN VE RAHÎM TANRI ADİYLE

Önce bil ki noksan sıfatlarından arı, ulu ve kutlu Tanrı, halkı gizli yokluk yurdundan varlık sahasına getirdi ve var olan şeyler arasından Âdem'i, Ademoğulları arasından peygamberleri, peygamberler arasından da Tanrı elçisi Muhammed'i seçti. Peygamberler, görünüşte ondan önce geldi amma içyüzden, rahmeti umumî olan Tanrı ona rahmet etsin ve esenlikler versin, o, hepsinden önceydi. Netekim kendisi de «Ulu Tanrı, önce benim nurumu yarattı» buyurur. Bir başka yerde de "Ben peygamberken Âdem suyla toprak arasındaydı» der. Böylece var olan herşey, onun kutlu varlığıyle düzelmiştir. Peygamberliğin başlangıcı, görünüşte, Tanrı esenlik versin, Âdem'ledir, son buluşu, Tanrının rahmeti ve esenliği ona olsun, Muhammed Mustafa iledir. Peygamberliğin sonu onunla olduğundan dolayı da vilayet kapısı onunla açılmıştır. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Mustafa'nın vilayet manâsına bir yerde hakıykat derler, bir mertebede tarikat adını verirler, bir makamda şeriat derler, bir surette de onu fütüvvet sayarlar,

Örnek: Hani şeker kamışı asıl bakımından tektir, fakat ondan bir şeyler yapıldı mı, her çeşidine başka bir ad verirler. Birinin adına ağda derler, bir çeşidinin adına nebat derler, bir çeşidinin adına şeker derler, bir çeşidinin adına şerbet derler.

Şeriat, doğru söylemek ve doğru gitmektir. Bu durak, sözle tamamlanır. Bu mertebe sahiplerine «avâm» derler, onlarda ilm-el-yakıyn vardır. Tarikat, doğru görmek ve doğru hareket etmektir. Bu mertebe, işle olgunlaşır, Bu durak sahiplerine «havas» derler. Onlar ayn-el-yakıyn mertebesindedir, Hakıykat, doğru olmak, doğru bulunmaktır. Bu, halle aydınlanır, bu mertebe sahiplerine «hâss-ül-hâs» derler. Onlar, hakk-elyakıyn mertebesindedir. Her üç makamda da doğruluğu göstemeğe fütüvvet derler.

Şimdi, Kelâm-i-mecîd'de erlikle öğülen topluluğu anlatmağa geldik. Önce bil ki fütüvvet, cüvan-merdlik mânasına gelir. Erlik tamamlanmadıkça (219. b) cüvan-merdlik meydana gelmez. Ulu ve yüce Tanrı, erleri Kelâm-i-mecîd'inde bunca yerde anar. Onlandan biri şudur ki buyurur: «Erler vardır ki, tertemiz olmayı severler ve Tanrı temizleri, temiz hareket edenleri sever.» (Sûre. IX, al-Tevbe, 108). Fakat temizlik de iki çeşittir: Dış temizliği, iç temizliği. Dış temizliği, bedeni, elbiseyi, oturulan yeri ve kullanılan şeyi pisliklerden korumaktır. İç temizliği, gözü namahremden, dili kötü söylemeden, gıybette ve bühtanda bulunmadan ve

bütün âzayı bu çeşit kötülüklerden korumaktır, aynı zamanda gönlü de şeriata aykırı düşüncelerden muhafaza etmek, herkes hakkında iyi düşünceli olmak, insanları elinden, dilinden emin bulundurmaktır ki, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber «Müslüman, müslümanların elinden, dilinden emîn oldukları adamdır» buyurmuştur. Halkın, elinden ve dilinden zahmete düştüğü kişi, Tanrı esenlikler versin ve rahmet etsin, Pegamber'in bu sözüne göre Müslüman olamaz. Bir yerde de ulu Tanrı «Erler, Tanrının verdiği üstünlükle kadınlardan üstündür» buyurmuştur (IV, al-Nisâ', 34). Yâni erler, kadınlara karşı kudretlidir. Fakat bu erlik de iki çeşittir: Biri dış erliği, biri iç erliği. Görünüşte er, kadınlar kime üst olmazsa ve kim kadınların buyruğu ile iş görmezse odur. Amma gönüllerini yapmak için güzel huyluluğundan er, onlarla görüşür, danışır, onlar ne derlerse aksini yapar. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber «Onlarla meşveret edin, ne derlerse aksini yapın» buyurmuştur. Er, ay yüzlü bir kadın, şehvetle kendisini çağırırsa nefsini korur. Netekim Tanrı rahmet etsin ve esenlik versin, Yusuf'a Zelihâ'nın çağırışı tesir bile etmedi.

Hikâye: Naklederler, Tanrı aziz ruhunu kutlasın, Şeyh Cüneyd'in zamanında Bağdad şehrinde temiz huylarla bezenmiş, beğenilmiş sıtatlarla süslenmiş, fütüvvet sahibi bir genç vardı. (220.a) Tanrının da pek beğendiği bir erdi, halkın da. Bir kaç kerre Tanrı rahmet etsin, Şeyh Cüneyd'in tapısında onun kerem, fütüvvet ve mürüvvetini hikâye ettiler. Şeyh onu görmek istedi. Delikanlı, Şeyh'in tapısına geldi, edep vazifesi neyse, yerine getirdi. Şeyh, ona bakınca gördü ki, gözü kör, Tanrı aziz ruhunu kutlasın, Şeyh, oğul dedi, "Bu gözün anadan doğma mı kör, yoksa sonradan mı oldu? Çünkü kimin uzvunda anadan doğma bir kusuru varsa fütüvvet yoluna alınmaz." Genç sıkıldı. Fakat Şeyh'in maksadını anladı, dedi ki: "Ey âlemin kıblesi ve zamanede kendisine uyulan er, müsaade edersen bu gözümün hikâyesini anlatayım, nasıl kör olduğumu bildireyim." Şeyh, "söyle" dedi. Genç dedi kl: "İyi huylu bir terbiyem vardı. Çaresiz kalıp borçlandı, borcunu vermede âciz kaldı, şehirden gitti, ayalini alacakhların eline bıraktı. Tanrının hiç bir kulu borca giriftar olmasın. Alacaklılar, ayaline zahmet vermiye başladılar. Buna vicdanım razı olmadı, borcunu ben kabullendim. Her gün ayalinin nafakasını evine götürmede, kapıdan vermedeydim. Bir gün bir kız, kapıyı fazlaca açtı. Gözüm kıza düştü ve şeytan, gönlüme bir vesvese saldı. Fakat hemencecik fütüvvetimi hatırladım, gayrete düştüm, "kendi kızına kötü nazarla mı bakıyorsun" dedim. Parmağımı gözüme sokup çıkardım. İşte gözümün hikayesi bu, artık hüküm Şeyh'indir." Şeyh ona ihsanlarda bulundu ve "git" dedi, fütüvvet senin hakkındır. Maksat şu ki erler, kadınlarla sohbet etmemeli. Kadın erkeğe hâkim olur, istediğini yaptırırsa o erkek, kadından daha aşağıdır. Bu zayıflık, bir kasidede geçer:

Uzaktan bir kadın gördün mü, iki ayağın gevşer.

Bu noksandan, bu isyandan dolayı Tanrıdan utanmazsın.

Şu kadınlar, yılanlara benzerler Yumuşaklıkta, renklilikte

Hepsi de Çin ülkesindenmiş gibi görüntirler amma gerçekte Hindistan'lıdır onlar.

O yumuşaklığa, o güzelliğe kapılma. Yılanların

Gizli dişleri vardır, zehirleri de dişlerinin dibindedir.

İnsandaki aklın nefs-i emmareye üstün olması gerektir ki, (220. b) «Erler kadınlara üstündür» âyetinin hususiyetine sahip olsun. Ulu ve noksandan arı Tanrı, üçüncü defa olarak: «Erler vardır, Tanrıya ahdettikleri

şeyde sadakat gösterirler» buyurur (XXXIII, al-Ahzâb, 23). Ahıd da iki türlüdür: Halkla ahıd, Ulu Tanrıyla ahıddır. Yâni zâhirde halkla iyi geçim, bâtında Tanrıyla iyi iş. Tanrı rahmet etsin ve esenlik versin, Peygamber «Tanrı buyruğunu ululamak, Tanrı halkını esirgemek» buyurmuştur. Ulu Tanrıyla ahıd şudur: «Ben sizin rabbiniz değil miyim?» hitabı geldiği gün «Evet» dediler. (VII, al-A'râf, 172). Yaratıp geliştireni rububiyet sıfatiyle kabul edince artık tamamiyle ona yönelmek gerek. Hiç bir hayri, şerri başkasından bilmemeli, dilediği gibi işleyenin o olduğunu bilmeli, ulu ve mukaddes Tanrıyı hâkim ve rab saymalı. Hakdan inen lûtuf, kahır, her sıfatı kabul edip razı olmalısın.

Tanrı senden o vakit razı olur ki,

Sen Tanrının işine razı olursun.

Netekim Tanrı esenlik versin, İbrahim Halil de tamamiyle Ulu Tanrıya yöneldi, «Şüphe yok ki ben, yüzümü gökleri ve yeri yaratan Tanrıya döndürdüm, şirk koşanlardan değilim ben» âyeti hükmünce (VI, al-An'âm, 79) artık halka yüz çevirmedi ve hiç kimseden korkmadı. Bir dereceye kadar ki, mancınıkla onu ateşe attılar da Tanrı esenlik versin, Cebrail, gökyüzünden görünüp «Bir ihtiyacın var mı?» dedi. O, «Var amma, sana değil. Halimi bildiğinden dilememe hacet de yok» dedi. Hasılı ateş, ona güllük. gülüstanlık kesildi ve «Ey ateş, İbrahim'e karşı soğu ve selâmet ol» mucibince selâmet buldu (XXI, al-Enbiyâ, 69). Kimden bir selâm almış, kiminle buluşup konuşmuş, tuz ekmek yemişse, onunla bir ahda girişmiş sayılır insan ve onun kendisinde hakkı (221. a), vardır. O hakkı zayedenler, insanlığın kemâlini ve şerefini zayi etmiş olurlar. Hukuk sahipleri, orada bulunmasa bile onların hakkını korumak ve onlar yokken onlara vefa göstermek gerektir. Çünkü sohbetin kemâli ve dostluğun şerefi, dostu orada değilken hakkını gözetmektir. Ulu Tanrı «Onlar gaybe inanırlar» buyurur (II, al-Bakara, 3). Sevgiden nasibi olanlar, o erlerdir ki, dostların gıyabında haklarını korurlar, onlara vefa gösterirler. Hele şeyhliğe ve sahipliğe layık birisiyle pîrlik, müridlik, yahut sahiplik ve terbiyelik, yahut kardeşlik, babalık, oğulluk ahdına girişmişse, yahut da filan hayırlı işi yapalım, feşman kötü işi yapmıyalım diye ahdetmişse insanın mutlaka bu ahdı gözetmesi gerektir. Ulu Tanrı «Ahdıma vefa edin de ahdınıza vefa edeyim» buyurmuştur (II, al-Bakara, 40). Netekim rabbânî imam, müslümanlık pişevası Hanbeloğlu İmâm Ahmed'e, Tanrı razı olsun, Kur'an mahluktur demesi için dörtyüz sopa vurdular, temiz inancından dönmedi, bu zulme dayandı, o cevri çekti, kıpırdamadı bile. Kim erlikte ve ahidde vefâ gösterir, sebat ederse, «Erler vardır, Tanrıya ahdettikleri şeyde sadakat gösterirler» ayetiyle (XXXIII, al-Ahzab, 23) vasıflanmış olur. Yüce ve büyük Tanrı, «Erler var ki, onları ticaret ve alım satım, Tanrıyı anmadan alıkoymaz» buyurur (XXIV, al-Nûr, 37).

Birisi, Tanrı aziz ruhunu kutlu etsin, Mansur-ı-Hallâc'a, "Bana bir vasiyet et" dedi, Mansur buyurdu ki : "Nefsini Tanrı ile meşgul etmezsen nefis, seni Tanrıdan başka şeyle meşgul eder. İnsan odur ki, bütün dünyayı su bassa, bütün dünya ateşe yansa, yine ulu ve mukaddes Tanrı zikrini bırakmaz. Hatta bir söz söylese bile sözünü kutlu ve ulu Tanrı zikriyle karıştırır. Yani söz söylerken her vakit Lâilâhe İllâllah, Sübhanallah gibi şeyler der. Hele sözün önünde ve sonunda mutlaka Tanrıyı anar, söze onunla başlar, onu anmakla bitirir. Çünkü ulu Tanrıyı anış kimyaya benzer, öbür sözlerse bakır gibidir. Kimya bakıra taalluk edince nasıl onu altın cevheri haline getirirse ulu Tanrının zikri de gönülde yerleşti ve hatır, Tanrı zikrinin rengine boyandı mı (221. b) akla ne gelirse gelsin Tanrı anışının rengine boyanır, doğrulukla ihlasla, Tanrı zikri olur. Çünkü her an Tanrı üstündür, mukaddes ve ulu Tanrının zikri diğer sözlere nisbetle çok suyun içinde kalıp eriyen ve

dağılıp giden kana benzer. Şu:

Yüzlerce kan deresi denize aksa

Hemencecik deniz kesilir gider

Beyti, buna delildir. «Sohbet-nâme» de bunu nazma çektik ve ulu Tanrı sıfatlariyle sıfatlanmayı şöyle bir örnekle anlattık:

Demir, nihayet karadır, souktur, serttir.

Bunu anlatmıya hacet yok, zaten meydanda.

Fakat ateşte ısındı mı

Ateşle sohbet yüzünden sıcaklaşır, kıpkırmızı olur, yumuşar "

Bunun gerçekten manası şudur ki insan ne söyler ve ne yaparsa ulu Tanrı için söylemeli, yapmalı. Hatta bir dereceye kadar ki yalan bile söylense, maksat iki kardeşin arasını bulmaksa o yalanın büyük sevapları vardır. Er odur ki bütün dünya eline geçse sevinmez. Ulu Tanrının sözüdür: «Elinizden çıkana meyus olmayasınız, elde ettiğine sevinmeyesiniz.» (LVII, al-Hadîd, 23).

Hikâye: Vaktiyle bilgin olmuş, bir çok kişilerin sohbetine ulaşmış bir seyyaha, bütün âlemi gezdin, kaç er buldun diye sordular. Tanrı erlerinden çoğunun kapısına ulaştım, fakat bir kişinin erliğine tam olarak inandım. Bu er, ulu Tanrı âfetlerden saklasın, Bağdad'da Nizamiye Medresesinde fakıyhti. Dindar, emin bir kişiydi. Onunla konuştum, görüştüm. Halifenin veziri ölmüştü. Kabiliyetli, bilgi sahibi ve emin bir kişi arayın da vezirliğimizi ona verelim diye emretmişti. O fakıyhi vezirliğe layık gördüler, alıp götürdüler, vezir yaptılar. O halde de onu sınadım, fakat baktım, gördüm ki ne yemenisini değiştirmiş, ne giyinmesini. Eski halini hiç bozmamiş. Bu yüzden onun adamlığını ikrar ettim. En aşağı mertebeden en yukarı durağa ulaştı da aldırış bile etmedi. Nefisteki emanet ve diyanet sıfatı, insanın gönlünü cehenneme mensupken cennet bahçesine kavuşturur, adamı Tanrı ile oturup kalkar bir hale getirir.

Hayatını kutlu bir hale getirirsen

Kendine halkın rağbetini arttırmış olursun.

Tanrı esenlik versin ve rahmet etsin, Peygamber «Tanrı emrini ululamak, (222. a) Tanrı halkını esirgemek» buyurdu. Bu hadis, bütün şerîat, tarikat, hakıykat ve fütüvvet mânalarını şamildir. Netekim Tanrı razı olsun, Ca'fer-i-Sâdık, atası Emîr-al-mü'minîn Alî'nin, Tanrı yüzünü ululamıştır onun, Rasûl aleyhissalatü vasselamm «Ümmetimin fetâlarının onbir alameti var» buyurduğunu, Ali'nin «Ey Tanrı elçisi, ümmetinden fetâlar mı var?» sorusuna «Evet, sen ümmetimden ilk fetâsın» dediğini, Ali'nin "Bu alametler" nedir sorusuna da «Sözü doğru söylemek, ahda vefa etmek, emaneti sahibine vermek, yalanı terk etmek, yetime acımak, isteyene vermek, ele geçeni fazlasiyle ihsan eylemek, yaptığı iyilikleri günden güne fazlalaştırmak, konuğu toylamaktır. Bu alâmetlerin başı da hayâdır» dediğini rivayet etmiştir. Yine Şeyh Ebu-şencî, Tanrı rahmet etsin, demiştir ki: Fütüvvet, cömertlikte tekellüfü terketmek ve huyda irfan sahibi olmaktır.

Bu sözleri söyliyen zayıf kul, yoksullar hizmetçisi Necm-i Zer-kûb, Tanrı rahmet etsin, der ki: Fütüvvet

üç kısımdır: Birincisi dili kötü söz söylemekten, gıybet ve bühtandan korumak ve bunları bıraktıktan sonra da ulu Tanrıyı çok anmak, beş vakit namazda virde devam etmek ve bütün halka dua eylemektir. İkincisi gönül fütüvvetidir, O da gönlünü Tanrı için sınık bir hale getirmek, nekesliği bıraktıktan sonra çok cömertlik etmek, halka bol bol bağışta bulunmak, mukaddes ve ulu Tanrının sanatlarını daima ibretle düşünmektir. Üçüncüsü göz fütüvvetidir. O da haram yüzleri görmekten, onlara bakmaktan gözü korumak, önde, ardda bakılmaması gereken ve görülmesi layık olmıyan şeylerden gözü saklamak, gözünü böylece koruduktan sonra da göklerde ve yerlerde bulunanlara bakıp herşeyde önce Tanrı varlığını görmektir. Ulu Tanrı «Onlar öyle kişilerdir ki Tanrı, kötülüklerini iyiliklere döndürmüştür» buyurur (XXV, al-Furkan, 70). Birisinin kötü sıfatları, iyi sıfatlara döndümü ona, ulu Tanrının bu ayette bildirdiği gibi kötülüklerini iyiliklere döndürdüğü kavimden, yani abdâl'den derler. Bu zayıfın sözlerinden biri de şudur: Fütüvvet, varlığını ya Tanrı taatına, yahut halkın rahatına sarfetmektir. Fütüvvet üç kısımdır: Birincisi Tanrı buyruğunu tutmak, ikincisi (222. b) Tanrı elçisinin sünnetini korumak, üçüncüsü Tanrı ehliyle sohbet etmektir. Fütüvvetin hakıykatı ise, Tanrıdan başka herşeyi terkeylemektir sözü de bu zayıf kulundur.

Fütüvvet, kimin koruyucusu olursa, o kişi, her işte maksadına ulaşır.

Fütüvvet bir gönüle eş oldu mu bildiğin bütün âfetlerden emniyettedir.

Fütüvvet, her edebsizin yolu yordamı değildir. Fütüvvet, peygamberlerin sanatıdır.

Fütüvvet nedir? Talip, o anlatılan şeyleri anlamağa müstaitse, bilgisini sarfedip anlatmaktır.

Fütüvvet nedir? Bilgisizliği terketmek. Çünkü bilgisiz kişi, fütüvvet hakkında kötü sanıda bulunur.

Fütüvvet, kendiliğinden insafa geliştir. Çünkü insafı olmayan kişi, daima feryadü figan içindedir.

Fütüvvet nedir? Mâna pazarında iyi huylulardan düzülmüş bir kervan.

Fütüvvet, aklın, kalbin inanışı, fütüvvet, bedenle canın denk oluşudur.

Mâna bakımından yaratılış, bir varlıktan ibarettir. Fütüvvet de yaratılışa ağızdır.

Fütüvveti bir ağız farzetsek, mürüvvet, o ağızda dile benzer. Fütüvvet güzel bir adama benzer, mürüvvetse onun güzelliğinin alımıdır.

Fütüvveti bir ayna farzet. Mürüvvet, o aynanın yüzünü silmek, arıtmaktır.

Fütüvvet insanın ihtiyacı olan şeylerdir, mürüvvetse onlara serpilen tuzdur.

Fütüvveti, manevi mal mülk bil. Mürüvvet, o malın, o mülkün ziynetidir.

Fütüvvet gündüzün güneştir, geceleyin ay. Mürüvvetse onların nuru ve ziyasıdır.

Fütüvveti baştan başa bir gül bahçesi bil, mürüvvetse o gül bahçesindeki güle benzer.

Fütüvveti hilim olarak alırsan künyesi yer olur, adına heybet dersen, gök kesilir.

Can gözü açık olan kişi görür ki fütüvvet, herşeyde yürüyüp durmaktadır.

Herşeyde varlığı şöyle dursun, onda öyle bir hassa vardır ki güneşe benzer, herşeyi aydınlatır.

Herşeyi gösterme hassası bakımından herşeyde fütüvvetten bir nişane var.

Fütüvvet bir bahçedir, şeriat o bahçedeki tohuma, tarikat da o bahçedeki ağaca benzer.

(223. a) Hakıykat, fütüvvet bahçesinde ebedi olarak kalan taze, güzel ve tatlı meyvelerdir.

Herkese fütüvvet ehli demezler. Her manada fütüvvete dair bir hak gözeten fütüvvet ehlidir.

Herkesi fütüvvet ehli bilmezler, mâna bakımından fütüvvete iş eri olan fütüvvet sahibidir.

Her yere yer derler amma dikenlik var, güllük var.

Her ikisi de taştır amma, inciyle kara boncuğun arasındaki fark meydanda.

Fütüvvet incidir, lâaldir, yakuttur. Fütüvvetdar da denize, madene benzer.

Fütüvvet sahibi, iki âlemde de beline yücelik ve hizmet kuşağını kuşanmıştır.

Fütüvvet sahibinin eğninde mâna bakımından ululuk elbisesi, başında büyüklük taylasanı vardır.

Fütüvvet sahibi o kişidir ki malı mı var, canı mı, hepsini ortaya koyar.

Fütüvvet sahibi kimdir, bilir misin? Fütüvvet sahibi, halka acıyan, onları esirgeyen kişidir.

Fütüvvet sahibi, ayıpları örten, erlerle hoş bir surette atbaşı beraber giden erdir.

Fütüvvet sahibinin sıfatı herkesin gönlünü hoş etmektir. Fütüvvet sahibi gönül alan kişidir.

Fütüvvet sahibi yen gibi ayıpları örten; fütüvvet sahibi, eşik gibi ayaklar altına döşenendir.

Fütüvvet sahibi yarım ekmeği bile olsa ev sahipliği yapan, konukları ağırlayan erdir.

Fütüvvet sahibi, asla kötü söylemez. Eğer söylerse bütün kârı zarar kesilir.

Fütüvvet sahibi, asla kötü görmez. O, iyi görmede gözcüdür.

Bütün dünya halkını bir sürü farzeder. Fütüvvet sahibi, çobana benzer.

Fütüvveti öğrenmek istiyorsan Necm-i Zer-kûb'dan sor, öğren. Çünkü onun fütüvvete ait destanları vardır.

Bu manaya ait neler söyledimse onlara, ancak, bu yolda kahraman olan kişi sahiptir.

Anlattığımız şeyleri fütüvvet yolunda anlayan kişi, ne mutlu, ne kutlu erdir.

Bir de fütüvvet, can bakımından mü'minler emiri Ebû-Bekr-e aitti. Mağraya girdiği gün ayağını, duvarın deliğine koydu. Yılan, kaç kere ısırdı da halkın en iyisi, uyanmasın diye yerinden bile kıpırdamadı. Mala ait de fütüvveti vardı. Bağış günü seksen (223. b) bin dinarı birden bağışladı, sırtına bir kilim aldı. Peygamber, "Tanrı esenlikler versin, ayaline ne bıraktın" deyince, "Tanrıyı ve Tanrı elçisini" dedi. Mal fütüvveti, Tanrı yüzünü şereflendirmiştir onun, mü'minler emîri Ali'ye de aittir. Dört dirhemi vardı, birini gizli, öbürünü aşikâr, birini gece, öbürünü gündüz verirdi de nihayet «Mallarını gece gündüz, gizli ve aşikâr olarak verip yoksulları doyuranların ecirleri, rableri indindedir ve onlara ne korku vardır, ne hüzün» âyetinde bildirilen

mertebeye ulaştı (II, al- Bakara, 274). Tanrı yüzünü ululasın mü'minler emîri Alî, ayaliyle üç gün üç gece iftar etmemişti. Biri Emîr-al-mü'minîn'e, öbürü Hasan'a, öbürü Huseyn'e, biri Fâtıma'ya, bir tanesi de hizmetçilerine ait olmak üzere beş parça arpa ekmeği pişirmişlerdi. Derken kapıya bir yoksul geldi. Emîr-al-mü'minîn, kendi payını verdi. Fâtıma da nasibini verdi. Hasan ve Huseyn de verdiler. Hizmetçi kadın da verdi, Tanrı hepsinden razı olsun.

Azımsalar bile sen iyilik et.

Çünkü yaptığın azıcık iyiliği çoğa sayarlar.

Kuyudan su çektiğin o sağlam ip de

Tel teldi, bir araya geldi, adına ip diyorlar.

Şimdi geldik fütüvvet kısımlarına: Fütüvvet üç kısımdır. Ulu Tanrının veliyleri de üç kısımdır: Bir kısmına «avâm» derler, bir kısmına «havâs», bir kısmına da «hâss-ül-hâs». Avama ait fütüvvet, herşeyden hakkını almak ve herşeyin hakkını bilmektir. Çünkü hiç bir şey yoktur ki insanın onda hakkı olmasın. Ekmek gibi. Ekmeğin insanda bir hakkı vardır. İnsanm kuvvetlenmesine ve hayatta kalmasına sebeptir. İnsanın da ekmeğe karşı bir hakkı var. Ekmekten meydana gelen kuvveti Tanrıya taat ve ibadete ve Tanrı marifetini elde etmiye sarf etmelidir. Şu halde ekmeği bilgi ve marifet haline getiren, yahut bundan daha umumi bir hale sokan, insandır. İnsan ekmeği yedi mi o ekmek, (224. a) insanlık mertebesine erişir ve insan olur. Bundan daha büyük bir hak olabilirmi ki bir nebat, insan mertebesine ulaşmadadır. Demek ki ekmek, bu mertebeye ulaşmak için insana muhtaçtır. Fakat insan da kuvvet bulmak için ekmeğe muhtaçtır. Öyleyse fütüvvet, ekmeğin hakkını ekmeğe vermen ve ekmekte olan hakkını almandır. Herşeyi buna kıyas et. Bir de Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Muhammed şeriatı hükümlerine uymaktır ki bu mertebe, ancak şeriatla tamamlanır. Ayni zamanda, ibadetini Tanrı elçisi Muhammed'in sünnetini gözeterek yapmaktır. Fütüvvet, bu mertebede kemâle erişince insanda peygamberlikten bir hassa meydana gelir. Ulu Tanrıdan kula gelen nimeti, nübüvvet sıfatının vasıtasiyle gelir. Bu makam, söz doğruluğu ile tamamlanır. Ulu Tanrı doğru sözlüleri sever ve onlarla beraberdir. Ulu ve kutlu Tanrı «Şüphe yok ki Tanrı tasadduk edenleri sever» buyurmuştur [43][87]. Diğer bir yerde de «Sâdıklarla beraber olun» buyurur (IX, al-Tevbe, 119).

Havâssın fütüvvetine gelince: Bu, sözde, işte ve halde peygamberlerle erenlerin haklarını gözetmek ve âdetlerde, ibadetlerde, huylarda ve sıfatlarda Peygamber'e uymak, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Mustafa'nın izinde, ulu Tanrının «Eğer İslam yolunda halk doğru yürüseydi, onları bol bol yağmurlarla sulardık» buyruğunca (LXXII, al-Cînn, 16) doğru olmaktır. Fütüvvet nedir? Şeriat kisvesinde tarikat erkânına çalışmak, o erkânı görüp gözetmek, tamamlamak ve böylece de şanı ulu ve yüce Tanrının sevgilisi olmak, erenlerin edep yollarına riayet etmektir ki bu mertebe tarikatla tamamlanır, ibadeti, nafilelerle tam bir hale gelir. Bu mertebede fütüvvet tamamlandı mı mütabaatın kemaliyle vilayet sıfatı meydana çıkar, sonucu budur. Sermayesi, işte doğruluktur. Bu makam sahibine feyiz, vilâyet kisvesiyle gelir.

Hâss-ül-hâs'm fütüvvetiyse ulu Tanrının hakkını gözetmek, hakkı hakka ulaştırmak ve ulu Tanrının buyruklarını yerine getirmek, kendisine ait hakkı ulu Tanrıdan almak, «Tanrı huylariyla huylanın» hükmü mu-

87 Böyle bir âyet yoktur. XII nci sûrede (Yûsuf) "Tanrı tasadduk edenlere sevap verir" mealinde bir âyet varsa da (88) meal bakımından buraya uymaz.

cibince ulu Tanrının huylariyle huylanmak, lûtuf olsun, kahır olsun, ulu ve kutlu Tanrıdan her hususta gönül hoşluğuyla razı olmaktır. Bu da hakikatla tamamlanır. Bu makamın ibadeti (224. b) farzlara müdavemet etmektir. Fütüvvet, bu makamda kemâle ulaşınca sonucu, rububiyet sıfatının zuhurudur. Sermayesi de haldir. Bu fütüvvet, mücerret bir fütüvvettir ve fütüvvet makamlarının en yücesidir ve ulu ve kutlu Tanrı ile nisbeti vardır. Tanrı, daimî olarak herkese ömür vermede, rızık bağışlamadadır. Bu yüzden bu fütüvvet, Tanrıya nisbetle daimî ve umumî keremdir, halka nisbetle bu makamın adına fütüvvet derler. Herşey, bu fütüvvetle durmadadır. Feyiz ve tecelli bu makamdan gelir ve bu mertebe, rububiyet ve ulûhiyet âlemindendir. Ana bile oğluna bu fütüvvetle süt vermededir.

Fasıl. Sahibin şartları ve ahlâkı tebdil.

Bu şartların birincisi, fütüvvet sahibinin hür olmasıdır. İkincisi ergenlik çağına gelmiş bulunmalıdır. Üçüncüsü akıllı olmalıdır. Dördüncüsü bir genci yetiştirecek kadar bilgisi bulunmalıdır. Fazla bilgisi olmazsa zarar etmez. Beşincisi yetimi yetiştirir, yoksulun gönlünü hoş eder bir zat olmalıdır. Altıncısı ahlâkı güzel olmalı, yedincisi emin olmalı, sekizincisi salih ve namaz kılar bulunmalı, dokuzuncusu Tanrı kullarına hayırdan başka söz söylememeli, onuncusu hilim sahibi olmalı, onbirincisi hayası çok bulunmalıdır. Çünkü hayâ, insanın halalzadeliğine alâmettir. Onikincisi, şeklen de güzel olmalı. Öyle ki hiç bir uzvunda anadan doğma bır kusur bulunmamalı. Onüçüncüsü bu yolun pîrlerinden muteber senetlerle şecere ve icazet sahibi bulunmalı ve böylece nisbetini, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Muhammed Mustafa'ya, doğru bir surette ulaştırmalıdır.

Fütüvvet sahibinin, ahlâkını da değiştirmesi gerektir. Öyle ki, nefis, kırk pis sıfattan arınıp kırk iyi sıfata sahip olmalıdır. Kötü sıfatlar hırs, haset, kin, buğuz, tekellüf, tasannu, iğrenmek, tezvir, bilgisizlik, aptallık, nifak, ululanmak, zulüm, fısık, hiyanet, kötülükte bulunmak ve kötü söz söylemek, bayağılık, nekeslik, tenbellik, şehvette taassup, garezle sohbet, alçaklık, kötü huyluluk, vefasızlık, hayâsızlık, utanmazlık, hile, düzen, söz götürme, pis şeylere alışma, bulanıklık, yalan, (225. a) iyiliğe şükretmemek, halkı incitmek, kendisini büyük görmek, vergisizlik, usanmak, mahrem olmayış, halkın gönlünü kırış, gıybet ve iftiradır. Bu kırk kötü sıfatın kırk iyi sıfata dönmesi gerektir ki onlar da bilgi, halimlik, yücelik, kerem, cömertlik, yiğitlik, sebat, ağır başlılık, vefa, utanmak, esirgemek, zahitlik, takvâ, lûtuf, salâhiyet, varını bağışlamak, iyi huy, eminlik, dindarlık, hak tanıma, tekellüfsüzlük, alçak gönüllülük, doğruluk, yürek temizliği, dua, acımak, yoksula nimet vermek, ihsanda bulunmak, sabretmek, şükretmek, teslim olmak, razı olmak, Tanrıya dayanmak, kanaat, herkesle güzel geçinmek, Tanrıya inanmak, müslümanhk, sevgi, hizmet, mahremlik ve bunlara benzer sıfatlardır. Bu da kırk yılda tamamlanır. Netekim onbeş yılda ergenlik çağına gelinir. Onbeş yılda ergenliğe gelmek, yol erinin de onbeş yılda tamamlanacağına delalet eder. Peygamberse, ona kırk yaşında peygamberlik gelir, veli ise, vilayete ulaşır. Veli bu anlattığımız kırk güzel sıfatla sıfatlandığı zaman vilayet sahibi olur. Netekim bir yerde kırk müslüman toplanırsa vilâyet hasıl olur derler. Çünkü biz, bu kırk sıfatı nefsinde toplamış birini bulamazsak kırk kişi, bir araya toplandı mı elbette her birinde bir güzel sıfat vardır, böylece de kırk kişi bir araya gelince bu kırk sıfat herhalde toplanmış olur ve vilâyet meydana gelir. Peygamber, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, «Topluluk rahmettir, ayrılık azap» buyurmuştur.

Fasıl: Fütüvvet sınıfları.

Fütüvvet ehli üç sınıfa ayrılır. Birıncisi kavlî, ikincisi seyfî, üçüncüsü şürbî'dir. İnsanlığın zuhurundaki kavlin aslı, ulu ve kutlu Tanrının, Tanrı esenlikler versin, Âdem'i yaratınca insan zerrelerine «Ben sizin rabbiniz değil miyim?» diye hitap edince hepsinin «Evet» demeleridir (VII, al-A'raf, 172). Bunların bazısı o sözde durdular, bazıları sözlerinden döndüler ve sabit kalamadılar, bazıları da o sözden yüz çevirdikten sonra tekrar (225. b) o söze geldiler ve ikrar ettiler. Verdikleri sözde sebat edenler, peygamberlerle veliler ve salihlerdir. Yüz çevirip inkârda kalanlar kâfirlerle müşriklerdir, Yüz çevirdikten sonra tekrar ikrar edenlerse, fasıklardır ki kötülükte bulunurlar, sonra döner, tövbe ederler. Böylece herhalde peygamberlikte de, ümmetlikte de, şeyhlikte de, müritlikte de, sahiplikte de, terbiyelilikte de bu üç bölük vardır. Bu sözün gerçeği şudur ki kavil verip şartların başında söylediğimiz gibi bilgin, istidatlı ve hak sahibi mürebbîden aldığına vefâ etmek, güzel, yahut fena hiç bir iş dolayısiyle o sözü reddetmemek gerektir. İlkten bir nisbet sahibi olur, yahut bir sahibe intisap etmiş bulunur da o sahip bilgisiz çıkar, yahut bir başka şey zuhur eder, yahut da o sahibin doğru bir nisbeti veya dürüst bir yaşayışı olmadığı anlaşılırsa, hasılı herhangi bir suretle o işe layık ve müstahak değilse, layık ve müstahak bir kulunun huzurunda teberrük yoliyle fütüvvet libasını yeniler, onun nisbetine ulaşır, ondan şecere ve icazet alır. Fakat ilkini de yüce sayıp sahip bilmesi ve ona hizmet etmesi gerektir. Çünkü nihayet bu yola onun vasıtasiyle girmiştir. Sonra baş vurup nisbetini doğrulttuğu sahibe gelince o, terbiyenin tamamlanmamış işini tamamlamıştır. İlk sahip fısık, zulüm, nefsinde mevcut bir kötülük, nisbetsizlik veya bir ayıp veyahut da bunlara benzer bir şeyle vasıflanmışsa, o vakit ilk nisbet esasen batıldır. Doğru nisbet, sonradan intisap ettiği ve bu suretle nisbetini doğrulttuğu sahibin nisbetidir. Peygamber'in davetine ihtiyarlardan ilk icabet eden Ebu-Bekr-i Sıddıyk, gençlerden Emîr-al-mü'minîn Alî idi, Tanrı ikisinden de razı olsun. Kadınlardan ilk icabet eden Hadicet-al-Kübrâ idi, kullardan Bilâl-i-Habeşî. Tanrı hepsinden razı olsun. Bunlar, Tanrıya verdikleri sözde sebat ettiler, ayak diredíler. Hasılı birisine verilen sözden hiç bir suretle dönmemek, o adamın dinde temiz olmayışı, mesela namaz kılmayışı, yahut kötülükte bulunuşu (226. a) veya gıybet, iftira, fısık, şeriat buyruğunu yerine getirmemek, fitne çıkarmak, müslüman kardeşlerinin ziyanına çalışıp durmak gibi fütüvveti bâtıl eden dinî bir özrü ve bu hususa ait bir fetvâ olmadıkça sözünde durmak gerektir. Bu çeşit işlerin hepsi de fütüvveti bâtıl eder.

Seyfî fütüvvet ehli, o kişilerdir ki kılıçla islâmı kabul etmişler, müslüman olmuşlar, nihayet islâmın tadını almışlar, Tanrı yüzünü tekrim etsin, Emîr-al-mü'minîn Ali'nin hizmetini kabul edip onun refiykliğini seçmişlerdir. Bunlar savaş ehli olmuşlardır. Surette kâfirlerle savaşırlar, mânada kendi nefisleriyle savaşırlar. Peygamber, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, «Küçük savaştan büyük savaşa döndük» buyurmuştu da Ey Tanrı elçisi, büyük savaş hangisi? diye sordukları zaman «Nefisle savaşmanızdır» demiştir. Bu fütüvvetin yolu şudur: Terbiye, sahibe söz verir, yahut onun adına tuzlu şerbet içerse ona kılıç verirler. Netekim Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber, Emîr-al-mü'minîn Alî'ye Zülfekar verdi.

Şürbî olanlar, kalkıp sahibin adına tuzlu şerbet içer. Bunun aslı şuradan gelmedir: Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamberimize peygamberlik gelmeden önce fütüvvet sahiplerinde sahip adına şarap içilirdi. Ebû-Cehl o zamanlar fütüvvet sahibi olmakla tanınmıştı. Dörtyüz kişi onun adına şarap içmişti. Peygamber o vakit gençti. Gençlerden kırk kişi, Peygamber'le çağdaştı ve daima beraber bulunurlardı. Tanrı rahmet etsin, Mustafa'ya ya Muhammed dediler, zâhir ve bâtına ait her hususta kutlu ayağınızın bastığı top-

rak bile Ebû-Cehl'in varlığından daha yücedir, daha iyidir. Sizin cana canlar bağışlıyan vücudunuz varken o, fütüvvet sahipliği süsünü takınmada. Biz de sizin kutlu adınızla fütüvvet yoluna girmek istiyoruz. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber aramızda şarap kullanmamız doğru değil buyurdu ve tuzlu suyu koydu. Onlar da Peygamber'in kutlu adına tuzlu şerbet içtiler. Bu haber Ebû-Cehl'e ulaşınca (226. b) kızdı, coştu ve benim babam dedi, arap kabilelelerinin ulusudur, oysa Ebâ-Tâlib'in yetimi. Nasıl olur da o benimle baş koşar? O dört yüz terbiyesini yolladı, gidin dedi, Muhammed'i sahabesiyle beraber kırın. O dörtyüz kişi, bu kırk kişiyle savaşa geldiler. Ulu Tanrı yardım etti, kırk kişi, o dörtyüz kişiyle başa çıktı. Hepsi de bozulup kaçtılar. O zamandan beri Ebû-Cehl'in gönlüne kin düştü, adamakıllı kinlendi. Bundan böyle de fütüvvet sahipliği iki bölüğe ayrıldı. Şarap içenler Ebu-Cehl'e mensup oldular, tuzlu su içenler Muhammed Mustafa'ya mensup oldular. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin. Hasılı bu münasebetle de «Şu, tatlı, içilecek bir sudur, bu, tuzlu, boğazı yakar içilmez su» âyeti geldi (XXXV, al-Fâtır, 12). Mi'raç gecesi Peygamber, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Mescid-i-Aksâ'ya geldi, içeri girip iki rikât namaz kıldı. Burak'ı Mescid kapısına bağladı. Dışarı çıkınca Tanrı rahmet ve esenlikler versin, Cebrâîl geldi, iki kadeh sundu. Birinde süt vardı, öbüründe şarap. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber, süt kadehini aldı, içti. Cebrail, fıtratı seçtin dedi. Bu bakımdan sahabe, ulu Tanrının «Ağaç altında sana biat ettikleri zaman, Tanrı o biatta bulunan iman sahiplerinden razı oldu» buyurduğu gibi (LVIII, al-Feth, 18) bîat ettikleri zaman Peygamber, sahabeye süt verdi. Efendimiz, bilginler ve fetalar Padişahı Urumyalı şerîat ve dîn İmâd'ından (İmâdeddin) duydum, Tanrı faziletini daim etsin, dedi ki: Şeceremizde, yani Tanrı aziz ruhunu kutlasın, Şeyhler şeyhi, kutupların kendisine uydukları, yol erlerinin mürebbisi saygı değer Şeyh Şihâb-al-milleti va-l-din (Şihâbeddin) Sühreverdî'nin şeceresinde şöyledir. Şeyh, tarîkat, şerîat, hakıykat ve fütüvvette kemal sahibiydi. Fütüvvette de nisbeti cihan halifesi Nâsır Halife'ye ulaşır. Kendi eliyle şöyle yazmıştır: Tanrı yüzünü tekrim etsin, Emîr-al-mü'minîn Ebû-Tâlib oğlu Alî, tuzlu su verirdi. Bu zayıfın zannı şudur ki, Tanrı razı olsun, Ebû-Derdâ', buna kızdı, Tanrı rahmet etsin Resûl, bîatta süt verirken sen neden bu bid'atı koydun? dedi. Emîr-al-mü'minîn zararı yok buyurdu, güzel bir bid'at. Her yerde süt bulunamaz, halk mahrum (227. a) kalır. Fakat sunulursa süte birazcık tuz atılması da gerektir ki, bu suretle her iki kavil yerine gelmiş olur.

Tuzlu su içmenin şartı şöyledir: Temiz suyun pişmiş topraktan yapılma bir kadehte, yahut testide bulunması lâzımdır. Ulu Tanrı da «Sizi balçıktan yarattım» der (XV, al-Hıcr, 28, LV, al-Rahmân, 14). Kadehin geniş olması gerektir. O kadehi, tazim için ortaya konmuş olan temiz ve güzel bir kürsünün üstüne koyarlar. Biri yün, öbürü ak pamuklu bezden, öbürü de sırımdan birer kuşak, o kadehin yanına konur. Pamuklu yerine keten de caizdir. Bu çeşitli kuşakların konmasının sebebi şudur: Kavlîler, bellerini bezle bağlarlar, şürbîler yünle, seyfîler kayışla. Bu da Tanrı rahmet etsin, Âdem Peygamberden kalmıştır. O, ilk olarak pamuklu dokudu, tohum ekti ve yapı yaptı. İlk yaptığı işler bunlardı. Çünkü insana yemek, giyinmek, içinde oturmak için de bir yapıya sahip olmak zarurîdir. Bundan dolayı giyinmek için bez dokudu, yemek için tohum ekti, oturmak için de yapı yaptı. Yeryüzünde giyilen ilk elbise pamukluydu. O, hem dirilerin elbisesidir, hem ölülerin. Şürbîler, bellerini yün kuşakla bağlarlar. İlk olarak, Tanrı rahmet etsin, İbrâhîm, İsmâîl'e bedel olarak gönderilen koyunun yününden kuşak ördü ve Kâ'be'yi yaparken o yün kuşakla İsmâîl'in belini bağladı. İbrâhîm de konuk konuklamağa başladığı gün bütün koyunlarını vakfetti, belini de yün kuşakla bağladı. Şerbet sunmayı da söylediğimiz gibi Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamberimiz koymuş ve sahabeye süt sunmuştur. Seyfîler, bellerini kayışla bağlarlar. Çünkü onlar savaş ehlidir. Askere de hem yumuşak, hem de kuv-

vetli olduğundan kayış daha münasiptir. Şartlar, şu düzene göredir. Dostlar, zayıfın hakkını bilsinler, hayır dua ile ansınlar diye çok çalıştım. Başka kimse bu rivayetleri yazmamıştır. Bunlar da evvelce yazdığım asıl «Fütüvvet-nâme» den seçtiklerimdir. Ulu ve mukaddes Tanrı bizi hak tanır kılsın. Bu üç çeşit şeddi kadehin etrafına korlar. Ayağa kalkan, nisbetini sahibine ulaştırıp onun adını anarak hangi koldansa kendisine ait olan şeddi beline bağlar. (227. b) Sahibinin adını anan, tekrar o şeddi çözüp kadehin yanına bırakır. O büyük kadeh, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber'le Emîr-al-mü'mınîn Ali'nin kadehidir. O şedleri önce onlar için bağlarlar. O kadeh de kürsü üstüne konur, kadehte süt varsa, Tanrı yüzünü ululasın, Emîr-al-mü'minîn Alî'ye nisbetini korumak ve onun sünnetine uymak için içine biraz tuz atılır. Süt bulunamazsa tuzlu su yaparlar. Suyla karışık sütün inek ve koyun sütü olması daha uygundur. Birisine terbiye olan kimse, o Mustafa ve Murtaza şeddini alır, bağlar, tekrar kadehin yanına kor. Şerbet içip sahibinin adını anınca sahibinin yanına gelir, elini öper, belini sahibi bağlar. Kadehin yanından alıp nisbetini doğrultmak icin, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Mustafâ ile Tanrı yüzünü tekrim etsin, Murtazâ adına bağladığı şed, ilk seddir. O, kadehin yanında kalır. Sahibin bağladığıysa sahibin malıdır. Çünkü O, terbiyeye hizmet buyurmak ve onu hizmet dairesinde sabit kılmak alâmetidir.

Ayakta durmak ve şerbet içmek şartları:

Terbiyenin her şeyden önce abdestli olması şarttır. Bu, büyük bir temeldir. Aynı zamanda Nasuh tövbesiyle tövbe etmiş olması, başı açık bulunması, kalben, kendisini fütüvvet ve mürüvvet sıfatlariyle bezemesi için ulu ve kutlu Tanrıya yalvarması lâzımdır. Ondan sonra ortaya gelir, fütüvvet sahiplerine birer birer selam verir, şerbet kadehini eline alır. Hadimi, şu sözleri kendisine telkıyn eder, o da teker teker ve kelime kelime açıkça söyler. Önce der ki: «Selâm, Tanrı rahmeti ve bereketleri size. Rahmân ve rahîm Tanrı adıyle. Hamd, âlemlerin rabbi Tanrıya. Hayırlı son, Tanrıdan çekinenleredir. Tanrı rahmeti, esenliği, kutluluğu peygamberlerin efendisi, Tanrıdan çekinenlerin imamı, habercilerin sonu Muhammed'e ve bütün soyiyle tertemiz ehli beytine, şerîatta ve tarîkatta halkı doğru yola irşad eden, hakıykatle sabırlı, doğru, itaat sahibi, yoksulları doyuran, istiğfar eyliyen halifelerine ve öğüt vermede ona uyanlara. Fütüvvet erbabından, mürüvvet eshabına, kardeşlikte yüce olanlara, Selam size (228. a) ey terbiye sahipleri, sohbet kapıları, fütüvvet erbabı, Tanrı rahmetiyle bereketleri sizlere. İstiğfar ederim Tanrıya ki, ondan başka yoktur tapacak, diridir, daimî olarak Tanrılık eder. Ona tövbe ederim, Tanrıya bütün suçları, yanılmaları, noksanları örtmesi için yalvarırım ve bunu dilerim ondan. Rabbimiz, sensin suçları örten, bağışlıyan, dönüp gelinecek yer de sensin. Kudret de ancak yüce ve pek büyük Tanrının, kuvvet de. Selam size, Tanrının rahmetleri ve bereketleri size. Durdum, sayısız günahlarıma istiğfar etmiye, ulu ve kutlu Tanrının emrine ve nehyine uyup kulluk eylemiye. Muhammed Mustafâ'nın tertemiz davetine ve halvetine uymıya, peygamberlerle erenlerin huylarında ve yollarında olmıya, teslim ve rıza ehline refıyklik etmiye, takvâ ve safâ, sahiplerine taraftarlığa, cömertlik, vefâ, hilim ve hayâ sıfatlarına yardıma, anaların, babaların emirlerine muti' olup Kaabe kavseyni ev ednâ (LIII, al-Nacm, 9) sahibinin fütüvvet senetlerini korumıya, Tanrı arslanı, Mustafa'nın amıcası oğlu, Hel Etâ (Sûre, LXXVI) sıfatiyle övülen Emîr-al-mü'mînin Alî Murtazâ'nın fütüvvet biatım teslime, yücelik cüvan-mertlerinin huzuruna evmiye, sâlihlerin hizmetine koşmıya, yoksullar hizmetçisinin vasiyetini kabûle söz veriyorum ve Tanrı fütüvvetini daim etsin ve mürüvvetini arttırsın, ondan ve iman edenler topluluğunun erkek, kadın hepsinden, islâma gelmişlerden, onların dirilerinden ve ölülerinden razı olsun, bu tatlı suyla acı ve tuzlu suyu fütüvvet

sadrı, mürüvvet sahibi, kardeşlik dolunayı filân ahının adına içiyorum, rahmetinle kabul et ey merhametliler merhametlisi.»

Kavlîyse hutbeyi «Yoksullar hizmetçisinin» cümlesine kadar okur ve «Tanrı fütüvvetini daîm etsin ve mürüvvetini arttırsın, fütüvvet sadrı, mürüvvet sahibi, kardeşlik dolunayı filân ahının adına» der. Bütün bunları söylemeden acizse «Hamd âlemlerin rabbi Tanrıya. Rahmet ve esenlik Muhammed'e ve tertemiz ehli beytiyle bütün sahabelerine. Durdum, sonsuz günahlarıma istiğfar etmede, Tanrının emrine ve nehyine uyup kulluk etmiye, Mustafâ'nın sünnetine uymıya, analarla babalara muti' olmıya, Murtazâ yolunu korumıya, yücelik cüvan-mertleriyle sâlihlerin arasında ve kapısında fütüvvet sadrı, mürüvvet bedri, Tanrı başarısını daim etsin, filân ahı adına» der ve gidip onun elini öper.

Fütüvvet libası nasıl giyilir?

Buna gelince: Fütüvvet kardeşi olanlar halka olurlar (228. b). Sahiple terbiye de, kalktıkları zaman dönmeleri ve kıbleye karşı uçkur bağlamamaları için kıbleyi sol yanlarına almak şartiyle halkanın ortasında yere otururlar. Kıbleye karşı otururlarsa şalvar giyerken kıbleye saygısızlık göstermemek için ayakların uzatılmaması ve ayak tabanlarının yere dayanması gerektir. Önce sahip, terbiyenin beline, şalvarının üstünden bir peştemal kuşatır. Ondan sonra oturup kendi şalvarının önce sol ayağını çıkarır ve üstüne sol ayağını kor. Sonra sağ ayağını çıkarır ve o şalvarı, önce sağ ayağını, sonra sol ayağını paçasından tutarak terbiyeye giydirir. Bundan sonra tebriye kalkar, kıbleye döner. Sahibi de elini peştemalın altına sokup onun uçkurunu bağlar. Terbiyenin evvelki şalvarı, diğer armağanlarla beraber sahibe aittir. Sahibin, şalvar giydirirken kendi şalvarını çıkardığı zaman iç doniyle kalmaması için birbiri üstüne iki şalvar giymesi münasiptir. Sahip, terbiyeye şalvar giydirip fütüvvet icazeti verdiği zaman terbiyenin de kudreti yettiği kadar ona armağanlar sunması gerektir. Şalvar ne pek bol olmalı, ne de pek dar. Öyle ki, paçasından abdest bozmak imkânı olmamalıdır. İlk şalvar giyen, Tanrı rahmet etsin, İbrahim Halîl'di. İlk konuk ağırlıyan da oydu. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber «ilk olarak konuk konuklıyan ve ilk şalvar giyen İbrahîm'di» buyurmuştur. «Fetâlık, cüvanmertlik, ancak şalvarla olur» denmiştir. Mânası da şalvar emanetini korumalarını ve harama uçkur çözmemelerini tenbihtir.

Fasıl: Fütüvvetin kimlere erişeceğine, kimlere verilemiyeceğine ait şartlar.

Ey doğruyla eğriyi ayırd eden azîzler, bilin ki namazda nasıl rükünler varsa, fütüvvette de şartlar ve rükünler vardır. Fütüvvet ehlinin, ulu ve kutlu Tanrıdan, peygamberlerle erenlerden utanmıyacak bir tarzda hareket etmesi gerektir. Tanrı ruhlarını kutlasın, şeyhler rivayet etmişlerdir ki, tarikatta üç çeşit şeyh vardır: şeyh-i temessük, şeyh-i tahallûk, şeyh-i teberrük. Bu, üç hırkadır, amma asıl olan şeyh-i temessüktür, senedi mevcut ve nisbeti doğru hırka ondan giyilir (329. a). Teberrük ve tahallûk hırkası, sohbet şerefine ulaşmak içindir ve bunlar, ilk pîri kuvvetlendirir. Fütüvvette de kavlî, şürbî ve seyfî pîr vardır. Her üçü de kaville, söz vermeyle kaimdir. Birisi bin kere şerbet içse de kavlî fütüvvete girmese, söz vermese fütüvveti doğru ve sahih değildir. Şu halde fütüvvetin iki kısmı şeref ve teberrük hükmünde olup senetleri kuvvetlendirme mahiyetindedir. Sahip, gerçekte ilk sahiptir, eğer fütüvvete müstahaksa ve fütüvvet şartlarını anlatırken söy-

lediğimiz şartları haizse. Fakat bir kimse, esasen fütüvvete müstahak birisinin terbiyesiyse ve sonra gidip bir başkasına terbiye olursa eğer o ikinci sahip, onun başka birine intisabı olduğunu bildiği halde kabul eder ve bunu caiz görürse terbiye de merduttur, ikinci sahip de. Bu sahip, başkalarının mülkünde tasarrufa kalkıştığından fütüvvetten düşer. Başkalarının mülkünü tasarruf zulümdür, zalimse fütüvvete layık değildir. Fakat birisi öldüğü, yahut ortadan kaybolduğu takdirde bir başkası onun terbiyesini yetiştirir, tamamlanmamış işini tamamlarsa o zatın ruhunu, mâneviyatını şâdetmiş sayılır. Ancak sahiplik edası takınıp onu kendi terbiyesi saymak ve mülkü bilmek caiz değildir. Sahiplik hükmü, fütüvvete müstahaksa ilk sahibe aittir. Hatta müstahak değilse bile o adam, onun vasıtasiyle fütüvvete girdiğinden onda bir hakkı vardır. Hakkı zayi etmekse fütüvvetten değildir. Sahipten, kendisini fütüvvetten düşürecek bir iş sadır olursa terbiyenin o sahibi bırakması caizdir. Amma bunda bile sabretmek gerektir. Belki sahip tövbe eder, ibadete koyulur da sonu hayırlı olur ve yine fütüvvet adına hak kazanır.

Bir de fütüvvet sahipleri üç sınıftır: Sened ve zaruret sahibi, itikat ve mahabbet sahibi, ikbâl ve himaye sahibi. Zaruret sahibi, kendisine bir fayda edinmek, yahut bir mazarratı def'etmek için fütüvvete girmiş olanlar. İtikat ve mahabbet sahibi, birisinden bir hareket görür, bir söz duyar, yahut onun bir işine rastlar, anlar. Hiç bir menfaat gözetmeksizin ona âşık olur, o şahsa kapılır. Bunda aşk ve iradet hâkimdir, ihtiyar ve meşveret değil. İkbâl ve himaye sahibi de şudur: Birisi, halk arasında saygısı çoğalsın, yahut vakti gelince kendisini herhangi bir vak'a'da korusun diye bir padişahın, yahut bir beyin terbiyesi olur. (229. b) Fakat esnad sahibi, dışı ve içi güzel huylara bezenmiş, lâyık bilgiyle, amelle tanınmış, emniyetle şöhret kazanmış olandır. Esnad, sahipten sahibe, ta Peygambere kadar ulaşır. Kendilerinden bahsedilirken bütün tanınmış erlerce bel bağlamak ve açmak, fütüvvet libası vermek, icazetle şecere yazmak ve vermek, esnad sahibinin hakkı ve vazifesidir, başkalarının bunları yapması doğru olamaz. Fakat bir bey, yahut padişah, güzel huylarla huylanmakla beraber doğru ve asli senede de sahip olursa bu, nur üstüne nurdur.

Mürüvvet babı.

Büyükler şöyle demişlerdir: Mürüvvet, fütüvvetten bir daldır. Bu söz, esasen güzeldir amma bu zayıf der ki : Fütüvvet cüz'ülerinden hiç bir cüz'ü yoktur ki, mürüvvet hassasiyle sıfatlarına nisbeti olmasın. Fütüvvet ağacından maksat zaten mürüvvet meyvesini elde etmektir. Evvelce yazdığım fütüvvet kasidesinde de bir kaç örnek vermiştim. Mürüvvet bazı şeylerde ulu Tanrının hakkını, bazı şeylerde meleklerin, bazı şeylerde peygamberlerle erenlerin, bazı hususlarda dostların, bazı hususlarda ehil ve ayalle akrabanın, bazı hususlarda da bütün halkın hakkını gözetmektir.

Ulu ve kutlu Tanrı hakkını gözetmek şudur: Tanrı buyruğuna uymak, ulu Tanrının buyurduklarını yapmak, nehyettiğini yapmamak, her şeyde gerçek bakımından onu mutasarrıf bilmek, herşeyi ondan ummak, ondan istemek ve herhalde ona sığınmaktır.

Peygamberlerin hakkını gözetmek, ona uymak, yani âdetlerde, ibadetlerde, huylarda onun izini izlemek, onun gittiği yola gitmek, ona hakkiyle tâbi' olmak ve rahmeti umumî Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber'i sevmek, davet ve sohbetinin hakkını tanımak, ona ve ehli beytine daima salâvat getirmek, muhacirlerle ensara inanmak, islâm ehlinden onun sohbetine erişenlere ve ona yardım edenlere Tanrı rızasını

dilemek, hepsiyle uzlaşıp doğru olmaktır.

Erenlere ait hak da onların tapısına ulaşmak, edeplerini öğrenmek ve yapmıya çalışmak, sözlerine kulak vermek, işleriyle hallerine dikkat etmek, bunu kendisine daimî olarak vazife edinmek, (230. a) onlara gücü yettiği kadar bedenle, malla, canla hizmet etmeyi vacip bilmek, onlarla ulu ve kutlu Tanrı için hususî sohbet etmek, onların iyi olan veya kötü görünen hallerini inkâr etmemek, onlardan herhangi bir vakitte küçük bir suç sâdır olursa onu iyiliğe yormak, sohbetlerinden faydalanabilmek için onlardan özür dilemektir. Sohbetten yüzlerce iyilik elde etsen azıcık bir şeyle hepsini kırıp geçirmiş, elden çıkarmış olursun. Mürüvvet, onun bir kötülüğüne karşı sohbetiyle elde ettiğin yüz iyiliği düşünmen, hatırlamandır. Nihayet iyilik, kötülükten iyidir ya. Fakat kötü tabiatli kişi, bin iyiliği bırakır da bir kötülüğü görür, binlerce kötülüğü de bir iyiliğe karşı sayar.

Meleklere ait haklar, onları temiz bir inançla sevmek, onlara salâvat getirmektir. Çünkü onlar, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Muhammed ümmeti için daima ulu Tanrıdan yarlıgama dilerler, dua ederler, onları temiz bilmek, ulu ve kutlu Tanrının aziz ve seçkin kullarından saymak gerektir.

Ehil ve ayale ait haklar da onların nafakasını temin etmek, giyimlerini hazırlamak, bunları halâlinden kazanmağa çalışmak, onlarla iyi huyla muamelede bulunmak, onlara dini vazifeleri, beğenilmiş işleri öğretmek, küstahlıkta bulunmalarına meydan vermemek, kötü sözler söylemekten çekinmek, elinden geldiği miktarda onlara hizmette bulunmak, onlardan ayrılmamak, yoksul akrabadan arlanmamak, onları töhmet gelecek yerlerden çekmek, sırrını dostlara açmak, komşuyu da elinden geldiği kadar gözetmek, onları yüce tutmak, hele yoksul komşusu varsa onu büsbütün görüp gözetmektir. Komşu vardır, bir hakkı var. Komşu vardır, iki hakkı var. Komşu vardır, üç hakkı var. Bir hakkı olan komşu, kâfir komşudur ki, bunun tek hakkı komşuluk hakkıdır. İki hakkı olan, müslüman komşudur. Onun bir komşuluk hakkı vardır, bir de müslümanlık hakkı vardır. Üç hakkı olansa, akrabadan bulunan komşudur. Onun bir komşuluk hakkı, bir müslümanlık hakkı, bir de yakınlık hakkı var.

Bütün halka karşı olan haklar da şunlardır: Bütün halka dua etmek, herkesin ne halde olduğunu halince anlamak, elinden ne gelirse bedeniyle, maliyle, bilgisiyle, ameliyle, sözüyle halka yardımda bulunmak, onları islaha, birbirleriyle uzlaştırmıya çalışmak, işinde herkese karşı doğru, esirgeyici olmak (230. b) ve onları sevmek, her işte insaf sahibi bulunmak. Bizzat insaf sahibi olmak mürüvvettir, insaf etmek, fakat kendisine insaf edilmesini istememek, bunu gözetmemek fütüvvettir. Tanrıdan ve halktan utanmak, zayıflarla elinin altında bulunanlara riayette bulunmak ve kusurlarını bağışlamak, herkesin mertebesini gözetmek ve herkese mertebesince hizmet etmek, saygı göstermek, ihtiyarları üstün tutmak, işlerinde itidali gözetmek, kendisine dilediğini Tanrı halkına da dilemek, hatta onlar için daha da iyisini istemek, herkesten ancak yapabileceği şeyi ummak, kimseye karşı sert davranmamak ve asık suratlı olmamak, herkesin halini güzellikle, tatlılıkla, iyilikle anlamak, tatlı dille, güler yüzle herkesin yarasına merhem olmak, dostları gam ve neşe zamanında aramak, sormak gerektir.

Anaya, babaya ait haklar hakkında ne diyebilir insan? Canını, bedenini, malını onların uğruna feda etmek, onları, Tanrıyı ve elçisini sayar gibi saymak, daima ayaklarını öpmek, yüzüne gözüne sürmek, dileklerini yerine getirmek, onlara yumuşaklıkla söz söylemek, buyruklarına uymak ve teslim olmak, rızalarını Tanrı ve Peygamber rızası bilmek gerektir. İşte mürüvvet ehlinin yaşayışı böyledir. Artık ötesini sen, anlattıklarımıza kıyas et.

İkinci fasıl: Ulularını mürüvvet hakkındaki sözleri.

Tanrı razı olsun, Hâce Hasan Bısrî buyurmuştur ki: Mürüvvet en doğru sözü söylemek, kardeşlere tahammül etmek, onların zahmetlerini çekmek, elden gelen gönül alçaklığını ve iyiliği onlardan esirgememek, halka hiç bir suretle eziyet ve zahmet vermemektir. Tanrı yüzünü tekrim etsin, Emîr-al-mü'minîn Alî oğlu Emîr-al-mü'minîn Hasan, mürüvvet iffettir, kendini tutmaktır, zengin olsun, yoksul düşsün, her halde bağışta bulunmaktır buyurmuştur. Bir pir de, mürüvvet dört şeydir. Biri ulu Tanrıya aittir ki o da, farzları yerine getirmek ve haramdan sakınmaktır. İkincisi Peygamber'e aittir, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin. O, sünnetleri gözetmek, yoksulluğu seçmek, halka karşı gönül alçaklığında bulunmaktır. Üçüncüsü, dine aittir. O da, dini gözetmek, halka insaf etmek, fakat kimseden insaf beklememektir. Dördüncüsü, insanın kendi nefsine aittir ki o da açığa vurulunca utanılacak hiç bir şeyi gizlememektir demiştir. Muhammed Said, Tanrı rahmet etsin, der ki: Mürüvvet, kardeşlere ikramda bulunmak, iyi huy sahibi olmak, halka muhtaç olmamak için malına ait işleri düzene koymak (231. a) ve zaruret miktarını böylece düzene koyduktan sonra fazlasını halka vermek ve dilini korumaktır. Bir de haberde gelmiştir ki, Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber, mürüvvet ehli, kıyametten emindir buyurmuştur. Doğru söylemiştir Tanrı elçisi.

Su vermek.

Su hizmetini görenin elbisesi ve endamı temiz olmalı, kendisi güzel, iyi huylu, güler yüzlü, tatlı sözlü bulunmalıdır. Önce belini temiz bir şeyle bağlar, sonra sağ eline testiyi alır, sol elini sağ elinin altına kor, su içenin sağ eliyle testiyi alabilmesi için kulbunu kendi sol elinin bulunduğu tarafa çevirir. Önce makam sahibinden başlar. Sağ ayağının baş parmağını sol ayağının baş parmağı üstüne koyar. Suda çerçöp varsa bir parçacık beyaz kağıtla, yahut buna benzer temiz bir şeyle arıtması için evvela su kabına bakar. Ansızın su dökülürse kurutmak için yanında bir bez parçası da bulundurur. Ayni zamanda testiyi üstüne koymak için elinde bir havlu bulunur. Makam sahibinin sağ eline kabı sunar. Sol tarafında diğer bir büyük varsa ona da verir. Sonra yine bu tarafa gelir, suyu tamamiyle dolandırıp herkesi suvarır. Geceyse ve birisi uyumuşsa üç kere parmağiyle testiye vurur, uyanmazsa geçer gider. Sâkıy topluluktan gözünü ayırmamalı ve daima ashabı gözetmelidir. Su içtiler mi su hizmetini bırakır. Su içenin de suyu üç kerede ve tek olarak üç nefeste, yahut beş, yahut yedi nefeste, yâni fasılayla içmesi ve her defada bir kere zikirde bulunması, kırık kaptan su içmemesi, yatarken, yan üstünde, boynunu eğmiş bir halde, yahut da herkes içerken içmemesi, onlardan fazla içmemiye dikkat etmesi, kabı sol eliyle almaması gerektir. Su içerken boynunu düz tutması, kabın altına bir mendil koyması, yahut elini tutması, yahut ayakta su içmemesi icabeder. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber'le Tanrı yüzünü ululasın, Emîr-al-mü'minîn Alî'nin ayakta su içtiklerini gerçi bir kitapta gördüm amma ulularını bunu men'ettiklerini de gördüm ve Peygamber'in, ayakta su içmeyi men'ettiğini (231. b) ve «Hayvanların işidir» buyurduğunu duydum. Geğirmesi gelirse yüzünü su kabından çevirmesi ve kaptan suyun dökülmemesine dikkat etmesi, yavaş içmesi, pek kana kana içmemesi, evvelce Bismillâh, sonunda Elhamdülillâh demesi gerektir. Su hizmetine bakan er, suyu herkese verdikten sonra bir kere daha döner ve sonunda kendisi de susamışsa topluluğa karşı oturur, kabın kulbunu sağ eliyle tutar, orada kendisi de içer.

Yemeğe ait yedi edep.

İlk edep sofra sermektir. Önce söylediğimiz gibi temiz elbiseli, bedeni temiz, huyu hoş hizmetçi kalkar. Sofra hizmetine bakanın sevabı, anlatılabilecek ve söze sığacak derecede değildir. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, bunu Peygamber buyurmuştur. Hadimin kimseyle arasında bir geçmişi olmaması, herkese karşı temiz yürekli bulunması gerektir. Yoksa hizmetinden hiç bir fayda elde edemez. Hizmeti Tanrı rızası için görmesi lâzımdır. Sofra yaymak isteyince önce yemeğin ve ekmeğin ne kadar ve kaç kâse olduğuna dikkat etmelidir. Evvela hatırından, topluluğa karşı yemeği nasıl böleceğini tasarlar, diğer arkadaşına sofrayı kurmasını ve düzenlemesini söyler. Ondan sonra hamamda olduğu gibi beline bir peştemal kuşanır, biri sağ tarafa, öbürü sol tarafa sarkmak üzere beline iki temiz havlu asar. Böylece bir kimse el silmek isterse sağ tarafındakine sağ yanındaki havluyu verir, sol tarafındaysa sol yanındaki havluyu uzatır. Kendisi de ellerini yıkar. Önce sofra örtüsünü iki elinin üstüne alır, kolunun üstüne kor, iki eliyle sofranın kenarlarını tutar, makam sahibinden izin ister ve yaygıyı yere koyup sonuna dek yayar. Ondan sonra başka sofralar yayılacaksa onları da tertip üzere yayar. Bundan sonra parça parça hazırlanmış ekmekleri alıp makam sahibinden başlar, sağ yana doğru dizer. İki makam sahibi varsa iki, yahut üç yana otururlar. İki, yahut üç hâdim sofrayla gelip birden o sofraları yayıp düzerler. Ondan sonra sofranın çevresine yeşillikler konur. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber, yemeklerinizi yeşillikle bezeyin. Çünkü yeşillik besmeleyle beraber şeytanı kovup sürer buyurmuştur. Sofraya (232. a) sirke ve tuz koymak da sünnettir. Çünkü Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber «Yemeğe tuzla başlayıp tuzla bitiren kişiden ulu ve kutlu Tanrı üçyüz otuz çeşit belayı def'eder ki bu dertlerın en ehemmiyetsizi cüzzamdır» buyurmuştur. Bu manada bir hadis daha vardır. Hadım, sala verip yemeği de sofraya koyunca ekmeğe saygı için önce ona el uzatırlar ve yemeğe ekmekle başlarlar. Yemeklerin en iyisi ve Tanrıya en fazla sevgilisi, fazla el uzananı, yeyenleri çok olanıdır. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin Peygamber, küçük tabak ve toprak çanakta bir şey yememiştir, ancak sofrada yemiştir. Sofra yayılınca sâkıy de öylece ayakta durur, su testisi elindedir, yüzü topluluğa karşıdır. Hizmet edenin, hizmet şerefinden kalmaması için ayakta bir şey yemesi doğru değildir, yakışmaz. Fakat büyüklerden biri ona bir lokma sunarsa onu yer. Başkaları verirse o da başkalarına bağışlar. Çünkü topluluktaki büyükten başkasının lokma sunmaya hakkı yoktur. Lokma sunmanın iki şartı vardır; Birincisi, lokma sunmıya pîrlerin izni, ikincisi lokmayla yoldaş olarak bir şey verebilme kudreti [44][88]. İçinde bulunduğumuz zamanda bu ihtiyata riayet eden ve bunu farkeyliyen yok amma edebin ortadan kalkması, istidat sahiplerinin ona göre hareket etmesi ve tarikat ve fütüvvet edeplerinin nasıl olduğunu bilip anlaması için hak neyse onu söylüyoruz. Ancak bir dostun, yağlı veya tatlı bir lokmayı, yemek azsa bir dosta bağışlaması ve onun ağzına vermesi caizdir. Ulu bir kişinin yemeği hizmet ve himmet yoluyla bir yoksulun önüne koyması da caiz bir harekettir. Hele zengin ve büyük biri, yoksula daha makbule geçecek bir yemeği göndermesi, kerem etmek demektir. Hâdim, yemek nerde fazlaysa oradan alıp az olan yere ulaştırır, mutfakta kalmışsa oradan ister ve nereye lazımsa oraya koyar. Birisi, kendisine layık olan yerden daha aşağıya oturmuşsa onu, oradan kaldırıp lâyık olduğu yere, (232. b) güzel bir surette oturtur, bunu kendisi yapamazsa topluluğun büyüğüne söyler, o yapar.

---

88 Alevîlerde de hizmet edenlere, yahut sofradakilerden birine dede tarafından lokma sunma âdeti vardır. Lokma sunulurken "filânın olsun" diye bir azizin adı anılır ve bu sunulan lokmayla dede tarafından himmet edildiğine inanılır. Burada da lokmayla verilen şeyin mânevî feyiz veya maddî himmet olduğunu sanıyoruz.

İkinci kısım edepler: Yemek yemeğe aittir.

İslâm ehline, hele tarikat ve fütüvvet erbabına vacip olan şeylerin biri, halâl yemektir. İbadet kuvvetle olur, kuvvet de yemek ve uyumakla elde edilir. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber, «İlim ikidir: Beden ilmi, din ilmi» buyurmuştur. Önce bedeni söylemiştir. Çünkü ten yerinde olmazsa din işine nice çalışılabilir? Ulu ve mukaddes Tanrı «Temiz şeylerden yeyin ve iyi işlerde bulunun» buyurmuş (XXIII, al-Mü'minîn, 51) ve halâl yemeğe gayret edin diye emretmiştir. Halâl, şüpheli olmıyan şey, temiz de insanın elinin emeğiyle kazandığı nesnedir. Yani onda kimsenin minneti olmamalıdır. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber, «İbadet yetmiş tanedir, en üstünü halâl rızık kazanmaktır» buyurmuştur. Çünkü bilgiye ve ibadete kuvveti fazlalaşsın ve ahiret yoluna gitmiye kudreti olsun diye yemek yiyenin yemesi halâldır, bu çeşit hareket eden kişinin uykusu ibadettir. Netekim Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber de «Âlimin uykusu ibadettir» buyurmuştur. Nişanesi de şudur ki onlar, yemeği din için yerler, fazla yemezler, ihtiyaç nisbetinde ve halâl yerler, edepleri yerine getirirler. Edepler de halâl yemeleridir. Demişlerdir ki: Yemekte dört farz, dört sünnet, dört edep, iki mendup, iki de mekruh vardır. Dört farzın biri halâl yemek, ikincisi nimeti ulu Tanrıdan bilmek, üçüncüsü bulunanı hoş görüp beğenmek, dördüncüsü o yemekten hasıl olan kuvvetle ulu Tarırıya isyan etmemektir. Dört sünnetin birincisi «Bismillâhir rahmânir rahîm – Rahmeti umumî ve merhameth Tanrı adıyla» demektir. Şeyhler şeyhi milletin ve dinin şihâbı Şihâbeddîn Sühreverdî, Tanrı azîz ruhunu kutlasın, rivayet etmiştir, ilk lokmada Bismillah, ikincide Bismillâhir rahman, üçüncüde Bismillâhir rahmânir rahîm demelidir. İkinci sünnet, yemeğin sonunda Elhamdülillâh demek, üçüncüsü el yıkamak, (233. a) dördüncüsü sağ ayağını dikip solunu yere koymaktır. Dört edebin birincisi önünden yemek, ikincisi küçük lokma almak, üçüncüsü iyi çiğnemek, dördüncüsü başkalarının lokmasına bakmamaktır. İki mendubun biri sofradan düşeni alıp yemek, ikincisi yemeğin sonunda kâseyi temizlemektir. İki mekruhun biri şaşkıncasına yemeği koklamak, ikincisi de yemeğe üflemektir. Rahmet ve esenlikler olsun, Peygamber, «Yemeğe üflemek, bereketi giderir» buyurmuştur. Âdem oğluna karnını fazla doyurmaktan beter bir şey yoktur. Bu bilgiye sahip olanlar, fazla yemekten meydana gelen dertler, fazla ilâçla iyileşir, fakat az yemekten meydana gelen dert, az ilaçla iyi olur demişlerdir. Aynı zamanda ulu Tanrı üç kişiye düşman olur demişlerdir; biri nekes, ikincisi kendini büyük görüp ululanan, üçüncüsü de fazla yiyen. Bu manada güzel bir rübaimiz var:

Çok yeme, fikirlerin katılaşır, körleşir.

Az ve temiz ye de uyanık ol.

Bütün horlanman, çok yemendendir.

Az yersen az horlanırsın.

Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber, «Halkın en kötüsü, bir şeyi yalnız yiyendir» buyurdu. Yemekten evvel ve sonra el yıkamak gerektir. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber, «Yemekten evvel el yıkamak, yoksulluğu giderir. Yemekten sonra yıkamak deliliği giderir ve küçük günahları defeder» buyurdu. Yemekte dayanmamak, acıkmadıkça yememek, ne varsa ona razı olmak ve tekellüf etmemek icab eder. Tekellüf şomdur. Ekmeği, yemek getirmek için bekletmemek de gerektir. Konuklama, yoğurtla tamamlanır. Birisi, bütün nimetleri konuğun önüne yığsa, fakat yoğurt bulundurmasa konuğu konuklamamış sayılır.

Amma yalnızca yoğurt bulundursa konuğu ağırlamış, saygıyı yerine getirmiş olur demişlerdir. Yemek yiyenin daima ulu Tanrıyı hatırlaması, yatarken yemek yememesi, ekmeği bıçakla kesmemesi, bir elle koparmaması da gerektir. Çünkü Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin Peygamber, bir eliyle ekmeği koparana (233.b) yetmiş çeşit yoksulluk kapısı açılır buyurdu. Bir elini ekmeğe basıp öbür eliyle de koparmamalı. Ekmeği yerden alıp iki eliyle koparmalı, sol elindeki kısmı sofraya koymalı, sağ elindekini yemelidir. Eti de bıçakla kesmemeli. Hadiste bu da vardır. Elini ekmeğe silmemeli, bıçağı ekmekle temizlememeli, elinden lokma düşerse alıp temizliyerek yemeli ve sofrada faydalı sözler müstesna çok konuşmamalı ve çok gülmemelidir. Çeşitli yemekler varsa her an elini bir başka kâseye uzatmamalı, yemekte dostların hakkına tecavüz etmemeli, hele gözü görmez birisi varsa onun hakkına hiç tecavüzde bulunmamalı, kendi yediği on lokmadan iki lokmayı başkalarına bağışlama kaydında olmalıdır. Çünkü bağış cüvan-mertler sıfatıdır. Birisi ağzına şeker alsa, geceye dek şeker yese, ayni lezzetten başka bir şey alamaz. Yüz tane şeker yese ancak ağzının tadı fazlalaşır, başka bir faydası olmaz. Fakat doksan dokuz tane şekeri doksan dokuz kişinin ağzına verseler, doksan dokuz ağız tatlılaşmış olur ki elbette bu, ağzın tatlılanmasından faydalıdır. Adamın kendisi yese yediği sona varınca tadı kesilir, fakat onu bağışlasa tadı kesilmez, dünyada da kalır, ahrette de. Dünyada iyi ad sahibi olur ve adı kalır, ahrette de ecri baki olur. Lezzeti, lezzeti terketmekte bilirsen artık şehvetine lezzet demezsin. Yemeği bitirince yemekle bulaşık olan parmaklarını yalar. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin Peygamber böyle yapardı. Birisinin iştahı varsa, elini sofradan çekmemek gerektir. Sofrada su içileceği zaman önce eli ve ağızı temizlemek, ondan sonra içmek lazımdır. Pilav yeniyorsa elde kalanı yememek ve tekrar kaba dökmemek gerektir. Bu pek ayıptır. Meyve yendiği zaman çekirdeğini meyve tabağına koymamak ve ağziyle atmamak icabeder. Boğazda su kalır, burundan gelir ve insana zahmet verirse çıkarmak ve rahatlaşmak gerektir. Mekruhlar da sofrada ölülerden, hastalardan, yaradan, kötü, şom, ve iğrenilir şeylerden (234. a) bahsetmek ve halkı iğrendirmektir ki bunları da yapmamak icabeder. Çünkü bu takdirde yemek, adama sinmez. Sofradan başını, vücudunu kaşımamak, pek zorda kalırsa elle kaşımayıp bir şeyle kaşımak, geğirme, aksırık gibi bir şey gelirse ağzına bir mendil tutmak, yahut yenini dayamak gerektir. Bazı gönül ehli erler kaşıkla yemek yememişlerdir. Çünkü kaşıkla yemek, yemeğin lezzetidir amma elle yenirse hem yemeğin lezzeti duyulur, hem elin lezzeti. Bir de elle yemek, gönül alçaklığına daha yakın, tekellüften ve ululanmaktan daha uzaktır. Yalnız çorba kaşıkla yenebilir. En ulu, yemekten el çekmedikçe yiyenlerin el çekmemesi, büyük kendisiyse başkalarını bekletmemesi, en iyi şeyleri dostların önüne koyması, refiyki yavaş yiyorsa daha hoş yemesini sevgiyle, lutufla, gönül alçaklığıyla tekit etmesi gerektir. Fakat üç kereden fazla söylememelidir. Olur ya, belki yemek istemiyor. Yemek yiyenin ağzını kâseye götürmemesi, lokmayı dişiyle koparmaması da lazımdır. Lokmayı dişle koparmak ve tekrar kâseye atmak ve bulaşık ekmeği sirkeye banmak mekruhtur. İki yemeği birbirine katmak icabederse dostlardan izin almak lazımdır. Nevaleyi, sofrada bulunan ve kendilerine ait olan topluluğun izniyle vermesi icabeder. Çünkü o yemek, sofradaki topluluğun hakkıdır.

El yıkamak için leğen getirilince önce pîre, sonra büyük dostlara gidilir. Ağız yıkandığı zaman ağza alınan suyu âleme karşı leğene açıkça dökmemek, sol eli ağzın önüne tutarak defetmek lazımdır. Ellerin ayrı ayrı yıkanmaması, hoşgörmiyenlerin ve ululananların zıddına aynı leğende el yıkanması gerektir. El yıkayanların ellerinde kalan ıslaklığı gözlerine sürmeleri müstehaptır. Tanrı rahmet etsin ve esenlikler versin, Peygamber'den rivayet edilen hadise göre yemek yenince sofradan düşen kırıntıları toplayıp yemek, büyük bir hayırdır ve pek büyük sevabı vardır. Sofraya el uzatınca orada olmıyanlara fâtiha okumak, yemekten son-

ra da ihsanın umûmî olması için bütün şeyhlere fâtiha vermek gerektir. Sofra serilince sofrada bulunanlar, zaten oradadırlar. (234. b) Bulunmıyanların sofralarını da fâtihayla açarlar. Sonunda da sofra yaymak hakları olan ve bizim kendilerine tabi bulunduğumuz şeyhlerle azizler için bir kere daha fâtiha verirler. Böyle yapılınca sofra, herkese açılmış olur. Yemek yenince dua edilir. Bir kavle göre önce serilen sofrayı evvela devşirirler. Fakat bir kavle göre de önce serilen sofrayı ihvan kaldırır. Sebebi de sofrada kalan ekmekleri, halkın rahatça yemesini temindir. Sofra kaldırılınca herkes elini çeker, hâlbuki belki doymamış biri vardır, onun için o sofrayı ihvan kaldırır. Bir de o aslî sofranın evvel, ahir bütün sofraları muhit olması lazımdır. Yemek bitince şeyhlere, bir de nimet sahibine bu yemeğin hayır, taat ve ibadete sebep olması niyetine fâtiha okurlar. Üçüncü defa olarak padişahın adalet ve ihsan sahibi olması ve halkın huzur ve emniyette bulunması için bir fâtiha verilir ki böylece üç fâtiha verilmiş olur. Hâdim sofrayı devşirirken kalan ekmekleri sofranın ortasına toplar, sonra sofrayı devşirir, Halîl sofrasının tekbir edilmesini ve şeyhlerin ruhlarının kutlanmasını diler. Sofranın, konuklardan yemeğin kalıp artması, artanın da hesapsız olması şartiyle döşenmesi gerektir. Konuklar dışarıya çıkmayı diledikleri zaman evsahibinin ayağa kalkması, onları geçirmesi, gönül alçaklığı göstermesi, zahmet edip geldiklerinden dolayı özürler dilemesi gerektir.

Fasıl: Abdest yerine ait edepler.

Abdest yerine gidenin, yanında Tanrı adı bulunan şeyleri çıkarması, oraya başı açık, yalınayak gitmemesi lazımdır. İbriği sol eliyle tutacağı cihetle önce sol yenini sıvar. Oraya sol ayağiyle girer ve «Erkek ve dişi şeytanlardan Tanrıya sığınırım» der. Kıbleye karşı, yahut kıbleye arkasını dönerek oturmaz ve zaruret mikdarınca açılır, sol yanına eğilir. İstinca taşını da beraber götürür. İstinca, ardını taşla, (235. a) kesikle, yahut da bezle temizlemektir. İstibra, zekeri temizlemiye derler. İstinca, üç taşla temizlenmektir. Üç köşeli bir taşla da caizdir. Orada söz söylememek, bir şey yememek, ağızdan oraya bir şey atmamak, başı göğe tutmamak, aşağısına bakmamak, dağınık şeyler düşünmemek, orada fazla durmamak lâzımdır. İş bitince «Şükür Tanrıya ki bize faydası olanı bıraktı, zararı olanı bizden ayırıp defetti» der ve oradan ayrılır. İstinca ederken taşı üç kere makadın önünden ardına doğru çeker, ondan sonra suyla temizlenir. Sağ eliyle suyu döker, sol eliyle yıkanır. Küçük parmağıyle orta parmağının arasındaki parmağı küçük ve orta parmağının üstüne kor ve sürer, sonra temizlendiğini bilmek için su döker ve «Tanrım, gönlümü nifaktan, dilimi yalandan, önümü ve ardımı kötülüklerden temizle» der. Ovadaysa taşı beraber götürür, yumuşak bir yerde hacetini defeder, su dökerken bir katreyi bile sıçratmamaya dikkat eder. Yüzünü aya, güneşe, yahut rüzgara, yahut da kıbleye dönmemesi, yılan, yahut fare deliklerine abdest bozmaması, ayakta def'-i hacet etmemesi, derelere, yahut da halkın bakacağı, göreceği yerde, evlerin arasında, yıkık dıvarların yanında abdest bozmaması lazımdır. Üstünde Tanrı adı bulunan yüzüğü varsa ağzına alır. Yanında altın veya gümüş varsa işi bitinceye dek onları memelerinin üstüne, yahut boynuna bağlar. Bırakacak bir yer bulamazsa unutması ihtimaline göre emin bir dosta bırakır. Ayakta abdest bozmaz. İstincadan sonra parmağını duvara sürer ve temizce yıkar. Tanrı daha iyi bilir.

IV
Abd-al-Razzak Kâşânî
TUHFAT-AL-IHVÂN TERC.

(İst. Murad Molla, Abd-al-Hamîd I. 1447)

RAHMAN VE RAHÎM TANRI ADIYLE

Çok çok hamd ve senâ insan cevherinin hülâsasmı can âleminde en güzel bir tarzda eşsiz örneksiz meydana getiren ve yaratılış tavırlarını birer birer yürüterek onu en güzel bir surette varlık sahasına ulaştıran, yaratılışının zâhirinde, meydana gelişinin bâtınında nevilerce şaşılacak, çeşitlerce eşi olmıyacak şeyler gösteren, iki âlemin sırlarını onun varlığında yaratan eşsiz ve örneksiz yaratıcıya. Sonsuz övüş, bu nev'in arılığını güzel huyların yüce nimetlerine mahsus kılan, «Size görünen, görünmiyen nimetlerini tamamladı» (sûre. XXXI, Lokman, Âyet, 20) lûtfundan sonra da onları başarı ve doğru yolu buluş caddesine olgunlukla ulaştıran, bilgi nakışlarını, hikmet tarzlarım, edep rakamlarını, ahlâk güzelliklerini, onların nefisleri levhine nakşeden, cüvan-mertlik huy ve sıfatlarını, hürlük adetlerini onlara ihsan eden ve böylece onları, o olgunlukların zâhiri yüzünden hal diliyle öğülmüş, fütüvvet kademi yüzünden âlem ehlinden öndülü kapmış bir hale getiren nimet sahibi Tanrıya. Ucu bucağı bulunmıyan rahmet ve esenlik fazilet eshabı olanların önde gidenine, güzel ve yüce huyları tamamlıyana, geçmişlerin önderine, Tanrı yakınlarının uydukları Muhammed Mustafa'ya, evlâdına, sehabesine ve hususiyle fetâlar serveri iki cihanın kerem sahibi Tanrının üstün arslanı Ebû-Tâlib oğlu Alî'ye, aleyhisselam.

Bundan sonra bu beyaz sahifeleri karalıyan ve bu kara yazıları yazan, yaşadığı çağdaki bazı büyüklerin dileklerine uyup fütüvvet hakkında bir risale yazmış ve manalarını arapçayla eda etmiş ve ona «Tuhfat-al-İhvân» adını vermişti. Fakat bu yerin isteklilerinden ve bu diyarın fetâlarmdan olan ihvân-ı-safâ ve erbâb-i-vefânın çoğu arap dilini pek o kadar anlamadıkları halde Fars dilinde at koşturdukları cihetle o sözler, onların arasında zayi olan bir ganimet ve o kârın eşsiz örneksiz güzellikleri kesada uğramış bir mata' halindeydi. Bunun üzerine bazı sadık dostların dileğiyle tercemesi yapıldı ve kisvesi, arap ehlinin şivesinden acem ehlinin libasına büründü. Hakıykatlerin ve temellerin anlatılmasında kısalığa uyuldu, fazlalıklardan ve ferilerden kaçınıldı. Böylece de süslü ibarelerle ağır istiarelerden çekinildi, padişahlara layık elbiseden çıkarıldı, yoksulların libaslariyle kanaat edildi, zaruret mikdariyle iktifa edilip kısaltıldı, mühim ve gerekli sözler yazıldı, lüzumsuz ve beyhude lâflar atıldı. Risale, bir mukaddime ile on bab ve bir hatimeden ibarettir. Doğru yolu gösteren Tanrıdır, başlangıçlar onda son bulur.

Mukaddime.

Bir kaç faslı vardır. Birinci fasıl: Fütüvvetin hakıykati.

Bil ki fütüvvet, yaratılış nurunun zuhurundan ve meydana geliş karanlığını kaplayıp aydınlatmasından ibarettir ki böylece bütün üstünlükler, nefiste zâhir olur ve aşağılıklar giderilir. Çünkü insanın yaratılışı, âfetlerden ve eğreti sıfatlarla nefse ait dâiyelerden kurtuldu, tabiat perdelerinden ve cismanî ilgilerin bağlarından çözüldü mü saf ve aydın olur, olgunluğa istidat kazanır, kemale müştak bir hale gelir, adî isteklerden çekinir, aşağılık sıfatlarla kötü huylardan vazgeçmeyi lazım sayar, dünyaya ait menfaatlere koşmadan, asabî ve şehvete ait kuvvetlerden ayrılır, yüce himmetle geçici işlerden ileri gider, yüceliklere, büyüklüklere yönelir, tab'ında mevcut olan faziletlerle olgunluklara düşer, onları elde etmiye çalışır ki bu hale mürüvvet derler. İnsan, bu işlere düştükçe de sonuna ulaşır ve böylece nefsin hırsını, kahrım, kuvvetini ve şerrini kırmayı, onun kötülüklerinin, düzenlerinin kökünü kazımayı meleke haline getirir. Nihayet nefis, arılığı, aydınlığı, nurânîliği ve letafetiyle sabit kalır, bütün ve çeşitli iffet ve şecaat onda kökleşir, yerleşir, çeşitli hikmet ve adalet hassaları ondan bilfiil meydana çıkar. Buna da fütüvvet derler. Şu halde mürüvvet, yaratılışın kurtuluşu ve arılığıdır, fütüvvetse onun nuru ve düzenliği. Netekim mürüvvet, fütüvvetin temeli ve esasıdır, fütüvvet de vilâyetin temeli ve esası. Mürüvveti olmıyanın fütüvvetinin olması mümkün değildir. Fütüvveti olmıyan da asla vilâyete erişemez. Çünkü mürüvvet, kulun, yaratılışının doğruluğu vasıtasiyle Tanrıya ulaşması alametidir, Bundan dolayıdır ki Emîr-al-mü'minîn Alî aleyhisselam, «Mürüvvet sahiplerinin hatalarından geçin. Çünkü hiç bir mürüvvet sahibi yoktur ki eli, Tanrı elinde olmasın. Tanrı derhal onu doğru yola getirir» buyurmuştur. Mürüvvetin medarı iffettir. İffet tamamlandı mı mürüvvet tamamlanır. Fütüvvet, (352. b) Tanrıya yakınlık alâmetidir. Fakat Tanrıya bağlanan herkes Tanrı yakınlarından değildir. Netekim padişahın kapısında ve hizmetinde olanların da hepsi padişah yakınlarından olamaz. Tıpkı bunun gibi her mürüvvet sahibi de fütüvvet sahibi değildir. Fütüvvetin medârı şecaattır. Şecaat kemâle erişince fütüvvet tamamlanmış olur. Fakat şecaatin kemali, ancak gerçek emniyeti mucip olan yakıyndir. Çünkü şüphede olanın mutlaka ürküp korkması gerekir. Bu yüzdendir ki ulu Tanrı fütüvvet erbabını hidayetle, emniyetle ve imanla anmış ve «Onlar bir bölük yiğitlerdir, rablerine inandılar, biz de hidayetlerini arttırdık. Kalkıp rabbimiz, göklerin ve yeryüzünün rabbidir, ondan başkasına Tanrı diyemeyiz, dersek doğrudan çok, pek çok uzak bir söz söylemiş oluruz, dedikleri vakit kalplerini bize bağladık, kuvvetlendirdik» buyurmuştur (XVIII, al-Kehf, 13 - 14). Yani onlar öyle cüvan-mertlerdir ki ezelî istidat arılığı ve ilk yaratılış selâmeti ve fıtratın doğruluğunun lâzimesi olan aslî hidayet nuruyla iman ettiler. Biz de yakıyn dileği ve yoksulları doyurma nurunun teyidi tevfikiyle hidayetlerini arttırdık ve yakiyn nurundan faydalanmakta olan gerçek emniyetle gönüllerini kuvvetlendirdik, onları yiğitleştirdik. Bu suretle vakitlerindeki cebbarlara karşı tevhid kelimesini izhar hususunda cesaret buldular, onların tapısında iman hakıykatlerinde ayak diredile, tehdidlerine aldırış etmediler. Rabbimiz, göklerin ve yeryüzünün rabbidir dediler, vatanlarından, kardeşlerinden ayrıldıkları, nimet sebepleriyle büyük lezzetlerden geçtikleri halde hepsine de sabrettiler, sefer meşakkat ve zahmetlerini hazardaki huzurdan üstün tuttular.

Rivayet edilmiştir ki İncil ehli fısk ve küfran yolunu tuttular. Padişahları azgınlıkta aşırı bir hâl aldı. Hak dininden çıktılar, puta tapmayı kendilerine din ve mezhep edindiler, halkı da zorla bu yola yürüttüler. Hele onlardan Dikyanos, bu hususta pek ileri gitti, bütün halkı çağırdı. Kavminin yücelerinden bir kaç yiğit iyi

bir yol tutmuştu. Onları da puta taptırmak istedi ve çağırıp tehdit etti, türlü türlü ve çeşitli tehditlerde bulundu. Onları öldüreceğini söyledi, işkenceler etti. Onlar kabul etmediler, imanı ve Tanrı birliğini açıkladılar ve bunu açıklamayı arttırdılar. Kavimleri arasından ayrılmayı göze aldılar, mağaralardan birine sığındılar. Hikâyeleri Tarih kitaplarında meşhurdur.

Vilayet, beşeriyetin yok olması ve ahadiyette istiğrak, sevgi kudretinin zuhuru ve cevherinin ayrılık pasından arınmasıdır. Bu âyetin tefsirinin hakiykati, vilâyet mertebesine göre şöyledir: Rablerine iman ettiler. Bu, mükâşefe yeliyle ilm-al-yakıyn'den ibarettir. Hidayetlerini arttırdık. Bu, ayn-al-yakıyn mertebesi ve müşahede makamıdır. Kalplerini bağladık, kuvvetlendirdik. Yani Tanrı sevgisiyle nefs-i-emmâreye rağmen tevhid kelimesini izhara ve onu tekrara kalkışsınar, Dikyanos'un cismanî puta ve nefis isteği tanrısına davet etmesine inkârla karşı dursunlar, geçici lezzeti ayak altına alsınlar, onun tehditlerine, korkutmalarına karşı ölümü bile gözlerine alıp aldırış etmesinler, ihlâs ve tevhid muktezasından geçmesinler diye gönüllerini, mücahedede sabretmek, alıştıkları şeylerle hissî lezzetlerden huzur ve mürakaba makamında ayrılmak, dilek ve hazlarından geçmek, ağyara bakmamak, gök ve yer ehlinden emin olmak hususunda kuvvetlendirdik. Şeytanla savaşta ve nefis isteklerine aykırı hareket etmekte onlara yiğitlik, erlik verdik. Ondan başka bir varlığa Tanrı demeyiz, dersek yalan söylemiş, hata etmiş oluruz sözünün mânası da şudur: Tevhid hükmünden döner ve Hak'tan gayrıya bakar ve ondan başkasının müessir olduğuna kail olursak doğrudan uzak bir söz söylemiş, doğru yoldan azmış, dosdoğru caddeden çıkmış, zulüm ve cevirde ileri gitmiş oluruz, halbuki «Şüphe yok şirk, pek büyük bir zulümdür». (XXXI, Lokman, 13).

İkinci fasıl: Fütüvvetin kaynağı ve mazharı.

Fütüvvetin, vilâyetin temeli ve esası olduğu ve başlangıcının vilayetin kaidesi bulunduğu anlaşıldı ya; şu halde nerede vilâyet zâhir olursa orada fütüvvet kemâl bulmuş demektir. Çünkü fütüvvetin sonu vilâyetin önüdür. Netekim mürüvvetin sonu da fütüvvetin başlangıcıdır. Çünkü vilâyet yolu, ahlak, muamelât, ahval, mükâşefat, bilgiler ve müşahedelerdir ki halkın, ayn-ı-hakıykatte yokluğuna ulaşır. Fütüvvet yoluysa ancak ahlak ve muamelelerdir. Yaratılışın, tabiat kayıtlarından kurtulmasına varır. Yaratılış, meydana geliş lekelerinden arınıp kurtuldu mu maksat hasıl olur. Çünkü bütün faziletler insan yaratılışının, zâtî lâzimelerindendir. Aşağılıklarsa bir kaç eğreti ve garip şeylerden ibarettir ki bunlar, (353. a) tabiat perdeleri yüzünden insana ârız olur. Bundan dolayı da «Kazandığı hayrın sevabı da nefse aittir, iktisap ettiği günahın cezası da» denmiştir (II, al-Bakara, 286). Çünkü kisip'le iktisap arasında fark vardır. İktisap, kasıt ve niyetle bir şeyi elde etmek, bir şeyi kazanmaktır. Halbuki kisip, ne yolla olursa olsun kendiliğinden bir şey elde ediştir. Çünkü hayırlar ve olgunluklar, bu yaratılışın iktiza ettiği şeylerdir. Hangi yolla olursa olsun, bunlardan bir kısmı ele geçerse sevabı ve faydası insana aittir. Zira bunlar, zaten onda gizliydi, zuhur etti. Elbette eseri de onda mevcuttur. Halbuki şer işler, ona yabancı ve eğreti bir kaç şeydir. Onlar, nefis âleminden uzaktır. Uzaklığı da nurla zulmet arasındaki uzaklık kadardır. Onlar nefis âleminden ve pislik madeninden çıkıp ona yücelmiştir. Şu halde o kötülüklerde rüsuh kazandıkça ve o pislikler, insanda birikmedikçe vebali ve günahı da insana lâhik olamaz. Rüsuh ve teraküm, kasıtla, niyetle o kötülüklere yönelmekle ve onlarda ısrar etmekle sabit olur. Yoksa tövbe ve istiğfarla ve o kötülükleri yapmayı terketmekle yine arınır, tekrar kendi tab'ına, kendi arılığına döner. Hani su gibi. Suyun tabiatı souk olmasını muktazidir. Onu ne kadar ısıtsalar ateşten uzaklaştırılınca

o tabiat suyu kendisine döndürür, su soğur. Fakat bir çok defalar alışınca, kükürt kaynağının suyu gibi, artık ondan o ıssılık, o kükürt tabiatı giderilemez.

Velâyetin ilk noktası ve onu ilk açan, yani vahdet manası kendisinden yayılan, fütüvvet ve velâyet, onunla zuhur eden, İbrahîm Sallâllahu aleyhin mukaddes nefsidir. Çünkü ilk olarak tecrit yoluna ayak basan, dünyadan ve lezzetlerinden ayrılan, onun zinet ve şehvetlerinden uzaklaşan, babasından, anasından, kavminden, kabilesinden ayrılıp ehlinden, azizlerinden ve alıştığı lezzetli şeylerden, yurtlarından hicret ederek Tanrı sevgisiyle çeşitli bela ve meşakkatlere katlanan, gurbete ve savaşa sabreden, putları kırmağa ve cebir sahiplerine aykırı harekete kalkışan ve bu hususta yiğitlik gösteren odur. Öylesine ki düşmanları bile İbrahîm aleyhissalâtü vasselâmın fütüvvetine tanıklık ettiler, netekim ulu Tanrı onların sözlerini «Bir fetâ duyduk, putların aleyhine söylenmedeydi, ona İbrahîm diyorlardı» diye hikaye eder (XXI, Enbiyâ, 60). Üstünlük, düşmanların tanıklıkta bulunduğu üstünlüktür. Böylece fütüvvet kaynağı ve mazharı zâhir ve bâtın bakımından onun zatıdır, Sallâllahu aleyhi ve sellem. Bu yüzden ziyafet törenini o koydu, mürüvvet temelini o attı, yalnız yememeyi nezretti, oğlunu boğazlamıya fütüvvet kuvvetiyle kalkıştı, kurbanı sünnet haline getirdi. Vakti, sevgilinin adını duymakla hoş bir hale gelince bütün malından, mülkünden geçti, o adın tekrarlanmasını istedi. Malı her ne kadar çoksa da zevk halinde Tanrı adının ululanması için malını hor gördü. Rivayet ederler, Cebrail Aleyhisselâm, Tanrı tapısından yarabbi, İbrahîm'in bu kadar çok malı mülkü varken dostluk ve seçkinlik derecesini nereden buldu diye sordu. Tanrıdan, onun gönlü bizimledir, malla değil. Dilersen sına diye hitap geldi. Cebraîl, bir insan suretinde İbrahîm'in bulunduğu yerde bir tepenin üstünde göründü ve pek güzel bir sesle «Sübbûhun kuddûsun rabbul melâiketi verrûh» dedi. İbrahim neşelendi, Cebrail'in yanına gelip o sözlerin tekrarlanmasını diledi. Cebrail, malının üçte birini bana bağışla da yine okuyayım dedi. İbrahîm bağışladım dedi. Cebraîl tekrar okudu. Bunun üzerine İbrahim dedi ki: Diğer üçte birini de al, bir kere daha tekrarla. Cebraîl bir daha okudu. İbrahim, bunun üzerine bütün malım mülküm senin olsun, bir daha tekrarla dedi. Beyit:

Ey gönlümü heyecana veren, sözünü tekrarla. Çünkü sevgilinin sözü, ona ulaşma demektir.

Kutup İbrahîm'di, fütüvvetle cüvan-mertlik yolu onunla doğruldu, temelleri sabit bir hale geldi, ferileri kuvvetlendi, derecesi yüceldi. Emîr-al-mü'minîn Alî aleyhisselatü vesselâm'da takva ve zahidlikle ulaştığı dereceye ulaştı, erlik ve yiğitlikte bulduğu mertebeyi buldu. Nihayet üç günlük oruçtan sonra da kifaf mikdarı yemeğini ihsan etti de şânında «Tanrı sevgisiyle yiyeceklerini miskine, yetime ve esire verir, onları doyururlar» âyeti indi (LXXVI, al-Dehr, 8). Aziz canını, din düşmanlarının savaşında iman kuvveti ve yakıyn olgunluğuyla bağışladı. Hicret gecesi nefsini, Rasul'e fedâ etti, onun yerine yatıp uyudu, kendisini eli bağlı bir halde kanını dileyene teslim etti, nihayet «Alî'den başka feta yok» sıfatiyle havas ve avam arasında tanındı. Son zamanda da fütüvvet kutbu Mehdî aleyhisselâmdır. Netekim peygamberliğin ilk noktası Âdem'dir, kutbu İbrahîm, sonuncusu da Muhammed aleyhimüssalâtü vesselâmdır ve her biri Safiyy-Allah, Halîl-Allah, Habîb-Allah gibi bir lakapla lakaplanmıştır ki bu da ona delâlet etmededir. Muhammed'le diğer peygamberlerin İbrahim'e uymaları, onun kutupluğuna da tanıktır. Ulu Tanrı «İbrahîm'in doğru ve düzgün şeriatine uydu» demiştir (IV, al-Nisâ, 125). Şu halde Emîr-al-mü'minîn Alî aleyhisselâmın fütüvvet nisbeti İbrahîm salâvatullahi aleyhedir, İbrahîm'in nübüvvet nisbetinin Âdem'e raci' olduğu gibi. (353. b) Kim fütüvvet yoluna ayak basar, o yolda yürür, yahut fütüvvet isteği kendisinde üstün bir hale gelirse, onun feyzinden bir saçıntıya mazhar olmuştur, onun nurundan bir ışık ona vurmuştur. O kişiye, ona uymak, onun hidayetine ve

ahlâkına iktidâ etmek ve onun kutlu nefsinden medet dileyip onun tertemiz ruhundan feyiz istemek vaciptir. Bu suretle sevgi kuvvetiyle, onun izini izlemek iradesi ve bereketiyle, ona tâbi olmakla onun nefsiyle bir münasebet peyda eder ve bu münasebet yüzünden onun kemal feyzine kabiliyet istidadı elde eder ve ahvalinden bir kısmına sahip olur, mahabbetin rüsuhu ve inkiyadın çokluğu derecesinde de Tanrı izin verirse kadrince olgunluk istidadına ulaşır, başarı veren Tanrıdır.

Üçüncü fasıl: Fütüvvetin mehazı ve bu yolun başlangıcı.

Haberde gelmiştir, Peygamber aleyhissalâtü vesselâm, bir gün bir toplulukla otururken içeriye adamın biri girdi ve "Yâ Rasulallâh", dedi, filân evde bir erkekle bir kadın kötülükle meşguller. Peygamber, onları çağırmak ve işi sorup anlamak gerek buyurdu. Sahabeden bir kaç kişi onları getirmek için izin istediyse de Peygamber, hiç birine izin vermedi. Nihayet Emîr-al-mü'minîn Alî alayhisselâm içeriye girdi. Peygamber, Yâ Alî buyurdu, sen git de bu hal doğru mu, değil mi, anla. Emîr-al-mü' minîn Alî, yola düşüp o eve vardı. Kapıya gelince gözlerini yumdu ve içeriye girdi. Elini duvara sürterek evin çevresini dolaştı, dışarı çıktı. Peygamber'in huzuruna gelince Yâ Rasulallâh dedi, o evin çevresini dolaştım, orada kimseyi göremedim. Peygamber Aleyhissalâtü vesselâm, peygamberlik nuruyla anladı ve Yâ Alî buyurdu, sen bu ümmetin fetâsı, yani cüvan-merdisin. Ondan sonra bir kadeh su ve bir az tuz istedi. Selmân-i-Farisî, getirdi. Rasûl aleyhissalâtü vasselâm bir avuç tuz alıp bu şeriattir diyerek kadehe döktü. Bir avuç daha alıp bu da tarikat deyip onu da döktü. Bir avuç daha aldı, bu da hakıykat deyip onu da kadehe attı, Ali'ye verip bir az içirdi ve sen benim refîkımsın, ben Cebrail'in refîkıyım, Cebrail de ulu Tanrının refîkıdır dedi. Ondan sonra Selmân'a emretti, Ali'ye refıyk oldu ve ondan kadeh aldı, tuzlu su içti. Huzeyfe'ye buyurdu, o da Selmân'a refıyk oldu ve ondan kadeh alıp içti. Bundan sonra Peygamber, şalvarını Ali'ye giydirdi, belini bağladı, Yâ Ali, seni tekmil ediyorum dedi. Fütüvvetin alındığı yer ve bu yolun aslı işte bu hadistir. Bugün cüvan-mertler arasındaki usul ve fütüvvet yolunun dayandığı temel ve refıyklik ve kardeşlik yolunun esası budur, nisbet ve şecerelerini bu esasa göre düzüp koşarlar. Bunların her birinde güzel bir sırra, yüce bir manâya işaret vardır ki o suret, o mânanın libasıdır ve ona remz olarak konmuştur. Önce tuzlu su içmek var ya, bil ki bu yolun başlangıcı bilgi ve ahlâk, feyz almak ve faydalanmaktır. Her ikisi de kâmil bir nefis vasıtasiyle meydana gelir. Bu bakımdan su, bilgiye ve hikmete işarettir ki onlar ilk istidadın arılığı ve ezelî inayet takdiri ile insana bağışlanmış ve onlara kabiliyet kuvveti, insanın tabiatına verilmiştir ki kâmil bir nefsin feyziyle zuhur eder, kuvveden fiile gelir, gerçek yaşayışa sebep olur. Çünkü kalplerin yaşayışı bilgiyledir, netekim bedenlerin yaşayışı da suyladır. Her şey su ile dirilir. Bu mâna, insanın tab'ında bulunmasa hiç bir kâmil onu izhar edemez. Netekim, su da demiri ve taşı diriltemez. Bu yüzden Peygamber «Hikmet müminin kaybolmuş malıdır» buyurmuştur. İnsanın tabiatinde bu istidat varsa onu olgunlaştıracak bir kâmil gerektir ki onun feyziyle fiile gelsin. Bu sebeple bu şerbetin, bu yolu bilen ve feyzi ve nisbeti Peygamber aleyhissalâtü vesselâma ulaşan bir pîşkadem'den içilmesi lâzımdır. Çünkü bütün kalplerin diriliği ve bütün bilginlerin bilgisi Peygamber'dendir. Tuz, üstün huyların kemâli olan adalete işarettir. Çünkü insanın nefsindeki kuvvet ancak üstün huylarladır. Hiç bir huy da adalet olmaksızın düzelmez, doğrulmaz, olgunlaşmaz. Netekim beden de çeşitli yemekle, içmekle sıhhat ve kuvvet bulur. Fakat hiç bir yemek tuz olmadan lezzet vermez, sinmez. Ahlâk da istidattan sonra Peygamber'e uyma yolunu düzeltmiş bir kâmile uyulmadıkça fayda vermez. Çünkü Peygamber, onun için gönderilmiştir. Netekim kendisi de «Ben yüce huyları tamamlamak için gönderildim» buyurmuş,

ulu ve yüce Tanrı, onu, «Sen şüphe yok, büyük bir ahlâka sahipsin» diye övmüştür (LXVIII, al-Kalem, 4). Rasûl aleyhissalâtü vesselâmın işaret buyurduğu üç durağın aslı adalettir. Çünkü şeriat, ancak Hak ve halkla muamelelerde adalet suretinden ibarettir. Tarikat da (354. a) Tanrı emanetine hıyanetten çekinmek, yaratılışı nefsanî sıfatların kaplayışiyle kötü kuvvetlerin cevir ve zulmünden kurtarmaktan ve aslî durağına ulaştırmaktan ibarettir ki bu suretle bir şey, yerinden başka bir yere konmamış ve zulüm edilmemiş olur. Tarikat, bütün kuvvetleri ve melekeleri ifrat ve tefritten koruyup itidale ulaştırmaktır, böylece insan, azgınlığa ve düşmanlığa mensup olmaz, taksire ve yokluğa düşmez. Tarikatin sonu hakıykate ulaşmadır. Hatta adalet, ancak kesret âleminde vahdet hakıykatinin suretiyle mümkündür. Bu bakımdan şeriat, adaletin sureti ve görünüşü, tarîkatsa içyüzü ve aslının varlıkta sereyanı ve butundan zuhura hareketidir. Hakıykate gelince: O, adaletin mânası ve bâtınıdır. Adalete dayanan üç makamda tahakkuk olmadıkça kalpler, kötülüklerden kurtulamaz, ileri gidemez ve olgunlaşamaz. Bedenlerin sıhhati, gelişmesi ve kuvveti de yemekle olur, fakat yemeklerin lezzeti ve düzgünlüğü tuzladır. Şalvar giydirmek, iftetin üstünlüğüne işarettir. Çünkü iffet, avreti örtmenin ve ferci şehvetten menetmenin suretidir. İffetin esası budur. Sonra gelen fütüvvet ehli, fütüvvet talibinin kademine güvenmezlerse önce beline bir peştemal kuşatırlar. Ondan sonra fütüvvet hukukuna riayet eder ve güvenilecek bir dereceye gelirse şalvar giydirirler. Bel bağlamak, yiğitlik üstünlüğüne, hizmete kiyam etmiye, esası şecaat olan ve yiğitliği mündemiç bulunan tevazua işarettir. Bilginin olgunluğu amelle olduğundan bu makama ulaşmıya tekmil denir. Fütüvvet erbabı amelsiz ilme hiç bir değer vermezler. Amele kadem derler, ilme nazar. Kadem sahibini muteber tutarlar, nazar sahibini ondan aşağı sayarlar. Şu halde malûm oldu ki, bunlar remizlerdir ve bu remizlerle fütüvveti tamamlıyan ve sahibinde vilayet salahiyetini meydana getiren şeylere işaret olunmadadır. Bu da aşağılıklara aittir. Halbuki tasavvufta ilk iş yücelmedir, buysa yüce alemlere aittir. Tasavvufta baş tıraş etmek de sünnettir ki bu, fütüvvette yoktur. Çünkü baş tıraşı, yücelmiye mâni olan şeyleri gidermiye ve tasavvuftan maksud olan yokluğun başlamasına işarettir. Fütüvvet sahibi olmaksa varlık muktezası olan üstünlükleri ve güzel huyları kazanmaktır. Bu yüzden de aydınlanmıştır ki fütüvvetin sonu vilayetin başlangıcıdır. Netekim anlattığımız gibi fütüvvet nasıl tasavvufun cüzüyse vilayet de nübüvvetin cüzüdür. Tanrı daha iyi bilir.

Dördüncü fasıl: Fütüvvetin başlangıçları ve temelleri.

Aydınlandı ki fütüvvet, yaratılış nurunun zuhuru ve o nurun mümkün olan kuvvet âleminden fiil sahasına çıkışıdır. Şu halde başlangıcı da nefsi arıtmak, gönlü temizlemek olabilir. Güzel edepler, temiz ameller, beyenilmiş adetler, takdir edilmiş sıfatlar, doğru niyetler, yerinde fikirler, düzgün reyler, tertemiz işler, insanı hayra sevkeden ve hasenata yönelten şeyler, insanları aşağılık huylardan, kötü fiillerden alıkoyan, canavarlarla hayvanların işlerinden uzaklaştıran şey ve karanlık perdelerinin kalkmasına, nuranî hakıykatlerin açılmasına, nefis sıfatlarının kökünden giderilmesine, ruhani ışıkların doğmasına, hasılı maksadın husulü neye bağlıysa ve yolda yürümenin şartı neyse onun meydana gelmesine ve bütün bunların husulüne asli sebep hayâdır. Hayâ, istidat arılığı kitabının ünvanıdır. Nefis cevherinin kurtuluşuna, yaratılışın ve aslın selâmetine delildir. Güzelle çirkinin ayırd edilmesine kuvvet, insanın kötülüklerden çekinip güzelliklere ve iyiliklere yönelmesine kuvvet ondadır. Çünkü hayâ, nefsin, kendisinden çirkin ve ayıplanacak şeylerin çıkmasından korkmasıdır. Böylece tabiatında, noksanın âdiliğine, üstünlüğün olgunluğuna, kötülüklerden kaçınmanın vücubuna bir şuur peyda olmazsa bu mâna onda zahir olamaz. Bu yüzdendir ki Peygamber aleyhisselâm «Hayâ iman-

dandır», Emîr-al-mü'minîn Ali aleyhisselam da «Kim hayâ libasını giyinirse, halk onun ayıbını göremez», yani ondan ayıp sadır olmaz buyurmuştur. Mürüvvette esas ve kaide olan iffet faziletinin menşei hayâdır. Fütüvvetin dayancı ve temeli olan kaideler, sekiz tanedir ki bu yolun esası ve bu faziletin medârı bunlardır. Emîr-al-mü'minîn Ali aleyhisselâm, bunlara işaret buyurarak demişlerdir ki: (354. b) «Fütüvvetin aslı vefa, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, öğüt, hidayet ve tövbedir. Bu huylarla huylanmıyan fütüvvete ehil olamaz.» Fütüvvetin kemal alameti de oğlu Hasan aleyhisselâmın fütüvvet nedir diye sorularına verdikleri şu cevapta belirmededir: «Fütüvvet, kudreti varken affetmek, devleti varken tevazu göstermek, darlık zamanında cömertlik etmek ve minnetsiz ihsanda bulunmaktır.» Bunları elde eden, bütün üstün huyları elde etmiş olur. Zaten bütün bu faziletler dört fazilete münhasırdır: İffet, şecaat, hikmet, adalet. Sekiz aslın her ikisi, bu dört aslın cinsleridir. Tövbe ve cömertlik iffetin, tavazu ve emniyet şecaatın, doğruluk ve hidayet hikmetin, vefâ ve nasihat adaletin ferileridir. Her cinsten asıl mesabesinde olan, o cinsteki bütün nevilerin başlangıcıdır, fakat gaye ve nihayet makamında olan seçilmiş ve hassaten anılmıştır. Çünkü ilki, hepsinin zikrini icap eder, ikincisi hepsini toplar ve böylece ikisinin varlığı, diğer nevilerin varlığını mucip olur. Biz, Tanrı izin verirse bu sıfatların her birerini ayrı bir bapta anacağız.

Birinci bap: Tövbe.

Tövbeyi iffet babında asıl ve temel olduğundan, mürüvvet ve ihsanın başlangıcı bulunduğundan öne aldık. İffet akla ve şeriat buyruğuna uyup heva ve hevese uymamak için şehvet kuvvetini sarfetmek, hürlük ve yüceliğin meydana gelmesi ve âdilikle aşağılığın giderilmesi için nefse ibadeti bırakmak, ifrat ve tefritten çekinmektir. Bu suretle hırsa ve şehvete düşkünlük kalmaz ve tövbe, insanı hayvanlık sıfatlarının zuhurundan meneder. Ne hırs ve şehveti tamamiyle yok eder, ne de insanı ona düşkün bir halde bırakır. Böylece de insan hem ona düşkün olmaz, hem de cemat mertebesine düşmekten kurtulur. Nefis kuvvetlerinden ilki şehvet kuvvetidir. Üstün olursa insanı heva ve heves kuvvetiyle cehenneme çeker, hırs, tamah, cimrilik ve haset sebeblerini meydana getirir, insanın azmini zayıflatır, tenbelliğe, ihmale ve fütura düşürür; eri, kadın mesabesine koyar. İnsana ar libasını giydirir, hamiyet ve gayretini giderir, istek hevesiyle yüzünün suyunu döker. Tövbeyse, nefse ait kabahatler görülünen kutluluk nurlarının parıltısıyla kalbe gelen bir kuvvet ve hararettir ki insan, onunla Tanrının nehyettiği şeylerden dille, işle ve niyetle dönmeyi gerekli sayar, akıl ve şeriat bakımından kötü olup kınanan şeyden mürüvvet göstererek çekinmeyi vacip bilir, zâhirde, bâtında onlardan kaçınır. Netekim Tanrı razı olsun, İbn-i-Abbas «Tanrıya Nasuh tövbesiyle tövbe edin» (LXVI, al-Tahrîm, 8) âyetini tefsir ederken buyurmuştur ki: «Nasuh tövbesi, öylesine bir tövbedir ki sahibi, tövbesinde doğrucudur, kalben tamamiyle nadim olur, dille istiğfar eder, kötülüğü kökünden sökmiye niyetlenir ve bir daha onun benzeri bir şey yapmamayı azmeder.» Tövbe, fütüvvet adımlarından ilk adımdır. Tarikatin başlangıcıdır, bu yolu dileyenin temelidir. Bir şeyden dönmeyi niyetlenip ondan yüz çevirmeyi kurdu mu artık bir daha ona dönmiyen, hatta dönme imkânını bile gönlüne getirmiyen adam fütüvvete sahip olabilir. Çünkü fütüvvet için zarurî ve gerekli olan şeylerden biri, ercesine azim, sabırda kuvvet ve işlerde sebattır. Bu olmadıkça fütüvvette hiç bir durağa ulaşma imkânı yoktur. Hatta bunsuz bir adım bile atmak mümkün değildir ve doğru da olmaz. Nasuh tövbesi, şehvet ve lezzete ait olup vazgeçtiği şeyleri yapmamıya ve tövbeden önce heva ve hevese uyularak işlenen ve evvelce insana sevimli gelen, rağbet edilen şeyleri işlememiye sabretmeyi ve bu yolda ayak diremeyi icap ettirir. Bu durakta sabır, heva ve hevese itaatı terketmek, nefsi

bunlara uymadan meneylemek ve uyuş sebeplerine karşı durmaktır. Emîr-al-mü'minîn Ali aleyhisselâm buyurmuştur ki : «Ben bunu gördüm, bunu anladım, zaten yaşla da tecrübe elde edilir ya, sabrın sonu iyidir.» Tövbe, cüvan-mertlerin sahip oldukları sıfatların başlarındandır ve sükûn ve vekar huzurunu meydana getirir. Sükûn, şehvetlerin coşkunluğu anında oturamakla olmak, lezzetleri dileme hususunda taşkınlık ve tezlik göstermeyip sakin bulunmaktır. Vekarsa, dilekleri elde etmede yavaşlık göstermek, kazançları ele geçirmede ileri gitmemiye riayet etmektir. Peygamber aleyhisselâm, «Yavaşlıkla hareket eden doğruya ulaşır, yahut neredeyse ulaşacaktır. (355. a) Acele eden hatâ eder, yahut etmek üzeredir» buyurmuştur. Bu iki sıfattan, nefiste ahlak yüceliği ve takvâ meydana gelir. Çünkü huy yüceliği nefsin uygunluğunu ve kalbin yüceliğini icabettiren şeylerdir. Takvâ da kötü işlerden çekinmek ve iyi işlerde bulunmayı adet edinmektir. Nefis huzuru ve topluluğu meleke edinir, kendisindeki dağınıklık giderse mutlaka bâtınında bir arılık meydana gelir, bulanıklığı gider, can gözü açılır, güzellikleri kötülüklerden ayırd eder ve onda arılığı mikdarınca olgunlukta sevgi meydana gelir, onları elde etmek için çalışmıya başlar, noksanı icabeden şeylerden kaçar, nurla zulmet nasıl bir araya gelemezse, o da kötülüklerden öylece nefret eder. Takvâdan kanaat ve tahammül meydana gelir. Kanaat geçim sebeblerine fazla sarılmamak, geçinecek mikdarla iktifa etmektir. Tahammül, istiğna göstermek, giyim ihtiyacını ve geçim yokluğunu bildirmemektir. Çünkü kifaf, geçimde muayyen bir haddi gözetmektir. Bu haddi gözetmeyince isteğin sonu yoktur, insanı hırs kaplar, takvâyı bozar. Halka yokluğunu bildirirse bile Tanrının izni ve takdiri olmadıkça hiç bir kimse ona çare bulamaz. Oysa hırsa ve tamaha mensup olur. İstiğna gösterecek, tahammül edecek olursa, mukadder olan pay ona ulaşır, rahat ve huzur bulur, övülür ve iyi ad kazanır. Kanaatta da düzenden çıkmamak gerektir. Düzen, işleri ihtiyaca göre hesaplamak, sebepleri sıraya koymaktır. Emîr-al-mü'minîn Ali aleyhisselâm «Hesaplı harcet, fakat darlığa düşme, eli dar ve nekes olma» buyurmuştur. Kanaatin sonu hürriyettir. Hürriyet, malı korkusuzca ve aşağılıklara, âdiliklere düşmeden kazanmak ve riyasız, minnetsiz iyi yerlere sarfetmektir. Hürriyet, fütüvvetin sermayesi, mürüvvetin ünvanı, hizmet mantıkasınm şemsesi, inciye benziyen iffet huylarının dizisi ve kardeşlik yüzüğünün taşıdır. Bu yolun esas temeli ve cüvan-mertlerin aslî huyudur. Hürriyet sahibi, şehvete tapmayı reva görmez, lezzeti istemede kimseye karşı alçalmaz. Yüce nefsini bir lokma için satmaz, âdîlik ve aşağılık libasına bürünmez, dünyaya ait faydaları elde etmek için canla başla çalışmaz, heva ve heves bağlarına tutsak olmaz, nefsin ve şehevî kuvvetlerin isteklerine uyup horlanmaz, Tanrının verdiğine kanaat eder, nasibi olmıyanı elde etmek için yüzünün suyunu dökmez, başkalarının payına düşene bakıp haset etmez, karnının ve belinin lezzetine tutulmaz, mal toplamada, elindekini vermemede vebale uğramaz, nefsin hırsına itaat etmez. Çünkü, nefse tapan, erlikten çok uzaktır, o, âdeta kadındır. Hürriyet, mürüvvetle son bulur. Lezzeti terketmek, halka ihtiyacını bildirmeyip istiğna göstermek, halkın sahip olduğu şeyleri istememek, yüzünün suyunu korumak, kendisine gerekli olup elde ettiği ve elinden çıkarmak istemediği şeyi severek, gönülle halka ihsan eylemek, mürüvvetin gerekli sıfatlarındandır. Ulu ve yüce Tanrı, Davûd Peygambere, aleyhisselâm, vahyetmiş ve "Ya Davûd, dinde ve mürüvvette olgunluğa ulaşmamış kişiyle konuşma" buyurmuştur. Mürüvvetin olgunluğu da cömertliktedir. Çünkü iffet sıfatının sonu ve gayesi, cömertliktir. Tanrı cüvan-mertlere başarı verir ve onların dostudur, Tanrı daha iyi bilir.

İkinci bap: Cömertlik:

Cömertlik, verilmesi gereken şeyi, vermek icabeden kişiye nasıl verilmesi lazımsa, öylece, onu minnet

zahmetine düşürmeden, yahut övüşten ibaret bile olsa bu verişe bir karşılık beklemeden ve bir maksat gütmeden vermektir. Cömertlik, iffet derecelerinin en üstünü, mürüvvet mertebelerinin en yücesi, cüvan-mertlerin attıkları adımlardan son adım ve onların zahitlikte ulaştıkları duraklardan en şerefli duraktır. Onunla vasıflanan ve cömertliğin hakkını gereği gibi yerine getiren kişi, bütün iffet nevilerini ayağının altına almış, iffetin her derecesine ulaşmış ve iffet ehlinin üstü olmıya ve bu sıfatla övülüp ululanmıya hak kazanmıştır, Peygamber aleyhisselâm, «Cömert câhil, bana nekes ibadet ehlinden daha sevgilidir» buyurmuştur. Cömertliğin en aşağı derecesi müsamahadır. Müsamaha, terk edilmesi gerekmiyen hakkı ve malı, bağışlama yoliyle terketmedir. Ulu Tanrı «Güçlüğe düşmüş kişi, bir kolaylık elde edinciye dek borcunu vermede sıkıştırılmaz. Eğer tasadduk ederseniz, biliyorsanız bu, sizin için hayırlıdır» buyurmuştur (II, al-Bakara, 280). Bundan sonra semahat gelir ki o, verilmesi vacip olmıyan şeyi üstünlük yoluyla ihsan etmektir. Emîr-al-mü'minîn aleyhisselâm «Semahat sahibi ol, fakat israfta ileri gidici olma» buyurmuştur. Bu sıfata, cüvan-mertlerin en hususî sıfatı olduğundan ve onsuz fütüvvetin olmasına imkân bulunmadığından bazıları «cüvan-mertliğin nefsi» adını verirler ve fütüvvet erbabının huylarının çoğunu, bu huya münhasır bilirler. Yani bu yolda cömertlik o derecede lazımdır ve o olmadı mı cüvan-mertliğin vücudu kalmaz. (355. b). Fakat bu, cömertlik oldumu fütüvvet de olur, yahut cömertlik fütüvvetin olgunluğunu icabettirir demek değildir. Üçüncü mertebe müvasâttır ki bu, sevgililerle dostlara yardım için malını vermek, kendisine ait ne kadar malı varsa bu aidiyette hiç bir rüçhan gözetmeksizin o mallara onları da iştirak ettirmektir. Ondan sonra kerem gelir. Kerem, büyük işlerle yüce maksatlar uğruna malını, kolayca ve güzellikle bağışlamaktır. Emîr-al-mü'minîn aleyhisselâm «Kadir ve mertebeler, ihsanla büyür, yücelir» buyurmuştur. Bundan sonra ihsan gelir. O, mal vermekle insanın sevinmesi, neşelenmesidir. Bu huyların en yücesi ve üstünü bağışlamaktır ki o da ihtiyacı olduğu halde malını vermektir. Ulu Tanrı «Tanrı sevgisiyle miskini, yetimi ve esiri doyururlar» buyurmuştur (LXXVI, al-Dehr, 8). Bu huy, fütüvvet ehlince cömertliğin en yüce mertebesi ve en yüksek zirvesi ve güzelliklerin güzelliğidir. Çünkü kadirlerinin üstünlüğü ve derecelerinin tefavütü bu huyla meydana çıkar. Birbirlerinden üstün oluşları bununla anlaşılır ve bu huy, sınama vaktinde cüvan-mertlerin mehengi ve insan kadir ve cevherinin miyarıdır ki kuru dâvada bulunan, dâvasında doğru olandan, haklı bulunan, yalancıdan bu huyla ayrılır. Nefsin tecerrüdüne bundan daha kuvvetli bir delil yoktur. Çünkü malı, ona bağlıyken, onu severken bağışlamıya imkan yoktur. Bundan dolayı bu huya nazaran bütün huyları hor sayarlar ve hiç birini bu değerde bulmazlar, bunu hepsinden üstün tutarlar. Bu huya sahip olanı yüce ve büyük sayıp ihvanın üstünü görürler. Geçmişler, bu huyu elde etmiye pek çalışmışlar ve kadrini pek büyük tutmuşlardır. Huzeyfe-i-Advî'den rivayet edilmiştir, demiştir ki: Amıcamın bir oğlu vardı. Yermük savaşında onu bulamadım. Savaştan sonra biraz su aldım, onu aramıya koyuldum. Henüz ölmediyse ağzına birazcık su damlatayım, yüzüne birazcık su serpeyim diyordum. Nihayet onu ölüm halinde buldum. Biraz su vereyim dedim. Ver diye işaret etti. O sırada birisinin, ah yandım sesi kulağına erişti. Önce ona götür diye işaret etti. Onun yanına vardım, o adam, Âs oğlu Hişam'dı. Tam su vereceğim sırada başka birisinin ah dediğini duydu, önce ona götür dedi. Yanına gittim, baktım ki ölmüş. Hişam'a döndüm, onu da göçmüş buldum. Amıcamın oğluna koştum, baktım ki o da ruhunu teslim etmiş. Beyit:

Din erlerinin türesi, Tanrıdan yakıyne sahip olanların âdeti böyledir.

Bağışlamanın kemâli, bâki hayırları ve ahirete ait kutlulukları da ihsan etmektir. Çünkü cüvan-mertlerce geçici hayırlarla zevali olan şeylerin ihsan edilecek kadar bir değeri yoktur. Emîr-al-mü'minîn salavatullahi

aleyhten rivayet edilmiştir ki tam kırk yıl rastladığına önce selam verir, kimsenin kendisinden önce selam vermesine meydan bırakmazdı. Sebebini sordular, buyurdu ki: «Peygamber salavatullâhi aleyhten duydum, önce selam vermenin pek büyük bir sevabı var. Bundan önce o sevabı elde etmek için evvelâ ben selâm veriyordum. Fakat şimdi o sevabı halka bağışlamadayım.» Yine rivayet edilmiştir, Hasan ve Huseyn aleyhimesselâmın arasında şiddetlice bir şey olmuş, ikisi de birbirlerine küsmüşlerdi, yüzlerine bakmıyorlardı. Huseyn, barışmak için Hasan'ın gelmesini bekledi. Nihayet Hasan geldi, onu kucakladı, gönlünü aldı. Huseyn dedi ki: Sen büyük ve benden üstün olduğun halde neden şimdiye kadar ben sana gelmedim de senin gelmeni bekledim biliyor musun? Hasan, neden diye sorunca dedi ki: İki kişi birbirine kızıp küserse önce barışıp öbürünün rızasını alanın ne derecede sevaba gireceğini ceddim Tanrı elçisi Muhammed sallallâhu aleyhten duydum, o sevaba senin girmeni istedim, yoksa daha önce ben gelir, senden hoşnutluk dilerdim. Başarı veren Tanrıdır.

Üçüncü bap: Tevazu.

Bu, şecaat mertebelerinin ilkidir. Şecaat, korkulu vakitlerle darlık ve musibet zamanlarında asabî kuvveti apaçık akla ve doğru reye muti' etmektir ki bu da hayvanlık kudretinin itidali ve kemalidir. Çünkü bu kuvvet bazan ifrata varır, mevki, kahır ve saltanat isteğine kalkışır, ululanma, kendini görme, haset ve hiddet gibi şeyleri meydana getirir. Bazan da tefrite varır, korkaklık, yüreksizlik, ürkeklik ve gevşeklik meydana getirerek insanların yüceliğini, aydınlığını ve alımını giderir, kadrini, değerini azaltır, yok eder, akıllılara karşı insanı hor bir hale sokar, akıl azlığına, re'y düşkünlüğüne mensup eder. Tevazu, üstünlük ehliyle dostları ve sevgilileri ağırlamak, ululamak, mal ve mevki bakımından kendisinden düşkün, fakat üstünlükte ve yücelikte kendine eş, yahut kendisinden ileri olanları büyük saymak, onları yüceltmek ve kendisinden aşağı bile olsa, münkün olmadıkça, kendisinden aşağı bile olsa herkese, değerini ve mevkiini vermektir. Ulu Tanrı «İman edenlerden sana uyanlara karşı mütevazı ol» buyurmuştur (XXVI, al-Şuarâ', 215). Bu huy, nefsin, kendi hakkında itinası azalmadıkça, kendi değerine iltifat etmesi ortadan kalkmadıkça olgunlaşmaz. Bu huydan hilim meydana gelir. Hilim, nefsin huzur ve sükûnudur, kızgınlık zamanında kınamayı, ayıplamayı ve hiddeti bırakmak, kavga ve düşmanlıklarda yumuşaklık ve yavaşlıkta bulunmaktır ki hepsi de tevazuun sonuçlarıdır. Böylece bu huyun zıddı olan kabalık, sertlik ve nobranlık, nefisten çıkar, tezlikle acelecilik yok olur, elemlerle belalara karşı kuvvet ve sebat, meleke haline gelir, bu husustaki sebatsa istenen şeylere sabretmektir. Bundan dolayıdır ki Emîr-al-mü'minîn Ali aleyhisselâm «Sabır iki kısımdır: İstemediğine sabır, sevdiğin şeye basır»buyurmuştur. Bu sebattan da tahammül, yani bedenî yorgunluklarla meşakkatlere, insana gelip çatan zahmetlere dayanmak, azâ ve cevarihi hayrat ve hasenat kazanmak ve kalıcı iyi işleri biriktirmek hususunda yormak, incitmek ve yıpratmak ve buna sabretmek meydana gelir. Ulu Tanrı «Bizim için savaşanlara yollarımızı gösteririz» buyurmuştur (XXIX, al-Ankebût, 69). Bu âyet gereğince bu huydan da şehamet doğar. Şehamet, insanı iyilikle andıran ve bir çok sevaplara nail eden büyük işlerle yüceliklere nefsin düşkünlüğüdür. Çünkü nefis ne kadar riyazat çeker ve bu suretle arınırsa kalb o derecede kutluluk âlemiyle münasebet peydahlar ve bu münasebet yüzünden de yüce işlerle üstün maksatları aramıya koyulur. Bundan dolayı Peygamber aleyhissalâtü vesselâm «Tanrı, yüce işleri ve onların yükseklerini sever, kötü işlere buğzeder» buyurmuştur. Çünkü yüceliklerle güzel ve temiz şeyler ancak arılıkla, kalbin nurlu oluşuyla istenir. Aşağılık ve âdi şeylerse, ancak nefsin karanlık oluşu ve bulanık bulunuşu yüzünden dilenir. Şehametten

nefis ululuğu ve himmet yüceliği meydana gelir, nefis ululuğundan da afiv doğar. Çünkü nefis ululuğu, çoğu hor görmek ve büyüğe, küçüğe tahammül kuvvetine sahip olmaktır. Bu sıfatın varlığıyle hiç bir kimsenin suçu ve cürmü, insanın nefsine tesir etmez ve insan başkalarının eziyetinden incinmez, böylece de kudreti varken öc almayı kurmaz, suçtan geçmek ve bağışlamak, ona güç ve ağır gelmez. Affetmek, fütüvvet ehlinin ana huylarından ve büyük sıfatlarındandır. Onlar, bu huyda da birbirleriyle yarışırlar. İhvanın cevherlerinin arılık derecesini bununla sınarlar. Erlerin değerlerini ve mertebelerini onunla tanırlar. Bu sıfatta rikkati, yani kendi cinsinden olanlara bir eziyet edilirse kendisine elem ve ıztırap vermediği halde teessür duymayı ve incinmeyi meydana getirir. Böylece rikkat sahibi, hemcinsini incitmekten çekinir, onların suçlarına karşılık kısas istemez, hatalarından geçer. Ne suretle olursa ve nasıl kolayına gelirse öylece onların derdini, belasını, düştükleri sıkıntıyı ve zararı gidermeyi kendisine vacip bilir. Rikkat, itidal derecesine geldi mi hamiyete eş olur. Hamiyyet, kendisinin ve ihvanın dinini ve hürmetini töhmetten korumak, ehil ve aşiretini zulüm görmeden ve aşağılığa düşmeden muhafaza etmektir. Peygamber aleyhissalâtü vesselâm «Töhmet yerlerinden sakının» buyurmuştur. Bu, onların huy ve âdetlerinin en hususî olanı, ahlâk ve vasıflarının en yücesidir. Bu hususta elemlere ve korkulara tahammül ederler, tehlikelere atılırlar, şereflerini koruma hususunda mallarını, canlarını bağışlamayı kolay görürler, onun azlığına ve yokluğuna aldırış etmezlikten gelemezler. Bunun sonu da himmet büyüklüğüdür. Himmet büyüklüğü, âhiret kutluluğuna karşı dünya kutluluğuna, yahut kutsuzluğuna aldırmamak, cüz'î dileklere karşı hakarete düşmekten çekinmek, hemcinsinin hayatı karşılığında ebedî hayata nâil olacağını bilse bile canını feda etmektir ki böylece onlar, tehlikeli şeylere pek o kadar kıymet vermezler ve büyük maksatlara ulaşabilmek için muhatarayı düşünmezler bile. Küllî dilekleri aradıklarından o dilekler uğruna canlarını da terkederler, tenlerini de ve candan geçmeyi pek ehemmiyetsiz görürler. «Zararı yok dediler, biz rabbimize dönmedeyiz» (XXVI, al-Şuarâ', 50) âyeti, onların vasfıdır. Bu mânada ancak şecaat faziletinin sonu olan gerçek emniyetle tahakkuk edilir ve tevazuun kemâli, emniyet tahakkuk etmedikçe elde edilemez, buna imkân yoktur. Yardımı dilenen Tanrıdır.

Dördüncü bap: Emniyet.

Emniyet, korku ve musibet anlarında bağırıp elemlenmemek, büyük vak'alarla tehlikeli şeylerde gönlünü bozmamak üzere nefsin dayanması ve itmi'nan sahibi olmasıdır. Netekim ulu Tanrı, «Onlardır ki emniyet onlar içindir ve onlardır doğru yolu bulanlar» demiştir (VI, al-An'âm, 82). Buna necdet de derler ki (356, b.) şecaatin en üst derecesi, gayesi ve nihayetidir. Bu da kader sırrını iyice anlamadan ve yüce, ulu Tanrının korumasına tam olarak ve adamakıllı dayanmadan nasip olmaz, yakıyn kuvveti, bütün kudretlerin Tanrı kudretinde mahvolduğunu anlamadıkça ve halkı kuru odunlar mesabesinde görmedikçe meydana gelmez ve şecaat fazileti kemale ermez. Çünkü insan, Tanrıdan gayrıda bir tesir ve kuvvet görüp halkın, onun varlığına rağmen bir varlığı ve eseri olduğunu sandıkça ve onun koruması oldukça hiç bir yaratılmışın, kendisine kötülük edemiyeceği ve hiç bir afetin ona ulaşamıyacağı hususunda şüphe ettikçe korku ve iztırap çeker, bu zarurîdir, emniyete ve itmi'nana ulaşmasına imkân yoktur. Gönlü yakıyn nuruyla aydınlanmıyan, şüphe ve bilgisizlik karanlıklarından kurtulmıyan, ister arabın ileri gelenlerinden olsun, ister türkten bulunsun, daima ürker, korkar, gönlü kötüleşir, dağılır. Havassın emniyeti, şiddet, kuvvet ve yiğitlik demlerinde ayak diremektir ki bu da inanışta yakıyn kuvvetine sahip oluştan başka bir şeyle mümkün değildir. Yoksa insan her arıktan korkar, her tikeni bir kılıç, her dıvarı bir adam sanır. Fakat ecelin mukadder olduğunu ve ömür mik-

tarının tayin edilmiş bulunduğunu düşünse, her olacak şeyin ezelden takdir edildiğini anlar ve istediği kadar kuvvet sahibi olsun, istediği kadar sayı bakımından üstün bulunsun, hiç bir düşmanından korkmaz. Emîr-al-mü'minîn Alî salavatullâhi aleyh, Handak savaşında Abd-i-Vüd oğlu Amr meydana gelip kendini övmiye başladığı, elinde ölen arap yiğitlerinin adlarını birer birer andığı, halkın onun cüret ve fasahatından korkup herkesin, bu adamın dili böyle, ya kılıcı nasıl dediği zaman hiç aldırış bile etmedi, onunla savaştı. Savaştan sonra Ali'ye, ondan korktun mu diye sordular. Tanrıdan başka kimseden korkmayandan herkes korkar, fakat o, kimseden korkmaz. Amma Tanrıdan korkmıyandan kimse korku duymaz buyurdu.

Hikâye: Hâtem-i-Asam'dan, Tanrı rahmet etsin, rivayet edilmiştir, demiştir ki: Ben Horasan savaşlarının bazısında Şakıyk-ı-Belhî ile beraber bulunmuştum. Savaş meydanında Şakıyk'a rastladım. Bana, gönlün nasıl, ne âlemde dedi. Zifâf gecesindeki heyecanı duyuyorum, ondan hiç farkı yok dedim. Ben dedi, bütün tehlikelere rağmen eminim. Kalkanını attı, silahını çıkardı, yatıp kalkanına başını koydu, uykuya daldı ve horlamaya başladı. İşte emniyet ve gerçek itmi'nan budur. Bu öyle bir şeydir ki sahibinden yakıyn nuruyla perde kalkmıştır, o insanın gözü açılmıştır, gönlünü bozmaz ve bir şeyden korkmaz. «Bize Tanrının takdir etmediği şey erişemez» sırrı (IX, al-Tevbe, 51), ona açılmıştır, onu açıkça görür ve takdirinde olan şeyden çekinmenin bir fayda vermiyeceğini anlar. Tanrı dilediğine kadirdir.

Beşinci bap: Doğruluk.

Doğruluk, hikmetin temeli ve dayanağıdır. İlk basamağıdır. Hikmet, söylemek kudretinin üstünlüğü ve olgunluğudur. Söylemenin faydası, kişiye bilmediği şeyi haber vermektir. İnsanlar, bu hassayla öbür canlılardan ayrılır ve bununla hepsine üstün olur. Tanrı inayetiyle insan, bu sıfatla yücelmiştir. Fakat haberler, vakıa uygun düşmezse, sözün hassası zuhura gelmez ve sözden maksat neyse meydana çıkmaz. Bundan dolayı da insan, hayvanlarla müsavi bir dereceye düşer. «Onlardır hayvanlar gibi» ayetine uyar ve bu yüzden ondan umulan şey meydana gelmediği ve kendisinde olandan aykırı, hatta daha aşağı bir şey zuhur eylediği cihetle, «Hattâ onlar, hayvanlardan da daha azgın ve sapıktırlar» hükmüne girer (VII, al-A'raf, 179). Şüphe yok ki bu çeşit adamı, gerçekten adam saymıya imkân yoktur. İşte bu yüzden Emîr-al-mü'minîn Ali aleyhisselâm «Yalan söyleyende mürüvvet olamaz» buyurmuştur. Bu durakta hikmetten maksat, eşyayı, olduğu gibi anlayış, işlerdeki doğru ve gerçeğe uygun şeyleri, nasılsa öylece buluştur. Bu suretle söz ve iş doğruluğu meleke haline gelir. Doğruluk ya niyette olur, ya sözde, ya işte. Niyette doğruluk her başlanan işte Tanrı tapısına doğru bir maksatla yöneliştir. Netekim Tanrı «Ona doğrulukla gidin, yürüyün, yolunda doğru hareket edin» buyurmuştur (XII, al-Secde, 6), öylesine ki o işte, Tanrıdan gayrı bir şey bulunmasın, ondan başka bir maksat güdülmesin. Kişi ne yaparsa Tanrı için ihlâsla, riyasız ve nifaksız yapsın. (357. a) Onda halk görsün, yahut sevap kazanayım, karşılığında bir şeye erişeyim, yahut da şöhret ve ad san sahibi olayım, beni övsünler gibi bir maksat bulunmasın. Çünkü bunların her biri, mürüvvette ayıptır, onu bozar ve fütüvveti kirletir. Bu bakımdan insanın her yapacağı işte, her bulunacağı harekette adam akıllı düşünmesi, Tanrının, o işte kendisini hakka ulaştırmasını dilemesi ve o işte başka bir maksat beklememesi gerektir. Böylece Tanrı ona başarı verir. Şunu da bil: Hiç bir iş yoktur ki o işte Tanrının, kul üzerinde bir hakkı olmasın. O iş, ancak o hakla durur, bedenin canla durduğu gibi. Şu halde o hakka riayet etmezse, o iş murdarlaşır, pisleşir ve haram olur. Doğruluk, Kur'an'da, malın, nefsin telefini bile mucip olsa sözü doğru söylemek diye tarif edildiğinden

yalan söz söylememektir. Hele şeriate ait haklara taallûk eden sözde hiç yanlış olmamalı. Çünkü yalanın en kötüsü, Tanrıya ve Peygamber'e iftirada bulunmaktır. Cüvan-mertlik yolunda yalandan beter bir şey yoktur. Hattâ o dereceye kadar ki «Erlik, doğruluktan ibarettir» derler ve yalana «Erkeklerin hayız görmesi» adını verirler, ondan daha büyük ayıp ve cüvan-mertliğe aykırı bir şey tanımazlar. Ancak küllî bir iş veya dinî bir şey, onunla olabiliyorsa bâzı târiz ve tasrihlerle yalan ve yanlış söz söylenmesi, bu hükümden dışarıdır. Emîr-al-mü'minîn aleyhisselâmın fütüvvetin esasını anlatırken bahsettiğimiz sözü, yahut İbrâhîm aleyhisselâmın putları kırmak için «Ben hastayım» (XXXVII, al-Saffât, 89), yine «Büyükleri yapmıştır» (XXI, al-Enbiyâ', 63) demesi ve bunlara benzer şeyler gibi. İşteki doğruluğa gelince: Her hak sahibinin hakkını büyük tutarlar, şeriatte, yahut örfte çekinilmiyen çeşitli ve cüz'î kötülüklerle fenalıklardan bile kaçınmayı vacip bilirler. Fütüvvet sahibi, açıklayınca utanacağı bir işi gizlice de yapmıyan kimsedir. Fütüvvet sahibinin dışı, hiç bir suretle içine aykırı olmamalı, gizliliği, açıklığı müsavi bulunmalıdır. Öylesine ki onun bütün işlerini, sözlerini, düşüncelerini ve niyetlerini bir tabağa koysalar da âlemdekilere gösterseler o tabaktaki şeylerden hiç birinden çekinmemesi ve küçük bir şeyin bile gizlenmesini istememesi gerektir. Hasılı bu hususta doğruluk, ulu bir asıl, büyük bir adım ve yüce bir kademdir. Doğru olmıyanların fütüvvetten hiç bir hazzı, hatta mürüvvetten hiç bir payı yoktur. Doğruluğu şiar ve âdet edinen kişiye bütün hayır kapıları açılır, bütün şer yolları kapanır, bütün kutluluklarla olgunlukları elde etmiye istidat kazanır, bütün noksandan ve şekavetten korunur. Çünkü hayırlarla kutlulukların ve olgunlukların mayasının hamuru odur. Hepsi onunla yol bulur, ondan meydana gelir. Doğruluktan arılık zuhur eder ki o da gayb suretini kabul için gönlün nurlanması ve kalbin açılmasıdır. Ulu Tanrı «Tanrının, gönlünü islam için açtığı kişi, rabbinden nura nâil olmuştur. Tanrı sözünü kabul hususunda gönlü dar kişiye benzer mi?» buyurmuştur. (XXXIX, al-Zümer, 22). Arılık, anlayış, zekâ ve buluş kabiliyetinin çoğalmasıdır. Anlayışın içi, vehim ve hayâl perdeleriyle kötülüklerden ayrılmış olan aklın özüdür ki o, Elest ahdini anış ve kutluluk âlemini hatırlayıştır. Ulu Tanrı «Ondan ancak akıl sahipleri öğüt alır» buyurmuştur (XIII, al-Ra'd, 19). Anıştan ezberleyiş ve koruyuş meydana gelir, gönül kulağı açılır, insan ezel ve edeb sırlarını gözetir. Netekim Tanrı «Onu, unutmıyan, belliyen kulakta korur, unutmaz» buyurmuştur (LXIX, al-Hâkka, 12). Abd-Allâh-ibn-al-Hasan'dan rivayet edilmiştir ki bu ayet inince Peygamber aleyhissalâtü vasselâm, Emîr-al-mü'minîn Ali alayhisselâma, «Ya Ali, Tanrıdan senin kulağını belliyen, unutmıyan kulak yapmasını diledim» buyurmuştur ki, Emîr-al-mü'minîn aleyhisselâm, ondan sonra hiç bir şeyi unutmadım ve bir şeyi unutmama imkân kalmadı buyurur. Belleyip unutmamanın özünden de hidayet doğar. Hidayet, hikmetin sonudur. Tanrı, dilediğini doğru yola sevkeder.

Altıncı bap: Hidayet.

Hidayet, başarı yardımiyle can gözünün açılması ve teyit nuruyla sürmelenmesidir ki, böylece insan, dilediğini açıkça görür. Ulu Tanrı «Onlardır ki kalplerine Tanrı imanı yazdı ve onları ruhla kuvvetlendirdi» buyurmuştur (LVIII, al-Mücâdele, 22). Bu durakta hidayetle müşahededen maksat ilm-al-yakıyndir ve kalbin görmesidir ki fazla arılık dolayısiyle nazar ve sitidlâl yoluyla, yahut hicabın açılması suretiyle kula nasib olur. Fakat bu, ayn-al-yakıyn (357. b) ve cemâl tecellisiyle mabudu şühud kabiliyetini meydana getiren ruhî müşahede değildir. Çünkü hikmetin sonu bu sınırı geçemez ve ayn-al-yakıyn ve hakk-al-yakıyn mertebelerine erişemez. Zira bu iki mertebe, ayn-i-cem'-i-ahadiyette istiğrak ve küllî fena vakitlerinde tahakkuk edebilir ve vilâyet sahibinden başka kimse bu mertebelere ulaşamaz, çevrelerinde dolaşamaz. Hidayet iki

kısımdır: Birincisi, ulu ve yüce Tanrıyı marifete, varlığını tasdika, tevhid bilgisine, ihlâsa, Tanrı sıfatlarını ve işlerini tanımıya, peygamberlerle velileri, havassı ve temiz kişileri bilmiye yol bulmaktır. İkincisi tanrı hükümlerini bilmiye, vaciplerle sünnetleri ve mübah olanları, mekruhlarla çekinilmesi icabeden şeyleri, iyi ve üstün sıfatlarla güzel ve iyi huyları ve bunların karşılığı olanları, din ve mürüvvette kötü olan ve fütüvvet sahiplerine ayıp sayılan kötü huylarla çirkin işleri, fena olan ve reddedilen âdetleri, cüvan-mertleri bezeyen, güzelleştiren, yücelten ve olgunluğa ulaştıran beyenilmiş ve güzel huy ve âdetlerle temiz sıfatları ve iyi vasıflarla seçilmiş edepleri tanımıya, bilmiye yol bulmaktır. Bundan fikir isabeti, rey düzgünlüğü, söz doğruluğu, amel iyiliği meydana gelir. Bütün bu doğru ve iyi işler, Peygamber aleyhissalâtü vesselâmın memur olduğu doğruluğa ait olup pek çoktur. Kur'an'da «Emredildiğin gibi doğru ol» buyrulmuştur (XI, Hûd, 112). Çünkü, o, vilâyet durağına ait olan ahval ve müşahedattan bir çoğuyla beraber bütün bunları yapmıya memurdu. Netekim ulu ve yüce Tanrı, bu hususta onu doğrulukla vasfederek «Gözü, görmiye memur olduğu şeylerden ne kaydı, ne de onları aştı» buyurdu (LII, al-Necm, 17). Aynı zamanda peygamberlik durağına ait olan şeriat kurmak ve halkı yakıyne ulaştırmak hususlarına taallûk eden bir kaç fazla şeyleri de işlemiye memurdu. Netekim Tanrı «Onlar arasında, adaletle hükmet, şüphe yok ki Tanrı adaletle hareket edenleri sever» buyurdu (V, al-Mâide, 42). Böylece fütüvvet sahibi, işi Tanrı için ve Tanrı uğruna yapmıya ve doğrulukla hareket etmiye memurdur. Vilayet sahibiyse işi Tanrı için, Tanrı uğrunda ve Tanrıyla yapmıya ve bu hususta doğru harekete memur olmuştur. Nübüvvet sahibineyse, bütün bunlarla beraber işi Tanrıdan alarak ve Tanrıya ait olduğunu bilerek hareket etmesi emredilmiştir. Onun Tanrıdan halka dönmesi, cezaları düzene koymak ve hükümleri tayin etmekle uğraşması, Tanrının elçiliğini yapması ve halkı Tanrıya çağırması lâzımdır. Bundan malûm olur ki fütüvvet babında doğruluk, nübüvvet durağındaki doğruluğun üçte biri, vilâyet durağındaki doğruluğunsa iki sülüsüdür, Eğer ulu ve yüce Tanrı fütüvvet ehline hidayet nimetiyle nimet ihsan etmeseydi, başarı ve inayet ihsaniyle onlara hususiyet vermeseydi, fütüvvet erbabından hiç kimse, onların huylarından bir huya bile nail olamaz, şecaat ve iffete kuvvet bulamaz, cömertlik nasiyesine sahip bulunamazdı. Çünkü bu huyların temeli, doğru inanış ve açık yakıyndir. İnanış gevşek olursa, adamın ayağı sürçer. Hattâ yakıyn, amelin ruhudur. Nasıl beden ruhsuz dirilemez, hareket edemez ve kalamazsa amel de yakıyn olmadıkça kabul olmaz, doğrulmaz, düzene girmez. Bu hidayet, mutlak olarak hidayet bağışlıyan Tanrının bir vergisidir, Tanrı cömertliğinin bir keremidir, kimi dilerse, onu inayet ve meşiyetiyle bu vergiye, bu kereme sahip kılar. Hidayet Tanrının kula eğreti olarak verdiği bir lutuftur ki kulların ileri gelenlerinin canlarında mîsak vakti eşsiz örneksiz olarak yaratır, kendisine ulaşacakları zaman tekrar geri alır ve kul, iki hal arasında o dileklere düşer ve böylece Tanrıya bağlanır, ona erişir. Peygamber aleyhisselâm buyurmuştur: «Şüphe yok ki Tanrı, halkı karanlıkta yaratmıştır da sonra onlara nurundan bir saçıntı saçmıştır. Bunun saçıntısı kime değdiyse doğru yolu bulur, kime değmediyse yoldan sapar.» Başarı veren Tanrıdır.

Yedinci bap: Nasihat:

O, adalet nurunun zuhuru, sadakatin temeli ve esasıdır. Adalet, bütün üstünlüklerin toplanması ve kuvvetlerin birbirleriyle uyuşması ve uzlaşması yüzünden nefiste hasıl olan vicdanî bir haldir. Bu bakımdan huy üstünlüklerinin en yücesi ve cüvan-mertlik sıfatlarının en üstünüdür. Bundan dolayıdır ki Emîr-al-mü'minîn aleyhisselâma cömertlikle adaletten hangisi daha üstündür diye sorulduğu zaman adalet, (358. a) eşyayı yerlerine koymak, cömertlikse, onları her hangi bir suretle yerlerinden çıkarmaktır. Adalet, ikisinin yücesidir

ve üstünüdür buyurmuştur. Yani adalet, bâtında nefsanî kuvvetler ve olgunluklar, zâhirde cismanî haller ve işlerden ibaret olan eşyayı, yerli yerine koymak, cömertlikse onları yerlerinden çıkarmaktır. Çünkü her şeyin gayesi, kemâlidir ki o da onun istikamet yolunca seyri ve birlik gölgesine girişidir. Birlik gölgesi, adalet olmadıkça var olamaz. Cömertlikse kemâli tercih ediştir. İtidal, diğer kuvvetlerin kemâlâtına bir de behîmî kuvveti ekler ve bunu fazilete döndürür, yani diğer üstünlüklere ilave olarak bu kuvveti iffet haline kor, böylece de nefis ve kuvvetler, onu vahdet gölgesinden çıkarmış olurlar.

Adalet, umumî bir tedbircidir ki, bütün kuvvetleri yerli yerinde tutar ve en güzel bir surette düzene sokar. Faydası da bütün halka şâmildir. Cömertlikse bir kuvvete ârız olan bir olgunluktur, faydasıysa, diğerleri hariç, halkın bir kısmına aittir. Bundan dolayı adalet daha yüce ve üstündür. Peygamber aleyhissalâtü vesselâm, güzel huyları tamamlamak için gönderildiğinden ona «De ki Tanrının kitabından indirdiği şeylere inandım ve aranızda adaletle hükmetme hususunda emredildim» (XL, al-Şûrâ, 15) demesi vahyedilmiştir. Nasihat, Tanrı halkının iyiliğini istemek, onları takvâ ve salâh yoluna gitmek için uyarmak, dünya ve ahiret için hayır işlemiye, faydalı işler yapmıya, zararlı işlerden ayırmaya teşvik etmektir. Nasihatın tahakkuku için de eminlik, dindarlık ve esirgeme gerektir. Eminlik, insana tevdi edilen şeyleri korumak, onları ehline vermek ve halkın sırlarını ağyardan saklamaktır. Dindarlık Tanrı ve kul haklarını korumak, halkın işlerini düzgün bir şekilden başka bir şekle sokmaktır. Esirgemek, himmetini halktan kötü şeyleri gidermiye, zahmetlerle belaları onlardan def'e sarfetmektir. Refet ve rahmet, şefkatın gerekli sıfatıdır ki o da halkın hayrını ve rahatım dilemek, hayrat ve hasenatı olanlara ulaştırmak, onların kutluluğunu, olgunluğunu meydana getirmiye çalışmaktır. Refet ve rahmetin gerekli sıfatı sılairahimdir, yani kendisine ait olan dünyevî hayırlara yakınlarını da ortak etmek, onlarla bu hususta müvâsâtta bulunmaktır. Sılairahmin üstünlüğü ve halkı ona teşvik hususunda bir çok âyet ve hadisler vardır. İki kişinin arasını bulmak, yani kavga ve savaşta halk arasına girip onları uzlaştırmak, iki tarafa da uygun bir tarzda olmak şartiyle onları barıştırmak, aralarından nefreti ve düşmanlığı gidermek bahsine gelince: Bu huy, fütüvvet ashabına mahsus huyların en hususiyeti haiz olanıdır. Bunu, önemlilerin en önemlisi bilirler. Onların bu hususta iyice rüsuhları ve adam akıllı gayretleri vardır. Bir dereceye kadar ki birbirleriyle düşmanlık edenleri razı etmek ve onların rızasını kazanmak için bir çok diyetleri, cinayetleri üzerlerine almışlar ve nice yükler yüklenmişler, sayısız mallar harcamayı kabullenmişler, neleri varsa hepsini ihsan etmişler, ellerindekini oynayıp kaybetmişler, ellerinde olmıyanı vermeyi borç edinmişlerdir. Böylece de halk arasından nefret ve düşmanlık kalkmış, ülfet ve sevgi meydana gelmiştir. Çünkü buğzun, düşmanlığın şeytan sıfatlarından olduğunu ve tek Tanrı tapısından pek fazla bir uzaklaşma bulunduğunu bilmişlerdir. Halkı uzlaştırma üç huyla olur. İnsan, o huylarla huylanmadıkça ve o sıfatlarla tahakkuk etmedikçe halkı uzlaştırmıya kudret bulamaz ve bu hususta sözü geçmez, çalışması bir sonuca varmaz. Çünkü işle doğrulanmıyan her söz beyhudedir, özden bir neşesi olmıyan her iş herzeden ibarettir. Bu üç huyun ilki güzel ortaklıkta bulunmaktır ki bu, kendi faydasını başkasının zararında görmemek ve kendisini iş arkadaşından üstün tutmamak üzere adeletle muamelede bulunmaktır. Böylece nasıl kendisi için ihtiyatla hareket ediyorsa, öbür taraf için de böylece ihtiyatla hareket eder. İkincisi, mala, mevkie, söze ve işe dair hakları müstahakkına vermede insaf sahibi olmaktır. Üçüncüsü, kendisinin birisinde hakkı varsa onu alırken de insafa riayet etmektir. Fütüvvette, kendi hakkını, ne kadarsa almak ve zulümden kaçınmak ayıp değilse de affetmek ve bağışlamak, cüvan-mertlere daha yakışır. Bu üç sıfata gerekli iki huy vardır: Birincisi mükâfattır ki o, ihsana onun misli kadar, yahut ziyadesiyle, buna kudreti yoksa övüş, güzellikle anış, dua, nimet ve ihsanı izhar gibi elinden ne

gelirse onunla karşılıkta bulunmaktır. (358. b) Peygamber aleyhisselâm, nimeti söylemek şükürdür demişti. İkincisi, hüsnü kazâdır ki bu, mükâfatta minnet ve nedameti terketmek, kendisini noksan sahibi bilmek ve yaptığı iyilikle sevinmek ve ferahlanmaktır. Bu iki huy da teveddüdü meydana getirir. Teveddüd, akran ve emsaliyle fazilet ehlinin sevgisini kazanmayı istemek, fazilet ehliyle istidat sahiplerini, doğru yolda gidenlerle nefis cevherlerinde yücelik olanları her vesileyle sevmek, onların huzuruyla sevinmek, neşelenmek, onların varlığıyla muştulanmak, onlarla uzlaşmak, onlarla yeyip içmek, düşüp kalkmak, onlara armağanlar göndermek gibi şeylerle sevgilerini kazanmaktır. Peygamber aleyhisselâm «Birbirinize armağanlar verin de sevişin» buyurmuştur. Bu da ülfete dayanır. Ülfet, reylerin birleşmesi, dünyaya ve ahirete ait geçim işlerini tedbir hususunda birbirlerine yardım, maksada yönelişte gönül dileklerinin birliği için zâhiren de bir araya gelişti. Peygamber aleyhisselâtü vesselâm, «Mü'min ülfet edicidir, kendisiyle de ülfet edilir» demiştir. Ülfet, sadakati meydana getirir. Sadakat, arılık ehlinin ruhları arasındaki ezelî tanışmıya ve zatî uyuşmıya dayanan gerçek bir sevgidir. Buna kardeşlik de derler. Kardeşlik, fütüvvet kapılarının en büyüğü ve bu yolun temeli ve dayanağıdır. Bu sebeple pîş-kadem'e «ahî» derler ve kardeş tutunmadıkça fütüvvetin aslı bağlanamaz, fütüvvet işleri düzene giremez. Fetâlar İmamlarının İmamı, cüvan-mertler kutuplarının kutbu Emîr-i-mü'minân Ali aleyhisselâm «İnsanların en acizi kardeş edinmede aczi olandır. Ondan acizi de bir kardeş edindikten sonra onu kaybedendir» buyurmuştur. Bu hususta demişlerdir, beyit:

Dostu az olanı kötü kişi bil. Fakat dostu olduğu halde elinden çıkaran, ondan da beterdir.

Gerçekten de halkın en güzel yolu, kardeşlik yoludur. Çünkü din ve dünyanın mühim işleri onunla düzene girer, küllî ve cüz'î yollar ona bağlıdır, herkesin maksadı onunla meydana gelir, iki âlemin kutluluğu da onunla kolayca elde edilir. Kasdedilen her yüce maksada, her büyük dileğe, gönülleri bir kardeşlerin yardımiyle, elleri uygun dostların uygunluğuyla ulaşılır. İnsanın uğradığı her büyük ve ehemmiyetli vakayla her şiddetli iş, onların arka oluşlariyle, onların menedişleriyle defolur, her güçlük kolaylığa döner, kolaylaşır. Gerçekten âlemde ihvan-ı-safâ ile buluşup onları görmekten ve erbab-ı-vefânın yüzlerini seyretmekten daha hoş bir nimet ve lezzet yoktur. Bunun yüceliğini, kadrini, ululuğunu hadis-ı kudsîde gelen şu söz anlatır ve bu büyüklüğe bu söz kifayet eder: «Sevgim, benim için sevişenlere cavip olmuştur. Sevgim, benim için buluşanlara vacip olmuştur.» Adalete ait şeylerin en sonu vefadır ki kardeşlik direkleri onunla tamamlanır ve «Tanrı eli topluluktadır» sözünün mânası onunla tahakkuk eder. Birlik nuru, kardeşlik penceresinden vurmadıkça ve gerçek ülfet suret bağlamadıkça bu, tahakkuk etmez. Kardeşlik, gerçekten büyük bir nimet ve güzel bir vergidir. Ulu Tanrı «Tanrının size verdiği nimeti anın. Düşmandınız, kalplerinizi bir araya getirdi, birleştirdi de o nimetle kardeş olarak sabahladınız, kardeşliğe ulaştınız» buyurmuştur (III, Âl-i-İmrân, 103).

Sekizinci bap: Vefâ.

Vefâ, fütüvvet kademlerinin sonu ve yaratılış kuvvetinin kemalidir. Çünkü fütüvvet ancak yaratılış arılığıyle ve temizlikle mümkündür. Kul, kadîm ahdına vefâ göstermedikçe nefis, tabiat pisliğinden, yaratılış, cibillî karanlıktan arınamaz. Vefâ gösterdi mi arılık tamamlanır, hicap kalkar, fütüvvetin vücudu için gereken bütün yüce seciyeler ve faziletlerle büyük huylar ve sıfatlar meydana çıkar. Arılık, insan cevherinin letafeti ve nuraniyeti, ilk istidat mucibince onun kabiliyetidir. Temizlik de o cevherin neşet muktezalarından kurtulup hilkat ve âdet pasından sıyrılması ve cilâlanmasıdır. Buna ikinci arılık denir. Yaratılışın, ilk istidat arılığı do-

layısiyle zuhura gelmesi icabeden insanî olgunluklarla ruhanî üstünlüklerin bir kısmı, ikinci arılık aleminde de kuvvede kalır, fiile gelmezse insan, kullardan alınmış olan ezelî Tanrılık ahdine vefa edemez ve kullara vacip olan rububiyet haklarını edâ eyliyemez, bu suretle de fütüvvet tamam olmaz. Bu yüzdendir ki (359. a) ulu ve yüce Tanrı cüvan-mertlerin başı Halîl-al-Rahmân aleyhissalâtü vesselâmı «İbrahim ahdine vefâ etti» diye övdü (XLIII, al-Necm, 37) ve kardeşlik ashabının serveri Emîr-al-mü'minîn Ali'yi «Nezirlerine vefâda bulunurlar» diye bu vasıfla medih buyurdu (LXXVI, al-Dehr, 7). Vefa, şimdiki bağlantıyla ezelî ahdin uhdesinden çıkma, müsavat yolunun melâmetine katlanarak ihvanın ahidlerini koruma, ihsanda bulunma, sadakat ehlinin haklarına riayet etme ve kardeşlik şartlarından gerekli olan her şeyi yapmıya çalışmadır. Ulu Tanrı buyurmuştur ki, «Söz budur, bundan ötesi yok, bundan ancak akıllı olanlar öğüt alırlar. Onlar öyle kişilerdir ki, Tanrı ahdine vefa ederler, mîsakı bozmazlar. Tanrının buluşmayı, uzlaşmayı emrettikleriyle buluşup uzlaşırlar ve buna riayet eylerler.» (XIII, al-Ra'd, 19 - 21). Ezelî ahit, Tanrının kendini tanıma ve birliğini bildirme kuvvetini insanın yaratılışında eşsiz, örneksiz olarak meydana getirmesi ve aklî delilleri onun tabiatına ihsan etmesi, insanın da bu yaratılışı kabul eylemesidir. Şimdiki bağlantı da ulu Tanrının Tanrılığını ve birliğini tasdik etmek, islâm şeriatinin hükümlerine uymak, kulluk vazifelerini yapmak, Tanrılık hukukunu eda eylemektir. Ulu Tanrı «Ey inananlar, bağlandığınız şeylere vefâ edin» buyurmuştur (V, al-Mâide, 1). Tanrıyı tanımak ve bir bilmek kuvvetiyle Tanrıya ait gerçekleri bilmek, ancak iman bağlantılarının hükümlerine uymakla bilfiil zuhur eder. Bu, Tanrıya vefa göstermenin mânasıdır. Halka vefa göstermiye gelince: Bu, sevginin sağlam, meveddetin çözülmez ipine yapışmaktır ki, ruhanî münasebet ve ezelî ulaşma dolayısiyle yaratılışın ilk zamanında bağlanmıştı. Fakat neş'et perdelerinin ölrtmesi ve seferin uzunluğu yüzünden ayrılığa uğradı, yabancılığa ve uzaklığa düştü, böylece gerçek ünsiyet, nefrete döndü, birlik yabancılıkla neticelendi. Tekrar o durağa ulaşmaksa, ancak dostuna ve arkadaşına istemeksizin nefsi için hiç bir şey istememek, yokluk zamanında eline geçeni ona bağışlamak, ihtiyaç vaktinde onu tercih etmek, dostlara verdiği vaidleri tutmada gevşek davranmamak, kardeşlik şartlarında zayıflık göstermiye yol vermemek, dostların dileklerini elde etmiye adam akıllı çalışmak, onlara gelecek kötülükleri elinden geldiği derecede defetmiye uğraşmak, tehlikeye düştükleri ve halleri bozulduğu zaman onlara nefsini ve malını feda eylemek ve gönlünden de bu yaptıklarını değersiz görmek şartiyle dostluk ve kardeşlik hükümlerine sadakat ve refıyklik haklarına riayetle olabilir. Bunları yapmazsa gadretmiş olur ki ulu Tanrı Medînedekilerle civarında bulunan arapların, Tanrı elçisinin buyruklarından dönmelerine ve kendi nefislerini ona tercih etmelerine yol yok» buyurmuştur (IX, al-Tevbe, 120). Böylece vefâ sahibi, fütüvvetin en üstün derecesine varmış, en son mertebesine ulaşmış, gadredense mürüvvetin en üstün yerinden kınanmanın, bayağılığın en aşağısına düşmüş, aşağılık ve horluk çukurunda kalakalmış, cüvan-mertlik kapısından kovulmuş, iyi bahtlı oluş kapısından sürülmüş, horluğa, alçaklığa lâyık olmuş, dinden ve şeriatten çıkmıştır. Peygamber aleyhisselâm «Ahdi olmıyanın dini de yoktur» buyurur.

Dokuzuncu bap: Fütüvvetin âfetleri ve mürüvvete mâni olan şeyler.

Fütüvvet âfetlerinin en büyüğü dâvadır, heva ve hevesin kalışı yüzünden nefsin, kendi üstünlüğünü görmesidir. Çünkü onların yolları nefsin bağlarından kurtulması ve insanı yolda koyacak şeylere iltifat etmemesi esası üzerine kurulmuştur. Bu da ancak beşerî vasıfların yokluğuyla ve mevki, büyüklük sevgisi, üstünlük ve saltanat isteği, tabiate ait dileklerle heva ve hevesten meydana gelen şeylerin zevaliyle mümkündür. Başka

bir suretle meydana gelemez ve nefiste heva ve hevesin birazcığı kaldıkça ve nefis sıfatları yerli yerinde durdukça insan bu makama ulaşamaz. Gönül yaratılış nuriyle üstünlük kazanma yoluna girer, güzel huylarla huylanır, yüce sıfatları seçerse nefis, bunun tesiri altında kalır ve o üstünlüğü huy edinir, onun nurluluğunu ve arılığını kazanır, davaya kalkışır, azgınlığa girişir, kendisini görmiye başlar, zâtı dolayısiyle kendisinde sabit olan en lâtif ve en arı vasıf, gönlü de kaplar, böylece yüceliği dilemeyi seçer, mertebesini ve güzelliğini düşünerek kendisini mahcup kılar, ucüple, kibirle vasıflanır, derken fazilet, rezîletin ta kendisi olur ve bu hal, yaratılışı gayeye ve olgunluğa ulaşmadan meneder, nefis, kendi güzelliğine ve olgunluğuna mağrur olur, (359. b) sahibine, fazilete layık olduğu zannını vererek aldatır. Hâlbuki fazilet, hiç bir vakit, ondan mahcup olmamak ve sahibinden yerinde ve mahallinde tabiatı dolayısiyle, düşüncesiz ve tekellüfsüz olmak şartiyle, iyi ve güzel bir işin zuhur etmesidir ki bu da gönül nurunun doğup nefsi aydınlatmasından meydana gelir ve yerli bir melekedir. Bundan dolayı, arada bir fazilet sıfatiyle sıfatlanmak ve adamdan bâzı zamanlar iyi bir iş zuhur etmek, fazilet değildir ve sahibinin olgunluğuna delil olamaz. Fazileti kasdeden ve bu suretle onu kazanan kişi, fazilet yoluna ne kadar giderse gitsin, fazilet sahibi sayılmaz. Fazilet sahibi sayılması için faziletin, kendisine meleke olması ve ona sahip bulunması gerektir. Bu yüzden kendisinde fazilet bulunduğunu vehmedip davaya kalkışan adam, kendisini görür ve benliğe düşer. Benlikse âfetlerin en büyüğüdür. Peygamber aleyhisselâm «Günah işlemeseniz de sizin günahtan daha büyük bir şeye uğramanızdan korkarım. O da benliktir, benliktir, benlik» demiştir. Bu çeşit adam, kendisinde fazilet olduğunu sanarak başkalarına karşı ululanır. Ululuksa huyların ve sıfatların en çirkinidir. Peygamber aleyhisselâm «Tanrı kibirleneni alçaltır» buyurmuştur. Böyle adam yine ucüp dolayısiyle fazilet sahibiyim diye kendisine, ululanması dolayısiyle de başkalarına yalan söyler durur, halbuki vehmettiği fazilete sahip değildir. Böylece de «Her dâvaya kalkışan yalancıdır» sözünün doğruluğu meydana çıkar. Mürüvvetteyse yalandan beter bir şey yoktur, onun derecesine hiç bir kötü huy ulaşamaz. Mürüvvetin temeli yıkıldı mı fütüvvet yapısı da çöker. Fakat nefsinde gerçekten bir fazilet hasıl olsaydı yaratıcının kendisine karşı inayetinin eserini, besleyip yetiştiren Tanrının kendi hakkındaki refet ve rahmetinin kemâlini görürdü. Önce ona feyzi akdesinden, o fazileti kabul etme istidadını verdiğini ve yaratılışını kaba ve kabiliyetsiz yapmayıp lâtif ve sâf kıldığını, ondan sonra da temizlenmeyi, arınmayı nasip ettiğini, ikinci arınmada bu suretle kulu Tanrıya yaklaştıran şeylere ulaşıp çeşitli güzel ve iyi işlere yaklaştığını ve böylece Tanrı sıfatlarının nurları tecelli edince de bu olgunlukları ona lutfeylediğini can gözüyle görür de son derecede hayâsından, huzurundan alçalır, nimete fazlasiyle şükürler edip ulu Tanrının büyüklüğünü ve kudretini tasavvur eder, buna karşılık kendi aczini, horluğunu ve hiç bir şey olmadığını anlar, gerçek hidayet nuruyla nefsin, şer ve karanlık yuvası, pislik ve bulanıklık kaynağı olduğunu bilirdi. Çünkü nefis imkân sahasıdır. Şerler, çirkin huylar ve işlerle bulanıklıklar ve aşağılıklar, hepsi de yokluğa ait bir kaç şeyden ibarettir ki imkân sahasında görünür. Buna karşılık hayırlı ve güzel şeylerle nurlar ve faziletler, rahmeti umumî ve şâmil Tanrıdan meydana gelen ve varlığa ait olan şeylerdir. Var olan her mümkün de, kendi zatı itibariyle ancak yokluktan ibarettir ve zatı bakımından ondan, yokluktan başka bir şey meydana gelmez. Artık fazilete nasıl sahip olur, olgunluğu nerden bulur?

Fütüvvetin âfetlerinden biri de israftır, israfta ileri varmaktır. Çünkü fazilet yolu pek güçtür ve ortada olan ana yoldan ayrılmamak pek müşküldür. Cömertlikte, nekeslik bayağılığından adam akıllı kurtulmak için biraz ifrata varmak ve böylece ihtiyatlı bulunmak gerektir. Çünkü nekeslik herkesçe kötüdür, fütüvvete aykırı olduğu bizzarur malûmdur. Çok olur ki fütüvvet sahibi bu bayağılıktan kaçar ve kaçışında öyle aşırı davranır

ki ifrata düşer, fazileti bilmiyenler, yahut âdî kişiler, onun israfta ileri gitmesinden faydalanırlar, onu överler, ulularlar. Bunda rüsuh sahibi olur, âfete düşer de yaptığını bir türlü anlamaz, cüvan-mertlik yapıyorum diyerek bu vehimle nesi varsa telef eder ve fütüvvet durağından adam akıllı uzaklaşır. Ulu Tanrı «İsrafta ileri gidenler, şüphe yok ki şeytanların kardeşleri olurlar» buyurmuştur (XVII, al-İsrâ, 27).

Kızmak ve taşkınlıkta bulunmak da bunun gibi büyük bir âfettir. Buna düşmek de tıpkı demin söylediğimiz gibidir. Çünkü korkaklığın bir noksan olduğunda, bir bayağılık bulunduğunda kimsenin şüphesi yoktur. Fütüvvet dileyen, ondan kaçınır, övülüş emeliyle bilgisizlik yüzünden büyük tehlikelere atılır, güçlüklere katlanır. Fakat bu, şeriati, yahut dini gerçek bir hamiyetle korumak, yahut da ehlini, aşiretini hıfzetmek, kavminden, kabilesinden şerri defeylemek için ve bilerek yapılmış bir şey değildir. Kendisini tehlikeye atar ve onu büyüklük sayar, halbuki gerçek büyüklükten ayrılmış ve o tapıdan kovulmuş olur.

Fütüvvetin âfetlerinden biri de gevşeklik, yumuşaklık ve kızmazlıktır. Çünkü iffet, tavazu ve adalet hususunda tefrite meyletmektir. Gurur, kibir ve zulmün çirkin ve noksan sıfatlarından olduğu hiç kimseye gizli değildir. Nefis, daima bu aşağılıklara mâildir. Binaenaleyh nefsi kırmak, ona aykırı davranmak, onun kötülüğünü kökünden söküp çıkarmak ve kahretmek mümkün ve bunlarda (360. a) ifrattan çekinmek gerekse de bu hususta fazla ihtiyat, insanı acze, miskinliğe, gevşekliğe, aşağılığa uğratır, zâlimlere alay konusu yapar, korkaklığa düşürür. Böylece de faziletten uzaklaştırır ve insanı aşağılığa ve kötülüğe düşürmüş olur. Netekim «Bilgisizlikle alçalmayı kabul edip hilim göstermek kötülüktür» demişlerdir.

Yine fütüvvete âfet olan küllî işlerden biri övünmektir. Bu, davaya girişmiye yakın bir şeydir, yalnız ondan biraz daha aşağı ve zayıftır. Bu huyun meydana çıkmasına sebep de nefsin bilgisizlik sıfatiyle zuhur etmesidir. Böyle olmasa her nefse mahsus bir sıfat olduğunu ve bunda hiç kimsenin ortaklığı bulunmadığını bilirdi. O sıfat, sahibinin vücudunda Tanrı nazarının mahallidir ve o hasiyet olmasaydı o şahıs varlık âlemine gelemezdi. Bu bilinince başkalarına karşı övünmenin imkânı yoktur ve nefis, haddi zatında mütevazı olur, alçahr, küçük ve hor bir hale gelir. Bu yüzden de hiç bir kimseyi, herhangi bir bakımdan kendisinden üstün bulmamasına imkân bulunamaz. Fütüvvet âfetlerinin ana sıfatları kısaca bunlardır. Bu kadarını anlamak da tafsilâtını ve ferilerini anlamayı kolaylaştırır. Doğru yolu gösteren Tanrıdır, başarı ihsan etmek onun elindedir.

Onuncu bap: Fetâ, fetâlaşan ve dâvacı.

Fetâ, cüvan-merttir. Cüvan-mert, ahlâk üstünlüklerinde olgun, nefse ait aşağılıklarla kötülüklerden çekingen olan, yüce ve ulu Tanrıyı tanıyıp bilmede açık bir yakıyne sahip ve haline karşı can gözü açık, sahip - kadem oluşta rüsuha mâlik, itmi'nanda oturamaklı bulunan kişidir. Böylece dört fazilet, nevileriyle nefsinde meleke haline gelmiştir. Öylesine ki değişmesine, bozulmasına yol bulunamaz. Renkten renge girmesine ve tekellüfe düşmesine imkân yoktur. Fütüvvet âfetlerinin incelikleri, kötülüklerin çeşitleri ona malûm olur, hepsini görür. Nifak ve riya, yanılma ve hataya düşme arızalarının en ehemmiyetsiz görünen noktalarında bile uyanıktır, onlardan çekinir, Nefsinin şerefini, mertebesini gözetmez, fakat bilir. İnkiyat sahibi bir nefse maliktir. Her yaptığı iş güzeldir, fakat o işi, o güzel şeyi düşünmeksizin, tasarlamaksızın yapar. Muti' bir tabiati vardır, her huyu, her sıfatı uludur, fakat bu sıfatı elde etmek için tekellüfe düşmez. Fazilet huyların-

dan haberdardır, uyanıktır. Olgunluk yolunu görür ve o yolda iş işler, Tanrıyla doğrulukla, halkla şefekatla muamelesi vardır.

Fetâlaşan, fütüvvet talibidir. Fütüvveti elde etmiye çalışır ve bu husustaki huylara riayet eder. Faziletler yolunda koşar, yüce maksatları arar. Gayelerine iştiyak çeker ve bu husustaki darlıkları zorla aşar. Nefis sıfatları zuhur eder de renkten renge girmiye düşerse kendisini bu sıfatların varlığından dolayı kınar, onların üst olması yüzünden nefsini muahezede bulunur, onu yok edip kahreylemeye uğraşır. Büyük ve yüce huylarda tam bir kuvvet sahibi değildir, onları meleke haline getirememiştir, heva ve hevesten tamamiyle arınamamıştır. İstidat suyu akar durur, istek ve çalışma harareti parlayıp yanar. Ne o donmuştur, ne bu sönmüş. Fakat zamandan zamana daima yücelmededir ve her ân nefsine aykırı hareketle uğraşmadadır.

Davacıya gelince: O, kendisini cüvan-mertler libasiyle bezemiş ve fetâlar vasfına bürümüştür. Fakat ne onların huylarına sahiptir, ne yollarına bir adım atmıştır. Zaman gelir, birçok mallar verir, fakat cömertlikle değil. Vakit olur, tehlikelere, korkulu şeylere atılır, fakat yiğitlikle değil. Bunları ancak ihvana üstünlük, akrana yücelik gösterme kasdiyle yapar. Gizlilik âleminde uygunsuz huylara, aykırı işlere sahiptir. Halbuki bunları alenen yapmaz, bu bakımdan da dışı içine uymaz. Halleri, korkaklıkla kızgınlık arasında değişmede, âdetleri, nekeslikle israf arasında bocalamadadır. Bazan ayyarlar ve rintler önünde pek korkulu ve adam akıllı tehlikeli işler başarmıya girişir, büyük bir topluluğa saldırır, ağır bir orduya karşı durur, fakat yiğitliğini göstermek, övünmeyi istemek için ve böylece de onları hükmü altına almak, heybet ve kudretini gönüllerine salmak, onların başlığını elde etmek, onların önüne geçmek ister. Bazan bu büyük işlerin yüzde biri karşısında ve küçücük bir vakadan korkar, pek azlık bir düşmandan kaçıverir. Çünkü şeriati korumak ve saymak, kavminin ırzını muhafaza etmek gibi ahirete ait faydalarla aklî menfaatlar olsa bile bu işte kendisinin bir umduğu yoktur. Dünyaya ait bir fayda ve tabiatine uygun bir lezzet düşünüp bulamaz. Fakat riyaya lüzum görüldü mü, halka görünmek, yahut diğer bir davacıyla muarazada bulunmak için bir çok mal verir, istihkak mahalli olmasa bile kendisini böylece cömert gösterir. (360. b) Amma bu çeşit bir maksat gütmezse, cömertlikte bulunmaz, o sıfatın onda birini bile göstermez, isterse yeri gelmiş olsun, bunda Tanrı rızası, yahut da halkı razı etmek kaygusu bulunsun, aldırış bile etmez. Açıkta halktan utanır, iffet sahibi değildir diye zemmetmelerinden çekinir de zahitlik yolunu gözetir, takva yolunu izler. Fakat gizlice kötülüklerde, isyanlarda bulunur, Tanrıdan korkmaz ve nefsine hiç bir ululuk bırakmaz. Gücü yetince zulmeder, halkın zemminden, yaratıcının cezasından ürkmez, bu hususta korkmaz. Mazlum, zayıf ve yoksul bile olsa acımaz. Zaman gelir ki nefsindeki aciz yüzünden, yahut tahammül ediyor görünsün diye, yahut da iffet ve takva sahibi desinler maksadiyle mazlum görünür, kendisini zulme uğratır, fakat garezsiz hiç bir vakit zulümden kaçınmaz. Bu çeşit insanlar, fütüvvetten uzak kalırlar, safa ve mürüvvet ehlinin mertebelerine erişemezler. Fütüvvet sahibinin bunlardan çekinmesi vaciptir, sohbetlerinden ve onlara karışmaktan kaçınması gerektir. Çünkü onlar, öldürücü zehirden daha ziyancıdır. Onlarla karışmak, çobansız koyun sürüsünün içine giren yırtıcı kurttan daha ziyade ziyan verir. Koruyan Tanrıdır.

Hatime. Üç fasıldır.

Birinci fasıl: Fütüvvet sahibi olmanın yolu.

Fütüvvet sahibi olmayı gönlüne koyan ve bu yola sülûk etmeyi içinden geçiren ve bu niyete düşen kişiye, yaratılış kurtuluşuna erişeceği, vilâyet salahiyetini elde edeceği için müjdeler olsun. Çünkü dileğin doğruluğu, isteğin kuvveti, istidat ve kabiliyete alamettir. Şeyh-al-İslâm Abd-Allâh-ı-Ansarî, Tanrı rahmet etsin, buyurmuştur: Seni dilemeseydi sen dileyemezdir. Şu halde bu güzel nimet ve bu yüce vergi dolayısiyle Tanrıya şükretmesi ve dileyip aramada ciddi davranıp savaşması gerektir. Çünkü isteğin doğruluğu buluş nişanesidir. İstekle buluş ikizdir demişlerdir. Fütüvvet sahibi olmayı dileyenin önce yalan, bühtan, gıybet, hırs, tamah, nekeslik, kızgınlık, haset, garez, gadir, cinayet, cefâ, alçaklık, himmet aşağılığı, bayağılık, lafazanlık, utanmazlık, hevâ ve hevese uymak, alçaklarla ve âdillerle düşüp kalkmak, adam olmıyanlarla ve aşağılık kişilerle arkadaşlık etmek, fısk ve fücur ehliyle, fenalıkta ve töhmette bulunanlarla ve şer işleyenlerle dost olmak, alaycılarla konuşmak, malda nefsaniyete ve aşağılıklara düşmek, muamelelerde şiddet ve muzayakaya uğramak ve bu hususta nekes davranmak gibi mürüvveti bozan, hürriyeti yok eden şeylerden tamamiyle çekinmesi, onlardan kaçınmayı bilmesi gerektir. Çünkü bu çeşit huylar, mürüvvetin temelini rahneler, esasını yıkar. Hasılı din ve şeriatte kötü olan, ırz ve hamiyete ayıp getiren, alçalmayı ve aşağılanmayı mucip olan her şey mürüvvete aykırıdır. Mürüvvetin kaidesi gevşerse, hükümlerinin aslında kuvvet bulunmazsa fütüvvet yapısı yıkılmıya yüz tutar. Onu tamir için verilen emek de zayi olmaz. Bir hakîm oğluna vasiyet ederek demiştir ki: Oğul, daima mürüvvet ehli olmıya bak. Tanrı hakkı için eğer ben soğuk suyun mürüvvetime zarar vereceğini bilsem, sıcak sudan başka bir su içmezdim. Aynı zamanda fütüvvete gençlikte girmek, türelerini meleke edinmek, buna alışmak, çeşitli ihsan, cömertlik, güzel huy, zarafet, dostlarla tanıdıklara yardımda bulunmak, yakınlara ve akrabalara karşı sılairahmi gözetmek ve buna benzer işleri âdet edinmek gerektir. Yaş ilerledikçe bunlar adama güç gelir. Netekim arap fetâlarından birisi der ki, beyit:

İnsan gençken mürüvvette âciz olur, onu elde edemezse orta yaşa gelince elde etmesi pek güçtür.

Ondan sonra fütüvvette kemal sahibi, gerçeklerini iyice bilir ve ona göre harekette bulunur, üstün huylarla vasıflanmış, ayak diremeyle ve huy güzelliğiyle tanınmış, fütüvvet ehlinin edebleriyle edeblenmiş, onların vasıfları ve hususiyetleriyle telkin sahibi olmuş, bir pîş-kademi arayıp ona ulaşması, ihtiyarını ona teslim etmesi, ahvalindeki tasarrufu ona bağışlaması icabeder. Çünkü kutuptan ayrılan ve topluluktan ayrı düşen kişi, şeytana aldanır, fetâlar dairesinden çıkar, cüvan-mertler halkasından (361. a) hariçte kalır. Sevgisinin ve iradesinin de içten olması lazımdır, yoksa ondan bir fayda bulamaz. Çünkü hayrı sevmesini iktiza ettiren yaratılış dolayısiyle feyiz alabilmesi, ancak onunla mümkündür. Sevgi hâsıl olunca da onun güzelliklerini düşünerek sevgisinin çoğalmasını dilemesi ve buna çalışması, onun işlerine, huylarına, edeblerine uyması, sözlerini dinlemesi, emirlerini, nehiylerini yerine getirmesini gerekli bilmesi, elini onun eteğine atması, ona yapışması, buyruğuna baş koyması, tamamiyle kendi ihtiyarından çıkıp onun hükmünü ve ihtiyarını kabul etmesi, nefsin isteklerinden, nefsin azdırmasından, onun koruması ve yetiştirmesiyle kurtulmıya çalışması gerektir. Çünkü kemale ulaşmıya mani olan ve murada erişmiye hail bulunan, ancak nefsin dilekleri ve şeytanın istekleridir. Ondan sonra da fazilet kazancından başka bir gayretleri olmıyan, fütüvvet yolunda dosdoğru yürüyen, tarikatte ona yoldaş olan ve sırrını bilip anlıyan, ahlâkta kendisine uygun, maksatta bir bulunan birkaç refıyk seçmeli, onlardan başkalariyle konuşmamalı, onlardan başkasiyle kardeşlik ve sadakat yolunda

yürümemeli. Böylece de nefsi, onların sohbetiyle fazilet edeblerini kazanır, onların âdetlerini âdet edinir ve bunu meleke haline kor. Çünkü önde gidene uymaktan ve sohbetten fazla nefse tesir eden, yoldaştan başka ruh açan hiç bir şey yoktur. Bundan dolayı da buyurmuşlardır, şiir:

İnsanı sorma, ona eş olana bak.

Çünkü her eş, kendisine eş olana uyar.

Şunu da bilmek gerektir ki fütüvvet sahibi olmanın aslı, esası, kötü ve pis şeylerden kaçınmaktır. Çünkü nefse, huyları terk etmek, amelden daha kolay gelir. Nefis, pislikleri bırakır ve arınırsa gönül, bulanıklıklardan temizlenir, cilalanır, faziletler, külfete ve zahmete düşmeksizin hasıl olur. Ulu Tanrı «Kim malını verir, takvâ sahibi olur, kötülüklerden kaçınır ve güzelliği tasdik ederse, kolay olan şeyi, ona kolaylaştırırız» buyurmuştur (XCII, Velleyl, 5-7). Tanrı her gücü kolaylaştırandır.

İkinci fasıl: Fütüvvet eshabının sıfat ve huylarıyle gidişleri ve yolları.

Onlara ait sıfatların en yücesi vefa, ahde ve vaade sadakattir. Bu yüzden yüce ve ulu Tanrı, onları bununla övmüş ve peygamberleri bununla medhetmiş ve «İman edenlerden öyle erler vardır ki Tanrıya ahdettikleri şeyde doğru hareket ederler» (XXXIII, al-Ahzab, 23), İsmail aleyhisselâmın vasfında da «Şüphe yok ki o, vaadinde sâdıktır» buyurmuştur (XIX, Meryem, 54). Emîr-al-Mü'minîn Ali aleyhisselâm, fütüvvetin vasıflarını anarken son sıfat olan vefâyı hepsinden önce, ilk sıfat olan tövbeyi en sonra zikretmiştir. Çünkü kutup, kemal durağından bakar ve yüce mertebeden iner. Tekmil hususunda kemale ulaşmak üzere müntehînin seyri, müptedînin seyrinin aksidir. Bu bakımdan kendi mertebesi dolayısiyle ilk sıfat vefâdır, son sıfat tövbe. Halbuki müptedînin mertebesi bakımından ilk olan tövbedir, son olan vefa.

Onların sıfatlarından biri de ağyardan sırları korumak ve gizlemekte pek ileri varmalarıdır. Hattâ onlardan birini kılıçla tehdit etseler, ateşlere atıp azaba soksalar sırrı gizlemeden başka bir şey yapmaz. Arap fetâlarından biri bu hususta demiştir ki, şiir:

Doğrulukla yürüyen fetâlar öyle bir taifedir ki bir araya gelirler amma herhangi birisinin sırrını öbürü bilmez. Kendileri şehirlerde ayrı ayrı gezerler amma sırları öyle bir kaya içindedir ki erler, o kayayı yarmadan acizdir. Herkesin yüreğinden ayrılan bir işi vardır amma o yürekten çıkan sırrı gizlice konuştukları yeri anlayıp bilmiye imkân yoktur.

Onlara ait sıfatların biri de tekerrüm, yani aşağılık ve âdiliklere karşı büyüklük göstermek, töhmet ve şüphe mevkileriyle horluk ve alçaklık yerlerinden çekinmek şartıyle saygıya ve yüceliğe riayet etmek, alçak ve sersem kişileri cezalandırmaktan vazgeçmek ve şereflerini korumak için adam olmıyanlarla ve şerefsizlerle karşılaşmadan kaçınmaktır. Gönül genişliği de onların sıfatlarındandır ve bunun hakıykati, en yüce himmete ve nefis ululuğuna racidir, bu makamdan bilinir. Nefisler, dünyaya ait bilgilerden ayrıldı ve geçici hazlerdan yüceldi mi artık dilekler ve istekler, onları aldatamaz, tezce geçip gidecek şeyler onları yerlerinden tepreştiremez. Bundan dolayı da hiç bir istenen şeyin elden çıkmasından dolayı gam yemezler ve böyle bir şey ellerine geçse sevinmezler. İnsanların kınamasına, kötülemesine aldırış bile etmezler, başlık ve yücelik elde etmek için yardım dilemiye, öc almıya kalkışmazlar. Emîr-al-Mü'minîn aleyhisselâm «Başlığın, reisli-

ğin âleti gönül genişliğidir» buyurmuşlardır.

Düşmanlara ve nefsi kötü kişilerle inatçılara karşı yücelik ve sertlik, dostlara, yoksullara, eli dar olanlara karşı yumuşaklık ve müdarâ da onların sıfatlarındandır. Ulu Tanrı (361. b) «Mü'minlere karşı alçaktırlar, kâfirlere karşı yüce» buyurmuştur (V, al-Mâide, 54). İzzet iki kısımdır: Birincisi düşmana, yahut servet sahibi leim kişiye karşı aşağı düşmemek, alçalmamak için yücelik göstermek ve izzeti nefsini korumak, alçalmamak ve noksana düşmemek için hamiyyet ve gayret zamanında kahir kuvvetini kullanmaktır. Ulu Tanrı «Sizde sertlik bulmaları gerek» buyurmuştur (IX, al-Tövbe, 123). İkincisi, dünyaya ait şeyler ve tezce geçecek hazlar için noksana düşmemek, şerefini gidermemek, yahut karın lezzeti veya bel şehveti için nefsi zelîl etmemek ve bunun için de nefsin kadrini, değerini büyültmek, yüceltmektir. Hasan'a, sen nefsin bakımından pek büyüksün dedikleri vakit, büyük değilim demiştir, fakat yüceyim. Bunun sonucu tahammüldür çünkü yoksulluğu ve derde düşmüş olmayı bildirmek, alçalmak ve bayağılaşmaktır. Emîr-al-Mü'minîn aleyhisselâm, «Uğradığı zarar ve ziyanı açıklıyan alçalmıya razı olmuştur» buyurmuştur. Bunu gizlemek zenginliğini ve genişliğini bildirmekse, Tanrıya dayanmak ve ondan zenginlik ve ferahlık dilemek alâmetidir ki bunsuz izzet olamaz. Ulu Tanrı «İzzet, Tanrının, Rasûlünün ve mü'minlerindir» buyurmuştur (LXIII, al-Münaf'ikuun, 8). Rıfık, gerçekten düşmanın nefsine gönül kuvvetiyle karşı durmak ve onun sıfatının zuhurunu defetmek, bunun ışığıyla onun karanlığını gidermektir ki böylece düşmanın nefsi, ona karşı duranın nefsi üstün olmaksızın kırılmış, altedilmiş olur. Bu öyle bir huydur ki hiç bir kimse onun değerini bilemez ve rütbesine eremez. Sahibine fazilet veren ve düşmanından kötülüğü gideren şereften daha iyi hangi şeref vardır? Onun içindir ki Peygamber aleyhisselâm «Rıfkı haram eden hayrı da haram etmiş olur. Ona nail olamıyan buna da nâil olamaz» buyurmuştur. Peygamber aleyhisselâmın hoş geçinmesi bir derecedeydi ki hiç bir yemeği asla kötülememiş ve kendisine hizmet eden hiç bir kimseyi paylamamıştır. Tanrı razı olsun; Mâlik oğlu Enes der ki: On yıl Peygamber aleyhisselâma hizmet ettim, asla bana sert bir söz söylemedi ve yapmadığım bir şey için neden yapmadın demedi. Böylece haberde gelmiştir ki Rasâl aleyhissalâtü vesselâm «EbûZamzam gibi hareket edebilir misiniz» buyurmuştur. Ebû-Zamzam ne yaptı diye sorulunca «Her sabah, Allahım, bugün şerefimle bana zulmedene tasadduk ediyorum. Kim beni döverse dövsün, ben onu dövmiyeceğim. Kim beni söverse sövsün, ben onu sövmiyeceğim. Kim bana zulmederse ben ona zulmetmiyeceğim, derdi» demiştir. «Emîr-al-Mü'minîn Ali aleyhisselâm buyurmuştur ki, «Rasûl salavatullâhi aleyhten ahlâk güzelliğini sordular. Bir şeyi sana vermiyene ihsanda bulunman, seni arayıp sormıyanı dolaşman, sana zulmedeni affetmendir dedi» Bu, cüvan-mertliğin kemâline ait bir sıfattır. Kur'an'da da «Suçu afivle, kötülüğü ondan daha iyisiyle defet, bu takdirde seninle onun arasında düşmanlık olan kişi, öyle bir hale gelir ki, sanki o, yakınlarından bir dosttur» denmiştir (XLI, al-Secde, 34).

Ebu-Bekr oğlu Abdullah'tan rivayet edilmiştir ki bir arap dedi, Huneyn savaşında Rasûl aleyhissalâtü vesselâmın yanıbaşında gitmedeydim. Ayağımda kaba ve kalın bir ayakkabı vardı, Peygamberin ayağına bastım. Bismillâh, canımı acıttın diyerek bana hafifce kamçıyla dokundu. Bütün gece kendimi kınadım, Tanrı elçisini gafletle incittin dedim. O geceyi öyle geçirdim ki ne halde olduğumu ancak Tanrı bilir. Sabahleyin biri gelip filân adam nerde diye bağırdı, Ben, vallahi dedim, dün yaptığım şey yüzünden aranıyorum. Korkarak, titreyerek Rasûl'ün tapısına vardım. Dün ayakkabınla ayağıma basmış, canımı incitmiştin de ben de sana bir kamçı vurmuştum. Onun karşılığı olarak şimdi şu seksen koyunu al buyurdu ve koyunları bana verdi.

Yine onların huylarından biri gayrettir. Gayret, utangaçhğı mucip olacak, yahut ağyarın, kendisinden

üstünlüğünü, ileriliğini temin edecek şeyden çekinmektir. Bu huy, takdir edilen ve fütüvvet ehlince seçilmiş olan bir huydur ki nefsin, tabiatlerin pisliklerinden ayrılması, anasırın kötülüklerinden arınması, heyulâya ait maddelerin murdarlığından uzaklaşması, Tanrı tapısına yaklaşması, gerçek birlikte münasebet peydahlaması yüzünden cevherindeki arılığa ve kendisinin şerefine ve büyüklüğüne şuurundan meydana gelir. Böylece nefis, kendinin olgunluklarda ve kutluluklarda tek olmasını ister, ağyar ortaklığından utanır. Nurânî arılığı üst oldukça gayreti de artar. Peygamber aleyhisselâm «Sa'd gayurdur, ben Sa'd'dan da gayretliyim. Tanrıysa benden de gayretlidir» buyurmuştur.

Üçüncü fasıl: Hizmet ve ziyafet.

(362. a) Fütüvvete gerekli şeylerden biri daimî olarak hizmete girişmek ve ziyafet sünnetine devam etmektir. Çünkü fütüvvetin, vilâyetin zâhiri ve başlangıcı bulunduğu, vilâyetin de fütüvvetin bâtın ve nihayeti olduğu artık anlaşıldı. Vilâyet sahibi, birlik gözüyle bütün halkı, kendi vücudunun cüzleri görüp onları, uzuvları mesabesinde bilir. Umumî varlık ve tam rahmet dolayısiyle de hayrı ve kutluluğu herkese yayar. Binaenaleyh fütüvvet sahibi, herkesi kardeşi ve akrabası gözüyle görüp asıl bakımından onlarla bir olduğunu iyice bilmeli, gerçek kardeşlik ve candan gelen esirgeme duygusunun muktezası olarak da fayda ve rahatı herkese saçmalı ki dışı içine uygun olsun, başlangıç sona uysun, suret mânaya uymuş bulunsun. Netekim vilâyet sahibi de halkı sapıklıktan kurtarmak ve kemâle ulaştırmak için kendi kemâl derecesinden nâkıslar derecesine iner. Fütüvvet sahibi, konukları ağırlamak ve eshaba hizmette bulunmak için kendisini horlar, zahmet ve meşakkate tahammül eder, böylece onları huzur ve istirahate ulaştırır. Yokluk zamanında kendisine gerekli olanı onlara saçar, kendi ihtiyacını gizler, yokluğa sabreder, huzurları bozulmasın diye onlara bu hususta bir şey duyurmaz. Böyle olmazsa davası laftan ibarettir, kendisi fütüvvetten uzak düşer. Rivayet etmişlerdir ki kıtlık ve darlık zamanında birisi, Peygamber aleyhisselâmın yanına geldi. Peygamber aleyhi efdalissalât, hücrelere birisini yolladı, sizde hiç bir yiyecek var mı diye sordu. Hepsi de seni halka Peygamberlikle gönderen Tanrıya and olsun, sudan başka bir şeyimiz yok dediler. Rasâl aleyhisselâm, eshaba «Bu gece onu konuk edecek kimdir ki Tanrı ona rahmet etsin» buyurdu. Ensardan biri, Ya rasûlallah, ben onu konuklarım dedi ve adamı evine götürdü. Kadınına bu, Peygamber'in konuğudur, onu ağırla, ondan hiç bir şey esirgeme dedi. Kadın, çocukların yiyeceklerinden başka bir şeyimiz yok dedi. Adam, kalk dedi, çocukları bir bahaneyle avundur, yemek yemeden uyusunlar. Sonra ışığı yak, ne varsa konuğun önüne getir. Yemeğe başlayınca ışığı düzelteyim diye kalk ve düzeltirken söndür ve gel. Biz de ağzımızı oynatalım, şapırdatalım da hep beraber yiyoruz sansın, karnını doyursun. Kadın kalktı, bir bahaneyle çocukları uyuttu, kocasının buyruğunu yerine getirdi. Konuk, onlar da kendisiyle beraber yiyorlar sanarak iyice doydu. Onlar aç olarak uyudular. Sabahleyin Peygamber'in yanına geldikleri zaman Peygamber, yüzlerine bakıp gülümsedi ve buyurdu ki: «Ulu Tanrı dün gece filânla filâna şaştı ve bu âyet indi: İhtiyaçları olsa bile onları kendi nefislerinden üstün tutarlar» (LIX, al-Haşr, 9). Yine böyle rivayet edilmiştir ki bir gece dervişlerle cüvan-mertlerden otuz şu kadar kişi Bülhasen-i-Antakî'nin yanına toplandılar. Onunsa ancak iki üç parça ekmeği vardı, beş kişiye bile güç yeterdi. Bütün ekmekleri parçaladılar, mumu söndürdüler, yemek için sofraya oturdular. Her biri, öbürleri yiyor sansınlar diye ağzını şapırdatmadaydı. Sofrayı kaldırdıkları zaman gördüler ki ekmekler öylece durmada. Başkaları yesin diye hiç biri yememiş.

Bu hususta onlara ait rivayet ve hikâyeler çoktur, şaşılacak ve görülmemiş şeyleri sayısızdır. Hepsini anlatmak, kısa yazma esasına aykırı olur, dileyen, onlardan uzun uzadıya bahseden kitaplar aramalı, eserleri, haberleri tetebbu etmeli ki onların sıfatları, huyları, kendisine aydınlansın. Kutluluk ehline bu kadarı yeter, sözü uzatmıya hacet yoktur. Tanrı, bu huyları elde etmek istiyenlere başarı verir, doğru yolu gösteren odur.

Kitabın yazılışı, Tanrı halini düzeltsin, Ulu Tanrının rahmetine

muhtaç zayıf kul Kâşân'lı Huseyn oğlu Süheyl-Allâh'm oğlu

Ma'sûm eliyle bitti.

V
Alâ-al-Devle-i Semnânî
FÜTÜVVET HAKKINDA RİSÂLE

(İst. Bayezid, Veliyyeddin efendi K. Mecmua, No, 1796)

(170.b – 174.a)

RAHMAN VE RAHÎM TANRI ADİYLE

(170.b)

Hamd hakkıyle Tanrıya, rahmet yaratıklarının hayırlısı Muhammed'e ve sehabesine. Bundan sonra bu risâle, ahlak üstünlüğünün tamamiyle meleke haline gelmesi ve aşağılıkların tamamiyle giderilmesi vasıtasiyle insana ait yaratılış nurunun zuhurunu ve nefsanî karanlıkları kaplamasını bilmekten ibaret olan fütüvvete dair bir risâledir ki biz, onun hülasasmı yedi fasılda anlatacağız :

Fütüvvetin hakıykati hakkında Musa aleyhisselâmdan şöyle nakledilmiştir: Musa, ulu Tanrıdan fütüvvet nedir diye sordu. Tanrı, nefis, tabiatin zorlamalariyle ve beşeriyet bulanıkhğiyle pislenmiyecek ve bedenî hey'etle hayvani ve yırtıcılık sıfatlariyle sıfatlanmıyacak surette yaşamaktır buyurdu ki böylece nefis, nasıl ilk yaratıhşta iyi sıfatlara ermişse beşeriyet mertebesine ulaştıktan sonra da öylece tertemiz ve aparı Tanrı tapısına döner. Bu, ulu Tanrının da sözüdür: Tanrı «Ey itmi'nan sahibi nefis, rabbine ondan razı olarak ve onun rızasını kazanarak dön de kullarımın arasına katıl, cennetime gir» demiştir (Sûre. LXXXIX, al-Fecr, 27-30). Tanrı ikisinden de razı olsun Muhammed oğlu Ca'fer al-Sâdık, fütüvvet, fısk ve fücur değil, hazırlan-

mış yemeği yoksullara vermek, elde edileni dağıtmak, herkese güzel ve güleryüz göstermek, güzelliği kabul edilmiş huylarla huylanmak ve kimseyi incitmemektir buyurdu. İyaz oğlu Fuzayl'e fütüvvet nedir diye sordular. Halkla iyi huylarla geçinmektir dedi. Fütüvvet, taat ve fazilette ısrar ve sebattır dendiği gibi fütüvvet, haram yemek ve günahlarda bulunmak değildir, rahmeti umumî Tanrıya ibadet, Şeytana muhalefet, Kur'ana uymaktır da denmiştir. Fütüvvet bir bilgidir ki onu Hak'la mevsuf olan fatanet ehlinden başkası bilemez. Onu görmiyen nerden bilecek? Gözü olmıyan güneşin ışığını nasıl anlar? Fetâ, lügatta delikanlı demektir, fakat mana bakımından fıtratın kemâline ve kemâli olan sonuna ulaşana denir. Şu halde bir kişiye heva ve hevesle tabiat üstünü olur ve onda beşeriyet bulanıklığı görünür durursa o, çocuk mesabesindedir. O duraktan ileri geçer, yaratılışı nefsanî âfetlerle hastalıklardan ve Şeytana mensup aşağılık tabiatlerden kurtulursa fetâ olur. Çünkü insan sözünün manasında gizlenmiş olan fütüvvet, onda olgunluğa ulaşır, faziletler, fi'len hasıl olur. Netekim delikanlıda da suri kuvvetler meydana gelir, bedeni olgunluklar zuhur eder. Cüvan-mertde gönül sahibi derler. Çünkü insanın yaratılışı, olgunluğa ulaşınca gönül adını alır. Tanrı bu makama işaret ederek «An onu ki rabbine selim bir kalple geldi» buyurmuştur (Sûre, XXXVII, al-Saffat, 84). İnsan, gönül durağından ileri geçer, Tanrıya ait sıhhatların tecellisiyle ondaki kalb sıfatları mahvolursa ruh durağına erişir ve müşahede sahibi olur, o vakit şeyh-ihtiyar mesabesinde sayılır. Çünkü şeyh, bedenindeki kuvvetleri zayıflayan, siyah saçları ağıran ve yokluğa yaklaşmış olan kişidir. Müşahede sahibi de ruh durağında yokluğa yaklaşmış, Tanrı nurlariyle sıfatlarının karalığı ağarmiş ve aydınlanmıştır. Kuvvetleriyle sıfatları, Hak sıfatlarının zuhuriyle zayıflamış, adeta yok olmuştur. Bu yüzden fütüvvet nihayete ermedikçe vilâyet hidayeti meydana gelmez.

Fütüvvet mazharı: Fütüvvet mazharı İbrâhîm aleyhisselâmdır. Ulu Tanrı «Bir fetâ duyduk, putları kötülükle anıyordu. Adına İbrâhîm deniyordu» buyurmuştur (Sûre. XXI, al-Enbiya, 60). Ona fetâlar atası derler. Çünkü dünyadan ve dünya tadlarından ilk ayrılan odur. Tanrının gayrisinden uzlet ihtiyar etmiş, ulu Tanrının sevgisindeki lezzete karşılık sefer yorgunluğuyla gurbet ve musibet vahşetini kolay görmüştür. Yurdundan, akranından yüz çevirmiş, putları kırmada ayak diremiştir. Ziyafet sünnetiyle topluluk törenini âlemde o koymuştur. Fütüvvette öyle bir durağa erişmiştir ki ulu Tanrı emriyle İsmâîl'i boğazlamıya koyulmuştur. Sevgilinin adını duyum zevke gelince nesi varsa dağıtmıştır. Netekim rivayet ederler, ömrünün sonlarında İbrâhîm'in bunca malı mülkü varken dostluk elbisesini ve Halîl lakabını nerden kazandı? Tanrı, onun malı çoktur ama buyurdu, gönlü malda değildir, bizdedir. Dilersen sına. Cebrâîl bir ihtiyar şeklinde İbrâhîm'in kapısına geldi. En güzel bir sesle «Sübbûhun kuddûsün rabbül melâiketi verrûh» dedi. İbrahim zevklendi, onun kapısına gelip canım sevgilinin adına feda olsun, bir kere daha söyle dedi. Cebrâîl, neyin varsa üçte birini ver de tekrar edeyim deyince İbrahim varının üçte birini ona bağışladı. Cebrâîl bu sözleri tekrarlayınca İbrahim daha ziyade coştu, neyim varsa senin olsun dedi, bir daha söyle.

Tekrar et ey gönlümü heyecana getiren,

Çünkü sevgiliye ait söz pek hoş ve güzel.

İkinci fetâ Yusûf-ı Sıddıyk'tir. Peygamber (Muhammed) aleyhisselâm «Kardeşim Yusûf, kardeşlerine, bugün benden size kınama yok dediği (Sûre. XII, al-Yusûf, 25) ve onlar, babalarının kendileri için istiğfar etmesini diledikleri zaman, sizin için istiğfar edeceğim diye vaitte bulunduğu (aynı Sûre. 98) ve zindanda, onlardan kendisini çıkarmıya teşebbüs etmelerini dilemeden rüyalarını yorduğu için fetaların fetasıdır. Ben olsaydım rüyalarını yormadan zindandan çıkmayı dilerdim. Hele rabbim bana ihsanda bulundu da beni

zindandan çıkardı dediği zaman (ayni Sûre. 100) nimet sahibini anıp nimete aldırış etmeyişi ne de hoştur» buyurdu.

Ondan sonra fütüvvet, peygamberlerle sıddıyklerden an'aneyle Muhammed Mustafâ'ya erişti, sallallâhu aleyhi vesselem. (171. a) Ulu Tanrı, onun fütüvvetini bildirmek için «Şüphe yok ki sen pek büyük bir huy sahibisin» buyurdu (Sûre. LXVIII, al-Kalem, 4). Ondan Emîr-almü'minîn Ali aleyhisselâma erişti ki o, fütüvvetin kutbu ve medarıdır. Rasûl aleyhisselâm, Sizin en fetanız Ali'dir dedi. Ali, fütüvvet nedir ey Tanrı elçisi deyinde Peygamber, o bir şereftir ki yiğitlik ve cömertlik erbabı onunla yücelir, şereflenir. Ya Ali, sen feta oğlusun, feta kardeşisin buyurdu. Ah, babam kim, fetalardan kardeşim kim? deyince de buyurdu ki: Baban Halîl-al-Rahmân İbrâhîm'dir, kardeşin benim. Benim fütüvvetim babanın fütüvvetindendir, senin fütüvvetin benden. Huneyn savaşı günü Cebrâîl, Ali'den başka feta yok, Zülfekar'dan başka kılıç yok diye bağırdı. Zahitlikte, takvada, yiğitlikte ve cömertlikte öyle bir dereceye ulaştı ki kimse onun mislini asla onun mislini görmedi de, işitmedi de. Üç gün iftar edeceği yemeği tam iftar zamanı bağışladı da sûrenin sonuna kadar «Onlar, Tanrı sevgisiyle miskini, yetimi, esiri doyururlar» şerefiyle şereflendi (Sûre. LXXVI, al-Dehr, 8). Rükûda fırsat elden çıkar korkusuyla yüzüğünü yoksula verdi de «Söz budur, bundan ötesi yok. Veliniz ancak Tanrıdır ve Rasulü ... » âyetinde (Sûre, V, al-Mâide, 55) bu âyetin sonuna kadar olan hükümle bildirilen vilâyet hil'atı ona tahsis edildi. Yakıyninin kemâli yüzünden din düşmanlariyle savaşta ruhunu bağışladı. Onun fütüvveti, oğlunu boğazlamak suretiyle nefsini bağışlıyan İbrâhîm'in fütüvvetine bağlıdır. Sûret aleminde peygamberlik mazharı Âdem Safıy, kutbu İbrâhîm Halîl, hatemi de Muhammed Mustafâ salâvüt-al-Rahmani aleyhi ve aleyhim ecmaîn olduğu gibi fütüvvet mazharı da İbrâhîm'dir, kutbu Emîr-almü'minîn Ali'dir, hatemi Mehdî'dir. Şu halde bütün cüvan-mertler, Ali'ye tabidirler ve ne bulurlarsa ona uyma yüzünden bulurlar. Ali'den oğullarına, Selmân ve Safvan'a ulaşmıştır. Rivayet edilmiştir ki Safvan, Sıffıyn savaşında bazı vakitler yiğitlikler gösterince Ali, gel ya Safvan diye nida etmiş, Safvan, Ali'nin tapısına koşunca Ali, bugün sen fetasın, fütüvveti sakın ehli olmıyana verme. Bu fütüvvet, o fütüvvettir ki Rasûl-Allâh sallallâhu aleyhi vesselem, beni onunla şereflendirdi buyurmuştur.

Fütüvvetin şerefi, üstünlüğü, gayesi, faydası, temelleri, asılları ve olgunluğu: Bilki her bilginin şerefi, konusunun şerefine, gayesinin yüceliğine ve faydasının umumî oluşuna bağlıdır. Fütüvvetin konusu, insanın nefsidir. İnsanın nefsi, kendi yaratılış ağırlığiyle tertemiz kalacak olursa insan, kâinatın, hatta eşsiz örneksiz bütün yaratılmışların en yücesidir. Artık elbette bu bilgi şereflidir, sağladığı fayda da ebedi varlık ve kutluluk, daimi seçkinlik ve büyüklük, büyük ve yüce Tanrının yakınlığı ve iki âlemde de iyi ad sahibi oluştur. Çünkü fütüvvet, hakıykatte iyi ve temiz sıfatlarla sıfatlanmak, beyenilmiş huylarla huylanmaktır. Ulu Tanrının «Malını verene, çekinene ve güzel şeyi doğrulayana gelince, yakında ona kolay olanı ihsan edip kolaylaştıracağız» buyruğunda (Sûre. XCII, al-Leyl, 6-8) işaret ettiği kolaylık yolu ve güzel huydur. Bâki Tanrıyı anış daima istenilen şeydir. Netekim İbrâhîm aleyhisselâm, ululuk ıssı Tanrıdan «Son gelenler arasında bana doğru bir dil ver» diye istekte bulundu (Sûre. XXVI, al-Şuarâ, 84). O durağın sonu, mertebelerin en üstünü ve durakların en yücesi olan vilâyet durağıdır. Netekim Ashab-ı Kehf fetâlarının vasfında «Hidayetlerini arttırdık» buyurulmuştur (Sûre, XVIII, al-Kehf, 13). Fütüvvetin menfaatine gelince: Cüvan-mertin daima neşeli, gönlü hoş, esirgeyici olması, Tanrı halkına, din ve dünya işlerinde öğüt vermesi, onların önemli işlerini başarmıya çahşması gerektir. Öyle ki kendisi olgunlukları elde etmeye uğraştığı gibi refiykleriyle arkadaşlarını da ona sevketmeli ve bu hususta onlara yardım eylemelidir. Hiç kimse yoktur ki fütüvvet huylarına muhtaç olma-

sın. Çünkü o huyları elde etmezse dünyada aşağılık ve kötü, ahirette kovulmuş ve azgın olur. O huyları elde ederse bu dünyada övülmüş ve yüce, öbür dünyada makbul ve kutlu olur.

Fütüvvetin temeli ve aslı sekiz huydur ki bütün insanlık huyları da bunlara dayanır. Fütüvvet dairesinin kutbu Emîr-al-mü'minîn Ali aleyhisselâm, fütüvvetin aslı vefa, doğruluk, emniyet, cömertlik, gönül alçaklığı, öğüt, hidayet ve tövbedir. Bu huylarla bu amelede bulunmıyan kişi fütüvvete ehil olamaz buyurarak bu sekiz huya işaret etmiştir. Fütüvvetin kemâli de o huylardır ki ondan, fütüvvetin kemâli nedir? diye sordukları vakit, kudreti varken affetmek, devleti varken tevazuda bulunmak, varı azken cömertlik etmek ve minnetsiz ihsan eylemektir buyurmuştur. Hasılı fütüvvetin esası güzel huylarla huylanmak, kötü ve aşağılık vasıflardan kaçınmak ve çekinmektir. Bütün üstünlükler, dört şeye münhasırdır: İffet, şecaat, hikmet, adalet. Çünkü iffet, şecaat ve hikmet, hayvan, melek ve canavar kuvvetlerinin itidâli ve düzgünlüğüdür, adaletse herkesin olgunluğa ulaşmasında müsalemet ve muvafakat göstermektir. İtidâl, ifrat ve tefrikten ibaret olan iki tarafın arasında bir ortalamadır. Şu halde bu dört faziletin her biri, iki aşağılık sıfat arasındadır. Mesela iffet, şehvetin üstünlüğüyle yatışması arasında, şecaat, korkaklıkla kızgınlık arasında, hikmet, cerbezeyle aptallık arasında, adalet, zulmetmekle zulme uğramak arasındadır. Hepsi de adaletin altındadır ve ona tabidir. Çünkü adalet, nefiste bir sükûn ve huzurdur. Netekim sevgi, onun gönüldeki gölgesidir. Fütüvvetin temeli olan sekiz huydan her iki huy, bu dört huydan birine raci'dir. Düşünülürse aydınlanmış olur ki tamamını kaplamak için her cinsin başlangıcını ve sonucunu seçmiştir. Çünkü bu başlangıcın ve sonun elde edilişi, o huydaki bütün neviler'in elde edilmiş olmasını icabeder. Bir tanesi asıl ve başlangıç mesabesindedir ve bu, o asla racı bütün hususiyetlerini (171. b) kaplar. İkincisi, o aslın gayesi ve sonudur ki bu da o cinsteki bütün nevileri şamildir. Netekim tövbe ve cömertlik iffete, gönül alçaklığı ve emniyet şecaata, doğruluk ve hidayet hikmete, öğüt ve vefa adalete raci'dir. Fütüvvette ilk adım, iffettir ki onun başlangıcı tövbedir, sonu adalet. Adaletin sonu da vefadır. Emîr-al-mü'minîn aleyhisselâm, bu huyları ve sıfatları sayarken ilk olarak vefayı anmış, tövbeyi en son zikretmiştir. Çünkü kâmil, irşat ve terbiyede, kendi makamı olan en yüceden iner ve talibi teşvik için onun makamı olan en aşağı dereceye gelir. Bu yüzden Peygamber aleyhisselâm da sözü doğru söylemeli ve vefayı öne almış ve bütün bunların sermayesi olan hayayı sonra zikretmiştir.

Fütüvvet istidadı şartları: Bunlar yedidir. Birincisi erkek olmaktır. Çünkü fütüvvet şeref ve olgunluk sıfatıdır. Kadınlıksa noksanı ve aşağılığı istilzam eder. Ulu Tanrı «Erler kadınlardan üstündür» buyurduğu gibi (Sûre. IV, al-Nisâ', 34) Peygamber alayhisselâm da «Kadınlar akıl ve din bakımından noksandır» buyurmuştur. İkincisi ergenlik çağına girmektir. Çünkü ergenlik, aklın ilk zuhur ettiği ve melek kuvvetlerinin meydana çıkarak fiile geldiği çağdır ve başlangıç olmaksızın olgunlukta üstünlük elde etmenin imkânı yoktur ve bu yüzdendir ki çocuğa teklif kalemi yürümez. Çünkü ondan gerçekleri ve hükümleri anlayış, iyiyle kötüyü ayırd ediş beklenemez. Üçüncüsü akıldır. Zira kulun Tanrıya vesile ve olgunluk elde etmesinin vasıtası akıldır. Bundan dolayı Peygamber aleyhisselâm, bir ibadet eden kişiyi duydu mu «Aklı nasıl?» derdi. Nâkıstır denirse «Neredeyse aykırı harekete başlar ve ibadeti boşlayıverir» der, kâmildir denirse «Sonuna vardırır» buyururdu. Yine Peygamber aleyhisselâm «İnsanların en fazla ibadet edeni en akıllı olanıdır» ve «Biz peygamberler topluluğu, insanlara akılları derecesince söz söylemeyle emredildik. Kişiye kendisini hidayete götüren ve kötülükten men eden akıldan daha üstün bir şey verilmemiştir» buyurmuştur. Çünkü akıl bilginin başlangıcıdır, fütüvvet sıfatlarını bilgisiz elde etmiye de imkân yoktur. Netekim Emîr-al-mü'minîn aleyhisselâm «Hiç bir hareket yoktur ki onda bilgiye muhtaç olmıyasın» buyurmuştur. Zira hak tanınmadık-

ça ve fazilet bilinmedikçe ne ona itikad edilebilir, ne bu elde edilebilir. Şerlerle batıl bilinmedikçe onlardan çekinmenin imkânı yoktur. Şiir:

Şerri bildim amma işlemek için değil, çekinmek için.

Hayrı ve şerri bilmiyen, sonunda şerre düşer.

Şu halde akılsız fütüvvet olamaz, bilgisizse vebaldir. Bazı hakîmler «Bilgi akılla elde edilir. Akıl bilgilerle olgunlaşır. Aklın başlangıç üstünlüğü, bilginin olgunluk üstünlüğü vardır. Olgunluk olmadıkça başlangıç kaybolur gider, fakat başlangıç olmadıkça da olgunluk elde edilemez. Şeref, her ikisine aittir» demişlerdir. Dördüncüsü dindir. Çünkü fütüvvet, dinin olgunluğudur. Her şeyin olgunluğu o şeyin aslından çıkar ve asılsız fer' olamaz. Beşincisi niyette doğruluk ve suret hallerinde istikamettir. Öylesine ki fütüvvet ehlinde fazileti gideren kötü ve pis hiç bir şey bulunmamalı. İçinin kötü oluşu ve buna benzer şeylerle zahirinde baras, cüzzam vesaire gibi bir şeye müptela olmamalıdır. Altıncısı mürüvvettir ve bu, yaratılış sıfatlarının levazımındandır. Çünkü insanın yaratılışı nefis istekleriyle cismanî bağlardan arınır, tabiat perdeleriyle beşeriyet sıfatlarından kurtulursa yaratılış nurunun zuhuru dolayısiyle azaptan, şehvetten çaresiz ayrılır, aşağılık sıfatlarından utanmıya başlar, bayağı dilekleri dilemeye himmet etmez, tamamiyle yüce maksatlara yönelir ve elinden geldikçe kötülüklerden çekinir, iyiliklere üstünlüklere koşar, onları elde eder. Bu da mürüvvetin ta kendisidir. Gerçekte erlik ve adamlık, vilayetin dayanağı ve temelidir. Mürüvvet sahibi olmıyan fütüvvet sahibi olamaz. Fütüvvet sahibi olmıyan da vilâyete erlşemez. Her fütüvvet sahibi, mürüvvet sahibidir de, fakat aksine her mürüvvet sahibi fütüvvet sahibi değildir. Ali aleyhisselâm «Kişinin, ahiretini koruması fütüvvetindendir, yüzünün suyunu koruması mürüvvetinden» buyurmuştur. Yine onun «Mürüvvetin hazarda üç, seferde üç sıfatı vardır. Hazardakiler Tanrı kelâmını okumak, Tanrı mescitlerini mamur etmek, Tanrı için kardeşlerle birleşmektir. Seferdekiler de azığını ihsan etmek, huy güzelliği ve Tanrıya isyan yolunda olmamak şartiyle eğlence ve alaydır» buyurduğu rivayet edilmiştir. Ulu Tanrı Davûd'a «Ya Davûd, mürüvette ve dinde olgunlaşmamış kişiyle konuşma» buyurmuştur. Yedincisi hayâdır. Hayâ, kemale istidat alâmetidir, nefis cevherinin, ondan kötülükler çıkmasından korkulmıyacak bir derecede temizliğine delâlet eder ki bu da güzelle çirkini ayırd etme kuvvetine delildir. Peygamber sallallâhu aleyhi vesellem «Hayâ, imandadır» buyurmuştur.

Beşincisi [45][89] fütüvvetin esası: Doğru olarak rivayet edilmiştir ki bir gün Peygamber aleyhisselâm sahabeden bir toplulukla otururken kapıdan birisi girdi ve ey Tanrı elçisi dedi, bir erle bir kadın yakışmıyacak bir harekette bulunuyorlardı. Üstlerine kapıyı kilitledim, size geldim, ne buyurursunuz? Peygamber aleyhisselâm birisinin gidip anlamasını emretti. Sahabeden bir kalkıp gitmek üzere izin istediyse de Rasâl icazet vermedi. Bir başkası kalktı, ona da izin vermedi. Böylece kim kalktıysa izin vermiyordu. Nihayet Emîr-al-mü'minîn Ali geldi. Rasûl aleyhisselâm onun gitmesini ve o hali anlamasını emretti. Ali, evin kapısına gelince kapıyı açtı, gözlerini yumdu, elini duvara sürüp el yordamiyle (172. a) evin çevresini dolaştı. Sonra geri dönüp Peygamber'in kapısına gelerek ey Tanrı elçisi dedi, kimseyi görmedim. Peygamber aleyhisselâm Peygamberlik nuriyle onun nasıl araştırdığını anlayıp ya Ali dedi, sen bu ümmetin fetâsısın. Ondan sonra bir kadeh su ve bir parça tuz istedi. O tuzdan bir tutam alıp bu şeraittir dedi, kadehe döktü bir avuç daha alıp bu da tarikattir dedi, yine kadehe attı. Bir tutam daha alıp bu da hakikattir dedi ve onu da kadehe döküp Ali'ye

89 Fasıl desek bu başlangıç, dördüncü oluyor, acaba nüsha eksik mi?

verdi, içirdi ve sen benim refıykımsın, ben Cebrail'in refıykıyım, Cebrail de Tanrı refıykıdır dedi. Onun belini bağladı ve şalvarını ona giydirdi, seni kemale ulaştırdım, tekmil ettim ya Ali buyurdu. Sonra Selman'a Ali'den kadeh içmesini emretti, Hazîfe-i Yemânî'ye de Selman'dan kadeh içmesini buyurdu. Bugün fütüvvet ehlinin süregeldiği erkân ve yollarının esasını dayadıkları şeyler, bel bağlamaları, şalvar giydirmeleri ve kadeh sunmaları, bundan alınmadır. Bu remizlerin her biri, ince bir mânaya ve yüce bir sıfata işarettir ki gerçekte o, bu mânanın sureti ve bu sırrın alâmetidir. Netekim tuzlu su içmek yaratılış bilgisine işarettir ki kulda ilk istidadın arılığıyle hasıl olmuş ve ezeli inayet takdiriyle subut bulmuştur. İlk yaratılış ulaşınca yine onu elde eder. Netekim «Hikmet mü'minin kaybolmuş malıdır» buyrulmuştur. Çünkü bilgi, kalb yaşayışının sebebi olduğu gibi su da bedenlerin haytına sebeptir. Tuz adalete işarettir. Bütün üstünlük cinsleriyle yüce huylar, adaletle düzelir, iyileşir. Hatta nefsi kuvvetlendiren ve mertebesinden ileriye götüren bütün aklî olgunluklar ve ahlâk üstünlükleri, itidal sıfatı olmadıkça kemal bulmaz. Böylece bedeni kuvvetlendiren bütün yemekler de tuzsuz olgunlaşmaz, düzelmez. Bel bağlamak, şecaat faziletine, nefsin, tevazuun gayesi ve şecaatın esası olan hizmete alışmasına işarettir. Şalvar giydirmek, ayıpları örtmek ve nefsi şehvetten menetmek sureti olan iffet faziletine işarettir ki bu asıldır, bütün öbür sıfatlar buna tâbidir ve bununla kaimdir. İlmin kemâli amelle olduğundan fütüvvette kademe itibar ederler, nazara değil, Şalvar giydirmeye tekmil derler. Amele kadem denir, ilme nazar. Fütüvvet ehli kadem sahibini nazar sahibinden çok üstün tutar ve kademsiz nazara itibar etmez ve kadem sahibine «şest - kadem» derler. Hasılı anlaşıldı ki bunlar, bütün faziletleri nefiste toplama vücubuna işarettir ki fütüvvet bunlarla tamamlanır ve bunlar kimde varsa vilâyet selâhiyetini kazanır. Bu yüzden fütüvvet hırkası şalvardır, tasavvuf hırkası külâh. Çünkü fütüvvette ilk adım temizliktir, bu da aşağılıklara aittir. Tasavvufun başlangıcı ise yüceliklere ait olan nurlar âlemine terakkidir. Tasavvufta baş tıraş etmek sünnettir, fütüvvette ise yoktur. Çünkü fütüvvet, faziletleri ve yüce ve temiz huyları elde etmektir ki bu, varlık iktizasıdır ve benlikle sıfatlanmaktır. Halbuki tasavvuf, tecrit ve tefrittir ki yokluk iktizasıdır ve tasavvufun başlangıcı, yükselme mânialarının giderilmesidir. Bundan da malûm olur ki fütüvvetin nihayeti vilâyetin başlangıcıdır ve fütüvvet, tasavvuftan bir cüzdür, netekim vilâyet de nübüvvetten bir cüzdür.

Fetaların kullandıkları terimler.

Bunlar aşağı yukarı şu yirmi beş sözdür: Beyt, hızb, nisbet, kebîr, cedd, zaîm, refıyk, müsâil, bikr, değiş, nakıyl, vekîl, nakıyb, şedd, tekmîl, şürb, muhâzara, nakle, ta'bîr, ahz, remy, ayb, muhâkeme, vakf, hibe.

Beyt. Bir sıfatla hususiyet kazanmış olan vesair feta bölüklerinden ayrılmış bulunan taifeye denir. Filânın beyt'i, yahut filânın hanedanı dendiği gibi.

Hızb. Bir şahsa mensup olanlardır. Hızb'la beyt arasındaki fark şudur: Hızb, beyt'e dahildir, batnın kabilede dahil olduğu gibi. Hızıblar müttefiktirler, birbirleriyle muhazarada bulunurlar. Fakat beytler muhteliftir.

Nisbet. Kebîr'i ve onun ced'leri vasıtasiyle cüvan-mertliğin sonudur. Kabileler ve aşiretler vasıtasiyle doğum nisbeti gibi.

Kebîr. Vasıtasız olarak adına kadeh içilen zattır. Bizzat ondan içmeye lüzum yoktur. Kişi, ondan içebileceği gibi vekilinden de içebilir. Kebîr, doğumda baba makamındadır ve bu yüzden de ona baba derler. İçense

oğul mesabesindedir. Kebîr, kavmin zaîmine denir ki «şeyh, mukaddem, kaaid, atît, eb, re's-al-hızb» adları da verilir. Acem ona «pîş-kadem» der. Kavmin zaîm'i, kavmin kendisine uyduğu zattır. Ona daima fetalara öğüt vermesi, fütüvvet üstünlüklerini anlatması, şartlarını bildirmesi gerektir.

Cedd. Kebîr'in kebîridir. Uzağa da denir, yakına da.

Refıykler. Bir beyte mensup olanlardır. Bir babaya, yahut bir cedde mensup olan topluluğa da «rufaka» denir. Şimdi mutlak olarak oğula «refıyk», pedere de «sâhib» denmededir.

Müsâil. Erkek kardeş mesabesindedir. (172. b) Yani birisinin babasından şerbet içmiş adamdır ki bunlara «bedîller» de denir. Müsâil, ecdad sayısında birbirine eşit olanlara da denir. Amıca oğlu gibi ki öbür amıca oğluna derecede eştir. Görülüyor ki müsâil, refıyk'a nispetle daha hususîdir,

Bikr. Henüz fütüvvete gelmemiş, bu yola girmemiş kişidir. İster aslî olsun, yani bir kişinin adına şerbet içmemiş bulunsun, ister fütüvveti batıl birisinden şerbet içmiş olsun, ikisi de birdir.

Değiş. Fütüvvet sahibiyken sonradan değişen kişiye denir.

Nakıyl. Esas bakımından bir baba veya atadan bir başkasına geçmiş kişidir. Fakat bugün batıla dönen kişiye de denmektedir. Bir evden bir eve, bir hızıbdan bir hızıba, kebîrden cedde intikal olabilir. Hatta bütün bunlarda hakka intikal olabileceği gibi batıla da olabilir.

Vekil. Caiz olan bir işin kebîr tarafından birisine yaptırılmasına vekâlet, bu işi yapana vekîl denir. Vekîl'in, bu işi görmeğe salâhiyeti olması, akıl, bilgi ve kadem sahibi olup bütün fetâların en olgunu bulunması şarttır. Vekîl'in şedd kuşatmak gibi hususî bir işte vekâleti caiz olduğu gibi filân, benim yerime kaimdir, şedd, tekmîl, ahz, remy, muhakeme ve saire gibi yapılması bana caiz olan her şeyi yapabilir tarzında umumî ve mutlak bir vekillik de verilebilir.

Nakıyb. Fetaların işlerini görmesi ve bu hususta çalışması için zaîm tarafından dikilir ve o, fetalar arasında herşeyde vasıta olur, adeta terceman mahiyetindedir.

Şedd. Sınama yönünden bel bağlamadır. Bu fütüvvet ahdinin ve fütüvvete bağlanışın başlangıcıdır ki şedd sahibinin, fetalar arasına girmesine sebeptir.

Meşdûd. Sınanması için beline bağlamak üzere kendisine şedd verilene derler. Ondan sonra onu tekmîl ederler. Bele, zünnara benzememek şartiyle ne olursa olsun bağlanabilir.

Tekmîl. Silâh, yahut şalvar vermektir. Kebîr, fetada liyakat görürse şedden önce de verebilir, sonra da. Kendisine şalvar, yahut silâh verilene «mükemmel» denir.

Şürb. Ona mensup sayılmak için birinin adına tuzlu su içmektir. Hızıbların tanışması ve birbirleriyle münasebeti bununla sabit olur ve ihvanın ülfetini ve sevgisini bu temin eder.

Muhâzara. Fetaların tuzlu su içmede birbirlerine uymalarıdır.

İçtimâ'. Kalplerin birleşmesi için bir mecliste toplanıştır.

Nakle. Birinin adından bir başkasına geçiştir.

Ubur. Babadan ataya geçmedir.

Ahz. Kebîr'in, küçükte gördüğü bir ayıp yüzünden fütüvveti ondan almasıdır.

Remy. Küçüğün, büyükte gördüğü bir ayıp yüzünden onu reddetmesidir. Bunların hiç biri muhakemesiz ve aybı ispat etmeksizin olamaz.

Muhakeme. Kavmin zaîminin, yahut iki hasmın razı olduğu bir hakemin huzurunda ayıbı iddia veya inkârdır.

Ayb. Nehyedilen bir şeyi yapmaktır. Bu, ya büyük günahlar gibi fütüvveti batıl eder, yahut küçük günahlar gibi fütüvvetin noksanını mucib olur.

Vakf. Töhmet altında bulunanı muhazaradan menetmektir. Bu suretle o kişi, suçunun sübutuna, yahut beraetine kadar toplantılara alınmaz.

Hibe. Kebîr'in refıyk'ı bir başka kebîr'e vermesidir. Bazı kimseler, bunun hürde tasarruf demek olduğunu söyliyerek hibeyi caiz görmemişlerdir.

Fetaların huyları ve hususiyetleri:

Onlara mahsus huyların en yücesi ahde vefa etmektir. Ulu Tanrı «Mü'minlerden erler vardır ki Tanriyle ahde giriştikleri şeylere sadık olurlar» (Sûre. XXXIII, al-Ahzâb, 33) ve «Takva, yüzlerinizi doğuya, batıya çevirmek değildir. Takva sahibi, Tanrıya, ahiret gününe, meleklere, kitaba, peygamberlere inanan ve Tanrı sevgisiyle malını yakınlara, yetimlere, miskinlere, yolda kalmışa, isteyenlere, kullara veren, namaz kılan, zekat veren, bir şeyi ahdedince ahdine vefada bulunan, ferahlık ve darlıkta ve sıkıntı zamanında sabreden kişidir. İşte onlardır doğrular ve onlardır takva sahipleri» buyurmuştur (Sûre. II, al-Bakara, 177). Onların huylarından biri de sırlarını gizlemede pek ileriye gitmek ve sırrı ağyardan korumaktır. Hatta onlardan birini kılıçla, çeşitli döğüşlerle, eziyetlerle incitseler gene sırrını açıklamaz, sır vermesine imkân yoktur. Hadiste «Sırları açıklamak, hür kişilerin sünnetlerinden değildir» denmiştir. Kur'anda'da «Münafıklar, emniyete, yahut korkuya ait haber duysalar açıklarlar» âyeti vardır (Sûre. IV, al-Nisâ', 83). Rivayet edilmiştir ki Hasan-İbn-i Ali aleyhisselâma zehir verildiği vakit Huseyn aleyhisselâm, kardeş dedi, bunu kim yaptı sana, söyle bize. Hasan buyurdu ki: Böyle bir halde bile sır açmak ve gammazlık etmek hoşuma gitmiyor. Yine saygıyı gözetmek ve yüceliğe riayet etmek için töhmet ve suç mevkilerinde suç sahiplerini ağırlamak, onlara kötü muamele etmek, şereflerini korumak ve yüzlerinin suyunu gidermemek için kötü ve akılsız kişileri cezalandırmaktan vazgeçmek de onların huylarındandır. Geniş görüşlü olmak ve müsamaha ile muamelede bulunmak da bu cümledendir ki insan, bu huyla diğerlerinden yüce olur. Ali aleyhisselâm «Bir işin başına geçmek gönül genişliği sahibi olmak demektir» buyurmuştur. Onların gönülleri, dünyaya ait bağlardan ve aşağılık maksatlardan ayrılıp ahirete ait yüce dileklere, ebedî ve küllî yollara yönelince dileklerle emellere aldanmazlar, hazlerle ve elde ettikleri şeylerle sevinmezler. Ellerinden bir şey çıkarsa elem, onlara yol bulamadığı gibi bir şeye nail olurlarsa da hemencecik neşelenivermezler.

Nâzım: Ne nimetlerin husule gelişi beni yolumdan alıkor, ne sevdiğim şeyi elimden çıkarırsam elemlenirim.

«Tanrı, yakında bir kavim getirecek ki onları sever, onlar da Tanrıyı severler. Onlar mü'minlere karşı aşağı, kâfirlere karşı yücedirler. (173. a) Tanrı yolunda savaşırlar, kınayanın kınamasından korkmazlar» (Sûre. V, al-Mâide, 54) âyeti mucibince yoksullara ve zayıflara, mü'minlere karşı yoksulluk yolunu gütmeleri, onlara gönül alçaklığı, yumuşaklık ve merhamet göstermeleri, kâfirlerin güçlüklerine ve başı dik kişilere sert davranıp şiddet ve kuvvet izhar etmeleri, Tanrı yolunda kınanmadan korkmamaları, başkalarının sözüne uyup yollarından dönmemeleri de onların sıfatlarındandır, Enes der ki: Yıllarca ömrümü Tanrı elçisinin hizmetinde geçirdim de Allah hakkı için bir kere bile beni azarlamadı, horlamadı, bana öf bile demedi. Ne yaptığım bir şey için neye yaptın dedi, ne yapmadığım bir şey için neye yapmadın dedi. Emîr-al-mü'minîn Ali'den rivayet edilmiştir ki buyurur: Rasûl sallallâhü aleyhi vesellemden güzel huy nedir diye sordum. Buyurdu ki: Sana vermeyene ihsanda bulunman, seni aramayanı arayıp sorman, sana zulmedeni affetmen ve sana kötülük edene iyilikte bulunmandır. Gerçekten de bu bir huydur ki hiç kimse onun künhüne ve yüceliğine ulaşamaz, kadrini ve vasfını bilemez. Çünkü bu huyu elde eden fazilet sahibi olur, nefsi bulanmaksızın düşmandan aşağılığı giderir ve ona üst olur, gönül kuvvetiyle hasmının nefsini kırar. İzzet iki kısımdır. Biri, bir düşmana, yahut aşağılık ve âdi birisine, yahut da bir mal sahibine zenginliği yüzünden zelil davranmaktan nefsin yücelmesidir. Ca'fer-ibn-i Muhammed-al-Sâdık aleyhisselâma ey Tanrı rasulünün oğlu dediler, biz sende kibir görmedeyiz. Buyurdu ki: Ben kibirli değilim amma nefsimin sıfatları, ulu Tanrı sıfatlarında yok olduğundan benim kibrimin yerini onun kibriyası kapladı. Hakla olan ululuk izzettir. Sonra şu âyeti okudu «Yakında yer yüzünde haksız olarak ululananları ayetlerimden, buhranlarımdan döndüreceğim, onları aşağılatacağım» (Sûre. VII, al-A'râf, 146) Çünkü bu ayet haklı ululanmanın makbul olduğuna delildir. İkinci kısım izzet, insanın kendi kadrini, mertebesini bilmesidir ki Tanrıya sığındık, kişi kadrini bilmezse dünya faydalarını elde etmek için alçalmaya razı olur.

Nâzım: Yiyecekleri gördüğüm halde onlara yüz çevirir, onları açlığın karnında terkederim.

Onların huylarından biri de gayrettir. Gayret, insanı utandıracak ve ağyarın öne geçmesini icabettirecek şeylerden çekinmektir. Bu huyun menşei, nefsin şerefini, büyüklüğünü, aslının arılığını ve güzelliğini bilmesi, heva ve hevesten arınması, tabiat pisliğiyle cismanî kirlerden temizlenmesi ve Tanrı yakınları arasına katılmış bulunmasıdır. Bu huy, izzeti nefse yakındır. Yine huylarından biri güzelleşmek ve bezenmektir ki, bu zenginliği, darda olmamayı izhar etmek, şiddet ve belâyıysa gizlemektir. Bunun sonucu izzeti nefistir. Meyvası adamakıllı inanış durağına ulaşmak, yoksulluğunu, ihtiyacını bildirmeden, şikayetten, zayıflık, acizlik ve aşağılık göstermeden çekinip ulu Tanrıdan ganilik dilemek ve ona dayanmaktır. Yine huylarından biri ihvanla sohbet, rağbet ve iştiyak besleyip herkese güleryüz göstermek, kendi zevkını, onların hakları için bırakmaktır. Emîr-al-mü'minîn Ali aleyhisselâm, tam kırk yıl rastladığına önce selam verirdi, bu hususta kimse onu geçemez, önliyemezdi. Kırk yıl sonra bundan vazgeçti. Herkes, önce ona selam vermeye başladı. Sebebini sordular. Buyurdu ki: Peygamber aleyhisselâmdan önce selam vermenin pek büyük bir sevap olduğunu duydum. Bundan önce o sevabı kazanıyordum, şimdi ise başkalarına bağışlamadayım. Fütüvvet ehlinin sıfatlarından biri de Tanrı dostlarını sevmek suretiyle Hak sevgisini kazanmaktır. Rivayet ederler, birisi, Tanrı sırrını kutlasın, Abû-Yezîd-i Bistamî'ye, bana bir bilgi öğret, bir şey bildir ki onunla Tanrıya yaklaşabileyim dedi. Bâyezîd, Tanrı dostlarını sev ve onların sevgisini kazan da Tanrı seni sevsin. Ulu Tanrı, her gün, her gece, dostlarının gönlüne yetmiş bin kere nazar etmektedir. Belki sen de onun dostlarından birinin gönlünde olursun da sana da nazar etmiş olur ve böylece işin tamamlanır gider, buyurdu. Onların huylarından biri de

tevekkül başlangıcı tahakkuk etmedikçe kazancı terketmemektir. Bir huyları da Tanrının saygılı şeylerini ululamaktır. Rivayet ederler, fetalardan birinin bir gümüş dirhemi ayakyoluna düştü. On üç dinar sarfederek o dirhemi çıkarttı. Sebebini sordular, dedi ki: Üstünde Tanrı adı yazılıydı. O dirhemin ayakyolunda kalmasını reva görmedim. Bu hürmette büyük fayda vardır amma insanların çoğu bunu bilmezler. Meşhurdur. Tanrı rahmet etsin, Bişr-i-Hâfî, önce Tanrıdan hiç korkmazdı, bir çok kötülükler yapardı. Bir gün sarhoş bir halde ve sarhoşların âdetince hay huy ederek meyhaneye giderken yolda, üstünde «Allah Muhammed» yazılı bir kâğıt parçası gördü. Kendi kendine şimdiye kadar çok saygısızlıklar ettim, günahta pek ileri vardım amma sevgilinin adından geçmek namertliğin tâ kendisidir deyip o kağıt parçasını aldı, öpüp yüzüne gözüne sürdü. Cebinden bir parçacık misk çıkardı, ona sürüp bir mescide gitti, imama verdi. Geceleyin ruyasında, Tanrı rahmet etsin, Hasan-ı-Bısrî'ye, Bişr'in yanına git, ona, bizi ululadın, biz de seni ulu ettik. Adımızı arıttın, biz de seni arıttık de dendi. Hasan, sabah olunca Bişr'i sordu, meyhanede olduğunu söylediler. Hasan, meyhane kapısına gelip Bişr hanginiz diye seslendi. Bişr sızmış uyuyordu. Uyandırıp Hasan-ı-Bısrî kapıda seni istiyor dediler. Bişr kalkıp korkarak, titriyerek Hasan'ın tapısına vardı. Hasan, onu kucaklayıp ruyada kendisine söylenen sözleri anlattı. Bişr duyunca bir nâra atıp başını aldı, ovalara düştü. Kırk yıl yalınayak savaşlara katıldı, her yıl haccetmedeydi. Ona niçin yalınayak yürüyorsun dediler. Yeryüzü dedi, Tanrı yaygısıdır, Bişr kim oluyor ki (173. b) ayakkabısıyla o yaygıya bassın?

Fetaların huylarından biri de fetanın halkın kendisine yapmasını dilediğini halka yapması ve halkla bu tarzda muamelede bulunmasıdır. Hatta insanlar, ona kötü muamelede, hilelerde bulunsalar bile onun iyi muamele etmesi icabeder. Peygamber aleyhisselâm «Kendine sevgisi gelen şeyi insanlar için de sev ve işle de mü'min ol» buyurmuştur. Yine feta sıfatlarından biri, kendi ayıbını görmek, halkın aybiyle meşgul olmamaktır. Peygamber aleyhisselâm «Kendi aybiyle meşgul olup bu yüzden insanların aybiyle uğraşmıyana ne mutlu» buyurmuşlardır. Huylarından biri de Tanrı halkına karşı iyi ahlâklı olmak ve onlara saygı göstermektir. Ashabı, Cüneyd'e dedi ki: Bir topluluk lâf olsun diye sana soru soruyorlar, onlara cevap vermeye lüzum bile yok. Cüneyd dedi ki: Ben onlara sizin gibi bakmıyorum. Umuyorum ki sözlerimin bir kelimesine takılırlar da kurtuluşlarına sebep olur. Gine fütüvvet ehlinin huylarından biri, halka, layık olduğu veçhile daima mülâyim davranmak ve ihtiyaçları olunca onlara ihsanda bulunmaktır. Yine gerekli şeylerden biri, hallerini, vakitlerini gözetmektir. Öylesine dikkat lazımdır ki fütüvvet ehlinin hiç bir anı zayi olmamalıdır. Sehl-ibn-i Abd-Allâh, vaktin pek azizdir, onu en aziz şeyle geçir demiştir. Yine lâzım olan şeylerin biri, onları isteyeni kabul etmek, istemeyeni dilememektir. Fütüvvet ehlinin, hataları ve suçları yüzünden müridi kapısından uzaklaştırmaması, yabancıyı hizmete yaklaştırmaması gerekir. Rivayet edilmiştir ki Davûd, Süleyman aleyhisseâma «Kendisinden fayda gördüğüm, faydasını dilediğim eski kardeşini, doğruluktan ayrılmadıkça değiştirme sakın. Değiştirirsen sana ihsan edilen Tanrı nimetini değiştirmiş olursun. Biri az görme, bin dostu da çok görme. Bin dost çok değildir, fakat bir taneyle çoğalır» demiştir. Fütüvvet ehlinin, ihvanla güzel geçinmesi, onlara hoş muamele etmesi, her hususta edebe riayeti lüzumlu sayması gerektir. Onlar zenginin yoksula hizmet etmesini caiz görürler. Cüneyd, adamlariyle beraber bir mesciddeydi. Pek yoksul bir hale düşmüşlerdi. Dostlarından biri mescide girdi, aç olduklarını görünce dervişlerden birine kalk dedi, benimle gel. Onu pazara götürdü, bir şeyler aldı, yükledi, getirdi. Cüneyd, o yemeği yemedi. Adamları da yemediler. Cüneyd, yemek sahibine, senin gözünde paranın o derece bir değeri ve ululuğu var ki dervişi yemek hammalı yapıyorsun dedi. Fetanın, dünya sebeplerinden hiç bir sebeple dostlara karşı değişmemesi, onları mazeretlerle muztar bir hale düşür-

memesi, hiç kimseye noksan isnad etmemesi, kimseyi kötü görmemesi, hasette bulunmaması, itaat edenle isyan edeni bir görüp her ikisini de eşit olarak esirgemesi gerektir. Ma'rûf, dervişlerden bir toplulukla Dicle kıyısında oturuyordu. Delikanlılar kayıkta çalıp çağırmadaydılar. Ma'rûf, Yarabbi dedi, dilerim senden, onları dünyada nasıl ferahlandırdıysan ahirette de ferahlandır. Dervişler, onlara ilenmek gerekti, halbuki sen dua ediyorsun dediler. Ma'rûf, dostlar dedi, Tanrı onları ahirette sevindirirse dünyada tövbe nasib eder.

Onların huylarından biri de ihvana yapılan iyilikleri unutmak ve onların her birerinin değerlerini bilip gözetmektir. Şeyh Abu-l-Kaasım der ki: Abû-Bekr-i Varrak'tan ayrılırken ona, kiminle konuşayım, kiminle düşüp kalkayım dedim. Dedi ki: Sana yaptığı iyiliği unutan kişiyle konuş. Senin sevinç vaktini unutmayıp sırası gelince yaptığını sayıp dökenle sakın konuşma. Sana ihtiyacı ne kadarsa seni o derecede tutan, değerini ihtiyacına göre ayarlayan kişiyle de konuşma sakın.

Huylarından biri de dış yüze dikkat ve riayetten ziyade içe dikkat ve riayet etmeleridir. Çünkü bâtın, Hak nazargâhıdır, zahirse halk nazargâhı. Abu-Ya'kub-ı Sûsî der ki: Şaşarım insanlara, elli yıl dillerini korumıya savaşırlar da gönüllerini korumıya hiç savaşmazlar. Aldanmış o kişiye derler ki bu sıfata sahiptir. Abu-Muhammed-i Harîrî'den rivayet edilmiştir, yalnızken asla ayağını uzatmamıştır. Hakka karşı edebe riayet, halka karşı edebe riayetten daha ileridir. Huylarından biri de bütün mallara, mülklere, Tanrıdan gayri her şeye ehemmiyet vermeyip Tanrıyı, Tanrı rızasını seçmektir. Nazım: Bize cennet mi istersin, huri mi derler. Vuslat kadehimizde çerçöpün ne işi var?

Rivayet ederler ki bir gün Me'mûn, hazinesine gitti ve kullarına, kim buradan bir şey alırsa onun olsun dedi. Herkes birbirine girdi, hazinedeki güzelim şeylerden herkes birini kaptı. Kullardan biri, edebe riayet ederek öylece durmada, hiç bir şeye bakmamadaydı. Me'mûn dedi ki: Sen niçin bir şey almıyorsun? Kul, herkes dedi, bir şey istiyor, bense seni istiyorum. Me'mûn, bu sözü pek beğendi ve o kulu herkesten üstün bir hale getirdi.

Yine huylarından biri, ihvanın ihtiyaçlarını gidermek, hallerini sorup soruşturarak öğrenmektir. Derler ki iki kişi birbiriyle kardeş olmuştu. Bir tanesinin malı, mülkü vardı, zengindi, öbürü yoksuldu, ayali fazlaydı, sıkıntıdaydı amma sabretmedeydi. Nihayet bir miktar borçlandı. Halini o zengin dostuna açtı. Zengin, eve girip bir kese çıkardı, yoksula verdi, yetmezse dedi, ne kadar gerekse iste. Çünkü ben, bu mala senden ziyade lâyık değilim. Dostu gidince eve girdi, ağlamıya başladı. Ev halkı, sana güç gelecekti de ne diye verdin dediler. Ben altın için ağlamıyorum, neden onun halini anlıyacak bir halde dostluk etmedim, neden onu (174. a) istemek alçaklığına düşürdüm, yoksulluğunu açmıya muhtaç bir hale getirdim diye ağlıyorum dedi. Yoksullarla dervişlere karşı gönül alçaklığı göstermek, dostlarla ihlâsla geçinmek, zahire ve batına kulak asmak; dinde daha üstün, dünyada daha aşağı olanla konuşup görüşmek de onların huylarmdandır. Netekim dinde senden üstün, dünyada senden aşağı olanla sohbet et. Çünkü dinde senden üstün olanla sohbet edersen ibadetini, gözünde küçültür. Dünyada senden aşağı olanla sohbet edersen ulu Tanrının nimetlerini gözünde büyültür denmiştir. İhvanın yüceliğini kendi yüceliğinden üstün tutmak, eziyete sabretmek, ihvanı aşağılatmadansa kendisini aşağılatmak, dileyeni mahrum etmemek, onlardan usanmamak, karşılık ummaksızm kardeşlere ihsanda bulunmak suretiyle kardeşlik haklarına riayet etmek, dostlarla buluşmadan zevk ve sevinç duymak, ihvana, hele kötülüğü giderene ve bir yardımcıya sahib olmıyana zulmetmeği terketmek, bilgide ileriye geçmiş olanın hakkını tanımak, hak dilemeyi boşlamak ve saire gibi temiz huylardan ve be-

ğenilmiş işlerden niceleri, onların huylarındandır, onların sıfatlarındandır ki Tanrı izin verirse bunlar, ahlâk bilgisinde etraflıca anlatılacaktır.

VI
Nâsırî

(İst. Köprülü K. Mecmua. No. 1597, 89.a -100.a)

(89.a)

FÜTÜVVET - NÂME NÜSHASI

Şu gökkubbenin padişahı, halkı Kâf ve Nun'dan meydana getirdi [46][90].

Kudret sahibidir, vericidir, tektir, ihtiyaçsızdır; vasfı «Söyle, o Tanrı tektir» ayetidir [47][91].

Kâinat davet yurdunu yaratınca sevgilisiyle aşk oyununa girişti.

Ona mâna kapılarını açtı «Levlâke» tacını başına giydirdi [48][92].

5. Mustafa, gökte de, yerde de ancak «Âlemlere rahmettir.» [49][93].

O, cinlerin, insanların, ileri gelenlerin ve halk tabakalarının elçisi olan Peygamber, yoluna şeriat adını taktı.

Şeriatten de iki yol meydana geldi ki her bir yolun konağı, Tanrı tapısıdır.

O yollardan birine tarikat adını verdiler, öbürüne hakıykat.

---

90 Kâf ve Nûn, Arapçada "ol" mânasına gelen "kün" kelimesini gösterir. Kur'an'm II. Sûresinin 117. III. Sûresinin 40. XIX. sûresinin 35. XXXVI. Sûresinin 82. ve XL. Sûresinin 68. âyetlerinde Tanrı'nın bir şeyi dileyince "ol" dediği, o şeyin de olduğu söylenmede, VI. Sûrenin 73. âyetindeyse göklerle yerlerin bu sözle yaradıldığı anlatılmadadır. Kün, Tanrı iradesinin ifadesidir.

91 CXII. Sûrenin 1. âyeti.

92 "Levlâke", sen olmasaydın mânasına gelen Arapça bir sözdür. "Sen olmasaydın, sen olmasaydın gökleri yaratamazdın" ve "Sen olmasaydın dünyayı da yaratamazdım, ahreti de" mealinde iki hadîs-i kudsi, yani Kur'an'da olmıyan, fakat Peygamber tarafından nakledilen Tanrı sözü vardır. Bunların bilhassa ilkinin uydurma olduğu söylenirse de pek meşhurdur.

93 Sûre. XXI, âyet. 107.

Kitabın yazılış sebebi

Şeriatte müftüler nice şeker gibi tatlı kitaplar düzdüler.

Hakıykatte de nice sırlar bilindi, nice saçılmış (mensur) inciler dizildi.

Fakat kimse tarikate ait şiir söylemedi. Bu çeşit şiirler, zaten sihre benzemez.

Kalb sahiplerine bir armağan olması için bu kula şu güzel nazmı meydana getirmek vacib oldu.

Bu yola ayak bastımsa da umarım, suçlarım olursa ârif kişiler, kerem ederler, mâzur görürler.

Fütüvvet beyanında

O Nebi, fütüvvete dair «La fetâ illâ Alî» (Ali'den başka er yok) dedi ya;

Bu suretle Ali'ye cömertlik maloldu. Bil ki cennet, cömertler yurdudur.

Mustafâ, bir gün Alî'den, sana yiğitlik ne vakitten beri huy oldu,

Birisi, pek aptallık eder, şaşkınlığmdan sana kötülükte bulunursa sen ona ne yaparsın, diye sordu [50][94].

Alî dedi ki: Ben karşılık olarak ona iyilik ederim. Kötülüğe karşı kötülükte bulunursam buna garez [51][95] derler.

O, kötüydü, ondan kötülük meydana geldi. Ben iyi olduğumdan benden iyilik zuhur eder.

Mustafa buyurdu ki; Peki, o kötü kişi kötülüğünü arttırırsa ne yaparsın ey akıllı er?

Ali, ben de dedi, ona daha fazla iyilikte bulunurum; her an bir başka lütufta bulunurum ona.

Bunun üzerine Mustafâ, tekrar Alî'den pekala ey varlığı tamamiyle lûtuftan, safadan ibaret olan,

Boyuna kötülüğünü arttırır, sonucunda canını, gönlünü kana döndürürse ne yaparsın, diye sordu.

(89.b) Alî dedi ki: Bana yüz kere kötülükte bulunsa bil ki gerçekten o, kendisine kötülük etmededir.

Karşılığında ben yine iyilikte bulunur, zerre kadar bile gönlünü kırmam.

İşte bunun üzerine o gönül sahibi de «Lâ fetâ illâ Alî» dedi.

Böylece fütüvvet, tamamiyle iyilikte bulunmak, dostuna rahat ve huzur vermektir.

Fütüvvet hakkında herkes hoş ve ince bir şey söylemiştir

Âlem şeyhi, o temizliklerle dopdolu Cüneyd, müridine, ey vefalı er dedi;

Tanrı, dünya işlerini düzene koyunca, Şam ülkesini fütüvvet yeri kıldı.

94 Burada bir beyit daha olmalı, fakat yok.
95 Bu Fütüvvet-nâme'nin ilk 22 beyti, Ayasofya Kt. 2049 No.daki mecmuada var, orada bu kelime "maraz"dır (118.a)

Sözden zevk almak istersen Irak'a gitmen gerek.

Doğruluk yüzünü görmek istiyorsan Horasan ülkesini sevmen, oraya bağlanman lazım.

Tanrı yarlıgasın, Fuzayl buyurdu:

O dini temiz ulu er, yani Fuzayl, fütüvvete meyledince

Dedi ki: fütüvvetin tefsiri şudur; fetâya göre herkes birdir.

Halkın önderi olmak istersen yürü, kendini başkalarından üstün tutma.

Kardeşinin suçunu affedersen, onun cürmünden geçersen onun utanmasından sen utanmalısın.

Tanrı yarlıgasın, Ebû-Bekr Varrak buyurdu:

Tanrıya pek müştak olan Ebu-Bekr Varrak adlı er

Dedi ki: Bence en âdi ve değersiz işi, can vermek olan kişiye cüvan-merd derler.

Cüvan-merd, bütün Tanrı mahlâkatına iyilik eder, nefsinin dileğinden başka hiç bir mahlûkun dileğini reddetmez.

Tanrı yarlıgasın, Hâris buyurmuştur:

Fütüvvet sahiplerinden biri, cömertlik ve ihsan ıssı Hâris

Dedi ki: Fütüvvet nedir, bilirmisin? Fütüvvet sahibi kim olabilir, tanırmısın?

Hizmete adamakıllı belini bağlıyan, herkese insafla muamele eden, fakat kimseden insaf beklemiyen.

Tanrı yarlıgasın, Nasrâbâdî buyurmuştur:

Dini sağlam pîrlerden biri de âlem şeyhi Nasrâbâdî'dir.

Dedi ki: Bu fütüvvet bir ağaca benzer. Kökü, ârifin canına iyice dikilmiştir.

Dallarından birinin adına mürüvvet demişlerdir. Tarikatte böyle rivayet edilmiştir.

Mürüvvetten bir nişan istersen bil ki, şu iki cihanı da terketmekten ibaret.

Dalı bu kadar yüce olursa ağacını var, sen kıyas et.

Tanrı'nın Kur'anda fetâ diye andığı bazı erler

Dokuzuncu kat göğün hâkim ve kahramam, sözünde bazı erleri fetâ diye anmıştır.

İbrahim, halkı doyurma kapısını açtığından Tanrı da İbrâhîm'e fetâ demiştir.

Çünkü İbrâhîm, putları kırmış, onlara asla hizmet ve ibadet için belini bağlamamıştır [52][96].

50. Parlak ay doğunca kendine gel, o kudret ve kahır sahibi diri Tanrı bu demiş,

Gözü yıldıza düşünce bu, bizim ve senin Tanrındır demiş,

Bundan sonra da nurlar saçan güneş, şu menekşe renkli köşkte peydahlanınca

(90.a) Ona bakıp bu daha büyük, Tanrı budur demiş,

Fakat gün de yere batınca ben demiştir, batanları, geçip gidenleri sevmem [53][97].

55. Yüzünü Tanrı tapısına çevirmiş, canını Tanrıdan âgâh etmiştir.

Onun işi, yıllarca, aylarca oruçtu. Tanrıyı anmadan özge dostu yoktu. Sık sık konuğu gelmeyiverirse konuk bekler, gelinciye dek üç dört gün orucunu bozmaz, ancak konuk gelince iftar ederdi.

Konuk geldi mi sofrasını yayar, konuğun bütün hizmetini kendi görürdü,

Artık ihsan sahibi, açıcı ve tek Tanrı da İbrahim'in adını fütüvvetle anarsa değer elbette.

Onlardan biri de Yâsuf aleyhisselâmdır

60. Hür kişilerin yüzlerini bezeyen, düşkünlerin ellerini tutan Tanrı,

Yâsuf'u kuyudan âzad edince onu fetâ adiyle andı.

Çünkü genç çağında, güneş bile Yusuf'a secde etti.

Yüzüne kimin gözü düşse hemencecik hâşâ derdi, bu insan değil.

Yüzü, bir bucaktan görünür görünmez görenler, turunç yerine ellerini kestiler [54][98].

65. Fakat bu güzellikle, bu alımla yine de bir adım bile zahitlikten dışarı çıkmadı.

O, ilk gençlik çağındaydı, Zelîhâ vasfedilmez derecede güzeldi.

Ev bomboştu, berrak su akmadaydı, kendisi de susuzdu. Zelîhâ artık dedi, bundan öte sabr olamaz.

Elini Yûsuf'un eteğine attı. Öyle bir sarıldı ki Yusuf'un gömleği yırtıldı [55][99].

İş böyleyken Yûsuf, Zelîhâ'ya hiç meyletmedi, doğrulukta sebat etti. Ne hür kişi bu.

96 Sûre. XXI, 60.
97 VI, 76-79.
98 XII, 31.
99 XII, 23-28.

O gün nefsine eş olmadığından Tanrı da ona fetâ dedi [56][100].

Ashâb-ı kehf de onlardandı

Eski çağlarda Dıkyanos, taşlanmış şeytanın sözüne uydu,
O lanetlenmiş, tanrılık dâvasına kalkıştı. Yeryüzünde bir gök kurdu.
Halkı birçok kere çağırdı, tapısında herkes secdeler etti.
Tanrılığını inkâr edenin hemen kanını dökmelerini buyurdu.
Devrinde bulunanlardan birkaç kişi, gönüllerini berkittiler.
Her biri, maksadına ulaşmayı, mâbudunu anlamayı kurdu.
Bir köpek te bunlara yoldaş oldu, Hak yolunda onlara uydu.
O lanetlenmişten yüz çevirdiler. Dağda bir mağara buldular.
O birkaç kişi ve bu köpek, mağaraya girdiler, yokluk âleminde yok oldular.
Mağarada yıllarca uyudular. Bu sırada zaman halden hale girdi, devir değişti.
Böylece bâtılı terkedip hakkı aramak, gerçekten fütüvvettir.
Hasılı halleri anlaşıldı, sözleri yayıldı, yaptıkları iş duyuldu.
O uyudukları mağarada göz yaşlariyle dağın kayalarını delmişlerdi.
Tanrı da onların sırlarını saklamış, onlara fetâlar demişti.

On kişiye fütüvvet verilmez, birincisi kâfir [57][101]

Kâfir, gerçek dini bırakıp kendi bâtıl dinini hak sandığından
Ona, mal çokluğuyla başı göğe erse bile yine fütüvvet verilemez.

İkincisi münafıktır

Münafık da çirkin, kutsuz, kötü damarlı, görünüşte insan, fakat nefsi bakımından köpek,
Namaz kılmaz, tenbel ve haylaz olup yeri, cehennemin en aşağı tabakası bulunduğundan
Böyle kişinin fütüvvetten nasibi yoktur. Öyle bir adamın, Tanrı katında bulunmaya liyakati olamaz.

100 XII, 30.
101 Bu kısım "Lâtife" başlığını taşıyan iki parça hariç, Ayasofyadaki mecmuada 148. beytin sonuna kadar vardır (240.a).

Üçüncüsü kâhin

90. Kâhin de böyledir. Hesaplar düzer, kendi hesabına uygun kitaplar yazar.

Gece gündüz halka yalan söyler. Artık fütüvvetin ışığı nereden vuracak ona?

Dördüncüsü içkiye düşkün olan

İçkiye düşkün olan; daima içen; yüzünün suyunu gideren,

Tanrının emrini, nehyini bir yana atan, Tanrıyı ve Mustafâ'yı inciten kişidir.

Böyle kişiye fütüvvetten nasib yoktur. İçkiye düşkün olan, Tanrı rahmetinden meyustur.

Beşincisi dellâk

95. Dellâk, kerem sahibi bile olsa hamama ayak basınca

Yanında gâvur da birdir, müslüman da. Onun huyuna göre küfürle imanın ikisi de aynı şeydir.

Halkın kirini, aybını, gözünün önüne atar, döker. Fütüvvette bu, iyi bir yol değildir.

Altıncısı tellâllar

Tellâl da böylece vefasızdır. Halkın malını satarken cefada bulunur.

Kendisinin azıcık kârı için bir çok halkı ziyana sokar.

100. Kârı, ziyanla biliş olduğundan işi gücü de fütüvvetten ayrıdır onun.

Yedincisi çulhadır

Bil ki çulha da halka yalan ve düzen vaadlerde bulunur.

Fütüvvete yolu yoktur. Çünkü böyle huy cürümdür, günahtır.

Sekizincisi kasaptır

Kasapların işi, daima kan dökmektir, her an canlılarla karışmaktır.

Canlıyı zarı zarı öldürür durur. Böyle adamın fütüvvetle ne işi var?

Dokuzuncusu cerrahtır

105. San'atı cerrahlık olanların düşüncesi de yaralardır, berelerdir.

Yaralarla huzur bulandan halk rahat olur mu hiç?

Onun fütüvvetten hiç nasibi yoktur. Çünkü onun ancak taş gibi katı bir gönlü vardır.

Onuncusu avcıdır

İşi daima avlanmak olan, kurdu kuşu tutmak için fak kurar.

Kuşcağızların boğazına bıçak dayar, yavrularını aç susuz keser.

110. Hasılı avcı, daima kutsuzdur. Böyle adamın fütüvvetten ne nasibi olabilir?

Lâtife

Hâtem-i Tay, zamanında kullarından bir kaçını huzuruna çağırdı.

Her birine bir katar deve verdi. Sonra da anbarların kapılarını açtırdı.

Hadsiz hesapsız ceviziçi çıkartıp o Tanrıyı tanıyan er, cevizleri develere yükletti.

Kullarına, bunları dedi, ovalara, yazılara götürün. Oralarda her yana bakın.

115. Nerede karınca yuvası varsa, nerede konaklamışlarsa

Yuvaların önüne cevizleri yığın yığın bırakın da

Böylece soframızdan mezelensinler, bir ancağız konuğumuz olsunlar.

Çünkü gönül alıcı ârif bir er, karıncaların ceviziçi sevdiklerini söyledi.

Şu adamın lütfuna, mürüvvetine bak. Gözünü aç da fütüvvetini gör.

120. Dünyadaki vahşî hayvanlara, kurda, kuşa her an yiyecek yollar dururdu.

Bir onun cömertliğine bak, bir de avcıların cevrini gör. Elbette öyle olacak, çünkü onların fütüvvetten haberleri yok ki.

On birincisi vergi memurudur

Vergi toplayan, her an bir vergi kor ve o yeni vergiye tereddüt bile etmeden bir ad takar.

Bu suç, bu günah, kıyamete dek o tatsız tutsuz adamın boynunda kalır.

Böyle kötü işli, kötü huylu ve habis kişiye fütüvvet sözü nereden ulaşacak?

On ikincisi muhtekirdir

125. Muhtekir, evine buğday götürür, yığar, erzakı, pahalılık olsun diye alır.

Onun hareketi yüzünden kıtlık olur. Tuh böyle adama tuh!

Çünkü o, mutlak olarak ancak dünyaya tapmadadır, İşi batıldır, fütüvvetse hakka aittir.

Latife

(91.a)

Birkaç kişi, bir gemiye binmişti. Yelken açılmıştı, gemi yoluna düzülmüştü,

Gemi, su üstünde akıp giderken balıklarda bir derd, bir mihnettir peydahlandı.

130. Öylesine ki gemiye saldırıyorlar, birbirlerini yeyip duruyorlardı.

Bu hal, artıp durmadaydı. Ermiyâ Peygamber de gemideydi.

Dedi ki: Gemiye bir bakın. Her halde bir muhtekir olacak. Onu atın suya!

Çünkü o murdarın yüzünden şu denizde bir kıtlık meydana gelmiştir.

Varlığı yüzünden bu kadar derd ve mihnet meydana gelen kişiye fütüvvet verilmesi layık mı?

135. Şu andığım kişiler, tövbe ederler, tövbe, onların feryadına erişirse

Hepsi de o vakit mürüvvet ehli olurlar, kereme uğrayıp fütüvvet sahibi olabilirler.

Fütüvvet sahibi nasıl bir adam olmalı?

Ahı'nın iki âlemde de candan, gönülden cömert olması gerek.

Çünkü fâsık, cömertlikle cennete girer de zâhid, nekesse çirkinleşir kalır.

Fakat yüreğinin tertemiz olması lazımdır. Bilgi sahibi de olursa iyimi iyidir.

140. Bilgisi yoksa bilgi sahibi olmayı dilemeli de sonra işinde üst olmalı.

Yahut da uyanık bir canı dost tutmalı, bilgi sahipleriyle, öğreticilerle dost olmalı.

Çünkü bilgi sahibi olmayı dilemek, her müslümana farzdır. Dile de bilgiye hemdem ol.

Bilgisi olmıyan, gerçekten eşeğe benzer, isterse başında mücevherle bezenmiş taç olsun.

Dünyada bilgisizlik gibi bir ayıb yoktur. Kardeş, böyle bir ayıb da kolay iş değil ha!

145. Fakat ey hüner sahibi, bilgi, kârı, zararı, hayrı, şerri tanıtan bilgidir.

Bilgi, karalıkta, beyazlıkta değildir; nerede lûtuf ve ahlak, nerede hilim varsa ilim oradadır.

Fütüvvet sahibinin bu çeşit olması, daima salâhını zühdünü arttırması,

Her an kadrini yüceltmesi, tabiatini, huyunu itidale ulaştırması icap eder.

Terbiyeye ait edepler

Yine böylece terbiyeye, canını, gönlünü arıtması gerektir.

150. Terbiye, ahı'nın tapısında kul olmalı ki onun yetiştirmesiyle dirilsin.

Ahı'ya da hünerlerle kuvvetlenmesi için terbiyeyi yetiştirmek farzdır.

Onu fesatlardan, fitnelerden uzaklaştırmalı, salâh ve zühütle mâmur bir hale getirmeli.

Mustafâ, nefse ait edebler, derse ait edeblerden daha iyidir, daha hoştur buyurmuştur [58][102].

Tarikata ait edeblerden ne söylenmişse o sözlerin mânalarında inciler delinmiştir.

155. Terbiyeyi öğretmek, yetiştirmek, önünde bilgi çırağını yakmak, onu aydınlatmak gerektir.

Yetiştirme, toprağı mercan haline kor, taşı la'li Bedahşan yapar.

Dağ meyvasının ne rengi vardır, ne kokusu. Ne tadı vardır, ne hoş bir lezzeti.

Fakat yetiştirildi mi renklenir, güzelleşir, sevimli ve tatlı bir hale gelir.

Dağ ağacını şehre getirdiler de aşıladılar, yetiştirdiler mi halk, onu şeker yer gibi yer.

160. Terbiyeyle yapraktan atlas yapılır. Adam olmıyan, terbiyeyle adam olur.

Hızır Peygamber, âb-ı hayât'la yetişti, gelişti de âcizleri kurtarmıya memur oldu.

Muhammed, Tanrı terbiyesiyle yetişti de iki cihanın sahibi oldu.

İnsan oğlu terbiye edilmese hiç kimse onu öküzden, eşekten fark edemez [59][103].

Âdem aleyhisselâmın fütüvveti

Yeryüzünde yaşıyan şu topluluğun önünde gideni, göktekilere önder olanı,

165. Tanrının toprağını yoğurduğu er, esma bilgisini bir derste ezberliyen server,

Altı taraflı kemere önce ayak basan, önce yokluktan var olan Âdem... (91. b) Tanrı, ona ruhundan ruh üfürünce «Âdemoğullarını yücelttik» sözünü duydu [60][104].

Cennetlerde hûrilerle, gılmanlarla yaşar, köşklerde, bahçelerde ömür sürerken

102 Ayasofya nüshasında, burada olan beyit, Köprülü nüshasında, bir beyit sonradır.
103 149. beyitten 162. beytin sonuna kadar Ayasofyada var (240.a)
104 Sûre. XVII, al-İsrâ, 70.

«Şu ağaca yaklaşmayın» âyeti hatırından çıkmış olmalı ki yaklaştı da [61][105]

170. «İnin» buyruğunu duydu, Cennetten şu âleme indi [62][106].

Gece gündüz o hali dönmüş er, suçuna yanıp yakıldı, tam üç yüz altmış yıl ağladı.

Ağlayışı, halini anladığındandı. Dereler gibi gözyaşları dökmesi, insafındandı.

O zaman bu derece insaf makamına gelen bu kadar kendi suçunu bilen kişi, elbette dünyada fütüvvet sahibi olur.

Nuh aleyhisselâmın fütüvveti

O bilgi ve amel hümâsı, o zevali olmıyan tapının elçisi...

İşi gece gündüz feryat edip ağlamaydı da o yüzden ona Nûh lâkabını taktılar.

Daima o çeşit düşman bir kavme «Tanrıdan başkasına tapmayın» dedi.

Kavmiyse ona cevap olarak bütün bu senin öğütlerin doğrudan uzaktır.

Senin, bize hiç bir üstünlüğün yok. İş böyle iken bu davetin, bu dâvan nereden derdi.

Herkes, ona cefa etmede, bir çok mihnetlerle, eziyetlerle onu sıkıştırmadaydı.

180. Nihayet «Bir gemi yap» hitabı geldi, o ülkede tufan alâmeti zuhur etti [63][107].

O, bütün mihnetlere dayandı, onları davetten yüz çevirmedi.

Halka, Tanrıya gidilecek yolu göstermede, eziyeti, cefayı ne kadar arttırırlarsa arttırsınlar, onları davete devam etmedeydi.

Gece gündüz cevrü mihnetlere, bütün o azaplara, zararlara, yoruşlara rağmen

Nûh, Tanrı tapısından yüz çevirmedi, o yüzden ona, fütüvvetten yüzlerce kapı açıldı.

Dâvud aleyhisselâmın fütüvveti

185. O huyu iyi, yaratılışı güzel elçi, Zebur okumak için ağzını açtı mı

Bütün kuşların, balıkların akılları başlarından gider, insanlara da bir coşkunluktur düşerdi.

Tanrı kelamında adı Dâvud olarak geldi. Kulu gökyüzüydü, kölesi âlem.

Ârifti, kâmildi, tövbe edendi. «O, şüphesiz Tanrıya dönendi» âyeti, onun sıfatlarındandı [64][108]

105 Sûre. VII, al-A'râf, 19.
106 Sûre. VII, al-A'râf, 24.
107 Sûre, XI, Hûd, 39.
108 Sûre, XXXVIII, Sâd, 17.

Tanrı, ona, ey emin, ben seni yeryüzüne halife yaptım,

190. Halk arasında hükmet, onları Tanrı katına çağır.

Heva ve hevesine uyma, unsurun dördüncüsü gibi toprak ol, tevazuda bulun, dokuzuncu kat göğe çıkmıya çalışma.

Bundan sonra âlemlerin rabbinin ihsan ve lûtfuyla yeryüzünde halife olunca

Güneşin nurlar saçan cirmi batıda görünmez olduğu çağda

Kavmini tapısına çağırdı; dinde, mezhepte kendisine uyanları topladı.

195. İsrail kavminden iyi tevil bilenleri huzuruna toplayıp

Ey dostlarım, sahabem. ey kardeşlerim, ey aklı erenler,

Sizden ricam şu: Ayıbımı kerem edin, bana söyleyin de

Onu kendimden atmıya çalışayım. Bu suretle de Tanrıya lâyık olayım dedi.

Hepsi de hiçbir ayıbın yok. Gayb sırları, senin şanında geldi.

200. Ancak kazancını yemelisin de ondan sonra ibadete himmet etmelisin dedi.

Bunu duyunca o Tanrı elçisi, o savaş eri, Tanrıya niyazda bulundu.

Böylece demir, elinde mum gibi yumuşadı. O da, demirden güzel zırhlar yapmıya başladı [65][109].

Bu suretle kazancından ekmek yemeyi âdet edindi ve bundan böyle bu san'ati düşünmeye koyuldu.

Ayıbını arayıp buldu, onu kendisinden uzaklaştırdı; yaşayış bağını mâmur bir hale soktu.

205. Hasılı böyle er, hem fütüvvet sahibi olur, hem vilâyet, hem de nübüvvet.

(92.a) Süleyman aleyhisselâmın fütüvveti

Hem cinlerle insanların padişahı, hem de Peygamber. Yel, ona bineklik etti.

Devletinin çırağları yandı, parladı. Tanrı, ona kuş dilini öğretti.

Gökyüzüne alemler yüceltti, tahtını seher yeli kaldırıp götürdü [66][110].

Kâh karıncaya konuk olurdu. Çünkü karıncanın da dilini bilirdi [67][111].

210. Kâh, vesveseler veren şeytanın rağmine Belkıys'i tapısına getirirdi de

Billûr, ona su gibi görünürdü, o da bu yüzden ayaklarını sıvardı [68][112].

109 Sûre, XXXIV, Al-Saba', 10.
110 Sûre, XXI, al-Enbiyâ', 81.
111 Sûre, XXVII, al-Naml, 18.
112 Sûre, XXVII, al-Naml, 44.

Sahip olduğu yüzükle vahşileri, kuşları, insanları, devleri, perileri hükmü altına alırdı.

Tanrı, kime bu sıfatı verirse elbette o, halka mutlak hâkim kesilir.

Yedi iklim hükmündeydi ama ekmeğini yine zahmetle yerdi.

215. Yüz binlerce fili vardı ama rızkını zenbil örmekle kazanırdı.

Fütüvvette bir işe iyi sarılmamak tenbellikten, talihsizlikten ve kötülükten ileri gelir.

İşsiz adam, nasıl olur da akıllı sayılır? Aklı olan nasıl olur da gaflete düşer?

Bu yüzden o, zenbil örer, gece gündüz çalışır, savaşırdı.

Bundan dolayı da bu fütüvvet, Süleyman'a lâyıktı ve hem mürüvvet sahibiydi, hem nübüvvet sahibi.

Ahı'yı fütüvvetten düşüren birkaç şey [69][113]

220. Zamanede fesada ait birkaç şey vardır ki onlar din pazarını kesada verir.

Onları yapan ahı, fütüvvetten düşer. Cennetlik bile olsa cehennemlik kesilir.

Birincisi içki içmektir

İlki içki içmek ve sarhoşluk etmektir. Çünkü bu, tarikatta gevşekliktir.

O ahı, fenlere sahip bile olsa içki, onu ters çevirir, yatalak eder, delirtir.

İkincisi zina eden

Zina eden kötü bir iş işlemektedir; şehvet elinde çaresiz kalmıştır.

225. Tanrı zina edene "Dövün onu" dediğinden o düşman, fütüvvetten uzaklaşır [70][114].

Üçüncüsü livata eden

Livatayı iş edinenin tepesine kazmayı hemencecik vuruver.

Lût kavmine neler oldu, duydun ya… O belâ, Tanrıdan o kavmin üstüne nasıl indi.

113 Bu fasıl Ayasofya'da var (240.b).
114 XXIV. 2.

Dördüncüsü gammazlıkta bulunan

Gammazlık eden, pek kötü bir kişidir. Canavar gibi kötü işlidir o.

Halk, gece gündüz onun yüzünden zahmete düşer, böyle adam rahmete lâyık mı olur?

Beşincisi münafıklık eden

230. Gönlünde zerre kadar nifak olan kişide zerre kadar topluluk, düzen olamaz.

Özü, daima adamlıktan ayrıdır. Hasılı her an Tanrı hışmına uğrar durur.

Altıncısı kibirlenen

Sakın, daima ululuktan uzaklaşmıya gayret et, gönül alçaklığından ayrılma, halkla gönül alçaklığıyle deril.

Ululuk, vücutta İblis işidir. Secde etseydi lânete uğrarmıydı hiç?

Yedincisi hased sahibi

Gönlünde hased olanın boynunda «Hurma lifinden ip vardır.» [71][115]

235. Hased sahibi, kendisini zahmete sokar. «Hasetçi fayda göremez» sözünü duydun ya.

(92.b) Dokuzuncusu kin tutan

Buğzu üstüne saldırma, Canını rızadan hâli kılma.

Ey server, gönül levhine «Gayzını yenenler» âyetini nakşet [72].

Onuncusu yalancı

Ârif kişi, doğru sözden başka bir söz söylemez. Gerçekten de doğruluk, Tanrı vasıflarındandır.

Yalandan sakınmak gerek ki sinek gibi ayran içine düşmeyesin.

On birincisi vaad de durmıyan

240. Vaadinde durmazlık etmemek gerek. Söğüde bu yüzden hilâf derler.

---

115 CXI. 5.

Çünkü âdeti şudur: Yapraklanır, meyva vermez.

Tanrı da «Vaadinden dönmez.» sözü doğru olan hürdür [73].

On ikincisi hain

Hainlikten daha çirkin iş nerede? Hainlik korkusu, daima ricasızdır.

Emanete hiyanet edersen şüphe yok ki diyaneti terkedersin.

On üçüncüsü nâmahreme bakan

245. Dileyerek, isteyerek namahremin yüzüne bakma; o ay yüzlü ister kadın olsun, ister güzel bir oğlan.

Çünkü şehvet ateşe benzer, kadın pamuğa. Nefis kurt gibidir, güzelse kuyruk.

On dördüncüsü ayıb arayan

Ayıb aramak, kötü kişilerin kârıdır. Fakat o ayıb, dostlardan zahir olursa hüner sayılır.

Kendi ayıbını görene ne mutlu. O, erkeğin ayıbına da aldırış etmez, kadının ayıbına da.

On beşincisi nekes

Mustafâ buyurdu ki: Nekes kişi, ne cennetin yüzünü görür, ne selsebîl'in.

250. Keremin varsa himmet sahibisin, cennete ayağını bas, gir içeriye güzelce.

On altıncısı gıybette bulunan

Dostunun arkasından kötülüğünü söyleme de iyilikten başka bir söz söylememiş olasın,

Akılsız kişi gıybet edip durdukça âdetâ «Kardeşinin etini yer» [74].

On yedincisi bühtan

Hiç kimseye iftira etme, kimseye işlemediği suçu isnat eyleme. Taşlanmış şeytanın sözünü duymayın. Onun sözü «Bu, pek büyük bir bühtandır» sözünden ibarettir [75].

On sekizincisi hırsızlık

255. Tanrı eri olmak istersen elinle koymadığını yerinden alma .. Hırsız, ister ayık olsun, ister sarhoş, şeriatte eli kesilmesi vacip bir kişidir [76].

On dokuzuncusu haram yemek

Fütüvvette ev sahibi olan, daima haramdan çekinmelidir.

Yoksa hiç şüphe yok ki fütüvvetten düşer. Mürüvvetten de az bir şeye bile sahip olamaz, elinde ne varsa gider.

Yirmincisi öğüt

Adam olmak isteyip duruyorsan adamlık et, adamlık et, adamlık.

260. Bütün bunlar; bir sözle tamamlanır: Kötülükten sakın vesselâm.

Cömertliği ve iyi sözü san'at edin. Kendine yapılmasını istemediğin şeyi kimseye yapma.

Nâsırî'nin öğütlerini kabullenirsen bu sözler, kulağına taktığın inciden de iyidir, güzeldir.

Onun sözünü inci gibi kulağına tak da ondan sonra sedef gibi sus.

Lâtife

Reyi uygun, tertemiz, ârif, mahbup, güzel, gönül alıcı bir er vardı.

(93. a) 265. Derecesi gökkubbeye ulaşmıştı. Bütün sermayesi fütüvvetten ibaretti.

Ancak samsaların dudağını öperdi, Sirkesi kâselere dolardı.

Gönül verdiği güzel, dostların yüzüydü. Canı, konukların didarıydı.

Nekeslik, ondan fersahlarca uzaktı. Cömertlik, onun katında neşelenir, coşardı.

Eteği de temizdi, özü de, yüzü de. Sîreti de güzeldi, sûreti de, yüzü de.

270. Kullukta bulunan bir gençti. Diriliği, alnında görünüp durmadaydı.

Daima ashaba hizmet eder, büyüğe, küçüğe, hüre, köleye tapı kılardı.

Bir gün sofrasını dışarıya çıkarıp yaymıştı. Dönmeye azmettiyse de gecikti.

Bir iki saat sonra dönüp geldi. Dediler ki: Ey güzel dost,

Söyle, geç gelmene sebep nedir? Seni geciktiren kimdi, anlat.

275. Vallah dedi bir iki karınca vardı, sofraya gelmişlerdi.

(93.b) Yalnız bu sözle terbiye olur, canını bilgiyle, irfanla bezer.

Ey velî, sahabeden o iki gönlü sâf er, yani Ebu-Bekr'le Alî, kavliydi.

Çünkü ikisi de korkmadan, ürkmeden küfürden ayrılıp doğru yola geldi.

305. Peygambere imanları malûm oldu. Her ikisi de mallarını, canlarını terk ettiler.

Fakat ey re'yi güzel er, seyfî, kılıçla Tanrı yoluna girip

Alî gibi gece gündüz erlik, yiğitlik yolunu açan,

Adamakıllı çalışıp terbiye sahibi olan, hür kişiyi kendisine kul eden kişidir.

Ahı'nın Seyfî oluşuna şaşılmaz. Mustafâ, kendisine «Kılıç sahibi peygamber» dedi.

Seyfî olan ahı

310. Halkın ileri gelenlerinden, yahut geri olanlarından seyfî olan kişiye şart, önce ikrar vermek, sonra ayakta durmaktır.

Sonra da tuzlu şerbet içmek, onun kârıdır. Ondan sonra belini bağlaması doğrudur, yerindedir.

Beli bağlanan kişi, bir müddet geçip yolunda sevilirse

Ahısı belini açar, ona izin verir, der ki : Ey genç,

Bundan sonra senin ashap sahibi olman gerek. Terbiye sahibi olman yaraşık alır bir hal.

315. Sonra da şalvarını çıkarıp o iyi adama giydirir.

Bu söylediğim sekiz şarttır, unutma, sonra da gönlünü hoş tut, neşelen.

Kavlî

Kavlî şudur: Terbiye, sahibe ulaşmak dileyince

Filâna, can ve gönülden terbiye oldum. Onun sevgisiyle ayağım çamura saplandı der.

Bundan önce kavlî fütüvvet şartını tam olarak söyledim. Bak da gör, ileri gidenler de, halktan olanlar da hep onu söylerler.

Kıyam

320. Kıyam, terbiyenin topluluk huzurunda mum gibi bir müddet durmasıdır.

Ondan sonra yücelik, şeref ve kutluluk bulmak üzere ahı'ya teslim olur.

Durmak, hizmet içindir, sahibine bir saygı göstermedir.

Tuz ve su

Yolda tuzlu şerbet içmek nasıldır, nicedir, ey refıyk, sana anlatayım.

Âdem, mehr olarak Havva'ya tuz verdi. Tatlı su da Fâtıma'nın mehridir.

325. Tuzla zülâl gibi tatlı su, şüphe yok ki bütün âlem halkına helaldir.

Su, Peygamber kızının mehridir. Tuz da anamızın nikâhındaki mehir. Tanrı dünyayı yaratıp Âdem'in canını orada geliştirdi.

Onu yokluktan varlığa getirdi, melekler ona secde ettiler.

Ondan sonra ona bir munis gerekince Âdem'in sol böğrünü yardı.

330. Havva'yı oradan çıkardı. Bunca halkı da onlardan meydana getirdi.

O kudret ve kahır sahibi tek Tanrı Havva'yı Âdem'e nikahlayınca

Mehri, bunu iyice bil, yeryüzünde bulunan tuzdu.

Bu bakımdan tuz, ana mehridir, tatlı su da kız kardeş mehri,

İki âlemin efendisi olan, ayakkaplariyle arşın yücesine basan,

(94.a) 335. İman sahiplerine mutlak olarak baba makamındadır. Kızı Fâtma'yı,

Alî'ye verdi. Tanrı, arılıkla, yücelikle, kadirlerince, lûtuflar ederek nikâhlarını kıydı.

Yeryüzünde ne kadar tatlı su varsa can yaratan Tanrı, hepsini Fâtıma'nın mehri kıldı.

Hasılı o makamda durunca terbiye, Tanrı'ya secde eder.

Ondan sonra neşeli bir halde ve aşkla der ki: Bu helâl suyu,

340. Topluluğun safasına ve bu ahı'nın adına içiyorum. Çünkü onu cömert bir er gördüm.

Birazcık içince oradakiler de iç, sıhhatler afiyetler olsun derler.

Bel bağlamak kimden kaldı? Bel bağlamanın mânası

Bu incileri delenler, bel bağlama hakkında çok mânalar söylemişlerdir.

Evvela, terbiyenin tasfiye makamına ermesi için belini bağlarlar.

Nihayet âlemde onun da terbiye edinmesi için belini açarlar.

345. İkincisi, bel bağlamak hizmet için, yücelik ve şeref içindir.

Fakat bunun sonu da sohbettir, varlığından halka huzur gelmesidir.

Bir seher çağı, sabah rüzgârı bu âleme kadem bastı.

Âlem, onun varlığından kutlandı, herkes gamından halâs oldu.

Güzel yüzlü güneş, hacılar gibi Kâbenin etrafında, miraç edenlerle beraber tavafa koyuldu.

350. Bu âlem, zatiyle nurlandı, toprak sahası, onun kudumiyle mâmur oldu.

O anda İsa'nın doğum yeri, Mustafâ'nın durağı, onunla lûtfa erdi, safalar buldu.

Böyle bir çağda İbrahim, derhal yapı yapmaya koyuldu.

Kâbeyi yapmada, küfrün ve kâfirliğin kökünü kazmadaydı.

Kâh orada can ve gönül feda ediyor, kâh toprak ve balçık taşıyordu.

355. Bazen duvarı yapmak için taş atmada,

Bazen Zemzem kuyusundan su çekmedeydi. Gözleri uyku görmüyordu.

İbrahim, işiyle uğraşmadaydı. Pazarına bir revaçtır vermişti.

Bu sırada yüce tapıdan, vahiy eminine, yâni Cebrâîl'e nida geldi:

Ey yüce tapımızın elçisi, tezcek yüce cennetimize var.

360. benim küçücük bir gül bahçem olan cennette, hûrilerin dokudukları bir bez vardır.

Onu alıver, İbrâhîm'e götür, kemer yerine beline kuşat.

Cebrail, o Tanrı tapısının çavuşu, hemen o bezi aldı, o re'yi güzel, onu İbrâhîm'in beline bağladı.

O zamanın peygamberinin beline kuşattı, bu işi bitirince de

Tekrar belinden çözdü, çünkü Tanrı böyle buyurmuştu.

365. Hasılı bel bağlamak ondan kaldı. Ey iyi er, bunu anla, mânasını idrâk et.

Bu toplulukta bel bağlayan kişinin de kârdan, ziyandan geçmesi, taştan, topraktan Kâbe yapmaktan yeğdir.

Gönül yapmak, toprakla uğraşmadan yeğdir, çünkü topraktan Kâbe yapma altındır, gönül yapmaksa inci.

Yıkık gönülleri yaparsan bütün mahlûkatı sevindirmiş olursun.

370. gönül, niteliksiz neliksiz Tanrının durağıdır. Hele kanlarla dolan gönüle ne mutlu!

Gönül, kaza taşiyle kırılır, kanlara bulanırsa böyle gönülden Tanrı ayrılırmı hiç?

Gönül, şimdilik şu yeryüzünde yurd tutmuştur ama değer bakımından arştan da üstündür.

Gönlün düşüncesi hep bezenmedir, düzenmedir. İman sahibinin gönlü Tanrı'nın iki parmağı arasındadır.

Gönlüne Kâbeyi tavaf etme geldiyse gönlü tavaf et, haccetmiş olursun.

375. Zemzem kuyusu hevesine düştünse gözyaşın zemzem suyudur, bu yeter sana.

Safa dağında sa'y etmek istiyorsan nerede çalışırsan çalış, orası safadır.

Minaya varmak istersen kendinden benliği gider, Yahudiden de razı ol, Ermeniden de razı ol.

İstek, dilek sahiplerine lebbeyk de, nefis şeytanına taşlar fırlat.

Ey dilekleri veren Tanrı, başı dönen Nâsır'ı kapından sürme.

380. Rahmetinden ihsan et ona da kulluğunda kemer bağlasın.

Ona öyle bir gönlü ver ki sana ibadet etsin, her an tapında toprağa yüzler sürsün.

(94.) Bel açmanın sırrı

Bel bağlamak, hizmete, talibin bütün ashaba saygı göstermesine delâlet eder.

Tekrar açmak da ona başkalarının hizmet etmesi mânasını bildirir.

Talibin belini açmak gerekince bu, onun iki elini de vergi hususunda açmak demektir.

385. ondan sonra onun işi cömertliktir, bağışlamaktır, böylece de onu görmek, onunla buluşmak, daima yücedir, şereflidir.

Artık kapısı daima açık olmalı, gümüşü, altını varsa saçmalıdır.

Yol ehliyle daima hoş geçinmeli, hakıykat sahiplerini hoş tutmalıdır.

Yüzü her zaman gülmeli, sonra da kapısını ve sofrasını açmalıdır.

Böylece hüner sahiplerince yüce olması için üç şeyi bağlamak gerektir.

390. Önce erkeğe, kadına dileyerek bakmaması için iki gözünün kapanması,

Sonra dilini tutması gerekir. Çünkü dilden halka ziyan gelir.

Üçüncü olarak da tarikatte doğru bir er olması için hemen şalvarını bağlaması lâzımdır.

Tez, çevik, lâtif ve mânevi bir tarzda dinlersen sana bir başka öğüt de vereyim:

Sana baştan başa ve tamamiyle fütüvvet gerekse az ye, az söyle, az uyu oğul.

395. Yazıklar olsun ki Nâsırî, ne şaşılacak şey, gece gündüz, söylediğini kendisi tutmamakta.

Tanrı, ona başarı ver de aşkınla belini bağlasın.

Böylece sana dalsın, sana âşık olsun, sevginle can versin.

Ömür geçti gitti de elde bir şey yok. Sevginin kadehile sarhoş olmıyan kimdir ki?

Fazilet ve akıl erbabına göre şu iki günlük ömür nedir? İster iyi geçsin, ister kötü!

İzin verme

400. Kişi tarikaatte çevik bir er bile olsa önce ahı'dan izin alması gerektir.

İzinsiz işe girişen kişi, işini akıllı erler önünde aşağılamış olur.

Tanrıdan sana izin olmadıkça nasibin ibadet olmalıdır.

Böylece her şeyhin pirinden izin alarak şeyhlik etmesi lâzımdır.

Bu takdirde mürit edinirsen yerinde bir iş etmiş olur, değeri de her lâhza artar durur.

405. İzinsiz kim ahı olmuştur? Hiçbir kimse. Fermansız kim vilâyete ermiştir? Hiçbir kimse!

Padişah tapısına kul olan, candan, gönülden kul olur.

Bunun için de ömürlerce kulluk etmesi, can vermesi, düşkünlük göstermesi gerektir.

Padişaha yaklaşmak gerekse buyruksuz işe girişenin eline hiçbir şey giremez.

Böylece her irfan sahibi ve makbul kişinin işi, izinsiz oldukça faydasızdır.

Lâtife

410. Hac yolunda şaşılacak bir derviş, yalın ayak, başı kabak, susamış bir halde

Gece gündüz, düşe kalka koşmada, yorgun argın, aç biilâç yol almadaydı.

Kâh ayağı taşa çarpıyordu, kâh yeri dikenlikler oluyordu.

Çöl ortasında başı dönmüş bir halde koşmada, canını, bedenini topraklara, kanlara bulamadaydı.

Günün birinde bir deve üstünde, başına bir taç giymiş zengin birisini gördü.

415. Uyku için güzel bir hödüç yaptırmıştı. İki yanında sularla dolu testiler vardı.

Önüne peksimetleri, gülbeşekerleri birbiri üstüne yığmıştı.

Kâh onları yemedeydi, kâh o yüce yerde yatıp uyumadaydı. Hicaz yolunda böylece gitmedeydi.

Bu derviş, çabucak onun yanına gidip gönlünden bir ateşli ah çekti de

Dedi ki: Ben yaya yol almadayım, kazaya gönül verip yürümedeyim.

420. Sense murada ermiş bir halde deve üstünde daima neşeli, hoş ve gönlü rahat bir halde gitmedesin.

Ben gece gündüz aç ve şaşkınım, yolda başı dönmüş bir haldeyim.

Sense şekerler, börekler yiyorsun, nereden helvaya dönüp bakacaksın?

Ben açlıktan hilâle dönmüşüm, sen de zülâl gibi suları içmedesin.

(95.a) Benim yolum güç, seninki kolay. Benim haccımla seninki bir olur mu hiç?

425. Zengin tâcir bu sözleri duyunca mânevî dilini açtı da

Dedi ki: A gönlü yaralı garip derviş, mâdemki hekime derdini söyledin,

Şu inci gibi nükteyi dinle. Benim haccım, seninkinden daha üstün.

Çünkü sen davet edilmemiş bir konuksun. Ev sahibi, davetsiz misafiri az ağırlar.

Sen Kâbeye izinsiz gitmede, çölleri abes yere aşmadasın.

430. Ben deveye binmişim amma nefis dileğini tamamiyle bir yana atmışım.

Tanrı evine konuk olarak neş'eli, güzel bir halde salma salına gitmedeyim.

Çünkü kâinat sayvanının mimarı, Kâbeyi altı yanda da göstermiştir.

Sonra da sözünde bunu anmış, yakıyn ehlinin gönlünü şâdetmiştir.

Kimin yol aşmaya kudreti varsa demiştir, yüce tapıya gelsin.

435. Bu bakıma göre Tanrı bize izin vermiş, hattâ o evi bizim için kurmuştur.

Halbuki sen, boş yere ve izinsiz gitmedesin, fakat aslâ haccetmeye memur değilsin.

Hasılı benim haccım, senin haccmdan bin kat iyidir. Artık kendini helâk etmeye kalkışma, bu yola ayak basma.

Oğul, bu lâtifeden de aydınlandı ki her işte izin gerektir.

Şalvar giydirmenin mânası

Bu kulun andığı incileri hatır hokkasına koyup saklayan kişi,

440. Âlemde hem tarikata ulaşır, hem şeraitte tek olur, hem hakıykatte.

Ey refıyk, sekizinci şart, yol ehlince türe olan şudur:

Terbiye, keremde olgunlaşıp dostlarca kıdem sahibi olunca

Ey akılh er, ahı'nın ona şalvar giydirmesi vacip olur.

Bundan sonra o terbiye ahı olur, ona bir kutluluk hasıl olur.

445. Fakat bağını pek sıkı bağlaması, güzellere iyi gözden başka tarzda bakmaması gerektir.

Çünkü şehvet, pek kuvvetli ateştir, güzellerse adam akıllı yumuşak pamuğa benzerler.

Güzelle âşık, örnek olarak söyledikleri gibi testiyle taşa benzer.

Güzellerle beraber bulunup onlara gönül vermeyen,

Dudaklarını öpmek, yahut elma gibi çene topaklarından meyva devşirmek istemeyen kişi yoktur.

450. Böyle kişi, serverlik makamına ulaşmıştır. Zatında peygamberlik kuvveti vardır.

Kâfir nefsi öldürdünse gazisin, öldüremezsin çocuklar gibi oyun oynamadasın.

Kâfiri öldürmek küçük savaştır, nefsi öldürmek büyük savaş.

Çünkü o cennet bahçesinin bülbülü, Bedir savaşından Mekke'ye dönerken böyle demiştir.

Düşmanı yumruklamak erlik değildir. Nefsini kırabilirsen er olursun.

455. Bir an nefsin heva ve hevesinden uzaklaş da ondan sonra Keyhüsrev ol, Fagfûr kesil.

Niceyedek bir çok kıssalar söyliyeceğim? Tekrar sırlarımı anlatmaya döneyim.

Şom nefis, buyruk altına girdi mi şalvarın mânası ve şalvar giyme izni meydan geldi demektir.

Fütüvvette şalvar giydirme kimden kaldı?

Mel'ûn Nemrut, devrinde bütün yeryüzünün padişahlığına sahip olmuştu.

Bütün mallar, tapısına toplanınca yıllarca tanrılık davasına girişmişti.

460. O zamanlarda kendisine ait bilgileri bilmede bütün dünyaca tanınmış üstad bir müneccim vardı.

Onu çağırıp dedi ki: Söyle bakalım, ölmem kimin elinden olacak?

Müneccim yıldızlara bakıp Padişahım dedi, ömrün pek uzun olsun.

Elinden öleceğin kişi, daha dünyaya gelmemiştir,

O nâbekâr laîn, bunun üzerine doğan çocukların zarı zarı öldürülmesini buyurdu.

465. Yüce Tanrı takdiriyle bir gece Halîl anasından doğdu.

Anası, onu alıp bir mağaraya götürdü, sınıkları onaran Tanrıya sığındı.

İnsanların, cinlerin, açık ve gizli olarak rızklarını veren,

Kuzgunun yavrularını doyuran, kırk güne dek gökyüzünden lokma ihsan eden Tanrı,

Ey bahtı iyi kişi, deniz dibinde katı bir taş içindeki mahlûkun bile rızkını ulaştırır.

470. Cebrâîl'ine de, o mağarada bulunan Halîl'ine

(95.b) Cennet ırmağından süt götürmeyi buyurdu. Öyle bir iyi çocuğu, öyle bir yaratılışı güzel yavruyu beslemedeydi.

Hasılı bir müddet geçince onda bilgiler, hikmetler belirdi.

Nihayet güneşe, yıldızlara gönül verdi, ondan sonra da Tanrı'ya döndüm sözünü andı [77][116].

Yeryüzünde mucizeler görünmeye başladı. Mel'ûn Nemrut bu sözü duyunca

475. İbrahim'i, talim edilmeden üstad olan öyle bir eri huzuruna getirtti,

Ululuk ve kuvvet sahibi Mel'ûn, dağ gibi odun yığmalarını buyurdu.

Onu mancınığa koyup göğe fırlatarak ateşe attılar [78][117].

Gökyüzünün bütün kapıları açıldı, melekler seyre geldiler.

Bu sırada İbrahim, eteğini koparıp atmak diledi. Tanrıdan Cebrail'e nida geldi,

480. Bu nidaya göre Cebraîl, Cennetten bir şalvar çıkardı, derhal ona giydirdi.

Böylece bir kimsenin, onun bedenini görmemesi temin edildi. Bedeni görülerek adına bir kötülük eklenmesine mâni olundu.

Böylece ey refıyk, şalvarın esası ve bu türe, İbrahim'den kaldı.

Şalvar ve kuşağın aslı

Halkın, buyruğuna uyduğu, ay Türkünün, sayvanının kapısında Hintli bir kul olduğu padişah.

Sabahın ve güneşin nuru, onun yüzünden ışıklanır. Gecenin rengi, saçlarının siyahlığının aksidir.

485. Ayın parlaklığı, güzelliğinden eğreti olarak alınmıştır. Zengibar, Çin zülfünden bir nüshadır.

Zâtında nelik, nitelik yoktur. Tapısında bütün varlık, azdan da az bir şeyden ibarettir.

Anlayış, vasıflarında şaşkındır. Akıl, lûtuflarından âcizdir.

Kendi mest gözüyle aşka girişir. Her an kendi kendine gönül verir.

Dudaklarından öpücükler kapar, çene topağından elmalar, ayvalar devşirir.

490. Kendisi, yanağını bezer. Âleme cemalini gösterip cilvelenir.

İrade sahibi nefes alıp meydana çıkınca âşık da göründü, maşuk da, aşk da.

Ayna gibi önüne bir mazhar aldı da kendi aksini kendisine gösterdi.

Cana, bedene varlık verdi, birbiriyle uzlaştırrdı, Kâinata bir gölgedir saldı.

---

116 Sûre, VI, al-An'âm. 75-79.
117 XXXI, al-Enbiyâ', 68-69.

Böylece binlerce nakışlar, renkler gösterdi, taşa, toprağa suret verdi.

495. Bir gün meleklere yakıyn aleminden dedi ki: Yeryüzünde bir halife yaratacağım.

Hepsi, o kötülükler yapar, kan döker, bozgunluklar çıkarır.

Biz seni noksan sıfatlardan arı bilmede, seni övmede, anmadayız. Dilimizde zatını takdis ve şükür var dediler.

Bütün melek topluluğuna o bilgi sahibi, bilgisine had olmıyan Tanrı, yedinci kat göğün yücesinden

Dedi ki: A bilenler, ben daha fazla biliciyim. Her hususta sizin bilmediğinizi bilmedeyim.

500. Topraktan Âdem'i yarattı, ona tertemiz can verdi.

Meleklere secde edin diye emretti. O düşmandan başka hepsi secde etti.

Kibir, onun secde etmesine mâni oldu. Çünkü varlık aleminde kendisine eşit bir var görmemişti.

Tanrı da onu Cennetten uzaklaştırdı, kendi bağının bahçelerinden ayırdı [79][118].

Âdem, öyle bir iyi yaratılışlı peygamber, cennette başgösterdi,

505. Her ne varsa hepsini ona bildirdi. Çünkü «Ruhumdan ona ruh üfürdüm» sırrı ondaydı [80][119].

Nur1ar saçan tezgahtan, yine bir kumaş çıktı, altı cihetli âleme padişahın geldiğini bildirdi [81][120].

Adem'e buğdaydan yeme, onun başağından bir tanecik bile alma dedi. Sonra da takdiri böyle iktiza etti, bu sözü ona unutturdu, aklmdan çıkardı.

Bir iki tanecik yedi ve tuzağa düştü. Aciz, şaşkın, isteğine ulaşmamış bir halde kalakaldı.

510. Seni de çok yemek, Tanrıdan uzaklaştır-ır, gece gündüz hasta bir hale sokar.

Fazla yemek uyku getirir. Fisku fücur âletine kuvvet verir.

Dünyayı gözüne karartır. Günaha da aldırış etmez olursun, sevaba da.

Yemek yüzünden kuvvetli bir fil kesilirsin. Fakat az yersen Cebrail'e benzersin, melekleşirsin.

(96.a) Yemek, sana başağrısı verir. Fazla yedin, mideni doldurdun mu şarap gibi köpürüp taşmaya başlarsın.

515. Nefse bu kadar otun ne lüzumu var? Zaten ne yiyorsan onu telef etmedesin.

Yalnız bir boğazı, bir hortumu olan kişi, erler önünde nefes mi alır, söz mü söyleyebilir?

O, bir tanecik yemekle gama, eleme, yorgunluğa düştü. Ne şaşılacak şey ki

Sen eşekler gibi yıllarca, aylarca yeyip durmadasın; Tanrı tapısında halin ne olacak?

---

118 Sûre, II, al-Bakara, 30-34.
119 Sûre, XV, al-Hıcr, 29.
120 Bu beytin tercemesinde şüphemiz var.

Tanrı, Âdem'in bu yanlışını görünce eğninden libasım soydu.

520. Âdem, Cennette çırçıplak kaldı. Alnımızın yazısı buymuş dedi.

Kâh Rıdvandan giyecek bir libas istemede, kâh gılmandan, vildandan dilemedeydi.

Kâh da kendi kendisine ey gönlün kabul ettiği güzel, lûtfet de Âdem'e ipekten bir örtünecek şey ver demedeydi.

Tûbâ ağacının dalları yukarıya kalkmış, bir parçacık bile vermiyordu.

Harirden, sündüsten, istebraktan ayrılmış, bir yapracığa muhtaç olmuştu [82][121].

525. Hûriler, gılmanlar, bu hali görüp biz diyorlardı, kahır sahibi diri tanrı'dan daima korkmadayız.

Nihayet Âdem, zayıf, kararsız bir halde bir ağacın dibine geldi. O ağaç, incir ağacıydı.

Gördü ki her yaprağı yüz seksen arşın, pamuk gibi yumuşak, ipek gibi güzel.

Ey incir dedi, Âdem'e bir iki yapracık ver.

İncırın dalı havadan indi, Âdem bunu görünce kuvvetlenip dala doğru gitti.

530. Hemen dört yaprak kopardı. O sırada da incirden yere bir iki katre süt damladı.

Şüphe yok ki pamuk ağacı bu sütten meydana geldi. Hûriler, pamuğu topladılar.

O gül bahçeciğinde o pamuktan bir bezceğiz dokudular.

Bir de şalvar yaptılar, ikisini de iyice sakladılar.

Vakit geçti, İbrahim'in Tanrıya o çeşit teslim oluşunu gördükleri zaman,

535. Hani mancınıkla onu havaya fırlattılar, yolda refıykı Tanrıydı;

İşte o zaman Cebrail'e Tanrıdan vahiy geldi, o şalvarı İbrahim'e götürmesi emredildi.

Cebrail gidip cennetten şalvarı getirdi, o güzel huylu, iyi yaratılışlı er de onu giydi.

Ondan sonra şalvar Hâşimoğullarına kaldı. Her biri ömür eteğini çektikçe öbürüne kalmadaydı.

Nihayet Mustafa, onun varlığiyle safalar bulsun diye ona ulaştırdılar,

540. Peygamber, o fütüvvet nişanesini gönül hoşluğuyla Tanrı Arslanına, yani Ali'ye verdi.

Ali'den Selman'a kaldı, onun gibi iyi ve tam müslümana maloldu. Selman, bu duraktan eşyasını denk edip kalkarak cennete gidip bir köşke koyunca

O şalvar, şunu hatırında tut, halifeden halifeye armağan kaldı.

Fakat o bezceğizi Cebrail, tekrar güzelim cennete götürdü.

121 Harîr, ipek demektir. Sündüs, altınlı, yahut gayet ince ipek, istebrak da atlas mânalarına gelir. Cennet ehlinin giyimleri bunlardır, bakınız: Sûre, XVIII, al-Kehf, 31, XXII, al-Hac, 23.

545. Yerin, göğün Tanrısı, lütfu her an gelip duran Tanrı,

Mahşer gününde hem eteği temiz, hem de cömert olan ahı'nın beline

Onu bağlayıp ona Cennette yol verecek, üns kemerinde bir eşik, bir konak, ihsan edecektir.

Onun can gözlerini açacak, ondan sonra da cemalini gösterecektir.

Tanrı'nın inciri paylaması

Bir gün Tanrı, incire hitap ederek buyurdu ki:

550. Sen nasıl oluyor da tapımda küstahlık ediyor, dalından âsilere yaprak veriyorsun?

Cevrimizden, kahrımızdan nasıl korkmadın, su yerine zehrimizi içeceğinden nasıl ürkmedin?

Sana ancak semum yeli eser, sen ancak zakkum meyvası verirsin.

Bundan sonra seni mutfağa ateş yapar, cehenneme sermaye kılarım.

Ben kimi sürmüş, düşürmüşsem, kimin dalını kökünden çekip atmışsam

555. Senin dalın gitti, onun elinden tuttu, ona kerem etti, onu esirgedi.

Ben onun eğninden libasını soymuştum. Çünkü o libası, ona layık görmedim

Sense gittin, ona libas verdin. Neden? Ona lûtf ettin, ihsanda bulundun, niçin?

Ağaç, bu lûtfa ait sözleri Tanrıdan duyunca söğüt yaprağı gibi titremeye başladı.

Tapısında alçalıp secde etti. Sonra hal dilini açıp dedi ki :

560. Ey âsilerin feryadına erişen, bizden günah sâdır olur, fakat senden bir lûtuf yeter.

(96.b) Âdem'e ben iyilik ettim, iyiliğe karşılık hiç bir zaman kötülük yapılmaz.

Çünkü ey garezsiz Tanrı, sen ezelde iyiliğin karşılığı iyiliktir buyurdun [83][122].

Bu da daha fazla şaşılacak bir şey ki bütün bunlar senin takdirinledir.

Tedbirin olmadıkça yere bir yaprak bile düşmez.

Bu sözler Tanrıya hoş geldi. Çünkü bu cevaplar, cana can katan cevaplardı.

565. O anda ona alemde âziz olması için üç şeyi hil'at olarak ihsan etti.

Birincisi onu ateşe atmasınlar, odun olarak kullanmak üzere dallarını ateşe atmasınlar buyurdu.

İkincisi o, her hususta marangozun keserinden emin olsun.

Üçüncüsü onun tohumu yoktur. Tohumunu ekmek için belimiz eğilmez, yorulmayız.

---

122 Sûre, LV, al-Rahmân, 60.

Ey altı cihetten münezzeh Tanrı, affına karşı bütün kâinatın suçu

570. Denize nisbetle katreye benzer, yahut da güneşe nisbetle zerre gibidir.

Nâsır, yüzlerce zahmete layıktır ama özrü «rahmetten ümit kesmeyin» sözüyledir [84][123].

Ahı'nın âstânesi ne çeşid olmalı?

Topluluğun yüz tuttukları, ashab zümresinin kandille, mumla toplandıkları

Yerin adına âstâne demişler, eşiğini ta göğe kadar yüceltmişlerdir.

O yerin dört tarafı açık olması, Kâbe gibi pek iyi, pek güzel bulunması gerektir.

575. Havuzu da olur, oradan ibrik ve testi doldurulursa daha âlâdır.

Ay ve güneş gibi aydın olması için bütün duvarlarının beyaz olması lâzımdır.

Bunda herkes ittifak etmiştir ki orayı iyice silip süpürmek, sulayıp arıtmak ve orada herkesi suvarmak gerekir.

Kapısında da bir kapıcı bulunmalı ki kapıya kimse öküz, eşek bağlamasın.

Oraya ya kilim, yahut yün geçe döşenmeli, her ikisi de iyidir.

580. Ahı yüceyse, şerefliyse halısının Kıbrıs halısı olması da caizdir.

Fakat kapısına perde takmamalıdır. Çünkü bu ululuk alâmetidir, onun kapısına yaraşmaz.

Âstânede kadın oturmamalıdır. Çünkü bu takdirde töhmetten kurtulamaz.

Erlerle sohbet etmesi, böylece de daima kutlu ve güleç olması gerektir.

Orada temiz erler konuk olmalı ki sohbet mübah olsun.

Sohbetin ve iyi arkadaşın faydaları

585. Sohbetten daha iyi hiç bir şey yoktur. Safa ehliyle sohbet aziz bir iştir.

Ey güzel görüşlü, sirke bile balla düşüp kalkarsa baş ağrısına ilâç olur.

Katra, gerçekten katraysa da yeşil denize eş olunca inci haline gelir.

Ovanın yüzü, çiçeklerle, yeşilliklerle bezenir, döşenirse o zaman güzelleşir.

Bahçe goncalarla bezenir, sünbülün saçları seher yeliyle süslenir.

590. Ashap meclisi kutludur ama şemi ve şahit (mum ve güzel) olmadıkça matemdir.

123 Sûre, XXXIX, al-Zumar, 53.

Canımız bilgiyle kutluluk bulur. Bilgisiz kişi insan değildir.

Kardeş, dimağın kuruduysa misk kokusuyla yetiştir, iyileştir.

Sohbet, seni her hususta padişahlığa yüceltir. Fakat baykuşla sohbet edersen seni viraneye çeker.

Sopa, Musa ile yoldaş oldu da ejderha kesildi, Tanrıyı duydu.

595. İğne İsa'nın sohbetine erişti de dengini aldı, dördüncü kat gökte yurt edindi.

O ayakkapları, Ahmed'in sohbetinde bulundu da arşın yüzüne bastı.

Ashâb-ı kehf'in de köpeği, onlarla hemdem oldu da bu yüzden bugün insan sayılmada.

Bir müddet Tanrıyı diledi de nihayet gördün ya, mağarada onların dostu oldu.

Lâtife

Güçlü kuvvetli, iri yarı, boylu poslu bir yiğit er vardı.

600. Bir gün kalktı, bir dağa gitti, oturdu, kervanların gelip gitme yollarını kesti.

Fitne çıkarmada, cevr etmede, gece gündüz insanların kanlarını dökmedeydi.

Buradan maliyle mülkiyle geçen malından, canından olur, onlara veda eder giderdi.

Nihayet oradan kimsecikler geçmez olunca, dağlarda, bellerde avlanmaya koyuldu.

Oku, nesri tairi vurup düşürmede, gökyüzünün arslanı (esed burcu) ona avlanmadaydı.

605. Ceylan yavrularını tutuyor, kebap edip yiyor, ardından da bir iki tas şarap içiyordu.

Gece gündüz işi buydu. Canavarlarla kuşlar, onun yüzünden derde düşmüşlerdi.

Meryem oğlu İsa'nın yolu oraya düştü. Sırtında ottan örülmüş bir libası vardı.

(97.a) Hâramiye bir bakınca cevrini, cefasını tâ kökünden çekip çıkardı.

Ona, insanların kanlarını dökme de kıyamet günü azaba düşme.

610. Kuş ve balık, sana karşı bir suç işlemedi ki, daima onları avlamaya dolaşma,

Şarap içmekse nefsi beslemek, halka, mahlûkata zahmet vermektir dedi.

Bu sözden haramî bir hale düştü, bu söz, ona tesir etti. Yerinden sıçrayıp kalktı.

İsa'nın elini tutup tövbe etti. Ondan sonra da zevk ve derd ehli oldu.

Tövbe devletini sohbetle buldu, kötü işlerden yüz çevirdi.

Sohbete lâyık olmayanları zem

615. Fesad ehli olanların sohbetinden uzaklaş. Çünkü bu sohbet, dine ve inanca gevşeklik verir.

Ağustos gülünü gördün ya, tikene eş olduğundan nihayet ateşe dost oldu.

Nice dünya ehli vardır ki altın toplar, nice ateşler de vardır, onları kül yığını haline getirir.

Kudretin oldukça iyilerin sohbetini seç. Su bile beraber düşüp kalktığından feryat eder.

Nemli bulut güneşe karşı durursa ne olur? İşte doğru olmayan refıyk de sana onu yapar.

620. Sarı, önce atlas gibi kıpkırmızıdır. Adam olmayanların sohbeti yüzünden sararır.

Taş yüreklilerle sakın düşüp kalkma. Sırça taş yarasiyla kırılır.

Kötü kişiyle bir nefes bile yola düşme. Çünkü ayna bir nefesle kapkara olur.

Kötü eşten İsa'ya bile zarar geldi. Gerçekten o zarar, kendisinden erişti ama sebep, kötü kişiydi.

Alî de iyi olmayan kişiden kurtulmadı. Dara'nın ordusunu kötü vezir bozguna uğrattı, kırdırdı.

625. Zararlı kavmin adamlarından uzaklaş, güneş bile zeneb noktasına gelince kararır.

Utaridin kara saçları yoktur ama kutsuzla kutsuzdur, kutluyla kutlu.

Köpek, bekçiliğiyle, vefasıyla cefakâr adamdan yeğdir.

Kurtla bilişlikte bulunan düşmanını canla, başla beslemiş, yetiştirmiş demektir.

Ya yılanla sohbete heveslenme, yahut bir an bile zehrinden emin olma.

630. Sarhoş fille düşüp kalkan, kendi eliyle elini, ayağını kırar.

Akla nefis engel oldu mu adamın kafasından akıl gider.

Lâtife

Bir ayakkabıcının güzel, dilber, taş yürekli, gümüş bedenli bir karısı vardı.

O kadın, fitne yolunda pek çevikti, fakat uçkurunun bağı gevşekti

Daima işvelenmek âdetiydi. Gece gündüz insanlara cilvelenir dururdu.

635. Bahçesi, herkes tarafından sulanır, pek çok defalar herkesin altında yatar uyurdu.

Öyle bir gümüş bedenli güzelin adı kötüye çıkmıştı. Halkın ileri gelenlerinin de mendili olmuştu, geri kalanlarının da.

Her gece evden çıkıp giderdi. Seher çağına kadar geri dönmezdi.

Yine kadın bir gece gidince ayakkabıcı, bu kadını bir kefene sarıp düreyim dedi.

Kalkıp kapıyı iyice kapadı. Sevinerek gönlü hoş bir halde döndü, oturdu.

640. O kötü karı seher çağı gelince kapının iyice kapanmış olduğunu gördü.

Kocasına kaltaban, gel, kapıyı aç, yoksa şimdicek

Kendimi şu kuyuya atar, ansızın seni ateşte yakarım.

Şahne de benim yüzümden senin kanını döker. Zehrimle helâk olur gidersin diye bağırdı.

Ve on batmanlık bir taşı tutup o alçak yomsuz karı kuyuya attı.

645. Ayakkabıcı, kadın düştü sanarak tezcek yerinden fırladı, kapıyı açtı.

Kadın hemen eve girip kapıyı kapadı. İki eliyle yüzüne vurmaya,

Yüzünü yırtıp bağırmaya başladı. Her an feryadını arttırıp duruyordu.

Ey cemaat diyordu, böyle tuhaf şeyi kim gördü, bundan daha şaşılacak hali kim duydu?

Kocam eve gelmez, asla evde yatmaz, bir de karısını boşamaya kalkıyor.

650. Artık yüreğimde kuvvet kalmadı. Gerçekten de pek müşkül bir durumdayım.

Herkes feryadını, figanını duydu, lâle gibi kanlara bulanmış yüzünü gördü.

(97.b) Bir dereceye kadar ki şahne ve kadı, bunu işitti. Kadın, ayakkabıcıyı kadıya götürdü.

İkisini de huzura çektiler. O zaman gökle ipin farkı anlaşıldı.

Kadın, kadıya o yalanı söyledi. Fakat saçma olduğundan pek ileri gitmedi.

655. Ondan sonra da kocası halini anlattı. Hâkimler, bu hale şaşıp kaldılar.

Ne vacipse kadına yaptılar, bir nefeste işini tamamladılar.

Sakın vefasız arkadaştan, uzaklaş ondan, yoksa cefalara uğrarsın.

Gece gündüz sana senin ayıbını söyler de şaşırır, parmağını dişler durursun.

İnsanlar, birbirlerine aynadır. Sana bakan, yüzünde kendi aksini görür.

660. Kötü düşünceli ve akılsız kişinin yüzünde gördüğü, ancak kendi aksidir.

Öküz ve eşek aynaya baksalar, öküz ve eşek sureti görürler.

Ejderha ve arslan, akar suya baksa orada ejderha ve kükremiş arslan görür.

O eşekti, onu görmek caiz değil. Âşinayı sormak gerek.

Onun şerbetini, âşıkları tatar. Onun ihsanını, onun develeri yüklenip götürür.

665. Onun aşkı, kendi yüzünedir. Onun yüzünü, yine ondan başkası açmamıştır.

Hak olan, ancak Ene-l-Hak der, Hak'tan başkasını mutlak olarak nefyeder.

Fütüvvet ehline verdiğini geri almak yaraşmaz

Bir hacı, Medine'de yatmış uyuyordu. Sabahleyin gün doğduğunu görünce

Uykusundan uyandı, feryada başladı. Halk, onun feryadını duydu.

Kim sorduysa ağlayıp inleyerek belimden bin dinarımı almışlar diyor,

670. Feryadını arttırıp duruyor, gözlerinden kanlı yaşlar döküyordu.

Gözü Ca'fer-i Sâdık'a düşünce onu temiz dinli, ileri bir er görüp

Altınımı belimden sen aldın, böyle bir zulmü bana sen yaptın dedi

Ve hemencecik fırlayıp yakasına yapıştı, ey kinle canımı yakan,

Çaldığını bugün geri ver de benim gibi yanıp yıkılma diye bağırdı.

675. Ca'fer-i Sâdık erenlerdendi. Biraz benimle gel dedi.

Onu derhal odasına götürdü, önüne bin dinar koydu.

Hacı parayı alınca derhal yola düştü. Her an zevki, neş'esi artmadaydı.

Böylece beş altı gün geçti. Derken hacı, gönlü, tabiî hoş bir halde

Tekrar gelip yerlere döşendi, Ca'fer-in huzuruna bütün o paraları koydu,

680. Paramı buldum dedi, hemencecik de kulluğuna koştum, bunları getirdim.

Cafer-i Sâdık, ağzını açıp dedi ki: Dünyada rahat olan var mı?

İnsan, şeytan, peri, hiç biri töhmetten kurtulamaz.

Meryem oğlu İsa ruhallahken dünyada her Yahudiden cevir çekti durdu.

Tanrı'nın kimseyle imtizacı yoktur amma ona bile izdivaç nisbetinde bulundular.

685. Peygamberlerin sonuncusu olan Ahmed-i Mürsel de, ayağının bastığı toprak, erenler başına taçken

O arı olmıyan kavim ona, bu Mustafâ, büyücüdür, delirmiştir dediler.

Sen de bana bilgisizlikle bir töhmette bulundun, çünkü sonunda bu işin kolay olacağını bildin.

Şimdi sen, çalınanı buldun amma ben bağışladığımı almak istemem.

Şu felek, insana ömür verir de sonra geri alır ya, onun için ona alçak derler

690. Oğul, bulut, yağmur yağdırır, sonra yine geri alır da onun için eteği yaştır.

Garezsiz bağışladın, verdin mi, karşındakinin minneti, onun karşılığıdır.

Ey aykırılığa düşmiyen, dal, mim, ayın, hı, rı, ve kaf [85][124], artık onun geriye dönmesine mânidir.

---

124 Bu harflerin terkibinden "adem-i hark" sözü meydana geliyor. Eskiler, göklerin hark kabul edip etmiyeceğini, yani yarılıp yarılmaya-

Tarikat ashabının yemek yiyişindeki edepleri

Ey adı güzel, şu kuldan duy, belle: Yemek yemede on beş şart var.

Dördü farz, dördü sünnet, yedisi edep. Yorulmaksızın sana bir bir sayayım.

695. Birincisi helâl olmasıdır. Böylece yenmesi vebal olmamak gerek.

İnsan, dünyada ölüm halinde bile olsa yenecek şeyin temiz olması lâzımdır.

Nimete adam akıllı şükretmek ve ayni zamanda hakkı tanımak icap eder.

(98.a) Ey refıyk, diğer dördü de sünnettir. Yolda böyle rivayet etmişlerdir

İlki iki eli iyice yıkaman, ondan sonra da ey Hakk'a tapan, bismillâh demen lâzımdır.

700. Önünden yemek iyidir. Yiyen, yemekten sonra da elhamdülillâh der

Ey aslı nesli belli er, yedi şart da, yemek yemenin edeplerindendir.

Evveli sol ayağının üstüne oturmak, sonra ey huyu güzel, lokmalara bakmamak gerektir,

Kâsenin kenarından yemek icap eder. Yemekten sonra elin yıkanması lâzımdır.

İnsanın yemekte tükürmemesi, başını kaşımaması, pire ve bit tutarsa kırmaması icap eder.

705. Ağzın yemekle doluyken sözün inci bile olsa söylememelisin.

Bu anlattıklarım yemeğin edepleridir. Bunları hatırında tutarsan ululardan olursun.

Acemde, Arapta edepten daha hoş bir şey yoktur.

Sofra ve sofrayı düzme

Ahı'nın yuvarlak bir sofrası olmalıdır ki değeri, mevkii artsın.

Hikmet ehlinin bir nüktesini hatırında tut: Şekillerin üstünü yuvarlak olanıdır.

710. Sofraya oturunca besmele çekmek, sonunda da hamdetmek icap eder.

Sofra başında aksıracağın tutarsa, yahut öksürüğün gelirse

Mendilini ağzına götür ki topluluğa karşı ayıpta bulunmayasın.

Çişin gelir, yahut burnun kanarsa mazeret dileyip kalk.

İnsanların ağzından lokma alma. Ey huyu güzel, bu sözden öğüt al.

---

cağım ve iltiyam bulup bulmayacağını, yani yarılırsa tekrar o yarığın bitişip bitişmeyeceğini münakaşa etmişler, felsefe erbabı, yarılmayacağını ve bitişmeyeceğini kabul etmişler, şeriatçılarsa Muhammed Peygamberin miracı, yani göğe çıkması dolayısile göklerin yarılıp bitişeceğini söylemişlerdir. İhsan sahibini bir göğe benzeten Nâsırî, onun yarılmayacağını söylemekle verdiği şeyin tekrar ona dönmesine imkân bulunmadığını anlatırken bu inancı telmih ediyor.

715. Hatta zorlasalar, yemek yerken ona in'amda bulunsalar bile âlemin yiyeceğini yemek yakışık alır bir şey değildir.

Yemek dolayısiyle özür dilemek avamdan olan kişinin işidir. Ahı'ya yemek hususunda özür dilemek yakışmaz.

Her zaman ahı, herkesin önüne ekmek komalı, elinden geldiği kadar da söz söylemelidir.

Ayni zamanda sofrada daima sarmısak, soğan ve pırasa bulundurması gerekir.

Çünkü Tanrı'dan İsa'ya gelen sofrada bunlar vardı.

720. Eti eliyle paralayınca parmakları yalamak da edebe aykırıdır.

Bunlardan arta kalan şartlar meşhur olduğundan onları anmak usanç verecektir.

İşe yarayanı söyledim, hepsini de kısaca anlattım.

Fütüvvet ehlinin kisvesi

Salah ehlinin elbisesini giyinen, fesad ehli bile olursa kurtulur.

Eğnine giydiğin elbise, sana bir muhtessiptir, kötü söylemene mâni olur.

725. Amel defterini karartmak istesen bile elbisenden utanırsın.

Libas, kötülük yerine gafletle, sarhoşça ayak atmana engel olur, seni bırakmaz.

Elbisenin temiz olması lazımdır. Çünkü şeriat ehlinin hükmü zâhiredir.

Tariykatte yol yürüyen her ahı'nın elbisesinin bir renkli kumaştan olması gerektir.

Beyaz renk arılık ehlinin libasının rengidir. Siyah, yahut yeşil olsa da caizdir.

730. Elbisenin kollarını ve eteklerini kısa yap ve herkese bu sözü duyur, anlat.

Sarı ve kırmızı renk, Fir'avn'ın elbisesinin rengidir ki o, Tanrı tapısından yardıma nâil olmamıştı.

Bu bakımdan her gün aşkının, derdinin çoğalması için ahı'nın kırmızı ve sarı giymesi yakışmaz.

Ey iyi adlı, libasını temiz tut, emret, her hafta yıkasınlar.

Ahı, fütüvvette eşsiz bile olsa ipek giymesi yaraşmaz.

735. Böylece altın yüzük de takınma. Bu sözü bize Mustafâ söylemiştir.

Şeriatte doğru olmayandan tarikatte el yumak gerek.

Ahı'nın sarığının yedi, yahut dokuz karış olması ve ipekten olmaması lazımdır.

Doğru bir ersen başına bir de yünden külâh, yahut takke, yahut da zavrak giymen icap eder [86][125].

Ayakkabını temiz tutman, onda pislik bırakmaman lâzımdır.

740. Ey refıyk, fütüvvette bu söylediklerimi tarikatte de rivayet etmişlerdir.

(98.b) **Oturup kalkmanın, ulu ve arı Tanrı halkıyla**

geçimde bulunmanın edepleri

Havas ve avamdan kime rastlarsan önce senin selâm vermen gerektir.

Lûtfu, ahlâkı, tevazuu âdet edin. Cömertliğe, erliğe dair düşünceye dal.

Oğul, gönlünü, canını gözet. Üstadına, lalana, babana saygı göster.

Önce kendini tanı, kimsin? Ondan sonra da ne yapıyorsun, ne iştesin, onu düşün.

745. İki dünyada da rahatın, dilini tutmanladır.

Dilden başka kimse sana bir ziyan veremez. Şu halde süsen gibi yüz dilli olma.

Fakat süsen gibi daima sus. Dinleme vaktinde sedef gibi kulak kesil.

Alaycı tabiat, sana düşman peydahlatır. Gönlündeki yaraya tuz basar.

Sır saklamamayı, boşboğazlığı âdet edinirsen neş'eden, sevinçten uzak kalırsın.

750. Bilgiyi hazineden yeğ bil. Çünkü altın derdi, bir illettir.

Aziz dost, kötülükten kötü bir şey yoktur, iyilikten iyi bir şey yok.

Elinden geldikçe insanların gönlünü al, gönlünü kinden arıt.

Dünya mülkü yarım arpaya bile değmez. Bir nefes bile ahretten gafil olma,

Dışını içine uygun bir hale sokarsan Tanrıyla işin kolaylaşır,

755. Mânayı anlayan bilir ki riya ve gösteriş, ârifin yapacağı iş değildir.

Gök kubbeyi yaratan Tanrı bildikten sonra sırrını halktan gizlemenin ne faydası var?

Bu, avcı canına kasdedince geyiğin başını kara sokup gizlenmesine benzer.

Geyik, böylece avcının onu görmemesini ister. Riyâ sahibinin hali de böyledir işte.

Tanrıyı her yerde hazır bil, anla ki o, bütün işlerini görmededir.

125 Zavrak, zavraki, kayık şeklinde ve İran kalenderlerinin giydikleri bir külâhtır. Bakınız: Burhan tercemesi, İst. Matbaa-i Âmire – 1268, s. 226.

Lâtife

760. Bir ahı, güzeli çirkinden, iyiyi fenadan ayırd etmek, tanımak istedi.

Sınamak üzere bir kaç kişi çağırdı, her birine bir kuş verip

Dedi ki: Kimsenin bulunmadığı yerde bunu kes de ben de rahatlaşayım.

Onlar, bu sözü dinleyip gittiler, kuşlarını kesip geldiler.

Sonunda bir çocuk edeple gelip kendisine verilen kuşu diri olarak getirdi. Şaşılacak şeydi bu,

765. Dedi ki: Ne yana gittiysem orada Tanrıyı buldum.

Dünyada boş yer göremedim. Bu yüzden ey incelikleri bilen er, kuşumu kesemedim.

Bunun üzerine ahı, onun gözlerini öpüp kâinat anası dedi, senin gibi çocuk doğurmamıştır.

Tatlılık şekerim de sensin, balım da sen. Ölümümden sonra da veliahdim sensin benim.

Halelsiz, akıllı, bilgisi olan, her işin önünü de düşünür, sonunu da.

770. Geçici devlet zahmettir, yorgunluktur. Gece gündüz bâki nimet dileğinde ol.

Hurman varsa bu kadar ferahlanma, hırsız gelir, alırsa gussaya dalar, neylersin?

Sana sorulmayanı söyleme. Elinden çıkanı asla arama.

Ölümü daima gözünün önünde tut, başkalarının ölümünden ibret al.

Her nefes yol azığını düzmeye koyul. Ne vakit göç edeceksin? Ne bilirsin sen?

775. Kötü bir işte bulundun mu ondan uzaklaş, bir daha bulunmamaya gayret et.

Yemek üstüne yemek, adamın midesini bozar.

Gerçekten iyi olmayan şeyi arzu çekerek isteme.

Daima işle meşgul ol, hüner ashabı yanında makbul bir hale gel.

İşsizlerin işi tamamiyle batıldır. Tenbel adamlar, hiç bir şey elde edemezler.

Kendini sebepsiz hulyalara daldırır, bugünkü işi yarına atarsın,

780. Düşmanının saldırganlığı olsa da sen onun devletinin zevalini bekle.

(99.a) Baharlarda bahçedeki gül gibi sen de dostlarınla sevinçli, güler yüzlü bir halde otur.

Daima bucağında otur ki kimsenin karısına selâm yollamayasın.

Yola, hele görülecek bir yere tükürmeyesin.

Bu pazarlarda yemek yemek, fütüvvette insana eziyetler getirir.

785. Ahı, suyu oturur da öyle içer. Hiç bir suretle tarikat erkânından şaşmaz.

Ey iş eri, ahı'nın, sakalını berberin eline vermesi de yaraşmaz.

Fakat halvet bir yerde olur da sakalmı düzene koyarsa olur.

Eli temiz, kolu temiz olmayan insanlarla ahı, oturamaz.

Fitnelerden emin olması, daima sonu düşünmesi ve bu hususa himmet etmesi lâzımdır.

Topluluk nasıl olur?

790. Âriflere semâ'ın lezzeti ve zevkı, değer yüceliğinden de hoştur, mevki yüceliğinden de.

Semâ, âşıkların ruhunda rahattır, gönül açıklıklarının sebebidir, hele seher çağı olursa.

Can kuşu, güzel sesi duyar da merkeze doğru uçmaya koyulur.

Yel, meleklerin seslerindeki nağmeleri, gökyüzünün daima duyduğu o güzel nağmeleri getirir.

Tenin hareketi can içindir, cansa her an cananı arzular.

795. Zevk ve neş'e her adama lâyık değildir. Raks etmek âriflere bir gösteriş sayılmaz.

Önce kulak gerektir, sonra semâ. Cemaat olmadıkça içtima olmadığı gibi hani.

Develere yedenin sesi hoş gelir, canları aşkla ateşlenir.

Bülbül, seher çağı, gülün yüzünü gördü mü feryada başlar.

Semâ'dan zevka gelmiyen kişinin canında zerre kadar bile şevk yoktur.

800. O gönlü kör kişi, deveden de aşağıdır. Canı da cismi gibi balçıktandır.

Felek, dolap gibi feryad etmededir, gözyaşları da ya yağmurdur, ya çiy taneleri.

Bulut ilkbahar zamanı güler de çınar, onun sesiyle raksa girer.

Çiçek, bahçeye girmiye niyetlendi mi kulağından pamuğu çakırır da

Kuşun sesini dinler, zevklenir, kendisinden geçer.

805. Ey bahtı güzel kişi, söğüt bile rüzgarla oynar. Artık ağaçtan da aşağı olmak yaraşmaz doğrusu.

Ateşi parlatmak, aşkın işidir. Feleğin feryadı bile yanıp yakılmadandır.

Duymuşsundur ya, bir gün Mustafâ, safa ehlinin nağmelerini duyup

Harekete geldi, hallendi, neş'elendi de ridası eğninden düştü.

Lâtife

Birisinin boğazında kemik kaldı, yere yıkıldı, dertten canı çıkmak üzereydi.

810. Orada su ve benzerlerinden hiç bir şey yoktu ki içip kurtulsun.

Öyle bir kişi, salah ehli bile olsa gerçekten ona şarap içmek mübah olur.

Söylemek de insanın elindedir ama şunu duymuşsundur ki zararı da olur.

Tam bir zaruret hasıl olursa söylemek gibi semâ'da âriflere helâldir.

Fakat avamdan olan kişiye, iyi duy ve anla ki haramdır.

815. Ebül - Kaasım Cüneyd, o can kuşunu avlayan er böyle buyurmuştur.

Lâtife

Çölde suya müştak biri vardı. Âlem, onun gözü önünde serap kesilmişti.

Yorulmuştu, aciz kalmıştı, terlemişti. Gözyaşları, şafak gibi kızarmıştı.

Zayıflıktan hilâle dönmüştü. Ansızın saf ve arı bir su kaynağı göründü.

(99.b) Adamcağız oraya varıp öylesine içti ki derhal oraya yıkıldı, can verdi.

820. Öyle bir halde ve o zamanda ona içmek revamıydı?

Su, herkese can verirken vakitsiz içersen ölüme sebep olur.

Şu halde semâ'ı da lâyık olan, Tanrıya ait sıfatlara âşık bulunan kişi yapabilir.

Balda huzur, zevk ve safa vardır amma sıtmaya tutulmuş olana verilebilir mi?

Mustafâ'nın nikâhı altında dokuz kadın vardı, halbuki sana ancak dört tanesi mübah.

825. Sopa, Musa'nın elinde ejderha oldu amma senin elinde ejderha sopa kesilir.

Leylâ'nın yüzünde Mecnun'un gördüğünü herkes görebilir mi?

Herkes davaya kalkışır, sözü uzatır amma Azrâ'nın aşığı ancak Vâmık'tır.

Eğer semâ'ın, raksın, hayu huyun, sana gelip çatan aşkındansa

Daima aşkını, neş'eni arttırmaya bak ki her an Tanrı lûtufları sana gelsin.

830. Fakat Tanrı aşkına ulaşmadıysan raksa giriştiğin zaman ayı olursun [87][126].

Çünkü bu aşk, Peygambere mahsustur ....[88][127].

126 O vakit de ayı oynatılıyormuş.

127 Mecmua ciltlenirken yukarıda, kenara yazılmış olan bu beyit kesilmiş, iyi okunamıyor.

Lâtife

Nübüvvet hokkasının mücevheri, vefa denizinin incisi, safa madeni Mustafâ ki

Âlemin hülasası, onun arı varlığıdır. Abıhayat, onun ayağının bastığı toprağa hasret çekmededir.

Sözleriyle eşsiz iri inciler saçmış, parmağiyle ayı ikiye yarmıştır.

835. Bulut, onun yüzüne gölge salmadaydı. Tatar diyarının miski, saçından utanmıştı.

O kutlu sâhibin tapısında bir bayram günü çalgıcının biri mizmar çalmadaydı.

Bu sırada Ebû-Bekr geldi, bu hali görünce dedi ki:

Ya Rasulallah, bu ne hal, senin kapında çalgıcı çalgı çalsın ha?

Mustafâ, bu dedi, bizim bayramımız, bizce bundan başka türlü bayram olmaz.

840. Mustafâ'dan o lûtuf cihanından, o safa denizinden nakledilen diğer şeyler,

Yani neşelenmek için, ney ve def çalmak, yahut oynamak için el çırpmak gibi hareketler,

Ey işin aslını inceden inceye bilen, hepsi de haramdır demesi de doğru amma meclislerde bunlar yapılagelmiştir.

Gönlün faydalanması için söyleyene ve dinleyene bakmak gerek.

Bu bakımdan ahı, semâ' hususunda şeyhlerin törenini gözetirse topluluk daha hoş bir hal alır.

Fütüvvet Sultanı için güzel bir tahallüs

845. Büyüklük göğünün güneşi, yıldızları kutlu oluş denizinin incisi,

Ululuk ıssı Tanrı ihsanının nurundan bir ışık, lûtuf, yücelikler ve büyüklükler âlemi,

Murada ulaşma ve ebedîlik burcunun yücesi, devlet ve güzel ve iyi ulaşma hokkasının incisi.

Zâtının madeni, cömertlik ve kerem madeni. Cihan, onunla İrem bağına dönmüştür.

Fütüvvette örneği, benzeri yoktur. Mürüvvette dolunaya benzer,

850. Cihanın övündüğü Muhammed; arılıkla Mustafâ'nın hem adına sahiptir, hem huyuna.

Cömertlikte, adalette, hilimde ve yiğitlikte Ebû-Bekr, Ömer, Osman ve Alî gibidir.

Hem fakıyrdir, hem emîr, hem ahı. İki alemde de kutluluğa ersin .

Rahîm ve rahmân Tanrının bütün sıfatları, onun zatındadır.

Hem hüner sahibidir, hem lûtuf sahibi, hem de soyu sopu yüce. Hem kerem ıssıdır, hem kudreti yüce, hem nesli büyük.

855. Güneş, yüzüne nisbetle bir zerredir, deniz, tab'ından bir katre.

Gerçekten de o güzel huylu, o zatı iyi erin lûtfunun vasfı, altı cihete de yayılmıştır.

Kul Nâsır, bu eski ibadet yurdunda cömertlikten ve sözden daha iyi bir şey olmadığını gördü de

Cömertliği kutlulukla beraber bulunduğundan kulluğuna armağan olarak söz getirdi.

(100.a) Hâşâ, bu söz, şaşılacak bir söz. Ben, ancak Basra'ya hurma götürdüm.

860. Söylediğim sözler de senin lûtfunun feyzinden. Bülbülün feryada gelişi, gülün elinden.

Bülbülün coşup feryad etmesi, gülün renginden. Şeker olmadıkça dudu, nerden söze gelecek?

Âdem bilgiyi neliksiz niteliksiz Tanrıdan alır. Bulut, suyu dereden çeker.

Bu kul ne söylediyse hepsi de senin sözlerin, hepsi de nurlarının şûlesinden,

O bakımdan da sevimli, güzel ve kutlu. Herkes de bilir ki böyle nazım azdır.

865. Hikmetleri düzüp koşan akıl da bilir ki bu dizi, o inci dizisinden aşağı değildir.

Bu Fütüvvet-nâmeyi meydana getirdim, adını da ona taç ettim.

İyice gönül alan bir güzel getirdim ki onu gönül kanıyla yetiştirdim, geliştirdim,

Sözün gül rengli yanağını bezedim, nazmın misk gibi saçlarını taradım, süsledim,

Yüzünden nikabını bir açtın mı latif gözlerinle bir sarhoş göreceksin.

870. Bu gelin bezeyen tab'ım, söz dudaklarına şeker lezzetini verdi.

Hatt-u hâlinde mâna gizli. Dünyada ona benzer bir dilber yok.

Padişahin bütün edeplerini bilmede, gerçekten de bu tapıya lâyık.

Eşiğine kadem basması mübarek olsun. İkbal goncan daima gülsün.

Kitabın bitimi ve tarihi

Bu öğütlerin hepsi de altı yüz seksen dokuz yılında yüz gösterdi.

875. Hacmi küçüktür amma rütbesi pek yücedir, itibarı pek üstün.

Her gözün ışığıdır, her gönlün neş'esi. Fazlalığı yoktur, varsa bile badem helvasıdır âdeta.

Tanrı, bu güzel yüzlü gelini ayıb arayanın diline düşürme.

878. Lütfunla, kudretinle Nâsırî'nin canına bir zerre rahmet ulaştır.

Fütüvvet-nâme bitti

Bunu Peygamber'in hicretinin sekiz yüz kırk yılı cümazelâhırasınm yirmi ikinci günü zayıf, nahif, hakıyr ve fakıyr kul, insanların zayıfı, isyanı çok ve yarlıgayıp suçları örten Tanrı rahmetine muhtaç Seydi Hasan oğlu Bayburt'lu Ahı Ali yazdı. Tanrı onların, Ana ve babalariyle kadın, erkek, bütün Müslümanların suçlarını örtsün, bağışlasın.

İLÂVE

Topkapı Sarayı, Ahmet III. Kütüphanesinde, 2932 No. da makıtlı Abû-Bekr-ibn-i Abdallâh-ibn-i Aybek-al-Davâdârî'nin Arapça «Kanz-al-durar va Câmi'-al-gurar» adlı tarihinin 7. cildinde, 622 yılı vukuatı arasında şu sözleri okuyoruz:

«Zilkadenin evvelinde Sultan Celâleddin İmam Al-Mustansır-billâh'tan fütüvvet libası giyinmeyi diledi. Bu sıralarda Celaleddin, Tanrı razı olsun, İmâm Alî'nin meşhedini ziyarete niyetlenmişti. O esnada Fütüvvet ehlinin nakıybi de Muhtar oğlu Abd-Allâh'tı. Onlar da bu hususu istediler. Bunun üzerine Halîfe, dileğini yerine getirdi ve Fahr-al-dîn Abâ-Tâlib Ahmad-al-Damgaanî ile Şayh-al-şuyûh oğlu Şayh Şams-al-dîn Abd-al-Rahîm'i, hediyeler ve libaslarla gönderdi, onlara Emir Sa'd-al-dîn-al-Hâcib Alî'yi de yolladı. Bunlar, Sultan Celâleddin'e Ahlat'ı muhasara ettiği bir anda ulaştılar, ona fütüvvet libasını ve Halife'nin gönderdiği elbiseyi giydirdiler, böylece de Sultan Celaleddin de Halife'nin itâati altına girmiş oldu.» (S. 240)

Rahmetli Prof. Malik-al-şuarâ Âkaa-yı Muhammad Takıyy Bahâr'ın «Sebk-şinâsî yâ Târîh-i tatavvur-ı nesr-i fârisî» adlı ve çok değerli kitabının 3 üncü cildinde, tam bir nüshası, Britanya Müzesi Kütüphanesinde, noksan bir nüshası da, merhumun kendisinde bulunan ve Rieu'ye göre Molla Husayn Kâşifî'ye (Husayn-ibn-i Aliyy-al-Vâiz) (1510) aid olan «Fütüvvet-nâme-i Sultânî» adlı Farsça bir Fütüvvetnâme'den bahsediyor ve «Fütüvvet âdâbını ihtiva eden bu kitap ele geçmeseydi İran'ın Ortaçağdaki içtimâî tarihine taallûk eden ve daha eski bir ıstılâh olan «ayyarlar» adıyle anılan Fütüvvet, yahut Cuvan-merdler teşkilâtını anlamak imkânı bulunamıyacaktı» cümleleriyle kitabın ehemmiyetine işaret ediyor (s. 198 - 199). Yine aynı kitapta, Safavîler zamanında, İran'da sûfîlerin tamamiyle indirasa uğradığını, ancak «Halîfe-i Sultan» vasıtasiyle Fütüvvet elbisesi giyen ve Fütüvvet silsilesinden olup şahın, şahsî fedâîleri bulunan bir taifenin kaldığını, aynı kitaba istinaden söylemekte ve Mahmud Kaarî Yezdî'nin münşeatından da istidlâlde bulunmaktadır (s. 255). Safavî fedâîleri, Osmanlı tarihlerinde de «ayyar» adıyle anılır ki bu Fütüvvet-nâme, bunun da sebebini açıklamaktadır. Maalesef bu «Fütüvvet-nâme» yi görmek ve incelemek fırsatını henüz bulamadık.

Köroğlu destanındaki,

Yürü zor bazergân şedler kuşan a

Kılç çekip düşmanlara döşen e

Kavga bir bayramdır bey ne paşa ne

Yıktım kal'asın burçların şimdi

dörtlüğüyle bunun diğer bir rivayetinde "şed kuşanma" tâbiri geçmektedir (Pertev Naili: Köroğlu Destanı, İstanbul - Türkiyat Enstitüsü neşriyatından, 1931, s. 171, 173).

Hicrî yıllar, tek gösterilmişse ölüm yıllarıdır. Hicrîlerde çift gösterilenler, hilâfet ve saltanat tarihlerinin başlangıç ve bitim yıllarıdır.

İSTANBUL TİCARET ODASI

(Elektronik)-ISBN 978-9944-60-979-1

